Serdar Ösen

Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında

Mevlevilik

19. Yüzyıl

Kitap YAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 312
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 79

OSMANLI DEVLET VE TOPLUM HAYATINDA MEVLEVİLİK; 19. YÜZYIL / SERDAR ÖSEN

© 2015, SERDAR ÖSEN
© 2015, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EYLÜL 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-149-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında

Mevlevilik

19. Yüzyıl

Serdar Ösen

Kitap Yayınevi

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Kısaltmalar 11

Giriş 13

I- Mevleviliğin Doğuşu ve 19. Yüzyıla Kadar Mevlevilik 27

Mevlânâ ve Babası Bahâeddîn Veled'in Anadolu'ya Gelişi 27

Mevleviliğin Teşkilatlanması ve İlk Dönemleri 34

19. Yüzyıl Başlarına Kadar Mevlevilik 41

II- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Mevlevilik 53

Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu 53

III. Selim Döneminde Mevlevilik 55

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar 59

Tamir Faaliyetleri 61

Mevleviler ve Siyaset 63

Mevlevilerle İlgili Vakalar 76

IV. Mustafa Döneminde Mevlevilik 82

II. Mahmud Döneminde Mevlevilik 85

Yeniçeri Ocağının Kaldırılması 94

Bektaşi Tarikatının Yasaklanması 98

Konya Külâhı Takılmasının Yasaklanması 106

Tamir Faaliyetleri 112

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar ve Vakıf Tevliyetlerinin Tevcihi 137

Mevlevilerle İlgili Vakalar 141

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler 154

Sultan Abdülmecid Döneminde Mevlevilik 158

Tamir ve İnşa Faaliyetleri 162

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar 177

Mevlevilerle İlgili Vakalar 198

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler 217

Sultan Abdülaziz Döneminde Mevlevilik 220
Tamir ve İnşa Faaliyetleri 223
Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar 232
Mevlevilerle İlgili Vakalar 235
Şeyhi Değişen Mevlevihaneler 236
II. Abdülhamid Döneminde Mevlevilik 238
Tamir ve İnşa Faaliyetleri 245
Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar 264
Mevlevilerle İlgili Vakalar 278
Şeyhi Değişen Mevlevihaneler 314
III- 19. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Mevlevilik 319
Mevlevihanelerin İşlevleri 319
Rumeli'de Mevlevilik 324
Anadolu'da Mevlevilik 340
Sonuç 368
Lügatçe 376
Kaynakça 381
Ekler 401
Dizin 418

Önsöz

Moğol istilası sonrasında Anadolu'ya gerçekleşen yoğun göçler neticesinde meydana gelen siyasi ve sosyal ortam, tasavvufi akımların Anadolu'da gelişip yayılmasında etkili olmuştur. Gerçekleşen bu göçler esnasında birçok tasavvuf erbabı gibi çalışmamızın esasını oluşturan Mevlevi tarikatının piri Mevlânâ Celâleddîn Rumî ve babası Bahaeddin Veled de Anadolu'ya gelmiştir.

13. yüzyıl sonlarında Mevlânâ Celâleddîn Rumî adına oğlu Sultan Veled tarafmdan kurulan Mevlevilik, temelleri Anadolu'da atılan tarikatlar içinde gerek Beylikler döneminde gerekse Osmanlı Devleti döneminde sosyal ve siyasi alanda oldukça önemli tesirler meydana getirmiş bir tarikattır.

Çalışmamızın zaman olarak sınırlarını belirlediğimiz dönem olan 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda içinde bulunduğu siyasi ve sosyal koşullar neticesinde, Mevlevi tarikatı açısından da oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. III. Selim'in Mevleviliği ve Nizam-ı Cedid bağlamında Mevlevilerin modernleşme çabaları karşısındaki tutumları, Mevlevi tarikatının siyasi konulara yaklaşımı ve merkezi hükümetle olan ilişkileri noktasında belirleyici olmuştur. Bu noktada genel olarak ifade edilebilecek husus, hem hükümet merkezine olan yakınlık hem de hükümdarlarla geliştirilmiş olan şahsi ilişkilerden dolayı İstanbul mevlevihanelerinin 19. yüzyılda gerçekleştirilmek istenen modernleşme çalışmalarının yanında yer almaları ve merkezi hükümetle uyum içinde bulunmaya gayret göstermeleridir. Ancak Mevlevi tarikatının merkezi konumunda olan ve bütün mevlevihanelerin bağlı olduğu Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhleri hakkında, 19. yüzyıl geneline baktığımızda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yüzyılın başında Konya'da dergâh şeyhi olan Hacı Mehmet Çelebi'nin özellikle Nizam-ı Cedid ordusu için asker toplamakla görevli olan Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya olan muhalefeti dikkat çekicidir. Hacı Mehmet Çelebi'nin ölümünden sonra şeyh olanlar, başta Mehmet Said Hemdem Çelebi olmak üzere merkezi hükümetle iyi ilişkiler tesis etmeye gayret göstermişlerdir. Fakat yüzyılın sonunda Konya'da bu sefer torunların nüfuz mücadelesi ortaya çıkmıştır. Kadı Abdurrahman Paşa'nm

torunu olan Konya Valisi Sürûrî Ali Paşa ile Hacı Mehmet Çelebi'nin torunu olan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi arasındaki nüfuz mücadelesi dedelerini aratmamaktadır. Dönem içinde yukarıda bahsetmiş olduğumuz çekişmeler yaşanmakla birlikte Mevlevilik, özellikle yeniçeri ocağının kaldırılması ve sonrasında Bektaşiliğin yasaklanması sürecinde Bektaşiliğin yerine ikame edilip desteklenen tarikatlardandır.

Bir giriş ve üç bölümden meydana gelen çalışmamızın Giriş Bölümünde, Moğol istilası sonrasında yaşanan göçler neticesinde Anadolu'da tasavvufi akımların ortaya çıkmasına neden olan koşullar ve Mevleviliğin ortaya çıktığı dönem ile ilgili özet bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci Bölümde, Mevlânâ ve Babası Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in Anadolu'ya gelmesi, Konya'ya yerleşmesi, Mevlânâ'nın ölümünden sonra Mevlevi tarikatının kurulup sistemleştirilmesi, adab ve erkânının belirlenmesi ve 19. yüzyıla kadar izlemiş olduğu tarihi gelişmelere değinilmiştir.

İkinci Bölümde ise, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Mevlevilik başlığı altında, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı tahtında bulunmuş padişahların dönemleri esas alınarak, siyasi alanda Mevleviliğin tarihi seyri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ağırlıklı kaynak olmak üzere verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla mevlevihane şeyhlerinin siyasi olaylara müdahaleleri, hükümet ve yerel yöneticilerle ilişkileri, gerçekleştirilen tamir ve inşa faaliyetleri, mevlevihanelerde meydana gelen meşihat değişiklikleri ve yaşanan adli vakalar aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle mevcut araştırmalarda yer almayan tamir faaliyetleri veya adli vakaların arşiv belgelerine dayanılarak ayrıntılı bir şekilde verilmesine gayret gösterilmiştir.

Üçüncü Bölümde, 19. yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Mevlevilik başlığı altında Mevleviliğin Osmanlı toplum hayatındaki yansımaları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde alt başlıklar halinde mevlevihanelerin sosyal hayat içindeki işlevleri üzerinde durulmuş, özellikle eğitim ve sanata katkıları vurgulanmıştır. Yine Anadolu ve Rumeli'de Mevlevilik alt başlıklarında Mevleviliğin yayıldığı bölgelerde toplum hayatına olan etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma esnasında katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Süleyman Demirci'ye, göstermiş olduğu yakın ilgi ve yönlendirmeleriyle çalışmama katkıda bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Şefaattin Severcana ve çalışma konusunun belirlenmesinde tavsiyelerde bulunan hocam Prof. Dr. Mustafa Keskin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca danışman hocamın yurtdışı görevlendirmesi münasebetiyle bir süre danışmanlığımı üstlenen Prof. Dr. M. Metin Hülagü'ye, destek ve teşviklerini gördüğüm tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. Gülbadi Alan'a, çalışmada kullandığım arşiv belgelerinin temininde önemli katkılarda bulunan değerli arkadaşım Şebnem Göksoy'a ve uzun çalışma döneminde gösterdiği anlayış ve sabırdan dolayı sevgili eşim Nevin Ösen'e teşekkür etmek önemli bir görevdir.

Bu çalışmayı destekleyen Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi nezdinde Erciyes Üniversitesi'ne teşekkürü borç bilirim.

SERDAR ÖSEN
Kayseri, Mayıs 2011

KISALTMALAR

a.g.y.tt	:	Ay gün yıl,tahmini tarih
a.mlf.	:	Aynı müellif
AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B	:	Receb
b	:	bin
Bkz.	:	Bakınız
BOA.	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	:	Cilt
C	:	Cemaziyelahir
Ca	:	Cemaziyelevvel
CÜİFD	:	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.N.	:	Dosya No
Ed.	:	Editör
G.N.	:	Gömlek No
h.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Hazl.	:	Hazırlayanlar
İsam	:	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜEF	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
İÜİFM	:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Ktb.	:	Kütüphanesi
KMMA	:	Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi
L	:	Şevval
M	:	Muharrem
N	:	Ramazan
OTAM	:	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ö.	:	Ölümü

R	:	Rebiü'l-ahir
Ra	:	Rebiü'l-evvel
S	:	Safer
s.	:	Sayfa
sy.	:	Sayı
SBF	:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SÜ	:	Selçuk Üniversitesi
SÜMAM	:	Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Merkezi
Ş	:	Şaban
ty.	:	Tarih yok
vb	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
vs.	:	vesaire
Yay. Haz.	:	Yayına Hazırlayan
Z	:	Zilhicce
Za	:	Zilkade

Giriş

Onuncu ve on birinci yüzyıllarda meydana gelen büyük Türk göçleri kapsam olarak bir taraftan, Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlayarak Avrupa'nın doğusunun ve Balkanlar'ın da dahil olduğu geniş bir alanı kapsamış; diğer taraftan da Müslüman Türkler, Harezm, Horasan, Afganistan, İran, Irak ve özellikle Anadolu'yu Türkmen kitlelerin yoğun göçleri ile doldurmuştur.[1] Özellikle 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında gerçekleşen göçler neticesinde Anadolu önemli oranda Türk boylarına ev sahipliği yapmaya başlamıştı. Bu tarihten 14. yüzyıla kadar devam eden Türk göçleri büyük çoğunlukla Sir Derya Havzası'ndan, Aral Gölü ve Hazar Denizi sahillerinden Anadolu'ya doğru olmuştur.[2] Malazgirt Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında görülen bu Türk göçleri neticesinde, yaklaşık elli senelik bir mücadele sonunda Anadolu Türklerin yeni bir vatanı olmuştur. Osman Turan, Anadolu'nun, tarihte birçok kavim tarafmdan istila edilmesine rağmen gerek kültürel, gerek dini, gerekse etnik bakımdan hiçbir zaman Türklerin, Anadolu'yu istilalarında görüldüğü gibi köklü değişikliklere maruz kalmadığını ifade etmektedir.[3] Selçuklu istilasının yaşandığı dönemler ile daha önce Arapların Anadolu'ya yapmış oldukları akınlar arasındaki başlıca fark; istila öncesinde Anadolu'da bulunan Ermeni prensliklerinin Bizans tarafmdan ortadan kaldırılmış olması ve Türklerin doğrudan Bizans ile karşı karşıya kalmış olmalarıdır.[4] Türklerden önce Arapların Anadolu'yu fethetme ve Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak için giriştikleri aralıksız akınlarda başarısız olmalarında Anadolu'da bulunan Ermeni prensliklerinin varlığı olması, Bizans'ın 11. yüzyıldaki durumuna göre daha güçlü olması ve en önemlisi de gerçekleştirilen istila hareketinin yoğun Müslüman nüfus göçleriyle desteklenememesi gibi faktörlerdir. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya yapılan akınlarda Türk ordularının karşısına çıkacak ciddi bir kuvvetin kalmaması nedeniyle o tarihe kadar sadece ganimet ve gaza amacıyla yapılan seferler, artık yurt edinme ve kalıcı olarak yerleşme maksadıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra, öncelikle Doğu

1 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999, s. 3.
2 Turan, s. 41.
3 Turan, s. 41.
4 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 243.

Anadolu'dan başlamak üzere İznik gibi uç bölgelere kadar yerleşik Türkmen topluluklarına rastlamak mümkün olmuştur.[5]

Anadolu'nun çeşitli bölgelerine konargöçer Türkmenlerin yerleşmeye başlayıp buralardaki etnik yapının Türklerin lehine bir değişiklik göstermesinden sonraki ikinci yoğun göç dönemi Moğol istilası neticesinde yaşanmıştır. Büyük bir yoğunlukla gerçekleşen bu ikinci dalgadan sonra Anadolu bir uçtan bir uca fethedilerek Türkleşmiştir.[6] 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan[7] Moğol saldırıları neticesinde büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmiş olan Türkmenler, Anadolu'daki nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirerek Türk nüfusunun yoğunluk kazanmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca dağlık bölgelerin, sahillerin ve özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar hâlâ Bizanslılardan alınamamış olan Batı Anadolu topraklarının Türkleşmesi ve İslamlaşması da bu göçlerin diğer bir önemli sonucudur.[8] Moğol istilasının sebep olduğu yoğun Türkmen göçlerinin Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde etkisi olduğu gibi, istiladan kaçıp Anadolu'yu bir sığınak olarak gören Türkistanlı ve İranlı pek çok âlim, sanatkâr, mütefekkir, şair, edib ve tasavvuf erbabının da Anadolu'ya yerleşmesi Anadolu'da yükselen Türk-İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.[9]

İlim ve kültüre önem vermiş olan diğer büyük İslam hükümdarları gibi, Anadolu Selçuklu hükümdarları da âlimlere ve mutasavvıflara karşı büyük saygı gösteriyordu. Bu çerçevede Moğol istilasından kaçarak göç yolunu tutan âlimlere ve mutasavvıflara da aynı samimi ilgi ve alakayı göstermişlerdir. Bu samimi ilgi neticesinde Anadolu 13. yüzyıldan itibaren gerek doğudan gerekse Endülüs'ten yani batıdan gelen âlimler için bir sığınma merkezi olmuştur.[10] Fuat Köprülü, 13. yüzyılda Anadolu'ya yerleşip tarikatlarını yaymaya çalışan bu mutasavvıfları şu şekilde ifade etmektedir;

5 Köymen, s. 280.
6 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutsavvıflar*, (Yay. Haz. Orhan Köprülü) Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 187.
7 Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 39-40; Turan, s. 506.
8 Mehmet Şeker, "Menâkibü'l Ârifîn'e Göre Anadolu'nun Türk Yurdu Haline Gelişinde Mevlânâ ve Mevleviliğin Rolü," (III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya- Türkiye), *Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları Konya 2004, s. 224.
9 Turan, s. 506.
10 Turan, s. 393.

Konya'da Evhadüddîn Kirmani, Tokat'ta kendi mürîd ve mu'tekidi meşhur Mu'inü'ddîn Pervâne'nin yaptırdığı tekkede Lemeat sahibi Fahru'd-dîn 'Irakî, Kayseri ve Sivas'ta Mirsâdü'i-'İbâd sahibi Şeyh Necmü'd-dîn Dâye, yine Konya'da Muhyi'd-dîn Arabî'yi ve onun eserlerine bir çok şerhler yazmak suretiyle Vahdet-i Vücut felsefesini bütün o çevrede yayan Sadrü'd-dîn Muhammed b. İshaku'l-Konevî'yi, onun mürîdlerinden olup, yine Şeyh-i Ekber'in bazı eserlerini şerh eden Müeyyedü'd-dîn el- Cendî ile İbnü'l-Fâriz'in Kaside-i Tâiyye'sine şerh yazan Sa'de'd-dîn Fergânî.[11]

Yukarıda saydığımız kişilere ek olarak, hayatında bunlar kadar nüfuz kazanmamakla beraber, daha sonra ismi etrafında birtakım menakıb silsileleri oluşturularak halk arasında bir tarikat yapıcısı gibi algılanan, Yesevi dervişlerinden olduğu[12] ifade edilen Hacı Bektâş Velî de 13. yüzyılda Anadolu'da var olan mutasavvıflar arasında belirtilebilir.[13]

Anadolu'da tasavvufi oluşumun temellerini atan kişiler sadece 1220'lerdeki Moğol istilası ile Anadolu'ya gelen sufiler değildir. 1258'de Irak'ın ve kısmen Suriye'nin de Moğollar tarafından istilasıyla oradan Anadolu'ya gelen birtakım sufiler vardı. Rıfailer, Kadiriler ve Vefaileri bunlar arasında zikredebiliriz.[14] Yine 13. ve 14. yüzyıllar Anadolu'sunda gerek kırsal kesimi gerekse şehirleri etkileyen bir diğer tasavvufi akım ise Kalenderiliktir.[15]

13. yüzyılda Anadolu'da tasavvufun gelişmesindeki önemli ekollerden biri olan vahdet-i vücud düşüncesinin sahibi olan Muhyiddîn Arabî ise Endülüs kökenlidir. Yine onun ekolünü temsil eden, onun yolundan giderek Anadolu'ya gelen Afîfeddîn Tilemsânî, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Sadeddîn Fergânî ve Müeyyedü'd-dîn Cendî gibi Arabî Mektebinin temsilcileri de söz konusudur. Görüldüğü üzere Selçuklu Türkiye'sinde

11 Köprülü, s. 202-203.

12 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 170.

13 Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 221.

14 Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları Devrinde Şehirli Tasavvufî Düşünce Yahut Mevlânâ'yı Yetiştiren Ortam" (III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya- Türkiye), *Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları Konya 2004, s. 21.

15 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 70 vd.

tasavvuf düşüncesinin yalnız Orta Asya ile İran değil; bir de Irak ve Mağrib ayağı söz konusudur.[16]

Doğudan gelen göçlerle Anadolu'da gittikçe yoğunluk kazanan Türkmen nüfusu arasında daha önce bölgeye yerleşen Türkmenler ile sonradan gelen göçebe kitleler arasında sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu sorunlar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla halk kitleleri arasında görülen hoşnutsuzluk ve Moğol istilasının getirdiği sıkıntılar, o dönemde tasavvuf akımlarının bütün halk tabakalarına sirayet etmesinin de temel nedenlerindendir.[17] Anadolu'nun o devirdeki siyasi hayatına bakıldığında görülür ki; siyasi idarenin I. Alâeddîn Keykubâd'dan sonra tamamıyla bozulmuş olması, taht kavgaları, Moğol istilası, Rumlar ve Ermenilerle harpler, Anadolu'nun refah ve asayişinin yok olmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Türkmenlerin merkezi otoriteye başkaldırmaları ve bu sürecin Babai İsyanıyla neticelenmesi Anadolu'daki asayiş bozukluğunun açık göstergelerinden biridir.[18]

Ebu Said Bahadır Han'ın saltanatı zamanına gelindiğinde ise içten içe çökmeye başlayan İlhanlılar Devleti, Anadolu'yu kontrol etmekten uzaktır. Böylece Anadolu'da Moğolların baskısından kurtulan küçük, büyük yerli beylikler ortaya çıkmıştır. Bu beylikler içinde en önemli olanı ise Selçukluların yerini tutan, Osmanoğullarını 15. yüzyılın sonlarına kadar uğraştıran ve Anadolu siyasi tarihi açısından olduğu kadar Mevlevilik tarihi bakımdan da büyük önemi bulunan Karamanoğulları Beyliği'dir.[19]

Anadolu'nun içinde bulunduğu bu koşullar altında sosyal düzenin yokluğunu gören, devamlı karışıklıklardan muzdarip olan halk, sosyal hayatta sahip olamadıkları rahat ve huzuru hiç olmazsa iç dünyalarında temin etmek için tekkelere ve şeyhlere sığınmaktaydı.[20] Bunun yanında dönemin idarecilerinin tasavvuf önderleri ile geliştirmiş oldukları iyi ilişkiler doğal

16 Ocak, "Türkiye Selçukluları Devrinde..." s. 22.
17 Köprülü, s. 203.
18 Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemil Çiftçi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 148; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*.., s.40.
19 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1983, s. 10.
20 Hilmi Ziya Ülken, "Mevlânâ ve Yetiştiği Ortam," (Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısile Uluslararası Mevlânâ Semineri, 15-17 Aralık 1973 Ankara) *Bildiriler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 231.

olarak halkı da etkilemekteydi. O dönemde Anadolu'da hâkimiyet tesis etme gayretinde olan idareciler de, halkın bu genel eğilimine uyarak Anadolu'daki tasavvuf önderlerinin maddi ve manevi nüfuzundan istifade için her tarafta tekkeler, zaviyeler yaptırıyor ve bu tekkelere zengin vakıflar ayırıyorlardı.[21]

Bu dönemde Moğol istilası nedeniyle göç edenler arasında Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled de bulunuyordu.[22] Bazı kaynaklar[23] Sultanü'l-ulema Bahaeddin Veled'in Harzemşah sultanından incindiği için göç yoluna koyulduğunu ifade etmektedir. Sonuçta Horasan'dan kalkıp birçok memlekette seyahat eden Bahaeddin Veled'in ailesi, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın daveti ile Konya'ya yerleşmiş, bu sayede Mevlânâ Celâleddîn ve Mevlevilik, Türk kültürüne ve sanatına asırlarca süren büyük hizmetler verebilmiştir. Mevlânâ'nın ölümünden sonra tesis edilen tarikat ve açılan Mevlevi dergâhları, Beylikler ve Osmanlı'da birer kültür, medeniyet ve eğitim yuvası olmuştur.[24]

Mevleviliğin kuruluş sürecine baktığımızda, yukarıda kısaca özetlediğimiz etkenler çerçevesinde konuyu ele alırsak, Anadolu'da gelişip yayılmaya en elverişli tarikatın Mevlevilik olduğunu görürüz. Özellikle Mevlânâ'nın devrin yöneticileriyle tesis etmiş olduğu iyi ilişkiler ve ileri gelen devlet adamlarının Mevlânâ'ya duymuş oldukları saygı,[25] Mevleviliğin kurumsallaşmasında etkili olmuştur.[26]

Mevleviliğin kurumsallaşması sürecinde diğer tarikatlara baktığımızda şartlar Mevlevilik için daha uygundur. Moğol akınları neticesinde Anadolu'ya gelen ve Anadolu'da kurucusu olan Ebu İshak Kazerûnî'ye nisbetle, İshakıyye veya Mürşidiyye diye de tanımlanan[27] Kazerunilik tarikatı,

21 Köprülü, s. 204.

22 Bediüzzaman Füruzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 21.

23 Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, s. 72; Ferudun Bin Ahmed, *Hazreti Mevlânâ ve Yakınları "Sipehsalar Risalesi,"* Çev. Ahmed Avni, Yay. Haz. Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları, İstanbul 2007, s. 25.

24 Turan, s. 393.

25 İsmet Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebeti," (II. Milli Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1986 Konya) Bildiriler Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986, s. 163.

26 Franz Babinger- Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev. Ragıp Hulusi, Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 54-55.

27 Hamid Algar, "Kazeruniyye," *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 147.

Anadolu merkezli olmaması ve sıkı prensiplere sahip olması nedeniyle Mevlevilik gibi engin hoşgörüye sahip bir tarikata karşı rekabet edebilecek durumda değildi.[28] O dönemde Anadolu'da bulunan Ahiler ve diğer Şii-Batıni gruplar Mevlânâ'ya hayranlıklık duyuyorlardı.

Anadolu'da Moğol hâkimiyeti sonrasmda ortaya çıkan siyasi görüntü ve halkın çekmiş olduğu ızdıraplar, Anadolu insanının dergâh ve zaviyeleri bir sığınma yeri olarak görmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde Mevlânâ'nın başta Konya olmak üzere Anadolu'daki halk kitleleri üzerindeki etkisi Mevleviliğin kurulması ve teşkilatlanması sürecinde Mevleviliği diğer tarikatlara göre daha avantajlı bir konuma getiriyordu. Anadolu'da ortaya çıkan bu siyasi ve tasavvufi ortam içinde halkın tarikat ve tasavvuf erbabında çare araması, yöneticileri de halktaki bu temayüle uymaya, devrin tasavvuf önderleriyle iyi ilişkiler kurmalarına ve tarikatların kurumsallaşması yolunda onlara vakıflar tahsis etme yoluna sevketmişti. Bu dönemde Mevlânâ'nın soyundan gelenlerin de devrin yöneticileri ile iyi ilişkiler tesis ettiği ve Mevleviliğin kurumsallaşması yönünde oldukça önemli adımlar attıkları görülmektedir.[29]

Esasında Mevlânâ, tarikat kurma gibi bir düşünceye sahip değildi. Ancak onun ölümünden sonra, onu sevenler, Mevlânâ'nm tasavvuf yolunu ve düşüncesini ayakta tutma adına, onun yerine halife olarak Çelebi Hüsameddîn'in geçmesini istemişlerdi.[30] Bu süreçte Mevleviliğin, esasen, Mevlânâ Celâleddîn'in vefatından sonra Çelebi Hüsâmeddin'in zamanında bir türbe yapılması, vakıflar tahsis edilmesi ve türbede görevliler bulundurulması ile kurulmaya başlandığı ifade edilebilir. Çelebi Hüsameddîn, Mevlânâ'nın türbesinin yanına bir mescid ve bir semahane yaptırmış ve Mevlânâ dostlarını, burada toplamaya başlamıştır.[31] O, her Cuma namazından sonra, sema tertip etme ve Kur'an okunmasından sonra, *Mesnevi* okunması âdetiyle gelen giden konuklara gerekli ikramlarla riayet hizmetini yerine getirirdi.[32] Çelebi Hüsameddîn yine Mevlânâ'nın büyük eseri *Mesnevi*'yi yeni kopyalarla

28 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 12-13.
29 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 13.
30 Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, Dönmez Yayınları, Ankara 1992, s. 11.
31 Mehmet Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Milliyet Yayınları, İstanbul ts., s. 166.
32 Eflâkî, s. 578.

çoğaltmış, türbe ve hankâhın bakımı için vakıflar sağlayarak Mevleviliğin temellerini atmıştır.[33] Çelebi Hüsameddîn'in 1284'te[34] ölmesinden sonra yerine Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled geçmiştir. Bu faaliyetler Sultan Veled (ö. 1312) ve Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) döneminde yayılarak devam etmiştir. Sultan Veled, tarikatı yaymak için iktidara dayanmış ve iktidarla iyi ilişkiler içinde olan halifeler seçip etrafa yollamıştır.[35] Bunlardan Şeyh Süleyman-ı Veledî Kırşehir'de, Amasyalı Alaeddîn Amasya'da, Hüseyin Hüsameddîn ise Erzincan'da idi.[36] Mevlevilerin yönetim çevreleri ile iyi ilişkiler içinde bulunmaları, Mevlânâ zamanında görülmeye başlayan bir husustur.[37] Mevlânâ'nın mektuplarına bakıldığında, içlerinde Anadolu'daki Moğol yöneticilere yazılmış olanlar da göze çarpar. Bu mektuplara göre; halkın Mevlânâ'ya şefaatçi olarak başvurduğu ve Moğol yöneticilerinin de Mevlânâ'nın ricalarını yerine getirdikleri görülmektedir.[38] Özellikle Mevlânâ'nın ölümünden sonra, tarikatın yayılması ve açılan dergâha vakıfların sağlanması noktasında, yöneticilerle geliştirilen iyi ilişkilerin katkısı kuşkusuzdur. Mevlânâ'nın ölümünden sonra gerek Çelebi Hüsameddîn zamanında gerekse Sultan Veled zamanında, zamanın siyasi otoriteleriyle kurulan iyi ilişkiler sayesinde türbe müştemilatı ve türbenin yanına inşa edilen hankâhın bakımı ve masrafları için zengin vakıfların temin edilmesi mümkün olmuştur. Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti döneminde de dergâhın vakıfları artırılmıştır.[39] Sultan Veled'in vefat ettiği 1312 tarihine gelindiğinde ise Mevlevi tarikatının esasları önemli ölçüde belirlenmiş ve tarikat yayılmaya başlamıştır.[40]

Ulu Ârif Çelebi dönemi (1312-1320) ise Mevleviliğin İlhanlıların başkenti Sultaniye'den, Anadolu'nun batısına kadar yayılmaya devam ettiği

33 Mehmet Önder, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihâneler," *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1994, sy. XIV s. 137.

34 Eflâkî, s. 579.

35 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 64.

36 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 333.

37 Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar, Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Rumi Yayınları, Konya 2007, s. 41-88.

38 Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Moğol...," s. 163.

39 M. Akif Erdoğru, "Konya Mevlevi Dergâhı'nın Mali Kaynakları ve İdaresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler," *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, c. XVII, sy. 21, 1997, s.42.

40 Nuri Şimşekler, "Mevleviliğin Tarihi Seyri," *Mevlânâ Celaleddîn-i Rumi,-İnsanlığın Aynası-*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004, s. 150.

dönemdir. Ulu Ârif Çelebi döneminde Mevlevilik ilk olarak; Bayburt, Ilgın, Akşehir, Niğde, Denizli, Larende (Karaman) ve Tokat gibi vilayetlerde yayılmıştır.[41] Eflâkî'ye göre; Ulu Ârif Çelebi, yaptığı seyahatlerle Mevleviliğin Sultaniye, Tebriz,[42] Sivas, Tokat,[43] Kütahya ve Aydın,[44] vilayetleri gibi Anadolu'nun doğusunda ve batısında yayılması için çaba göstermiştir. Ulu Ârif Çelebi, bu seyahatleri sayesinde özellikle Batı Anadolu'da kurulan Menteşeoğulları, Aydmoğulları, Germiyanoğulları ve Eşrefoğulları Beyliklerinin yöneticileriyle iyi ilişkiler tesis etmiştir. Bu beylerin huzurlarında yapılan zikir ve sema meclisleri sayesinde Mevlevilik bu bölgelerde taraftar bulmaya ve yeni mevlevihanelerin açılıp Mevleviliğin yayılması gerçekleşmeye başlamıştır. Ocak ve Emecen'e göre; Ulu Ârif Çelebi, tarikatın geleceğini, Batı Anadolu'da güçlenmeye başlayan bu Türkmen Beyliklerinin siyasi desteğinde görüyor ve bu siyasi gücü arkasına alarak Mevleviliği o bölgelerde yaymaya çalışıyordu.[45] Bu hususta da başarılı olduğu, bölgede açılan mevlevihanelerden ve bu dergâhlara sağlanan vakıflardan anlaşılabilir.[46] Gölpınarlı'ya göre yukarıda ifade ettiğimiz ilk yayılış devresinden sonra Mevleviliği Divane Mehmed Çelebi yaymaya devam etmiştir. Lazkiye, Halep, Mısır, Cezayir, Sakız, Eğirdir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur'daki ve İstanbul'daki Galata Mevlevihanesi hep onun zamanında ve onun gayretleriyle açılmıştır.[47]

Mevlânâ'nın ölümünden, 15. yüzyıla kadarki dönemde Mevlevilik, adab ve erkânı ile kurulmuş ve yayılmıştır denilebilir. Bu dönemden sonra tarikat, esas kaideleriyle birlikte 15. yüzyılın ilk yarısında klasik şeklini almıştır.[48] İlk dönemlerde özellikle Batı Anadolu'da kurulan beyliklerin hüküm sürdüğü alanlarda yayılan Mevlevilik, Osmanlı topraklarına bu

41 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 333.
42 Eflâkî, s. 630.
43 Eflâkî, s. 633.
44 Eflâkî, s. 688.
45 Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 20; Feridun M. Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevilik" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 284.
46 Emecen, s. 291-292.
47 Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 334.
48 Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlevilik," *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, c. 8, s. 166.

beyliklerden sonra girmiştir. Nejat Göyünç, Mevleviliğin Osmanlı topraklarına girişinin, Yıldırım Bayezid ve oğlu Emir Süleyman Çelebi zamanında görev yapmış olan Çandarlı Ali Paşa'nın, Serez'de yaptırdığı zaviyenin bir Mevlevi zaviyesi olduğuna dayanarak, Yıldırım Bayezid dönemine kadar götürülebileceğini ifade etse de bu konuda kesin bir hüküm verememektedir.[49] Osmanlı Devleti'nde kuruluşu kesin olarak bilinen ilk mevlevihane, II. Murad zamanında Edirne'de kurulan mevlevihanedir.[50]

Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinde açılan mevlevihaneler, her dönemde Konya Mevlânâ Dergâhı'nı bir merkez olarak kabul etmiştir. Bu durum özellikle son dönemlerde İstanbul'daki mevlevihane şeyhleriyle Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi arasında yaşanan bazı hadiselerden dolayı zedelenmiş olsa da genel itibariyle merkeziyetçi yapı korunmuştur. İleride detaylarını vereceğimiz üzere Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celâleddîn Dede ile Konya Mevlevihanesi Postnişini Abdülvahid Çelebi arasında yaşananlar buna örnek gösterilebilir.

Mevlevilerin, genel anlamda Mevlânâ zamanında temeli atılan Sünni çizgiyi korudukları ifade edilebilir. Ancak özellikle, Mevleviliğin Şemsî koluna mensup Çelebilerde Bektaşi-Melami temayüller görülmüştür.[51] Mevleviliğin kuruluşundan itibaren tarihi seyrine baktığımızda, mevcut siyasi ve sosyal nizamın bozulmasına yol açacak hareketlerden uzak duran ve merkezi yönetimin yanında yer almayı tercih eden politikaları benimsedikleri söylenebilir. Benimsemiş oldukları bu politika sayesinde, beylikler döneminde muhtelif beyliklerin arazilerinde zengin vakıflar elde etmişlerdir. Bu durum ise tarikatın ekonomik açıdan da güçlenmesine ve bunun tabii bir sonucu olarak güçlü bir tarikat kimliğiyle Osmanlı İmparatorluğu dönemine intikaline imkân hazırlamıştır.[52]

Yukarıda kuruluş sürecini kısaca izah etmeye çalıştığımız Mevlevilik, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da etkin bir güç olmaya başladığı 15. yüzyıl itibariyle büyük ölçüde teşkilatlanmasını tamamlamıştı. Gölpınarlı'ya

49 Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler," *Belleten*, c. LV, Ağustos 1991, s. 352-353.

50 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 208.

51 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 270.

52 Rüya Kılıç, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sufi Çevreler: Toplu Bir Bakış Denemesi" *Bilig*, Bahar 2005, sy. 33, s. 232.

göre; Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki hükümdarları ve sonrasında II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed, Sâkıb Dede'nin sözlerine rağmen Mevlevileri bir kudret telakki ederek onların yoluna ciddi bir önem vermiş değillerdi.[53] Halil İnalcık'a göre ise; Mevlevilik, seçkinlere hitap eden bir tarikat olarak kendisini, 15. yüzyıldan başlayarak birçok Osmanlı kentinde kabul ettirmiştir. Bütün Osmanlı sultanları, başlangıçta özellikle II. Murad, II. Bayezid, I. Selim ve III. Murad Mevlevilerle yakından ilgilenmişlerdir. Mevleviler, böylece, Osmanlı yönetici sınıfları arasında mensupları olan, gittikçe Sünni nitelik kazanan bir tarikat haline gelmiştir.[54]

Mevlevilik, kuruluşunu tamamlayıp Anadolu'da ve devletin değişik coğrafyalarında birçok merkezde yayıldıktan sonra, özellikle İstanbul'daki asitaneler ile büyük kentlerdeki Mevlevi tekkeleri birer kültür merkezi halini almaya başlamıştır. Tekkelerde bulunan dervişler, Mevlânâ'nın Farsça yapıtlarını, özellikle *Mesnevi*'yi okur ve yorumlarlardı. Ulema tarafından medreselerde Farsça okunması yasakladığından, tekkeler Fars dili ve edebiyatı merkezleri haline gelmiş, tekkelerin yanında Darü'l-mesnevi adı altındaki kurumlar sırf bu işlemler için kurulmuştur. Darü'l-mesneviler Osmanlı kültür hayatında önemli bir vazifeyi ifa etmişlerdir.[55]

Başlangıçta köylere kadar yayılan Mevlevilik, özellikle 16. yüzyıl sonlarında köylerden şehirlere doğru çekilmeye başlamış ve kendisini, Fars edebiyat ve kültür gelenekleriyle yetişmiş Osmanlı aydınları, özellikle bürokrasiye mensup kişiler arasında kabul ettirmiştir.[56]

Yukarıda Mevlevi tarikatının Anadolu'da ortaya çıkmasının sebepleri, Mevlânâ ve babasının Anadolu'ya göç etmesi, tarikatın ortaya çıkışı ve Osmanlı Devleti'ne intikal süreci ile ilgili olarak kısa bir özet sunmaya çalıştık. Çalışmamızın konusu tarikatın kurulduğu dönemi kapsamadığı için ve dipnotlar ile kaynakçada verilen eserlerde, bu dönem ile ilgili olarak oldukça geniş malumat olduğunu göz önünde bulundurarak tarikatın kuruluş dönemiyle ilgili kısmı kısa tutmayı tercih ettik.

53 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 269.
54 İnalcık, *Klasik Çağ*, s. 208.
55 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir, 40 –Tetimme*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 17, 230.
56 İnalcık, *Klasik Çağ*, s. 209.

Çalışmamızın çerçevesini belirlediğimiz 19. yüzyıl, her bakımdan Osmanlı Devleti için çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. 19. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa devletleri karşısında uğranılan yenilgiler, bu yenilgiler sonucunda karşılaşılan toprak kayıpları, ekonomik sıkıntılar, gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar, batılılaşma sancıları, devlet ve toplum hayatını çok derinden etkilemiştir. Bu dönemde ilk olarak, 1789'da tahta geçen III. Selim'i görmekteyiz. III. Selim'in tahta geçtiği tarihlerde Osmanlı Devleti Avrupa'da, Avusturya ve Rusya ile mücadele halindeydi.[57] Savaşlarda uğranılan yenilgiler üzerine padişah, orduda ıslahat düşüncesiyle Nizam-ı Cedid adı verilen yeni bir ordu oluşturmuştur.[58] Cephelerde Avusturya ve Rusya karşısında uğranılan yenilgiler, devlet içinde olumsuz tesirler uyandırmış ve halkta hoşnutsuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Bütün bu şartlara rağmen kaynaklar, 19. yüzyılı Mevlevilik açısından bir yükselme dönemi, tarikatın tamamen köylerden çekilip Osmanlı Devlet adamları ve entelektüelleri arasında taraftar bulduğu bir dönem olarak belirtmektedirler. Tabi bu düşüncenin ileri sürülmesinde, İstanbul'un belli başlı semtlerinde faaliyet gösteren mevlevihanelerin varlığı, Şeyh Galib gibi önemli şairlerin Mevlevi Tarikatına mensup olması, Hamamîzâde İsmail Dede Efendi gibi bestekârların ve daha birçok sanatkârın Mevlevi tarikatı içinde yetişmesi ve alanlarında önemli eserler bırakması etkili bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada 19. yüzyılda Mevlevi tarikatı hakkında ileri sürülen yargılar, yeniden ele alınıp özellikle, Başbakanlık Osmanlı Arşivi vesikaları açısından tekrar gözden geçirilecektir. Mesela III. Selim'in gerçekleştirmek istediği Nizam-ı Cedid ıslahatlarına karşılık, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin göstermiş olduğu aleyhte tutumun sebepleri irdelenecektir. Bunun yanında Hacı Mehmed Çelebi'nin bu tavrına karşılık III. Selim'in uygulamaya koyduğu veya koymadığı tedbirlerin ne olduğu sor-

57 Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 14-20.
58 Nizâm-ı Cedît için bkz. *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri*, Yay. Haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001; *Zebîre-i Kuşmânî Fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî*, Yay. Haz. Ömer İşbilir. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006; *Cabi Tarihi, Cabî Ömer Efendi*, Yay. Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003; *Ubeydullah Kuşmanî, Ebubekir Efendi, Asiler ve Gaziler, Kabakçı Mustafa Risalesi*, Yay. Haz. Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V. Ankara 1999; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, -Nizâm-ı Cedît- 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

gulanacaktır. Bu konu ile ilgili olarak bir örnek vermek gerekirse; Nizam-ı Cedîd'in uygulanması sırasında, Konya ve civarında ortaya çıkan karışıklıkların bastırılması esnasında yaşananlar gösterilebilir. Başlangıçta, Konya'da padişahın emrine karşı harekete geçen kişilerin te'dib edilmesi esnasında Çelebi'nin bu karışık ortamda Karahisar veya Kütahya'ya gitmesi uygun görülüp bu hususta mektup yazılmış olmasına rağmen; Çelebi Efendi Konya'dan ayrılmamıştır. Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa, Konya'da başlatılan bu isyan hareketine önayak oldukları için Çelebi'nin Konya'dan sürülmesi ve asilerin cezalandırılmasına izin verilmesini istemiştir. Bu istek üzerine cevaben gelen mektupta, isyanın kaynağının Çelebi Efendi olmasına rağmen onun, Mevlânâ soyundan geldiği ve kendisine bir zarar gelmeden zorla değil de kendi rızasıyla Karahisar'a ya da Kütahya'ya gitmesinin uygun olduğu[59] ve Konya'ya savaşsız girmenin münasip olduğu, şayet buna imkân kalmazsa zor kullanılması bildirilmiştir.[60] 19. yüzyılın hemen başında yaşanan bu hadise sonrasında Çelebi Efendi'ye zor kullanılmamasının altındaki nedenlerin neler olduğu sorgulanacaktır. Bunlara ek olarak, Kabakçı Mustafa İsyanından sonra tahta çıkan IV. Mustafa'nın, Nizam-ı Cedid uygulamaları esnasında, daha üç yıl önce 1804 yılında devlete karşı gelmiş olan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Çelebi'ye 6.000 kuruş ve Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Efendi'ye de 1.000 kuruş atıyye verilmesini[61] emretmesinin sebepleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yine II. Mahmud döneminde, Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında, devletin Mevlevi Tarikatına bakışı incelenecektir. Mevlevilikle ilgili yapılan birçok çalışmada vurgulandığı üzere, özellikle Vakâ-yı Hayriye olarak adlandırılan yeniçeriliğin kaldırılması, Bektaşi tarikatının yasaklanması, tekkelerinin kapatılıp mallarının ve vakıflarının müsadere edilmesi sürecinde yasaklanan Bektaşilik tarikatının yerine Mevleviliğin devlet tarafından desteklenip desteklenmediğini belirlemeye çalışacağız. Bu hususta, Bektaşilerin içinde bulunduğu gayrimeşru hallerinden dolayı yasaklanmasının görüşüldüğü, şeyhülislamın başkanlığında yapılan ve katılanlar arasında kazasker, dersiâmlar, erbab-ı

59 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Bundan sonra BOA.olarak geçecektir) Hatt-ı Hümayun Tasnifi (Bundan sonra HAT olarak geçecektir) D.N: 217, G.N.: 11957.
60 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 171-172.
61 BOA. Cevdet Mâliye Belgeleri (Bundan sonra C. ML. olarak geçecektir) D.N: G.N.: 4307.

şûrâ kulları ve bazı tarikat şeyhlerinin bulunduğu toplantıda, tarikat şeyhlerinden bahsedilirken "celb olunan Celvetî, ve Nakşbendî ve sair bazı tarik-i âliye meşâyih-i dâileri hazır oldukları"[62] ifadesinin kullanılmasının mahiyeti irdelenecektir. Burada Mevleviliğin zikredilmeyerek ve "sair bazı tarik-i âliye meşâyihi" ifadesi kullanılarak, bazı büyük tarikat şeyhleri içinde belirtilmesini nasıl yorumlamamız gerekir? Bu belgede geçen ifadede toplantıya katılan tarikat şeyhlerinden bahsedilirken Mevlevi tarikatının kelime olarak geçmemesinin sebebini, iddia edildiği gibi Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında yerine Mevleviliğin desteklenmesi düşüncesinin değil de, Bektaşilik yerine Celvetilik ve Nakşbendilik tarikatlarının daha çok desteklenmek istendiği şeklinde mi algılamalıyız? Yoksa burada Mevlevilik ifadesinin yer almamasını belgeyi kaleme alan kâtibin gayri ihtiyari hiçbir maksat gözetmeden aklına gelen ilk iki tarikat olarak Celvetilik ve Nakşbendiliği yazıp sonrasında gelen diğer tarikatları da metnin uzamaması için teker teker belirtmeyip "sair bazı tarik-i âliye meşâyihi" ifadesi ile belirttiği şeklinde mi yorumlamalıyız?

Yukarıda kısaca örnekler vererek sorduğumuz sorulara verilecek cevaplar ve Mevlevi tarikatının 19. yüzyıl boyunca geçirmiş olduğu değişim, çalışmamızın esas hareket noktasını oluşturacaktır. Verdiğimiz örneklere benzer nitelikte sorunlar ve sorular, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ve Mevlevi tarikatı arasında gerek kurumsal olarak gerekse toplumsal olarak sık sık yaşanmıştır. Bu durumların ortaya çıkmasına kimi zaman vakıflar ve yönetimi, kimi zaman çeşitli bölgelerdeki mevlevihanelere yapılan şeyh tayinleri sebep olmuş, kimi zaman ise Konya Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olan çelebilerin padişaha ve devlete aykırı tutumları rol oynamıştır. Bununla birlikte belirtilen dönem içinde Mevlevilik, özellikle III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid gibi Mevleviliğe ilgi duyan padişahlar sayesinde korunup kollanmıştır.

Esasında bütün bu konuların detaylarının ve sorulan soruların cevaplarının arşiv belgelerinin dikkatlice incelenmesi neticesinde önemli oranda ortaya çıkartılabileceğini düşünüyoruz. Elbette yukarıda belirttiğimiz konularda günümüze kadar yapılmış araştırmalarda çeşitli bilgiler mevcuttur. Bu çalışmalar, Mevlevi tarikatının kuruluşundan kapatılmasına kadar olan

62 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.:17351.

tarihinin bilinmesi noktasında büyük öneme sahiptir. Mesela, merhum Gölpınarlı hocanın kapsamlı eseri, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, adından da anlaşılacağı gibi Mevlânâ'nın ölümünden sonra başlayan ve cumhuriyetin ilanından sonra 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar olan dönemi kapsayan, içerik ve hacim açısından çok önemli bir eserdir. Ancak eserin 1953 yılında kaleme alınmış ve gözden geçirilen son baskısının 1983 yılında yapılmış olması, 1983 yılından bu yana Osmanlı arşivlerinde yapılan tasnif faaliyetleri neticesinde araştırmacıların kullanımına sunulan yeni belgelerden faydalanılmasını imkânsız kılmıştır. Yine Sezai Küçük tarafından bir doktora çalışması olarak hazırlanıp, "Mevleviliğin Son Yüzyılı" adıyla yayınlanan çalışma ise emek mahsulü bir eser olup 19. yüzyılda var olan mevlevihaneler, bu mevlevihanelerde görev yapan postnişinler, Mevleviler ve bunların faaliyetleri konusunda elden geldiğince derli toplu bilgi verilen oldukça önemli bir eserdir. Ancak bu çalışmada konu olarak Mevlevi tarikatının 19. yüzyıldaki genel durumu ele alındığından, siyasi ilişkiler ancak bir bölüm olarak verilmiştir. Bunun nedeni ise gerek hacim sıkıntısı gerekse siyasi ilişkiler noktasında, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kapsamlı bir çalışma yapılamamasıdır. Fakat var olan belgelerin başlı başına bir araştırma konusu olması nedeniyle eserdeki Mevleviler ve siyaset bölümü genel hatlarıyla verilmiştir. Konu ile ilgili makaleler ise; bazıları istisna olmakla beraber, hem hacim itibariyle konunun bütününü kavramaktan uzak hem de kaynakları itibariyle yüzeysel çalışmalardır. Saydığımız tüm bu nedenler bu çalışmaya gerek duyurmuştur.

Çalışmada yararlanılan kaynaklar noktasında ise; Mevlevilik tarihi açısından önemli olan birinci el kaynaklar ve tetkik eserlerden yararlanılmakla birlikte ağırlıkla Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ilgili fonlarda bulunan belgeler kullanılmıştır. Belgelerin temininde ise gerek arşivde bulunan bilgisayarlara aktarılmış, gerekse internet erişimine açılmış olan kataloglardan "Mevlevi," "Mevlevilik," Mevlevihane" gibi anahtar kelimeler kullanılarak tarama yapılmış ve defter serileri hariç diğer belgeler temin edilerek azami oranda faydalanılmaya çalışılmıştır. Yine gerek görüldüğü durumlarda Konya Mevlânâ Müzesi Arşivinde bulunan belgelerden de yararlanılmıştır.

Birinci Bölüm

MEVLEVİLİĞİN DOĞUŞU ve 19. YÜZYILA KADAR MEVLEVİLİK

Anadolu merkezli olarak ortaya çıkan tarikatların en önemlilerinden biri olan Mevlevilik, Mevlânâ'nm adına izafe edilerek kurulan bir tarikat olmasına rağmen, kuruluşu Mevlânâ'nın ölümünden sonradır. Mevlevilik, başlangıçta Anadolu'daki diğer tasavvuf akımları gibi adab ve erkânı belirlenmiş ve tekke düzeni kurulmuş klasik bir tarikat niteliğinde değildi. Çünkü Mevlânâ tarikatlara özgü birtakım kurallar koymamıştır. Örneğin, kendisine bağlananlar için ne bir giriş töreni düzenler, ne de belli bir zikir öngörürdü. Sultan Veled, babasının düşüncelerini sistemli bir hale getirerek Mevleviliği kendine özgü kuralları, törenleri olan bir tarikat durumuna getirdi. Bu sebeple Sultan Veled, Mevleviliğin asıl kurucusu ve ikinci piri sayılır. Anadolu'da siyasal ve sosyal sıkıntıların had safhada olduğu bu dönemde yetiştirdiği halifeleri, Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a yollayarak buralarda zaviyeler kurdurmak suretiyle Mevleviliği yaymaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı ve Moğol baskısının olanca şiddetiyle hüküm sürdüğü bir dönemde kurulan Mevlevilik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan beylikler arasında sahip olduğu manevi nüfuzu sayesinde yayılma imkânı bulmuştur. Mevlevilik, biraz geç olmakla birlikte Osmanlı topraklarına da dahil olmuştur. İlk olarak Edirne ve daha sonra İstanbul'da olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerinde açılan mevlevihaneler, yüzyıllar boyunca Osmanlı devlet ve toplum hayatında önemli bir konumda bulunmuş, çeşitli alanlarda örnek şahsiyetler yetiştirmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde Mevlânâ'nm Anadolu'ya gelmesi, Mevlevi tarikatının kurulması ve 19. yüzyıla kadar olan tarihi seyri kısaca ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Mevlânâ ve Babası Bahâeddîn Veled'in Anadolu'ya Gelişi

30 Eylül 1207 tarihinde Belh'de doğan Mehmed Celâleddîn, Eflâkî'nin verdiği bilgilere göre Muhammed Harzemşah'tan gönlü incin-

diği[1] için göç eden babası Sultanü'l- Ulema Bahâeddin Veled ile birlikte göç yoluna koyulmuşlardır. Yaklaşık üç yüz kişilik bir kervanla yoluna devam eden Bahâeddin Veled'e geçtikleri bütün şehirlerde memleketin ileri gelenleri ve ahalisi tarafından saygı gösterilip izzet ve ikramlarda bulunulmuştur. Bu şekilde Bağdat'a gelmiş ve bir süre Bağdat'ta konakladıktan sonra, buradan Hicaz'a gitmiştir.[2] Sultanü'l Ulema Bahâeddin Veled ve Mevlânâ, Hac dönüşü Şam'a uğramış ve sonrasında da Halep-Malatya yoluyla Erzincan'a gelmişlerdir. Belh'ten Erzincan'a gelinceye kadar süren bu yolculuğun yedi sene sürdüğü ifade edilmektedir.[3] Bahâeddin Veled, daha sonra Erzincan'dan da ayrılarak Konya'ya bağlı Larende (Karaman) şehrine ulaştı. Eflâkî'ye göre; Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled Larende'de yedi yıl kalmışlardır.[4] Mevlânâ, Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lâlâ'nın kızı Gevher Hatun'la burada evlenmiştir.[5] Mevlânâ ve babası 1220 yılı ortalarında Konya'da bulunan Selçuklu Sultanı Alâeddîn Keykubâd'ın (1219-1236) daveti üzerine Konya'ya gitmişlerdir.[6] Alâeddîn Keykubâd'ın niyeti Sultanü'l- Ulema'ya kendi sarayının holünde yer hazırlamak ve onu orada misafir etmekti. Bahâeddin Veled bu durumu kabul etmemiş ve "*İmamlara medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar uygundur!*" diyerek Altunpâ Medresesine yerleşmiştir.[7] Bazı kaynaklar ise Konya'ya varış tarihlerinin (618 / 1221) yılı içinde olduğunu belirtir.[8]

Eflâkî, Sultanü'l Ulema Bahâeddin Veled'in 628/1231 yılında vefat ettiğini ifade etmektedir.[9] Babasının ölümünden sonra, onun müritleri

1 Eflâkî'nin bu ifadesine rağmen Bediüzzaman Füruzanfer hadiselerin ve Eflâkî'nin rivayetlerinin derin bir tahlilini yaptıktan sonra Bahâeddin Veled'in yaklaşan Moğol istilası korkusuyla dolayı göç ettiğini ifade eder. Bkz. *Mevlânâ Celaleddin*, Çev. Ferudun Nafiz Uzluk. s. 21.

2 Ferudun Bin Ahmed, s. 26.

3 Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 28.

4 Adnan Karaismailoğlu, "Mevlânâ'nın Hayatı," *Aşk Ocağında Can Olmak, İnsanlığın Mirası: Mevlânâ Celâleddin-i Rumî*, Haz. Ekrem Işın, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s. 16.

5 Eflâkî, s. 81.

6 Füruzanfer, s. 43.

7 Eflâkî, s. 83.

8 Helmuth Ritter, "Mevlânâ Celâleddîn Rumî ve Çevresi" Çev. Rüstem Orhan. *Mevlânâ Araştırmaları 1*, Ed. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 200,. s. 32.

9 Eflâkî, s. 84.

tarafından pir ve ulu tanınan[10] Mevlânâ, babasının yürüttüğü vaizlik görevini üstlenmiştir.[11]

Yukarıda belirttiğimiz gibi daha çocukluk çağlarında babasıyla birlikte Belh'ten göç eden Mevlânâ, bu yolculuğu esnasında konakladıkları şehir ve kasabalarda şehrin ileri gelenleri ve âlimleriyle karşılaşmıştır.[12] Bunlardan en önemlileri Nişabur'da karşılaştığı büyük şair Feridüddîn Attar,[13] Bağdat'ta onları karşılayan *Avârifu'l-Maarif* isimli eserin müellifi Şihâbuddîn Sühreverdi, Evhadüddîn Kirmanî ve Sâdüddîn Hamevî'dir.[14] Mevlânâ, öncelikle babası olmak üzere, babasının hâlifesi Seyyid Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî (ö. 1244)'den ilk tasavvuf eğitimini almıştır.[15] Bazıları Mevlânâ'nın, Seyyid Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî Konya'ya geldikten sonra, bazıları da Belh'te babası Bahâeddin Veled'in zamanında Tirmizî'ye mürit olduğunu söyler.[16] Mevlânâ, Seyyid Burhaneddîn'in Konya'ya gelmesinden sonra dokuz yıl hizmetinde bulunmuştur. Eflâkî, bu dokuz yıla Mevlânâ'nın tahsil hayatını da katmaktadır.[17]

Eflâkî'ye göre; Mevlânâ, babası Bahâeddin Veled'in ölümünün ikinci yılında zahir ilimlerinde derinleşmek ve olgunluğunu eksiksiz duruma getirmek için Şam'a ve Halep'e gitmiştir. Ancak Asaf Halet Çelebi, Mevlânâ'nın babası tarafmdan kayınpederi Lala Şerefüddîn ile beraber Halep'e gönderildiğini ifade etmektedir.[18] Mevlânâ, Şam ve Halep'te dört veya yedi yıl kadar kalmıştır.[19] Bu süre zarfında Halep'te Halâviye Medresesi'nde konaklamış ve burada meşhur Hanefi bilginlerinden Kemaleddîn bin el- Adîm'den dersler

10 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1999, s. 45.
11 Ritter, s. 33; Füruzanfer, s. 48.
12 Ferudun Bin Ahmed, s. 25.
13 Bazı kaynaklar bunun mümkün olamayacağını ifade ediyor bkz. Neşet Çağatay, "Mevlânâ Devri Selçuklu Türklerinin Politik ve Sosyo-Ekonomik Sorunları," *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'ten ayrı basım*, Ankara 1985, s. 331.
14 Çelebi, s. 28.
15 R.A. Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, Çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 16.
16 Eflâkî, s. 104.
17 Galip Atasagun, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin Hayatı ve Eserleri," *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, Konya 2006, s.63.
18 Çelebi, s. 31.
19 Eflâkî, s. 122.

almıştır.[20] Kemaleddîn bin el- Adîm, Mevlânâ'da büyük bir anlayış kabiliyeti ve zekâ olduğunu gördüğünden onun eğitimi için oldukça çaba sarfediyor ve diğer öğrencilerden farklı olarak Mevlânâ'ya daha fazla ders veriyordu.[21] Mevlânâ, bilinmeyen bir süre Halep kaldıktan sonra Şam'a hareket etmiştir. Şam'a vardığında şehrin ileri gelenleri ve âlimler onu karşılamışlar ve Mukaddemiye Medresesinde misafir etmişlerdir. Mevlânâ Şam'da ömrünün son günlerini geçirmekte olan Muhyiddîn İbn Arabî başta olmak üzere, Sadeddin Hamevî, Şeyh Osman Rumî, Şeyh Evhadüddîn Kirmanî ve Sadreddin Konevî[22] gibi zamanın bilgin ve âlimleriyle görüşmüştür.[23]

Mevlânâ, Halep ve Şam'daki, eğitim hayatının ardından Anadolu'ya hareket etti. Kayseri'ye ulaştığında, âlimler ve bilginler onu karşılamaya çıktılar. Mevlânâ, Kayseri'de Hocası Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizi hazretlerinin isteğiyle kırkar günlük süreyle üç defa çile çıkardı. Seyyid Burhaneddîn hazretleri üçüncü çile sonrasında Mevlânâ'yı kucaklayarak bütün ilimlerde eşsiz bir insan olduğunu ifade ederek onu âlemi irşatla görevlendirdi.[24] Hocasının bu görevlendirmesi üzerine Konya'ya hareket ederek vaaz ve nasihatle meşgul olmaya başladı. Müderrislik görevine başlayan Mevlânâ, bu dönemde sarığını fakihler gibi sarmış ve hırka giymiştir.[25] Onun Konya'ya gelmesinden kısa bir süre sonra 638/1241 tarihinde Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi hazretlerinin vefat ettiği haberi gelmişti. Bu haberi alan Mevlânâ, Kayseri'ye giderek hocasının kitaplarının bir kısmını Konya'ya getirmiştir.[26] Hocasının vefatından sonra Konya'daki müderrislik vazifesine devam eden Mevlânâ 638/1241- 642/1244-45 yılları arasında, babasının yolundan giderek medreselerde fıkıh ve diğer dini dersleri vermiştir. Bu dönemde Mevlânâ'nın dört yüze yakın öğrencisi ve on binden fazla müridi olduğu rivayet edilmektedir.[27] Yani Mevlânâ bu dönemde

20 Eflâkî, s. 119.
21 Füruzanfer, s. 57.
22 Ferudun Bin Ahmed, s. 34.
23 Füruzanfer, s. 59.
24 Eflâkî, s. 124.
25 Eflâkî, s. 124.
26 Füruzanfer, s. 62.
27 A. Selahaddin Hidayetoğlu, "Hz.Mevlânâ'nın Hayatı," *Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî –İnsanlığın Aynası*-Konya 2004, s. 20.

babası ve hocasından kendisine tevarüs eden tasavvuf yolunda müritlerini irşat etmektedir.[28]

Mevlânâ, Seyyid Burhaneddîn'in vefatından sonra yaklaşık beş yıl süreyle yalnız kaldı. Bu dönemde irşat ile uğraşırken din ilminde ve diğer ilim dallarında, babası gibi âlimlerin sultanı ve sufilik alanında da ariflerin sultanı olmuştu.[29] Mevlânâ, zahir ilimler olarak sayılan fıkıh, tefsir, hadis, kelam gibi medrese bilgileri ile birlikte, İran, Hind ve Arap edebiyatlarını da incelemiş, Rumcayı öğrenerek klasik Yunan filozoflarının eserlerini de okumuştu.[30] İşte bu dönemden sonra Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile tanışması söz konusudur. Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'yı kendisinden geçirip, coşkun bir Hak aşığı haline getirmişti.[31] Mevlânâ'yı nurla dolu bir lamba gibi telakki eden kimseler Şems-i Tebrizî'nin fonksiyonunu da bir kibritin yaptığı işe benzetirler.[32] Asıl yanan ve nurlanan Mevlânâ idi.[33]

Şemsi Tebrizî, 26 Cemaziyelahir 642/ 29 Kasım 1244 tarihinde Konya'ya gelmiştir.[34] Konya'ya geldiğinde âdeti olduğu üzere Şekerciler Hanı'na inen Şems-i Tebrizî'nin Mevlânâ ile ilk karşılaşmasında, Mevlânâ'ya Hz. Muhammed mi büyüktür yoksa Bayezid-i Bistami mi? diye sorması üzerine aralarında geçen muhavere sonrasında kucaklaştıklarını ve Selahaddîn-i Zerkûb'un hücresinde altı ay halvete girdikleri ifade edilmektedir.[35]

Mevlânâ, Şems ile halvetten sonra medreselerde ders ve minberlerde vaaz vermeyi terk ederek semaya, çarha, raksa başlamış, medresenin dedikodusu yerine, neyin can yakıcı nağmesine, rebabın ruh okşayıcı sesine kulak vermiştir.[36] Ortaya çıkan bu durum sonucunda Mevlânâ'nm müritleri ile ilgilenmemesi, Konya halkı ve Mevlânâ'nm devamlı sohbetinde bulunanları kıskandırmaya başlamış, bu hususta halkın şikâyetlerine

28 Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 24.
29 Şefik Can, *Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 47.
30 Atasagun, s. 64.
31 Can, s. 47.
32 Bkz. Dilaver Gürer, "Mevlânâ'nın Şerîatten Hakîkate Yükselmesinde Şems-i Tebrîzi'nin Yeri," *Kubbealtı Akademi Mecmuası Hz. Mevlânâ Özel Sayısı*, yıl: 36, sy. 144, Ekim 2007, s. 50-63.
33 Çelebi, s. 34.
34 Eflâkî, s. 124., Füruzanfer, s. 75.
35 Bkz. Eflâkî, s. 126; Ferudun Bin Ahmed, s. 136; Füruzanfer, s. 77; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 68; Çelebi, s. 37.
36 Füruzanfer, s. 88.

yol açmıştı.[37] Bazen Şems-i Tebrizî'yi gördükçe kılıçlarına el atıyorlar, yüzüne karşı ona hakaret etmekten geri durmuyorlardı.[38] Hepsi Şems'in Konya'dan gitmesini, ya da ölmesini istiyorlardı. Şems-i Tebrizî ise işin çığırından çıktığını görünce birgün birdenbire Konya'dan ayrıldı.[39] Mevlânâ, Şam'a giden Şems'e geri gelmesi için mektuplar yollamışsa da onu geri dönmeye ikna edememişti. Şems-i Tebrizî'nin Konya'dan ayrılması müritleri açısından bekledikleri sonucu doğurmamıştı. Şems'in ayrılmasından sonra Mevlânâ, büsbütün şaşırmış ve eskisinden daha da ulaşılamaz olmuştu.[40] Mevlânâ, Konya halkının da pişman olması üzerine oğlu Sultan Veled'i Şems'i getirmesi için Şam'a gönderdi.[41] Sultan Veled 1247 yılında Şems ile birlikte Konya'ya döndü.[42] Şems'in Konya'ya dönmesiyle Mevlânâ'nm coşkusu ve aşkı artmıştır. Şemseddin Tebrizî'nin Konya'ya geri gelmesi ile büyük bir mutluluk yaşayan Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'yi tamamen Konya'ya bağlayabilmek için kendi yetiştirdiği evlatlığı Kimyâ Hatun ile evlendirmiştir.[43] Asaf Halet Çelebi, bu dönemde Kimya Hatun'un kısa süren bir hastalıktan sonra vefat etmesi üzerine hem Kimya Hatun'un acısı hem de Konya halkının fitnesinden dolayı duramayan Şems-i Tebrizî'nin ikinci defa Şam'a gittiğini,[44] Mevlânâ'nın birinci seferde olduğu gibi gelmesi için mektuplar yazdığını, onu getirmeleri için de Şam'a bir kafile göndermesiyle Şems'in geri geldiğini ifade etmektedir.[45] Ancak bu dönemde de Konya halkı arasındaki dedikodular devam etmiştir. Mevlânâ, Şems'le uzun sohbetlere dalarak, sema meclisleri tertip etmiştir. Bu durum yine halkın, müritlerinin ve ulemanın kıskançlığına sebep olmuş ve Şems bir daha görünmemek üzere 1247 yılı sonlarında ortadan kaybolmuştur.[46] Mikail Bayram'a göre ise Şems-i Tebrizî, çeşitli siyasi

37 Eflâkî, s. 127; Füruzanfer, s. 90.
38 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 76.
39 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 77.
40 Ritter, s. 34.
41 Ercan Alkan, "İki Deniz," *Keşkül*, sy. 2-ek, Ekim 2004, s. 10.
42 Füruzanfer, s. 99.
43 Ferudun Bin Ahmed, s. 142; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 81.
44 Bu hususta Eflâkî'nin verdiği bilginin Tahsin Yazıcı tarafından değerlendirilmesi konusunda bkz. Eflâkî, s. 472'deki dipnot.
45 Çelebi, s. 41.
46 Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, s. 82; Füruzanfer, s. 104.

sebepler yüzünden başta Ahi Evran olmak üzere bazı Ahi ileri gelenleri tarafından suikast düzenlenerek öldürülmüştür.[47]

Şems'in ortadan kaybolmasından sonra Mevlânâ adeta kendinden geçmiş bir halde gece gündüz sema ve vecd ile meşgul olmaya başlamıştı.[48] Onu öldürdüklerini şayia olarak duyuyor ama buna inanmıyordu. Bu dönemde, fakihlere mahsus elbisesini değiştirip, Hind alacasından bir hırka yaptırmış ve başına bal rengi bir külah takmıştır. Önü açık gömlek giyerek sarığını şeker-âviz[49] biçiminde saran Mevlânâ, rebâb'ın telinin de altı tane yapılmasını istemiş ve sema usulünü koymuştur.[50] Mevlânâ, gece gündüz coşkunluğundan dolayı sema edip, şiir ve gazel okuyordu. Mevlânâ'daki bu değişiklikler zevk sahiplerini kendi tarafına çekmiş oldu. Bu durum Konya'nın mutaassıplarını Mevlânâ ile münakaşaya götürmüştü. Mevlânâ, Şems'i uzun uzadıya aradıktan sonra idaresiz, kararsız tamamen coşkun olmuştu, kendini idare edemez halde idi. Bu aramalarında Mevlânâ'nın Şems'i bulmak için Şam'a gittiği de rivayet edilmektedir.[51] Fakat Şam'da bulunduğu süre içinde Şems'in hiçbir izine rastlayamamıştı.[52]

Mevlânâ'nın hayatında, Şems'i bulmaktan ümidini kesip Konya'ya dönmesinden sonra yeni bir dönem başlamıştır. Bediüzzaman Füruzanfer bu dönemi şu şekilde ifade etmektedir;

> Mevlânâ, Şems'in mevcudiyetinden ümitsiz, gönlü onu aramaktan vazgeçtikten sonra Konya'ya dönerek uyarıcılık "irşad, eğitim, terbiye" binasını yeni esas,yeni temeller üzerine kurdu. Her ne kadar camilerde vaaz etmek, medresede öğretim yapmak gibi resmi vazifeleri terk etmiş ise de yine, bütün gönül sıcaklığı ile eksik olanların "nakısların" bütünlenmesine, dervişliğe intisap edenleri uyarıcılığa koyuldu.[53]

47 Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren- Mevlânâ Mücadelesi*, Konya 2005, s. 142.
48 Eflâkî, s. 127.
49 Alt tarafı bombeli ve şişkin, üstü daralan ve sikkeyle aynı kalınlığa gelen destârdır. Bu destâr, dar tülbent, iki parmak enliğine gelecek tarzda dört kat bükülerek, sağdan sola ve mukabil olarak soldan sağa doğru sarılır. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.
50 Füruzanfer, s. 100.
51 Ferudun Bin Ahmed, s. 143; Füruzanfer, s. 114.
52 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 88.
53 Füruzanfer, s. 125.

Mevlânâ, 1249-50 yılından ölüm senesi olan 1273'e kadar tam 23 yıl bu faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu dönemde Şems'in yerine önce hocası, mürşidi Seyyid Burhaneddîn hazretlerine intisap etmiş olan Salahaddîn Zerkûb'u, dost ve musahip edinmiş,[54] onun 657/1258 yılı sonlarında vefatından sonra da Çelebi Hüsameddîn'i kendisine hemdem ve halife edinmiştir.[55]

Mevlânâ Celâleddîn, 1273 yılı sonlarında ansızın hastalanarak 5 Cemaziyelahir 672/ 17 Aralık 1273 tarihinde ebedi âleme intikal etmiş ve babasının yanma defnedilmiştir.[56] Böylece 30 Eylül 1207'de Belh'de başlayan hayat yolculuğu 17 Aralık 1273 tarihinde Konya'da sona ermiştir.[57] Mevlânâ'nm cenaze törenine farklı dinlerden ve değişik kesimlerden binlerce kişi katılmıştı. Cenaze namazını ise Şeyh Sadreddin kıldırmıştır.[58]

Mevleviliğin Teşkilatlanması ve İlk Dönemleri

Çelebi Hüsameddîn

Mevlânâ'nın ölümü ve cenazesinin defnedilmesinden sonra Mevlânâ'yı seven ve izinden giden dostları onun fikirleri ve düşüncelerinin temsil edilmesi noktasında bir temsilci aramaya koyulmuşlardı. Aslında hastalığı esnasında onu ziyarete giden şehrin ileri gelenleri, Mevlânâ'nın vefatı sonrasında halifeliğine kimin yakışacağını sormuşlardı. Bu soruya bizim halifemiz Çelebi Hüsameddîn'dir mealinde cevap vermişti.[59] Esasında Selahaddîn-i Zerkûb'un vefatı sonrasında Çelebi Hüsameddin Mevlânâ'nın en yakın musahipleri arasında yerini almış ve daha sonrasında *Mesnevi*'nin yazılmasına vesile olmuştu.[60] Ancak diğer tarafta Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled vardı. O da babasının rahle-i tedrisinde yetişmiş ve olgunluk çağma gelmişti. Mevlânâ'dan sonra Çelebi Hüsameddin'in mi yoksa Sultan Veled'in

54 Eflâkî, s. 531.
55 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 114-115.
56 Geniş bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 126-127; Füruzanfer, s. 149-150.
57 Eflâkî, s. 453.
58 Füruzanfer, s. 154.
59 Eflâkî, s. 447.
60 Hayat Nur Artıran, "Hakk Nûr'u Hale Ziyâsi Çelebi Hüsameddin Hz." *Keşkül*, 2006 Güz, s. 88; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 162.

mi Mevlânâ'nın yerine geçeceği konusunda müritler arasında tartışma yaşanmaya başlamıştı.[61] Sonunda devrin ileri gelenleri bu tartışmalar karşısında birinin diğerinden üstün tutulamayacağını ifade ederek seçimi Çelebi Hüsameddîn ile Sultan Veled'e bırakmanın doğru olacağını ifade etmiştir. Bu süreçte Çelebi Hüsameddîn, Mevlânâ'nın yerine Sultan Veled'in geçmesini istediyse de, Sultan Veled bunu kabul etmemiş ve babamın sağlığında da sen bizim halifemizdin şimdi de halifemizsin diyerek Çelebi Hüsameddîn'in Mevlânâ'dan boşalan postu devralmasını istemiştir.[62] Böylece Mevleviliğin biçimlenmesi sürecinde, tarikat oluşmadan önceki yapının ürettiği son yönetici tip olarak Çelebi Hüsameddîn sahneye çıkmıştır.[63] Çelebi Hüsameddîn döneminde yapılan en önemli işlerden biri, her ne kadar mezara türbe yapmanın uygun olmadığından bahsetmiş olsa da Mevlânâ'nın mezarının üstüne bir türbe yapılmasıdır.[64] Konya'nın ileri gelenlerinden olan Alameddîn Kayser, Mevlânâ'nın ölümünden sonra 30 bin dirhemle onun türbesini yapmaya karar verdi. Sultan II. Keyhüsrev'in kızı Gürcü Hatun ve Kocası Pervâne Muineddin kendisine 130 bin dirhem yardım etti. Bu suretle Mevlânâ'nın türbesi yapılmış oldu.[65] Türbenin yapılmasıyla Mevlânâ dergâhının temelleri de atılmış oluyordu. Bu türbe ve etrafında oluşacak olan müştemilatı ileride Mevleviler için bir merkez halini alacaktı. Türbe etrafında giderek genişleyen Mevlevi zümresi, burasını ileride tam teşekküllü bir dergâha dönüştürmek amacıyla çeşitli vakıflar kurmuşlar, elde edilen gelirlerle türbede görevli hafız, mesnevihan ve müezzinlerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır.[66] Çelebi Hüsameddîn, posta geçtikten sonra halifelik görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Her Cuma namazdan sonra Kuran ve *Mesnevi* okutmuş, ayrıca sema meclisleri düzenlemiştir.[67] Mevlânâ türbesinin etrafında gerçekleştirilen bu faaliyetlerin sürdürülmesinde vakıf gelirlerinin önemli bir fonksiyonu

61 Ferudun Bin Ahmed, s. 157.
62 Ferudun Bin Ahmed, s. 158; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 163.
63 Ekrem Işın, "Mevleviliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makamının Kuruluşu" (III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya-Türkiye), *Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları Konya 2004, s. 97.
64 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 24.
65 Füruzanfer, s.156; Gölpmarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 133.
66 Işın, "Mevleviliğin Tarihsel Temelleri...," s. 98.
67 Eflâkî, s. 578.

vardı. Eflâkî'nin verdiği bilgilere göre Çelebi Hüsameddîn, vakıf gelirleri, büyüklerin yaptığı adaklar ve her taraftan gelen hediyeleri değerlerine göre arkadaşlarına dağıtıyordu. Gelip giden misafirler ve seyyahlar için daima yemek bulunduruyor, türbe görevlilerine kesintiye uğratmaksızın tayinatlarını veriyordu.[68] Çelebi Hüsameddîn, evkaf mahsulatından gelen gelirleri yılın belirli zamanlarında Mevlânâ'nın eşi Kera Hatun ile kızı Melike Hatun ve Sultan Veled'e ihtiyaçları nispetinde ayırmaktaydı.[69] Bundan anlaşılacağı üzere Çelebi Hüsameddîn, Mevlânâ ailesinin tam anlamıyla koruyucusu konumundaydı.[70]

Çelebi Hüsameddîn, Mevlânâ dostlarının başına geçmesiyle, onları dağılıp gitmekten kurtarmış ve onları bir topluluk haline getirmişse de tarikat kurucusu ve piri olmamıştır. Çelebi Hüsameddîn'in halifeliği, Mevlânâ dostlarına şeyhlik, mürşitlik görevini yerine getirişi on yıl sürdü.[71] Eflâkî, Çelebi Hüsameddîn'in 22 Şaban 683/ 3 Kasım 1284 tarihinde vefat ettiğini belirtir.[72] Ancak Gölpınarlı, Çelebi Hüsameddîn'in sandukasının baş tarafında alçıyla tespit edilmiş mermer levhada bulunan Arapça kitabede Hüsameddîn'in ölüm tarihi olarak "altıyüz seksen üç yılı Şaban ayının on ikinci Çarşamba günü göçtü" ifadesinin yer aldığını söyler ki bu da miladi tarih olarak 25 Ekim 1284 tarihine denk gelmektedir.[73] Çelebi Hüsameddîn'in ölümünden sonra Mevlânâ'nm postuna büyük oğlu Sultan Veled'in geçmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Ancak Sultan Veled'in bu dönemde de kendisini bu konum için yeterli bulmadığı görülmektedir. Sultan Veled, Mevlânâ'ya oldukça benzemekle birlikte onun yolundan gitmiş, onun sevdiklerini sevmişti. Şems-i Tebrizî'ye, Selahaddîn Zerkûb'a ve Çelebi Hüsameddîn'e bağlanmış olan Sultan Veled'in bu üç tasavvuf erinden başka vefatına kadar bağlandığı ve feyz aldığı bir kişi daha vardı. Bu kişi

68 Eflâkî, s. 578.
69 Eflâkî, s. 578; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 25.
70 Işın, "Mevleviliğin Tarihsel Temelleri...," s. 98.
71 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 15.
72 Eflâkî, s. 579., Mehmet Önder, "Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler" *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevilik*, Ed. Nuri Şimşekler, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya 2007, s. 133.
73 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 27-28.

Mevlânâ'nın da müritlerinden olan Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddîn idi.[74] Gölpınarlı, Sultan Veled'in, Çelebi Hüsameddîn'in vefat etmesinden sonra yedi yıl süreyle Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddîn'in manevi terbiyesi altında kalmış olduğunu ifade etmektedir.[75] Bu suretle Sultan Veled, Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddîn'in ölüm yılı olan 691/1292 yılına kadar onu şeyh saymış ve ondan feyz almıştır.[76] Onun ölümünden sonra ise tam anlamıyla Mevlânâ postuna Sultan Veled geçmiştir.[77]

Sultan Veled

1292 yılında Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddîn'in ölümünden sonra tam anlamıyla makam postuna oturan Sultan Veled'in ilk işi, bu nüfuzun belli başlı kaynaklarını oluşturan maddi gücü, yani vakıf gelirlerini doğrudan Mevlânâ ailesinin kontrolüne sokmak olmuştur.[78] Sultan Veled, sistemli bir teşkilat ve propaganda faaliyetlerinde bulunur. Babasının aşka dayalı tasavvufi düşüncelerinin düşmanlarını dost yapmaya, eleştirilerini engellemeye ve yeni sistemleşmeye başlayan tarikatı yeni müritler kazanarak ve başka beldelerde kendilerini temsilen halifeler atayarak yaymaya ve yaşatmaya muvaffak olmuştur.[79] Sultan Veled saydığımız bu faaliyetlerini gerçekleştirirken, şüphesiz siyasi otoriteyle yakın ilişkiler içinde bulunmaya gayret etmiştir. Nitekim onun Selçuklu ileri gelenlerinden Muineddîn Pervane, Fahreddîn Sahib Ata ve Sultan Rükneddîn Kılıç Arslan ile kurmuş olduğu yakın ilişki,[80] kurulmakta olan Çelebilik makamının da siyasi otorite karşısındaki meşruiyetini sağlamıştır.[81] Sultan Veled, teşkilatçı kimliğiyle babası Mevlânâ'nın düşünce ve ideolojisini sistemleştirmeye ve yaymaya başlamış, daha sonra Mevlevilik olarak adlandırılacak olan yeni bir tarikatın esaslarını, usul ve erkânını belirlemiştir. Bu teşkilatçılığı çerçevesinde her türlü imkânı değerlendirme gayreti içinde olmuştur. Yukarıda

74 Önder, "Mevleviliğin Sistemleşmesi...," s. 133.
75 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 32.
76 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 19.
77 Hülya Küçük, *Sultan Veled ve Maarifi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2005, s. 53.
78 Işın, "Mevleviliğin Tarihsel Temelleri...." s. 98.
79 Ritter, s. 37.
80 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 20.
81 Işın. "Mevleviliğin Tarihsel Temelleri...." s. 98.

da ifade ettiğimiz gibi devrinin yöneticileri ve ileri gelenleri ile iyi ilişkiler tesis etmiş, bunun yanında dönemindeki siyasi olaylarla da ilgilenmiştir. Bunu yaparken de tek bir kesime bağlanmamıştır. Eserlerinde Moğolları övdüğü gibi Moğollara karşı mücadele etmiş olan Hatıroğlu Şerefeddin'i de övmüştür.[82] Sultan Veled, Mevleviliği yayma gayesiyle Anadolu'nun değişik şehir ve kasabalarına müritlerini göndermeye başlamıştı.[83] Bu bağlamda Şeyh Süleyman Türkmani, Kırşehir'de bir mevlevihane kurmuştur. Yine onun halifelerinden Hüseyin Hüsameddîn Erzincan'da, Alaeddîn Amasi de Amasya'da Mevleviliği yaymaktaydılar.[84] Sultan Veled'in bu teşkilatçılığı ve gayretleri neticesinde ölümüne yakın zamanlarda Mevlevilik, ayin ve erkânlarıyla resmen kurulmuş oluyordu.[85]

Mevleviliğin kurumlaşması ise Mevlânâ düşüncesinin yaşatıldığı yerler olan Mevlevi tekkelerinin çeşitli yerlerde açılmasıyla mümkün olmuştur. İlk dönemde Konya'da Mevlânâ dergâhına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren beş tekkenin mevcut olduğu bilinmektedir.[86] Bunlardan biri Şems Zaviyesi,[87] ikincisi ise Ateşbaz Zaviyesi'dir.[88] Konya'daki üçüncü tekke ise Marace'l-bahreyn'de olup bir mescit mahiyetinde idi. Dördüncü tekke Meram'da Cemel Ali Türbesi yanında bulunan tekke idi. Beşinci tekke ise Çelebi Hüsameddîn'in şeyh olduğu "Darü'l Zakirîn" tekkesidir.[89] Bu kurulan tekkelerle birlikte Anadolu'nun diğer bölgelerinde de Mevlevi dergâhları açılmaya ve Mevlevilik yayılmaya başlamıştır.

Sipehsalar Risalesi'ne göre, Sultan Veled 86 yaşına geldiğinde bir rahatsızlık hissetmeye başlamış ve büyük oğlu Ârif Çelebi'yi yanma çağırarak yakınlarını ve müritlerini emanet etmiş, 10 B 712/11 Kasım 1312 tarihinde de vefat etmiştir.[90]

82 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 36.
83 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 24.
84 Ferudun Bin Ahmed, s. 163.
85 Önder, "Mevleviliğin Sistemleşmesi..." s. 134.
86 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 330.
87 İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı Ankara 1997, s. 935., Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya," *Belleten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 203.
88 Clement Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 142., Konyalı, s. 587.
89 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 333.
90 Ferudun Bin Ahmed, s. 161.

Ulu Ârif Çelebi

Sultan Veled'in 11 Kasım 1312 tarihinde 86 yaşında iken kısa süren rahatsızlığından sonra vefat etmesi üzerine kırk yaşında olan büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi, babasının makamına oturmuştur.[91] Ulu Ârif Çelebi, daha babasının sağlığında Mevleviliği yaymak için Anadolu'da bazı şehirler ile Tebriz ve Sultaniye'ye kadar geziler düzenlemiştir.[92] Çelebi'nin yapmış olduğu bu ziyaretlerinin bölge yöneticilerinin teveccühünü kazanmakla ilgili olduğuna şüphe yoktur.[93] Mevleviliğin ortaya çıktığı dönemde çeşitli derviş zümrelerinin kalabalık gruplar halinde Anadolu'yu bir uçtan bir uca gezip dolaşmaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.[94] Hal böyle olunca Ulu Ârif Çelebi'nin müritleriyle yapmış olduğu bu gezilerde Anadolu halkı ve ileri gelenleri tarafından herhangi bir tepkiyle karşılanmıyor ve kendilerine oldukça iyi davranılıyordu.[95] Ulu Ârif Çelebi de bu gezilerinde sultanlar, beyler ve şehrin ileri gelenleri tarafından büyük bir saygıyla karşılanmış, saraylarda ve konaklarda ağırlanmıştır.[96] Mesela Ulu Ârif Çelebi'nin gezilerinde uğramış olduğu beylerden biri olan Menteşeoğlu Mesud Bey Mevlânâ ve ailesine büyük bir saygı duyuyordu.[97] Yine Ulu Ârif Çelebi'nin Germiyanoğlu, Eşrefoğlu, Sahipataoğlu beyleriyle arası çok iyiydi.[98] Paul Wittek'e göre, Çelebi'nin Batı Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olan bu beyliklerle iyi ilişkiler tesis etmekteki amacı Mevleviliği yaymak olduğu kadar bu beylikleri Türkmen babalarının tesirlerinden uzaklaştırarak Mevlânâ sülalesinin manevi nüfuzuna bağlamaktı.[99] Şüphesiz bu amaç gerçekleştiği takdirde Mevlevilik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan kargaşa döneminde özellikle Batı Anadolu'da önemli bir siyasi

91 Ferudun Bin Ahmed, s. 161.
92 Eflâkî, s. 626.
93 Faruk Sümer, "Mevlânâ ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile Münasebetleri," (Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısile Uluslararası Mevlânâ Semineri, 15-17 Aralık 1973 Ankara) *Bildiriler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 47.
94 Bu hususta bkz. Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
95 Mehmet Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, Konya Turizm Derneği Yayını, Ankara 1971, s. 336.
96 Eflâkî, s. 628.
97 Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, Çev. O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 59.
98 Eflâkî, s. 688-689-691.
99 Wittek, s. 60.

güç olarak ortaya çıkan beylikler arasında yayılmış olacak ve bunun siyasi ve ekonomik getirileri olacaktı.[100] Eflâkî'ye göre bu beylerden gönderilen hediyeler ve daha sonra bu bölgelerde açılan mevlevihaneler ekonomik ve siyasi getirilerin delilleridir.[101]

Ulu Ârif Çelebi'nin ziyaret ettiği beyler arasında yukarıda belirttiklerimize ek olarak Ladik (Denizli) hâkimi İnanç Bey, Tavas Beyi Şücâeddin İlyas, Aydınoğlu Mehmed Bey[102] ve oğlu Umur Paşa, Eşrefoğlu Mehmed Bey, Germiyanoğlu Yakup Bey ve Kastamonu hâkimi Süleyman Paşa da vardı.[103] 14. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bu Türkmen Beylikleri kurdukları siyasi organizasyonlarını yani iktidarlarını dini açıdan meşrulaştıracak merkezi bir kurumun varlığına ihtiyaç duymaktaydılar. Beyliklerin bu arayışlarına olumlu cevap Mevlevilikten gelmiştir.[104] Ulu Ârif Çelebi'nin bu gezileri sonrasında bu beyliklerin önde gelen yöneticilerinin birçoğu Mevleviliğe intisap etmişlerdir.

Bu gezileri sonrasında Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'nun birçok şehirlerinde tanınan, ünü İran ve Irak'a kadar uzanan bir şeyh olarak Mevlevi postuna oturmuştu. O, babasının ve dedesinin nüfuzundan faydalanmış ve babası tarafından belli bir sisteme oturtulmuş olan tarikatı yaymak için elinden geleni yapmıştır. Babasının sağlığında başlamış olduğu gezilerini hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir.[105] Bu süreçte Anadolu'ya hâkim olan Moğollarla iyi ilişkiler tesis ettiği gibi, Anadolu'da yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Türkmen beyleri ile de iyi ilişkiler tesis etmiştir.[106] Anadolu'nun birçok şehrine halifeler yollamış ve bu şehirlerde Mevlevi zaviyelerinin açılması onun sayesinde olmuştur. Onun halifeleri arasında Niğde'de Nasûhîddin Sebbağ, Denizli'de Mevlânâ Kemaleddîn ve Mevlânâ Muhiddin ile Taceddin Mesnevihan, bulunuyordu. Kalemioğlu Ahi Muhammed Bey'i de halife ola-

100 Feridun Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevilik" *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 136.
101 Eflâkî, s. 688-689.
102 Emecen, s.137-138.
103 Sümer, s. 48.
104 Ekrem Işın, "İstanbul'da Mevlevilik, Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları" *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı, İstanbul'da Mevlevilik*, Yay. Haz. Ekrem Işın, İstanbul Araştırmaları Enstitütüsü Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.
105 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 93.
106 Sümer, s. 42-53.

rak Karaman'a göndermişti.[107] Ulu Ârif Çelebi, kendisine inanan müritleri ve yakın adamlarıyla beraber çıkmış olduğu gezilerinde Anadolu'da Larende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli, Alanya, Bayburt, Erzurum gibi şehirlere de uğramış ve yanındakilerden bazılarını bu şehirlerde bırakarak ilk Mevlevi tekkelerinin kurulmasını sağlamıştır.[108] Yine Ulu Ârif Çelebi'nin müritlerinden Kalemioğlu Ahi Mehmed Bey'in Mevlânâ'nın annesinin mezarının yanına yaptırmış olduğu tekke Karaman'daki ilk Mevlevi tekkesidir.[109] Bu tekke daha sonra Karamanoğulları beylerinden coşkun bir Mevlevi aşığı olan Mirza Halil Yahşi Bey ile ondan sonra Alaeddîn Ali Bey tarafından yenilenmiştir.

Eflâkî'ye göre 24 Zilhicce 719/ 5 Şubat 1320 tarihinde vefat eden Ulu Ârif Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliği sekiz yıl sürmüştür.[110] Bu sekiz yıl içinde, babasından devraldığı Mevlevi tarikatını, merkez Konya olmak üzere, daha sağlam temellere oturtarak yaymaya çalışmış, dergâha yeni vakıflar kazandırarak vakıf gelirlerini artırmış, Mevleviliğin prensiplerini yeniden gözden geçirerek zikir ve sema usullerini kurallaştırmıştır.[111]

Çelebi Hüsameddîn'nin vefatından sonra Mevleviliği Sultan Veled'in temsil etmeye başlaması ve sonrasında da yerine oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin geçmesiyle, altı yüzyıldan fazla sürecek yeni bir gelenek de başlamış oluyordu. Artık Ulu Ârif Çelebi'den sonra, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinleri, Mevlânâ soyundan oğuldan oğula, en büyük oğuldan başlayarak sırasıyla şeyhlik makamına geçmiş ve bu manevi saltanat böyle devam etmiştir.[112]

19. Yüzyıl Başlarına Kadar Mevlevilik

Ulu Ârif Çelebi'nin ölümünden sonra Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhliğine kardeşi Âbid Çelebi geçmiştir.[113] Bu dönemde kurulan Mevlevi tekkeleri devlet kademesinde yer alan kişilerden daha çok bizzat Mevlevi

107 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 86.
108 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 69; Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 29.
109 Hasan Özönder, "Karaman (Lârende) Mevlevihânesi," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 145.
110 Eflâkî, s. 703.
111 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 31.
112 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 30.
113 Eflâkî, s. 707.

halifeleri tarafından kurulmaktadır.[114] Gölpmarlı, Şahidî'nin "*Gülşen-i Esrar*"ın da yer alan bilgilerden yola çıkarak küçük kasabalarda hatta köylerde bile mevlevihanelerin var olduğunu ve halkı tamamen Mevlevi olan köyler bulunduğunu bildirmektedir.[115]

Mevlânâ döneminde ve sonrasında posta geçen şeyhler döneminden itibaren, mevcut siyasi ve ictimai düzenin bozulmasına yol açacak faaliyetlerde bulunmaktan kaçınan ve daima yönetim çevrelerinin yanında olmayı tercih eden Mevleviler, bu dönemde çeşitli beyliklerin arazilerinde zengin vakıflar elde ederek ekonomik bakımdan sağlam bir yapıya kavuşmuştur.[116] Şemseddin Âbid Çelebi'nin 5 Muharrem 739/ 24 Temmuz 1338 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine kardeşi Hüsameddin Vacid Çelebi geçmiştir.[117] Ancak Hüsameddîn Vacid Çelebi'nin şeyhliği uzun sürmemiştir. Mevleviliğe bir müddet hizmet ettikten sonra 29 Şaban 742/ 7 Şubat 1342 tarihinde vefat etmiş ve bu sefer şeyhliğe Emir Âdil Çelebi geçmiştir.[118] Gölpınarlı, bu tarihten sonra Eflâkî'nin kitabının sona erdiğini ve bundan sonraki Çelebiler hakkında kaynak olarak Sakıb Mustafa Dede'nin "*Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*" isimli eserinin alındığını, ancak bu eserde verilen bilgilerde yanlışlıklar bulunduğunu ve ciddi bir tahlile tabi tutulması gerektiğini bildirir.[119] Emir Âdil Çelebi'nin 1368 yılında vefatı üzerine yerine Âbid Çelebi'nin oğlu II. Emir Âlim Çelebi geçmiştir. II. Emir Âlim Çelebi zamanında Karamanoğlu Beyliği'nin başında Alaeddîn Ali Bey bulunmaktadır. Mevlânâ aşığı olan Alaeddîn Ali Bey Karaman Mevlevihanesinin genişletilmesi için gayret göstermiş ve dergâhın masrafları için fırın, hamam ve bir köyün gelirlerini vakıf olarak bağışlamıştır.[120] Manisa'da ise Saruhanoğulları Beyliği'nin başında bulunan Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından 770 (1368-69) yılında Manisa Mevlevihanesi yaptırılmıştır.[121] Bu dönemde Antalya

114 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 245.
115 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 245.
116 Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye" *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 469.
117 Eflâkî, s. 718.
118 Eflâkî, s. 718.
119 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 99.
120 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 37; Özönder, "Karaman...," s. 150.
121 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, 9. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 43.

Mevlevihanesi de 779/1377 yıllarında Tekeoğlu Mehmed Bey tarafından tesis edilmiştir.[122]

II. Emir Âlim Çelebi, dergâha 27 yıl hizmet ettikten sonra 1395 yılında ölmüş ve posta Emir Âdil Çelebi'nin oğlu Ârif Çelebi geçmiştir.[123] Şeyhliği Timur'un Anadolu'yu istilası dönemine rastlayan Ârif Çelebi 1421 yılında vefat etmiş ve yerine Pir Âdil Çelebi geçmiştir. 39 yıl gibi uzun bir süre postnişin olarak bulunan Pir Âdil Çelebi, Mevlevilik usullerini yeniden tespit edip kökleştirdiği için Mevleviliğin ikinci kurucusu olarak anılmıştır.[124]

Sultan Veled'den itibaren Pir Âdil Çelebi'nin çelebilik yaptığı dönemler Mevleviliğin kurulması ve yayılmasında ilk dönem olarak ifade edilebilir. Bu dönemde Mevlânâ ailesinden gelenlerin Mevleviliğin yayılmasındaki katkıları müşahade edilirken bu dönemden itibaren Mevleviliğin yayılışında Konya Çelebilerinden ziyade Anadolu'daki diğer şeyh ailelerinin etkin olduğu görülmektedir. Bu şeyh ailelerinin başında ise Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'dan dolayı Mevlânâ sülalesine mensup olan ve Mevleviliğin Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra gelen en önemli merkezlerinden olan Afyon-Karahisar Mevlevihanesinde[125] şeyh olan Divane Mehmed Çelebi gelmektedir. Bir diğeri ise Kütahya'da Mevleviliği temsil eden Celaleddîn Ergun Çelebi'dir.[126]

Mevleviliğin kuruluş dönemlerinde Anadolu'da etkin olmayan Osmanoğulları Beyliği, Pir Âdil Çelebi döneminde Timur istilasının da olumsuzluklarını üzerinden attıktan sonra güçlü bir devlet olarak Anadolu'da ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. İlk devirlerde Karamanoğulları ile diğer Anadolu beylikleri olan Germiyanoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Aydınoğulları gibi beyliklerde yaygın olan Mevlevilik, Osmanlı topraklarına II. Murad tarafından Edirne'de açılan (829/1426) mevlevihane ile girebilmiştir.[127] Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi hükümdar-

122 Tanrıkorur, "Mevleviyye" s. 469.
123 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 99.
124 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 39; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 100.
125 Hasan Özönder, "Afyon Mevlevihânesi," (*5. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), 3-4 Mayıs 1991 Konya-Türkiye)*, Konya 1991, s. 97.
126 Abdurrahman Doğan, *Kütahya Erguniyye Mevlevihânesi*, Sır Yayıncılık, Kütahya 2006, s. 20; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 101.
127 İsmet Kayaoğlu, "Anadolu'da İlk Mevleviler," *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevilik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya 2007, s. 162.

larından II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in Sakıb Dede'nin ifadelerine rağmen Mevleviliği bir kuvvet olarak kabul etmedikleri Gölpınarlı tarafından ifade edilmektedir.[128] Osmanlıların Mevlevilere ilgi duyması ancak 15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu'da ve Rumeli'de görülmeye başlayan Şii-Bâtınî temayüller karşısında Mevleviliğin halkı kucaklaması ile gerçekleşmiştir.[129] Mevleviliğin İstanbul'a girişi ise Fatih Sultan Mehmed zamanında gerçekleşmiştir. Vakfiyesindeki mesnevi okutulması ve sema yapılması gibi kayıttan, İstanbul'un fethinden sonra Akataleptos Kilisesi'nden camiye dönüştürülen Vezneciler'deki Kalenderhane Camii'nin tam anlamıyla bir süre Mevlevi zaviyesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.[130] Nejat Göyünç, Kalenderhane Zaviyesi'nin her ne kadar daha sonra bu hüviyetini kaybetmiş olsa da, Fatih döneminde böyle bir fonksiyon icra etmesini Mevlevilerin sosyal hayattaki etkinliklerinin delili olarak yorumlar.[131] Mevlevihane binası olarak düşünüldüğünde ise İstanbul'da ilk mevlevihane Kulekapısı Mevlevihanesi adıyla da anılan Galata Mevlevihanesidir.[132] İskender Paşa tarafından 1491-1492 yıllarında kurulan Galata Mevlevihanesi'nin ilk şeyhliğine ise Semaî Mehmed Dede' tayin olmuştur.[133] İstanbul'da Galata Mevlevihanesi'nin kurulmasından sonra bunu diğer mevlevihaneler takip etmiştir. Mevleviliğin İstanbul'da yayılması ve mevlevihanelerde postnişin olan şeyhlerin vukufiyeti sayesinde İstanbul, Konya'dan sonra en önemli Mevlevi şehri haline gelmiştir.

Pir Âdil Çelebi'nin 1460 yılında vefat etmesi üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine oğlu Cemaleddîn Çelebi geçmiştir.[134] Onun döneminde Konya Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmiştir. Cemaleddîn Çelebi, Fatih'in ölümünden sonra tahta geçen Sultan Bayezid ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Mevlânâ'ya karşı büyük bir hürmet gösteren Sultan II. Bayezid, dergâhtaki sandukaları yeniletmiş ve üzerlerine örtülmek üzere yeni puşi-

128 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 269.
129 Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde...," s. 352; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 269.
130 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 337.
131 Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde...," s. 354.
132 Can Kerametli, *Galata Mevlevihânesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1977, s.15.
133 Muzaffer Erdoğan, "Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihâneleri," *İÜEF, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, No: 4-5, (1975-1976)*, İstanbul 1976, s. 26., Kerametli, s. 18.
134 Mehmet Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 184.

deler göndermiştir.[135] II. Bayezid dönemi Osmanlı kamu yönetiminde köklü değişimlerin yapıldığı bir dönemdir. Onun döneminde yapılan hukuki ve idari düzenlemeler sırasında Mevleviliğe bir imparatorluk kurumu statüsü kazandırılmıştır. Tarikatın sağlıklı bir maddi yapıya kavuşabilmesi için de Mevlânâ Evkafı serbest evkaf sayılmış ve vergi muafiyeti getirilmiştir.[136] Bu bağlamda tarikata vakfedilen yerleşim alanlarından toplanan avarız-ı divaniyye[137] ve tekâlif-i örfiye Çelebilik makamına bırakılmış, ayrıca Konya'daki Türbe-i Celâliyye (Türbe-i Mutahhara Mahallesi) Mahallesi'nden merkezi yönetimin topladığı vergilerin bir kısmı da Mevlâna Efkafına (Evkaf-ı Celâliye) ayrılmıştı.[138] Bunların yanı sıra devlet yılın belli dönemlerinde Mevlevi dergâhlarına maddi yardımda bulunmaya başlamıştır.[139]

II. Bayezid'ten sonra Osmanlı tahtına geçen oğlu Yavuz Sultan Selim de Mevlânâ'ya hürmet ve saygı göstermiştir. Saltanat dönemi 1509 yılında Cemaleddîn Çelebi'nin ölümünden sonra posta geçen Hüsrev Çelebi'nin[140] postnişinliği dönemine denk gelen Sultan Selim, İran ve Mısır seferlerine giderken ve dönüşte Konya Mevlânâ Dergâhı'm ziyaret etmiş ve dergâh için çok önemli bir gelir kaynağı kazandırmıştır. Salyâne denilen bu paralar, Osmanlı sarayından Konya'ya düzenli olarak gönderilmeye başlanmıştır. Bu durum Sultan Selim'den itibaren bir gelenek halini almıştır.[141] Sultan Selim, Mevlânâ Dergâhı'nın bahçesinde bulunan şadırvanı da yaptırmıştır.[142]

135 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 153.

136 M.Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri," *OTAM*, IV, Ankara 1993, s. 479.

137 Avarız-ı divaniye; fevkalâde haller, özellikle harb sebebiyle tahsil olunan gayrimukannen verginin adıydı. Buna sadece "avarız"da denilirdi. İlk zamanlarda geçici olarak başlanmış olan bu vergi daha sonra daimi hale getirilmişti. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993. c. 1, s. 114. Osmanlıda avarız vergileri ile ilgili bir çalışma için bkz. Süleyman Demirci "Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620s-1700" Türk Tarih Kurumu *Belleten*, c. LXX, sy. 258 Ağustos 2006, s. 563-590. Avarız vergilerinin toplanmasını konu edinen bir çalışma için de bkz. Süleyman Demirci, "Collection of avârız and nüzul levies in the Ottoman Empire, 1620- 1700," Türk Tarih Kurumu *Belleten*, c. LXIX, sy. 256, Aralık 2005, s. 897-912.

138 Erdoğru, "Konya Mevlevi Dergâhı'nın..." s. 44.

139 Tanrıkorur, "Mevleviyye" s. 469.

140 Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 140; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 186.

141 Erdoğru, "Konya Mevlevi Dergâhı'nın...," s. 45.

142 Esrar Dede, s. 141.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise, Mevlânâ Dergâhı'na iki minareli bir cami ile dervişler için bir semahane ve ikametleri için hücreler yaptırılmıştır.[143]

Teşkilatlanmasını tam olarak tamamlamış olduğu 16. yüzyılın ilk yarısında Mevleviliğin yayılmasında, Afyonkarahisar Mevlevihanesi Şeyhi Balı Mehmed Çelebi'nin oğlu Divane Mehmed Çelebi'nin büyük katkısı olmuştur. Ulu Ârif Çelebi'den sonra Mevleviliğin yayılmasına en fazla katkı sağlayan kişilerden biri de yaptığı geziler ve bu gezilerinde uğradığı yerlerde bıraktığı halifeleri ile Divane Mehmed Çelebi olmuştur. Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Mısır, Kudüs, Cezayir, Sakız, Midilli mevlevihaneleriyle muhtemelen Lazkiye, Tebriz, İsfahan ve Bağdat mevlevihaneleri onun tarafından tesis edilmiştir.[144] Gölpınarlı, Şahidî'nin *Gülşen-i Esrâr*'ında verdiği bilgilere dayanarak 16. yüzyılın başlarında Anadolu'da halkının tamamı Mevlevi olan köylerin olduğunu ifade etmektedir. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru ise Mevlevilik bir devlet kurumu olma yoluna girmiş ve devlet ricalinin Mevleviliğe intisabıyla köylerden çekilerek gitgide şehirli yüksek zümreye mal olmaya başlamıştır. Bu dönemde birçok mevlevihane devlet ricali tarafından yaptırılmıştır.[145] Mesela Peçoy Mevlevihanesi, Gazi Hasan Paşa tarafından, Konya Pirî Mehmed Paşa Zaviyesi, Veziriazam Pirî Mehmed Paşa, Eskişehir Mevlevihanesi Vezir Çoban Mustafa Paşa,[146] Kayseri Mevlevihanesi 1675'te Bayram Paşa tarafından tesis edilmiştir. Yine Kilis Mevlevihanesi Emir Abdülhamid el-Murtazâ, Halep Mevlevihanesi Ulvan ve Fulad mirzalar, Ankara Mevlevihanesi Ankara Beylerbeyi Cenabî Ahmed Paşa ve Kudüs Mevlevihanesi de Emir Gazi Ebû Seb tarafından tesis edilmiştir.[147]

Hüsrev Çelebi'nin 1561 yılında ölümünün ardından yerine geçen Ferruh Çelebi döneminde yukarıda da ifade ettiğimiz üzere artan vakıf gelirleri sebebiyle çelebiler arasında ihtilaflar çıkmaya başlamıştır. Debdebeli bir yaşam süren ve diğer çelebilerle arası açılan Ferruh Çelebi'nin padişah iradesi sonucu azledilmesiyle Mevlevilik bir sarsıntı geçirmiştir. 1561-1591 yılları

143 Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, İstanbul 1336, c. VI, s.153.
144 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 122.
145 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 245-247.
146 Hasan Hüseyin Adalıoğlu-Nizâmettin Arslan, *Eskişehir Mevlevihânesi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2009, s. 53.
147 Tanrıkorur, "Mevleviyye" s. 469.

arasında 30 yıl şeyhlik yapan Ferruh Çelebi'nin şeyhliğinin hangi döneminde görevinden azledildiği hususunda kaynaklarda net bir bilgi yoktur.[148] Ferruh Çelebi'nin öldüğü esnada İstanbul'da bulunan oğlu Bostan Çelebi,[149] o dönemde şehzâde olan I. Ahmed'le iyi ilişkiler tesis etmiş ve tahtta bulunan III. Mehmed tarafından Konya Mevlânâ Dergâhı şeyliğine tayin olmuştur.[150] Bostan Çelebi zamanında vakıf meselelesi büyük oranda halledilmiş ve Mevlevilik yeni bir yayılma sürecine girerek süratle toparlanmıştır. Şam'da açılan yeni mevlevihane, Gelibolu ve Yenikapı Mevlevihanesi onun zamanında tesis edilen mevlevihanelerdendir. Yine Mesnevi şarihi İsmail Rüsûhi Ankaravî, Bostan Çelebi'nin halifesidir.[151] Bostan Çelebi 1630 yılında ölmüş ve yerine kardeşi Ebubekir Çelebi geçmiştir.[152]

Ebubekir Çelebi'nin şeyhliği dönemi Sultan IV. Murad'ın padişahlığı dönemine de rastlamaktadır. Kadızâdelilerin etkisinde kalarak tasavvufa ve sufilere düşman olan Sultan Murad, Bağdat Seferine giderken Konya'ya da uğramıştır. Mevlânâ türbesine çizmeleriyle girmek isteyen Sultan Murad, türbedar tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine pehlivan yapılı biri olan Sultan Murad türbedarın elini öpmek bahanesiyle sıkarak kırmak istemiş, ancak cılız ve zayıf biri olan türbedar padişahın elini sıkarak acıtmıştır. Bunun üzerine bu niyetinden vazgeçen padişah, yine softaların kışkırtmasıyla tespihini Mevlânâ'nın sandukasının kenarındaki bir yarıktan Mevlânâ'nın gömülü olduğu mahzene atar. Ebubekir Çelebi'ye mahzene inerek tespihi almasını emreder.[153] Gölpmarlı, Ebubekir Çelebi'nin buna da şiddetle karşı çıktığını, bunun üzerine IV. Murad'ın Çelebi'ye kızıp onu İstanbul'a sürdüğünü, daha sonra dergâha küçük bir çocuğun indirildiğini ancak çocuğun dili tutulmuş bir halde çıktığını ifade eder.[154] Eserinde Sakıb Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyan'ını şiddetle tenkit[155] eden Gölpınarlı, Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a sürülmesine sebep olarak, Konya'da kazanmış olduğu büyük nüfuz,

148 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 156; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 188.
149 Esrar Dede, s. 45.
150 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 46.
151 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 158.
152 Esrar Dede, s. 47.
153 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 158.
154 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 158.
155 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 111.

vakıf gelirlerinin toplanması hususunda halktan gelen şikâyetler üzerine öncelikle idamı için emir verildiğini sonrasında ise Şeyhülislam Yahya'nın şefaatiyle idamdan kurtulduğunu ifade eder.[156] Naimâ ise, tarihinde Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a sürüldükten sonra Veziriazam Bayram Paşa'nın konağına yerleştiğini, burada birkaç gün kaldıktan sonra vefat ettiğini ve Yenikapı Mevlevihanesinde Doğani Dede türbesine defnedildiğini bildirir.[157]

Ebubekir Çelebi Efendi'nin ölümü üzerine yerine Küçük Arif Çelebi geçmiştir. Küçük Arif Çelebi'nin şeyhliği ancak beş yıl sürmüş ve onun 1642 yılında ölümü üzerine dergâh şeyhliğine Ferruh Çelebi'nin torunu Hüseyin Çelebi geçmiştir.[158] Çelebiliği, Sultan İbrahim döneminin sonlarına denk gelen Hüseyin Çelebi İstanbul'a çağrılmıştır. Sultan İbrahim'in delilik alametlerinin arttığı döneme rastlayan bu davetin sebebi, Konya çelebisi tarafından padişaha "arakiyye"[159] tekbirlenirse, bu arakiyyeyi başında taşıdığı müddetçe cinlerin, perilerin padişaha musallat olamayacakları şeklinde yapılan bir telkindir.[160] Ancak Hüseyin Çelebi, huzura alındığında Sultan İbrahim, arakiyyenin Şehzade Mehmed'e tekbirlenmesini emretmiştir. Hüseyin Çelebi bu durumu padişahlığın Şehzade Mehmed'e geçeceği şeklinde yorumlamış ve Hüseyin Çelebi'nin Konya'ya dönüşünden kısa bir süre sonra da tahta Şehzade Mehmed geçmiştir.[161] Hüseyin Çelebi'nin döneminde Abaza Hasan Paşa isyanı da gerçekleşmiştir. Hüseyin Çelebi, Abaza ile görüşerek Konya'ya girmemesini temin etmiştir.[162] Hüseyin Çelebi'nin döneminde Çelebiler arasında çekişmeler de söz konusudur.[163] Sakıb Dede, çelebilerin Hüseyin Çelebi'nin şeyhliğini istemediklerini, onu çelebilikten indirip yerine Derviş Çelebi isimli bir başkasını çelebi yapmak istediklerini ve bunun için Derviş Çelebi'yi İstanbul'a gönderdiklerini ifade etmektedir.[164] Ancak bu girişimlerinden bir

156 Naima, *Tarih-i Naima*, c. III, s. 338-340; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 164.
157 Naima, c. III, s. 340.
158 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 52.
159 "Terlik, ter emen" anlamına gelen bu söz, başa giyilen ve dövme yün keçeden yapılan beyaz, ya da kahverengi, çok defa yukarı kısmı, aşağıya nisbetle yassı olan ve üstü iki tarafın birleşmesinden meydana gelen bir çizgi arzeden boyu kısa serpuşa denir. Bkz. Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2006, s. 16.
160 Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*, Matbaa-yı Vehbiyyan, Mısır 1283, c.I, s. 176.
161 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 53.
162 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165.
163 Sakıb Dede, c.I, s. 175.
164 Sakıb Dede, c.I, s. 175.

sonuç alamamışlardır. Aradan bir süre geçtikten sonra Derviş Çelebi'nin Galata Mevlevihanesine şeyh olarak tayin edildiği, IV. Mehmed döneminde Kamaniçe Seferi'ne katıldığı ve Hacıoğlu Pazarı denilen yerde vefat ettiği ifade edilmektedir.[165] Hüseyin Çelebi'nin şeyhliği döneminde Anadolu, Abaza Hasan Paşa İsyanı nedeniyle karışıklık içinde bulunduğu gibi, şeyhliğin son dönemlerinde de İstanbul'da Kadızadeler denilen softa grup iktidara yakınlık kesbetmişler ve tarikatlara karşı savaş açmışlardı.[166] Hüseyin Çelebi 1666'da öldüğünde bu faaliyetleri daha da hız kazanmıştı. Hüseyin Çelebi'nin ölümünden sonra yerine geçen Abdülhalim Çelebi dönemi ise Kadızadelerin bakiyelerinden olan Vânî'nin en nüfuzlu olduğu döneme rast gelmiştir.[167] Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın himmetiyle hünkâr şeyhliği görevine getirilen Vânî'nin ikbal dönemi tarikatlar için felaketler döneminin de başlangıcı olmuştur. Özelikle Mevlevi semaına düşman olan Vânî zamanında raks ve sema yasaklanmıştır. 1666'ya rast gelen bu hadiseye Mevleviler "yasağ-ı bed" (Yasağ-ı bed= 1077/1666) terkibi ile tarih düşürmüşlerdir.[168] Bu yasak Vânî'nin devletin ileri gelenleri aleyhinde de konuşmaya ve vezirleri kınamaya başlayıp gözden düştüğü 1684 yılına kadar devam etmiştir. Abdülhalim Çelebi ise 1679 yılında ölmüş ve yerine kardeşi Kara Bostan Çelebi geçmiştir.[169] Abdülhalim Çelebi'nin yerine geçen Kara Bostan Çelebi'nin şeyhliği dönemi de Mevlevilik açısından hareketli geçmiştir. Çelebi hakkında birçok kişi İstanbul'a şikâyetler yollamıştır.[170] Kara Bostan Çelebi ile uğraşanlar arasında Hoşaf lakaplı Konyalı bir imam ile Konya Kadısı Luhûmi Ali'de vardır.[171] II. Süleyman'ın padişahlığı zamanında savaşa katılması emredilen Kara Bostan Çelebi, Edirne'de orduya intikal etmiştir. Ancak maiyetindeki kalabalık çok görülüp çekinildiği için Konya'ya dönmesi ve ordunun muzafferiyeti için duada bulunması istenmiştir. 1691 yılında II. Ahmed'in Osmanlı tahtına çıktığı dönemde özellikle yasak yıllarında dergâh vakıflarına el atanlar Bostan Çelebi

165 Esrar Dede, s. 191; Goncagül Artam, *Osmanlı Devleti'nde Mevlevi Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13-17. Yüzyıllar)*, Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2007, s. 133.
166 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 54.
167 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165.
168 Esrar Dede, s. 336.
169 Mehmet Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s.195; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 168.
170 Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 315.
171 Artam, s. 136.

hakkındaki şikâyetlerini devam ettirmişlerdir. Kara Bostan Çelebi'nin, vakıflar üzerinde menfaatlerini bozması yüzünden böyle bir girişimde bulunanlar bu amaçlarına ulaşmışlardır. Bu şikâyetler üzerine Kara Bostan Çelebi'nin Konya'dan sürülmesi emredilmiştir. Bu sürgün emri hacca gitmesi şeklinde icra edilmiş ancak hac dönüşü Kara Bostan Çelebi Kıbrıs'a sürülmüştür.[172] Kara Bostan Çelebi'nin Kıbrıs'ta bulunduğu esnada şeyhliğe amcası Celal Çelebi geçmiştir. Ancak onun kifayetsizliği nedeniyle 18 gün sonra şeyhliğe Bostan Çelebi'nin oğlu Sadreddin Çelebi geçmiştir. Aradan çok geçmeden de Kara Bostan Çelebi affedilmiş ve makamına geri dönmüştür.[173] Kara Bostan Çelebi'nin son yıllarında Konya'da meydana gelen bir deprem üzerine yeşil kubbede bir tahribat meydana gelmiş ve tamir edilmesi lüzumu ortaya çıkmıştır. Çelebi, bu tamiratı kendi imkânlarıyla yaptırmak istemişse de türbe padişahların eseri denilerek buna karşı çıkılmış ve tamirat masrafları saray tarafından karşılanmıştır.[174] 26 yıl çelebilik makamında kalan Bostan Çelebi, sema yasağından sonra neredeyse kapanma noktasına gelen Mevlevi tarikatını toparlamış, vakıfları düzene koymuş ve bu yüzden birçok sıkıntılara maruz kalmıştır. Bostan Çelebi, 1711 yılında 85 yaşındayken vefat etmiş ve yerine oğlu Sadreddin Çelebi geçmiştir.[175] Esrar Dede, Kara Bostan Çelebi'nin vefat tarihi olarak 1117/1705-1706 yıllarını vermektedir.[176] Sadreddin Çelebi döneminde yine postnişinlik mücadeleleri görülmüştür. Sadreddin Çelebi döneminin en önemli hadiselerinden biri şehzadelere arakıyye tekbir edilmesi için İstanbul'a davet edilmesidir.[177] Yolda hastalanan Sadreddin Çelebi'nin 1711 tarihinde ölümünden sonra yerine Abdurrahman Çelebi oğlu Mehmed Ârif Çelebi geçmiştir. 1746 yılına kadar postnişinlik yapan Mehmed Arif Çelebi döneminde Mevlevilik, aktif bir seyir izlemiş ve Rumeli ve Anadolu'nun birçok bölgesinde yayılmıştır.[178] Mehmed Arif Çelebi'nin 1159/ 1746 yılında ölümü üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliğine Garibî mahlasıyla şiirler

172 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169; Artam, s. 136., Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 56.
173 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169.
174 Esrar Dede, s. 50; Artam, s. 136.
175 Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 196.
176 Esrar Dede, s. 49.
177 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169.
178 Muslu, s. 317.

de yazan II. Ebubekir Çelebi Efendi geçmiştir.[179] Ebubekir Çelebi Efendi'nin Abdurrahman Çelebi ve Arif Çelebi adında iki evladı kendi sağlığında vefat ettiği için Çelebilik mevzuu daha hayattayken tartışma konusu olmuştur.[180] Ebubekir Çelebi Efendi, şeyhliği esnasında Konya'da memleket meselelerine karışmaktan geri durmamıştır. 17 B 1188/23 Eylül 1774 tarihli bir belgede Seyyid İbrahim isimli bir şahsın Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Ebubekir Çelebi'nin kethüdası Kuşçuoğlu'nun yaptığı zulümler ifade edilmektedir. Seyyid İbrahim yazmış olduğu dilekçesinde, Kuşçuoğlu'nun daha önce levend eşkıyasına yardım ederek Konya Sancağını 10.000 kese[181] zarara uğrattığını, korkularından Konya'nın muhafazası için başlarına sekban askeri topladığını sonra da yine kendi tahrikleriyle levend eşkıyası ve sekban arasında niza çıkarttığını ifade etmektedir. Şeyh Ebubekir Çelebi'nin ise sekban ile ilgili olarak Konya valisine hitaben bir yazı kaleme alarak çoğunu öldürttüğünü belirtmektedir. Seyyid İbrahim dilekçesine devamla, eşraftan suçsuz ve günahsız olan kardeşi Emiroğlu Halil'i katlettirdiği bununla da yetinmeyip kazığa vurdurduğunu yazmaktadır. Seyyid İbrahim kardeşinin öldürülmesinden sonra mallarının gasp edildiğini, Kuşçuoğlu'nun kendisine, senin kardeşin sekbandır senin de mallarını gasbetmek lazımdır diyerek 1500 İstanbuli kile[182] buğday ve arpa, 154 adet koyun, iki kısrak, iki merkep, 16 baş kara sığır, 30 araba saman ve 1000 kuruşluk eşya ve malını gasp ettiğini belirtmiştir. Şeyh Ebu Bekir Çelebi'nin kethüdası Kuşçuoğlu'nun Konya halkının malına ve canına tecavüzlerinin haddi aştığını ifade ederek Allah ve Resulullah aşkına Kuşcuoğlu nam zalimden şer'an hakkının alınması ve ihkak-ı hak olunmasını istemiştir. Seyyid İbrahim imzalı bu dilekçe üzerine Konya'ya yazılan hükümde marifet-i şer' ile ihkak-ı hak olunmasını mümkün olmaz ise idam edilmesi emredilmiştir.[183] Mehmet Önder'in eserinde belirttiği ve Çelebi Efendi'nin idama

179 Esrar Dede, s. 367.
180 Esrar Dede, s. 368.
181 Altın ve gümüşe göre kıymeti değişen kese zaman itibariyle de farklar göstermiştir. Nihayetinde 500 kuruşta karar kılınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Pakalın, c. II, s. 248.
182 Kile: Hububat ölçeği olarak kullanılır bir tabirdir. İstanbul Kilesi, İbrail Kilesi gibi muhtelif çeşitleri vardır. Kilelerin miktarları da birbirinden farklı idi. İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo, İbrail kilesi ise70-80 okka, ortalama 100 kilo idi. Bkz. Pakalın, c.II, s. 281. Diğer kile çeşitleri için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, c. 1. s. 444.
183 BOA. Cevdet Adliye Belgeleri (Bundan sonra C. ADL. olarak geçecektir) D.N: 83, G.N.: 5011.

karşı çıkıp yanında topladığı kişilerle mahkemeyi bastığı olay yukarıda anlattığımız olay olsa gerektir.[184] Çelebi'nin başlatmış olduğu bu isyan bastırılmış ve Çelebi hakkında verilen idam kararı şeyhülislam tarafından önlenmiş ve Manisa'ya sürülmesi sağlanmıştır.[185]

Ebubekir Çelebi'nin 1199/1784-85 yılında ölmesi üzerine yerine Hacı Mehmed Çelebi geçmiştir.[186] Gölpınarlı, naklettiği bir vesikaya dayanarak Ebubekir Çelebi'nin ölümünden sonra meşihat için Konya'da bulunan ve inas tarafından Mesnevihan Efendi, zükur tarafından da Karaman Mevlevihanesi Şeyhi Efendi ve İsmail oğlu El hac Mehmed Efendi ve daha başka otuz- kırk kişinin meşihat isteğiyle İstanbul'a geldiklerini ve işleri arz odasında mürafaa olunduktan sonra Sadrazam Şahin Ali Paşa tarafından içlerinden en genç olan El Hac Mehmed Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'na şeyh tayin olunduğunu, Mesnevihan taraftarlarının ise dünkü oğlanı şeyh yaptılar diye ileri geri konuşmaları üzerine onların da Manisa'ya sürüldüğünü ifade etmektedir.[187] Çelebi Mehmed Efendi, Konya Mevlânâ Dergâhı'na şeyh tayin olunduktan sonra Ebubekir Çelebi uhdesinde olan vakıfların tevliyetinin kendi uhdesine tevdi edilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Karahisar-ı Sahip'te bulunan Sincanlı Kazası'na bağlı Gezler Köyü'nün tevliyetinin selefi Ebubekir Çelebi uhdesinde iken vefat etmesi üzerine mahlul kaldığından dolayı kendisine tevcih edilmesi hususunda bir dilekçe kaleme almış ve bu dilekçesi de 04 Z 1203/26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilmiştir.[188]

Mehmed Çelebi'nin otuz yıla yakın süren postnişinliğinin ilk 21 yılı III. Selim dönemine rastgelmiştir. İstanbul'da Galata Mevlevihanesi Şeyhi Şeyh Galib III. Selim ve Nizam-ı Cedid hakkında eserlerinde övgüyle bahsederken Hacı Mehmed Çelebi ise Konya'da III. Selim ve Nizam-ı Cedid'e muhâlif bir tutum sergilemektedir.[189]

184 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 60.
185 Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 198.
186 Esrar Dede, s. 368; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170.
187 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170.
188 BOA. Cevdet Evkaf Belgeleri (Bundan sonra C. EV. olarak geçecektir) D.N: G.N.: 17654.
189 Christoph K. Neumann, "19. yy'a Girerken Konya Mevlevi Asitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 167-180.

İkinci Bölüm

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ ve MEVLEVİLİK

Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıl sonlarında, Rusya ve Avusturya ile girilen savaşlar ve uğradığı kayıplar yüzünden eski gücünü kaybetmiş olmakla beraber, siyasi yönden devletlerarası dengede önemli yeri olan, büyük bir devletti.[1] Sınırları Avrupa Asya ve Afrika'ya kadar uzanıyordu. Bu haliyle de, üç kıtada toprakları bulunan, Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Kızıl Deniz'e tam anlamıyla egemen ve Akdeniz kıyılarının dörtte üçüne sahip olan bir imparatorluktu. Bu imparatorluğun yüzölçümü yaklaşık dört milyon kilometrekare, nüfusu da yirmi beş milyon kadardı.[2]

Bu geniş sınırlar içinde yaşayan nüfus, doğal olarak çok karışık bir yapıya sahip olup, çeşitli ırk, dil, din ve mezhebe sahip insanlardan meydana geliyordu. Bunlar arasında devletin asli, kurucu unsuru olan Türkler yanında, Rumlar, Slavlar, Latinler, Çerkezler, Gürcüler, Ermeniler, Yahudiler ve Araplar gibi Müslüman olan olmayan milletlerden insanlar vardı.[3] Bu farklı etnik kimliklere sahip insanlar Müslümanlar ile Hıristiyanlar ve diğer gayrimüslimler olmak üzere başlıca iki gruba ayrılabilir. Her iki gruba baktığımızda da mezhep farklılıkları görürüz. Özellikle Arap Yarımadası'nda Vehhabiler, devletin Müslüman ahalisi içinde önemli bir sorun teşkil etmekteydi.[4] Bu nüfus yapısı içinde Türkler, devletin sahibi ve asıl unsuruydu. Devletin kurucusu, koruyucusu ve yöneticisi olarak, devletin bütün yükünü, sorumluluğunu taşırlar ve devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanırlardı. İkinci gruba dahil olan Hıristiyanlar ve diğer dinlerden olanlar ise, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca sağlamış olduğu

1 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V., Ankara 1999. s. 1.
2 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.1.
3 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.1.
4 Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Cilt III-IV*, Sadeleştiren Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 217; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 69.

güvenlik ortamında kendi kültür ve mezheplerine göre serbestçe yaşarlardı. Ancak Müslüman olmadıkça devlet yönetiminde görev alamazlar, askerlik yapamazlardı. Fakat bunların dışında devletin her türlü imkânlarından yararlanırlardı. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan gayrimüslim unsurlar aradan geçen yüzyıllara rağmen hiçbir asimilasyona uğramadan dinlerini, dillerini, milli ve kültürel kimliklerini muhafaza ederek 19. yüzyılın başlarına ulaşabilmişlerdi. Ancak, Fransız ihtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları 19. yüzyıl boyunca özellikle Balkanlar'da olmak üzere imparatorluk coğrafyasının çeşitli bölgelerinde devleti uğraştıran önemli bir sorun haline geldi. Osmanlı yönetiminin Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına sağladığı bu hakların o yüzyıllarda Avrupa devletlerinde benzerlerine rastlamak mümkün değildi. Devlet içinde nüfusun çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşuyordu. Devlet, her şeyi ile bir Türk devletiydi ve dayandığı hukuk sistemi ise geleneklere ve İslam hukukuna dayanmaktaydı[5].

Siyasi olarak baktığımızda ise, 18. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Osmanlı-Rus Savaşının hemen başında, Avusturya'nın Rusya'nın yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştı.[6] Rusların Özi Kalesi'ne yapmış olduğu taarruzlar karşısında mevsim şartlarının olumsuzluğu yüzünden gerekli yardımlar ulaştırılamayınca kale Rusların eline geçmişti. Özi Kalesi'nin Rusların eline geçmiş olması, Sultan Abdülhamid Han'ın üzüntüden felç geçirip kısa süre içinde (8 Nisan 1789) ölmesine neden olmuştu. Sultan Abdülhamid Han ölünce yerine, III. Mustafa'nın oğlu III. Selim geçti.[7] Sultan III. Selim devlet idaresini teslim aldığı dönemde, Avusturya ve Rusya ile savaş devam ediyordu. İlerleyen dönemde Osmanlı askerlerinin Boze Nehri'ni geçmeye çalışırken uğradığı yenilgi neticesinde kuşatma altında bulunan Bender ve Akkerman kaleleri Ruslar, Belgrad Kalesi de

5 XIX. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin genel durumu için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VII; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, Nizâm-ı Cedîd*, Ankara 1988, s. 4; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 80-98; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 1-20.

6 Mustafa Nuri Paşa, s. 176.

7 Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, c. I, s. 3.

Avusturya ordusu tarafından ele geçirilmişti.[8] Önce 1791'de Ziştovi ve 1792'de de Yaş Anlaşması imzalanarak bir müddet için savaş durumuna son verildi.[9] Hemen ordu ve onun silah gücünü artırıcı çalışmalara başlandı. Nizam-ı Cedid adı verilecek yeni ordunun kurulması planları yapıldı. Orduyu eğitmek için Fransa ve İsveç'ten hocalar getirildi. Güvenilir devlet adamları imparatorluk topraklarını dolaşarak yeni asker kayıt işlerini bizzat kendi kontrollerinde yaptılar. Ordudaki yenileşmeyi yakından bilen Fransa, bu fırsatı kaçırmamış, Mısır ve İskenderiye'yi fethe cesaret etmişti. Bu durum Osmanlı Devleti için önemli hadiselerin yaşanmasına sebep olmuştur. Akdeniz'deki Fransız tehlikesine karşı, Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti ile ittifak yapmışlardı. Rusya da hiçbir engelle karşılaşmadan sıcak denizlere inmişti.

Sultan Selim, tahttan inişine kadar gelişen iç olaylarla, isyanlarla ve ordunun değişimini kabul etmeyenlerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Fakat dış tehdit de büyümüştü. Akdeniz'de yeni dengeler kurulmuş, Fransız donanmasına karşı İngiliz donanmasının üstünlüğü kabul edilmiş ve Yunan isyanlarının da ilk tohumları atılmıştı.

III. Selim Döneminde Osmanlı Devleti'nde Mevlevilik

Musiki ile uğraşan ve aynı zamanda şair olan III. Selim, Mevleviliğe intisap etmiş, yumuşak huylu, zarif ve nükteci bir padişahtı.[10] Özellikle musikiye ilgisi nedeniyle Osmanlı padişahları arasında ayrı bir yere sahiptir. III. Selim'in Türk musikisi bestekârları içinde de müstesna bir yeri olduğu ittifakla kabul edilen bir hususdur.[11] III. Selim Türk müziğine besteleri ile hizmet ettiği gibi, İstanbul'da kilise ve mevlevihanelerin müdavimlerinden olan Hamparsum Limonciyan ve Yenikapı Mevlevihanesi postnişinlerinden Şeyh Abdülbaki Nasır Dede'ye hazırlattığı iki ayrı nota sistemi ile pek çok eseri notaya aldırmış, bu sayede hem bu eserler hem de bestekârları unutulmaktan kurtarılmıştır.[12]

8 Mustafa Nuri Paşa, s.183.
9 Armaoğlu, s. 20-22.
10 Mustafa Nuri Paşa, s. 214.
11 M. Fatih Salgar, *Üçüncü Selim*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2001, s. 29.
12 Cem Dilçin, "Şeyh Galib'in Mevlevihânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 32.

III. Selim'in ruhundaki sanat zevkinin gelişmesinde Mevlevi düşünce yapısının yeniliğe, hoşgörüye, sanata, musikiye, güzelliğe açık oluşunun da büyük payı olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Mevleviliğe müntesip ve şiire meraklı olan III. Selim ile şiir alanında devrinde söz sahibi Galata Mevlevihanesi Postnişini olan Galib Esad Dede (Şeyh Galib) arasında bir dostluk ortamı mevcuttu.[13] Bazı kutsal gecelerde ve belirli günlerde Şeyh Galib saraya çağrılırdı ve padişahın iltifatına mazhar olurdu.[14] Şeyh Galib bu davetlerin birinde Galata Mevlevihanesi'nin tamire muhtaç mahallerinin onarımı için padişahtan yardım isteyip[15] bu isteğini bir kaside ile belirtti.[16] Kasideyi çok beğenen III. Selim, bunun üzerine dergâhın onarılması için 11 Recep 1206/5 Mart 1792 tarihinde emir verdi.[17] Padişahın bu emri üzerine dergâh kısa bir zamanda mükemmel bir onarımdan geçti. 1792'de gerçekleştirilen bu onarıma Şeyh Galib bir şiirle tarih düşürmüştür.[18] Yine aynı onarım esnasında Gümrük Emîni merhum Hasan Ağa tarafmdan yaptırılmış olan çeşmenin suyu bakımsızlıktan kesilmiş olduğu için 29 M 1207/ 19 Eylül 1792 tarihinde Reisü'l-küttab Mehmed Raşit Efendi, masraflarını kendisi karşılayarak suyun kaynağının bakımını, künklerinin tamiratını yaptırmıştır. Mehmed Raşit Efendi' dergâha yeni bir şadırvan da inşa ettirmiştir.[19] Şeyh Galib, getirtilen bu su ve şadırvan için de tarih düşmüştür.

Didim tarihini bu şive-i abdal ile Galib
Bu ab-ı pak zib-abı içen ataşâne aşk olsun[20]

13 Mustafa İsen, "Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selim'le Şeyh Galib'deki Görüntüsü," *Şeyh Galib Kitabı*, Yay. Haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 1995, s. 42.

14 Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1307, c.VII. s. 72.

15 V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkatibi Ahmet Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.63.

16 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarihi Cevdet*, c.V, s. 108; Kerametli, s. 21. Bahsi geçen kaside için bkz. Dilçin, s. 49.

17 Muzaffer Erdoğan, "İstanbul Mevlevihâneleri," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, no: 4-5*, İstanbul 1976, s. 27.

18 Kerametli, s. 22.

19 İstanbul Su Külliyatı IV, Ed. Ahmet Tabakoğlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 1998, s. 135.

20 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.V, s. 108.

Hadîkatü'l Cevami'de 1210/1795-1796 tarihinde Sultan III. Selim'in emriyle dergâhın yenilendiği ifade edilmişse de bu tamirat yukarıda ifade ettiğimiz tamirat olsa gerektir.[21]

III. Selim ile Galib Dede arasındaki bu yakın ilişki ve dostluk, Mevlevilik tarihinde ilk olarak mesnevihanların belirlenmesi ve tayininde belli bir kaidenin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. *"A'ref Bil-Mesnevilik Cihetî"* denilen bu cihet, "III. Selim tarafından fevkalâde teveccüh asarından olmak ve ölümünden sonra en liyakatli olana da intikal eylemek üzere Galata Mevlevihanesi Şeyhi Şeyh Galib'e tevcih edilen cihet hakkında kullanılır bir tabirdi."[22] Buna *"A'lem bil-mesnevi ciheti"* de denilirdi.[23] Bu cihete sahip olan kişi, mesnevihanlık görevine getirilecek kişileri imtihana tabi tutarak mesnevihanlık için yeterli olanları evkafa bildirirdi. Bu görev aradan geçen yıllar içinde unutulup fonksiyonunu yitirmişken, Ahmet Remzi Efendi'nin (Akyürek) Üsküdar Mevlevihanesi şeyhliği yaptığı esnada (1919-1925)[24] evkafta kaydı bulunmuş ve Galata Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Celaleddîn Efendi'ye III. Selim döneminde olduğu gibi yeniden tevcih ettirilmişti.[25]

Sosyal hayata baktığımızda, Mevleviliğe gönül vermiş kişilerin de III. Selim döneminde korunup, gözetildiği, padişahın ihsanlarından faydalandığı görülmektedir. Medine sakinlerinden Hüseyin Es-Suyuti El Mevlevi isimli şahıs, deniz yoluyla Medine'ye giderken bindiği geminin Rodos önlerinde kaza geçirmesi üzerine sahip olduğu eşya ve malların tamamı telef olduğu için mağdur olarak İstanbul'a dönmüştür. Uğramış olduğu bu felakete çare olması için Kahire'de tertip edilmiş cizyeden beratı ile vazife buyurulmasını istemiştir. Belgedeki ibareye baktığımızda bu isteğin başkalarına teşmil edilmemek kaydıyla Bulak gümrüğünden kayd-ı hayat ile günlük 20 sağ akçe tevcih edilerek kabul edildiği anlaşılmaktadır.[26] 29 R 1217/ 29 Ağustos 1802 tarihini taşıyan bu belgeden de anlaşıldığı üzere, III.

21 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besîm Efendi, *Hadîkatü'l Cevami'*, Haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 439.
22 Pakalın, c. I, s. 79.
23 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 61.
24 Ahmet Cahid Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*, H Yayınları, Ankara 2002, s. 61.
25 Pakalın, c. I, s. 79.
26 BOA, C. ML. D.N: G.N.: 19674.

Selim döneminde İstanbul'da ve taşradaki mevlevihaneler korunup gözetildiği gibi imkânlar elverdiğince muhtaç olan Mevlevi şahısların sıkıntılarının giderilmesi yoluna da gidilmiştir.

Osmanlı padişahları her dönem İstanbul'da bulunan Sünni tasavvuf çevrelerinin yanında olmuşlar ve onların desteklenmesi noktasında devlet imkânlarını seferber etmişlerdir. Bu durum Mevlevi müntesibi olan III. Selim ve dönemi için de geçerlidir. III. Selim, zaman zaman ziyaret ettiği İstanbul'daki Mevlevi dergâhlarında mukabelelerde bulunarak, şeyh, fukara ve dervişlerine atıyyeler verip, tamire muhtaç olanların tamiri için emirler verdiği gibi, benzeri alakayı Mevlevilik kadar olmasa da diğer tarikâtlar içinde göstermiştir. Mesela III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi'nin *Rûznâmesi*'nde bu hususu destekler ifadeler mevcuttur.

> Ertesi beşinci penc-i şenbih günü Topkapı'ya nüzul ve ârâm bir le yukarı avdet ve gecesi leyle-i regayib olmağla ba'del mağrib Ağalar camiini teşrif ve mu'tad üzere cami şeyhi bulunan Arnabud Yahya Efendi'nin va'zını istima' birle ihzar olunan Südlüce'li Hasirizâde Şeyh ile fıkara-yı Sa'diyye ayin-i şerîflerin ziyaret ve hatm-i Kuran ve duadan sonra salat-ı i'şayı hırka-yı şerîfe odasında ba'de'l eda iffetsaray-ı mülûkanelerine hıram buyurdular.[27]

Benzeri durumlar Rufai[28] Halvetiyye-i Sünbüliyye,[29] Şazeliye tarikatları için de geçerlidir. Sultan Selim, zaman zaman yukarıda saydığımız tarikat dergâhlarını da ziyaret ederek fukara ve şeylerine atıyyeler vermiştir. Özetle ifade etmek gerekirse; III. Selim döneminde Mevlevilik, devlet ve toplum hayatı içinde önemli kademelerde bulunan aydın kişiler ve yine normal halk içinde önemli bir konuma yükselmiştir. İstanbul'da ve devletin çeşitli bölgelerinde bulunan mevlevihaneler tamir edilmiş, Nizam-ı Cedid gibi yeni kurulan ordunun ihtiyaçları için ekonomik sıkıntılar söz konusu olduğu halde vakıfları çoğaltılmış, diğer tarikatlar içinde Mevlevilik ve bu tarikata mensup olanlar imtiyazlı bir konuma sahip olmaya başlamışlardır.

27 Arıkan, s. 293.
28 Arıkan, s. 267.
29 Arıkan, s. 185.

III. Selim'in Mevlevi tarikatını ve Mevlevileri koruyup kollaması, Mevleviliğin adeta bir devlet müessesi haline geldiği şeklinde algılanmıştır.[30]

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar

III. Selim tahta geçince Mevlevi tekke ve zaviyelerinin şeyhlik ve mütevelliliğine eski düzene aykırı olarak el uzatanların kayıtlarının terkinini ve bundan böyle de meşihatnamelere göre ve kimlere aitse beratlarının yenilenmesini emretmişti.[31] Sultan Selim, döneminin şartları içinde askeri ve idari düzenlemelerle meşgul olurken hayır işlerinden de geri durmazdı. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi, sabık Surre eminlerinden İbrahim Efendi ile yapmış olduğu bir sohbette Konya Mevlânâ Türbesi'nde bulunan Hazreti Mevlânâ, babası Sultanü'l Ulema Bahâeddin Veled ile türbede bulunan diğer hazeratın sandukalarındaki puşidelerin eskidiğini ve değiştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Puşidelerin yenilenmesi işleminin şimdiye kadar bu türbede yatan kişilerin manevi feyzinden yararlanmayı ümit eden padişahlar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eden İbrahim Efendi, Mevlânâ hazretlerinin manevi yardımlarına mazhar olunmak için Hacı Mehmed Çelebi'nin bu isteğini merkezi yönetime iletmiştir.[32] Bu isteğin Sultan III. Selim'e iletilmesi üzerine Sultan Selim, eskimiş ve solmuş olan puşidelerin yenilenmesi isteğini kabul etmiş ve şehremini marifetiyle yenilenmesini emretmiştir.[33] Puşidelerin yenilenmesi emri verildikten sonra ebatlarının ne olduğu ve özelliklerinin bilinmesi için Hacı Mehmed Çelebi'den dergâhta bulunan puşidelerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[34] Hacı Mehmed Çelebi, bu istek üzerine yazmış olduğu cevapta Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan bütün puşidelerin gönderilmesinin zor olduğundan[35] bahsederek Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled'in puşidesinin aynen, diğerlerinin de bir numunesinin gönderil-

30 Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. VI, s. 166; Ekrem Özer, *Osmanlı'da Tekke ve Tarîkat Islahatları-II. Mahmûd Dönemi ve Sonrası*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 26.

31 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 259.

32 BOA. HAT. D.N: 1406, G.N.: 56930.

33 BOA. HAT. D.N: 209, G.N.: 11229.

34 BOA. HAT. D.N: 1406, G.N.: 56931

35 Puşidelerin işlemeleri ve özellikleri için bkz. Erdoğan Erol, "Padişah III. Selim'in Mevlânâ'nın Türbesi İçin Yaptırdığı Puşide" *Türk Etnografya Dergisi*, sy. XIX, Ankara 1991, s 9-31.

diğini ifade etmiştir.[36] Puşide örneklerinin İstanbul'a gelmesinden sonra yapılan incelemede yenilenmesi için epeyce sırmaya ihtiyaç duyulması üzerine bu masrafın nereden karşılanacağı sorulmuştur. Bunun üzerine Sultan Selim toplam maliyetinin ne kadar olduğunu sormuştur.[37] Sultan Selim'in bu sorusuna verilen cevapta puşidelerin toplam 7.500 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir.[38] Yapılan bu yazışmalardan sonra puşideler İstanbul'da yeniden yapılmış ve Sultan Selim'in emriyle Haremeyn-i şerîfeyn'den bir görevliyle Konya'ya gönderilmiş, eskileri de hazine de saklanmıştır[39]. Yukarıda izah etmiş olduğumuz puşidelerin yenilenmesi hadisesi Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerin tasnifi esnasında ay, gün ve yıl tahmini tarihlendirme yapılarak 29 Z 1205/ 29 Ağustos 1791 olarak verilmiştir. Muhittin Celal Duru[40] ve Erdoğan Erol[41]da puşidelerin gönderiliş tarihi olarak h.1205/1790-91 yılını verirler. Ancak Ahmed Cevdet Paşa, 1207 yılı olayları içinde puşidelerin yenilenmesi hadisesini anlatır. Cevdet Paşa, Mevlânâ'nın sandukası için yapılan puşideden başka başının üzerine örtülmek için bir kisve ile bir kapı perdesi de yaptırıldığını, bunların toplam masrafının 10.000 kuruşa ulaştığını ve bu masrafın da Sultan III. Mustafa vakıflarından karşılandığını belirtmektedir.[42] O dönemde Galata Mevlevihanesi şeyhi olan Şeyh Galib Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan sandukaların puşidelerinin yenilenmesi üzerine de bir şiir yazmıştır.

> Müceddid olduğı Sultan Selim'ün din ü dünyaya
> Nümayandur bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâ'ya[43]

Gölpmarlı, bu beytin, Şeyh Galib'in bir terci-i bendinin terci' beyti olduğunu, yapılan puşideye işlenmek üzere şairler tarafından yazılan şiirlerden bu beytin beğenilip seçildiğini ve örtüye işlendiğini ifade etmektedir.[44]

36 BOA. HAT. D.N: 209, G.N.: 11229.
37 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 10218.
38 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 10218-A
39 BOA, HAT, D.N: 1410/52728.
40 Muhittin Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevi*, Kader Basımevi, İstanbul 1952, s. 87.
41 Erol, s. 9.
42 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. V, s. 273.
43 Dilçin, s. 73.
44 Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 171.

III. Selim, özellikle Şeyh Galib'in Galata Mevlevihanesi şeyhliğini yaptığı dönemde Galata Mevlevihanesi'ne[45] ve diğer mevlevihanelere ziyaretlerde bulunmuştur. Sultan, 20 Muharrem 1207/ 7 Eylül 1792 tarihinde ziyaret ettiği Galata Mevlevihanesi'nde mukabeleyi seyrettikten sonra dergâhın şeyhi olan Şeyh Galib'e bir kese altın ve yine misafir bulunan meşayihe de bir kese altın ihsan etmiştir.[46] III. Selim'in sıklıkla ziyaret ettiği bir diğer mevlevihane ise Beşiktaş Mevlevihanesi'dir. III. Selim'in genellikle ayin günü olan çarşamba günleri Beşiktaş Mevlevihanesi'ne gittiğini görüyoruz.[47] Seyyid Sahîh Ahmed Dede, Sultan Selim'in Yenikapı Mevlevihanesi'ni de ziyaret ettiğini, Şeyh Seyyid Ali Dede ile sohbet edip atıyyelerde bulunduğunu belirtir.[48]

Yine onun döneminde Filibe Nezareti mukataası malından olmak üzere Kasımpaşa, Yenikapı ve Üsküdar mevlevihaneleri fukara ve dervişanı ile mevlevihanelerde bulunan misafirlerin yiyeceği için senelik 18 kile pirinç tayin edildiğini ve bu tayin edilen miktarın da 21 Z 1219/ 23 Mart 1805 tarihinde alındığını belgelerden anlamaktayız.[49]

Tamir Faaliyetleri

Sultan III. Selim'in Mevleviliğe olan yakın ilgisi İstanbul'da ve devletin değişik bölgelerinde bulunan mevlevihanelerin tamiri, bakımları ve iaşe masraflarının karşılanması noktasında da kendisini göstermiştir. Mevlevi muhibbi sultanın tek tamir ettirdiği dergâh Galata Mevlevihanesi değildir. Gölpınarlı, III. Selim'in Beşiktaş'taki Mevlevi Dergâhı'nı da tamir ettirdiğini, şeyh dairesiyle hücrelerin on ikisini çuha makatlarla döşettiğini, mukabeleye başlandığı gün beş İstanbul Mevlevihanesi şeyhine ve dört misafir şeyhe 50'şer kuruş ihsanda bulunduğunu ifade etmektedir. Yine şeyhe sof bir fereci vermiş, ihsanlar etmiş, diğer Mevlevi şeyhleriyle dervişlerine de atıyyeler lütfetmişti.[50] Sultan III. Selim zamanında valide

45 Arıkan, s. 94
46 Arıkan, s. 94.
47 Arıkan, s. 130, 285, 287, 288, 313 vd.
48 Seyyid Ahmed Dede, *(Mecmûatü't-Tevarih-i Mevleviye) Mevlevilerin Tarihi*, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 344.
49 BOA. C. EV, D.N: G.N.: 17184.
50 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 259.

sultan tarafından Kasımpaşa Mevlevihanesi de yeniden inşa edilircesine onarılarak 6 Ra 1209/ 1 Ekim 1794 tarihinde de açılışı gerçekleştirilmiştir.[51]

III. Selim döneminde her ne kadar Konya Mevlânâ Dergâhı ile İstanbul arasında sorunlar yaşansa da taşradaki diğer Mevlevi dergâhları da gerek tamir ve inşa konusunda gerekse iaşe ve tayinat bedelleri konusunda devletten yardım görmüştür. Sultan Selim'in tahta geçmesinden önce başlanan Konya Mevlânâ Dergâhı'nın tamiratı onun döneminde tamamlanmıştır.[52] Yine bu dönemde Gelibolu'da medfun Ağazâde Mehmed Efendi'nin[53] Gelibolu'da inşa ettiği mevlevihanenin geçen zaman içinde tamire muhtaç hale gelmesi üzerine yapılan keşfi neticesinde yapılacak tamiratın 8.974 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır. Dergâhın tamiri için yapılacak olan bu masrafın devlet hazinesinden karşılanması şartıyla eşraf ve ayandan Kalyoncuzâde Mustafa Efendi tarafından inşa ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Kalyoncuzâde Mustafa Efendi ve Gelibolu kadısı yazdıkları ilamda, İstanbul'dan satın alınması gerekli olan kurşun, çifte kanatlık ve tavan tahtası vb. malzemeler için lazım olan 5.500 kuruşun Hazine-i Âmireden borçlanılarak temin edilmesini istemişlerdir. Bu malzemeler dışında dergâhın tamiri için her ne malzeme gerekirse temin edeceğini Kalyoncuzâde Mustafa Efendi ifade etmiştir. Kalyoncuzâde, dergâhın tamiri için gerekli malzemelerin temininden sonra dergâhın sağlamlığı için gerekli itina gösterilerek inşasının gerçekleştirileceği ve bu hususta gayretlerini esirgemeyeceklerini belirtmiştir. Yukarıda kısaca belirtilen bu ifade üzerine belgede defterdar efendiye yazılan 19 L 1219/ 21 Ocak 1805 tarihli bir üst yazıda "bu husus isticlâb-ı füyuzâtı mucib mevaddan olmakla iktizâ-yı nizamı ihale eyleyesin diyü buyruldu" denilerek dergâhın tamiri için gerekenin yapılması emredilmiştir.[54]

Yapılan bu tamiratlarla birlikte III. Selim döneminde dergâhlarda bulunan dervişan ve gelip giden misafirlerin yiyecek içecek tayinatları da temin edilmeye devam edilmiştir. Örneğin, Filibe'de bulunan El-hâcc Mustafa Kethüda Mevlevihanesi fukara ve dervişanı ile meşihat taamiyesi olmak

51 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VI, s. 165.
52 Neumann, s. 170.
53 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazl. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c. V, s. 185.
54 BOA, C. EV. D.N: 15, G.N.: 734.

üzere Filibe Nezareti mukataası malından olmak üzere tevcih edilen senelik 360 okıyye[55] pirincin verilmesi söz konusudur. Dergâh şeyhi Esseyyid İbrahim Efendi'nin vefatı üzerine İbrahim Efendi'nin yerine şeyh olan Hasan Efendi'nin tayinatın devamı için Filibe nazırına verdiği dilekçesi uygun görülmüş ve 13 C 1211/ 14 Aralık 1796 tarihiyle beratı aynen yenilenmiştir.[56]

Mevleviler ve Siyaset

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Sultan Selim'in Mevleviliğe olan temayülü halkın hükümdarlarını örnek alması kuralınca halktan ve devlet adamlarından da birçok kimsenin samimi olarak ya da taklidi olarak Mevleviliğe intisabıyla sonuçlanmıştır. III. Selim döneminde Mevleviliğin rağbet görmesi ve müntesiplerinin çoğalması sosyal hayatta da kendisini hissettirmiştir. III. Selim'nin, yeniçeriliğin bozuk düzenine karşı Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurma düşüncesi, yeniçerilerin Bektaşi Tarikatına mensup olmaları ve kaldırılması sürecinde Bektaşi Tarikatına karşı büyük tarikatlardan bir başkasının revaç bulması o dönemin siyasi koşullarının bir gereğiydi. Nizam-ı Cedid adı altında yeni bir düzen oluşturmayı düşünen devlet ricali ve Nizam-ı Cedid'e taraftar olan halk için de Mevlevi tarikatı oldukça uygun düşüyordu.[57] III. Selim'in Mevleviliğe intisabı ve İstanbul'daki mevlevihane şeyhleriyle olan yakın ilişkisi, İstanbul'daki Mevlevi şeyhlerinin özellikle de Şeyh Galib'in Nizam-ı Cedid ıslahatlarını övüp destekleyen bir tavır almasına vesile olmuştu.[58] III. Selim'in bu ilgisi ve İstanbul mevlevihaneleri şeyhlerinin Nizam-ı Cedid'e olan desteği, Konya'da Konya müftüsü ile bir olup Nizam-ı Cedid aleyhine tavır takınan ve inatçı bir tavırla Nizam-ı Cedid'e muhalefete devam eden Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Hacı Mehmed Çelebi'nin herhangi bir takibata maruz kalmamasında etkili oluyordu.[59] Gölpınarlı, Sultan Selim'in Mevleviliğe intisab edişinin sebebinin Mevleviliğin Nizam-ı Cedid'e muhalefet eden, yeniçerilerin piri Hacı Bektaş'a karşı bir

55 Okıyye: Şer'an kırk dirhem ölçü hakkında kullanılan bir tabirdir. Halk tarafından "okka," "kıyye" diye kullanılan tartı ölçüsü beldelere göre değişmekle beraber en tanınmış olanı 400 dirhemdi. Bkz. Pakalın, c. II, s. 723.

56 BOA, C. EV. D.N: G.N.: 18657

57 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s. 166.

58 George W. Gawrych, "Şeyh Galib and Selim III: Mevlevism and The Nizâm-ı Cedid," *International Journal of Turkish Studies*, Summer 1987, Vol 4, No 1, s. 92.

59 Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 271.

hareket olması olduğunu ifade etmektedir.[60] Sultan Selim'in Mevleviliği konusundaki bu düşünce aynen Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından da dile getirilmektedir. Tanpınar, Sultanın yeniçeri zümresinin yola gelmesinden ümidini kestiği ve efkâr-ı umumiyeyi ocaktan uzaklaştırmak düşüncesiyle, mizacı gereği de meylettiği Mevleviliğe daha fazla destek verdiğini ve böylece Bektaşilik geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan ocağa karşı ruhani bir karşı hareket hazırlamaya çalıştığını ifade etmektedir.[61] III. Selim'in Mevleviliği hakkında Gölpınarlı'nın ifade ettiği siyasi gerekçelerin geçerliliği olmakla birlikte, Mevleviliğin sanata verdiği önem, Mevlevilikte musikinin yeri ve III. Selim'in musikiye olan düşkünlüğü göz önüne alındığında Tanpınar'ın da ifade ettiği üzere siyasi nedenlerin yanı sıra Mevleviliğin Sultan III. Selim'in mizacına uygunluğunun da oldukça önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi ve Konya İsyanı

Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliği görevinde bulunduğu zamanın önemli bir kısmı III. Selim dönemine rastlayan Hacı Mehmed Çelebi'nin görevde bulunduğu süre oldukça sorunlu geçmiştir. Hacı Mehmed Çelebi'nin postnişinliği dönemine baktığımızda vergi toplanması meselesi ve vakıf gelirleri yüzünden Konya ahalisiyle sorunlar yaşadığını görmekteyiz. Ancak kısa bir süre sonra da, değişen şartlar neticesinde Hacı Mehmed Çelebi, ahaliyle işbirliği yapıp hatta ahaliye önderlik edip merkezi hükümete karşı gelmiştir. Hacı Mehmed Çelebi'nin ahali ile yaşamış olduğu sorunun temelinde menzil masrafının[62] toplanması sırasında ortaya çıkan bir anlaşmazlık yatmaktadır. 16 M 1212/11 Temmuz 1797 tarihli belgeye göre bu anlaşmazlık şu şekilde ifade edilmiştir. Mevlânâ Türbesine bağlı olan vakıfların eskiden beri hatt-ı hümâyûn ile avârız-ı divanîye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olmasına rağmen, vergilerin artması bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Konya ahalisi ile Hacı Mehmed Çelebi arasında ortaya çıkan tekâlif anlaşmazlığından dolayı ödenmesi gereken vergi altı-

60 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarihi-i Cevdet*, c.VI, s. 166; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 271.
61 Tanpınar, s. 68.
62 Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 166; Mehmet Güneş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, sy. 3, s. 35-64.

ya bölünmüş, altıda birinin Evkaf-ı Celâliye tarafından geri kalan miktarın da kazada bulunan hane sahipleri ve vergiden muaf olan diğerleri tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştı.[63] Evkaf-ı Celâliye'nin payına düşen altıda birlik kısım ödenmeye devam edilirken bazı "ashâb-ı garaz" kimseler tarafmdan Konya'da Evkaf-ı Celâliye'nin hiçbir vergiye yardımda bulunmadığı şeklinde dedikodular çıkartılarak Evkaf-ı Celâliye'nin bütün vergilere dahil edilmesi için gayret sarfettikleri ifade edilmiştir. Yaşanan bu çekişme esnasında, Konya Menzilinin çalışamaz hale gelmesi üzerine menzil için Hacı Mehmed Çelebi Efendi'den 3.000[64] kuruş istenmiş ancak Çelebi Efendi bu parayı vermemiş, Konyalılara kızarak Karahisar'a hicret eylemiş ve Konya'daki işlerine oğlu Hüseyin Çelebi nezaret etmiştir.[65] Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya ahalisi ile olan tek anlaşmazlığı yukarıda ifade etmiş olduğumuz hadise değildir. Yukarıdaki hadise üzerine ne kadar Karahisar'da kaldığını bilemediğimiz Hacı Mehmed Çelebi'ye karşı Konya ahalisinden bazılarının 25 S 1216/7 Temmuz 1801 tarihinde yeniden harekete geçtiklerini, hatta Çelebi Efendi'yi ve ona bağlı olanları öldürmek istedikleri görülmektedir.[66] Konya Valisi Alaaddin Paşa[67] tarafından kaleme alınan belgede, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olan Çelebi Efendi ve ona bağlı olan kişileri öldürmek, hanelerini yağmalamak isteyen kişilerin bulunması üzerine İstanbul'dan bu kişilerin cezalandırılmaları için emir verildiği kayıtlıdır.[68] Alaaddin Paşa, bu emirin kendisine ulaşmasından sonra verilen emri yerine getirip, ahali ile Çelebi Efendi arasındaki anlaşmazlığı giderdiğini ve barış sağladığını ifade ettikten sonra ahali ile Çelebi Efendi arasında meydana gelen anlaşmazlığın sebebi hakkında bilgi verir. Alaaddin Paşa'ya göre Konya ahalisi ile Çelebi Efendi ve ona bağlı kişiler üzerine bu şekilde taarruz etmelerine sebep olan husumet sabık Karaman valisi ve o tarihte Kandiye muhafızı olan selefi Abdullah Paşa'nın[69] görev yaptığı dö-

63 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17612.
64 Neumann, s. 176.
65 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17612.
66 BOA. Cevdet Dahiliye Belgeleri (Bundan sonra C. DH. olarak geçecektir) D.N: 32 G.N.: 1565.
67 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c. I, s. 232.
68 Neumann, s. 168.
69 Mehmet Süreyya, c. I, s. 79.

nemde başlamıştır. Buna göre sebep, Abdullah Paşa'nm Konya'da görev yaptığı dönemde ordu için tertip olunan mübayaanın istenmesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Zira Abdullah Paşa, ordu-yı hümâyûndan gelen bu emrin içeriğini öğrendikten sonra, Çelebi Efendi'den talep olunan mübayaanın istenmemesi ve Konya'nın affedilmesi isteğini içeren bir dilekçe kaleme almasını istemiştir. Çelebi Efendi, tarafından kaleme alınan bu dilekçe ordu-yı hümâyûna gönderilip sadrazama ulaştırılmıştır. Sadrazam kendisine ulaşan bu istek üzerine, Çelebi Efendi mübayaa hususuna karışmasın diye tenbih ve te'kidi içeren bir ferman yazmış ve Konya'ya göndermiştir. Bu durum Konya'da ahali arasında duyulunca, o dönemin Konya naibi olan Mustafa Efendi de kendi nüfuz ve çıkarları için bu durumu bir fırsat bilip, Çelebi Efendi'nin hiçbir memleket işine karışmaması ve nezaret etmemesi konularında bazı kişileri kışkırtmıştır. Alaaddin Paşa, aslında Çelebi Efendi dışında Konya'da fukara ahaliyi koruyacak başka kimsenin olmadığını ve önceki dönemlerde görev yapmış Çelebilerin de fukarayı koruyup, memleket işlerine nezaret ettiklerinden bahsetmiştir. Alaaddin Paşa Hacı Mehmed Çelebi'nin de daha önceki çelebilerin yaptığı gibi fakir fukara halka nezaret etmesi ve bu tür işlere başıboş kimselerin müdahale etmemeleri babında bir ferman yazılmasını istemiştir.[70] Yukarıda yazılı rapordan Çelebi Efendi ile arasının iyi olduğu ve Mevleviliğe saygı duyduğunu anladığımız Vali Alaaddin Paşa'nın, ahalinin Çelebi Efendi'nin canına kastedecek kadar ileri gitmesini, basit bir gerekçe ile izah etmesi pek makul görünmüyor. Zira Alaaddin Paşa'nın ifade ettiği üzere halkın koruyucu ve kollayıcısı olan Çelebi Efendi'nin halkla arasının açılma sebebi olarak gösterilen, Konya ahalisi tarafından ödenmesi emredilen bir vergiden muaf tutulmalarını isteyen bir dilekçe kaleme alması olayı, ahali arasında hoşnutlukla karşılanması gerekirdi. Hal böyleyken Çelebi Efendi'nin sadrazam tarafından uyarılması ve azarlanması üzerine kışkırtmayla ahalinin Çelebi Efendi'ye cephe almasının izah edilmesi gerekmektedir. Bu konuda arşiv belgeleri detaylıca incelendiğinde çalışmamızın üçüncü bölümünde de izah ettiğimiz üzere bazı sonuçlara varmak mümkündür.

70 BOA. C. DH. D.N: 32 G.N.: 1565

Hacı Mehmed Çelebi'nin görev yaptığı dönemde hız kazanan Nizam-ı Cedid çalışmalarına olan karşıtlığı bilinen bir durumdur. Çelebi, yukarıda ifade edildiği üzere merkezi idareye karşı Konya'da bulunan yeniçerilerle işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. Konya ahalisi ile arasında yaşanan ve yukarıda ifade etmiş olduğumuz hadiseler üzerinden çok geçmeden Çelebi Efendi bu sefer yine Konya ahalisinden, muhtemelen yeniçeri ortalarına mensup, kişilerle işbirliği yaparak Konya valisi tayin edilmiş olan Abdurrahman Paşa'ya ve akabinde merkezi yönetime karşı gelmiştir.

III. Selim dönemine damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasıdır. Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasından sonra Levend Çiftliklerinde ve Üsküdar Kışlasında talim görmekte olan Nizam-ı Cedid askerleri hep piyade idi.[71] Bununla birlikte süvari birliklerinin de oluşturulması gerekli ise de o dönemin ekonomik sıkıntıları içinde süvari askeri oluşturup beslemek ciddi bir kaynak gerektiriyordu. İrâd-ı Cedit hazinesinin ise bu faaliyeti gerçekleştirmeye imkânı olmadığından süvari tertip edilmesi hadisesi hep ertelenmişti. 1217/1803'e gelindiğinde vükelâ arasında durum görüşülmüş ve daha önce intizam altına alınmış olan erbab-ı zeamet ve tımarın eşkincileri Nizam-ı Cedid ocağına katılarak yeni bir masraf çıkartılmadan muallem süvari tertibine karar verilmişti. Bunun için ilk olarak Bolu Sancağı Levend Çiftliğine, Hüdavendigâr Sancağı Üsküdar Kışlasına bağlanmıştır. Daha sonra genel olarak Anadolu ve Karaman eyaletlerinde bulunan sancakların neferleri Nizam-ı Cedid ocağına bağlanmakla birlikte bu sancakların bütün erbab-ı zeamet ve tımarı Levend Çiftliğine ve Üsküdar Kışlasına gelerek süvari talimine başlanmıştır.[72] Ahmed Cevdet Paşa'nın yukarıda ifade ettiği gibi Karaman Valisi Abdurrahman Paşa da mansıbı olan Karaman Eyaleti'nde Nizam-ı Cedid için asker tahriri ve tanzimi ile görevlendirilmiştir. Abdurrahman Paşa'nın Konya'daki görevine başlaması esnasında şehre girmek üzereyken yeniçeriler tarafından başlatılan, Çelebi Efendi'nin de dahil olup ahalinin galeyana getirilmesiyle yayılan ve Abdurrahman Paşa'nın şehre giremeyerek geri dönmesine sebep olan hadiselerin başlangıcı olarak bu asker tahriri mese-

71 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s. 243.
72 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s. 244.

lesi gösterilebilir.[73] Görev yeri olan Konya'ya girmesi esnasında ortaya çıkan bu hadise üzerine Abdurrahman Paşa, Konya'ya iki saatlik mesafede olan Kavak Köyü'ne çekilerek durumu merkeze bildirmiştir. Abdurrahman Paşa, olayların başlangıcında Çelebi Efendi'nin ve müftünün de katkısı olduğunu belirterek Çelebi Efendi'nin sürülmesi ve eşkıyaların da te'dib edilmesi hususunda kendisine ruhsat verilmesini talep etmiştir.[74] Abdurrahman Paşa'dan gelen ve Konya'daki durumu özetleyen rapor üzerine 29 N 1218/ 12 Ocak 1804 tarihinde merkezden Abdurrahman Paşa'ya ve Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'ye ayrı ayrı tahriratlar gönderilmiştir. Abdurrahman Paşa'ya gönderilen tahriratta özetle; Konya Eyaleti'nin Abdurrahman Paşa'nın uhdesine padişah tarafından mansıb olarak tevcih olunduğu ve adaletli davranmaya özen göstererek asker yazımı işine kimseyi incitmeyecek bir biçimde başlaması emredilmiş olduğu ifade edilmiştir. Halkın girişmiş olduğu bu hareketin büyük bir şaşkınlığa sebep olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber, Konya şehrinin büyüklüğü sebebiyle, bütün ahalinin ortaya çıkan bu edepsizlik ve serkeşlikten sorumlu tutulamayacağı ifade edilerek, bu işe önayak olan hezele güruhunun hak ettikleri cezaların verilmesi ve bu esnada suçsuz olanlarla kadın ve çocukların çıkacak herhangi bir hengâmede zarar görmelerinin engellenmesi istenmiştir. Ortaya çıkacak olumsuz bir durumda fitne çıkartanların bu durumu kullanarak işi daha da fazla büyütme ihtimalleri de söz konusu olacağından Abdurrahman Paşa'nın çekilmiş olduğu Kavak Köyü'nde ikamet ederek ahaliye gücünü hissettirmesi emredilmiştir. Bunu sağlamak için de ahali arasında fitne uyandıran kişilerin kendisine teslim edilmesi hususunda mektuplar yazarak şehirdeki ileri gelenlere göndermesi ve ortaya çıkan bu fitneyi, hem olayların büyümemesi açısından hem de şehrin olası bir kargaşalıkta zarar görmemesi açısından öncelikle ince bir siyasetle güç kullanmadan çözmesi yoluna gitmesi tavsiye edilmiştir. Bu babda öncelikle daha önceki yazmış olduğu raporda belirttiği üzere Konya'da ortaya çıkan bu ihtilalin en önemli müsebbiblerinden biri olan Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya'dan çıkartılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ancak Çelebi Efendi'nin Konya'dan

73 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa" *Belleten*, c. XXXV, sy. 138, Nisan 1971, s. 254.
74 BOA. HAT. D.N: 217, G.N.: 11957.

çıkartılması esnasında Hazreti Mevlânâ soyuna mensup olmasından dolayı olumsuz bir hadisenin yaşanmasının uygun olmayacağı da vurgulanmıştır. Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya'dan ayrılması sürecinde kendi isteğiyle Konya'dan ayrılıyormuş gibi gösterilmesi, kendisine ve akrabalarına hiçbir şekilde zarar gelmemesine dikkat edilmesi tenbih edilmiştir. Hatta bu hususta gizliliğine dikkat edilerek özel bir görevli ile Çelebi Efendi'ye de bir mektup gönderildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Konya'da ortaya çıkan bu isyanın esas elebaşlarının yeniçeriler olduğu ifade edilerek yeniçeri ocağından da mücehhez bir mübaşir tayin edilmiştir. Hadisede müftünün de katkısı bulunması nedeniyle gerek müftü efendiye gerekse naib afendiye şeyhülislam tarafından birer mektup gönderilerek, Abdurrahman Paşa'nın ahaliyle anlaşmasına, sorunsuz bir şekilde güç kullanmadan şehre girmesi için gayret göstermeleri istenmiş ve bundan sonra da bu tür bir hadisede isimleri geçerse kendileri için iyi sonuçlar doğurmayacağı ihtaren bildirilmiştir. Abdurrahman Paşa'ya gönderilen tahriratta hadisenin güç kullanmadan halledilmesi ısrarla vurgulanmıştır. Hatta bunun için Alanya tarafında bulunan askerini yanına çağırıp ikamet ettiği Kavak Köyü'nde kuvvetli bi topluluk oluşturarak halka gücünü hissettirmesi de istenmiştir. Bu süreçte hakim, müftü ve Konya'daki hadisenin elebaşılarından gerekli kişilere mektuplar yazarak merkezden tayin edilen mübaşir vasıtasıyla "Konya'nın nizamına memuriyetim için tarafıma ferman geldi lakin bu fazâhat ve habasete cesaret eden filan filan kimesneleri tarafımıza verir iseniz maada kimesne hakkında tarafımdan kat'a taarruz olunmayarak kâide-i meza ma mezaya riayet ve gerek ehl-i ırz ve fukaranın istihsal-i asayiş ve himayetlerine dikkat olunur amma bu surete muvafakat etmez iseniz memuriyetim hasebiyle cebren nizam-ı memleket ve izale-i vücud-ı erazile mecburum vebali boynunuza" diyerek öncelikle meselenin suhuletle halledilmesi için nasihatler etmesi öğütlenmiştir. Bu şekilde verilen öğütlere rağmen yine sükunet hasıl olmazsa zorla şehre girilip hadiselerden mesul olan kişiler ve onlara yardım edenlerin gerekli cezaya çarptırılacaklarının ifade edilmesi istenmiştir.[75] Karaman Valisi Abdurrahman Paşa'ya yukarıda özetlediğimiz içerikte gönderilen tahrirattan sonra yine aynı tarihte Çelebi Efendi'ye de Konya'dan ayrıl-

75 BOA. HAT. D.N: 217, G.N.: 11957.

ması için bir mektup gönderilmiştir. Hacı Mehmed Çelebi'ye gönderilen mektupta kısaca durum hakkında bilgi verilmiştir. Mektupta padişah iradesiyle atanmış olan ve daha Konya'da kötü bir yönetim sergileyip kimseyi incitmemişken hatta belgenin diliyle Konya halkının bir bardak suyunu dahi içmemiş olan bir valiyi törenle karşılamaları gerekirken şehre almamalarının büyük bir hayret ve esefle karşılandığı ifade edilmiştir. Çelebi Efendi'den mensup olduğu hanedana hürmeten kendi işleriyle ilgilenmesinin beklenildiğini ve merkez nezdindeki itibarı hasebiyle bu gibi işlerden uzak durmakla birlikte Abdurrahman Paşa'nın şehre sokulmamasına önayak olanların Çelebi Efendi'ye dayandıkları şeklinde dedikodular çıkması nedeniyle bu dedikodulardan da bertaraf olmak için Konya'da ortaya çıkan bu hadise yatıştırılana kadar Karahisar veya Kütahya şehirlerinden herhangi birine gitmesinin irade-i seniyye olduğu ifade edilmiştir. Bu emir neticesinde hakkında herhangi bir dedikoduya meydan vermemek ve herhangi bir takibata maruz kalmaması için bu mektup eline ulaşır ulaşmaz kendi iradesiyle kavga ortamından uzaklaşmak bahanesiyle Karahisar veya Kütahya'dan birine gitmesinin uygun olacağı da belirtilmiştir.[76] Çelebi Efendi'nin Konya'dan ayrılması için verilen emrin halktan gizlenmesi için Hasan isminde bir çuhadarın görevlendirildiğini ve çuhadarın görevinin gizlenmesi için de bedeliye tahsildarı suretinde Konya'ya gönderildiği ifade edilmiştir.[77] Konya'da zuhur eden bu hadisenin büyümeden bastırılması için yukarıda izah ettiğimiz surette Abdurrahman Paşa ve Şeyh Hacı Mehmed Çelebi'ye gönderilen mektuplardan sonra müftü efendiye de Vali Abdurrahman Paşa'ya karşı ifsadata kapılmaması ve meselenin halledilmesi yolunda hizmette bulunması için bir mektup gönderilmiştir.[78]

Gönderilen bu mektuplara ve tenbihlere rağmen Abdurrahman Paşa'nın bir müddet daha Konya'da nizam ve asayişi sağlayamadığını görüyoruz. Abdurrahman Paşa'ya 25 L 1218/ 7 Şubat 1804,[79] 02 Za 1218 /13 Şubat 1804[80] ve 09 Za 1218 / 20 Şubat 1804[81] tarihlerinde merkezden gönderilen

76 BOA. HAT. D.N: 215, G.N.: 11835.
77 BOA. HAT. D.N: 217, G.N.: 11908.
78 BOA. HAT. D.N. 215, G.N.: 11828.
79 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 11988.
80 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 11979.
81 BOA. HAT. D.N: 214, G.N.: 11767.

tahriratlarda içinde bulunduğu durum hakkında bilgi istenmiştir. Paşa'nın Konya'nın nizamı memuriyeti hakkında herhangi bir bilgi vermediği hatırlatılmış, meselenin halledilmesi noktasında ne gibi bir harekete teşebbüs ettiği, nerede bulunduğu ve ilkbaharın gelmesi ile memur edildiği bir diğer görev olan Rumeli'de eşkıya takibi görevi için hazırlıklarını ne ölçüde gerçekleştirdiği sorulmuştur. Bu esnada Hacı Mehmed Çelebi tarafından da Abdurrahman Paşa'nın halka zulmettiği şeklinde şikâyeti içeren bir şikâyetname kaleme alınarak İstanbul'a ulaştırıldığını görüyoruz. Merkezden Abdurrahman Paşa'ya yazılan 09 Za 1218/ 20 Şubat 1804 tarihli belgede Çelebi tarafından kaleme alınan şikâyetnameyi takdim etmek için İstanbul'a gelen Tarikatçı, Hacı Said, Kapucuoğlu ve diğer birkaç kişinin azarlanarak hepsinin tutuklandığı ve daha sonra tomruğa vurularak sürgüne gönderilmiş olduğu da ifade edilmiştir.[82] Yine Abdurrahman Paşa'nın memur edildiği görevi yerine getirmesi istenmiş, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Konya'da asayişin sağlanması işinde ne vaziyette olduğunun defalarca sorulmasına rağmen Abdurrahman Paşa'dan bir cevap gelmemesine şaşıldığı belirtilmiştir. Konya meselesinin ara sıra Sultan Selim tarafından da sorulması üzerine verilecek cevap bulunamayıp cevap vermekte zorlanıldığından, yazılan mektup kendisine ulaşır ulaşmaz durum hakkında bilgi vermesi istenmiştir. Yine bir başka belgede Konya ahalisinin Aladağ ve Hadim taraflarından destek aldıklarına dair haberler geldiği ve o dönemin meşhur eşkıyası Deli İsmail ile dahi haberleşmekte oldukları hususları Abdurrahman Paşa'ya haber verilerek bir an önce Konya isyanının sona erdirilmesini ve Rumeli'deki görevi için hazırlıklarını tamamlaması tekrar bildirilmiştir.[83] Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Hacı Mehmed Çelebi tarafından kaleme alınan ve Abdurrahman Paşa hakkında şikâyeti havi mektubun İstanbul'a ulaşması üzerine 09 Za 1218/ 20 Şubat 1804 tarihinde Çelebi Efendi'ye bir mektup daha gönderilmiştir. Mektupta, Konya'daki hadiselere müdahil olmasının temsil ettiği göreve ve şanına yakışmayacağından bahisle ulu'l emre karşı gelen asilerle birlikte hareket etmemesi ve hakkında ortaya atılan dedikodulardan kendisini koruması için daha öncede ifade edildiği gibi

82 BOA. HAT. D.N: 214, G.N.: 11767.
83 BOA. HAT. D.N: 214, G.N.: 11768.

Karahisar ya da Kütahya şehirlerinden hangisini isterse oraya gitmesi bir kez daha talep olunmuştur.[84] Konya isyanının bastırılması için Vali Abdurrahman Paşa'ya ve Hacı Mehmed Çelebi'ye yukarıda ifade ettiğimiz mektuplar gönderildikten sonra Konya ahalisi ile Abdurrahman Paşa arasındaki sorunun çözülmesi için Kapıcıbaşı İsmail Ağa ile Turnacıbaşı Benderli Hasan Ağa ve Çelebi Efendi'nin Konya'dan çıkartılması için de Çuhadar Hasan Ağa merkez tarafından Konya'ya gönderilmiştir.[85] Ancak bu esnada Abdurrahman Paşa'nm Konya'ya zorla girmek istemesi ihtimalinden çekinen Konya halkı, o dönemde devleti ciddi bir şekilde meşgul eden eşkıya Deli İsmail'i ve adamlarını Konya'ya getirmişlerdi. Kapıcıbaşı İsmail Ağa, yukarıdaki ifade ettiğimiz görevi ile ilgili olarak 27 Za 1218/ 9 Mart 1804 tarihinde kaleme aldığı raporunda şehirdeki durumu ve olayın mahiyetini özetlemiştir. Kapıcıbaşı İsmail Ağa, Çumra'da Abdurrahman Paşa ile buluştuğunu, Abdurrahman Paşa'nm emniyet olarak kendisini alıkoyduğunu ve Konya halkı ile görüşmek ve arabuluculuk yapmak için şehre gidecek olan Turnacıbaşı Hasan ile çuhadardan oluşan heyete kendisi yerine şatırmı[86] dahil ettiğini ifade etmiştir. Heyet Konya'da yeniçeri serdarının konağında ikamet ettirilmiş ve İsmail Ağa'nın şatırı burada alıkonulmuştur. Heyetin Konya'ya girmesinin ertesi günü mahkemede büyük bir meclis tertip olunmuştur. Mecliste Konya'nın ileri gelenleri, ulema, tüccar zümresi, yeniçeri mensupları ile müftü ve Çelebi Efendi de hazır bulunmuştur. Dersaadetten Kapıcıbaşı İsmail Ağa'ya ve Turnacıbaşı Hasan Ağa'ya verilen emirler mecliste hazır bulunanlara okunmuştur. Ancak mecliste hazır bulunanlar buna rağmen isyanlarında ısrar etmişlerdir. Kapıcıbaşı İsmail Ağa, turnacıbaşının Konya'ya gönderilmesinin hata olduğunu da ifade etmektedir. İsmail Ağa, Konya ahalisi ile Abdurrahman Paşa arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi ihtimalinin şimdilik kalmadığını ifade ederek meselenin halledilmesinin yolu olarak yine Çelebi Efendi'nin şehirden çıkarılmasını işaret eder. Kapıcıbaşı İsmail Ağa'ya göre Çelebi Efendi, kendisine emredildiği üzere Konya'dan ayrılsa mesele büyük oranda halledilecektir. İsmail Ağa, Çele-

84 BOA. HAT. D.N: 215, G.N.: 11796.

85 BOA. HAT. D.N: 81, G.N.: 3372-A.

86 Padişahların bir kısım maiyeti halkına verilen addır. Sadrazamla vezirlerin ve diğer büyük mansıp sahiplerinin silahlı adamlarına da "Şatır" denilirdi. Bkz. Pakalın, c.III, s. 310-311.

bi'nin zihni ve meramı fesat olduğundan, Deli İsmail gibi bir eşkıyayı nezdine alıp kürk giydirerek Delibaşı nasb etmesinin kendisine yakışmayacak bir hareket olduğunu belirtmekle birlikte, ecdadının izinden gitmeyip, bu şekilde fesat işlerde bulunmasını ve devletin kendisine bahşetmiş olduğu ihsanlara hizmet etmemesini büyük bir hayretle karşıladığını ifade etmiştir. İsmail Ağa, Konya İsyanında kabahatin ahalide olduğunu, Abdurrahman Paşa'ya saltanat-ı seniyyeden müsaade buyurularak meselenin bütün Karaman Eyaleti'ne yayılmadan çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.[87] Bununla birlikte bu esnada Konya eşkıyalarından bir grup, Abdurrahman Paşa'nm Keçisakalı Köyü'nde bulunan askerlerine saldırmışlarsa da asker tarafından püskürtülmüş ve eşkıyalar geri Konya'ya kaçmışlardır.[88]

Kapıcıbaşı İsmail Ağa'nın merkeze gönderdiği bu rapor üzerine İsmail Ağa'nın işaret ettiği gibi isyanın sona erdirilmesi için Hacı Mehmed Çelebi'ye Konya'dan ayrılması hususunda 02 Z 1218/14 Mart 1804 tarihinde bir kez daha mektup yazılmıştır. Mektupta Çelebi Efendi'nin hanedanına hürmeten şimdiye kadar herhangi bir azarlama veya kötü muamelede bulunulmadığı, daha öncede isyan bastırılıp sükûnet sağlanıncaya kadar Konya'dan ayrılması hususunda irade buyurulduğu halde bu emre uymamasının büyük bir şaşkınlığa neden olduğu, bu sefer mektup kendisine ulaşır ulaşmaz emre icabet ederek Konya'dan ayrılması ve Karahisar ya da Kütahya şehirlerinden hangisini uygun görürse oraya gitmesi tekrar emredilmiştir.[89] Bundan sonra Abdurrahman Paşa'ya 02 Z 1218/14 Mart 1804 tarihinde merkezden gönderilen yeni bir tahriratta, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Çelebi Efendi'ye Konya'dan ayrılması için kesin emir verildiği vurgulanmıştır. Tahrîratta Konya'da bulunan Deli İsmail'e maiyetinde bulunan delibaşılar marifetiyle mektuplar göndererek itaatının sağlanması, bu gerçekleşmez ise kuvvet kullanması ve sonrasında bu meseleyi en kısa zamanda hallederek bahar mevsimi gelmeden Rumeli memuriyeti için harekete geçmesinin irade-i seniyye olduğu ifade edilmiştir.[90] Ancak bu tahrirattan birkaç gün sonra 08 Z 1218/ 20 Mart 1804 tarihinde Abdurrahman

87 BOA. HAT. D.N: 80, G.N.: 3353-A.
88 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 12010.
89 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 11978.
90 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 12010.

Paşa'ya yazılan bir başka tahriratta Konya İsyanı hususunda merkezin de sabrının tükendiğini görüyoruz. Kendilerine gönderilen arabulucuları dinlemeyip isyanlarında ısrar eden Konya ahalisi ile eşkıyalarla işbirliği yapan, kendisine defalarca gönderilen Konya'dan ayrılması emrini, bu sefer de, "beni bırakmıyorlar," bahanesiyle dinlemeyen, ahalinin isyandan vazgeçirilmesi için yardımı istendiğinde de "benim elimden bir şey gelmez," diyerek isteksiz davranan Çelebi Efendi'nin bu tavırları, merkezi hükümette de Konya İsyanının suhuletle halledilmesi imkânının kalmadığı düşüncelerinin uyanmasına sebep olmuştur. Diğer yandan kış mevsimin sona ermesi, bahar aylarının başlaması ve Abdurrahman Paşa'nın diğer görevi olan Rumeli'deki eşkıya takibi vazifesinin tehlikeye girmiş olması da bu düşüncenin oluşmasında bir diğer etkendir. Konya İsyanının suhuletle bastırılma imkânı kalmaması üzerine bu meselenin bir an önce halledilebilmesi için Abdurrahman Paşa'nın isteği üzerine Abdurrahman Paşa'nın kuvvetlerine destek olmak üzere Cabbarzâde Süleyman Bey'den oğlunun komutasında iki bin süvari göndermesi, gerekirse kendisinin de maiyetindeki askerlerle Konya'ya hareket etmesi emri verilmiştir.[91] Bunun yanında Abdurrahman Paşa'ya gönderilen belgede Çelebi Efendi'nin kendisine Konya'dan ayrılması için defalarca emir verilmesine rağmen uymaması ve isyana dahil olmasının te'dib edilmesini gerektirdiğinden bahisle Kıbrıs'a sürülmesi emredilmiştir. Ancak enteresandır ki, orijinal metinde Çelebi Efendi'nin tedib edilmesi gerektiği ve bunun için de Kıbrıs'a sürülmesi emrini içeren satırların üzeri çizilmiştir. Çelebi Efendi hakkında işler bu raddeye geldikten sonra tekid ve sürgün emri verilmişken sonradan üzeri çizilip aşağıda ifade edileceği üzere kendisine ve akrabalarına zarar verilmeden Konya'dan ayrılmasına dikkat edilmesi hususunu ancak III. Selim'in Mevlânâ'ya hürmeti ve Mevleviliğe intisabı ile açıklayabiliriz. Zira Konya İsyanının bastırılması için gerek Abdurrahman Paşa askerleri gerekse Cabbarzâde Süleyman Bey'in askerleri hazırlanmışken Çelebi'nin siyasi nüfuzundan dolayı böyle bir karar alınması düşük ihtimaldir. Abdurrahman Paşa'ya gönderilen fermanda Cabbarzâde Süleyman Bey'in askerlerinin de gelmesi ile şehir halkında bir korku oluşturarak yine şehirde bir muharebeye meydan bırakma-

91 BOA. HAT. D.N: 218, G.N.: 12008.

dan isyanlarından vazgeçmeleri için Konya halkını hafif yollu tehdit etmesi emredilmiştir. Fermanda Konya halkına duyurulması dile getirilen emr-i âli ise şu şekildedir: "Eğer Abdurrahman Paşa'yı on güne dek kabul etmez iseniz vebali boynunuza, sonra nedamet faide vermez. Konya'nın yedi yaşından yukarısı kırılır."

Gönderilen fermanda Çelebi Efendi için de Konya'dan ayrılması gerektiği ve bu sefer de emre itaat etmezse hakkında başka türlü muamelede bulunulacağı ifade edilerek bu hususta şeyhülislam tarafından bir tenbihname gönderilmiştir. Çelebi Efendi'nin Konya'dan ayrılmamasında Abdurrahman Paşa askerlerinden endişe duyması ihtimaline karşılık da kendisine ve akrabalarına karşı askerler tarafından herhangi bir zarar verilmeyeceği taahhüdü yinelenmiştir. Bu uyarılar yapıldıktan sonra gerekirse Cabbarzâde Süleyman Bey'in askerleri ve civar kazalarda bulunan askerler de toplanarak her ne şekilde olursa olsun Konya'ya girilerek bu fitnenin sona erdirilmesi emredilmiştir.[92]

Konya isyanını tertip edenler, Cabbarzâde Süleyman Bey'in kuvvetlerinin de devreye girmesi üzerine Abdurrahman Paşa'nın zorla da olsa şehre girmesi halinde bu kuvvetlere karşı herhangi bir varlık gösteremeyeceklerini anlayınca isyanlarını sona erdirmişlerdir. Konya Valisi Abdurrahman Paşa, 7 M 1219/18 Nisan 1804 tarihinde kaleme aldığı raporunda Nizam-ı Cedid için Üsküdar ocağına gönderilmek üzere Beyşehir Sancağı'ndan toplanan piyade neferlerinin 23 Z 1218/4 Nisan 1804 tarihinde yola çıktığını belirtmiş ve Konya İsyanı hakkında da bilgi vermiştir. Abdurrahman Paşa, gerek Çelebi Efendi'nin Konya'dan kesin bir biçimde çıkarılması emri gerek Konya ahalisinin on güne kadar Abdurrahman Paşa'nm şehre sokulmasına rıza göstermezlerse haklarında kuvvete başvurulacağı şeklindeki fermanların halk arasında okunması üzerine bazı akıl sahibi ahalinin müftü efendiyi de yanlarına alarak, kendisinden emniyet talep ettiklerini belirtmiştir. Kendisinin de meselenin suhuletle halledilmesi yolundaki padişah iradesi üzerine ahaliye herhangi bir zarar verilmeyeceğine dair yanına gelenlere taahhütte bulunduğunu ve şehre girmek için 5 M 1218/ 16 Nisan 1804 tarihinde Sille'ye geldiğini ifade etmiştir. Abdurrahman Paşa'nın

92 BOA. HAT. D.N: 217, G.N.: 11953.

Sille'ye gelmesi üzerine Hacı Mehmed Çelebi Efendi'de Abdurrahman Paşa'nın yanına gelmiş ve bazı konularda müzakere etmişlerdir. Abdurrahman Paşa, Çelebi'nin Konya'ya geri gitmesine izin vermemiş ve Konya'ya beraber girmek için yanında alıkoymuştur. Abdurrahman Paşa, iki- üç gün içinde Konya'ya gireceğini ifade ederek Hacı Mehmed Çelebi hakkında ne şekilde muamelede bulunması gerektiğini de merkezi hükümetten sormuştur. Konya ahalisinin daha önce şehre aldıkları eşkıya Deli İsmail ise yaşanan bu gelişmeler üzerine Abdurrahman Paşa'nın Sille'ye gelmesinden bir gün önce yanındaki adamları ile beraber Konya'dan firar etmişlerdir. Abdurrahman Paşa'dan gelen bu rapor Sultan III. Selim'e sunulduğunda, padişah Konya meselesinin bu şekilde kan dökülmeden halledilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Hacı Mehmed Çelebi hakkında ne şekilde muamelede bulunulacağına dair sorulan soruya da "Benim Vezirim bu suretle olduğuna haz eyledim Çelebi Efendinin ihracı artık iktiza eylemez te'kid olmasın" diye cevap vermiştir.[93]

İsyan esnasında Hacı Mehmed Çelebi'nin Kıbrıs'a sürülmesi emri verildiği halde, sonra bundan vazgeçilerek metnin üzeri çizilip herhangi bir zarar görmemesine dikkat olunarak Karahisar ya da Kütahya'ya gitmesi emrinin verilmesi oldukça dikkat çekicidir. İsyanın sona ermesi sonrasında da padişahın duyduğu memnuniyeti ifade ederek Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya'dan azarlanmasına ve çıkarılmasına gerek kalmadığını beyan etmesi, ancak III. Selim'in Mevleviliğe olan sevgisi ile izah edilebilir.

Mevlevilerle İlgili Vakalar

Gölpınarlı'nın birçok vesile ile bahsettiği üzere[94] mevlevihanelere bağlı olan vakıfların tevliyetinin genellikle bağlı olduğu mevlevihane şeyhinin uhdesinde olması geçmiş dönemlerde olduğu gibi III. Selim döneminde de vakıfların tevliyet mücadelesi ve paralelinde de şeyhlik mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de bahsedeceğimiz üzere bu vakıf mücadelelerine çok sık rastlanmaktadır. Mevlevilik tarihi açısından önemli mevlevihanelerden biri olan Afyon Kara-

93 BOA. HAT. D.N: 39, G.N.: 1950.
94 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 262-266.

hisar Mevlevihanesi'nde de vakıflar konusunda sorun yaşandığını görmekteyiz. Mevlânâ sülalesinden olduğunu ifade eden Şeyh Alaaddin Efendi, 29 Z 1220/ 20 Mart 1806 tarihinde Rikâb-ı Hümâyûna sunduğu bir dilekçesinde, Konya Asitanesi Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin de onayı ile Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi'nin şeyhi olduğunu ve aynı zamanda mevlevihaneye bağlı olan vakıfların mütevellisi olduğunu ifade etmektedir. Alaaddin Efendi, kendisinin mütevelli olduğu halde, Karahisar ayanı ve eski mütevelli Hacı Ahmed'in yeniden birleşip güya mezkur tevliyet Divanî Mehmed Efendi evladına meşruttur diyerek ahaliden şahitler bulup memleket hâkiminden i'lam alarak eski mütevelli Hacı Ahmed'i İstanbul'a göndererek padişaha arzuhal takdimine cesaret etmiş olduklarını belirtir. Ortaya çıkan bu konuda hakikatin anlaşılması için Çelebi Efendi'ye başvurulmuştur. Şeyh Alaaddin Efendi, Çelebi'den mesele ile ilgili cevap henüz gelmediği halde Hacı Ahmed'in Karahisar'da her türlü yalan ve hileye başvurup defalarca Divanıâli'ye gerçek dışı arzuhaller gönderdiğini belirtmektedir. Alaaddin Efendi, bu hususun ancak Çelebi Efendi nezdinde görülecek bir dava ile halledilebileceğini ifade etmiş ve bunun iç inde meselenin Çelebi Efendi tarafından çözümlenmesini istemiştir.[95] Ulaşabildiğimiz belgelerde meselenin ne şekilde sonuçlandığı hakkında bilgimiz olmamakla beraber 1835 tarihli bir belgede Afyon Karahisar Mevlevi Şeyhi Ahmed Efendi'nin padişah iradesiyle Konya'ya sürüldüğü ve sonrasında ise cezasının affedildiği ifadesi yer almaktadır.[96] Bu ibareden, yukarıdaki mesele her ne şekilde çözümlenmiş olursa olsun, ister şeyhlik ve tevliyet Alaaddin Çelebi uhdesinde kalsın, ister Ahmed Çelebi'ye tevcih edilmiş olsun her halükârda Afyon Mevlevihanesi şeyhi Ahmed Efendi'nin uygunsuz davranışları nedeniyle sorun teşkil ettiği sonucuna ulaşabiliriz.[97]

Anadolu'daki asayiş bozukluklarının doğal olarak tarımsal üretimi engellediği ve üretimde azalmalara neden olduğu arşiv belgelerine yansıyan bir husustur. Bu durumdan mevlevihane vakıfları da etkilenmektedir.

95 BOA. HAT. D.N: 266 G.N.: 15466.

96 BOA. HAT. D.N: 500 G.N.: 24504.

97 Afyon Karahisar Mevlevihânesi ile ilgili olarak bkz. s. 122; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 176-181; Yusuf Ilgar, "Afyon Karahisar Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 107-141; Özönder, "Afyon...," s. 97-123.

Ankara Mevlevihanesi de asayiş bozukluklarından etkilenen mevlevihanelerdendir. Kuruluşu hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığımız Ankara Mevlevihanesi hakkında Sahîh Ahmed Dede 1040/ 1630 yılında hayır sahibi bir kişi tarafından yeniden yapıldığını ve içinde ayin-i Mevlevi icra olunduğundan bahseder.[98] Cenabi Ahmed Paşa Mevlevihanesi[99] olarak da anılan Ankara Mevlevihanesi'nin ilk banisi muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ankara'da Anadolu beylerbeyi olarak görev yapan Cenabi Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın 973/ 1565-66 yıllarında yaptırdığı ve kendi adıyla bilinen cami çevresinde hamam, çeşme ve mevlevihanenin bulunmasından bu caminin bir külliye fikri çerçevesinde tasarlandığı anlaşılmaktadır.[100] Şeyhlik görevinde bulunanlar hakkında yeterli bilgimiz olmayan Ankara Mevlevihanesi'nde Sahîh Ahmed Dede'nin bildirdiğine göre 1102/1690-91)-1106/ (1694-95) yılları arasında Konyalı Seyyid Yusuf Nesib Dede şeyhlik görevinde bulunmuştur.[101] Seyyid Yusuf Nesib Dede'den sonra 18. yüzyıl sonlarına gelinceye kadar Ankara Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunanlar hakkında şimdilik bilgimiz bulunmamaktadır. 21 Ş 1209/ 13 Mart 1795 tarihli bir belgede Ankara Mevlevihanesi şeyhi olarak Şeyh Mehmed Dede görülmektedir.[102] 19. yüzyıl başlarında ise 04 Z 1217/ 28 Mart 1803 tarihinde dergâh şeyhi Ahmed Dede'dir.[103] Ramazan 1220/ Kasım/ Aralık 1805 yılında ise yine dergâh şeyhi olarak Mehmed Dede'yi görüyoruz.[104] 11 Za 1229 / 25 Ekim 1814 tarihinde ise Şeyh Mehmed Dede'nin ölümü üzerine meşihat oğlu Mehmed Tahir Efendi'ye tevcih edilmiştir.[105] Şeyh Mehmed Tahir Dede'nin ne kadar süre ile şeyhlik görevinde bulunduğunu kesin olarak bilemesek de gurre-i Teşrin-i sani 1259/ 13 Kasım 1843 tarihli bir diğer belgede ise Ankara Mevlevihanesi şeyhliği görevinde Hüsameddin Dede bulunmaktadır.[106] Hüsameddin Dede'nin 1268-69/1852-53 yıllarında

98 Sahîh Ahmed Dede, s. 298.
99 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 300.
100 Selda Kalfazâde, "Cenabi Ahmet Paşa Camii," *DİA*, c. 7, s. 351.
101 Sahîh Ahmed Dede, s. 319.
102 BOA. C. EV. D.N: 264, G.N.: 13463.
103 BOA. C. EV. D.N: 356, G.N.: 18075.
104 BOA. C. EV. D.N: 264, G.N.: 13463.
105 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 22550.
106 BOA. C. EV. D.N: 201 G.N.: 10029.

ölümü üzerine yerine oğlu Abdullah Besim Efendi geçmiştir.[107] Abdullah Besim Efendi'nin 1 Teşrin-i sani 1314/ 13 Kasım 1898 yılında dergâhın tamiri hususunda İstanbul'a göndermiş olduğu dilekçe bazı eksikleri ile birlikte yukarıda vermiş olduğumuz sıralamayı teyid etmektedir. Mevlevihane hakkında özet bilgi olması açısından dilekçeyi aynen buraya alıyoruz;

Mâbeyn-i Humâyûnda Serkurenâ-yı Hazreti Şehriyariye

Altmış sene dedem Şeyh Mehmed, otuz dokuz sene pederim Şeyh Hüsameddin, kırk altı sene dâileri Ankara merkez vilayet mevlevihanesinde postnişin olarak dua-yı devam-ı ömr ü afiyet-i celile-i cenab-ı hilafetpenahi ile meşgulen sinn-i fakirânem yetmişe vasıl olmuş mevlevihane ile derununda defn-i hâk ıtırnâk Sefine-i Mevleviyânda ism-i şerîfleri mestur olan kutbü'l-ârifîn Hasan Dede kuddise sırruhu hazretlerinin türbe-i şerîfi müşerref harab olmuştur. Mevlevihane-i mezkurun ayende ve revendesinden başka yerlü olarak otuza karib dervişanı bulunduğundan itaam-ı taamiyelerine inayet ve ihsan buyurulan mezruat bedeli ve şehriye maaş mecmuu bin guruşdan ibaret olub bittabii tamirine ulaşılamayacağından memalik-i mahruse-i şahanede imar ve ihya buyurulagelen bunca cevamî medârîs türbe tekayâ-yı cenab-ı şehinşâhi irâdına ilhaken mevlevihane ve türbenin name-i hazreti Zıllullahi olarak tamiri salim olan yümn ve sadakat-i Celilelerine binaen atabe-i felekmertebe-i cenab-ı mülkdariye arz ve isti'zan buyurulması niyaz-ı daiyanemdir. Bundan yirmi beş sene evvel yani doksan bir tarihinde Avanoslu bir hasekinin? aşırmış olduğu nice nükud ve zî kıymet eşyanın meydana çıkmasında memur buyurdukları yaver efendiye refakat ve muâvenet ederek hidmet-i dâiyanem ve sadakat-i kemterânem sebkat itmiş olan iş bu dâi-i abd-ı ahkarlarıdır ferman. 1 Teşrin-i sani 1314

Eddai'l kadim Ankara merkez vilayetinde Mevlevi şeyhi Abdullah[108]

107 BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrâkı Belgeleri (Bundan sonra A. MKT. MHM. Olarak geçecektir) D.N: 757 G.N.: 89.
108 BOA. Yıldız Perakende Evrâkı Meşihat Dairesi Maruzâtı Belgeleri (Bundan sonra Y. PRK. MŞ. olarak geçecektir) D.N: 6, G.N.: 97.

Abdullah Besim Dede'nin göndermiş olduğu bu dilekçede görüldüğü üzere Şeyh Ahmed Dede'den ve 1814 yılında vefat eden Mehmed Dede'den sonra şeyh olan Mehmed Tahir Dede'den bahsedilmemektedir. Babası Hüsameddin Dede'nin 39 yıl şeyhlik yaptığı ifadesine göre Mehmed Tahir Dede'nin şeyhliği çok kısa sürmüş olsa gerektir.

Ankara Mevlevihanesi vakıflarının zarar görmesi hadisesi de 19. yüzyılın hemen başlarında Ankara Mevlevihanesi şeyhliği görevinde bulunan Şeyh Ahmed Dede zamanına rastlamaktadır. Ahmed Dede, 04 Z 1217/ 28 Mart 1803 tarihinde yazmış olduğu dilekçesinde Seyyid Yusuf vakfından olan Zirve Köyü'ne 1799 yılında gelen Suaraklı İmam Hasan isminde bir müfsidin köye geldikten sonra köy ahalisini ehl-i örf ve eşkıyaya gammazlayarak suçlandırdığını belirtir. Ahalinin perişan olması yüzünden vakfın da harap olmasına sebep olduğunu, vakfın korunması ve halkın selameti için Suaraklı İmam Hasan'ın te'dib edilerek köyden uzaklaştırılması ve Ankara Kalesi'ne hapsedilmesini istemiştir.[109]

Kabakçı Mustafa İsyanı ve III. Selim'in Tahttan İndirilmesi

III. Selim, şehzadeliğinden itibaren Avrupa ile ilişkili olduğu için yenilikçi düşüncelere sahip bir padişah idi. Bu düşünceler doğrultusundaki faaliyetleri genel olarak Nizam-ı Cedid başlığı altında ifade edilmektedir. Hal böyle olmakla birlikte III. Selim zamanında oluşturulmak istenen Avrupai usullerle eğitilen ve üniforma giydirilen yeni orduya da Nizam-ı Cedid ordusu adı verilmiştir. Sultan Selim Nizam-ı Cedid kapsamında tophane ve tersane işlerini yoluna koymak, hendesehane, basımevi ve dokuma fabrikaları gibi yenilikleri ülkeye getirmeye çalışmıştı. Ancak yapılan bu çalışmalar mevcut düzenin nimetlerinden faydalananlar, özellikle yeniçeriler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanıyordu. III. Selim'in çevresinde yer alan vezirler, bilginler ve devlet adamlarının da pek çoğu yapılan bu yeniliklerin önemini kavramış değildi. Dolayısıyla da III. Selim'in yanında yer alan birkaç kişi hariç önemli bir çoğunluk Nizam-ı Cedid'e içten içe düşmanlık beslemekteydi. Yine III. Selim'in zevk, eğlence ve musikiye düşkün olması, gezinti yerlerinde ve konaklarda eğlence meclislerinin tertip edilmesi[110] ve

109 BOA, C. EV. D.N: 356, G.N.: 18075.
110 Arıkan, s. 381 vd.

Nizam-ı Cedid'in getirdiği bazı alafranga şeyler de geçim sıkıntısı çeken tutucu halkın tepkisini çekiyordu. Bütün bunların yanında III. Selim'in ilmiye ricalinin görüşlerine önem vermeyip kendi başına almış olduğu bazı yanlış kararlar[111] yüzünden devletin çeşitli kademelerinde görev alan sivil görevlilerin çoğu padişaha gücenmişti. Diğer yandan Sadaret Kaymakamı olan Köse Musa Paşa da gizlice zorbalarla işbirliği içindeydi. Nizam-ı Cedid için gerekli olan mali kaynağın sağlanması amacıyla, III. Selim'in tımarlara el koyması, yenilikler gerçekleştirilirken mantıklı bir mali politika izlenmemesi ve paranın değerinin düşmesiyle artan masraflar yüzünden enflasyon meydana gelmişti.[112] Enflasyon nedeniyle geçim sıkıntısının baş göstermesiyle halk, çektikleri sıkıntılarm sebebi olarak Nizam-ı Cedid ve III. Selim'i görmeye başlamıştı. Bu durum halkın, Sultan Selim'e karşı giriştikleri isyanda zorbaların yanında yer almasına ya da sessiz kalmalarına sebep olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz bu gelişmelere ek olarak 1807 yılı Mayıs ayının sonlarına doğru Boğaz Yamakları arasında kendilerine Nizam-ı Cedid üniforması giydirileceği söylentileri dolaşmaya başlamıştı.[113] Nihayetinde 25 Mayıs 1807[114] tarihinde Kabakçı önderliğindeki Boğaz Yamakları Nizam-ı Cedid giysilerini kabul etmeyiz bahanesiyle isyanı başlatmışlardır. Durum İstanbul'a bildirildiğinde Sultan Selim'in samimi dostları bu isyanın önlem alınmazsa çok kötü sonuçları olacağını, buna sebebiyet vermemek içinde derhal Nizam-ı Cedid birliklerinden bir miktar asker yollanarak isyancıların te'dib edilmelerini önerdiler. Ancak III. Selim, mizac olarak sert tabiatlı biri olmadığından olayın kan dökülmeden halledilmesi düşüncesinde ısrar etti.[115] Meselenin halledilmesini esasında isyancılarla işbirliği içinde olan Köse Musa Paşa'ya havale etmişti. 26 Mayıs günü Babıâli'de bir kurul toplanmış ve kendilerine öğüt vererek zorbaları dağıtmak için ünlü yeniçeriler-

111 Mustafa Nuri Paşa, s. 215.

112 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VIII, s. 187; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1994, s. 369.

113 Kemal Beydilli-İlhan Şahin, *Mahmûd Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 2001, s. 30.

114 Mustafa Nuri Paşa, s. 217.

115 Ubeydullah Kuşmani, Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, Haz. Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 55.

den Kazancı Mustafa Boğaz'a yollanmıştı.[116] Kazancı Mustafa akşam üzeri geri gelerek yamakların subayının af dilediğini, birliklerin askerlerinin de o bölgede çadırlarında oturan Nizam-ı Cedid birliklerinden çekindiklerini, bu Nizam-ı Cedid birliklerinin kışlalarına çekilmelerini rica ettiklerini söyledi. Bu durum üzerine Nizam-ı Cedid birliklerinin kışlalarına çekilmeleri emri verildi. Bu durumda isyancıların rahatça hareket edebilmelerinin de önü açılmış oluyordu. Topçularla cebeci ocağının da katıldığı asiler yürüyüşlerini Et Meydanı'nda durdurdu.[117] Başlangıçta Boğaz yamaklarından oluşan yaklaşık bin kişilik grup, topçuların ve diğer yeniçerilerin de katılmasıyla büyük bir topluluk haline gelmişti. Bu durum Sultan Selim'e haber verildiği zaman büyük bir üzüntü duydu. Asiler Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasını, Köse Musa Paşa'nın gizlice kendilerine verdiği ve Nizam-ı Cedid'ten sorumlu tuttukları on bir kişinin de kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Sultan Selim, asilerin bu isteklerini kabul etmek zorunda kalmış[118] ve Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığına dair bir hatt-ı hümâyûn yazmıştır. Öldürülmek istenen kişiler de her biri bir yerde yakalanarak zorbalar tarafından öldürülmüşlerdir.[119] Ancak olayları baştan beri kurgulayan devlet büyükleri, "işler bu hale geldikten sonra Sultan Selim'e güvenmek uygun değildir," diye telkinlere başladıktan sonra sultanın da değiştirilmesine karar verildi. Sultan Selim'in tahttan indirilmesi için gerekli fetva Şeyhülislam Atâullah Efendi'den alındı. Bu fetvanın alınmasından sonra bir heyet durumu Sultan Selim'e bildirdi. Böylece Osmanlı tahtına IV. Mustafa geçti.[120]

IV. Mustafa Döneminde Mevlevilik

IV. Mustafa dönemi 14 aylık kısa bir dönem olması itibarıyla kaynaklarda Mevlevilikle alakalı olarak çok fazla bilgi yoktur. Ancak, IV. Mustafa tahta geçtikten sonra 9 N 1222/10 Kasım 1807 tarihinde Ramazan ayı içinde Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'ye 6.000 kuruş ve Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Seyyid Abdülkadir Efendi'ye de 1.000 kuruş atıyye veril-

116 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s. 210.
117 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 82.
118 Ubeydullah Kuşmani, Ebubekir Efendi, s. 55.
119 Ubeydullah Kuşmani, Ebubekir Efendi, s. 55-63.
120 Mustafa Nuri Paşa, s. 220; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 83.

miştir.[121] Şeyh Hacı Mehmed Çelebi ve Seyyid Abdülkadir Efendi'ye herhangi bir sebep belirtilmeden verilmiş olan bu atıyye muhtemelen borçlarından veya dergâhlarının ihtiyaçlarından dolayı yardım talebinde bulunmuş olmalarından dolayı Ramazan ayı hürmetine verilmiştir. Özellikle Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin Nizam-ı Cedid'e olan muhalif tavrı da göz önünde tutulursa IV. Mustafa'nın Hacı Mehmed Çelebi'ye ilgisi ve bahşettiği 6.000 kuruş atıyyede siyasi nedenlerin etkisinin de olduğundan bahsedilebilir. Ancak IV. Mustafa'nın Mevleviliğe olan ilgisi ve gerek İstanbul'daki Mevlevi şeyhleri gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı ile olan ilişkisi hakkında kaynakların yetersizliğinden dolayı net bir hüküm vermek mümkün değildir. Bununla birlikte yukarıda da görüldüğü gibi, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi, III. Selim'in Mevlevi müntesibi olması ve İstanbul'da Galata Mevlevihanesi Şeyhi Şeyh Galib'in Nizam-ı Cedid'e açık destek vermesine rağmen yeniçerilerle işbirliği içinde bulunmaktan ve Nizam-ı Cedid aleyhinde koyu bir muhalefet sergilemekten geri durmamıştır. Hal böyleyken Nizam-ı Cedid yüzünden çıkan ayaklanma neticesinde yeniçeriler tarafından III. Selim'in tahttan indirilip IV. Mustafa'nın tahta çıkartılmasından sonra IV. Mustafa'nın III. Selim döneminde yeniçerilerle işbirliği yapıp Nizam-ı Cedid'e katı bir muhalefet sergileyen ve Konya İsyanında da katkısı olan Çelebi Efendi'yi siyasi nedenlerden dolayı da desteklemiş olması ihtimal dahilindedir.

III. Selim'in yerine padişah olan IV. Mustafa saf ve yeteneksiz biriydi. Yaşanan hadiselerden sonra tahta geçmesine rağmen devlet yönetimi aslında olayları başından beridir kurgulayıp kendisinin tahta geçmesini sağlayan kişilerin yani; Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa, Şeyhülislam Atâullah Efendi ve Kabakçı Mustafa'nın elinde idi.[122] Durum böyle olunca III. Selim'in güvendiği kişilerden Ramiz Efendi ve Behiç Efendi gibi kişiler İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardı. Bu kişiler de Rusçuk'a gidip, orada bulunan Alemdar Mustafa Paşa'ya İstanbul'un durumunu anlattılar. III. Selim'in iyi ahlakından ve iyiliklerinden bahsettiler. Sonuçta III. Selim'in yeniden tahta geçirilmesinin gerekliliği konusunda Alemdar Mustafa Paşa'yı ikna ettiler.[123] Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i yeniden tahta çıkarma

121 BOA. C. ML. D.N: G.N.: 4307.
122 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 225.
123 Mustafa Nuri Paşa, s. 224.

amacıyla sadrazamın ve Sultan IV. Mustafa'nın güvenlerini kazanmanın yollarını aramaya başladı. Bu hususta önce Refik Efendi'yi İstanbul'a Behiç Efendi'yi de Edirne'ye yolladı.[124] Her ikisinin de vazifesi, eğer padişahın izni olursa, Alemdar Mustafa Paşa'nm Şeyhülislam Atâullah Efendi ve Kabakçı Mustafa'yı cezalandırmak istediği ve başka bir niyeti olmadığı hususunda sadrazamı ve padişahı ikna etmekti. Bu konuda başarılı olunmuş ve Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesine çok gizli olarak padişahtan izin çıkmıştı.[125] Böylelikle Alemdar Mustafa Paşa, 15.000 kadar askerle Edirne'ye sadrazamın yanına geldi.[126] Birkaç gün Edirne'de kaldıktan sonra ordu ile birlikte İstanbul'a hareket etti. Bu kuvvetler daha İstanbul'a ulaşmadan, Pınarhisar Ayanı, Hacı Ali Ağa ve eski Karadeniz boğazı dizdarı Kitapçıoğlu yanlarında kuvvetleri ile aniden gelerek zorba Kabakçı Mustafa'nın Rumeli Feneri Kalesi dışında bulunan evini basıp kendisini öldürdü.[127] Alemdar Mustafa Paşa'nm İstanbul'a gelmekte olduğu ve Kabakçı Mustafa'nın öldürüldüğü haberi III. Selim'in tahttan indirilmesinde katkısı olanları büyük bir telaşa sevk etmişti.[128] Başlangıçta mukavemet etmeyi düşündülerse de artık geç kalındığı düşünülerek vazgeçilmiştir. Sonrasında Padişah IV. Mustafa, ordu ile gelen sancak-ı şerîfi karşılamaya gitmiştir. Alemdar Mustafa Paşa'nm İstanbul'a gelmesinden sonra zorbalar sindirilip cezalandırılmaya başlanmış, Şeyhülislam Atâullah Efendi de görevinden azledilmişti. İstanbul'da bu yapılanlardan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa memnun kalsa da, Alemdar Mustafa Paşa'nm artan nüfuzundan çekiniyordu. Artık İstanbul'u terk etmesi gerektiği yolunda telkinlerde bulunmaya başladı.[129] Sadrazamın gerçek niyetini sezdiğini anlayan Alemdar Mustafa Paşa 28 Temmuz 1808 sabaha karşı on bin kadar askeriyle Babıâli'ye geldi. Sadrazamdan mührü zorla aldı.[130] Ulema ve devlet adamları, "Sultan Selim Efendimizin cülusunu istiyor," diyerek şeyhülislamın bunu Sultan IV. Mustafa'ya söylemesini

124 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 87.
125 Mustafa Nuri Paşa, s. 224.
126 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s. 278.
127 Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, Doğu Kütüphânesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 223.
128 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s. 382.
129 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 88.
130 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VIII, s. 389; *Vaka-yı Cedid, Yayla İmamı Tarihi*, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 89.

istediler. Sultan Mustafa durumu öğrenince tahttan çekilmek istemedi ve orta kapıyı kapattırdı. Rakipsiz kalmak için de III. Selim ve Şehzade Mahmud'un öldürülmesini emretti.[131] Bu emir üzerine baş çuhadar başta olmak üzere, birkaç görevli ve beş on kadar bostancı hareme girerek Sultan Selim'i şehit etmişler ve Şehzade Mahmud'a yönelmişlerdi. Kapının kırılmasından sonra içeriye giren Alemdar Mustafa Paşa ve adamları Sultan Selim'in cansız bedeniyle karşılaştı. Bu esnada lalaları ve hizmetkârlarının yardımıyla saldırganlardan kaçırılıp çatıya çıkarılan Şehzade Mahmud fark edilmiş ve kurtarılarak hemen tahta oturtulup biat edilmiş, (4 Cemaziyelahir 1223/ 28 Temmuz 1808) biat tamlandıktan sonra da Sultan Mahmud, Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam atamıştır.[132]

II. Mahmud Döneminde Mevlevilik

Oldukça cesur ve soğukkanlı bir kişi olan Sultan Mahmud, tahta geçmeden önce yaşadığı dehşet verici olayların etkisinden hemen kendisini kurtarmış ve devlet yönetiminde ağırlığını hissettirmiştir. II. Mahmud tahta çıktığında ülke tam bir karmaşa içindeydi. Nizam-ı Cedid ıslahatlarıyla ülkeyi modernleştirme çabasına girişen III. Selim'in önce Kabakçı Mustafa isyanıyla tahttan indirilmesi ve sonrasında da Alemdar Mustafa Paşa'nm Babıâli'ye geldiği esnada Sultan IV. Mustafa'nın emri ile öldürülmesi, II. Mahmud'u saltanatının ilk yıllarında temkinli olmaya itmişti. Zira, Osmanlı tarihinde örneğine ilk rastlanan anlaşmalardan biri olan Sened-i İttifakın Sultan Mahmud tarafından imzalanmasının altında da bu temkinli politika yatmaktadır. Ancak Sultan Mahmud, her ne kadar Sened-i İttifakla ayanlarla bir anlaşma yoluna gitmişse de padişahlığının ilerleyen dönemlerinde devlet yönetiminde hâkimiyeti ele geçirdikçe hem otoritesini artırmış hem de imparatorluğun çeşitli bölgelerinde haddinden fazla güç kazanmış olan ayanları etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Amcası III. Selim'in yanında yetişen II. Mahmud, aynen III. Selim gibi devletin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için ıslahatlar yapılması gereğine inanan bir padişahtı. Bu nedenle III. Selim döneminde başlatılan Nizam-ı Cedid ve yenileşme

131 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 88.
132 Mustafa Nuri Paşa, s. 228.

hareketleri II. Mahmud'un saltanatı boyunca artarak devam etmiştir.[133] Tahta çıkmasından kısa bir süre sonra yeniçerilerin tekrar ayaklanması üzerine Alemdar Mustafa Paşa'nın ve IV. Mustafa'nın ölümüyle sonuçlanan hadiseler II. Mahmud'un iç politikada özellikle yeniçerilerle olan mücadelesinin zorlu geçeceğine delalet eden hadiselerdi. Mevleviliğe mensup bir padişah olan III. Selim'i tahttan indirip kendilerine yakın olan IV. Mustafa'yı tahta çıkarmaları, yeniçeriler için bir başarı olmuştur. Ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi ve IV. Mustafa'yı tahttan indirerek II. Mahmud'u tahta çıkarması yeniçerilerin hesaplarını altüst etmiştir. Aşağıda ifade edeceğimiz üzere, yeniçeri kışlaları içinde ikamet eden Haydar Baba meselesinde yaşananlar, yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar geçen sürede II. Mahmud ile yeniçeriler arasında yaşanan mücadeleyi göstermesi açısından iyi bir örnektir.

II. Mahmud, gerek tahta çıkmadan önce gerekse tahta çıktıktan sonra, yeniçerilerin devlet bünyesinde yaratmış olduğu sıkıntılar, ıslahatların önündeki önemli bir engel oluşları gibi konularda kesin bir kanaate sahipti. Sultan Mahmud, yeniçerilerin sebep olduğu fitne ve kargaşalıklardan dolayı 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması hadisesinden önce de yeniçeriliğin tenkili yolunda çareler arıyordu. Çünkü Bektaşilik kisvesi altında İran casuslarının kolaylıkla yeniçeriler arasına sızdığı, fitne ve fesada yol açtığı biliniyordu. İran'dan gelen ve Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi ile Alemdar Mustafa Paşa olaylarına karışmış bulunan Haydar Baba isimli Bektaşi, yeniçeriler arasında 99. bölüğün kışlasında ikamet ediyordu.[134] Es'ad Efendi, Yasincizâde Efendi'nin İran sefareti esnasında bu Haydar Baba'yı İran'da şahın yanında gördüğünü söylediğini de ifade etmektedir.[135] Bu durumun ortaya çıkmasından sonra Haydar Baba'nın İran'a gönderilmesi ya da Erzurum'da tevkif edilmesi için derhal Şark Canibi Seraskeri ve Erzurum Valisi Rauf Paşa'ya[136] ferman yazılmıştı. Haydar Baba'nın İran'a gönderilecek olması yeniçeri ustaları arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş 40-50 kadar usta ağa kapısına gelip Haydar

133 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 143.
134 BOA. HAT. D.N: 248, G.N.: 17078
135 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, Matbaa-yı Süleyman Efendi, İstanbul 1293, s. 204.
136 Mehmet Süreyya, c. IV. s. 1362.

Baba'nın gönderiliş sebebini sormuşlardır. Kendilerine Haydar Baba'nın İran'dan geldiği ve İran casusu olduğu ifade edilmesine rağmen ustalar, Haydar Baba'nın İranlı olsa bile Bektaşi olduğunu, İran'a gönderilmesini uygun bulmadıklarını ve Haydar Baba'nın bırakılarak kışla içinden dışarı çıkmamak kaydıyla aralarında bulunması için iade edilmesini talep ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum üzerine Sultan Mahmud, bu hususta şeyhülislamın fetvasına başvurulmasını ve ne şekilde fetva verilirse ona göre muamelede bulunulmasını emretmiştir.[137] Şeyhülislam tarafından verilen fetva da Haydar Baba'nın gönderilmesi yönünde olmuştur. Haydar Baba ise Erzurum'a götürülürken Bolu'ya vardığı esnada eceliyle vefat etmiştir.[138] Şeyhülislamdan alınan bu fetva üzerine hatt-ı hümâyûn yazılarak ağa kapısına gönderilip bütün yeniçeriler arasında okutturulmasına[139] rağmen bu durum dahi yeniçeri ustalarını ikna etmemiş olacak ki, kendi aralarında kaynaşmaya devam etmişlerdir. Hatta Haydar Baba'nın İstanbul'dan sürülmesine misilleme olarak olmadık isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Yeniçeriler Yunanistan'da Mora İsyanının 22 aydır sürmesine rağmen bastırılamadığı ve bu durumda İstanbul'da bulunan Rum ve Ermeni tebaanın da, isyana girişebileceğinden bahsederek Rum ve Ermeni'lerin ya devlet tarafından İstanbul'dan sürülmesi emrinin verilmesini, ya da kendilerine Rum ve Ermenilerin katledilmesi için emir verilmesini istemişlerdir.[140] Yeniçerilerin bu istekleri Sultan Mahmud'a iletildiğinde, Sultan Mahmud bu konunun da şeyhülislama sorulmasını ve bu hususta da şeyhülislamın vereceği hükme uyacağını ifade etmiştir. Şeyhülislam efendi, Haydar Baba meselesinde olduğu gibi bu konuda da yeniçerilerin hilafına karar vermiş ve kabahati olmayan reayanın katledilmesinin caiz olmayacağına hükmetmiştir.[141] Şeyhülislamın bu şekilde fetva vermesi ve verilen fetva mucibince de hatt-ı hümâyûn yazılması üzerine yeniçeriler kendi aralarında kısa bir müzakereden sonra başka bir talep için yeniçeri ağasının yanına tekrar gelmişlerdir. Bu seferki istekleri ise, Bosna ve Niş'deki yeniçerilerin ağa

137 BOA. HAT. D.N: 248, G.N.: 17078
138 BOA. HAT. D.N: 293 G.N.: 17451
139 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 62.
140 BOA. HAT. D.N: 248, G.N.: 17078.
141 BOA. HAT. D.N: 289, G.N.: 17328.

vekillerinin azledilerek İstanbul'a getirtilmesi, yerlerine ocaktan bir ağa vekili seçilerek gönderilmesi olmuştur. Yine isteklerine devamla, Anadolu ve Rumeli'ye fermanlar gönderilerek toplu yerlerde bulunan yeniçerilerin ve diğer birliklerin cezalandırılmaları gerektiğinde her sınıfın kendi zabitleri eliyle te'dibleri konusunda emir verilmesini de istemişlerdir.[142] 1238/1822-23 yılı[143] içinde cereyan eden bu hadiseler ve yeniçerilerin tutumları, Sultan Mahmud'u yeniçerilerle ilgili olarak tahta çıkışından itibaren düşündüğü ıslahatları gerçekleştirmek için gerekli koşulları bir an önce yaratmaya itmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz Haydar Baba meselesi ve Bektaşilikle yeniçerilik arasındaki sıkı ilişkinin Bektaşi Tarikatına yansıması, yeniçeriliğin kaldırılması sonrasında Bektaşiliğin yasaklanması şeklinde olmuştur.

II. Mahmud, saltanatının ilk dönemlerinde tekke ve zaviyeler için birtakım ıslah faaliyetlerinde bulunmuştur. Tasavvuf erbabını yakından ilgilendiren 1227/1811 tarihli fermanda şu hususların yerine getirilmesini istemiştir.

1. Tarikat pirinin medfun olduğu tekke o tarikatın merkez tekkesi olmalı, diğer tekkelerin yönetim ve denetimi buradan yapılmalıdır.
2. Vefat veya diğer yollardan boşalan tekke şeyhliklerine merkez tekke atama yapmalı, konu ile ilgili olarak şeyhülislamın da görüşü alınmalıdır.
3. Tekke şeyhliklerine tayin yapılırken yetki ve kabiliyete dikkat edilmeli, rüşvet, hediye vs. gibi yollarla ehliyetsiz kişilerin tayini önlenmelidir.
4. Tekke vakıfları Evkaf-ı Humayun Nezareti'nin kontrolünde olmalıdır.[144]

142 BOA. HAT. D.N: 289, G.N.: 17328.

143 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümâyûn belgelerinde tarih bulunmadığı için belgelerin tasniflenmesi sırasında tahmini tarihlendirme yapılmıştır. Yukarıda verdiğimiz belge kodları da bu tahmini tarihlendirmeye göre 29 Z 1241/ 4 Ağustos 1826 olarak tarihlendirilmişse de, hem Cevdet Paşa'nın belirttiği üzere hem de belge içerisinde geçen bilgilere göre belge tarihlerinin 1238/1822-23 yılı olması icap eder.

144 Mustafa Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Tasavvuf ve Tarikatlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 217.

Yayınlanan bu fermanla tarikatların faaliyetlerine ve işleyişine kısmi bir düzenleme getirilmiştir. Şeyhlerin yetkilerine dokunulmamakla birlikte özellikle şeyh tayinlerine şeyhülislamlık makamının da dahil edilmesi, tekkelerin ekonomik kaynakları olan vakıfların da Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'ne bağlanmasında tasavvuf erbabı ve tekkeleri kontrol açısından fayda görülmüştür.

Mevlevi tarikatı açısından baktığımızda II. Mahmud dönemi, diğer tarikatlar için olduğu kadar Mevlevilik için de oldukça önemli bir dönemdir. Sultan Mahmud, özellikle yeniçeriler ve onların intisap ettikleri Bektaşiliğe karşı diğer tarikatların ve ulemanın desteğini almaya çalışmıştır.[145] Bu sebeple aynen III. Selim'de olduğu gibi II. Mahmud da yeniçerilerin, ıslahatların ve modernleşmenin önündeki bu tavırlarından dolayı, kuruluşundan itibaren yeniçerilikle özdeşleşmiş olan Bektaşiliğe karşı Mevleviliğe temayül edip Mevlevi şeyhlerine saygıda kusur etmeyen Mevlevi muhibbi bir padişah idi.[146].

Niyazi Berkes'e göre II. Mahmud dönemi, yeniçerilerin intisap ettikleri Bektaşi Tarikatı ile Mevlevi tarikatı arasında yoğun bir mücadeleye sahne olmuştur.[147] Özellikle padişahların kılıç kuşanma merasimi ve padişahın kılıcı kimin elinden kuşandığı tarikatlar için bir prestij meselesi sayılmaktadır. Berkes, Hasluck'a atfen[148] Sultan II. Mahmud'un Konya'dan gelen Mevlevi şeyhi elinden kılıç kuşandığını ifade ederek bu konuda II. Mahmud'un yeniçeriler hakkındaki düşüncelerinden dolayı yeniçerilikle birlikte anılan Bektaşiliğe karşı Mevleviliği ve ulemayı yanına çekerek denge kurmayı düşündüğünü ifade etmektedir.[149] II. Mahmud'a atfedilen bu düşünce doğru olsa bile, II. Mahmud'un Mevleviler elinden kılıç kuşandığı iddiası ispatlanmaya muhtaç bir iddiadır.[150] Zira II. Mahmud'un kılıç kuşanma merasimi ile ilgili dönemin kaynaklarına baktığımızda Şânîzâde'ye göre, 20 Cemâziye'l-âhir 1223/ 13 Ağustos 1808,[151] Cevdet Paşa'ya göre de

145 Niyâzî Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 160.
146 F. R. Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, Çev. Ragıp Hulusi, Sadeleştiren, Kamil Akarsu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 105; Özer, s. 48.
147 Berkes, s. 159-161.
148 Hasluck, s. 103.
149 Berkes, s. 160.
150 Bu hususta bkz. Hasluck, s. 97-107.
151 Şânî-zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Tarihi*, Haz. Ziya Yılmazer, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, c.1, s.47.

18 Cemâziye'l-âhir tarihinde kılıç kuşanma merasimi için Eyüp Sultan'a gitmiş ve Nakibü'l- Eşraf Dürrizâde Abdullah Efendi elinden kılıç kuşanmıştır.[152] Câbî Ömer Efendi ise, 23 Cemâziye'l-âhir 1223/16 Ağustos 1808 tarihinde kılıç kuşanma merasiminin gerçekleştiğini ve Sultan Mahmud'un yine Nakibü'l-Eşraf elinden kılıç kuşandığını ifade etmektedir.[153] Burada tarihlerde ufak farklılıklar olsa da ortak payda Sultan Mahmud'un Nakibü'l-Eşraf'ın elinden kılıç kuşanmış olmasıdır. Nakib'ül-Eşraf Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Mevlevi olup olmadığı hakkında ise bir bilgiye sahip değiliz. Sonuçta II. Mahmud, Mevleviler elinden kılıç kuşanmamış olsa bile takip ettiği siyasette Mevlevilerin özellikle devlet kademesinde ön plana çıktığını ifade edebiliriz. Yeniçeriliğin kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra Mevleviliğin ön plana çıkması hadisesi bize göre devlet politikasının yanı sıra Mevleviliğin sahip olduğu karakteristik özellikler ve Mevleviler içinde var olan bazı Alevi-Bektaşi meşrep şeyhlerden dolayı da gerçekleşmektedir. Zira III. Selim döneminde Konya İsyanında, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin yeniçerilerle olan işbirliği, yasaklanan Bektaşi Tarikatına mensup olanların Mevlevilik içinde gizlenmeleri ve Mevlevi sikkesi giymelerinin yasaklanması[154] gibi hadiseler Bektaşiler için Mevleviliğin bir sığınak olması aradaki ilişkiler için birer örnek teşkil edebilir. Bu örnekleri II. Mahmud'tan sonra tahta çıkan padişahlar için de çoğaltmak mümkündür. Mevleviliğin ön plana çıkması hususunda şunu da vurgulamak gerekir; Bektaş Tarikatının kapatılması kararının alınmasından sonra, tarikatın aslından uzaklaşmış bir hacegân tarikatı olduğundan hareketle atmış seneden daha eski olduğu için yıkılmaktan kurtulan Bektaşi tekkelerine daha çok Nakşibendiye Tarikatına mensup şeyhler tayin edilmiştir. Bu bağlamda da, Bektaşilerin Hacıbektaş'taki merkez tekkesine de Nakşî Mehmed Said Efendi şeyh tayin edilmiş, buradaki camiye de Nakşibendiye Camii adı verilmiştir.[155] Bu bilgiden de anlaşılacağı gibi şayet Bektaşiliğin yasaklanması ve Bektaşi tekkelerinin kapatılmasından sonra devlet eliyle bir tarikatın ön plana çıkartıldığından

152 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s. 326.
153 Câbî Ömer Efendi, s. 191.
154 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742-A.
155 Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e...." s. 218.

bahsedecek olursak, bu konuda ilk etapta Nakşibendiliğin devlet tarafından desteklendiğini ifade etmemiz gerekmektedir.

II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında Mevlevilerle devlet arasındaki ilişkilere baktığımızda Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğinde gerçekleşen değişiklik ve II. Mahmud'un bu hususta ilgisi dikkat çekicidir.

Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Olması

II. Mahmud'un tahta çıktığı dönemde Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğinde Nizam-ı Cedid'e muhalif tavır takınmış olan Hacı Mehmed Çelebi bulunmaktaydı. Hacı Mehmed Çelebi, 1815 yılına gelindiğinde ömrünün son demlerini yaşadığını anlamıştı. Belgenin diliyle *"vuku bulan manevi işaretlerden dolayı"* vefat edeceğini anlayan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Çelebi, kendisinden sonra yerine geçecek kişinin tayini hususunu ölmeden önce yerine oğlu Mehmed Said Efendi'yi tayin ettirerek çözmek istemiştir. Bu hususta Hazreti Mevlânâ'nın da ruhaniyetinden izin istediğini ve izn-i ruhaninin de zuhur ettiğini ifade etmiştir. Yine dergâhta olan fukara ve Mevlevi dervişlerde o dönemde henüz çocuk yaşta olan Mehmed Said Efendi'nin bu göreve layık olduğunu düşündüklerinden hayatta iken herhangi bir muhalefette bulunmamışlardır. Hacı Mehmed Çelebi, 21 S 1230/ 2 Şubat 1815 tarihinde kaleme aldığı mektubunda Meşihatten, yerine oğlu Mehmed Said Efendi'nin tayin edilmesinin sağlanması için Halet Efendi'ye verilmek üzere yazmış olduğu mektubu Kazancı Derviş Ahmed ile Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi'ye gönderdiğini ifade etmiştir. Şeyh Hacı Mehmed Efendi, Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi'den mektubu getiren Kazancı Derviş Ahmed Dede ile birlikte Halet Efendi'nin yanına gitmesini ve yerine oğlu Mehmed Said Efendi'nin tayin edilmesi için gayret etmelerini niyaz etmiştir. Yine Galata Mevlevihanesi Şeyhi Mahmud Efendi, Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Abdülbâki Efendi, Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi ve Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Necip Dede Efendilerin de bu hususta ittifakları ve destekleri niyaz edilmektedir.[156] Gerçekten de Hacı Mehmed Çelebi Efendi'nin yukarıda ifade ettiğimiz vasiyet mektubundan bir süre

156 BOA. HAT. D.N: 649 G.N.: 31768-A.

sonra vefat etmesi üzerine oğlu Mehmed Said Efendi İstanbul'a giderek[157] Babıâli'ye bir dilekçe sunmuştur. Dilekçesinde babasının birkaç gün önce meşihati kendisine vasiyet ettiğini, evlad-ı zükûrun kebir ve erşedi Ferruh Çelebi, biraderleri Hasan Çelebi, Bayramzâde Mustafa Çelebi, zükûr ve inastan olan diğer çelebiler, Sertarik Hasan Dede, Aşçı Dede, Türbedar Dede ve bütün fukara-yı dervişanın bu durumdan hoşnut olduğunu ifade ederek meşihatin kendisine tevcih edilmesini talep etmiştir. Ancak evlad-ı zükûrdan Karaman Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi, Hidayetzâde Hüseyin Efendi, Mehmed Efendi ve Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Efendi de meşihati talep etmekte olduklarından Konya Mevlânâ Dergâhı'na kimin tayin edileceği konusunda tereddüte düşülmüştür. Meşihatin Mehmed Said Efendi'nin babası Mehmed Çelebi'nin uhdesinde olduğu da belirtilerek konunun ne şekilde halledileceği Sultan II. Mahmud'un iradesine bırakılmıştır.[158] Sultan Mahmud ise verdiği hükümde öncelikle yukarıda özetlenen arzuhalin müftü efendiye gönderilmesini, onun da Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendiyi ve İstanbul'da olan diğer mevlevihane şeyhlerini toplayıp kesin bir karar verildikten sonra yine kendisine bildirilmesini istemiştir. Sultan Mahmud'un bu emri üzerine sonraki belgelerden, müftü efendinin vefat eden Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Çelebi'nin vasiyeti, Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi ve İstanbul'daki diğer Mevlevi şeyhlerinin de görüşlerini göz önüne alarak dergâh şeyhliğine Mehmed Said Efendi'nin tayin edilmesi kararını aldığını anlıyoruz. Sultan II. Mahmud, Hacı Mehmed Çelebi'nin vasiyeti üzerine şeyhliği oğlu Mehmed Said Çelebi'ye ihsan etmiş, Babıâli'ye çağırılarak samur hilat giydirilmesini ve gerekli olan beratlarının daha sonra düzenlenip Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi tarafından irsal olunmasını emretmiştir.[159] Aynı zamanda Çelebi'nin yaşının küçüklüğünden dolayı da dergâh işlerinin yürütülmesi için amcası Ferruh Çelebi nazır tayin edilmiştir.[160] Bununla birlikte Mehmed Said Çelebi ile birlikte İstanbul'a gelen diğer çelebilerin mahzun edilmeyerek mesruren

157 Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 199.
158 BOA. HAT. D.N: 646 G.N.: 31665.
159 BOA. HAT. D.N: 649, G.N.: 31768.
160 BOA. C. EV. D.N: 253 G.N.: 12818.

geri gönderilmelerini emretmiştir.[161] İncelediğimiz belgelerde Halet Efendi'nin bu karardaki rolünü kestiremiyoruz. Ancak, Halet Efendi'nin o dönemde gerek devlet içindeki nüfuzu, gerekse Mevlevi müntesibi olması nedeniyle Mevlevi çevreler içindeki nüfuzu ve müteveffa Şeyh Mehmed Çelebi ile olan ilişkileri düşünüldüğünde, Mehmed Sait Efendi'nin çelebiliğe tayininde Halet Efendi'nin de etkisinin olduğunu ifade edebiliriz. Zira yukarıda ifade ettiğimiz üzere Mehmed Çelebi'nin ölmeden önce gönderdiği vasiyetname niteliğindeki mektubunda oğlu Mehmed Said Efendi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine tayini için Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi vasıtasıyla Halet Efendi'den yardım istemesi de bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Sultan II. Mahmud, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine Mehmed Said Efendi'nin tayin edilmesini onayladıktan sonra, çelebilik için İstanbul'a gelmiş olan evlad-ı zükur ve inasdan çelebi ve mevlevihane şeyhlerinin mahzun edilmeyip İstanbul'dan gönüllerinin hoşnut edilerek gönderilmesini emretmiştir. Bu emir üzerine evlad-ı zükur ve inasdan meşihat talebiyle İstanbul'da bulunan çelebi ailesinden dokuz kişiye münasip bir mukataa[162] tanzimi, Konya'da asitane şeyhi bulunan Çelebi Efendi'ye de her yıl 1.350 guruş teslim edilerek Çelebi Efendi'nin de bu meblağı adı geçen dokuz nefer çelebiyana adil bir biçimde dağıtması uygun görülmüştür. Yine Konya Asitânesi Şeyhi Mehmed Said Efendi'nin, bundan sonra tevcih edeceği asitane meşihatlerini tevcihlerinde genel uygulama ne ise o kadar tevcih harcı alması kararlaştırılmıştır. Mehmed Said Efendi, Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğinin kendisine ihsan buyurulduğuna teşekkür ederek Anadolu ve Rumeli'de mevcut asitane şeyhlerine ancak bu defa meşihatlerinin kendilerinde kalmasına karşılık her birinden 18 zer-i mahbubdan[163] fazla para alınmayacağını ifade etmiştir. Bu esnada yukarıda ifade ettiğimiz 1350 kuruşun evlad-ı zükûrun hepsine mi yoksa meşihat talebiyle İstanbul'a gelmiş olanlara mı dağıtılacağı noktasında

161 BOA. HAT. D.N: 646, G.N.: 31664.

162 Yaygınlaşmış görünen şekliyle mukataa; "vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi" anlamında kullanılmıştır. Ancak zamanla "iltizamın konusu olan vergi birimi" anlamına doğru kaymıştır. Bkz. Mehmet Genç, "*Mukâtaa*," DİA, c. 31, s. 129-132.

163 Zer-i Mahbub: Altın paralardan birinin adıdır. Hicri 1202 (1787) de üç buçuk kuruş rayiç konulmuştu. Pakalın, c. III, s. 655.

tereddüde düşülmüş ve tekrar padişahın görüşüne başvurulmuştur. Bu durum üzerine Sultan II. Mahmud, 29 Z 1230/ 2 Aralık 1815 tarihinde vermiş olduğu emirle, yukarıda ifade ettiğimiz senelik tahsisatın sadece İstanbul'a gelen dokuz nefer evlad-ı zükûr ve çelebiyana değil, bütün evlad-ı zükûra eşit bir şekilde paylaştırılmasını, miktarın da senelik 1.350 guruş değil 1.500 guruş olmasını ve her birine ayrı ayrı beratlarının düzenlenip verilmesini istemiştir. Dağıtılacak olan bu meblağ Konya civarında olan mukataat emvalinden[164] tahsis edilecekti. II. Mahmud, İstanbul'da olan Mevlevi şeyhlerinden şeyhliklerinin devam etmesi için harc alınmamasını, 1.000 guruşun postnişin tayin edilen Mehmed Said Çelebi'ye ve 3.000 guruşun da İstanbul'a gelen bütün çelebiyan ve meşayihe dağıtılmak üzere kendisinden atıyye olarak defterdardan getirtilerek Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi'ye dağıtması için verilmesini emretmiştir.[165]

1807 yılında doğan[166] ve sekiz yaşında Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine tayin olunan Mehmed Said Çelebi, mürebbi ve vekil nasbedilen babasının amcası Ebubekir Çelebi'nin halifesi Sertarik Hasan Emir Dede Efendi'den adab-ı tarikat öğrenmiş, Hasan Dede'nin 1819 yılında vefatı üzerine de halifesi Seyyid Süleyman Türabî'den seyr-i sülukunu tamamlamıştır.[167] Uzun yıllar Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğinde bulunmuş olan Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin en büyük hizmetlerinden biri Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bir kütüphane kurup, vakfedilen kitapların kayıtlarını tutturmuş olması ve bir dervişin hafız-ı kutüplüğüne vererek kaybolmalarını engellemesidir.[168]

Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

II. Mahmud, askeri alanda bazı ıslahatların yapılması gerektiğine inanan bir padişahtı. Bu doğrultuda daha onun saltanatının ilk yıllarında birtakım düzenlemeler uygulamaya konulmaya başlanmıştı.[169] Alemdar

164 BOA. HAT. D.N: 649, G.N.: 31768-B.
165 BOA. HAT. D.N: 649, G.N.: 31768.
166 Seyyid Fazıl Mehmet Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, Haz. Tahir Hafızalioğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 123.
167 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri, (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, Haz. M. Kayahan Özgül, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, c. II, s. 921.
168 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 63.
169 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 144.

Mustafa Paşa'nın girişimleriyle III. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusuna benzer bir sekban-ı cedit ocağı kuruldu. Avrupa usullerinde eğitim ve talimler yapan bu ocağın kurulmasından sonra, yeniçeri ocağının ıslahına yönelik girişimlere başlandı. Bu girişimler doğrultusunda öncelikle fiilen askerlik yapmayıp esnaflık vb. başka işlerle uğraşan kişilerin ellerindeki yeniçerilik esameleri alınacaktı. Ancak bu esamelerin yıllardan beridir alınıp satılması ve birçok kişinin gelir kaynağı olması yüzünden geniş katılımlı bir isyana sebep olacağı düşüncesiyle uygulamada esnek bir politika izlenmiştir.[170]

Alemdar Mustafa Paşa'nm bu yeni uygulamaları yeniçerileri kuşkulandırmaya başlamıştı. Kabakçı olayına dahil olan kimselerin cezalandırılmaları ve yine III. Selim'in ölümünden sonra 300'e yakın kişinin cezalandırılması yeniçeriler arasında Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı bir kinin oluşmasına sebep olmuştu. Alemdar Mustafa Paşa'nm kendisinin ve adamlarının İstanbul'daki davranışları halkın da tepkisini çekmeye başlamıştı. Sultan Mahmud, imzalanan sened-i ittifaktan dolayı, ulema ise kendilerine değer verilmemesinden dolayı Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı cephe almaya başlamışlardı. Alemdar Mustafa Paşa ise bu gelişmelere karşı gereken önemi vermiyor, rehavet içinde bulunuyordu.[171] Sonunda yeniçerilerin girişimiyle başlayan isyanda hazırlıksız yakalan Alemdar Mustafa Paşa, çaresinin kalmadığını anlayınca cariyelerini Kırkiki Bölüğü'nün odabaşına emanet etmiştir. Bu esnada, beşyüzden fazla yeniçeri çatıda iken barut mahzenlerindeki barutla bulunduğu yeri havaya uçurmuş ve beş yüzden fazla yeniçeri ile birlikte kendisi de 27 Ramazan 1223/ 16 Kasım 1808 tarihinde ölmüştür.[172] Bu hadise üzerine yeniçeriler saraya saldırmışlar ancak saraya gelen Kadı Abdurrahman Paşa'nm maiyetindekilerce püskürtülmüşlerdi. Olayların daha da büyüyerek kendisinin tahttan indirilip IV. Mustafa'nın tekrar tahta geçirilmek isteneceğini sezen Sultan Mahmud, IV. Mustafa'nın öldürülmesi emrini vermiş ve böylece yeniçerileri taht adayından yoksun bırakmıştı.[173]

Bundan sonra yeniçerilerin saraya saldırıları sonunda ve çok çetin mücadeleler gerçekleşmişti. Sekbanların canla başla mücadeleleri karşısında

170 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarihi Cevdet*, c. IX, s. 10-11.
171 Shaw, s. 29; Beyhan, s. 89.
172 Beyhan, s. 90.
173 *Yayla İmamı Tarihi*, s. 104.

yeniçeriler başarılı olamayacaklarını anlamışlar ve bağışlanmaları koşuluyla padişaha bir itaat senedi imzalamışlardı.[174] Ancak sekbanlara karşı olan bazı küçük rütbeli yeniçerilerle IV. Mustafa'nın idam edilmesini hazmedemeyen diğerleri Sultan Mahmud'un tahttan indirilmesini isteyerek anlaşmayı bozdular ve yeniden saldırmaya başladılar.[175] Daha sonra ulemanın araya girmesi ve sekbanların tamamen dağıtılması koşuluyla sükûnet sağlandı. Ancak bu esnada Ramiz Paşa ile Kadı Abdurrahman Paşa gibi ileri gelen devlet adamları da öldürülmüştü.[176] II. Mahmud canını ve saltanatını kurtarmışsa da eski ordu tamamen ortadan kaldırılmadan yenisinin kurulamayacağını ve kafasında uygulamak istediği reformları gerçekleştiremeyeceğini anlamıştı.

Öte yandan yeniçeriler, İstanbul'da en çok çekindikleri Alemdar Mustafa Paşa'dan kurtulduktan sonra zorbalıklarını daha da artırmışlardı. Halka karşı olmadık zulüm ve işkencelerde bulunmaya başlamalarından dolayı İstanbul halkı artık kendilerinden iyice bezmişti. Başta Sultan Mahmud olmak üzere devlet adamları, Yunan İsyanındaki başarısızlıklarını da görerek yeniçeri ocağının artık iflah olmayacağını ve ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. II. Mahmud, bunu gerçekleştirmek için planlı bir politika ile özellikle yüksek rütbeli yeniçerileri kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Daha sonra devlet ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantıdan sonra eşkinci adıyla yeni bir talimli asker sınıfının kurulması kararlaştırıldı.[177] 12 Haziran 1826 tarihinde ise, oluşturulan bu eşkinci birlikleri talimlere başlamıştı. Önceden de tahmin edildiği üzere eşkinci ocağının talimlere başlamasından çok kısa bir süre sonra yeniçeri zorbalarının elebaşıları isyan etmek için aralarında anlaşmaya başladı. 9 Za 1241/ 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi Babıâli'yi ve Ağa Kapısı'nı basan yeniçeriler harekete geçtiler.[178] Yeniçerilerin bu isyanına eshamların[179] tamamen

174 Shaw, s. 30.
175 Beyhan, s. 102.
176 İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II," *Belleten*, c. XXXV, sy. 139, Temmuz 1971, s. 440-443.
177 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 146.
178 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 177.
179 Esham; Sultan III. Mustafa zamanında çıkarılan istikraz kuponları hakkında kullanılır bir tabirdir. Hisse, kısım anlamlarına gelen Arapça sehim kelimesinin çoğuludur. Bu tabir sonradan çıkarılan iç borçlanma tahvilleri için de kullanılmıştır, bkz. Pakalın, c.I, s. 552.

iptal edileceği endişesiyle halktan da katılanlar olmuştu. Bu durum üzerine sadrazam, şeyhülislam ve diğer devlet adamları sarayda toplanmışlardı. Sarayda toplanmış olan ulema ve devlet adamlarının ortak görüşü daha önceki isyanlarda olduğu gibi yeniçerilere boyun eğmeyip karşı durmak yönünde olduğu için yeniçerilerin öne sürdükleri istekler kabul edilmemiş[180] ve sancak-ı şerif çıkartılarak mücadele edilmesi kararı alınmıştı.[181] Nihayetinde At Meydanı'nda bulunan yeniçeri birlikleri çok kısa bir süre içinde[182] bozguna uğratılmış ve kışlaları ateşe verilmişti. Daha sonra şehrin değişik bölgelerinde saklanmış veya kılık değiştirmiş olan yeniçeriler de saklandıkları yerlerde bulunarak cezalandırılmışlardır.[183] Yeniçerilerin isyanından kısa bir süre sonra ulema, rical ve devlet ileri gelenlerinden oluşan mecliste yeniçeriliğin akıbetinin ne olacağı müzakere olunmaya başlandı. Görüşmede esas mesele yeniçeri ocağının tamamen kaldırılması ya da kaldırılmayıp ıslah edilmesi seçeneklerinden hangisinin tercih edileceğiydi. Toplantıda söz alan Reisü'l-küttâb Seyda Efendi, yeniçerilerin o zamana kadar defalarca fitne çıkardıklarını, vermiş oldukları sözleri yerine getirmediklerini, bunun yanında son isyanlarında maruz kaldıkları muameleyi unutmayıp fırsatını bulduklarında yine öç alma gayretine gireceklerini ifade ederek, elde edilen bu fırsatın değerlendirilmesini ve ocağın tamamen ilga edilmesini önermişti. Toplantıda bulunan diğer kişilerin de bu görüşlere katılmasıyla hemen yeniçeri ocağının tamamen kaldırılmasına karar verilmiş ve bu hususta hatt-ı hümayun hazırlanmış ve memleketin birçok yerine gönderilmiştir.[184]

Yeniçeri ocağının tamamen kaldırılmasından sonra sıra, gerçekleştirilen bu icraatın devamını sağlamak ve isyanda ölümden kurtulup dağılmış olan yeniçeri bakiyelerinin yeniden bir araya gelmelerinin önlenmesine gelmişti. Bu durumu sağlamak için yeniçerilikle özdeşleşmiş bulunan Bektaşiliğin yasaklanması gündeme gelmiştir.

180 Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütuhât (Bir Görgü Tanığının Kalemiyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 11.

181 Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, s. 610.

182 Şirvanlı Fatih Efendi, eserinde yeniçerilerin bozguna uğratılmasının 21 dakika sürdüğünü ifade etmektedir. Bkz. Şirvanlı Fatih Efendi, s. 13.

183 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 189.

184 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 194.

Bektaşi Tarikatının Yasaklanması

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bektaşi tarikatının da bu sürece eklenerek kaldırılması hususu tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların temelinde yeniçerilerin çoğu Bektaşi Tarikatına mensup oldukları için, Bektaşiliğin yasaklandığı görüşüne yapılan itirazlar yatmaktadır. Surayia Faroqhi, Bektaşiliğin kaldırılmasına dair fermanda bu ilişkiden bahsedilmediğini ifade etmektedir.[185] Fermanda Bektaşiliğin kaldırılmasına sebep olarak gösterilen esas gerekçe kısaca ifade etmek gerekirse Sünni İslam anlayışına uymayan şarap içmek, oruç yemek, namazı terk etmek, sahabe-i kirama küfretmek, cüheladan bazı kişileri ayartarak kendilerine çektikleri ve günden güne çoğalmakta olduklarıdır.[186] Yukarıda saymış olduğumuz fiiller veya o dönem Sünni ulemanın tanımıyla zındıklık ve mülhidane davranışlara ulema tarafından oldukça fazla tepki gösteriliyordu. Zira Bektaşiliğin yasaklanması konusunun istişare edildiği toplantıda şeyhülislam, eski şeyhülislamlar, dersiâm efendiler, erbab-ı şûrâ kulları ve Sünni tarikat şeyhleri yer almış ve Bektaşilere atfedilen en önemli kabahat olarak zındıklık ve mülhidane davranışlar gösterilmiştir.[187] Faroqhi, yeniçerilerle ulema arasında daha önce yaşanan isyanlardaki ittifaklar göze alındığında bunun da gerçek sebep olmaktan uzak olduğu ifade eder.[188] Faroqhi'ye göre Bektaşiliğin kapatılmasının altında yatan sebeplerin başında, özellikle yeni kurulan ordunun ihtiyaçlarından dolayı yaşanan ekonomik sıkıntıları aşmak ve daha sonra uygulamaya sokulacak olan vakıf gelirlerinin kontrol altına alınması düşüncesi yatmaktadır.[189] Nitekim Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra Bektaşi tekkelerine ait mallara devlet tarafından el konulmuştur. Bunun yanında II. Mahmud'un yeniçerilerle girmiş olduğu mücadelede ulemanın desteğini sağlamak için, yukarıda ifade ettiğimiz üzere ulemanın mülhidlik ve zındıklıkla suçladığı Bektaşi Tarikatının yasaklanması, ulema içindeki müfrit kesime verilmiş bir taviz olarak ifade edilebilir.[190]

185 Surayia Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Çev. Nasuh Barın, Simurg Yayınları, İstanbul 2003. s. 158.
186 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
187 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
188 Faroqhi, s. 158.
189 Faroqhi, s. 164.
190 Faroqhi, s. 162.

Bektaşiliğin yasaklanması konusunun görüşülmesi, 2 Zilhicce 1241/8 Temmuz 1826 tarihinde saray içindeki camide gerçekleşmiştir. Toplantıya katılanlar arasında görevdeki şeyhülislam ile sabık şeyhülislamlar, kazasker, dersiam efendiler, erbab-ı şûrâ kulları ve davet olunan Celveti ve Nakşibendi ve diğer bazı tarik-i âliye meşayihi katılmıştır.[191] Esat Efendi ise bu katılım listesini daha da detaylandırmaktadır. Arşiv kaynaklarında Mevlevi şeyhleri isim ve tarikat olarak zikredilmemiştir. Vak'anüvis Esad Efendi ise, eserinde toplantıya katılanları ayrıntılı bir biçimde sıralamıştır. Esad Efendi'ye göre toplantıya katılanlar arasında sadrazam, şeyhülislam ve sabık şeyhülislamlar, sudur-ı kiram tarikat-ı Nakşibendiye meşayihinden Beşiktaşlı Yahya Efendi türbedarı Hafız Efendi, İdris köşkünde tekyesi olan Balmumcu Mustafa Efendi, tarik-i Mevlevi meşayihinden Galata Mevlevihanesi şeyhi Kudretullah Dede, Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Efendi ve Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi, Halvetiyeden Koca Mustafa Paşa Şeyhi ile Zakir başı Şikarizâde Şeyh Ahmed Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Ahmed Efendi ve Üsküdarî Nasuhî-zâde Şeyh Şemseddin Efendi ve Tarik-i Celvetiyye'den Hüdayi Şeyhi Şihab Efendizâde Seyyid Efendi ve Bandırmalızâde Galib Efendi ve Sâdîyeden Kovacı Şeyh Emin Efendi ve Şazelîye'den Efendi'nin[192] hazır bulunduklarını ifade etmektedir.[193] Toplantıya katılan bu tarikat şeyhlerinin yanında rical-i şûrâ kulları da hazır olarak toplantı gerçekleştirilmiş ve Sultan Mahmud da kafesten icra edilen toplantıyı seyretmiştir.

Toplantının başında şeyhülislam efendi sözü alarak şeyh efendilere hitaben, Hacı Bektaş-ı Velî ve diğer pirdaşlara bir diyecekleri olmadığını, ancak bir tarikata bağlanan Müslümanın öncelikle şer'i şerîfe tam manasıyla uyması gerektiğini ifade etmiştir. Şeyhülislam efendi, şeriatta mekruh olan nesne tarikatta haram menzelesindedir, diyerek bazı cahillerin ise Bektaşilik adı altında nefislerine uyarak türlü türlü fenalıklar yaparak kâfir olduğunun duyulduğunu belirttikten sonra bu konuda ne bildiklerini ve bu

191 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.

192 Metinde isim yerinin boş bırakıldığı ifade edilmektedir. Mehmet Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, Yay. Haz. Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 649. 2 nolu dipnot.

193 Mehmet Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 649.

konu hakkında ne düşündüklerini sormuştur.[194] Toplantıda bulunan tarikat şeyhlerinden bazıları Bektaşilerle ülfetimiz olmadığından hallerini bilmeyiz demişler, bazıları dahi vakıa Üsküdar tarafında bu misüllü münkiratın gerçekleştiği duyulmuştur, diyerek Bektaşilerin fezahatlarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine suçun münferit mi yoksa topluluğa mı ait olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bu kişilerin elebaşlarından Kıncı Baba dedikleri mülhid ile İstanbul Ağasızâde Ahmed ve hacegândan Salih Efendi'nin oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi Allah'ın emrine muhalif hareketlerinin dışında sahabe-i kiram hazretlerine dil uzattıklarının duyulduğunun ifade edilmesi üzerine katledilmelerinin vacib olduğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine Şeyhülislam Yasincizâde Efendi, bu makulelerin siyaseten icra-yı cezaları caizdir. Ef'al ve akval-i habiseleri bi-şahsa üzerlerine sabit olmak lazım değildir, diye düşüncesini ifade ettikten sonra, Üsküdar, Eyüp ve başka taraflardaki Bektaşi tekkelerinin eskilerinin boşaltılıp, yeni yapılanların yıkılmasına karar verilmiştir. Bektaşi tekkelerinin eskiliği yeniliği hususunda da atmış seneden önce yapılan tekkelerin eski olduğu ifade edilmiştir.[195] Yeni tekkelerin yıkılması için şeyhülislamlık tarafından görevlendirilen bir memurla birlikte Babıâli'den de mimar ağa kulları yanında görevlendirilerek hepsinin yıkılması emredilmiştir. Gerek eski gerek yeni tekkelerde bulunan şeyh ve dervişlerin durumları şeyhülislam tarafından araştırılarak, bunlardan şeriaten veya siyaseten cezalandırılmaları lazım gelenlerin gerekli cezaya çarptırılmaları emredilmiştir. Tekkelerde bulunanların hepsi mülhid ve rafızi olmayıp içlerinde bazı hüsn-i hal ashâbı dahi mevcud olduğu bilindiğinden hepsinin mülhid ve rafızi olmadığını, içlerinde bazı ehl-i sünnet itikadı, kendi halinde hüsn-i hal sahibi olanların da bulunduğunu ve bunlara zarar verilmeden, rafızi oldukları ortaya çıkanların, şer'an mürted hükmünde olduklarından, onlara telkin-i din edilmesi ve ref'leri gerekenlerin gittikleri yerde kötü alışkanlıklarını sürdürmemeleri için Kayseri ve Birgi gibi Sünni ulema merkezi olan yerlere sürülmeleri hususunda görüş belirtilmiştir. Mahalle aralarında bulunan erbab-ı sui hal olanları araştırıp haber vermek üzere mahalle imamlarına tenbih[196] ve te'kid eylemesi için

194 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
195 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
196 BOA. HAT. D.N: 289, G.N.: 17322.

İstanbul kadısına buyruldu yazılması,[197] İstanbul'daki Bektaşi tekkeleri hakkında bu şekilde faaliyet icra olunup, Anadolu ve Rumeli tarafında olan tekkeler için de ileride gereğinin yapılması kararlaştırılmıştır .[198] Daha sonra Bektaşiler arasında ilhad ile meşhur olanlardan Salih Baba, Kıncı Baba ve İstanbul Ağasızâde Ahmed Baba'nın idamları gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise gerek İstanbul'da gerekse diğer bölgelerde bulunan Bektaşi tekkelerinden atmış seneden beri inşa edilmiş olan tekkeler yıktırılmış,[199] eski tekkelerden olan özellikle Anadoluda bulunan Hacı Bektaş Dergâhı ve Çirmen civarında bulunan Kızıl Deli Sultan Tekkesi'ne belde yöneticileri ve uleması marifetiyle diğer tarikatlardan türbedar namıyla birer mütedeyyin kimselerin atanması emrolunmuştur.[200] Sultan Mahmud'un emriyle yine Bektaşi tarikatının meşhurlarından olan eski vak'anüvis Şânizâde Atâullah Efendi'yle müderrisinden Cağalazâde Tahir Bey'in de te'dib edilmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Şanizâde'nin Tire'ye sürgüne gönderilmesi, Cağalazâde'nin de Hadim'e gönderilmesi II. Mahmud tarafından emredilmiştir.[201] II. Mahmud'un bu emri şeyhülislama iletilmiş, şeyhülislam da emir gereğince Şanizâde Atâullah Efendi ve Cağalazâde Tahir Bey ve Balcıyokuşluzâde Raşid'in nefy ve iclaları işaretini hemen yazarak göndermiştir.[202] Bazı kaynaklarda Şanizâde gibi kişilerin Bektaşi olmadıkları halde, kişisel çıkar çatışmalarından dolayı Bektaşi diye gammazlanarak sürgün edilmesinin sağlandığı ifade edilmektedir.[203]

Şeyhülislam, gönderdiği pusulada yıktırılacak olan yedi adet sonradan inşa edilmiş Bektaşi tekkesinden başka nerelerde ve hangi mevkilerde atmış seneden eski ve yeni Bektaşi tekkeleri olduğunu araştırarak ifade edeceğini de beyan etmiştir. Şeyhülislamın gönderdiği pusulada Bektaşi tekkelerinin kapatılması esnasında izlenilecek yol ifade edilmektedir. Buna göre varacakları tekkeler ansızın basılıp şeyh ve müritleri yakala-

197 Mehmet Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 652.
198 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
199 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 211.
200 Mehmet Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 649.
201 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17351.
202 BOA. HAT. D.N: 500, G.N.: 24493.
203 Bkz. Emin Efendi, *Menakıb-ı Kethüdâzâde El-Hac Mehmed Ârif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*, Hazl. Hasan Gürkan, Hür Mahmud Yücer, İnsan Yayınları İstanbul 2009, s. 88-89.

nacak ve kapıları mühürlenecektir. Daha sonra yakalananlar cebehaneye gönderilerek orada toplanacaklardır. Şeyhülislamın gönderdiği bu pusula Sultan Mahmud'a sunulduğunda, padişahın yeniçeriliğin kaldırılması akabinde Bektaşiliğin yasaklanması ve yukarıda ifade ettiğimiz icraatların gerçekleştirilmesi esnasında oldukça tedirgin olduğu ve bazı hususlarda kararsız olduğu gözlenmiştir. Sultan Mahmud yeniçeriliğin kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması gibi büyük işlere girişildikten sonra arkasının gevşetmeye gelmeyeceğini, daima üzerinde dikkatle durulması gerektiğini ifade etmektedir. Şânizâde ile Cağalazâde Tahir Bey'in belirtilen yerlere sürülmesine ek olarak Anadolu payelilerinden Murad Efendizâde Arif Efendi ile Melik Paşazâde Abdülkadir Bey'in de Bektaşilerin pek meşhurlarından olmakla onların sürgün edilmeleri hususunda tereddütlü olduğunu ve ertelenip ertelenmemesi konusunda düşünmekte olduğunu ifade etmiştir. Halbuki, Bektaşiliğin kaldırılmasına dair tarikat ileri gelenlerinin de katıldığı 2 Z 1241/8 Temmuz 1826 tarihihli toplantıda alman kararlar kendisine sunulduğunda alman kararlara ek olarak Şânizâde Atâullah Efendi ile Cağalazâde Tahir Bey'in belirtilen mahallere sürülmesi emrini kendisi vermiştir. Ancak şeyhülislam efendinin ilgili pusulası kendisine sunulduğunda bu sürgün meselesinin sonraya bırakılması tereddüdünden vazgeçmiş ve Şanizâde ve Cağalazâde'ye ek olarak Anadolu payelilerinden Murad Efendizâde Arif Efendi ile Melik Paşazâde Abdülkadir Bey'in de sürgün edilmesini emretmiştir.[204]

Bektaşilikle alakalı olarak yukarıdaki kararların alınmasından sonra Anadolu ve Rumeli taraflarında bulunan Bektaşi tekkelerinin şeyh ve dervişlerinin durumlarının araştırılması ve sonradan inşa edilmiş olan Bektaşi tekkelerinin yıkılması konusunda emr-i âli istenmiştir. Ancak daha sonra, bu düşünceden vazgeçilerek sonradan inşa edilmiş olan Bektaşi tekkelerinin yıkılmaktansa bulundukları yerlerde ihtiyaca göre cami, mescid ve medrese olarak veya diğer tarik-i âliye meşayihinden münasip ve müstehak olan kişiler tarafından kullanılması suretiyle değerlendirilebileceği düşünülmüştür. Son atmış yıl içinde inşa edilmiş ve muhdes tabir olunan Bektaşi tekkelerinin yıkılmayıp bu şekilde istifade edilmesi hususunda

204 BOA. HAT. D.N: 500, G.N.: 24493.

izin istenmesine dair emr-i âli müsveddesi arz ve takdim kılınmıştır. Bu izne ek olarak padişahın uygun görmesi halinde Anadolu tarafına, Eski Cübbecibaşı Ali Ağa ile Çerkeşli Mehmed Efendi'nin Rumeli tarafına da Mirahur-ı evvel Ali Bey ile şeyhülislam tarafından seçilen Seyyid Ali Remzi Efendi'nin, Bosna tarafına da, Pirlepeli Ahmed Efendi ile eski Mektubi Arif Bey'in gönderilmesinin kararlaştırıldığı ifade edilmiştir.[205]

Sultan Mahmûd'un kendisine sunulan bu emr-i âli müsveddesine cevabı oldukça sert olmuştur. Sultan Mahmûd'un verdiği cevabı sadeleştirerek alacak olursak şöyle olmuştur:

> İş bu takririn ve Bektaşiler hususu için ısdar olunacak evamirin müsveddesi manzur ve malum-ı hümayûnum olmuştur. Şöyle böyle denilerek bunun icrası pek gecikti. Birkaç gün zarfında hemen müsvedde mucibince evamiri ısdar itdirdüb mübaşirlerini ihrac ve i'zam ittiresin çok mevaddan suret-i nizamiyeleri taraf-ı hümayûnumdan istizan olunup yine olduğu gibi bırakılıyor. Ezcümle şerbethaneleri temhir itdirdib öylece bıraktınız bir şeye başlandıktan sonra kararma bakılmak lazımdır. Her ne kadar işlerin çokluğu var ise de birine nizam verilmeksizin sonraki işe başlandığından arap saçı gibi birbirine karıştığından bir kat daha zorlaşıyor. Zecriyye maddesi nasıl oldu? Darbhane nazırı başka söylüyor Asakir-i mansure nazırı başka söylüyor. Her biri hizmet beğendireyim diyerek maslahatı birbirine dolaştırıyorlar şimdiye kadar bir şey' söylenmediğinden esrikçe gitmeğe başladılar. Nihayetinde infial-i şahanemi mucib olacağını düşünmüyorlar mı? Kimsenin zatı mültezim değildir. Doğrudan doğruya hizmet etmeye baksınlar Saib Efendinin uhdesinde çok memuriyet olduğundan bu kadar şeyi toplayıp yürürseniz bile görmek mümkün değildir. Sonra şöyle oldu böyle oldu lakırdılarını dinlemem hemen şimdiden Bu zecriyenin müstakil bir adamın uhdesine ihalesiyle tanzim ve icrasına bakılsın.[206]

205 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17386.
206 BOA. HAT. D.N: 290, G.N.: 17386.

Görüldüğü gibi Sultan Mahmud bazı işlerin yerine getirilmediğinden bahsederek oldukça kızdığını ifade etmekte ve Bektaşi tekkelerinin yıkılması işinin bahanelerle geciktiğini ifade etmektedir. Tekkelerin yıkılmayıp farklı amaçlara göre değerlendirilmesi önerisine ise hiç değinmemektedir. II. Mahmud'a sunulan son atmış yıl içinde inşa edilen ve muhdes kabul edilen tekkelerin yıkılmayıp ihtiyaca binaen münasip amaçlarla kullanılması teklifinin pek de kabul görmediği anlaşılıyor. Tekkelerin yıkım işlemi fiiliyata dökülmüş ve bazen türbeler de bundan nasibini almıştır.[207] Bu işlemler gerçekleştirildikten sonra özellikle İstanbul'da bulunan Bektaşi şeyhlerinin de Sünni ulemanın yoğunlukta bulunduğu yerlere sürülmesi söz konusu olmuştur.[208] Bu bağlamda, Şehidlik'te bulunan Mahmud Baba, beraberindeki yedi kişiyle birlikte Kayseri'ye, Öküz Limanı'ndaki Ahmed Baba ve Yedikule'deki Hüseyin Baba ikişer hizmetçileriyle birlikte Hadim'e ve Karaağaç Tekkesi'ndeki Hacı Bektaş vekili denilen şeyh ve sekiz müridi ile diğer babalarda çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdir. Bu işlemlerden sonra birçok Bektaşi dervişi Sünni kıyafetine girmiş ve ortada Bektaşi kıyafetli kimseler kalmamıştı.[209] Hal böyle olmakla birlikte elbette Sünni kıyafetine giren Bektaşilerin yapmış oldukları takıyyeden başka bir şey değildir.[210] Devlet tarafından Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra bütün Bektaşiler çok sıkı bir takibata maruz kalmışlardır.[211]

Bektaşiliğin ilgasından sonra yıkımdan kurtulan tekkelerin bazıları cami, medrese ve okullara tahsis edilmiş bazıları da özellikle Nakşibendiler olmak üzere diğer tarikat ehline tevcih edilmişti.[212] Bu bağlamda Bektaşiliğin yasaklanması sürecinde Hacı Bektaş-ı Veli Hankâhı Postnişini Hamdullah Efendi de Amasya'ya sürülmüş,[213] hankâhın postnişinliğine ise Nakşibendi tarikatından Nevşehirli Yusuf Ziya Efendi tayin olunmuştur.[214]

207 Faroqhi, s. 175.
208 A. Yılmaz Soyyer, *19. Yüzyılda Bektâşîlik*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005, s. 61.
209 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 211.
210 Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 36.
211 Soyyer, s. 66-67.
212 İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 144.
213 İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul 2006, s. 223.
214 Soyyer, s. 76.

Aynı şekilde yeniçerilerin içinde bulunan Bektaşi babasının görevi de bir Mevlevi şeyhine tevdi edilmiştir.[215]

II. Mahmud, yeniçeri ocağının kaldırılması ve müteakiben Bektaşi Tarikatının yasaklanmasından sonra tekkelerin, tekkelerde bulunan şeyhler ve dervişlerin disiplini ve yönetimi ile ilgili olarak 1252/ 1836 yılında yayınlamış olduğu fermanında bazı kurallara uyulmasını emretmiştir.[216] Tasavvufi hayatı bir düzen altına almayı hedefleyen bu fermanda ifade edilen hususlar özetle şu şekildedir;

1. Her tarikat mensubu bağlı bulunduğu tarikata ait özel kıyafeti giymelidir.
2. Her derviş, şeyhinin imza ve mührünü ihtiva eden kimlik taşımalıdır.
3. Yeterli olmayan dervişlere irşad ve icazetname verilmemeli, icazet verilirken tek şeyhin kanaati değil birkaç şeyhin kanaati alınmalıdır.
4. Şeyh tayininde şeyhin ilgili vakfiyede işaret edilen tarikat mensubu olmasına dikkat edilmelidir.
5. Aynı şeyhe birden çok tekke şeyhliği verilmemelidir.
6. Tekkeye ait olan sancak, kudüm, mazhar gibi eşya ve aletler – hacca gidenleri uğurlama, gelenleri karşılama gibi bahanelerle de olsa- tekke dışına çıkartılmamalıdır.
7. Namaz kılmadığı, evrad ve tevhid zikrine katılmadığı halde sadece "deveran ve raks zikri"ne katılmak isteyenlere engel olunmalıdır.[217]

II. Mahmud'un yayınladığı bu fermanla özellikle Bektaşiliğin kaldırılması sonrasında ortaya çıkan tepkiler ve çeşitli tarikatlara nüfuz ederek varlıklarını devam ettirmeye çalışan Bektaşilerin sebep olacağı birtakım olumsuzlukları önleme ve tarikatlar üzerinde bir denetim kurma gayreti güttüğünü ifade edebiliriz.

215 İlber Ortaylı, "Tarikatlar ve Tanzîmât Dönemi Osmanlı Yönetimi," *OTAM*, Yıl 1995, sy. 6, s. 285.
216 Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset," *OTAM*, sy. 5, yıl: 1994, s. 279-281.
217 Mustafa Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Tasavvuf ve Tarikatlar," *Tanzîmât'tan Cumhuriyet' e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, s. 983.

Konya Külahı Takılmasının Yasaklanması

Sikke, damga, alamet anlamına gelmekle beraber Mevlevi külahının da adıdır.[218] Mevlânâ'nın kendisi bir tarikat kurucusu olmadığı için ayrı bir giyim tarzı yoktu. Uzun dövme keçeden yapılma Belh külahı üstüne, bilginlerin sardığı örfi sarık sarar ve yine o dönemde bilginlerin giydiği fereci giyerdi.[219] Külah-ı Mevlevi de denilen sikke, dövme yünden genellikle deve tüyü renginde yirmibeş otuz santim boyunda olurdu. Gecelik sikkenin boyu daha kısa olurdu.[220] Sikkelerin kenarlarından itibaren üste doğru basık ve tepesi keskin olanına "Külah-ı Seyfî" denilirdi. Son dönemlerde bu çeşit sikke takan kalmamıştır.[221]

Mevlevihanelerde şeyh olanlar sikkelerine destar sarar, derviş ve muhibler destar saramazlardı. Çelebiler ve halifeler duhani, yani bakılınca siyah denecek kadar koyu mor renkte destar sararlardı. Şeyhlerden Seyyid olanların destarları koyu yeşil, seyyid olmayanların destarları ise beyaz renkli olurdu.

Mevlevilikteki ilk kademe olan muhib, tarikata intisab etmiş bir şeyh tarafından sikkesi tekbirlenmiş kişidir. Mevleviliğe saygı duyup Mevlevi olmak isteyen kişi önce bir şeyhe başvururdu. Şeyh, başvuran kişinin Mevleviliğe girmesinde sakınca görmemişse, bir sikke alıp guslederek ve abdest alarak gelmesini söyler ve uygun bir gün tayin olunurdu. Bu kişi, sikkesiyle tekkeye gelir ve şeyhin huzuruna girip elini öptükten sonra önünde otururdu. Şeyh efendi, öncelikle ona girişiği işin güçlüklerinden bahseder, sonra da muhibbin başını dizine koyarak sikkesini takar, tekbir eder ve Fâtiha verirdi. Her ikisi de Fâtihayı okuduktan sonra birbirinin ellerini öperlerdi.[222]

Normalde yukarıda ifade ettiğimiz şekilde belli kurallar çerçevesinde dahil olunan ve şeyhin uygun görmemesi halinde sikke takılıp Mevleviliğe intisap etme söz konusu değilken, yeniçeri ocağının kapatılmasından sonra özellikle Konya'da hem Mevlevilerin kazanmış olduğu nüfuz saye-

218 Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, s. 52.
219 Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 104.
220 Pakalın, c. III, s. 219.
221 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 427.
222 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 390; Atasoy, s. 106.

sinde bazı vergi muafiyetlerinden istifade etmek hem de haklarındaki takibattan kurtulmak için bazı Bektaşi mensuplarının Mevlevi külahı takmaya başlamaları ve bunların sayısının gittikçe artması söz konusu olmuştur.

Adana valisi iken Konya valiliğine tayin edilen Esat Mehmed Muhlis Paşa,[223] 19 B 1245/ 14 Ocak 1830 tarihinde[224] Konya'ya geldikten birkaç gün sonra tebdilen çarşı pazarı dolaşıp şehri teftiş etmeye başlamıştır. Kentte genel olarak sükûnet hâkim olsa da özellikle kaldırılmış olan yeniçeri ocağı mensuplarının yalan yanlış sözler yayarak huzursuzluk çıkardıklarını öğrenmiştir. Huzursuzluk çıkaran bu kişiler gerekli cezalara çarptırılarak asayiş sağlanmıştır. Vali Esat Paşa, tebdilen gezdiği çarşı ve pazarlarda Mevlevilikle, dergâhla alakası olmayan binden fazla kişinin başlarında Mevlevi sikkesine benzeyen Konya külahı taktıklarını görerek bu durumu hayretle karşılamıştır. Mevlânâ Hazretlerinin sülale-i zükûr ve inasından olan çelebilerle dergâhlarda hücrenişîn olan dedegân ve dervişlerle birlikte diğer hizmetlerde bulunan kişilerin Mevlevi sikkesi takmalarına bir şey denilemeyeceğini ancak, Mevlevilikle alakası olmayan tüccar ve esnaf takımından kişilerin Mevlevi sikkesine benzeyen Konya külahını niçin taktıklarını sormuştur. Vali Esat Paşa, esasında Mevlevi sikkesi takmanın çelebiler ve çelebilerin hizmetinde bulunan bazı kişilerle mevlevihanelerde hücrenişîn olan dedegân ve dervişlere mahsus olduğu cevabını almıştır. Bununla birlikte Hazreti Mevlânâ'nın ruhaniyetine hürmeten, Mevleviliğe mensup kişiler hakkında devlet ileri gelenlerinin hürmeti ve hoşgörüsü arttıkça Mevlevilikle alakası olmayan zanaatçi, esnaf ve tüccar takımından kişilerin de Mevlevi sikkesine benzeyen, Konya külahı denilen sikkeyi takmaya başladıkları, bu şekilde Hazreti Mevlânâ'ya ve Mevleviliğe mensubiyet iddiasıyla oldukça serbestlik elde ettikleri de dile getirilmiştir. Bu şekilde Mevlevi sikkesine benzeyen Konya külahı giyen kişilerin sayısının son 10-15 yılda gittikçe arttığı da ifade edilmiştir. Hatta bu kişilerden bazılarının herhangi bir suç işlediklerinde Mevlânâ Dergâhı'na kaçtıkları, bu kişilerin zabitler tarafından tutuklandıktan sonra mahkemelerinin dahi dergâhta görüldüğü ifade edilmiştir. Konya Mütesellimi Nazif Ağa da, bu kişilerin Mevlevilikle hiç alakası olmadığı ve

223 Bkz. Mehmet Süreyya, c. 2. s. 495.
224 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742-A

"Gündüz külahlı gece silahlı" tabirince faaliyetlerde bulunduklarını, hatta kaldırılan yeniçeri ocağı mensuplarıyla birleşerek fitne ve fesat çıkartan ne olduğu belirsiz kişiler olduklarını belirtmiştir.[225] Bu durum gittikçe uygunsuz bir hal almaya başlamış ve bu kişilerin çoğunluğu vermeleri gereken vergilerini dahi vermemeye başlamışlardır. Yine son dönemlerde Konya'da ortaya çıkan huzursuzlukların üçte ikisi kaldırılan yeniçeri ocağı mensupları tarafından çıkarılıyorsa da üçte birinin de bu kişiler tarafından çıkarıldığı ifade edilmiştir. Esat Paşa bu hakkında aldığı bilgiler üzerine bu uygunsuzluğun düzeltilmesinin elzem olduğunu ve Konya'nın asayişiyle halkın huzur ve güveninin sağlanmasının ancak bu meselenin güzellikle halledilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Esat Paşa bu meseleyi suhuletle halletmek için Çelebi Efendi'yi, naib efendiyi, müftü efendiyi ve şehrin diğer ileri gelenlerini huzurunda toplantıya çağırmıştır. Vali paşa toplantıda meselenin kısa bir izahatını yaptıktan sonra, Mevlânâ hazretlerinin sülale-i zükûr ve inasından olan çelebiler, yine çelebilerin imkânlarına göre ikişer üçer nefer hademesi, hücrenişîn olan dervişler ile dervişandan olup ta zanaatçı erbabından olan dedegândan başka hamamcı, dellak, hancı, kahveci, bakkal ve kasap ile bunların emsali tüccar ve esnaftan olan kişilerin bundan sonra Mevlevi sikkesine benzeyen Konya külahı takmalarının yasaklanmasını hazır olan meclise ifade ve tenbih etmiştir. Vali Esat Paşa'nın bu hususdaki görüşleri ve Mevlevi olmayanların Konya külahını giymelerinin yasaklanması emri Çelebi Efendi ile mecliste hazır olan diğer kişiler tarafından da olumlu karşılanmıştır. Toplantıdan sonra alınan bu kararın mahkeme-i şer'iye bildirilmesi, esnaf temsilcilerinin mahkeme-i şer'iyeye çağrılarak gerekli tenbihat ve ikazların yapılmasıyla alman kararın tüm ahaliye duyurulmasına karar verilmiştir. Alman bu karar Mi'rac Kandilinin ertesi günü halka duyurulmuş, yapılan bu duyurudan sonra 1500'e yakın kişi başlarındaki külahı çıkarmış ve bu işlem bir saat içinde tamamlanmıştır.[226] Vali Esat Paşa, alınan bu kararı 27 B 1245/ 22 Ocak 1830 tarihinde yazdığı bir tahrirle İstanbul'a da bildirmiştir. Bu tarihten itibaren Mevlânâ hazretlerinin sülale-i zükûr ve inasından olan asıl tarikat-ı Mevleviye dervişan ve dedegânından başka esnaf, tüccar

225 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742-A.
226 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742-A.

ve sanayi erbabının Mevlevi sikkesine benzeyen Konya külahını takmayıp normal vatandaşlar gibi başlık taşımaları hususunda emr-i şerifin yazılıp gönderilmesini istemiştir.

Sultan Mahmud konu kendisine sunulduğunda bu tür şeylere dikkat edilmedikçe iş gitgide çığırından çıkar ve türlü türlü fesat karışarak envai fenalıkların meydana gelmesine neden olur diyerek Vali Esat Paşa'nm bu hususta aldığı kararın çok doğru olduğunu belirtmiş ve istemiş olduğu emrin gereğince yazılıp kendisine gönderilmesini emretmiştir.[227]

Konya'nın İbrahim Paşa Tarafından İşgal Edilmesi ve Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin Karahisar'a Çekilmesi

Başlangıcında Osmanlı Devleti'nin dahili bir meselesi hükmünde olan ancak zamanla devletlerarası bir mesele haline gelen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Sultan II. Mahmud'u oldukça zor durumda bırakan hadiselerden biridir. Mısır'da kurmuş olduğu yeni düzen sayesinde[228] tarım ve sanayiyi ilerletip gelirlerini artırarak oldukça güçlenen Mehmed Ali Paşa, Mora İsyanında zor durumda kalan Osmanlı Devleti'ne yardım edecek konuma gelmişti. Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'ya Mora isyanlarındaki yardımına karşılık, Girit, Suriye ve Trablus-Şam Paşalığını vaat etmişti.[229]. Ancak Mora isyanlarının II. Mahmud'un istediği biçimde sonuçlanmaması sonrasında patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Mehmed Ali Paşa'nın yardım etmemesi[230] gibi nedenlerle Mehmed Ali Paşa'ya vaat edilen valiliklerden sadece Girit valiliği verilmişti.[231] Hüsrev Paşa ve diğer devlet adamlarının sözlerine uyarak Mehmed Ali Paşa'yı cezalandırmak isteyen II. Mahmud'un bu planını İstanbul'daki casusları vasıtasıyla haber alan Mehmed Ali Paşa, hem bu planı bozmak hem de kendisine vaad edilen Şam ve Suriye valiliğini kuvvet yoluyla almak için bahane aramaya başlamıştı.[232]

227 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742.
228 Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV. s. 267.
229 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 128.
230 Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 269.
231 Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 28.
232 Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)," *OTAM*, Yıl 1995, sy. 6, s. 199.

Cezzar Ahmed Paşa'dan sonra Akka Valisi olan Abdullah Paşa, hem Mehmed Ali Paşa'ya olan borcunu ödemekten geri duruyor hem de, Mehmed Ali Paşa'dan kaçan Kölemen beylerini himaye ediyordu. Bu durumu fırsat addeden Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunu 1831 sonlarında Akka üzerine göndermişti.[233]

İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik Mısır kuvvetleri Yafa, Gazze ve Hayfa'yı ele geçirdikten sonra yaklaşık altı aylık bir kuşatmadan sonra Akka'yı da ele geçirdi. Kısa bir süre sonra Şam da kolaylıkla İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi.[234]

II. Mahmud'un rızası hilafına gerçekleşen bu hadiselerden sonra Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa Serdar-ı Ekrem ve Mısır valisi atanarak İbrahim Paşa'nm üzerine gönderildi ve Osmanlı Devleti ile Mısır valisi arasında savaş başladı. Mısır kuvvetleri kendilerini Humus yakınlarında durdurmak isteyen Halep paşasını ve 29 Temmuz 1832 tarihinde Antakya ile İskenderun arasında da Serdar-ı Ekrem Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu bozguna uğrattılar.[235]

Mehmed Ali Paşa, bu başarıları sonrasında yeniden İstanbul'a başvurup Suriye Valiliğinin kendisine verilmesi koşuluyla harbi durdurmayı teklif etmiştir. Ancak II. Mahmud bu teklifi reddetmiş ve Ağa Hüseyin Paşa yerine Arnavutluğu düzene koymaya çalışan Reşit Mehmed Paşa'yı İbrahim Paşa kuvvetleri üzerine göndermiştir. Bu esnada İbrahim Paşa Torosları aşarak Konya'yı ele geçirmiş bulunuyordu.[236]

Konya'nın İbrahim Paşa kumandasındaki ordu tarafından işgali üzerine Mehmed Said Hemdem Çelebi, Osmanlı ordusuyla birlikte Akşehir'e gelmiş, oradan da eski ordu-yı hümâyûn kaymakamı Rauf Paşa ile Karahisar'a giderek mevlevihanede ikamet etmeye başlamıştır. Hakkında gerekli olan hürmetin gösterilmesi sadrazam tarafından Karahisar mütesellimine yazılmıştır. Mehmed Said Hemdem Çelebi, hakkında gösterilen misafirperverliğe rağmen Karahisar'da zahmet ve meşakkat

233 Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nm Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi," *Belleten*, c.VI, sy. 23-24, s. Temmuz- I. Teşrin 1942, Ankara 1995, s. 233; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 129.
234 Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali...*, s. 61.
235 Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali...*, s. 62.
236 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 130.

çekmekte olduğundan Serasker Paşa'ya ve Sadrazam Reşit Mehmed Paşa'ya bir müddet ikamet etmek üzere İstanbul'a yahut Bursa'ya gitmek için izin isteğini içeren iki mektup yazmıştır. Çelebi Efendi, Karahisar Mevlevihanesi'nin bakımsız olmasından dolayı mevlevihanede uzun süre ikamet sırasında rahat edemeyip Karahisar Eşrafından Hacı Bakioğlu'nun konağında ikamet etmeye başlamıştı. Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin İstanbul'a ya da Bursa'ya gitme hususundaki izin isteği üzerine kış mevsimi nedeniyle yola düşmenin sıkıntılı olacağı ve Sadrazam Reşit Mehmed Paşa'nın birkaç gün zarfında Konya'yı işgalden kurtarması beklenildiğinden Çelebi Efendi'nin Karahisar'dan daha yakın olan Konya'ya dönmelerinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle beş on gün daha Karahisar'da bekleyip ordunun muzafferiyeti için dua etmesi hususunda münasip bir biçimde tarafına cevap yazılması uygun görülmüştür. Ancak Konya'nın kurtarılmasıyla dergâha dönünceye kadar masraflarının karşılanması için atıyye olarak 7.500 veya 10.000 guruş miktarı akçenin hazine-i amireden alınıp gönderilmesi hususu serasker paşa ile müzakere edilerek münasip görülmüştür. Sultan II. Mahmud, 29 Z 1248/19 Mayıs 1833 tarihinde kaymakam paşaya hitaben yazdığı emrinde, bu günlerde Allah'ın yardımıyla Konya'nın asilerden temizleneceğinin umulduğunu, bu yüzden beş on gün daha Çelebi Efendi'nin Karahisar'da ikamet etmesinin uygun olduğunu ve atıyye-i hümâyûn olarak da hazineden 10.000 kuruş alınıp gönderilmesini emretmiştir.[237] Ancak sadrazamın gerçekleşen yoğun sisin de etkisiyle İbrahim Paşa kuvvetlerine esir düşmesi nedeniyle Konya'nın kurtarılması mümkün olmamış ve Mısır Meselesi II. Mahmud'un Rusya'dan yardım istemesiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır.[238]

Mehmed Said Hemdem Çelebi ise Karahisar'da iken kendisine ulaşan ve İbrahim Paşa tarafından Konya'da dergâhta bulunan Aşçı Dede'ye yazdırılan tehditkâr ifadeler içeren mektubu alması üzerine Konya'ya dönmek zorunda kalmıştır.[239]

237 BOA. HAT. D.N: 355, G.N.: 19946.
238 Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali...*, s. 65 vd; Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 272.
239 BOA. HAT. D.N: 348, G.N.: 19768-A.

Tamir Faaliyetleri

Sultan II. Mahmud döneminde Mevlevi tekke ve zaviyelerinin tamir faaliyetleri devam etmiştir. Bu dönemde devletin ekonomik durumu iyi olmamasına rağmen "*İsticlâb-ı davât-ı hayriye*"nin temin edilmesi gayesine müstenid olmak üzere tamire muhtaç olan mevlevihanelerin tamiri, yanmış ya da yıkılmış olan mevlevihanelerin ise yeniden inşası söz konusu olmuştur. Bu tamiratlar içinde ilk olarak Konya Mevlânâ Dergâhında yapılan tamiratlardan söz edilebilir. Mevlânâ Dergâhı ve Sultan Selim Camii'nin ilk tamiri 1233/1817 tarihinde 66.336 kuruşluk[240] masrafla, ikinci tamiri de 1251/1835 tarihinde[241] 277.385 kuruş masrafla gerçekleştirilmiştir. Bu tamiratların yanı sıra Yenikapı Mevlevihanesi, Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi ve Kütahya Mevlevihanesi tamirleri ilk akla gelenlerdir. Özellikle Kütahya Mevlevihanesi'nin tamiri oldukça sorunlu olmuştur. II. Mahmud döneminde yangına maruz kalıp matbah ve hücrelerinin bir kısmı tahrip olan Galata Mevlevihanesi'nin tamiri ise yangından on yıl sonra tamamlanabilmiştir. Bu süre içinde dervişlerin çadırlarda ikamete mecbur kaldıkları ve çok sıkıntı çektikleri ifade edilmektedir.

Yenikapı Mevlevihanesi'nin Tamir Edilmesi

İstanbul mevlevihaneleri içinde yapılış tarihi bakımından Galata Mevlevihanesi'nden sonra gelen, ancak 19. yüzyılda en önemli ve etkin mevlevihanelerden biri konumuna yükselen Yenikapı Mevlevihanesi Sultan Mahmud'un padişahlığının ilk yıllarında esaslı bir tamirat görmüştür. Dergâhın tamir edilmesinde Halet Efendi'nin büyük katkısı olmuştur.[242] Zamanla özellikle semahane ve türbesinin tamire muhtaç bir hale gelmesi üzerine diğer müştemilatı ile birlikte 4 Ş 1231/ 30 Haziran 1816 tarihinde gerçekleşen irade-i seniyye üzerine Şehremini Hayrullah Efendi tarafından dergâhın tamiri için gerekli keşifler yapılmış ve tamirata başlanmıştır. Tamiratın başlangıcı esnasında eski dergâhtan alınan bir taşa urgan

240 BOA. HAT. D.N: 543, G.N.: 26851.
241 Bkz. Yusuf Küçükdağ, "1251 H/1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 181-206.
242 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 253.

bağlanmış ve urganın bir ucundan Halet Efendi ile Şehremini Hayrullah Efendi, bir ucundan da orada bulunan diğer kişiler tutarak taş konulacağı yere yerleştirilmiştir.[243] Tamiratın sona ermesi ise 5 R 1232/ 22 Şubat 1817 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tamirat üzerine dönemin şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla tarafından aşağıdaki mısralarla tarih düşülmüştür.

Olmuştu bundan akdem vîrân bu âsitane
Tecdîdi oldı mülhem kalb-i şeh-i cihane
Der-gâh-ı mürşid-i Rum olsun mu lâne-i bum
Etmişdi Çarh-ı meş'um murgâna âşiyâne
Molla'ya hürmet etti tevsi'a himmet etti
Hakkâ ki keramet etdi ol hüsrev-i yegâne
Mahmud Han-ı âgâh yani halîfetu'llah
Devrinde bunca dergâh feth oldu 'âşıkâna
Tevsi'-i mülk-i devlet etmektir onda hikmet
Zîrâ hümâ-yı himmet 'ahdinde oldu lâne
Aldı semazenler meydanını erenler
Pervâne der görenler döndükçe yana yana
Hurşîd kaldı bî-tâb yandı yanında mehtâb
Kandîl-i bâb u mihrâb fer virdi ferkadâna
Şems anda Mevlevidîr tennûre pertevidîr
Bir sırr-ı ma'nevidir kim çıkmış âsumâne
Bahre donup bu meydan mevc urdu mağz-ı Kuran
Daldı niheng-i irfan deryâ-yı bi-kerâne
Mutrib çalıp nevâyı yad eyle kutb-ı nâyı
Peyveste kıl duâyı âmin-i kudsiyâne
Döndükçe çarh-ı gerdân dönsün onunla devrân
Mazhar olup o hakan eltâf-ı Müste'ânâ
Envar-ı Şems-i Tebriz tarihim etdi leb-riz
Devr-i semaya döndü bab-ı sema-hane (1232/1817)[244]

243 Abdülbaki Nasır Dede, *Defter-i Dervişan II*, İSAM Ktb. No: 18112, s. 44.
244 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, Yay. Haz. Murat A. Karavelioğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, s. 57.

Bu tamirattan sonra Yenikapı Mevlevihanesi 1253/ 1837 yılında Sultan II. Mahmud'un himmetiyle ikinci bir tamirat daha geçirmiştir.[245]

Yenikapı Mevlevihanesi'nin Sultan II. Mahmud döneminde 1837 yılında gerçekleştirilen esaslı tamiratında tamir edilmeyen servi bahçesi isimli yerin etraf duvarları ile harem dairesi odalarının pencerelerine demir parmaklık takılması ve mevlevihanenin tamire muhtaç olan diğer yerlerinin tamir edilmesi dergâh Şeyhi Osman Salahaddin Dede tarafından talep edilmiştir. Osman Salahaddin Dede'nin bu talebi üzerine 14 B 1262/ 8 Temmuz 1846 tarihinde 69.828 kuruşa mal olacak bu tamiratın gerçekleştirilmesi ve masrafının evkaf hazinesinden verilerek eskiden olduğu gibi Laleli Vakfına masraf kaydedilmesi uygun görülmüştür.[246]

Yapılan bu tamiratlardan sonra arşiv belgelerinde yer alan Yenikapı Mevlevihanesi'nin tamirine ilişkin bir diğer bilgi de Sultan II. Abdülhamid dönemindedir. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Celaleddîn Efendi, 7 Za 1311/12 Mayıs 1894 tarihinde yazdığı dilekçesinde Yenikapı Mevlevihanesi'nin, geçen zaman içinde yağan kar ve yağmur yüzünden oldukça harap olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Mehmed Celaleddîn Efendi dergâhın tamiri hususunda birkaç sene önce de Evkaf Nezaretinden talepte bulunduğunu da dilekçesinde belirtmiştir. Ancak Abdülhamid Han tarafından verilen emir hükmünce Yenikapı Mevlevihanesi'nde gerçekleştirilecek tamirata karşılık olarak Evkaf Hazinesi'nden tahsis edilmiş olup birikmiş olan meblağın yetersizliği anlaşıldığından tamiratın gerçekleştirilmesi hususunda hâlâ bir karar verilemediğinden bahsetmiştir. Bu senenin de geçirilmesi halinde dergâhın tamir masrafının bir kat daha artacağını ifade etmiş ve dergâhın böyle harap bir halde bulunmasına hilafetpenahinin razı olmayacağını ifade ederek tamir edilmesini istemiştir. Şeyh Mehmed Celaleddîn Efendi'nin bu isteği üzerine dergâhın mükemmelen tamiri hususunda Hazine-i Hassa Nezareti'ne 17 Za 1311/ 22 Mayıs 1894 tarihinde tebligat gönderilmiştir.[247] Ancak aradan yaklaşık bir yıl gibi bir süre geçmesine rağmen herhangi bir işlem yapılmamıştır. Daha sonra gerçekleştirilen keşfi neticesinde dergâhın harem, selamlık ve dervişan daireleri tamiratının 168.320 kuruşa gerçekleşeceği anlaşılmış ve

245 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 129.
246 BOA. İrade Dahiliye (Bundan sonra İ. DH. olarak geçecektir) D.N. 123 G.N. 6298.
247 BOA. Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Bundan sonra Y. MTV. olarak geçecektir) D.N: 96, G.N.: 20.

yapılan ihalesi neticesinde 51.320 kuruş eksiltilerek 117.000 kuruşa maktuan icra edilmek üzere taliplisine tevdi edilmiştir. Bunun üzerine mukavele senedi düzenlenerek keşif defteriyle birlikte arzedilmesi ve yukarıdaki meblağın sarfıyla tamiratın gelecek sene başlayacağı Hazine-i Hassa Nazırı tarafından 18 Ra 1314/27 Ağustos 1896 tarihinde ifade edilmiştir.[248] Arşiv belgelerinde tamiratın gerçekleştiğine dair herhangi bir belgeye rastlayamadığımız, Mehmed Ziya'nın Yenikapı Mevlevihanesi ve diğer tetkik eserlerde[249] bu tamirata ilişkin herhangi bir bilgi bulamadığımız için yapılan bunca işleme rağmen dergâhın tamiratının yine gerçekleşmediği sonucunu çıkarıyoruz.

Kütahya Mevlevihanesi'nin Tamir Edilmesi

Kütahya'nın Mevlevilikle tanışması süreci Mevleviliğin kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Sultan Veled'in müntesiplerinden[250] biri olan ve "Kütahya Fatihi" olarak anılan Emir İmadüddîn Hezar Dinarî tarafından yaptırılan mescidin Kütahya'daki ilk mevlevihane olduğu ifade edilmektedir.[251] Burası daha sonra dergâhın ilk şeyhi olan Celaleddîn Ergun Çelebi'ye atfen Erguniyye Dergâhı[252] olarak meşhur olmuştur.[253] Kütahya Mevlevihanesi şeyh ailelerinin Mevlevilik kültürüne çok büyük katkıları olmuştur.[254] Kütahya Mevlevihanesi defalarca tamir görmüşse de bu tamiratlara

248 BOA. Y. MTV. D.N: 145, G.N.: 150

249 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 101-136; Hasan Özönder, "Yangınlarla Kaybettiğimiz Yenikapı Mevlevihânesi," (9. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 15-16 Aralık 1997 Konya- Türkiye), Konya 1998, s. 143-189; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevihânesi," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 93-108.

250 Abdurrahman Doğan, Kütahya'da bulunan ve Hezar Dinari tarafından yaptırılmış olan dört mescidin kitabelerindeki tarihlerden yola çıkarak kronolojik olarak Hezar Dinari'nin Sultan Veled'e intisab etmesinin imkânsızlığından bahsederek Sultan Veled olarak Mevlânâ'nın babası Bahaeddîn Veled'in kastedilmiş olabileceğini ileri sürer. Bkz. Doğan, s. 19; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 26.

251 Doğan, s. 74.

252 Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 69. Mevlevihâneler üzerine kapsamlı bir doktora tezi hazırlamış bulunan Barihüda Tanrıkorur ise bu iddianın ispatlanmaya muhtaç bir iddia olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Barihüda Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihânelerinin Mimâri Özellikleri," Basılmamış Doktora Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000, c. II, s. 482.

253 Kütahya Mevlevihânesi'nde XIX. yüzyıl sonuna kadar postnişîn olanların listesi için bkz. KMMA 51/29; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 213-214.

254 Mustafa Güneş, "Mevlevilik Kültürü Açısından Kütahya," (Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006 Konya-Türkiye), *Bildiriler*, Konya 2007, s. 259-270.

ilişkin bilgilerimiz daha çok 19. yüzyılda yapılan tamiratlarla sınırlıdır. 19. yüzyılın hemen başlarında Sultan II. Mahmud döneminde, nişancı iken Kütahya'ya sürgün edilen Halet Efendi tarafından yaptırılan ilk tamiratın tarihi 1227/1812'dir.[255] Yine 1229/1813 yılında Kütahya'da zorunlu ikamete tabi tutulan Sadrazam Galip Paşa, dergâh yakınındaki bir evi şeyh ailesine tahsis etmiş ve bunun içinde bir vakfiye düzenletmiştir.[256] Kütahya Mevlevihanesi'nin II. Mahmud dönemindeki esaslı tamir girişimi ise 1252/1836 yılında Hafız Mehmed Paşa[257] tarafından başlatılan tamirattır.

Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Efendi'nin, mevlevihanenin tamire muhtaç olduğundan bahsederek gerekli tamiratın yapılması hususunda yazdığı dilekçe üzerine mevlevihanenin tamiri görevi masraflarını kendisi karşılamak üzere Kütahya Muhassılı Hafız Mehmed Paşa'ya verilmiştir. Hafız Mehmed Paşa aldığı bu emir üzerine bu tamiratı büyük bir memnuniyetle gerçekleştireceğini ifade etmiştir. Mevleviliğe karşı ilgili olan Hafız Mehmed Paşa, bulunduğu İşkodra'dan dönerken Filibe'ye uğramıştır. Burada Filibe Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi ile yaptığı görüşme esnasında Ali Efendi tarafından dergâhın tamire muhtaç olduğu ifade edilmiştir. Hafız Mehmed Paşa, 1836 yılı ortalarında merkeze yazdığı arızada, görüştüğü Filibe Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi'nin erbab-ı halden ve duası alınacak kişilerden olduğundan bahsederek Filibe Mevlevihanesinin tamirinin Nazif Ağa tarafından gerçekleştirilmesi için izin verilmesini istemiştir.[258] Hafız Paşa'nm Filibe Mevlevihanesi ile ilgili bu tamirat isteği Babıâli'ye iletildikten sonra 29 Z 1252 / 6 Nisan 1837[259] tarihinde verilen cevapta, Hafız Paşa'nm Nazif Ağa tarafından tamir ettirilmesini istediği Filibe Mevlevihanesi'nin, Filibe Nazırı Mustafa Ağa tarafından tamir ettirilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Filibe Mevlevihanesi'ne

255 Özönder, "Kütahya....," s. 74.

256 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 218; Özönder, "Kütahya....," s. 74.

257 Mehmet Süreyya, c. 2, s. 557.

258 BOA. HAT. D.N: 1303, G. N: 50797.

259 Sicill-i Osmani'de Hafız Mehmet Paşa'nın Cemaziyelahir 1249'da (Ekim-Kasım 1833) feriklikle İşkodra mutasarrıfı olduğu ve bu görevinden ayrıldıktan sonra da Kütahya feriki olduğu ifade edilmektedir. Hafız Mehmet Paşa'nın ne zaman Kütahya feriki olduğu tam belirtilmese de Şaban 1252'de (Kasım 1836) vezirlikle Sivas valisi olduğu bilgisi verilmektedir (c. II. s. 557.). Arşiv kataloglarında belge için tahmini tarihlendirme yapıldığı için yukarıda verilmiş olan tarihin 1836 yılı yaz ayları olması daha mantıklıdır.

taamiye olarak aylık 250 guruş ve Kütahya Mevlevihanesi'ne de Kütahya muhassıllığı temettüatından aylık 150 guruş taamiye tahsis edilmiştir.[260] Hafız Mehmed Paşa, kendisine Kütahya Mevlevihanesi'nin tamiratı görevi verildikten sonra Kütahya'da bu tamiratla ilgilenmeye başlamıştır. Redif askerleri için yapılacak talimhanelerin inşaatıyla eşzamanlı başlayan mevlevihane tamiratı henüz bitmeden Hafız Paşa'ya Sivas Valiliği görevi tevdi edilmiştir.[261] Bu durum üzerine Babıâli'den verilen emirde, yarım kalan inşaatların tamamlanması için gerekli olan 235.000 kuruşun Hafız Paşa'nın yerine Kütahya muhassılı tayin edilen Dilaver Paşa tarafından verilmesi, Hafız Paşa'dan talep olunmaması ve inşaatların bitirilmesi hususu Dilaver Paşa'ya bildirilmiştir.[262]

Hafız Mehmed Paşa, Sivas valiliği ile görevlendirildiği için mevlevihane inşaatı ile ilgili olarak giderken verdiği bilgide, Kütahya Mevlevihanesi'nin inşasına başlandığını ve tamamlanmak üzere olduğunu belirtmiştir. Paşa, kış mevsiminin gelmesi nedeniyle sıva vb. işlerin yapılması uygun olmayacağından ilkbahara bırakılmasının uygun görüldüğünü, yarım kalan yerlerin tamamlanması hususunu da Kütahya'da bırakmış olduğu vekiline tenbih ettiğini belirtmiştir. Mevlevihanenin inşaat malzemesinin dahi hazırlanmış olduğu ancak, çalışacak olan amelelerin ücretleri gibi bazı masrafların da tarafından verilmek üzere mevlevihane inşaatının tamamlanması hususu Hafız Paşa tarafından Dilaver Paşa'ya ifade edilmiştir. Bu durum üzerine Dilaver Paşa Kütahya'ya ulaştıktan birkaç gün sonra İstanbul'dan gelen inşaat ustası ve diğer uzmanlar ile birlikte mevlevihaneye gidip yarım kalan inşaatı kontrol ettirmiştir.[263] Bu kontrolde, mevlevihanenin selamlığında inşa edilecek olan meydan odası, cami-i şerif, matbah, ahır, şadırvan, semahanenin altına yapılacak olan hücrelerin ve harem dairesine ilave edilecek dört odanın inşasına başlanmadığı sadece semahanenin inşasına başlandığı görülmüştür. Başlanılmış olan semahanenin de henüz kafesten ibaret olan yarım bir inşaat olduğu görülmüştür. Hafız Mehmed Paşa'nın temin edip hazırladığını ifade ettiği inşaat malzemeleri-

260 BOA. HAT. D.N: 1303, G.N.: 50782.
261 Mehmet Süreyya, c. 2, s. 557.
262 BOA. HAT. D.N: 589, G.N.: 28791.
263 BOA. HAT. D.N: 590, G.N.: 29007-F.

nin nerede olduğu kalfa ve diğer kişilerden sorulmuş ancak mevlevihanenin inşası için hazırlanmış malzemenin de olmadığı anlaşılmıştır. Hatta semahanenin inşasında kullanılan kerestenin de redif askerlerine yapılacak olan talimhane binası için hazırlanan kerestelerden olduğu öğrenilmiştir. Dilaver Paşa, mevcut haliyle inşaatın tamamlanmasının ne kadar masrafla gerçekleşebileceği inşaat kalfası ve diğer uzman kişilere sorduğunda, mevlevihane inşaatının 105.000 kuruş masrafla tamamlanabileceği cevabını almıştır. Masrafın bu şekilde kabarık çıkması üzerine Dilaver Paşa 13 Z 1252/ 21 Mart 1837 tarihinde Babıâli'ye yazdığı dilekçesinde, Kaptanı Derya Ahmed Fevzi Paşa'nın da mevcut durumu gördüğünden bahsederek mevlevihane inşaatının mevcut durumunu anlatmış ve hazırlanan keşif defterini de göndermiştir. Dilaver Paşa, yukarıda ifade ettiğimiz hususları ifade eden bir arıza kaleme alarak kendisi ile inşaatları gezmiş olan Kaptanı Derya Ahmed Fevzi Paşa'ya da göndermiştir.[264] Kaptanı Derya Ahmed Fevzi Paşa da Kütahya'da inşa edilen talimhaneler ve mevlevihane binası ile ilgili olarak Babıâli'ye bir tezkire sunmuştur. Kaptanı Derya Ahmed Fevzi Paşa, sunduğu bu tezkiresinde, daha önce görev icabı, Kütahya'da bulunduğu esnada, Kütahya'daki talimhane ve mevlevihanenin ne kadar eksikleri olduğunu bizzat gördüğünü ifade etmiştir. Ahmed Fevzi Paşa bu eksikliklerden bahsetmekle birlikte, Sivas Valisi Hafız Mehmed Paşa'nın bu iki binayı mevcut duruma getirinceye kadar birçok emek ve para harcadığından da bahsetmektedir. Bununla birlikte ahali ve ders hocalarından Osman Efendi, İsmail Efendi ve talebeleriyle birlikte taş ve toprak taşıyarak, bir sürü sıkıntıya katlanarak devlet için güzel hizmet ettiğini de ifade etmiştir. Kaptan paşa, esasında mevlevihane binasının kafes suretinde ise de, talimhanenin tamamlanmaya yakın olduğunu ve Dilaver Paşa'nın gönderdiği keşif defterinde belirtilen kurşun serilmesi ve diğer süslemelerden vazgeçilerek daha uygun bir şekilde tamamlanmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Uygun görülürse talimhane ve mevlevihane binalarının şimdiki mevcut hali defter edilerek Kütahya'da bulunan inşaat kalfasının İstanbul'a çağrılmasını, Ebniye-i Hassa Müdürü Halim Efendi ile yapılacakların görüşülüp alınacak kararın Babıâli'ye bildirilmesini ve bu hususta

264 BOA. HAT. D.N: 590, G.N.: 29007-E.

Babıâli'de ne şekilde karar verilirse kendisi tarafından da cevabının yazılmasını teklif etmiştir.[265]

Gerek Kütahya Muhassılı Dilaver Paşa'dan gelen arıza, gerek Kaptanı Derya Ahmed Fevzi Paşa'nın vermiş olduğu bilgiler, gerekse Sivas Valisi Hafız Mehmed Paşa'nm Kapı Kethüdası Muhib Efendi'nin tezkiresinde ifade edildiği üzere mevlevihane inşaatının tamamlanmakta olduğu, her malzemesinin temin edildiği sadece işçi yevmiyeleri gibi masrafların kaldığı gibi birbiriyle çelişkili bilgiler merkezde bir karmaşaya yol açmıştır. Bu durum mevlevihanenin tamirinin uzamasına da sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu çelişkili bilgiler üzerine durumun açıklığa kavuşturularak gereğinin yapılması istenmiştir. Bunun için önce Kütahya'da inşaatına başlanılan talimhaneler ve mevlevihanenin gerçek durumunub ne olduğu, mevlevihane binası inşaatında kullanılmak üzere temin edilen inşaat malzemelerinin neler olduğu ve Kütahya'da kimlere bırakıldığı gibi hususların Hafız Mehmed Paşa'dan[266] tekrar sorulması ve Hafız Mehmed Paşa'dan gelecek cevaba göre gereğinin yapılması Babıâli tarafından emredilmiştir.[267]

Yukarıda ifade ettiğimiz hususlar hakkında Sivas Valisi Hafız Paşa'nın verdiği cevaba dair bir arşiv belgesine ulaşamadık. Ancak bununla birlikte aşağıda ifade edeceğimiz üzere, Kütahya Muhassılı Dilaver Paşa'nın Kütahya'da inşa edilmekte olan redif askerleri talimhane binasına ait inşaat malzemelerinden kendi ikamet edeceği Kütahya hükümet konağı binasına sarf ettiği iddiaları bu meseleye başka bir boyut katmaktadır. Dilaver Paşa, hakkındaki bu iddialar üzerine uzun bir arıza kaleme alarak durumu açıklamaya çalışmıştır. Dilaver Paşa, 23 B 1253/ 23 Ekim 1837 tarihinde yazmış olduğu mektubunda, Kütahya'da inşa olunacak talimhane ve mevlevihane inşaatlarının İstanbul'da yapılan keşiflerinin 235.000 kuruş olduğunu ve bu masrafın kendisi tarafından karşılanması emrinin verildiğini belirtmiştir. Sonrasında, talimhane duvarına konulan mermer taşları söküp muhassıl konağına koymak gibi bir hareketin doğruluk ve karakterine aykırı olduğunu ve nezdinde büyük bir hıyanet olduğunu da ifade etmiştir. Dilaver Paşa, bu zamana kadar yapmış oldu-

265 BOA. HAT. D.N: 590, G.N.: 29007-B.
266 BOA. HAT. D.N: 590, G.N.: 29007-A.
267 BOA. HAT. D.N: 590, G.N.: 29007.

ğu hizmetlerinden de anlaşılacağı üzere bu türlü bir hıyaneti yapamayacağı aşikâr iken kendisi hakkında bu şekilde bir iftira atılarak itibarının zedelenmesinin, kendisini büyük bir üzüntüye soktuğunu ifade etmiştir. Dilaver Paşa, bu iftiradan kurtulmak için talimhane ve mevlevihane inşaatlarının incelenmesini ve bir taşma zarar gelmişse gerekli cezaya çarptırılmasını özel olarak niyaz etmiştir. Talimhane malzemelerinin hükümet konağı inşasında kullanıldığı iddialarına karşı Dilaver Paşa, talimhane ve mevlevihane inşaatı fazlasından olup ortaya atılmış ve işe yaramayan birkaç parça taşın alınıp kullanıldığı şeklinde bir açıklama getirmiştir. Yine Vali Hafız Paşa tarafından ileride memleket konağının tamiri için kullanılır düşüncesiyle toplatılarak bir tarafa konulan 23 adet direk ile bir miktar ufak tahtanın, memleket malı olduğu ahali tarafından bildirildiğinden dolayı, şehir ileri gelenlerinin onayıyla alınıp memleket konağının inşasında kullanıldığı paşanın belirttiği diğer bir hususdur. Dilaver Paşa, valinin malı olarak sonradan yerine daha iyisi konulmak şartıyla yalnız 150 okıyye neft yağı alındığını ve bunlardan başka mevlevihane ve talimhane inşaatlarının malzemelerine hiçbir şekilde el sürülmediğini ifade etmiştir. Dilaver Paşa, mevlevihane ve talimhane inşaatlarının tamamlanması masrafının İstanbul'da hazırlanan keşif bedelinin 235.000 kuruş olduğunu ancak, İstanbul'dan gelmiş olan kalfanın raporuyla talimhanenin 500.000 kuruşluk masrafla, mevlevihanenin de 100.000 kuruşluk masrafla tamamlanmasının mümkün olduğunu vurgulamıştır. Ancak, Kütahya ve Karahisar sancakları geliriyle bu bedelleri karşılamasının mümkün olamayacağını, bu masrafları karşılamak içinde fukara halk üzerine daha fazla vergi salıp tahsiliyle de ahaliye zulüm edemeyeceğini ifade etmiştir. Dilaver Paşa, inşaatların tamamlanması için gerekli olan 1200 kesenin (600.000 kuruş) şimdi ve daha sonra karşılanması mümkün olmadığından, harcırahı kendisi tarafından verilmek üzere emin ve güvenilir bir inşaat kalfasının tayin edilmesini istemiştir. Tayin olunacak kalfa tarafından inşaatı tamamlanacak olan binaların detaylıca keşfinin yapılarak, defterinin yine aynı memurla Babıâli'ye sunulmasını talep etmiştir. Şayet inşaatın İstanbul'dan keşfolunduğu gibi 235.000 kuruşla tamamlanması mümkün olursa maaşıyla tamiratı tamamlayacağını ancak

önceki keşifler gibi 600.000 kuruş olur ise bunun imkânları dışında olacağını ve bu hususta merhametlerine sığındığını belirtmiştir.[268]

Dilaver Paşa'nm Babıâli'ye yazdığı bu arıza üzerine talimhane binası malzemelerinin hükümet konağına sarf olunduğuna dair iddianın aslı olmadığına hükmolunmuş ve Dilaver Paşa'nın isteği üzere yeni bir keşif için sağlam ve güvenilir bir inşaat kalfasının görevlendirilmesiyle Dilaver Paşa'ya gereği üzere cevabın yazılması emredilmiştir.[269] Bu istek üzerine İstanbul'dan gönderilen inşaat kalfası Abdülhalim Efendi'nin 25 B 1254/ 14 Ekim 1838 tarihinde hazırlamış olduğu keşif raporunda sadece mevlevihane inşaatımn tamamlanması için 118.897 kuruş gerekli olduğu ifade edilmiştir.[270]

İstanbul'dan gönderilen inşaat kalfası Abdülhalim Efendi'nin çıkartmış olduğu 118.897 kuruşluk keşif raporu da Babıâli tarafından güvenilir bulunmamış olacak ki, 29 Z 1255/ 4 Mart 1840 (a.g.y.tt)[271] tarihinde mevlevihanenin tekrar incelenip ölçülmesi için Tophane-i Amire kaymakamlarından Ethem Bey ile bir mühendisin Kütahya'ya memur edildikleri ifade edilmiştir.[272]

Yukarıda ayrıntılarını vermiş olduğumuz Kütahya Mevlevihanesinin tamiri hususu belgelerden de anlaşıldığı üzere yaklaşık beş yıllık bir sürenin geçmesine rağmen kaynak sıkıntısı nedeniyle tamamlanamamıştır. Gerek Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Efendi'nin istekleri gerekse Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'nin dahi ara sıra dile getirdiği tamiratın tamamlanması isteği karşısında meselenin halledilmesi için çaba sarfedilmiştir. Semahanenin ve diğer binaların büyüklüğünün mevlevihanenin eski halini geçmemesi şartıyla toplam masrafının 53.979 kuruş olacağına dair maliye nazırı tarafından gönderilen takrir üzerine mevlevihanenin inşasının nice manevi himmetlere vesile olacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle 20 L 1256/15 Aralık 1840 tarihinde belirtilen masra-

268 BOA. HAT. D.N: 1306, G.N.: 50979-A.
269 BOA. HAT. D.N: 1306, G.N.: 50979.
270 BOA. HAT. D.N: 1244, G.N.: 48320-J.
271 Başbakanlık Osmanlı Arşivinde özellikle hiçbir tarih ibaresi olmayan belgeler tasnif edilirken belge içeriğine göre tahmini bir tarihlendirme yapılmış ve bu husus yazılan belge özetinin sonuna a.g.y.tt. (ay, gün, yıl tahmini tarih) kısaltması konularak ifade edilmiştir. Bu tarihlendirmeler hususunda bazen birkaç yıl yanlış tarihlendirme yapılmış olabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.
272 BOA. C. EV. D.N: 43, G.N.: 2105.

fın Maliye ya da Evkaf-ı Hümâyûn hazinelerinin hangisince karşılanması münasip ise oradan karşılanıp inşaatın tamamlanması hususunda emir verilmiştir.[273] Verilen bu emir üzerine oldukça uzamış olan Kütahya Mevlevihanesi'nin tamiri işi Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta geçen Sultan Abdülmecid dönemine sarkmıştır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Kütahya Mevlevihanesi'nin tamir edilmesi ile ilgili olarak diğer kaynaklarda belirtilen[274] 1836 yılında Hafız Mehmed Paşa tarafından gerçekleştirildiği ifade edilen tamirat aslında tamamlanamamıştır. Hafız Mehmed Paşa tarafından başlatılan tamir işi Hafız Mehmed Paşa'nın Sivas valisi tayin edilmesiyle Kütahya muhassılı olan Dilaver Paşa'ya havale edilmiş, ancak Dilaver Paşa zamanında da tam anlamıyla bitirilememiş ve 1257/1841 tarihinde Mutasarrıf Mustafa Paşa tarafından tamamlanmıştır.[275] Yapılan bu tamiratla ilgili kitabede yazılanlar ise aşağıdaki gibidir;

Kurb-ı âlem gavs-ı evham padişâh-ı muhterem
Şah-ı mansûru'l alem şevketlü Han Abdulmecid
Calis-i evreng-i şevket ol şah-ı malik-i rikab
Cûd-ı lütfiyle eder eder şâhân-ı âfâk-ı âbid
Ol şehinşâh-ı selimü'l kalb adi'l-meşrebin
Çekdi nev-tedbir adli zulme bir ser-sedid
Kıldı tanzimat ile ma'mûr mülk ü millet
Buldu dünya intizam hali bir vefk-i ümid
Alemi kıldıkta îmar ol şehinşah-ı güzin
Hak Teâlâ ömrünü ikbâlini kılsın medîd
Eyleyüp ervâh-ı ehlullaha kasmed-i ihtiram
Bir dürü dergâhların tecdid kıldı bir mezîd
İşte ez cümle Kütahya Mevlevi Dergâhı'nın
Tarih-i dürr-i semende letafet gün gibi oldu bedîd
Şâd olur rûh-ı Cenâb-ı Mevlevi ol şâhdan

273 BOA. İ. DH. D.N: 27, G.N.: 1315.
274 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 218; Özönder, "Kütahya....," s. 74; Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevihânelerinin....*, c. II, s. 482.
275 Doğan, s. 31; Özönder, "Kütahya....," s. 74.

Böyle bir dür ki kılındı ahd-ı lütfunda cedîd
Buldu Kütahya zehî bu dergâh-ı zîb ile tam
Mısra-i zibâsı oldu bu tarih-i müfîd-i ümid
Resm-i diğerde dedim tarih-i bâlâsın Azîz
Kıldı pâk îcad bu dergâhı Han Abdülmecid[276] 1257-1841/42

Gerçekleştirilen bu tamirattan yaklaşık 18 yıl sonra 1274/1857-58 yıllarında Kütahya'da meydana gelen yoğun selden[277] etkilenen mevlevihane yine tamire muhtaç hale gelmiştir.[278] Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Çelebi, Kütahya'da yoğun yağıştan dolayı meydana gelen sel sonucu taşan derenin hemen kıyısındaki Kütahya Mevlevihanesi'nin selden etkilenip harap olduğunu yapılan keşfi neticesinde 29.000 kuruşla tamirinin mümkün olacağının anlaşıldığını ifade etmiştir. Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi İsmail Hakkı Efendi tarafından tamiri hususunda istida olunmuşsa da 29.000 kuruşluk meblağın karşılanmasına imkân olmadığından dolayı tamiratının ertelenmesine karar verilmesi üzerine Şeyh İsmail Efendi durumu Mehmed Said Çelebi'ye bildirmiştir. Mehmed Said Çelebi, Dersaadete yazdığı dilekçesinde İstanbul'dan dönüşü esnasında Kütahya'ya uğrayarak mevlevihanenin durumunu bizzat gördüğünü, Kütahya'da meydana gelen kuvvetli yağmurdan dolayı meydana gelen sel suyunun türbe-i şerîf, semahane ve diğer yerleri bütünüyle doldurduğunu, harem tarafını yıkarak yerle bir ettiğini ifade etmiştir. Bu durum üzerine dergâh şeyhi İsmail Efendi'nin dergâhın tamiri isteği için İstanbul'a gittiğinden, fukara ve dervişanın da dergâhta ümitsiz ve şaşkın bir şekilde kalmış olduklarından bahsederek dergâhın tamiri hususunu 1 B 1275/ 4 Şubat 1859 tarihinde yazmış olduğu dilekçesinde dile getirmiştir[279]. Çelebi Efendi'nin yukarıda ifade ettiğimiz dilekçesi üzerine 15 L 1275/ 18 Mayıs 1859 tarihinde Kütahya Mevlevihanesi'nin tamire muhtaç olan yerleriyle yanmış olan üç odası, sel geçmesi nedeniyle yıkılan semahane duvarının

276 Doğan, s. 31.
277 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 135, G.N.: 71, BOA. İrade Meclis-i Vala evrakı belgeleri (Bundan sonra İ. MVL. olarak geçecektir) D.N: 406, G.N.: 17635.
278 Kütahya Mevlevihânesi hakkında bilgi verilen kaynaklarda bu selden bahsedilmemektedir.
279 BOA. İ.DH. D.N. 431, G.N. 28551.

yapılan keşfi gereğince 29.550 kuruş masrafla tamir ettirilmesi ve masrafının da Evkaf Hazinesi'nden karşılanması hususunda emir verilmiştir.[280]

Kütahya Mevlevihanesi, 1859 yılında gerçekleştirilen tamirinden sonra aradan geçen zaman içinde oldukça yıpranmış ve 1886 yılına gelindiğinde yeniden tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu zaruret üzerine, yapılan keşfi neticesinde 60.000 kuruşluk bir bedelle tamiratın gerçekleştirilebileceği anlaşılmıştır. Dergâhın ekonomik açıdan imkânsızlıklar içinde bulunmasından dolayı bu masrafın hazine tarafından karşılanması isteği ile verilen dilekçe üzerine 13 S 1304/11 Kasım 1886 tarihinde bu tamirat masrafının yarısının Hazine-i Hassa'dan yarısının da Evkaf Hazinesi'nden karşılanarak tamiratın gerçekleştirilme emri verilmiştir.[281] Verilen bu emir üzerine dergâhın tamiratına başlanmış ve tamiratın sona ermesi 1889 yılını bulmuştur.[282] Mevlevihanede tamiratın sona ermesine rağmen tamire muhtaç olan kısımlar bütünüyle tamir edilebilmiş değildir. Kütahya Mevlevihanesi'nin gerçekleştirilen bu tamiratı esnasında dervişlere mahsus olan bazı kısımları tamir bütçesininin yetersiz gelmesinden dolayı yarım kalmıştır. Yarım kalan bu eksikliğin de tamamlanması için hükümet nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Yarım kalan hücrelerin tamiri için gerekli olan 20.000 kuruşluk meblağın da karşılanması için 27 Ra 1311/ 8 Ekim 1893 tarihinde yazılan dilekçenin[283] kabul görüp görmediği hususunda kaynaklarda açıklayıcı bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Kütahya Mevlevihanesi'nin 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki harap ve bakımsız[284] durumu göz önüne alınırsa yukarıda dile getirilmiş olan 20.000 kuruşluk yardım talebine olumlu cevap verilmediği hükmünü çıkarabiliriz.

Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi'nin Tamir Edilmesi

Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi ile ilgili olarak kaynaklarda detaylı bilgi bulmak pek mümkün değildir. Ancak ulaşabildiğimiz 15 S 1207/ 2

280 BOA. İ.DH. D.N. 431, G.N. 28551.
281 BOA. İ. DH. D.N: 1009, G.N.: 79671.
282 Özönder, "Kütahya....," s. 74; Sezai Küçük, "Dünden Bugüne Kütahya Mevlevihânesi," *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 10, sy. 29, Güz 2006, s. 62.
283 BOA. Dahiliye Mektubi Kalemi Belgeleri (Bundan sonra DH. MKT. olarak geçecektir) D.N: 146, G.N.: 22.
284 Küçük, "Dünden Bugüne....," s. 62.

Ekim 1792 tarihli bir belgede III. Selim'in cülusundan sonra mevlevihane vakıflarının beratlarının yenilenmesi isteği ile ilgili bir dilekçeden şeyhinin Mehmed Dede olduğunu öğreniyoruz. Belgede mevlevihanenin Güzelhisar'da, Ramazan Paşa Mahallesi'nde bulunduğu da ifade edilmektedir.[285] Şeyh Mehmed Dede'nin ne kadar süre mevlevihane şeyhliği vazifesini yerine getirdiğini tam olarak bilemiyoruz. Ancak 25 R 1237/ 19 Ocak 1822 tarihinde Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından kaleme alınan bir belgede Güzelhisar Mevlevihanesi'ne ait vakıfların mütevellisi bulunmadığından, kendisi tarafından icazetname ile Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi şeyhi tayin edilen Es-seyyid El-hacc Mustafa Dede'ye mütevellilik beratı verilmesi isteği dile getirilmektedir.[286] Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin bu isteği kabul edilerek 24 B 1237 / 16 Nisan 1822 tarihinde Şeyh Mustafa Dede'ye mütevellilik beratı verilmesi uygun görülmüştür. Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi, 1834 yılında çarşıda meydana gelen yangında büyük bir zarar görmüştür. Bu yangından sonra aradan dört yıl geçmesine rağmen mevlevihane tamir ettirilememiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, İstanbul'da bulunduğu esnada kendisiyle görüşen Aydın Mevlevihanesi şeyhinin dergâhın tamiri hususunda kendisinden yardım istediğini belirtir ancak şeyhin ismini belirtmez.[287] Şeyh efendinin bu isteğinin üzerinden çok geçmeden vefat ettiğini belirten Mehmed Said Hemdem Çelebi, mevlevihane meşihatine Ali Dede'nin tayin edildiğini bildirir. 01 B 1254 / 20 Eylül 1838 tarihli bu belgede ismi belirtilmeyen şeyhin 1834 yılında dergâhın yanması esnasında şeyh olduğu da göz önüne alınırsa yukarıda ifade etmiş olduğumuz 1822 tarihli belgedeki Şeyh Mustafa Dede olması ihtimal dahilindedir. Şeyh Ali Dede'nin Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi şeyhliği oldukça kısa sürmüştür. Hacı Ali Dede'nin 1259/1260-1843/1844 tarihlerinde vefatı üzerine meşihat 1261/1845 tarihinde Mehmed Said Dede'ye tevcih edilmiştir.[288] Mehmed Said Dede'nin meşihati 01 Ra 1275/ 9 Ekim 1858 tarihine kadar sürmüştür.[289] Mehmed Said Dede, dergâha gelen su ile ilgili olarak Ahmed

285 BOA. C.EV. D.N: G.N.: 17110.
286 BOA. C.EV. D.N: 140, G.N.: 6989.
287 BOA. HAT. D.N: 553, G.N.: 27356-A.
288 BOA. C. EV. D.N: 211, G.N.: 10547.
289 BOA. Sadaret Mektubi Kalemi umum vilayet yazışmalarına ait belgeler (Bundan sonra A. MKT. UM. olarak geçecektir) D.N: 328, G.N.: 51.

isimli bir şahısla girmiş olduğu münakaşa ve bu şahsı yaralaması yüzünden icra kılınan mahkemede suçlu bulunmuştur.[290] Bu uygunsuz durum üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan olaya müdahale edilmiş ve 01 Ra 1275 / 9 Ekim 1858 tarihinde Mehmed Said Dede'nin yapmış olduğu bu uygunsuz hareketten dolayı görevinden alınıp yerine Yenikapı Mevlevihanesi Semazenbaşısı Kemal Ahmed Dede'nin tayin edilmesi uygun görülmüştür.[291] Kemal Ahmed Dede'nin bu görevde ne kadar kaldığını şimdilik bilemiyoruz. Ancak Aydın Mevlevihanesi postnişinliği görevinde iken yaz aylarında Hanya'da bulunan Mevlevi muhibbanına mesnevi dersleri veren ve bu şekilde birkaç yıl devam ettikten sonra 1880 yılında Hanya Mevlevihanesi'nin kurulmasıyla ilk şeyhi olan Şemseddin Dede 22 C 1290 / 17 Ağustos 1873 tarihinde Aydın Mevlevihanesi şeyhi olarak görülmektedir.[292] Şemseddin Dede'nin 1880 yılında Hanya Mevlevihanesi şeyhi olmasından sonra Aydın Mevlevihanesi'ne kimin şeyh olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. Hal böyle olmakla beraber 5 R 1310 / 27 Ekim 1892 tarihinde şeyh Mustafa Nuri Dede'dir.[293]

Yukarıda 19. yüzyıldaki şeyhleri hakkında kısa bir bilgi verdiğimiz Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi, 1834 yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Bu yangın sonrasında mevlevihanenin hemen yeniden inşası mümkün olamamış ve mevlevihane öylece kalmıştır. Bu durum üzerine, Mehmed Said Hemdem Çelebi, İstanbul'da bulunduğu esnada meseleyi dönemin Aydın Eyaleti Müşiri Yakup Paşa'ya arz etmiştir. Çelebi'nin bu isteği üzerine Yakup Paşa, bu meselenin başkalarına arzedilmesine gerek yok Aydın'a döndüğümde öncekinden daha iyi inşa ederim diyerek Çelebi Efendi'nin isteğinin yerine getirileceğini ifade etmiştir. Ancak bu inşaat gerçekleşmeden Yakup Paşa görevinden alınmıştır. Bu esnada dergâhın şeyhinin de vefat etmesi dergâhın daha fazla harap ve perişan kalmasına sebep olmuştur. Mehmed Said Hemdem Çelebi, dergâhın şeyhsiz kalmasını iyi görmeyerek belki bir şeyh tayin edilince belde eşrafı tarafından yardım yapılır diyerek dergâh şeyhliğini Ali Dede'ye tevcih etmiştir. Ancak buna rağmen mütesellimin ve eşrafın yardımları söz konusu olmamıştır. Hatta şeyh tayin olunan Ali Dede ailesiyle bera-

290 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 324, G.N.: 30.
291 BOA. A. MKT. UM. D.N: 328, G.N.: 51.
292 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 461, G.N.: 85.
293 BOA. İrade Mâliye Belgeleri (Bundan sonra İ. ML. olarak geçecektir) D.N: 4, G.N.: 1310 / C-15.

ber ikamet edecek bir ev dahi bulamadığı için Konya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Aydın'a gidişinde ailesiyle birlikte açıkta kalarak büyük sıkıntı çeken dergâh şeyhi Ali Dede, mevlevihanenin tamir edilmesi için Mehmed Said Hemdem Çelebi'den padişahtan yardım istemesi konusunda ricacı olmuştur. Mehmed Said Hemdem Çelebi de padişahın, Osmanlı memleketinde nice cami, mescid, tekke ve zaviyeyi yeniden ihya ettiğinden bahsederek bu mevlevihanenin de sadaka-yı şahane olarak yeniden ihya edilmesi için 01 B 1254/ 20 Eylül 1838 tarihinde bir arzuhal yazmıştır.[294] Yukarıda özetlediğimiz dilekçe üzerine hem kış mevsiminin gelmiş olması, hem de inşa edilecek dergâhın ne büyüklükte olacağının ve masrafının ne olacağının bilinmediği için bu durumun Aydın Müşiri Tahir Paşa'ya bildirilerek, dergâhın yerini incelemesi, yapılacak binanın resmedilmesi ve ne kadara mal olacağının keşfettirilerek Dersaadete bildirilmesi emredilmiştir.[295] Kendisine verilen bu emir üzerine Tahir Paşa bu işlemleri gerçekleştirmiştir. Tahir Paşa'nın gönderdiği keşif raporlarında inşaatın 85.525 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır.[296] Ancak hem inşaat mevsimi olmaması hem de masrafın biraz fazla bulunmasından dolayı, dergâhın ebatlarının küçültülmüş haliyle ne kadar masrafa mal olacağının anlaşılması için yeniden Aydın'dan cevap alınması ve inşası emredildiği takdirde gerekli olan meblağın nereden karşılanacağı konusunda ne şekilde irade-i seniyye buyurulur ise bildirilmesi de istenilmiştir.

Sonuçta Aydın'dan gelen keşif raporları ve resimler padişaha sunulmuş, ancak yapılması planlanan mevlevihanenin Çırağan Sarayı yakınındaki (Beşiktaş Mevlevihanesi) mevlevihaneden bile daha büyük olduğunun resimden anlaşılması üzerine taşrada bu kadar büyük bir mevlevihanenin inşasına gerek olmadığından bu konunun Ebniye-i Hassa müdürüne havalesiyle Aydın'a uygun bir memur gönderilerek incelenmesi ve gereğine göre resmedilip, masrafının çıkarılarak gerekenin yapılması 02 Za 1254/17 Ocak 1839 tarihinde emredilmiştir.[297]

Bu emir üzerine yapılacak mevlevihanenin keşfi 17 Z 1254/ 3 Mart 1839 tarihinde tekrar yapılmış ve masrafın yine 85.525 kuruş olacağı ifade

294 BOA. HAT. D.N: 553, G.N.: 27356-A.
295 BOA. HAT. D.N: 553, G.N.: 27356.
296 BOA. HAT. D.N: 637 G.N.: 31415-A.
297 BOA. HAT. D.N: 637 G.N.: 31415.

edilmiştir.[298] Mevlevihanenin tamiri için emir verilmişse de inşaatın 11 Ca 1257/ 1 Temmuz 1841 tarihine kadar gerçekleşmemiş olduğunu görüyoruz. Bu tarihte Şeyh Ali Dede, dergâhın yanmış olduğu ve ailesiyle ikamet edecek ev olmadığı, mevlevihane gelirinin de olmaması nedeniyle düşmüş oldukları sıkıntıdan kurtulmak için kendisine maaş tahsis edilmesini niyaz etmiş ve bu isteği kabul edilerek kayd-ı hayat şartıyla Güzelhisar Muhassıllığı malından verilmek üzere 60 kuruş maaş tahsis edilmiştir.[299] Mevlevihanenin tam olarak ne zaman tamir edildiğini tayin edemesek de 11 N 1266/21 Temmuz 1850 tarihli bir belgeden mevlevihaneye yeterince geliri olmadığı için tayinat isteğinden mevlevihanenin tamiratının 1850 yılından önce tamamlandığı hükmüne varabiliriz.[300]

Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi gerçekleştirilen bu tamirat sonrasında 1887 yılına gelindiğinde yeniden tamire muhtaç hale gelmiştir. Mevlevihanenin harap olan hücrelerinin tamir edilmesi ve taamiye bedelinin yeterli gelecek miktara yükseltilmesi hakkında mevlevihane Postnişini ve dervişanı tarafından verilen dilekçe ve bu hususta verilen istilamnameye cevaben Aydın vilayeti idare meclisinden gelen mazbatada dergâhın keşif defterine göre 19.000 kuruş masrafla tamirinin gerçekleştirileceği ve Maliye Hazinesi'nden tahsis edilmiş 360 kuruş taamiyesinin de 140 kuruş zamla 500 kuruşa yükseltilmesi Şûrayıdevlet-i Dahiliyenin 8 S 1305/ 26 Ekim 1887 tarihli mazbatasıyla kararlaştırılmıştır. Şûrayıdevlet'te dergâhın tamiratının gerçekleştirilmesi ve tayinatın artırılması yönünde karar alınmış olmasına rağmen bu karar onaylanmamıştır. Buna gerekçe olarak da, Aydın Mevlevihanesi'nin vakfının olmadığının anlaşılması gösterilmiştir. Bu gibi vakfı olmayan dergâhların tamiratının ise eskiden beri hayır sahipleri tarafından gerçekleştirildiği ve yapılan keşif neticesinde ortaya çıkan muhammen bedelin de fazla yüksek olmadığından bahsedilerek bu tamiratın mahalli yetkililer tarafından teşvik ettirilerek, hayır sahiplerinin yardımıyla tamir ettirilmesi emredilmiştir. Taamiye miktarına yapılması istenen zam hususunda da mevcut şartlar içinde hazinenin bu gibi bir zamma müsait olmadığından dergâhın şimdiye kadar idare edildiği şekilde

298 BOA. EV. D. D.N: G.N.: 10905.
299 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 25522.
300 BOA. A. MKT. UM. D.N: 23, G.N.: 34.

idare edilmesi gerektiğine ve bu kararın Aydın Vilayeti'ne tebliğine 14 S 1305/ 1 Kasım 1887 tarihinde karar verilmiştir.[301]

Ekonomik nedenlerden dolayı tamiratın hayır sahipleri tarafından yaptırılması emri ne yazık ki Aydın'da yeterince tesirli olmamıştır. Yukarıda vermiş olduğumuz tarihten beş yıl sonra Aydın Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Nuri Dede, 5 R 1310 / 27 Ekim 1892 tarihinde bir dilekçe kaleme almıştır. Yazdığı dilekçesinde Aydın Mevlevihanesi'nin tamiri için daha önce defalarca başvurulmasına rağmen sonuç alınamadığını, yerli ahali tarafından da tamiratın gerçekleştirilmemesi yüzünden dergâhın çökmeye yüz tuttuğunu, daha önce 500 kuruş olmasına rağmen 360 kuruşa düşürülen taamiyesinin de dergâhın ihtiyaçlarına kifayet etmemesinden dolayı dergâhın idaresinde büyük sıkıntı çektiklerinden bahsetmiştir.[302] Mustafa Nuri Efendi, yapmış olduğu isteği desteklemek adına Burdur Mevlevihanesi taamiyesinden daha önce tenzil edilmiş olan miktarın yeniden yükseltildiğini hatta geriye dönük olarak düşürülen tenzilat miktarının dahi toplamıyla verildiğini de ifade etmiştir. Mustafa Nuri Dede, ifade ettiğimiz üzere halini arzettikten sonra dergâhın masrafları hazineden karşılanmak üzere tamir edilmesini ve taamiyenin de eskiden olduğu gibi 500 kuruşa çıkartılması isteğini yinelemiştir. 15 C 1310 / 4 Ocak 1893 tarihinde verilen cevapta Mustafa Nuri Dede'nin bu isteği üzerine dergâhın tamirinden hiç bahsedilmemekle birlikte taamiyesinin 500 kuruşa çıkarılması isteği kabul edilmiştir.[303]

Galata Mevlevihanesi'nde Yapılan Tamiratlar

Galata Mevlevihanesi'nin Sultan Mahmud döneminde yapılan ilk tamiratı, Şeyh Mahmud Ümid Dede'nin isteği üzerine gerçekleşmiştir. Bu istek Sultan Mahmud tarafından kabul edilmiş ve 1230/1815 tarihinde başlanan inşaat 40.000 kuruş masrafla 1231/1816 yılında tamamlanmıştır.[304] Dergâhta Halet Efendi tarafından da tamiratlar gerçekleştirilmiştir. Halet Efendi, mevlevihanenin kapısının yanına bir çeşme üzerine de bir mek-

301 BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları Belgeleri (Bundan sonra MV. olarak geçecektir) D.N: 25, G.N.: 55.
302 BOA. İ. ML. D.N: 4, G.N.: 1310 / C-15.
303 BOA. İ. ML. D.N: 4, G.N.: 1310 / C-15.
304 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 91.

tep, muvakkithane ve kütüphane.[305] yaptırmıştır. Kendisi için de bir türbe yaptıran Halet Efendi aynı zamanda Şeyh Galib ve Şârih-i Mesnevi İsmail Rüsûhi Ankaravî'nin türbesini de yenilemiş ve tekkenin avlusuna mermer döşetmiştir.[306] Halet Efendi, yaptırmış olduğu çeşmeye Mihrişah Valide Sultan tarafından Beyoğlu'na getirilen sudan ücreti kendi vakfından karşılanmak üzere verilmesini ve kütüphanesi ile Şârih-i Mesnevi İsmail Rüsûhi Ankaravî'nin türbesinin üstünün kurşun kaplanması masrafının da hazine tarafından karşılanmasını istemiş ve bu isteği de kabul olunmuştur.[307] Halet Efendi, mevlevihanede bulunan meşayih-i kiramın puşidelerini de yenileyerek türbelerini ve dergâhın hücrelerini tamir ettirmiştir. Bu tamirat ise Şevval 1234/ Temmuz 1819'da tamamlanmıştır.[308]

Sultan II. Mahmud döneminde Galata Mevlevihanesî'nin bir diğer tamiri de Şeyh Kudretullah Efendi döneminde gerçekleştirilmiştir. Şeyh Kudretullah Efendi, yazdığı dilekçesinde 1240/1825 tarihinde meydana gelen yangında dergâhın matbahınm, mescidinin ve dokuz adet dedegân hücresinin yandığını ifade etmiştir. Yangından sonra dört seneden beridir matbah olarak bir çadırın kullanıldığını ve dedegânın da çadırlarda ikamet etmekte olduğunu belirten Kudretullah Efendi, pek acıklı bir biçimde kaleme aldığı dilekçesinde geçen dört yıllık sürede çadırların sağlamlıklarını yitirdiklerini kuvvetli yağmurlarda su aldığından bahsetmiştir. Kudretullah Dede geçen bu dört senelik süre zarfında mevlevihanede bulunan dervişlerin oldukça sıkıntı çekmekte olduklarını vurgulayarak, bu sıkıntıların giderilmesi için istekte bulunmuş ve yapılan bu yardımlar neticesinde Mevlânâ hazretlerinin ruhani yardımlarının da Devlet-i Âliyye'nin yanında olacağını ifade etmiştir. Kudretullah Dede'nin sunmuş olduğu bu dilekçeye karşılık 3 Z 1244/ 6 Haziran 1829 tarihinde verilen emir ise, dergâhın matbahı ve dedegân için yeni çadırlar verilmesi şeklinde olmuştur.[309]

1240/1825 yılında çıkan yangında zarar gören Galata Mevlevihanesi'nin hücrelerinin inşası uzun müddet gerçekleştirilmemiş ve bu tamirat

305 M. Baha Tanman, "Galata Mevlevihânesi" *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 317.
306 Ayvansarayî, s. 440.
307 BOA, HAT. D.N: 1301 G.N.: 50612.
308 Ayvansarayî, s. 440.
309 BOA. C. EV. D.N: 285, G.N.: 14508.

işi sürüncemede kalmıştır. Önce dervişler için çadırlar verilmek suretiyle bir müddet idare yoluna gidilmiştir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi verilen çadırların eskimesi ile su almaya başlaması ve Kudretullah Dede'nin ısrarlı girişimleri sonucunda semahanesinin tamiri ve gerekli görülen diğer mahallerinin inşası tamamlanmış ve toplam 279.885 kuruşa mal olmuştur. Bu bedelin de darphanenin revgân-ı zeyt[310] ve sabun varidatından karşılanması kararlaştırılmıştır. Tersane-i Amire müdürü Lebib Efendi nezaretiyle gerçekleştirilen bu inşaat 11 N 1250/ 11 Ocak 1835 tarihinde tamamlanmıştır.[311] Dergâhın tamirinin tamamlanması üzerine yazılan kitabesi de şu şekildedir;

Himmet-i Mahmud Han bu dergâhı
Eyledi âbad şevketle hemen
Saye-i adlinde mamur olmada
Su-be-su hep cilvegâh-ı aşıkân
Hak Teala eylesin daveri
Böyle çok hayra muvaffak her zaman
Bir hesapta düştü mana lâfz ile
Beyti tarihin Lebib etti beyan
Yaptı bu dergâhı zibâ-yı cedid
Bin ikiyüz elli de Mahmud Han[312]

Galata Mevlevihanesi yapılan bu tamiratından sonra aradan çok geçmeden yine tamire muhtaç bir hale gelmiştir. 18 B 1260/ 3 Ağustos 1844 tarihinde[313] mevlevihanede bulunan şeyh dairesinin bazı mahallerinin tamir edilmesi, altına yeniden bir oda yapılarak, matbah ve su yollarının gerekli yerlerinin 24.441 kuruş masrafla tamirinin gerçekleştirilmesine izin verilmiştir. Tamiratın tamamlanması 08 B 1261/ 13 Temmuz 1845 tarihini bulmuş ve tamirat masrafı, tamirattan önce çıkartılan 24.441 kuruşluk bedeli aşarak 29.140,5 kuruşa ulaşmıştır.[314] Bu tarihten sonra 1263/ 1847

310 Eski vesikalarda geçen zeytinyağı yerine kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, c. III, s. 53.
311 BOA. C.EV. D.N: 167, G.N.: 8348.
312 Kerametli, s. 20.
313 BOA. İ.DH. D.N. 89, G.N. 4478.
314 BOA. İ. DH. D.N. 105, G.N. 5314.

yılında Sultan II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan[315] mevlevihaneye sarnıç, şadırvan ve çamaşırhane birimlerini ekletmiştir.[316]

Ancak yukarıda ifade ettiğimiz tamirat yeterli gelmediğinden, Galata Mevlevihanesi Postnişini Kudretullah Dede 04 C 1266/17 Nisan 1850 tarihinde yazdığı dilekçesinde, 1251/ 1835 senesinden bu yana Galata Mevlevihanesi'nin layıkıyla tamir edilmediğini dolayısıyla şiddetle tamire muhtaç olduğundan bahsetmiştir. Kudretullah Dede, hem Mevlânâ hazretlerinin ruhaniyetine olan muhabbetleri hem de fukara-yı dervişan kulları haklarında rahmet ve merhameti icabınca dergâhın tamirinin Evkaf Hazinesi'nden gerçekleştirilmesini niyaz etmiştir.[317] Kudretullah Dede'nin bu dilekçesi üzerine dergâhın tamire muhtaç olduğu görülerek 4 C 1266/ 17 Nisan 1850 tarihinde dergâhın gerekli yerlerinin tamiri hususu Evkaf Nezareti'ne havale olunmuştur. Daha sonra 29 Z 1266/ 5 Kasım 1850 tarihinde Ebniye Meclisince yapılan tamirat keşfinde 412 keselik (206.000 kuruş) bir masrafla tamiratın gerçekleşeceği anlaşılmış, Şeyh Kudretullah Dede ve Evkaf-ı Hümâyûndan bir memurun nezaretinde tamir olunması için izin istenmiştir.[318] Arşiv belgelerinden bu tamirata hemen başlanılmadığı anlaşılmaktadır. Galata Mevlevihanesi tamirata muhtaç bir halde iken 1852 yılında yine mevlevihanede çıkan yangında Şeyh Kudretullah Dede'nin ikamet ettiği harem dairesi, bütün eşyalarıyla birlikte yanmıştır. Kudretullah Dede, meydana gelen bu yangın sonrasında 17 L 1268 / 4 Ağustos 1852 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde meydana gelen yangın neticesinde evinin tamamen yandığını, hiçbir eşyasını kurtarmak nasip olmadığından hanesinin tamiri ve eşyalarının yeniden temini hususunda yardım edilmesi isteğini dile getirmiştir.[319] Kudretullah Dede'nin yazmış olduğu bu dilekçesine kısa bir süre sonra cevap verilmiştir. 15 Za 1268 /31 Ağustos 1852 tarihinde Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye Evkaf Hazinesi'nden 5.000 kuruş atıyye verilmesi ve dedegân için gerekli

315 M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 137.
316 M. Baha Tanman, "Galata Mevlevihânesi," s. 317; Kerametli, s. 36.
317 BOA. İ. DH. D.N. 213, G.N. 12443.
318 BOA. Sadaret Amedi Kalemi Belgeleri (Bundan sonra A. AMD. olarak geçecektir) D.N. 23 G.N 27.
319 BOA. İ. MVL. D.N: 243 G.N.: 8817.

olan üç dört bab odanın hemen yapılması emri verilmiştir.[320] Yangın esnasında evi yanan Kudretullah Dede'nin ikameti için de 18 Za 1268/3 Eylül 1852 tarihinde verilen bir emirle o bölgede kiralanan evin kirası olan 800 kuruşun da keşif masrafına eklenerek karşılanması için 1268/1852 Ağustosundan itibaren aylık 800 kuruşun Evkaf Hazinesi'nden her ay verilmesi uygun görülmüştür.[321] Galata Mevlevihanesi'nin inşasına başlanmakla birlikte, inşa masrafı olarak 412 keselik masraf fazla bulunduğu için öncelikle inşaatın yapılması zorunlu kısımlarının inşası düşünülmüştür. 24 Z 1268/ 9 Ekim 1852 tarihinde Evkaf Nezaretinden gönderilen takrirde, öncelikle inşası için emir verilen bazı binaların Ebniye Meclisi tarafından yaptırılan keşfi neticesinde 65.200 kuruşluk masrafla meydana geleceği anlaşılmıştır. Bunlardan 20.000 kuruş masrafla matbah ve hatab mahallinin derhal yapılması ve bunların bitirilmesiyle diğer müştemilatının da keşfi gereğince yapılması emri verilmiştir.[322]

İncelediğimiz arşiv belgelerinden Galata Mevlevihanesi'nin tamirinin oldukça uzadığı anlaşılmaktadır. 7 Ra 1273/ 5 Kasım 1856 tarihli bir belgede Galata Mevlevihanesi'nin yandığından bu yana boş arsa olarak kalması dervişanın sefalet çekmesine sebep olduğundan inşasına iltimas olunduğu ve inşa masrafı için 1269/1852 senesi bütçesine dahil edilerek 2.000 kese akçe tahsis edildiği ifade edilmektedir. Bu meblağdan dergâh içinde bulunan çeşme ve şadırvanın tamir masrafı olan 353 kese verilerek dergâhın şimdilik inşası kararlaştırılan yerlerinin keşfi neticesinde 429.000 kuruşa mal olacağı ve Minas Kalfa tarafından yaptırılması için gereğinin yapılması emredilmiştir.[323] 06 Ş 1274/ 22 Mart 1858 tarihli bir diğer belgede ise Maliye Nezareti'ne Galata Mevlevihanesi'nin meşihat dairesiyle teferruatının inşası hususunda emir buyrularak takririnin gönderildiğinden bahsedilerek bir an önce tamamlanması emredilmiştir.[324] 23 Za 1274/ 5 Temmuz 1858 tarihinde daha önce de ifade ettiğimiz gibi Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah

320 BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (Bundan sonra A. MKT. MVL. olarak geçecektir) D.N. 55, G.N. 80.
321 BOA. İ. DH. D.N. 258, G.N. 15929.
322 BOA. İ. DH. D.N. 259, G.N. 16064.
323 BOA. İ. DH. D.N. 361, G.N. 23883.
324 BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (Bundan sonra A. MKT. NZD. olarak geçecektir) D.N. 254 G.N. 22.

Dede'nin dergâhın tamiratı esnasında ikameti için kiralanan evin kirasının mevlevihanenin inşa masrafına dahil edilerek karşılanması hususunda gereğinin seri bir şekilde yapılması Maliye Nezaretinden istenmiştir.[325] Tamiratın bu kadar uzamasından dolayı oldukça sıkıntı çeken Kudretullah Dede, mevlevihanenin inşa masrafı için gönderilen haftalığın gecikmesinin inşaatın gecikmesine sebep olduğundan bahsederek, gönderilen haftalıkların geciktirilmemesi hususunda müracaatta bulunmuştur. Kudretullah Dede'nin ricası üzerine 18 Ra 1275/ 26 Ekim 1858 tarihinde mevlevihanenin tamiratı için gönderilen haftalıkların geciktirilmemesi için Maliye Nezareti'ne bir tezkire yazılmıştır.[326]. Bu belgelerdeki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Galata Mevlevihanesi'nin tamirinin tamamlanması uzun bir zaman almıştır. Öncelikle semahane[327] ve matbah olmak üzere tamirat peyderpey gerçekleştirilmiştir. Galata Mevlevihanesi semahanesinin giriş kapısının üzerinde bulunan Sultan Abdülmecid'in tuğrasının olduğu yazıtta yer alan;

Lafzen ü manen iki mısrada üç tarihle
Üçler asa kutb-ı devrâni ider Ziver sena
Bin iki yüz yetmiş altı sâli içinde Behin
Kıldı bu dergâhı Şeh Abdülmecid a'lâ bina[328]

İfadesinden dergâhın tamiratının 1276/1859-60 tarihlerinde sona erdiğini anlıyoruz.

Sultan Abdülmecid döneminde başlanılan tamiratı ile ilgili yukarıda bilgi verdiğimiz Galata Mevlevihanesi'nin tamiri süreci, Sultan Abdülmecid'in ölümü sonrasında, Sultan Abdülaziz döneminde de devam etmiştir. Buna göre 18 Ca 1280/ 31 Ekim 1863 tarihli belgede Galata Mevlevihanesi'nin inşa masrafı hakkında bilgi verilmiştir. Belgede Galata Mevlevihanesi binasının eksik kalan yerlerinin tamamlanması için sarfolunan 164.622 kuruş 10 paradan keşfine denk gelen 156.909 kuruşunun hazine tarafından verilmesi gerekli ise de, yapılan tamirat neticesinde keşif miktarını

325 BOA. A. MKT. MHM D.N. 134 G.N. 26.
326 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 267, G.N. 17.
327 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 95.
328 Kerametli, s. 38.

aşan ve istihdam edilen kâtip ve memurlara verilen 7.713 kuruş 10 paranın da hazineden karşılanması teklif edilmiş ve bu da kabul edilmiştir.[329]

Galata Mevlevihanesi'nde yapılan ve yukarıda detaylarını açıkladığımız tamiratlardan sonra bir diğer tamirat da dergâhın suyuyla ilgili tamirattır. 22 C 1291/ 6 Ağustos 1874 tarihinde mevlevihanede bulunan sebil ve çeşmenin harap olan mecrasının yapılan keşfi icabınca 10.350 kuruş masrafla tamir edilmesi hususu da padişaha iletilmiş ve bu istek de kabul edilerek gereğinin yapılması emredilmiştir.[330]

Saraybosna Mevlevihanesi'nin Tamir Edilmesi

II. Mahmud döneminde arşiv kayıtlarında rastladığımız bir başka tamirat kayıdı da Saraybosna'da bulunan ve İsa Bey[331] tarafından yaptırılan Saraybosna Mevlevihanesi'ne ait olanıdır. Saraybosna Mevlevihanesi, önce uç beyi daha sonra Bosna sancak beyi olan ve 1463-1469 yılları arasında görev yapan İsa Bey tarafından yaptırılmıştır.[332] İsa Bey'in vakıfnamesinden inşa tarihini 1462 yılı Ocak ayına kadar götürmek mümkündür.[333] Ancak İsa Bey'in yaptırmış olduğu zaviyenin yanına yaklaşık yüz elli yıl sonra sahib-i hayrattan Hacı Mahmud isimli biri tarafından yeni bir mevlevihane yaptırılmıştır.[334] Saraybosna Mevlevihanesi, Saraybosna'nın kenarında, Milaçka Nehri kıyısında Bendbaşı tabir olunan mesire alanında inşa edilmiştir. Mevlevihanenin bulunduğu mevki yaz mevsiminde Saraybosna ahalisinin genellikle vakitlerini geçirdikleri bir yerdir.[335] 1071/ 1660 yılında bölgeyi gezen Evliyâ Çelebi de mevlevihanenin cennet gibi bağlık bahçelik bir yerde kurulduğunu, semahaneli ve yetmiş-seksen hücreli olduğunu ifade etmektedir.[336] M. Ali Uz, Zenta hezimeti sonrasında Prens Eugen tara-

329 BOA. İ.DH. D.N. 517, G.N. 35171.

330 BOA. İ. DH. D.N: 688, G.N.: 47976.

331 Enes Pelidija-Ferudun Emecen, "İsa Bey," *DİA*, c. 22, s. 475-476.

332 Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Mevlevi Tekkeleri," *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, (haz. Feyzi Halıcı), Ankara 1978, s. 177. Ayrıca bkz. Jasna Samıc, "Le Tekke Mevlevi de Bembasa a Sarajevo," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 159-176.

333 Kazım Hacımeyliç, "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevihânesi," (I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu 19-21 Aralık 2001 Manisa-Türkiye), Bildiriler, Manisa 2002, s. 325.

334 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 306.

335 BOA, C. EV. D.N: 144 G.N.: 7161.

336 *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, Hazl. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, 5. kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 225.

fından 1697 yılında işgal edilen Saraybosna'nın büyük bir tahribata maruz kaldığını, bu tahribat sırasında mevlevihanenin de yakılıp yıkıldığını, bu tarihten 1781-1782 tarihine kadar harap bir halde kaldığını ve bu tarihte yeniden yaptırıldığını ifade etmektedir.[337] Ancak 15 R 1194/20 Nisan 1780 tarihli bir belgede dergâh şeyhi Osman Dede tarafından yapılan bir şikâyetten dergâhın yukarıda ifade etmiş olduğumuz tahribattan sonra yeniden inşa veya tamir edildiği sonucunu çıkarmamız mümkündür. Şeyh Osman Dede, dergâhın vakıfları hakkında bilgi verdikten sonra on beş seneden beridir dergâhın harap olduğu ve dergâhın vakıflarının gelirleri ile dergâhın yeniden tamir edilmesini istediği halde vakıf mütevellisi tarafından kaymakam tayin edilen Salih'in buna engel olması üzerine durumu kadıya aksettirmiştir. Sonuçta merkezden vakfın muhasebesinin çıkartılması, dergâhın tamiri için gerçekleşecek masrafın tespiti için keşfinin yaptırılarak bildirilmesi ve buna göre dergâhın tamir ettirilmesi emredilmiştir.[338] Bu emir sonrasında mevlevihane 1196/1781-1782 tarihinde tamir edilmiştir.[339] Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1194/ 1780 tarihli belgede dergâh şeyhi Osman Dede tarafından dergâhın on beş senedir harap olduğundan bahsedildiğine göre dergâhın 1697 yılındaki tahribattan sonra tamir geçirmiş olduğu ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

Mevlevihane geçen zaman içinde harap olduğu için tamiratı Bosna'da bulunan Vezir Vecihi Mehmed Paşa[340] tarafından layıkı vechiyle yaptırılmıştır.[341] 29 Ra 1252/14 Temmuz 1836 tarihinde yazılan dilekçede mevlevihane içindeki mescidin tamir ettirildiği ifade edilmiştir. Yine yakınında başka cami olmadığından cuma namazlarında sıkıntı çekildiği için mescide minber yapılması, cuma ve bayram namazlarının kılınması için de belirli bir vazife ile imam tayin edilmesi edilmesi konusunda izin istenmiştir.[342]

337 M. Ali Uz, "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 105.

338 BOA. C. EV. D.N: 160 G.N.: 7996.

339 Hafız, s. 178.

340 Bkz. Mehmet Süreyya, c.V, s. 1655.

341 Cemal Çehayiç, "Bosna Hersek'te Mevleviler," Çev. Muhammed Aruçi, *Tasavvuf Kitabı*, Haz. Cemil Çiftçi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 746.

342 BOA. C. EV. D.N: 144 G.N.: 7161.

Saraybosna'da kurulan mevlevihane ve yetişen mesnevihanlar sayesinde Mevlevilik yüzyıllar boyunca Saraybosna'da canlı kalabilmiş ve 20. yüzyıla aktarılabilmiştir.[343]

II. Mahmud döneminde tamiratları hakkında bilgi verdiğimiz mevlevihanelere Kasımpaşa Mevlevihanesi'ni de[344] ekleyebiliriz. Arşiv kaynaklarında mevlevihanenin tamiriyle ilgili detaylı bilgiye ulaşamasak da Şeyh Şemseddin Efendi 1251/1836 tarihinde vermiş olduğu dilekçesinde dergâhın yenilenmesinden sonra tayinatının yetersiz geldiğinden bahsederek tayinat miktarının artırılmasını istemiştir.[345] Ayvansarayî, bu tamiratın 1250/1834-1835 yıllarında yapıldığını ifade etmektedir.[346]

İstanbul mevlevihaneleri içinde Anadolu yakasındaki tek mevlevihane olan Üsküdar Mevlevihanesi de II. Mahmud döneminde tamirat geçirmiştir. Şeyh Abdullah Necib Dede zamanında gerçekleştirilen bu tamir esnasında Müşir Ahmed Fevzi Paşa bina emini tayin edilmiş ve tamirat 1250/1834'te sona ermiştir. Pertev Paşa da yapılan tamirat için tarih düşmüştür.

Yine şâdan kıldı rûh-ı Mevlânâ'yı Mahmûd Han
Yapıldı tarih-i zîb-efzâ bu a'lâ Mevlevihane
1250/ 1834[347]

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar ve Vakıf Tevliyetlerinin Tevcihi

Tekke ve zaviyelerin Osmanlı Devleti sosyal hayatında üstlenmiş olduğu vazifelere karşılık devlet tarafından yapılan desteklerin, tamiratların ve karşılanan yiyecek vesaire giderleri karşısında devletin tekkelerdeki dervişlerden beklediği tek karşılığın Osmanlı arşiv vesikalarındaki sloganlaşmış ifadesiyle "*İsticlab-ı Da'vât-ı Hayriye*" olarak belirtilebilir. Özetle ifade ettiğimiz bu üç kelimenin açılımına baktığımızda tarikatların, tekke

343 Emin Lelic,"Saraybosna Mesnevîhanları," Çev. Rıfat Atay, (Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevihâneler Sempozyumu, 19-21 Aralık 2005 Manisa-Türkiye), Bildiriler, Manisa 2006, s. 103.
344 Kasımpaşa Mevlevihânesi hakkında geniş bilgi için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 162-176; Ayvansarayî, s. 405-407; Baha Tanman, "Kasımpaşa Mevlevihânesi," *DİA*, c. 24, s. 554-555; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c. V, s. 293-296.
345 BOA. HAT. D.N: 551, G.N.: 27178.
346 Ayvansarayî, s. 407.
347 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, c.V, s. 264.

ve zaviyelerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gerek devletin kuruluş ve genişlemesi süreci, gerekse fethedilen yerlerin iskân edilmesi, Türkleştirilmesi ve İslam'ın yeni fethedilen bölgelere yayılması sürecinde gerçekleştirdikleri katkıları ve bu hususta devletin muzafferiyeti için edilen halis duaları ifade edebiliriz. Yine klasik dönemden devletin yıkılışına kadar olan süreçte tekkeler ve zaviyeler sosyal yaşam ve toplumsal hayatın farklı alanlarında çok önemli vazifeleri yerine getirmişlerdir. İşte bu noktada yukarıda ifade ettiğimiz üzere "*İsticlab-ı Da'vât-ı Hayriye*"nin temin edilmesi, devletin devamı ve muzafferiyetinin sağlanması hususunda dervişlerin hayır dualarının sağlanması hedeflenmiştir. Bunun için daha önceki dönemlerde olduğu gibi II. Mahmud döneminde de gerekenin yapılmaya çalışıldığını görüyoruz. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra dergâhları kapatılan Bektaşilik hariç diğer tarikatların tekke ve dergâhlarının iaşe masrafları ve ihtiyaçları devlet imkânları elverdiğince karşılanmaya çalışılmıştır. Bu hususta II. Mahmud döneminde devletin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren Mevlevi dergâhlarının gerek vakıflardan verilmekte olan gelirlerinin devam ettirilmesi, gerekse ölüm veya azil gibi nedenlerden dolayı şeyhi değişen mevlevihanelerin yeni atanan şeyhlerine vakıf tevliyetlerinin tevcihi konusuna riayet edilmiş ve bazı Mevlevi dergâhlarının iaşe bedellerine zam yapılmıştır.

Bu hususta birçok örnek vermek mümkündür. Filibe Mevlevihanesi'nde bulunan dervişlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında çekilen sıkıntılara binaen Filibe Mevlevihanesi'nin taamiyesinin artırılması da bunlardan biridir. Filibe Mevlevihanesi Şeyhi Esseyyid Ali Dede takdim ettiği arzuhalinde dergâhın taamiyesinin dervişlere yetmediğinden bahsederek Filibe nezareti mukataası malından ya da diğer mallardan dergâhın ihtiyaçlarına yetecek miktarda vazife buyurulmasını istemişti. Ancak o dönemlerde yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı II. Mahmud'un emriyle mukataat ve cizye mallarından vazife tevcihi yasaklanmıştı. Bu sebeple yeni vazife tevcihleri hatt-ı hümâyûna bağlı olduğu için bu hususa izin verilirse Filibe nezareti malından ya da Filibe nazırı olanlar tarafından verilmek üzere Filibe Mevlevihanesi fukarasına günlük bir miktar tayin edilmek üzere ilam yazılmıştır. Bu ilam üzerine 23 Za 1232/ 4 Ekim 1817 tarihinde Sultan

Mahmud'un emriyle Filibe Mevlevihanesi dervişanına taamiye olarak mahlulden nakıs şartıyla günlük bir okıyye pirinç tayin edilmiştir.[348] Yine 28 Ş 1235/ 10 Haziran 1820 tarihli bir belgede Yenikapı Mevlevihanesi fukarasına taamiye olarak senelik 18 kile pirincin Filibe'den Matbah-ı âmireye gelen ocaklık pirincinden alındığı ifade edilmektedir.[349]

Yukarıda verdiğimiz örneklerde de olduğu gibi arşiv belgelerinde takip ettiğimiz mevlevihanelere yapılan tevcihler ve vazife tayinleri hususunda diğer tarikatlara ait dergâhlarla karşılaştırma imkânı konumuz sınırlarını aşacak surette geniş bir çalışmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte tam olarak tespit edemesek de bazı belgelerde mevlevihanelerle birlikte diğer tekkelerin isimlerinin geçmesi bize bu konuda kısmi de olsa bir karşılaştırma imkânı vermektedir. Mesela 15 B 1249/ 28 Kasım 1833 tarihli bir belgede diğer dergâhlara verilen tayinatlardan da bahsedilmektedir. Buna göre, Filibe nezareti mukataası malından senelik olarak Galata, Kasımpaşa, Yenikapı, Beşiktaş ve Üsküdar mevlevihanelerine 18'er kile, Şehremini semtindeki Ermenek Şeyhizâde Şeyh Abdülkadir Efendi'ye ve Kalecik'te bulunan Nakşbendîye tarikatından Şeyh Ata Efendi Tekkesi'ne dahi 15'er kile olarak verilen pirincin beratlarının yenilenmesi söz konusu edilmiştir.[350] Yukarıdaki miktarlardan da anlaşıldığı üzere, gerek dergâhların büyüklüğü nedeniyle gerekse Mevleviliğin dönem içinde devlet katındaki itibarı nedeniyle olsun bu tür yardımlarda terazinin Mevlevilik lehine biraz daha ağır bastığını görüyoruz. Bu bağlamda yukarıdakilere ek olarak, II. Mahmud döneminde mevlevihanelere yapılan diğer yardımları ve iaşe tayinlerini arşiv belgelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla aşağıda ifade edeceğiz.

Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Şemseddin Efendi, 29 Z 1251/ 16 Nisan 1836 (a.g.y.tt) tarihinde vermiş olduğu dilekçesinde Kasımpaşa'da yenilenen mevlevihanenin mevcut gelirinin dergâhtaki dervişlerin ihtiyaçlarına yeterli gelmediğinden, dergâhın gelirinin artırılmasını talep etmiştir. Yapılan incelemede dergâhta bulunan dervişlerin çokluğu sebebiyle gerçekten sıkıntı çekildiği müşahade edilmiş ve dergâhın gelirinin artırılması yoluna gidilmiştir. İlk olarak Laleli Vakfi fazlasından aylık 300 kuruş taa-

348 BOA. HAT. D.N: 627, G.N.: 37980.
349 BOA. C. EV. D.N G.N.: 26246.
350 BOA. C. EV. D.N G.N.: 20592.

miye tayinine izin verilmişse de bu miktar dahi az bulunarak 400 kuruşa yükseltilmiştir.[351]

Döneme ait arşiv belgelerinde Kocaeli Sancağı'na bağlı Akhisar-ı Geyve kazasına tabi Şekre?, Bulanda?, Mere ve Akçaşehir köylerinin aşar vergilerinin eskiden beri Beşiktaş Mevlevihanesi'nin taamiyesi için eda olunduğunu tespit edebiliyoruz. Yine bu köyler Sakarya Nehri üzerindeki köprünün bakımı göreviyle köprücü kayd olunduklarından avarız ve tekâlif-i şakkadan[352] muaf idiler. Ancak, Akhisar-ı Geyve kadısı ve bu üç köy dışında bölgedeki diğer köyler ahalisi Bulanda, Mere ve Akçaşehir köylülerinin vergi muafiyetlerinin kaldırılmasını ve kendileri gibi vergi vermelerini isteyen ilam ve muhzırlar kaleme almışlardır. Sakarya Nehri üzerindeki köprünün tamir edilmesi ihtiyacı hasıl olunca yukarıdaki üç köy ahalisinden köprünün tamir masraflarının karşılanması ve vergi muafiyetlerinin kaldırılması söz konusu olmuştur. Bu durum köylüyü zor durumda bırakmakla beraber Beşiktaş Mevlevihanesi taamiyesi için eda olunan aşar bedelinin de tehlikeye girmesine sebep olmuştur.[353] Bunun üzerine durum, dönemin Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Ahmed Aziz Paşa'dan sorulmuştur. Ahmed Aziz Paşa tarafından 15 Za 1228/ 9 Kasım 1813 tarihinde verilen cevapta köylülerin kanun dışı odun sattıkları, kalyoncu bedellerini eda etmedikleri ve köprünün tamiri için gerekli kereste temini gibi hususlarda yardım etmediklerinden köprü tamirinin sekteye uğradığı ve bu hususta köylülerin layık olduğu şekilde vergilerini ödemeleri için Akhisar-ı Geyve kadısının bir ilam ve diğer köyler ahalisinin şikâyetlerini içeren mahzarlar sunduğu cevabı verilmiştir. Bu durum üzerine Sultan Mahmud, yukarıdaki köyler ahalisinin Beşiktaş Mevlevihanesi dervişanı taamiyesi için göndermiş oldukları aşar bedelinin ilga edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte köprü tamiri gibi önemli işlerde de bir gecikme ve engelleme olmaması için kereste, mübayaa ve kalyoncu maddelerinde yukarıdaki köyler ahalisinin kontrol edilip gerekli katkısının sağlanarak uygun bir surette meselenin halledilmesini de emretmiştir. Daha sonra bu husus Kocaeli

351 BOA. HAT. D.N: 551, G.N.: 27178.

352 Tekâlif-i Şakka; Şer'i cevaz bulunmayan ve tekâlif kayıtlarına uymayan vergilere verilen isimdir. Bkz. Pakalın, c. III, s. 439.

353 BOA. HAT. D.N: 287, G.N.: 17242.

Mutasarrıfı Mustafa Paşa tarafından 15 S 1230 /27 Ocak 1815 tarihinde ilgili kaza yetkililerine bir kez daha hatırlatılmıştır.[354]

II. Mahmud'un saltanatının ilk dönemlerinde devlet içinde en etkin kişilerden biri olan Halet Efendi, Mevleviliğe mensup bir devlet adamı idi. Devrinde Mevlevileri koruyup kollamış ve mevlevihaneler için yardım ve tamir faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu hususta Galata Mevlevihanesi için yaptıkları bir örnek teşkil etmektedir. Halet Efendi, yazdığı dilekçesinde Mihrişah Valide Sultan tarafından Beyoğlu'na getirilen suyun fazlasından iki masura suyun Galata Mevlevihanesi'nde yaptırdığı sebil için verilmesini ve kendi kütüphanesi ile yakınında bulunan Şârih-i Mesnevi İsmail Rüsûhi hazretlerinin türbesinin üzerine kurşun döşenmesini istemiştir. Halet Efendi'nin bu isteği II. Mahmud tarafından da kabul görmüştür. Yukarıda ifade ettiğimiz suyun icare-i merkume ile bila mahlul Halet Efendi'nin sebiline verilmesine ve kütüphane ile Şarih-i Mesnevi İsmail Rusûhi'nin türbesinin üzerine kurşun döşenmesine 29 Z 1234/ 19 Ekim 1819 tarihinde ruhsat verilmiştir.[355]

Sultan Mahmud döneminde Mevlevi şeyhlerinin uhdesindeki maaşların ölümlerinden sonra yerlerine geçen yeni postnişinlere tevdi edilmesinde bir sıkıntı yaşanmadığını ifade etmiştik. Bu bağlamda gösterebileceğimiz örnek ise Erzincan Mevlevihanesidir. Erzincan'da bulunan Melik Salih Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Arif Dede verdiği dilekçesinde Erzurum cizyesi malından olmak üzere günlük 120 sağ akçe tekke-i mezbure dervişanı taamiyesi bedeli, dergâh şeyhi Mehmed Dede'nin uhdesinde iken Mehmed Dede vefat ettiği için kendi uhdesine kaydedilmesini istemiştir. Mehmed Arif Dede'nin bu isteği 27 Z 1244/ 30 Haziran 1829 tarihinde kabul olunarak beratı verilmiştir.[356]

Mevlevilerle İlgili Vakalar

Devletin birçok şehrinde kurulmuş olup asırlardır faaliyet gösteren mevlevihanelerde 19. yüzyıla gelindiğinde mevlevihane şeyhliğinin babadan oğula geçmesi hadisesinin bir teamül haline gelmesi nedeniyle köklü

354 BOA. HAT. D.N: 761, G.N.: 35985.
355 BOA. HAT. D.N: 1301, G.N.: 50612.
356 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17556.

şeyh aileleri oluşmuştu. Bu durum doğal olarak gerek mevlevihane içinde gerekse bulunulan şehirde bazı sorunların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlara sebep olan etkenlere baktığımızda bazen dergâhın kötü yönetimi nedeniyle dervişlerin dergâh şeyhi hakkındaki şikâyetleri,[357] bazen dergâh şeyhinin vakıf şartlarına riayet etmeyerek dergâha ait vakıf gelirlerini dergâh için kullanmayıp kişisel harcamaları için kullanması,[358] bazen mevlevihane şeyhlerinin bulundukları şehirde elde etmiş oldukları iktidar neticesinde ahali üzerinde uygulamış oldukları baskıları gösterebiliriz.[359] Yine mevlevihane şeyhleri sahip oldukları nüfuz ve vakıf gelirleri sayesinde bulundukları şehirde neredeyse bir âyan konumuna gelmişler ve şehrin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu durum bazen yaşanan kıtlık, yangın veya sel gibi afetler karşısında halkın yararına faaliyetlerde bulunmak gibi sonuçlar vermiş, bazen de şeyhin memleket işlerine gereğinden fazla müdahalesi neticesinde ahalinin mevlevihane şeyhinden şikâyetçi olması şeklinde sonuçlanmıştır.[360] II. Mahmud döneminde de özellikle taşrada bulunan mevlevihane şeyhleri ile ilgili yukarıda misallerini vermiş olduğumuz bazı olumsuz durumlara ilişkin örnekler mevcuttur. Aşağıda başlıklar halinde bu örneklerden bahsedilmiştir.

Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Dede'nin Sürgün Edilmesi

İnşası Ulu Ârif Çelebi dönemine kadar uzanan Afyon Karahisar Mevlevihanesi,[361] Mevlevilikte Mevlânâ'dan sonra adeta ikinci pir olarak kabul edilen Divane Mehmed Çelebi'nin burada medfun olmasından dolayı Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra en önemli asitanelerden biri olarak kabul edilmiştir.[362] Tetkik eserlerde ve Mevlevilikle ilgili kaynaklarda Afyon Karahisar Mevlevihanesi'nde 1050/1640 yılında şeyh olan Muhammed

357 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-A
358 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 18161.
359 BOA. HAT. D.N: 502, G.N.: 24655.
360 BOA. A. MKT. UM. D.N: 118, G.N.: 29.
361 Karahisar Mevlevihânesi için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. s. 176-181; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 101 vd; Yusuf Ilgar, "Afyon Karahisar Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 107-141; Özönder, "Afyon...., s. 97-123.
362 Barihüda Tanrıkorur, "Karahisar Mevlevihânesi," *DİA*, c. 24, s. 418.

Ârif Çelebi'den sonra 19. yüzyıla kadar şeyh olanların kimler olduğu hakkında şimdiye kadar sağlıklı bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.[363] Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Afyon şer'iyye sicillerinde yapılacak titiz araştırmalarla 1640 yılından 19. yüzyıla gelinceye kadarki bilinmeyen dönemde şeyh olanlar hakkında bilgi sahibi olunabileceğini düşünüyoruz.

Mesela Afyon şer'iyye sicillerinde yer alan bir bilgiye göre 1134/1722 tarihinde Karahisar Mevlevihanesi meşihat ve mesnevihanlığma Abbas Dede tayin edilmiştir.[364] Yine 19. yüzyıl başlarında 29 Z 1220/ 20 Mart 1806 (a.g.y.tt) tarihinde Karahisar Mevlevihanesi'nde şeyh olan evlad-ı zükûrdan Alaaddin Dede, İstanbul'a yazdığı arızasında otuz beş seneden beri dergâhta şeyh olduğunu, şeyhliğinin Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin arzı üzerine şeyhülislamın teklifiyle padişah tarafından onaylandığı halde dergâh vakıflarına dışarıdan müdahale olunması söz konusu olmaz iken, Karahisar âyanının, dergâhın eski mütevellisi Hacı Ahmed ile birlik olup, Karahisar Mevlevihanesi tevliyeti Divani Mehmed Efendi evladına meşruttur diyerek kanunlara aykırı olarak kadıdan ilam aldığını ve eski mütevelli Hacı Ahmed'i de İstanbul'a gönderdiğini ifade etmiştir. İstanbul'da ise Hacı Ahmed'in müracaatı üzerine meselenin aslının anlaşılması için Konya'da bulunan Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'ye bir mektup gönderilmiştir. Ancak Hacı Ahmed'in daha Çelebi Efendi'den cevap gelmeden Karahisar'a dönüp hile ile tevliyeti ele geçirmeye çalışması üzerine bu arızasını kaleme alan Alaaddin Dede, bu evladiyet meselesinin Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Çelebi tarafından halledilmesi için emir verilmesini talep etmiştir. Alaaddin Dede'nin bu talebi Sultan III. Selim tarafından kabul edilmiş ve bu davanın Çelebi Efendi tarafından halledilmesi emri verilmiştir.[365] Yukarıda ifade ettiğimiz üzere bu belgeden 19. yüzyıl başlarında Karahisar Mevlevihanesi şeyhliğinde Alaaddin Dede'nin bulunduğunu ve otuz beş senedir de şeyhlik görevini yerine getirdiğinden yola çıkarak bu makama 1185/ 1771-1772 yıllarında getirildiği sonucunu çıkarabiliriz. Yine mütevelli-i sabık Hacı Ahmed Efen-

363 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 179.

364 Yusuf Ilgar; "Afyonkarahisar Mevlevihânesi Post-nişînleri ve Mevlevi Meşhurları," *Sultan Dîvânî ve Afyon Karahisar'da Mevlevilik*, Ed. Yusuf Ilgar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay. Afyonkarahisar 2011, s. 233.

365 BOA. HAT. D.N: 266, G.N.: 15466.

di'nin ifadesi Alaaddin Dede'den önce mevlevihane vakıflarının mütevelliliğini Hacı Ahmed'in yürüttüğünü anlamamızı sağlayan önemli bir bilgidir.

Yine 1238/1823 tarihli bir diğer belgede Sultan II. Mahmud döneminde Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Efendi ile Karahisar sabık müftüsü Süleyman Efendi'nin birlikte hareket ederek kanunlara aykırı bazı faaliyetlerde bulundukları ve ahaliye rahatsızlık verdikleri ifade edilmektedir. Bu durum üzerine Şeyh Ahmed Efendi ve sabık müftü Süleyman Efendi'nin fenalıklarından ahalinin kurtarılması için Karahisar naibinden gelen bir i'lam ve Karahisar ile Sandıklı ahalisinden gelen mahzarlar şeyhülislama sunulmuştur. Bu durum üzerine şeyhülislam tarafından her ikisinin de birer mahale sürülmeleri uygun görülerek Babıâli'ye sevk edilmiştir. Babıâli'den de suçları sabit görülen ve haklarında şikâyet olan bu kişilerin cezalarının verilmesi için gerekenin yapılması emredilmiştir.[366] Verilen bu emir mucibince, Ca 1238/ Şubat/Mart 1823 tarihinde mevlevihane şeyhi Ahmed Efendi, Konya'ya, Müftü Süleyman Efendi de Akşehir'e sürülmüştür. Şeyh ve müftü efendiler birlikte kendi hallerinde rahat durmayıp âyanlık iddiasında bulunan Karahisar sakinlerinden Bayramzâde Ebubekir Efendi ve Hacı Bakizâde Osman Ağa da Sivas'a sürülmüşlerdi.[367]

23 S 1241/7 Ekim 1825 tarihli bir diğer belgede ise az önce almış olduğu sürgün cezasından bahsettiğimiz Şeyh Ahmed Efendi'nin vakıf mütevelliliğini kendi üzerine tevcih ettirdiği ve beratını aldığını anlıyoruz. Ancak Molla Hünkâroğlu demekle meşhur tevliyetin vakıf şartnamesi gereğince müteveffiye Rahime Hatundan kendisine intikal etmiş olduğundan, vakıf tevliyeti üzerine Karahisar'da dava açan Tabduğzâde? Mulla Hanım'ın dilekçesinden Şeyh Ahmed Dede'nin sürgün gitmesinden sonra vakıf kavgalarının yeniden alevlendiğini görüyoruz.[368] Bu belgedeki bir ibarede Şeyh Ahmed Efendi'nin evlad-ı zükûrdan olduğu ve 20 seneden beridir dergâh şeyhi olduğu ifadesi geçmektedir. Buna göre yukarıda ifade ettiğimiz Şeyh Alaaddin Efendi'den sonra meşihate Ahmed Efendi getirilmiştir. Alaaddin Dede'nin 1220/ 1806 tarihlerinde otuz beş senedir şeyhlik yaptığı ve o tarihte bütün Mevlânâ evladından yaşlı olduğunu ifade ettiğinden hareket-

366 BOA. HAT. D.N: 502, G.N.: 24655.
367 BOA. HAT. D.N: 500, G.N.: 24504.
368 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 18161.

le ve Ahmed Dede ile ilgili bilgilerden 1805/1806 yıllarında vefat ettiği ve yerine Ahmed Dede'nin geçtiği sonucunu çıkarıyoruz.

Ahmed Dede'nin yukarıda ifade ettiğimiz kabahatinden dolayı Konya'ya sürgüne gönderilmesinden sonra kimin şeyh olduğu konusunda yine arşiv belgelerinden bazı bilgiler bulmak mümkündür. 3 M 1246/ 24 Haziran 1830 tarihli bir belgede[369] Karahisar Mevlevihanesi dervişanı ve fukarası taamiyesi için tahsis edilen kırk nefer ehl-i zimmet reayanın cizye bedeli olan 120 kuruşun alınması konusunda geçen, "hâlâ mevlevihanenin mütevellisi ve şeyhi olan Esseyyid Yahya Efendi ibni Alaaddin Efendi" ifadesinden 1246/ 1830 tarihlerinde yani Şeyh Ahmed Efendi'nin sürgüne gönderilmesinden yedi yıl sonra dergâh şeyhliğinde Alaaddin Dede'nin oğlu Yahya Efendi'nin bulunduğunu öğreniyoruz.

1250/1835 senesine gelindiğinde ise sürgüne gönderilen Şeyh Ahmed Efendi ve diğerleri affedilmiştir. Sürgüne gönderildikleri 1823 yılından 1835 yılına kadar geçen süre içinde kendileri sürgün yerlerinde, aileleri de memleketlerinde sefil olmuşlardır. Aradan geçen bu süre zarfında sürgüne gönderilen bu dört kişinin iyi hallerine binaen affedilmeleri isteği dile getirilmeye başlanmıştır. Karaman Valisi Hasan Paşa, Karahisar nâibi ve mütesellimi ile Karahisar'da ikamet eden Vahit Paşa tarafından Karadeniz Boğazı'nın Anadolu muhafızı ve Karahisar mutasarrıfı olan İzzet Mehmed Paşa'ya[370] bahsi geçen kişilerin affedilmesi ve memleketlerine dönmeleri için iltimas etmesini isteyen tahriratlar gelmiştir. Karahisar Mutasarrıfı İzzet Mehmed Paşa kendisine gelen bu tahriratlar üzerine, memleketlerine döndüklerinde kendi işleriyle meşgul olup hanelerinde ikamet etmek kaydıyla adı geçen kişilerin affedilmesi isteğiyle durumu Babıâli'ye iletmiş ve padişahın emriyle Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Efendi ile beraber diğer üç kişi de 29 Z 1250/28 Nisan 1835 tarihinde affedilmiştir.[371] Şeyh Ahmed Dede affedilip Karahisar'a döndükten sonra tekrar Karahisar Mevlevihanesi şeyhliğine geçip geçmediği hususunda net bir bilgimiz yoktur. Ancak, yine mevlevihane vakıflarına yapılan müdahale ile ilgili 29 L 1252/ 6 Şubat 1837 tarihli bir belgede[372]

369 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 18444.
370 Mehmet Süreyya, c. III, s. 850.
371 BOA. HAT. D.N: 500, G.N.: 24504.
372 BOA. C. EV. D.N: 136, G.N.: 6799.

mevlevihane şeyhi ve mütevellisi olarak hâlâ Yahya Efendi görünmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak Ahmed Dede'nin 1835 yılında affedildikten sonra en azından 1837 yılına kadar şeyh olmadığı sonucuna varabiliriz. 17 N 1262/ 8 Eylül 1846 tarihli bir diğer belgede[373] ise Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Çelebi, Karahisar Mevlevihanesi'nin eksiksiz olarak tamir edilmiş olduğundan hem dergâhı hem de Karahisar'da bulunan akrabalarını ziyaret etmek amacıyla bir aylık bir süre zarfında Karahisar'a gitmek istemiş bunun içind e İstanbul'dan izin talebinde bulunmuştur. Mehmed Said Çelebi, izin isteğini dile getirdiği belgede hâlâ Karahisar Mevlevihanesinde şeyhlik görevini yerine getiren Şeyh Reşid Efendi'den[374] bahsetmekte ve Reşid Efendi'nin kendisi tarafından birkaç sene önce "çend sene akdem" şeyh olarak Karahisar'a gönderildiğini ifade etmektedir. Bu bilgiden hareketle 1252/ 1837 yılında dergâh şeyhi olarak görünen Yahya Dede'den sonra dergâh şeyhliğine Reşid Dede'nin geçtiğini ifade edebiliriz. Mehmed Reşid Dede'nin dergâhta ne kadar süre ile postnişinlik görevinde bulunduğunu kesin olarak tespit edemesek de 05 L 1268/ 23 Temmuz 1852 tarihli bir diğer belgede hâlâ şeyh olarak Mehmed Reşid Dede görülmektedir.[375] 07 Z 1305/15 Ağustos 1888 tarihli bir başka belgede geçen "Karahisar Mevlevihanesi Postnişini iken vefat eden merhum Ali Çelebi evladından Abdülbaki Çelebi efendiye hazine-i celile-i maliyece mahlulat-ı vakıadan ba kayd-ı hayat altı-yedi yüz kuruş maaş tahsisi"[376] ifadesinden dergâh şeyhliğinde Ali Çelebi'nin de vazife aldığı sonucunu çıkarıyoruz. Bu nedenle yukarıda sıraladığımız şeyhler listesine muhtemelen Mehmed Reşid Dede'den önce bir de Ali Çelebi'yi eklememiz gerekecektir. Bursa Valisi Mahmud Celaleddin Paşa tarafından gönderilen 17 Za 1308/ 24 Haziran 1891 tarihli bir başka belgede ise, Karahisar gezisi esnasında Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Kemaleddin Çelebi ile görüştüğünü ve Çelebi'nin çok hasta olduğu ifade edilmektedir. Şeyhin gözlerinin de görmediği ifade edilen belgede, 1294/1877-78 yılında yanan Mevlevihanenin tamiri nedeniyle çok borca girdiği ve bu borçtan kurtarılması dileğinde bulun-

373 BOA. İ. DH. D.N: 127, G.N.: 6509.
374 Gölpınarlı vb. kaynaklarda Raşit Efendi olarak geçen bu isim arşiv belgelerinde Reşid Efendi olarak yazıldığı için Reşid Efendi demeyi uygun gördük.
375 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 47, G.N.: 70.
376 BOA. İ. DH. D.N: 109, G.N.: 85725.

duğu Vali Mahmud Celaleddin Paşa tarafından dile getirilmektedir.[377] Her ne kadar bazı kaynaklarda Ahmed Kemaleddin Dede'nin 1892 yılında vefat ettiği[378] ifade edilse de Ahmed Kemaleddin Dede'nin ölüm tarihi daha sonradır. 27 L 1310/ 14 Mayıs 1893[379] tarihli Karahisar Mevlevihanesi Postnişini Ahmed Kemaleddin Çelebi'nin borcunun takside bağlanması ve 2 B 1312/ 30 Aralık 1894 tarihli Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi iken vefat eden Ahmed Kemaleddin Çelebi'nin oğlu Sadreddin Çelebi'ye maaş bağlanmasına dair kararı[380] içeren belgelerden Ahmed Kemaleddin Dede'nin 1894 yılı sonlarına doğru vefat ettiğini söyleyebiliriz. Mehmed Reşid Çelebi'den sonra Ahmed Kemaleddin Çelebi'nin hangi tarihlerde postnişin olduklarına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. 1852 yılında şeyhlik görevinde olan Mehmed Reşid Çelebi ile 1886 yılında şeyhlik vazifesini ifa etmekte olan Ahmed Kemaleddin Dede arasındaki dönemde Mehmed Reşid Efendi ve Ahmed Kemaleddin Dede haricinde bir başka şeyhin görev yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Ancak karanlıkta kalan 34 yıllık sürenin Mevlevilik tarihinde uzun yıllar postnişinlik görevinde bulunmuş şeyhler göz önüne alındığında[381] uzun bir süre olmadığını ve Mehmed Reşid Çelebi'den sonra Ahmed Kemaleddin Dede'nin Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi olduğunu belirtebiliriz.

Ahmed Kemaleddin Dede'nin vefatından sonra Karahisar Mevlevihanesi şeyhliğine Celaleddin Çelebi geçmiştir. Nitekim Tahirü'l Mevlevi de Ahmed Remzi Dede'ye yazmış olduğu 18 Ağustos 1312/ 30 Ağustos 1896 tarihli mektubunda Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Çelebi'nin dergâha ait vakıf arazisinden geçen demiryolu hattının vakfa verdiği zararın tazmin edilmesi için Nafia Nezareti'ne müracaat etmek için İstanbul'a gelmiş olduğundan bahseder.[382] Celaleddîn Çelebi, göçmenlerin iskânları esnasında sahibi olduğu arsayı göçmenlerin istifadesi için bağışladığından

377 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (Bundan sonra Y. PRK. UM. olarak geçecektir) D.N: 22, G.N.: 4.

378 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 361; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 180.

379 BOA. Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Bundan sonra Y. A. RES. olarak geçecektir) D.N: 64, G.N.: 30.

380 BOA. Hususi İrade Belgeleri (Bundan sonra İ. HUS. olarak geçecektir) D.N: 33, G.N.: 1312.B/11.

381 Örneğin Galata Mevlevihânesi Şeyhi Kudretullah Dede yarım yüzyıldan fazla meşihat görevinde bulunmuştur. Bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 93.

382 Tahir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, Hazırlayanlar; Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 81.

dolayı 8 Şaban 1317/ 12 Aralık 1899 tarihinde 4. Dereceden Mecidî Nişanı[383] ile de ödüllendirilmiştir.[384]

Sonuç olarak yukarıdaki bilgilerden hareketle 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren 20. yüzyılın başlarına kadar Karahisar Mevlevihanesi'nde şeyh olanları tahmini tarihlerle şu şekilde sıralayabiliriz;

1771-1772	Alaaddin Dede
1805-1806	Ahmed Dede
1823-1824	Yahya Efendi
1838	Ali Çelebi
1840	Mehmed Reşid Dede
1877	Ahmed Kemaleddin Dede
1895	Celaleddin Dede.

Gölpınarlı, 1950'li yıllarda türbedar olan ve Konya Müzesindeki sandukalarda bulunan destarları sarmak vazifesiyle görevli olan Türbedar Dede'nin anlattıklarına bakarak Mehmed Raşit Çelebi'nin 1878'de yanan dergâhı kendi parasıyla ahşap olarak yaptırdığını ifade etmektedir.[385] Ancak burada açıklanması gereken bazı noktalar vardır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi 1878 yılında gerçekleşen yangından sonra dergâhı Ahmed Kemaleddin Dede kendi imkânlarıyla tamir ettirmiş bu yüzden de bir sürü borca girerek sıkıntı çekmiştir.[386] Türbedar Dede'nin Mehmed Raşit Çelebi'nin tamir ettirdi dediği yangının ise Bursa valisinin bildirdiği 17 Kânûn-ı sânî' 1329/30 Ocak 1914 gecesi Mevlevihanenin şeyh ailesine mahsus harem

383 Mecidî Nişanı; Osmanlı nişanlarından birinin adıdır. Halk arasında Mecidîye nişanı suretinde de kullanılırdı. 1268/1852 yılında ihdas olunmuştur. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeleri olduğu gibi murassa'ı da vardı. Mecidî nişanı iyi hizmet edenlere verilirdi. Ancak buna nail olmak için askerler sulh zamanında, ilmiye ve mülkiyeden bulunanlar da en az yirmi yıl devlet hizmetinde bulunmaları şarttı. Bir rütbesinden ötekisine geçmek için de yine iyi hizmet ile beraber beşinci rütbesinde en az iki, dördüncü rütbesinde üç, üçüncü rütbesinde üç, ikinci rütbesinde dört sene bulunması lazımdı. Askerlerin harp zamanındaki hizmetleri iki kat sayılırdı. Bununla beraber büyük hizmet görenler bu müddet kaydından müstesna tutulmuşlardı. Bkz. Pakalın, c. II, s. 428., T. Nejat Eralp, "Osmanlılarda Nişan ve Madalya," *Türkler*, c. 13, s. 683.

384 BOA. Taltifat İradeleri (Bundan sonra İ. TAL. olarak geçecektir) D.N: 196, G.N.: 1317/Ş-50.

385 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 361.

386 BOA. Y. A. RES. D.N: 64, G.N.: 30.

dairesinde çıkarak etrafa yayılmadan söndürülen yangın olsa gerektir. Bu yangında gösterilen gayrete rağmen Mevlevihanenin yirmi odadan fazla bulunan harem ve selamlık dairesi eşya ve muhteviyatıyla beraber tamamen yanmış ancak can kaybının olmaması tek teselli kaynağı olmuştur.[387]

Eğirdir Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Dede'nin Görevini İhlal Etmesi

Eğirdir Mevlevihanesi'nin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekle beraber Eğirdir'de Mevleviliğin temellerinin Ulu Ârif Çelebi'nin Eğirdir'e gelmesiyle atıldığını söyleyebiliriz.[388] Nuri Güngör, Eğirdir Mevlevihanesi'nin 1310 yılında kurulmuş olabileceğinden ve Mevlevihanede türbesi bulunan kişiye Seyfullah Dede denildiğinden bahseder.[389] Arşiv belgelerinde de Seyfullah Dede Mevlevihanesi olarak geçmesine bakılırsa dergâhın ilk şeyhi Seyfullah Dede'dir. Germiyanlı Çahşadan Mehmed Bey zamanında, Hamidoğulları Beyliği'ni Karamanoğulları'na karşı koruma gayesiyle 1364 yılı Ocak ayı içinde Mehmed Bey'in kardeşi Musa Bey komutasında bir grup Germiyanoğlu askeri Eğirdir'de bulunduğu sırada bu tarihten daha önce kurulmuş olan mevlevihane dervişanı için Musa Bey tarafından birçok dükkân satın alınarak vakfedilmiştir.[390] Yine Mevlevihanenin mütevellisine iki dirhem gümüş verilmesi ve fukara için günde 18 akçe tahsis edilmesi vakıf şartı olarak kaydedilmiştir.[391]

Gölpınarlı, Sakıb Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyan'da Divane Mehmed Çelebi'nin halifelerinden Nurullah Dede'yi Eğirdir'e yolladığını yazdığından bahseder.[392] Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şuâra-yı Mevleviye'sinde ise Ubeydullah Dede'nin de Eğirdir Mevlevihanesi'nde şeyhlik görevinde bulunduğu yazılıdır.[393] Bu bilgilere ek olarak Eğirdir Mevlevihanesi ile ilgili kaynaklarda daha fazla bilgi bulmak pek mümkün değildir. 19. yüzyıla

387 BOA. Dahiliye Nezâreti Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Belgeleri (Bundan sonra DH. EUM. MTK. olarak geçecektir) D.N: 14, G.N.: 14.

388 Eflâkî, s. 681.

389 Nuri Güngör Veziroğlu, *Eğirdir Ansiklopedisi*, "Mevlevihâne," Eğirdir Belediyesi Yayınları, Isparta 2005, s. 159.

390 Yusuf Ilgar, s. 107.

391 İsmail Çiftçioğlu, "Germiyan Beyliği Döneminde Kütahya'da Mevlevilik," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2004, sy. 10, s. 156.

392 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 120.

393 Esrar Dede, s. 342.

geldiğimizde ise 02 Ca 1252/ 15 Ağustos 1836 tarihli bir belgede Eğirdir Mevlevihanesi Şeyhi Yahya Efendi'nin vefatı üzerine dergâh şeyhliğinin oğlu Mustafa Efendi'ye tevcih edilmesi söz konusudur.[394] Ancak bu belge Eğirdir Mevlevihanesi'nde yaşanan birtakım sıkıntılardan sonra ikinci kez Mustafa Dede'nin şeyh tayin edilmesiyle ilgilidir. Zira Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Çelebi tarafından 25 Ş 1253 /24 Kasım 1837 İstanbul'a gönderilen belgede[395] Eğirdir Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Dede'nin hakkındaki şikâyetler ve Mustafa Dede'nin şeyhlikten azledilmesinin sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında ise Mustafa Dede'nin Eğirdir Mevlevihanesi şeyhi olduğu halde Eğirdir'de ikamet etmeyip ailesiyle birlikte Isparta'da ikamet etmesi ve dergâhta ayin icra olunmayıp dergâh vakıflarını kendi geçimi için sarfetmesi gelmektedir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, bu durum üzerine Mustafa Dede'yi defalarca uyarmasına rağmen Mustafa Dede aldırmayarak Isparta'da ikamet etmeye devam etmiştir. Bu sürede Eğirdir'e sadece Mevlevihaneye ait vakıf gelirlerini toplamak için senede bir iki defa gelmiştir. Bu durumun devam etmesi Mevlevihanenin bakımsız kalmasına ve asli fonksiyonlarını yitirmesine sebep olmuştur. Mehmed Said Hemdem Çelebi, 1832-33 yıllarında ortaya çıkan bu durumun bertaraf edilmesi için Mustafa Dede'yi Eğirdir Mevlevihanesi şeyhliği görevinden almış ve yerine Mısır Mevlevihanesi görevlilerinden Fikri Dede'yi getirmiştir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan Mısır Meselesi sırasında, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'yı işgal etmesi şartları değiştirmiştir. İbrahim Paşa'nm Kütahya'yı işgal etmesi hadisesi esnasında Eğirdir Mevlevihanesi sabık şeyhi Mustafa Dede, İbrahim Paşa ile yakınlık kesbetmiş ve İbrahim Paşa da Mustafa Dede'nin yeniden Eğirdir Mevlevihanesi'ne şeyh olarak atanmasını istemiştir. Bu yaşanan gelişmelerden sonra Fikri Dede ise çaresiz şeyhliği bırakarak Konya'ya dönmüştür. İbrahim Paşa sayesinde dergâh şeyhliğini yeniden elde eden Mustafa Dede bir müddet daha Eğirdir Mevlevihanesi şeyhliği görevine devam etmiştir. Ancak Mustafa Dede, yaşanan bu hadiselere rağmen huyundan vazgeçmemiş ve yine Isparta'da ikamet ederek dergâhtaki vazifelerini ihmal etmeye

394 BOA. C. EV. D.N: 211, G.N.: 10536.
395 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-A.

devam etmiştir. Bu durum hem Mevlevihanenin harap olmasını hem de Eğirdir ahalisinin memnuniyetsizliğini beraberinde getirmiştir.

Eğirdir Kadısı Musa Rıza Efendi, Şeyh Mustafa Dede'nin Eğirdir Mevlevihanesi şeyhi olduğu halde Isparta'da ikamet ettiğini ve dergâhta ayin-i şerif icra etmeyip sadece vakıf gelirlerini toplamak için Eğirdir'e geldiğini bu yüzden de dergâhın harap olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Mustafa Efendi mahkeme-i şer'iden mürasele ile birkaç defa uyarılmasına rağmen aldırmaması üzerine durum Şubat 1837 tarihlerinde Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Mehmed Said Çelebi'ye bildirilmiştir.[396] Mehmed Said Hemdem Çelebi bu şikâyetler üzerine defalarca uyarmış olduğu Mustafa Dede'yi azlederek yerine Mehmed Dede'yi şeyh olarak tayin etmiştir. Mehmed Dede'nin Eğirdir Mevlevihanesi'ne şeyh olarak atanmasından bir süre sonra 3 Ca 1253/ 5 Ağustos 1837 tarihinde, Eğirdir eşrafından ve ileri gelenlerinden 29 kişinin imzası ve mühürleriyle mühürlü mahzarda ve Eğirdir Kadısı Musa Rıza Efendi'nin gönderdiği ilamda ahalinin Mehmed Dede'nin mevlevihane şeyhi olarak tayin edilmesinden sonra ayin icra edilmeye başlanmasından duydukları memnuniyet ifade edilmiştir.[397]

Ancak sonraki belgelere baktığımızda Eğirdir Mevlevihanesi şeyhliğinden azledilmesinden dolayı geçim kaynakları kesilen Mustafa Dede'nin meşihati yeniden elde etmek için İstanbul'a gittiğini ve devlet büyükleri nezdinde girişimlerde bulunduğunu anlıyoruz. Mustafa Dede'nin meşihat talebi üzerine meselenin anlaşılması için Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'den işin aslı sorulmuştur. Mehmed Said Hemdem Çelebi de 25 Ş 1253/ 24 Kasım 1837 tarihinde gönderdiği yazıda Eğirdir Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Dede'nin azledilmesi ve yerine Mehmed Dede'nin tayin edilmesi hususunu açıklamış ve Mevlevihanenin durumu hakkında bilgi vermiştir.[398]

Mehmed Said Hemdem Çelebi, Mustafa Dede'nin edepsiz ve çalışmaktan aciz biri olmasından dolayı İstanbul'a gidip kendisi aleyhine bazı iftiralarda bulunarak yetkilileri rahatsız ederek bir emirname elde eder düşüncesiyle durumu Mehmed Dede ile birlikte Pertev Paşa'ya bildirmiş-

396 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-B.
397 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-C.
398 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-A.

tir. Eğer izin verilip dergâh tevliyetinin beratıyla Mehmed Dede'ye verilirse kendisinin de meşihati tevcih edeceğini ifade etmiştir.[399] İstenilen iznin verilmesi üzerine de tevliyet ve meşihatin Mehmed Dede'ye tevcih edildiğini belirtmiştir. Mehmed Dede'nin Eğirdir'e gelmesinden sonra mevlevihane açılmış, Mevlevihanede ayin icra edilmeye ve beş vakit namaz cemaatle eda edilmeye başlandığından ve yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ahalinin bu durumdan çok memnun olduğundan bahsetmiştir.

Mehmed Said Hemdem Çelebi, eğer meşihat Mustafa Dede'ye geri verilirse bu durumun Anadolu'daki diğer mevlevihanelere de sirayet edip, çoğu şeyhin mevlevihane gelirlerini kendi geçimleri için kullanmaya başlayıp, fukara-yı Mevleviyenin perişan olacağını ifade etmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, Sultan Mahmud sayesinde gelirleri yeterli olmayan mevlevihanelerin taamiyelerine zam yapıldığını, çoğu Mevlevihanenin yenilenerek hayır duada bulundukları ve icra-yı âyine devam ettiklerini ifade etmiştir. Ancak Eğirdir Mevlevihanesi'nin perişan halde olduğunu ve vakıf şartlarına riayet etmediği için Mustafa Dede'den meşihatin alındığını, Mustafa Dede'ye karşı kişisel hiçbir husumeti olmadığını belirtmiştir. Mustafa Dede'nin yaklaşık sekiz aydır İstanbul'da bulunarak dilekçeler yazıp meşihati istemesinin de sebebi olarak mevlevihane gelirlerini göstermektedir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, kendi sözlerine itibar edilmezse, Mustafa Dede'nin liyakatsizliği ve Mevlevihanenin durumu hakkında Karaman Müşiri Hacı Ali Paşa'dan da sorulabileceğini ifade etmiştir. Ancak 17 M 1255/2 Nisan 1839 tarihli bir belgeden anladığımız üzere Mustafa Dede'nin bu girişimleri faydalı olmuş olacak ki, Eğirdir Mevlevihanesi şeyhliğinin eskiden olduğu gibi Mustafa Dede'nin uhdesine verilmesi emri Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'ye gönderilmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, kendisine gönderilen bu emir üzerine Mustafa Dede'nin neden görevden alındığını kısaca tekrar açıklamıştır. Daha önce Mevlevihaneye hiç uğramayıp dervişlerin halini bilmeyen birinin Mevlevihaneyi imar ve dervişanın taamiyesini temin vaadiyle şeyhliği geri aldığı takdirde fukara ve dervişana karşı mahcup olacağını ve bundan sonra mevlevihane şeyhlerininin nüfuz ve itibarlarının kalmayacağını ifade etmiştir. Eğer izin verilirse, meşihatin

399 BOA. HAT. D.N: G.N.: 50791-A.

yine Mehmed Dede uhdesinde kalmasını, Mustafa Dede'nin cedd-i âlisine hürmeten de Mehmed Dede tarafından mevlevihane malından olmak üzere senelik 1.000 kuruş, kendi mahsulünden de 800 kuruşun Mustafa Dede'ye verilmesini istemiştir. Kabul edilirse bu paranın Mustafa Dede'nin geçimi için yeterli geleceğini şayet bu şekilde izin verilirse çok memnun kalıp devamlı devam-ı saltanat için dua edeceğini ifade etmiştir.[400]

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin bu isteğinin Sultan Mahmud'a sunulması üzerine Sultan Mahmud, 22 S 1255/7 Mayıs 1839 tarihinde meşihatin Mehmed Dede uhdesinde bırakılmasını, Mustafa Efendi'ye senede 1.800 kuruş verileceğinin bildirilmesine ve durumun ayrıntılarıyla Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede tarafından Çelebi Efendi'ye bildirilmesini emretmiştir. Yine bu durumun İstanbul'da olan bütün mevlevihane şeyhlerine bildirilmesi ve Mustafa Efendi'nin artık mübarek Rikâb-ı Hümâyûnu bir daha rahatsız etmemesi için kendisine tenbih edilmesi emredilmiştir.[401] Sultan Mahmud'un bu emri üzerine Eğirdir Mevlevihanesi şeyhi tarafından gönderilen bir arızada Mustafa Efendi'nin dergâha geldiği ve kendisine senelik 1.800 kuruş verileceği ifade edilerek bundan sonra dilekçeler kaleme alarak Rikâb-ı Hümâyûnu rahatsız etmemesi hususunun tenbih edildiği bildirilmiştir.[402]

Bu dönemde Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Osman Efendi'nin de tekkenin işleriyle meşgul olmayıp halka rahatsızlık verdiği görülmektedir. Manisa'ya memuriyetle gönderilen Ruznamçe-i evvel Yusuf Rıza Efendi gönderdiği takririnde Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Osman Efendi'nin Mevlevihanedeki görevleriyle meşgul olmayıp memleket işlerine müdahale ederek karışıklığa sebep olduğunu, bu durumun bertaraf edilmesi hususunda Osman Efendi'nin memleket işlerine karışmaması için uyarılmasını istemiştir. Yusuf Rıza Efendi'nin gönderdiği bu takrir üzerine 29 Z 1240/14 Ağustos 1825 tarihinde şeyhülislam tarafından Osman Efendi'nin uyarılması için bir mektup yazılarak Manisa müftüsü tarafından iletilmek üzere gönderilmesi emredilmiştir.[403]

400 BOA. HAT. D.N: 555 G.N.: 27455-B.
401 BOA. HAT. D.N: 555 G.N.: 27455.
402 BOA. HAT. D.N: 555 G.N.: 27455-A.
403 BOA. HAT. D.N: 670, G.N.: 32470.

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler

Sultan II. Mahmud döneminde İstanbul ve taşradaki mevlevihanelerden ölüm veya diğer sebeplerle şeyhi değişenlerden yeri geldiğinde bahsettik. Bunun yanı sıra yalnız şeyh tayini ile ilgili belgeler olması ve kesin tarih belirtmesi açısından da II. Mahmud döneminde gerçekleşen ve arşiv belgelerine yansıyan değişikliklerden tespit edebildiklerimiz aşağıdaki gibidir.

II. Mahmud döneminde şeyhi değişen mevlevihaneler arasında Amasya Mevlevihanesi de bulunmaktadır. Amasya Mevlevihanesi, Mevleviliğin tarihi seyri içinde erken dönemlerde kurulanlardandır. Kurucusu ise Çelebi Hüsameddîn'in halifelerinden Amasyalı Mevlânâ Alâeddin'dir.[404] 19. yüzyıla kadar Amasya Mevlevihanesi şeyhliğinde ise şu isimler bulunmuştur. 1790 yılında Esseyyid Hasan Dede'nin şeyhlikten ayrılmasından sonra yerine Şeyh Ahmed Dedezâde Feyzullah Efendi şeyh olmuştur. 1794 yılında ise Feyzullah Dede'nin ayrılmasıyla Hüseyin Dede'nin şeyh olduğunu görüyoruz. Hüseyin Dede'nin de 1795 yılında postnişinlikten ayrılmasıyla Seyyid Mehmed Kami Dede'nin Amasya Mevlevihanesi şeyhi olduğunu görmekteyiz.[405] Ancak evahir-i Rebiü'levvel 1206/ Kasım 1791 tarihli arşiv belgesinde yer alan "Medîne-i Amasya'da vaki Sultan Alâeddin bina eylediği mevlevihane tekyesinde şeyh olan Mehmed Dede fevt olup yerine erbab-ı istihkaktan müteveffa-yı mezburun sulb-i kebir oğlu bais-i arz-ı ubudiyet es-Seyyid Mehmed Dede tekye-i mezbureye şeyh nasb ve tayin ve yedine meşihatname verildikten sonra"[406] ifadesine göre 1791 yılı Kasım ayında dergâhta Mehmed Dede şeyh olarak bulunmakta ve onun ölümünden sonra ise büyük oğlu Seyyid Mehmed Dede şeyh olmuştur. Bu bilgiden hareketle yukarıda vermiş olduğumuz silsilede bazı yanlışlıklar olduğu hükmüne varabiliriz.

1819 yılında Amasya Mevlevihanesi şeyhliğinde Seyyid Mehmed Dede bulunmaktadır.[407] 1244/ 1828 yılına geldiğimizde ise Seyyid Mehmed Dede'nin vefat ettiğini görüyoruz. Amasya'da Sultan Alâeddin Mevlevihanesi Şeyhi Seyyid Mehmed Dede'nin vefatından sonra meşihatin yine oğlu

404 Eflâkî, s. 648; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 245; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 254.
405 Adnan Gürbüz, "Amasya Mevlevihânesi ve Vakıfları," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 289; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 255.
406 BOA. C. EV. D.N: 113, G.N.: 5621.
407 BOA. C. EV. D.N: 293, G.N.: 14921.

Mehmed Seyyid Dede'ye verilmesinden dolayı mevlevihane vakıflarından olan Amasya ve Çorum sancaklarında Yağlıca ve bağlı köylerin ve bütün malikânelerin öşürleri defter-i hakani icabınca Mevlevihanede şeyh olanlar tarafından toplanmaktadır. Seyyid Mehmed Dede'nin vefatı üzerine, malikânelerin öşürlerinin toplanması görevinin yeni şeyh tayin olunan Seyyid Mehmed Dede'nin uhdesine verilmesi ve beratlarının yenilenmesi için evahir-i Muharrem 1244/ Ağustos 1828 tarihinde Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi imzasıyla yazılan dilekçe neticesinde 22 Ra 1244 / 2 Ekim 1828 tarihinde tevliyetin tevcih edilip beratlarının yenilenmesi emri verilmiştir.[408]

II. Mahmud döneminde şeyhi değişen mevlevihanelerden biri de Erzincan Mevlevihanesi'dir. Kuruluşu, Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunan ve Sultan Veled'in halifelerinden Hüseyin Hüsameddin Erzincanî[409] tarafından gerçekleştirilen Erzincan Mevlevihanesi ile ilgili bilgiler şimdilik oldukça kısıtlıdır.[410] Özellikle 19. yüzyılda faaliyette bulunmadığı ifade edilmektedir.[411] Erzincan Mevlevihanesi'nin son şeyhi olan Kemahlı İbrahim Efendi'nin kendi yazmış olduğu eserlerinde 1896 yılında Konya'yı ziyaretinde kendisine Mevlânâ tarafından manen sikke ve hil'at giydirildiği, bu olaydan altı yıl sonra da 120 seneden beridir terk edilmiş vaziyette bulunan Erzincan Mevlevihanesi'ni tamir ve ihya etmeye giriştiği, yanma da bir darülmesnevi yaptırdığı ve dergâhın şeyhliğine tayin edilerek irşad faaliyetine başladığı ifade edilmektedir.[412]

Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız çalışmalar neticesinde bulduğumuz bazı tevcih ve Erzincan Mevlevihanesi vakıfları ile ilgili belgelerde 19. yüzyılın en azından ilk yarısında Erzincan Mevlevihanesi'nin faaliyette olduğu sonucu çıkartılabilir. Mesela 02 N 1195/ 22 Ağustos 1781

408 BOA. C. EV. D.N: 377 G.N.: 19132.

409 Ferudun Bin Ahmed, s. 163; Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2007, s. 176; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 245.

410 Tahir Erdoğan Şahin, "Erzincan'da Mevlevilik Hareketleri," (IX. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, 15-16 Aralık 1997 Konya-Türkiye), Tebliğler Konya 1998, s. 123-142; Selami Şimşek, "Erzincan Mevlevihânesi Son Postnişîni Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin *Dîvân*'ında Mevlânâ ve Mevlevilikle İlgili Düşünceleri," *Tasavvuf*, 8-2007, sy. 20, s. 159-175; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 303.

411 Şimşek, "Erzincan Mevlevihânesi....," s. 160.

412 Nihat Azamat, "Kemahlı İbrahim Hakkı," *DİA*, c. 25, s. 221.

tarihli ve mevlevihane şeyhi olan sülale-i Mevlânâ'dan Esseyyid Mehmed imzalı bir belgede Erzincan Mevlevihanesi için, "*Erzincan'da vaki Melik Salih'in bina eylediği Mevlevihane*" olarak bahsedilmektedir. Belgede Mevlevihanede bulunan dervişlerin taamiyesi için Erzurum valileri hassı malından verilen 120 sağ akçe taamiyenin hasat mevsimi geldiğinde kapı kethüdası tarafından alınmak için emir verilmesi rica edilmektedir. Bu istek üzerine gereğinin yapılması emri verilmiştir.[413] Bu belgeden yaklaşık 50 yıl sonra 27 Z 1244/ 30 Haziran 1829 tarihinde verilen bir başka belgede ise muhtemelen yukarıda adı geçen Şeyh Mehmed Dede'nin ölümü üzerine Mehmed Dede'nin yerine şeyh olan Mehmed Arif Dede, mevlevihane fukarası için verilmekte olan günlük 120 sağ akçe taamiyenin kendisine tevcih edilmesini istemiştir.[414] Bu istek kabul edilerek beratı verilmiştir. II. Mahmud'un ölümü ve yerine Sultan Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine yukarıda ifade edilen hususu içeren berat 27 Za 1256 /20 Ocak 1841 tarihinde yenilenmiştir.[415] Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere 19. yüzyıl başlarında Erzincan Mevlevihanesi faal bir halde bulunmaktadır ve postnişin olanlar tarafından da dergâhta bulunan dervişan için tahsis edilen taamiyelerin takip edilmesi söz konusudur.

Ordular Ruznamçe kalemine girerek memuriyet hayatına başlayan ve 1854 yılında Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde Şeyh Ali Dede'nin yaşının küçük olmasından dolayı vekilliğini yürüten Hakkâk Kadri Dede ile tanışarak Mevlevi Tarikatına girmiş olan Aşçı İbrahim Dede'nin Erzincan'daki görevi esnasında Erzincan Mevlevihanesi'nden hiç bahsetmemesi oldukça dikkat çekicidir. Aşçı Dede'nin bu tutumundan Erzincan'a geldiği tarihler olan Eylül-Ekim 1856 tarihlerinde Mevlevihanenin faal olmadığı sonucu çıkartılabilir. Hatta Aşçı Dede, gönlünün ney sesi ve evrâd-ı kebîrin okunmasını arzu etmesi üzerine Kayseri Mevlevihanesi'ne mektup yazarak müracaat etmiş ve Mayıs-Haziran 1857 tarihlerinde Kayseri Mevlevihanesi'nden neyzen bir derviş Erzincan'a gelerek bir iki ay kalmıştır. Bu süre zarfında Aşçı Dede, hanesi için bir Mevlevihaneye döndü demektedir.[416]

413 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 21354.
414 BOA. C. EV. D.N: 346 G.N.: 17556.
415 BOA. C. EV. D.N: 346 G.N.: 17556.
416 Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, Hazl. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c. 1, s. 367.

Erzincan Mevlevihanesi ile ilgili 7 Ra 1311/18 Eylül 1893 tarihli bir diğer belgede ise, evkaf mülhakatından ve Melik Salih hayratından Erzincan'da Şeyh Çelebi Mahallesi'nde bulunan mevlevihane mescidinde müezzin olmadığı ve müezzin gerekliliğine binaen müezzinlik vazifesini beratsız olarak yerine getiren Mehmed Tahir Efendi Bin Salih'e 200 kuruş senelikle tevcih edilmesi ve mescidin ihtiyaçları için de senelik 500 kuruş tahsis edilmesi isteğinin Erzincan'dan Evkaf Nezareti'ne yazıldığı ifade edilmektedir. Mescidin imamı Mehmed Salih Efendi tarafından verilen dilekçede ise 26 Ş 1305 / 8 Mayıs 1888 tarihinde imamlık vazifesinin kendisine tevcih edilmesine rağmen 1311/1893 yılına kadar ücretini alamadığından dolayı sıkıntı çekmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu talepler ve imam efendinin dilekçesi üzerine Evkaf Nezareti'nce yapılan araştırma ise Mevlevihanenin akıbeti hakkında bilgi vermektedir. Buna göre belgede Mevlevihaneden harap ve izi işareti kalmamış olarak bahsedilmektedir. Vakıf olarak da Germuri? Köyü ile şehir etrafında bulunan tarlaların yarı hisse bedeli olan 6.000 kuruşun taamiye bedeli olarak Mevlevihaneyi ihya etmek şartıyla şeyhi tarafından alındığı ve mevlevihane mescidinde görevli imam ve müezzin ile mescidin ihtiyaçları için gerekli ücretin de 6.000 kuruşluk bu bedelden karşılanmasının lazım geldiği ifade edilmiştir. Evkaf nazırı tarafından verilen bilgiye göre mescid için gerekli olan müezzinlik görevi yeniden tevcih edilmiştir. Şeyh efendinin Mevlevihaneyi ihya etmek şartıyla almakta olduğu bu 6.000 kuruşluk bedelden 250 kuruş müezzinlik bedeli, 600 kuruşluk imamlık bedeli ile 250 kuruş mescidin giderleri için olmak üzere senelik 1.100 kuruşun yukarıda ifade edilen 6.000 kuruşluk meblağdan verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine Erzincan'dan gelen bilgilerde Şeyh Efendi'nin 6.000 kuruşluk meblağı aldığı halde Mevlevihaneyi ihya etmediğinin anlaşıldığı vurgulanmıştır.[417]

Yukarıdaki bilgilerden Erzincan Mevlevihanesi'nin tahminen 1850'li yıllardan 1893 yılına kadar bakımsız kaldığını ve herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmediğini anlıyoruz. Hal böyle olmakla birlikte mevlevihane faal olmasa da şeyh ailesi veya mevlevihane vakıflarının gelirlerini toplayan birileri mevcuttur. Yukarıdaki belgede Mevlevihaneyi ihya etmek şartıyla

417 BOA. İ. EV. D.N: 5 G.N.: 1311.B/11

6.000 kuruşluk bedelin şeyh efendi tarafından alındığı belirtilmekteyse de şeyh efendinin ismi geçmediği için kim olduğunu belgeden tespit etmek mümkün olamamaktadır. Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin yazmış olduğu eserlerinde ifade ettiği bilgiye dayanarak 1850'li yıllardan itibaren harap ve bakımsız kalan Erzincan Mevlevihanesi'nin yaklaşık 50 yıl boyunca kapalı kaldıktan sonra 1902 yılında tekrar ihya edildiğini ifade edebiliriz.

II. Mahmud döneminde tespit edebildiğimiz arşiv belgelerine yansıyan bir diğer şeyh değişikliği de Kayseri Mevlevihanesi'nde[418] gerçekleşmiştir. Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Süleyman Dede'nin vefatı üzerine Mevlevihanenin şeyhliği oğlu Esseyyid Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiş ve vakfı için de 10 Ca 1252/ 23 Ağustos 1836 tarihinde beratı yenilenmiştir.[419]

Üsküdar Mevlevihanesi şeyhi olan Abdullah Necip Efendi'nin vefat etmesi üzerine biraderi Arif Efendi Babıâli'ye yazdığı 29 Z 1250/ 28 Nisan 1835 tarihli dilekçesinde[420] meşihatin kendisine verilmesini ve bu durumun İstanbul'daki bütün Mevlevi şeyhlerine duyurulmasını talep etmiştir. Bu durum üzerine mesele şeyhülislama havale edilmiştir. Şeyhülislam efendi de İstanbul'daki diğer Mevlevi şeyhlerini çağırıp şeyh seçimini müzakere etmişlerdir. Toplantıda bulunan Hüsameddin Dede ve Sadık Dede'nin ehliyetleri var ise de, Mevlevi meşayihinin akrabaları arasında ehliyetli kişiler oldukça başkaları şeyh tayin edilmediğinden meşihatin Abdullah Necip Efendi'nin biraderi Arif Efendi'ye tevcih edilmesi uygun görülmüş ve hazır olan diğer Mevlevi şeyhleri de bu durumu onaylamışlardır. Bu tevcihat padişahın onayına da sunulmuş ve padişah da uygun bularak durumun Çelebi Efendi'ye bildirilmesini emretmiştir.[421] Yukarıda bilgileri aktardığımız belgeler 29 Z 1250/28 Nisan 1835 olarak tarihlendirilmişse de Abdullah Necib Dede'nin 27 Cemaziyelahir 1252[422] tarihinde

418 Kayseri Mevlevihânesi için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 280., Mehmet Çayırdağ, "Kayseri Mevlevihânesi" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 91-96; Haksever, *Son Dönem Osmanlı...*; Muhsin İlyas Subaşı, *İki Mevlevi Remzi Dede-Yaman Dede*, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.

419 BOA. C. EV. D.N: 211 G.N.: 10540

420 BOA. HAT. D.N: 1302 G.N.: 50712-A

421 BOA, HAT. D.N: 1302 G.N.: 50712

422 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 239; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c. V, s. 265.

vefat ettiğini göz önüne aldığımızda belgelerin tarihinin 1252 cemaziyelahirinden sonra olması icap eder.

Sultan Abdülmecit Döneminde Mevlevilik

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır ordusu karşısında Osmanlı kuvvetlerinin Nizip'te yenilgiye uğradığı haberi daha İstanbul'a gelmeden Sultan Mahmud, 1 Temmuz 1839 yılında öldü.[423] II. Mahmud'un ölümü üzerine yerine oğlu Abdülmecid geçti. Sultan Abdülmecid 2 Temmuz 1839 tahta geçtiğinde henüz 17 yaşında idi.[424]

Sultan Abdülmecid tahta geçtiğinde Osmanlı Devleti oldukça güç şartlar içinde bulunuyordu. Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra İstanbul'a ulaşan, Osmanlı Ordusunun Nizip'te Mısır kuvvetlerine karşı yenildiği haberi Mısır Meselesini daha bir çıkmaza sokmuştu.[425] Daha sona Kaptanı Derya Firari Ahmed Paşa'nın Osmanlı donanmasını Mısır'a götürerek Mehmed Ali Paşa'ya teslim etmesi[426] ise Osmanlı Devleti'nin Nizip yenilgisinden dolayı hem ordusuz hem de donanmasız kalmasına yol açmıştı. Firari Ahmed Paşa'nın bu ihaneti Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı güçlendirdiği için Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasında önemli bir etken olmuştur.[427] Bu dönemde Sultan Abdülmecid'in en büyük şansı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa idi. Mustafa Reşit Paşa, Mısır Meselesinin halledilmesi sürecinde Avrupa devletleri ile bir ittifak anlaşması yapmak için son iki yıldır Avrupa'da bulunuyordu.[428] Bu sebeple Avrupa kamuoyu ve diplomasisi hakkında bilgi sahibi idi. Nitekim Mısır Meselesinde Fransa hariç, başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıyla çözüm sağlanmıştı. Buna göre; Mısır Eyaleti'nin yönetimi babadan oğula geçmesi kuralı ile Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmış ve Mısır gelirlerinden her yıl Osmanlı Devleti'ne 80.000 kese gönderilmesi kararlaştırılmıştı.[429]

423 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 142. Mustafa Nuri Paşa, ölüm tarihi olarak 19 Rebiülahir 1255/ 2 Temmuz 1839 tarihini vermektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 275.
424 Ahmet Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1307, c. 6, s. 31.
425 Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 276; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 169.
426 Ahmet Lütfi, c. 6, s. 38.
427 Turgut Subaşı, " Sultan Abdülmecîd ve Sultan Abdülazîz," *Türkler*, c. 12, s.754.
428 Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 277.
429 Mustafa Nuri Paşa, c. III-IV, s. 281.

Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar için de Avrupa siyasetinde etkin olan denge politikasından yararlanması gerektiğine inanıyordu. Bu doğrultuda çeşitli siyasi konularda Avrupa devletlerinin desteklerinin sağlanması için devlet düzeninde birtakım düzenlemelerin gerçekleştirilmesini gerekli görüyordu.[430] Bu düzenlemeleri gerçekleştirmek için de Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesinden hemen sonra İstanbul'a gelmiş ve hazırlıklarına daha önceden başlanmış olan Tanzimat Fermanının ilanını gerçekleştirmiştir.[431] Türkiye'de meşruti idarenin kurulmasıyla, Müslüman ve Hristiyan ahalinin kaynaşmasına zemin hazırlayan bir ıslahat ve kültür hareketi olarak tanımlanabilecek olan Tanzimat, 3 Kasım 1839'da ilan edilmiştir.[432]

Tanzimat Fermanının ilanı Osmanlı toplum hayatında yeni bir başlangıç anlamına da geliyordu. İçerik olarak öncelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren Kuran ve şeriat hükümlerine uyulduğu için devletin ve milletin refah ve huzur içinde yaşadığı, ancak son 150 yılda devletin başına gelen sıkıntıların sebebinin kanunlara uyulmaması olduğu, düzenin yeniden sağlanması için de bazı yeni uygulamaların gerekli olduğu ifade edilmiştir.[433] Yeni oluşturulacak bu kanunların dayandırılacağı temel ilkeler ise Müslüman ve Hıristiyan bütün tebaanın can ve mal güvenliğini sağlanması,[434] vergi toplanmasında yeni düzenlemeler getirilmesi ve askerlik görevinin düzenli kurallara bağlanmasıydı.[435]

Osmanlı Devleti'nin bulunduğu durumun nazikliğine rağmen Kırım Savaşının son yıllarında hazırlanan ve Paris Anlaşmasının imzalanmasından bir buçuk ay önce, 28 Şubat 1856 tarihinde Babıâli'de kalabalık bir topluluğun huzurunda ilan edilen Islahat Fermanı, ilanı müteakip Paris Anlaşmasını hazırlamakta olan devletlere bildirilmiştir.[436] 1839 yılında ilan

430 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 170.
431 Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Çev. Osman Akınhay, Papirüs Yayınları, İstanbul 1997, c. 1, s. 46.
432 A. Cevat Eren, "Tanzîmât" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, c. 11, s. 710. Ayrıca Bkz. Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-yı Amire İstanbul 1339, s. 48-67.
433 Ahmet Cevat Eren, *Tanzîmât Fermanı Dönemi*, Yay. Haz. Alişan Akpınar, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s. 38.
434 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzîmât*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 177.
435 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 171.
436 Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 248.

edilen Tanzimat Fermanının Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki farkları ortadan kaldırmada başarısız olduğundan hareketle Islahat Fermanı ile Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasında eşitliğin sağlanması ve bir nevi batılı devletlerin Osmanlı içişlerine karışmalarına sebebiyet verecek faktörlerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştı. Islahat Fermanının içeriğine baktığımızda ise Tanzimat Fermanında yer alan prensipler yenilenmekle beraber onlara bazı maddeler eklenerek içeriği daha da genişletilmiştir.[437]

Sultan Abdülmecid döneminde Mevleviliğin devlet nazarındaki konumuna baktığımızda özellikle dergâhların tamir ve tayinatlarının sağlanması hususunda büyük bir itina gösterilmiştir. İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey'in aktardığı üzere, Babası II. Mahmud ve kardeşi Abdülazîz'le birlikte Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'yi ziyaret eden Sultan Abdülmecid daha sonra da Osman Salahaddin Dede'yi ziyaret etmekten geri durmamıştır. Büyük saygı beslediği Osman Salahaddin Dede'ye yapmış olduğu bir ziyarette, daha önce karlı, tipili bir havada babası ile beraber dergâha geldikleri esnada Osman Salahaddin Dede ile Sultan II. Mahmud arasında geçen "Şeyh Efendi, bu havada bizi sizin gönlünüz çekti, (kendilerini göstererek) bunlar olsa idi gelemezlerdi" şeklinde cereyan eden muhavereden hareketle "*Nasıl Şeyh Efendi, hani ya peder: 'bunlar olsa idi gelemezlerdi' demişti. Nasıl, gelebildik mi?*" diyerek yıllar önce geçen konuşmayı unutmadığını da göstermişti.[438] Sultan Abdülmecid'in Osman Salahaddin Dede'ye büyük hürmeti vardı. Osman Salahaddin Dede'nin Konya Mevlânâ Dergâhını ziyaret etmek maksadıyla Konya'ya gitmek için izin istemesi üzerine bu izin verilmiştir. Bunun yanı sıra Osman Salahaddin Dede'nin ekonomik olarak bu seyahati karşılayacak imkânı olmadığı öğrenilmiş ve bu seyahati gerçekleştirmesi için Osman Salahaddin Dede'ye 25.000 kuruş atıyye verilmesi de uygun görülmüştür. Sultan Abdülmecid döneminde mevlevihanelere ve ileri gelen veya ihtiyaç sahibi olan Mevlevi şeyhlerine yapılan yardım ve tevcihler devam etmiştir. Yine Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin yanan evinin inşası için 50.000 kuruş atıyye verilmiş, İstanbul'da bulunan mevlevihane şeyhlerinin maaşlarına da zam yapılmıştır. Ekonomik

437 Ali İhsan Gencer, "Tanzîmât Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, c.II, s. 480.
438 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 149.

olarak sağlanan bu iyileştirmeler üzerine gerek Mehmed Said Hemdem Çelebi[439]gerekse İstanbul'da bulunan mevlevihane şeyhleri padişahın bu ihsanlarına karşılık bir teşekkür mektubu kaleme alarak padişaha şükranlarını arzetmişler ve bu durum Sultan Abdülmecid'in çok hoşuna gitmiştir.[440]

Sultan Abdülmecid döneminde yukarıda kısaca bahsettiğimiz şekilde mevlevihanelere ekonomik yardımlar yapıldığı gibi mevlevihanelerin tamir ve bakımları için de devletin imkânları nisbetinde gayret gösterilmiştir. Bu dönemde tamirleri gerçekleştirilen mevlevihanelere baktığımızda; Filibe Mevlevihanesi, Galata Mevlevihanesi, Kütahya Mevlevihanesi, Gelibolu Mevlevihanesi, İzmir Mevlevihanesi ve Kasımpaşa mevlevihaneleri ilk göze çarpanlardır. Bu dönemde Mevlevilik açısından veya Mevlevilerin müdahil olduğu münferit hadiseler de söz konusudur. Detaylarını çalışmamızın ilgili kısmında açıkladığımız bu hadiselerin arasında belki de en dikkat çekeni bir mevlevihane şeyhliğinin belli bir ücret karşılığı satılmasıdır.

Aşağıda ilgili alt başlıklar içinde Sultan Abdülmecid döneminde gerçekleştirilen tamir faaliyetleri, Mevleviler arasında meydana gelen adli hadiseler, mevlevihaneler ve şeyh tayinleri ve yapılan yardımlar gibi hususlarda bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Tamir ve İnşa Faaliyetleri

Sultan Abdülmecid dönemi, Mevlevilerin her açıdan korunup kollandığı bir dönem olmuştur. Abdülmecid'in tahta geçtiği ilk yıllardan itibaren devlet, Mısır Meselesi, Kırım Savaşı gibi siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı sıkıntı içinde olmasına rağmen İstanbul'da, Anadolu'da ve Rumeli'de devletin bütün coğrafyasında yer alan mevlevihanelerden sel, yangın vb. sebeplerle tamire muhtaç olanların tamirleri gerçekleştirilmiştir. Bunların yanında Gelibolu Mevlevihanesi gibi tamamen harap olmuş mevlevihanelerin adeta yeniden inşası da söz konusudur. Bu bölümde gerek Mevlevihanenin büyüklüğü gerekse daha önce yapılmış tetkik eserlerde detaylı bilgi bulunmamasından hareketle belli başlı tamir ve inşa faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.

439 BOA. İ. DH. D.N. 297, G.N. 18753
440 BOA. İ. DH. D.N. 163, G.N. 8474

Filibe Mevlevihanesi

Balkanlar'da kurulmuş önemli mevlevihanelerden biri olan Filibe Mevlevihanesi[441] 1126/1714 yılında Peçevî Ahmed Arifî Dede[442] adına El-hâcc Mustafa Kethüda tarafından bina edilmiştir. Dergâhın ilk şeyhi de Peçevî Ahmed Ârifî Dede'dir.[443] Filibe Mevlevihanesi'nin kuruluşundan sonraki dönemlerine ait bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Filibe Mevlevihanesi'nin Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden yola çıkarak tespit edebildiğimiz şeyhleri ise şunlardır. 1190/1776 yılında Şeyh Mustafa Dede'nin ölümü üzerine dergâhın şeyhliğine İbrahim Dede tayin olunmuştur.[444] İbrahim Dede yaklaşık 21 yıl Filibe Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunmuştur. İbrahim Dede'nin Ca 1211/ Kasım 1796'da vefatı üzerine dergâh şeyhliğine Şeyh Hasan Dede getirilmiş ve 12 C 1211/ 13 Aralık 1796 tarihinde beratı yenilenmiştir.[445] Şeyh Hasan Dede'den sonra tam tarihini bilemesek de Filibe Mevlevihanesi şeyhliğine Mehmed Şakir Dede tayin olunmuştur. Mehmed Şakir Dede'nin 1229/1814 yılı başlarında vefat etmesi üzerine Filibe Mevlevihanesi şeyhliği oğlu Ali Dede'ye[446] geçmiş ve Mevlevihanede bulunan fukara ve dervişanın taamiyesi olmak üzere Filibe Nezareti Mukataası malından verilmekte olan pirinç tayinatının beratı Ali Dede üzerine 22 S 1229/13 Şubat 1814 tarihinde yenilenmiştir.[447] Yine arşiv belgelerinden Şeyh Ali Dede'nin uzun yıllar Filibe Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunduğunu görüyoruz. 1243/1828,[448] 1252/1836,[449] 1263/1847[450] tarihli belgelerde ve detaylarını aşağıda vereceğimiz, geçirdiği yangın neticesinde harap olan Filibe Mevlevihanesi'nin tamiri ile ilgili belgelerde Filibe Mevlevihanesi şeyhi olarak Ali Dede görünmektedir. Filibe Mevlevihanesi'nin tamir mas-

441 Mevlevihânenin günümüzdeki durumu hakkında bkz. Gülberk Bilecik, "Filibe Mevlevihânesi," (Mevlânâ Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu 30 Eylül-01 Ekim 2006 Manisa- Türkiye) *Tebliğler*, Manisa 2006, s. 145-149.
442 Sakıb Dede, c. II, s. 168.
443 Sahîh Ahmet Dede, s. 325.
444 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 15527.
445 BOA. C. EV. D.N: 281, G.N.: 14319.
446 Bazı arşiv belgelerinde Ali Rıza Dede olarak da geçmektedir.
447 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17912.
448 BOA. C. EV. D.N: 259 G.N.: 13239.
449 BOA. HAT. D.N: 1303 G.N.: 50797.
450 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 28813.

rafları ile ilgili olarak, özel bir görevle Manastır tarafına gönderilmiş olan Meclis-i Vâlâ Tahrîrât-ı Sâmîye odası memurlarından İhsan Bey görevlendirilmiştir. İhsan Bey'in bu görevi ile ilgili olarak Filibe Mevlevihanesi'nin inşası hakkında Filibe meclisinde kaleme alınan bu mazbatada dergâhın inşa masrafının 51.475,5 kuruş olduğu, ancak dış kapısı ile dergâh postnişini Ali Efendi tarafından gerekli görülerek inşasına başlanılan ancak kalfanın hastalanarak vefat etmesi nedeniyle tamamlanamamış olan bazı odalar ve Şeyh Ali Dede'nin isteği üzerine sundurma gibi bazı teferruatın[451] dahil edilmesiyle miktarın 59.884 kuruşa ulaştığı, 19 R 1266/ 4 Mart 1850 tarihinde ifade edilmiştir. Bahsi geçen 59.884 kuruşun 1285 kuruşu Filibe Valisi Mehmed İsmet tarafından karşılanmıştır.[452]

Filibe Mevlevihanesi'nin inşasına başlandıktan sonra, Galata Mevlevihanesi şeyhlerinden Galib Dede'nin sütoğlu olduğundan Mevlevi olup aynı zamanda dönemin fabrikalar nazırı olan Ziver Efendi'ye[453] yapılan bu tamiratla ilgili bir tarih tanzim etmesi hususu bildirilmişse de Mevlevihanenin inşasının tamamlanmasına az bir zaman kaldığı halde tanzim olunmamıştır. Bunun üzerine, 13 Ş 1265 / 4 Temmuz 1849'da Takvimhane-i Âmire memurlarından olan ve Filibe'de bulunan Lütfi Efendi'nin kaleme almış olduğu yedi beyitlik bir tarih İstanbul'a takdim olunmuştur. mevlevihane duvarına konulacak olan tarih için Lütfi Efendi'nin tarihinin uygun görülüp görülmediği ve şayet uygun görülmemişse daha güzel ve süslü bir tarihin gönderilmesi istenmiştir. 9 N 1265/ 29 Temmuz 1849 tarihinde İstanbul'dan gönderilen cevabi yazıda ise Lütfi Efendi'nin inşad etmiş olduğu tarihin padişahça beğenildiği ve güzelce mahalline konulması emredilmiştir.[454]

Takvimhane-i Amire memurlarından Lütfi Efendi'nin yazmış olduğu tarih ise aşağıdaki gibidir.

Kutb-ı revân hazreti Abdülmecid han-ı sezâ
Feyz-i imarı cihana mazhar etmiştir Hüdâ
Saye-i şahanesinde serteser mülk ü melâl

451 BOA. A. MKT. UM. D.N: 10 G.N.: 3.
452 BOA. A. MKT. UM. D.N. 9 G.N. 99.
453 Bkz. Mehmed Süreyya, c. V, s. 1715.
454 BOA. İ. DH. D.N.199 G.N. 11310.

Oldu nur lutf ve ihsanıyla perşevk ü ziyâ
İşte bu dergâh-ı Mevlânâyıda himmet idüp
Eyledi tecdidine fermân-ı âlisi revâ
Sûzinâk olmuştu na-yı heyeti bu dergâhın
Döndü enfası keremle beyti mamure buca
Geldi meydane binası iş bu câ-yı ferhenk
Ruh-ı Mevlânâ olur bi şübhe şad ü pür ziyâ
Encam oldukça feleklerde nevasaz sema
Eylesün tahtında ol şahi hüdâ şevket efzâ
Kıldı Lütfi hidmet-i tarihine say-i beliğ
Himmet-i şeh cihan kıldı bu dergâhı bina
1265[455]

Filibe Mevlevihanesi'ne Filibe mukataası malından verilmekte olan günlük bir okıyye pirincin dergâhta bulunan dervişana yeterli gelmemesinden dolayı 12 Ş 1267/12 Haziran 1851 tarihinde dergâhın taamiyesinin artırılması için istekte bulunulmuştur.[456] Bu hususta Evkaf[457] ve Maliye[458] nezaretleriyle gerekli yazışmalar yapılmışsa da, karşılıksız olarak açıktan tahsis yapılması kanun ve nizamlara aykırı olduğu için bu talebin karşılanamayacağı 29 S 1268 /24 Aralık 1851 tarihinde bildirilmiştir.[459]

Şeyh Ali Dede, kesin ölüm tarihi bilinmemekle beraber, 1269/ 1852 yılı sonları veya 1853 yılı başlarında vefat etmiştir. Ali Dede'nin vefatı üzerine mevlevihane şeyhliğinin damadı Hafız Celil Dede'nin oğlu Hüseyin Hüsnü Dede'ye tevcih edilmesi isteği Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'ye ulaştırılmıştır. Bunun üzerine, Çelebi Efendi, 11 B 1269/ 20 Nisan 1853 tarihinde Hüseyin Hüsnü Dede'nin yaşının küçük olmasından dolayı dergâh şeyhliğinin dedegândan birine tevcih edilmesi ile Şeyh Ali Dede'nin geride bıraktığı kişilerin sıkıntı çekecekleri düşüncesiyle meşihatin Hüseyin Hüsnü Dede'ye tevcih edilmesini

455 BOA. İ. DH. D.N.199 G.N. 11310.
456 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 32 G.N.: 72
457 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 33 G.N.: 54
458 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 47, G.N.: 32
459 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 47, G.N.: 72

uygun görmüştür. Hüseyin Hüsnü Dede'ye vekillik etmesi hususunda da uzun süreden beri merhum Şeyh Ali Dede ile beraber Mevlevihanede ikamet ettiği ve Mevlevi adab ve erkânıyla mevlevihane yönetimini layıkıyla bildiğinden dolayı babası Hafız Celil Efendi'nin de Şeyh Hüseyin Hüsnü Dede'ye vekillik yapması uygun görülmüştür. Said Hemdem Çelebi, meşihat ve vekillik senedini de Filibe'ye gönderilmek üzere Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye göndermiştir.[460] Çelebi Efendi'den gelen bu tahrirat üzerine Filibe Kaymakamı Adil Paşa'ya 25 B 1269/ 4 Mayıs 1853 tarihinde gönderilen yazıda yukarıdaki durum ifade edilerek adı geçen Hüseyin Hüsnü Dede ve Hafız Celil Efendi'lere gerekli hürmetin gösterilmesi emredilmiştir.[461]

Hüseyin Hüsnü Dede'nin ne kadar süre şeyhlik yaptığını şu an için kesin olarak tespit edememekle birlikte 12 B 1298/ 10 Haziran 1881 tarihli bir belgede[462] kendisinin "Filibe Mevlevi Şeyhi Sâbık Hüsnü Efendi'nin" şeklindeki ifadesinden 1881 yılı öncesinde Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi'nin şeyhliğinin sona erdiği sonucunu çıkartabiliriz.

Gelibolu Mevlevihanesi

Sultan Abdülmecid döneminde tamir ve inşa faaliyetinin gerçekleştiği diğer bir önemli mevlevihane de Gelibolu Mevlevihanesi'dir.[463] Sultan Abdülmecid döneminde iki defa tamirat geçiren Gelibolu Mevlevihanesi'nde ilk tamirat 1256/1840 tarihinde 47.430 kuruş masrafla gerçekleştirilmiştir.[464] Tamirat bitmek üzere iken kapısı üzerine konulmak üzere Dergâh Şeyhi Azmi Efendi bir kıt'a tarih inşad etmiştir. Bu tarih kıt'asının yerine konulması için izin hususunda Gelibolu muhassılı tarafından 9 B 1256/ 6 Eylül 1840 tarihinde İstanbul'a gönderilmiş ve gelen tarih kıt'ası

460 BOA. A. MKT. UM. D.N: 132, G.N.: 44

461 BOA. A. MKT. UM. D.N: 134, G.N.: 12

462 BOA. (Maarif Nezâreti mektubi Kalemi Evrakı Belgeleri (Bundan sonra MF. MKT. olarak geçecektir) D.N: 67 G.N.: 16.

463 Gelibolu Mevlevihânesi için bkz. Sakıb Dede, c. II, s. 26-27; Sahîh Ahmed Dede, s. 295; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, c.V, s. 185; Seyyid Fazıl Mehmet Paşa, s. 145; Ali Enver, *Mevlevi Şairler, -Semahâne-i Edeb-*, Haz. Tahir Hafızoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 25; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 334; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 224-230; Barihüda Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevihânesi," *DİA*, c. 14, s. 6-9.

464 Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevihânesi," s. 7.

padişah tarafından da uygun bulunarak dergâh kapısı üzerine konulmasına izin verilmiştir.[465] Bu tarih kıt'ası şu şekildedir;

İki mısradan çıkup Azmî birer tarih-i tâm
İtsün erbab-ı hüner bir bir hisab-ı sal ü mah
Yapdırup Abdülmecid Han sâlikâne cây-gâh
Ehl-i vecde oldı bir cay-ı safâ bu hân-gâh
Azmî, 1256[466]

17 Ca 1266/ 31 Mart 1850 tarihine gelindiğinde ise dergâhın yeniden tamir edilmesi gerekmiştir. Bu tarihte Gelibolu kaymakamına yazılan yazıda Gelibolu Mevlevihanesi'nin semahanesi ve hücreleriyle diğer müştemilatının tamirine dair daha önce gönderilen evrakta tamir masrafının miktarı gösterilmediği ve Mevlevihanenin 1256/ 1840 tarihinde de tamirat geçirdiğinden bahsedilmiştir. Bu yazıya verilen cevapta 1256/ 1840 yılındaki tamiratta yalnız derviş hücreleri, matbah ve meydan odasının tamir edildiği, ancak o zaman bu yerlerin tamiratının layıkıyla yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu tamiratta türbe ile semahaneye hiç dokunulmadığından bahsedilerek bunların şiddetle tamire muhtaç olduğu ve tamiri için yapılan keşif neticesinde 95.390 kuruşluk masraf gerektiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.[467] Ancak dergâh vakfının gelirlerinin bu masrafa yeterli gelmeyeceğinden bahsedilerek bu sefer de daha önceki tamiratlarda olduğu gibi tamir masrafının Evkaf Hazinesi'nden karşılanması isteği, gönderilen mazbata ve defterde dile getirilmiştir. Ancak Mevlevihanenin 1840 yılında da hatırı sayılır bir meblağ sarf edilerek tamir edilmesine rağmen aradan çok fazla zaman geçmeden yine harap olarak daha öncekinden fazla masrafa muhtaç olmasının önceki tamirinde gerekli dikkatin gösterilmemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Yine o şekilde tamirat yapılırsa harcanacak para boşa gideceğinden bu sefer Evkaf Nezareti'nden bir memur tayiniyle

465 BOA. İ. DH. D.N.20 G.N. 961.
466 İsmail Yakıt, "Mevlevilikte ve Mevlevihânelerde Ebced Hesabının Rolü," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 34.
467 Selami Şimşek, "Avrupa İle Asya Arasında Önemli Bir Geçis Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, sy. 22, s. 281.

yanına bir ebniye kalfası verilerek inşa masrafının gerekli özen gösterilerek tekrar keşfedilmesi ve masrafları içeren defterin mazbata ile gönderilmesi emredilmiştir.[468]

Gelibolu Mevlevihanesi'nin tamirine başlandığı dönemde Galata Mevlevihanesi ile Üsküdar Mevlevihanesi'nin de tamir ediliyor olması ekonomik olarak epey sıkıntıyı beraberinde getirmiş ve mevlevihanelerin tamiri hususunda takip edilecek nizam hususunda bir düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda kaleme alınan 24 C 1267/ 26 Nisan 1851 tarihli emirnâmede o dönemde tamiratı yapılan Galata Mevlevihanesi hakkında da bilgi verilmekle beraber tamirat esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar da belirtilmiştir. Belgenin içeriği özetle şu şekildedir;

Gelibolu Mevlevihanesi'nin tamir keşfinde masraf 95.000 kuruş olarak belirlenmiştir. Hal böyleyken şimdiye kadar yapılan masraf ile tamirat bitene kadar yapılacak masrafın 425.000 kuruş tutması beklenmektedir. Buna ilaveten Galata Mevlevihanesi tamir keşfinde belirlenen masrafın 392 kese olarak belirlendiği halde masrafın 792 keseye ulaşacağı anlaşılmıştır. Üsküdar Mevlevihanesi'nin durumu henüz belli olmamasına rağmen, Gelibolu ve Galata mevlevihanelerinin tamir masraflarının 3.000 keseye ulaşacağı, bunların yapılması esnasında başlarında memur olmadığından ve şeyhlerinin nezaretinde yapılmasından dolayı keşif harici birtakım şeylerin yapıldığı da söz konusu olmuştur. Ancak bu tür şeylere bir kere başlanmış olduğu ve önemli kısmının da yapılmış olmasından dolayı tamamlanmasından başka çare olmadığından bundan sonra yapılacak tamiratlarda bu hususa dikkat edilmesi ve keşif harici tamiratlara girişilmemesi emredilmiştir. Tamirat masrafının artmasının en önemli sebeplerinden biri olarak tamirat esnasında süslemeler ile uğraşılması gösterilmiş ve bu hususa dikkat edilerek tamiratta aşırı süslemeye bakılmayarak sağlamlığın gözetilmesi istenmiştir. Keşif miktarının aşılması durumunda fazlalığın kabul edilmemesi, ihalesi yapılarak her kim daha uygun yapmayı taahhüt ederse onlar tarafından ve hazineden özel memur nezaretinde tamamlattırılması dile getirilmiştir. Bahsi geçen masrafların bir kısmının imkânı bulunan vakıflar hasılatı,

468 BOA. A. MKT. MHM. D.N. 20 G.N. 8.

bir kısmının da da Evkaf-ı Hümâyûn ve Harameyn hazinelerinin gelirlerinden karşılanması ve bu tamiratlar tamamlanıncaya kadar bir müddet büyük binaların inşaatlarının ertelenmesi hususuna dikkat edilmesi emredilmiştir.[469]

Görüldüğü gibi Sultan Abdülmecid döneminde tamiratına başlanılan mevlevihanelerin tamiratı esnasında önceden yapılan keşiflerin aşılması ek maliyetlerin çıkması nedeniyle oldukça sıkıntı çekilmiş ve birtakım kısıtlamalara gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Gelibolu Mevlevihanesi'nin tamiri için başlangıçta 95.390 kuruşluk bir masraf tahmin edilmişse de bazı çalışmalarda[470] ifade edildiği üzere tamirat bu miktarla tamamlanamamış, yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere 452.000 kuruş gibi oldukça yüksek bir meblağa ulaşılmıştır. Dergâhın tamiratı 1267/ 1851 tarihinde tamamlanmış ve bu tamirat için aşağıdaki şekilde tarih düşülerek II. Taç kapısı kitabesine konulmuştur.

Oldı nev ta'mir ile âbâd cây-ı pür safâ
Yapdı Şeh Abdülmecid Hakk'a becâ irfân sezâ[471]

İzmir Mevlevihanesi

Kaynaklarda hakkında yeterince bilgi bulunmayan mevlevihanelerden biri de İzmir Mevlevihanesi'dir. Aydın valisi tarafından 08 Ş 1266/ 19 Haziran 1850 tarihinde Dersaadet'e gönderilen bir tahriratta, İzmirli Şeyh Hafız Halil Efendi'nin iki kıt'a medrese arsası üzerine mevlevihane inşa etmek için izin istediği ifade edilmiştir[472]. Şeyh Hafız Efendi'nin mevlevihane yaptırmak için izin istemek amacıyla yaptığı müracaat tarihinden üç yıl sonra 24 L 1269/31 Temmuz 1853 tarihli belgede Mevlevihanenin kurulduğunu anlıyoruz. Burada şu hususu da belirtmek gerekiyor ki, başlangıçta Şeyh Hafız Efendi kendi imkânlarıyla dergâhı yaptırmak için izin istemekle beraber sonraki belgelerde dergâhın Sul-

469 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 33 G.N. 9.
470 Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevihânesi," s. 7; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 229; Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevihânelerinin*...., c II, s. 323.
471 Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevihânelerinin*...., c. II, s. 331; İsmail Yakıt, s. 34. (Yakıt'm bildirisinde muhtemelen matbaa hatasından dolayı "âdâb" olarak geçmektedir.)
472 BOA. A. MKT. MHM. D.N. 22 G.N. 38.

tan Abdülmecid tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Ancak diğer mevlevihaneler gibi vakıfları olmadığı için bu sefer de dervişlerin taamiyesinin karşılanması sıkıntısı baş göstermiştir. Bu sıkıntının biraz olsun giderilebilmesi için Manisa'da vefat eden Manisalı Mecnun Baba'dan kalan aylık 50 kuruş maaş ile tayinatın İzmir Mevlevihanesi'ne tahsisi hususunda eski İzmir valisinin tezkiresi Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuştur. Ancak Manisa meclisi mazbatasında müteveffa Mecnun Baba'nın zevcesi ve yeğeni bulunduğu, onların da merhamete muhtaç ve layık oldukları gösterilmiş olduğundan maaşın üçte birinin onlara tahsisi, kalanın da hazineye kaydedilmesi, tayinatın da İzmir Mevlevihanesi'ne tahsis edilmesi münasip görülmüş ve gereğinin yapılması emredilmiştir.[473] Tahsis edilen bu tayinat İzmir Mevlevihanesi'nde bulunan fukara ve dervişlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. 19. yüzyılda mevlevihane şeyhlerinin dergâh yönetimi esnasında dergâhın tayinat miktarının yetersizliğinden dolayı yiyecek içecek masraflarını karşılamak yüzünden borç içinde kalmaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İzmir Mevlevihanesi Şeyhi Hafız Dede'nin durumu da bu hale verilebilecek örneklerden biridir. Hafız Dede, dergâhın gelirlerinin masraflarına yetmediğinden borç içinde kalmış ve maaşına zam istemek için İstanbul'a gelmiştir. Ancak herhangi bir boşluk olmadan karşılıksız olarak aylık tayin edilmesi kanunlara aykırı olduğu cevabını alıp geri dönmek zorunda kaldığından, mevcut olan borcunun ifasına yardımcı olmak için kendisine 10 S 1273/ 9 Ekim 1856 tarihinde 5.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[474] Hafız Dede'ye verilen bu atıyye daimi olmadığından dolayı İzmir Mevlevihanesi dervişanı sıkıntı çekmeye devam etmiştir. Bu atıyyenin verilmesinden üç yıl sonra Hafız Dede'nin çekmiş olduğu sıkıntıları ve dergâhın tayinatının yetersiz olmasını ifade etmek üzere yazdığı dilekçesi neticesinde dergâhın tayinatınm artırılması ve borçlarını ödeyebilmesi için kendisine 1 Ş 1275/ 6 Mart 1859 tarihinde yine 5000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[475] Dergâhın mevcut taamiyesi ve yapılan artırım da şu şekildedir;

473 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 84 G.N. 67.
474 BOA. İ. DH. D.N. 357, G.N. 23543.
475 BOA. İ. DH. D.N. 425, G.N. 28127.

İzmir Mevlevihanesi'nin mahsusatı: [476]

	Nân yevmiye adet	Lahm yevmiye okıyye	Pirinç yevmiye okıyye	Revgan-ı sade yevmiye dirhem	Kahve mahiye okıyye
Kadim:	10	2	2	300	3
Zam :	10	2	2	100	-

Tablodan da anlaşıldığı üzere İzmir Mevlevihanesi'nin tayinat miktarında kahve dışında neredeyse misli misline bir artış sağlanmıştır.

Hafız Dede'den sonra şeyhliğe kimin geçtiği bilinmemekle beraber 1896 yılına gelindiğinde İzmir Mevlevihanesi şeyhliğinde Nureddin Dede'yi görmekteyiz. Nureddin Dede, göstermiş olduğu iyi hizmetlerinden dolayı 28 Ra 1314/ 6 Eylül 1896 tarihinde üçüncü rütbeden Mecidî nişanıyla ödüllendirilmiştir.[477]

Kasımpaşa Mevlevihanesi

II. Mahmud döneminde 1834 tarihinde[478] kapsamlı bir tamirat gerçekleştirilen Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin Sultan Abdülmecid'in hükümdarlığının ilk yıllarında da özellikle şeyh dairesiyle dervişana mahsus abdest mahallerinde tamirat ihtiyacı ortaya çıkmıştır. O dönemde Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunan Mehmed Şemseddin Dede, yazdığı dilekçesinde şeyh dairesiyle dervişlere mahsus abdesthanelerin tamir edilmesi hususunu dile getirmiştir. Bu dilekçe üzerine Mevlevihanenin Ebniye-i Hassa müdürü tarafından keşfi yapılarak şeyh dairesinin 6.234,5 ve abdesthane ile teferruatının da 8.772 kuruş masrafla tamir olacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine 18 Za 1256/ 11 Ocak 1841 tarihinde yazılan cevapta, dergâhın vakıf gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle tamirat masrafının diğer mevlevihanelerde olduğu gibi II. Mahmud ve Laleli Vakfına masraf olarak kayd olunması kararlaştırılmıştır. Ancak Evkaf Hazinesi'nin ekonomik durumunun da sıkıntıda olması nedeniyle şeyh dairesinin tamirinden vazgeçilip sadece keşif defterini aşmamak üzere abdesthane ve teferruatının

476 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 279, G.N. 9.
477 BOA. İ. TAL. D.N: 103, G.N.: 1314/ Ra-136.
478 Ayvansarayî, s. 407.

tamirine izin verilmiştir.[479] Bu tarihten sonra Kasımpaşa Mevlevihanesi, 1267/ 1851[480] ve 1274/ 1857 tarihlerinde de tamirler geçirmiştir.[481]

Kasımpaşa Mevlevihanesi, 1857 yılında görmüş olduğu tamirattan sonra 1889 yılına gelindiğinde yeniden tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Tamiratın gerçekleştirilme talebinin dile getirilmesi üzerine 20 Z 1306/ 17 Ağustos 1889 tarihinde mabeyn başkâtipliğinden gönderilen yazıda Mevlevihanenin tamire muhtaç yerlerinin ve muhafaza duvarlarının düzenlenmesi için ne kadar para gerekliyse keşfinin yaptırılıp pusulasının gönderilmesi emredilmiştir.[482] Bu emir üzerine tamiratın keşfi yapılmış ve harem dairesi ile birlikte tamiri gerekli diğer birimlerin tamirat masrafının 238.014 kuruş olacağı anlaşılmıştır. Gerçekleştirilen bu keşiften sonra 01 C 1307 / 23 Ocak 1890 tarihinde Mevlevihanenin sunulan keşif defteri gereğince müstesna olarak Evkaf Hazinesi'nce tamir ettirilmesi emredilmiştir.[483] Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin tamiratının gerçekleştirilmekte olmasından dolayı, dergâh şeyhinin 1892 yılı Temmuz başlangıcından itibaren kiralamış olduğu evin kira bedeli olan aylık 400 kuruşun tamiratın sonuna kadar Sultan Mahmud Vakfından karşılanmak üzere 1308 yılı bütçesine ilave edilerek ödenmesi hususu Şûrayıdevletçe kararlaştırılmıştır. Bu durum daha sonra 30 S 1310/ 23 Eylül 1892 tarihinde padişah tarafından da onaylanmıştır.[484] Mevlevihanenin tamirinde sona yaklaşılırken keşif defterinde gösterilmeyen ancak tamiri lazım gelen yeni yerler ortaya çıkmıştır. Bu yerlerin 21.200 kuruşluk ek bir masrafla tamirinin gerçekleşeceği ifade edildiğinden dergâhın tamirinin eksik kalmasının caiz olamayacağının ifadesiyle bu ek tamiratın da gerçekleştirilmesi Şûrayıdevletçe uygun görülmüştür. Şûrayıdevlet'in bu kararı 4 Za 1310/ 20 Mayıs 1893 tarihinde padişah tarafından da onaylanmıştır.[485] Mevlevihanenin tamiri için de Meclis-i İdare-i Evkaf azasından Rıfat Bey görevlendirilmiştir. 15 N 1313/ 29 Şubat 1896 tarihli bir belgede ise Rıfat Bey'in bu görevi esna-

479 BOA. İ. DH. D.N. 70 G.N. 3478
480 BOA. A. AMD. D.N: 30, G.N.: 22.
481 BOA. İ. DH. D.N: 390, G.N.: 25800.
482 BOA. İ. DH. D.N: 1148, G.N.: 89490.
483 BOA. İ. DH. D.N: 1167, G.N.: 91256.
484 BOA. İrade Evkaf Belgeleri (Bundan sonra İ. EV. olarak geçecektir) D.N: 1, G.N.: 1310- S 21.
485 BOA. İ. EV. D.N: 3, G.N.: 1310- Za 01.

sında vefat ettiği ve tamiratın tamamlanması için 42.262,5 kuruşluk bir masrafa daha ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Tamiratın tamamlanması için gerekli olan bu masrafın da 1311/1896 senesi evkaf bütçesinden karşılanması hususunun Evkaf Nezareti'ne havalesi hakkında Şûrayıdevletin almış olduğu karar 26 L 1313/ 10 Nisan 1896 tarihinde padişah tarafından da uygun görülmüştür.[486] Burada belirtilen 42.262,5 kuruşluk bedelin içinde 21.200 kuruşun olup olmadığı belli olmamakla birlikte Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin 1890 yılı başlarında başlayan tamiratının tamamen sona ermesinin 1897 yılını bulduğunu ifade edebiliriz. *Sefine-i Evliyâ*'da Mevlevihanenin 1312 /1894-95 tarihinde mükemmelen tamir edildiği ifade edilmektedir.[487] İfade edilen bu tamirat yukarıda detaylarını verdiğimiz 238.014 kuruşluk ana tamirat olmalıdır.

Halep Mevlevihanesi

Mevlevi asitaneleri içinde önemli bir yere sahip olan Halep Mevlevihanesi, İranlı Mirzâ Fulâd ve Mirzâ Ulvân isimli iki kişi tarafından ortaklaşa tamir ettirilerek kurulmuştur. Sakıb Dede, bu iki kişinin Safevi Hükümdarı Şah İsmail'in ileri gelen iki adamı olduğunu ve Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail arasında geçen Çaldıran Savaşı esnasında kaçıp Halep'e yerleştiklerini ve ortaklaşa hanikâh-ı Mevleviyeyi tamir ettiklerini ifade eder.[488] Buradaki tamir kelimesi akla Halep'te daha önce de bir Mevlevi dergâhı olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Mevlevihanenin açılmasından sonra Çelebi Efendi tarafından Fakri Ahmed Dede, şeyh olarak görevlendirilmiş[489] ve Halep Mevlevihanesi bu dönemden itibaren Mevlevilik tarihi içinde önemli bir dergâh olarak faaliyet göstermiştir.[490]

486 BOA. İ. EV. D.N: 12, G.N.: 1313- L 11.
487 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c. V, s. 295.
488 Sakıb Dede, c. II, s. 179.
489 Sakıb Dede, c.II, s. 179; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 192.
490 Halep Mevlevihanesi için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 190-209; Ahmet Kazım Ürün, "Halep, Şam ve Trablusşam Mevlevihânelerinin Günümüzdeki Durumu," (X. Milli Mevlânâ Kongresi, 2-3 Mayıs 2002 Konya-Türkiye), *Tebliğler*, Konya 2002, c. I, s.73-79; Sezai Küçük, "Suriye'de İki Mevlevihâne: Halep ve Şam Mevlevihâneleri," (I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu, 19-21 Aralık 2001 Manisa- Türkiye), Bildiriler, Manisa 2002, s. 283-316; Klaus Kreiser, "Evliyâ Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevihâneler," Çev. Semih Tezcan, *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul 1994, s.101-116.

Mevlevihane 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde yine tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Halep Mevlevihanesi'nin harap olan semahanesinin tamirine yerel imkânlarla başlanmış, yerel imkânların yeterli gelmemesinden dolayı yarım kalmış ve tamamlanması için gerekli olan 70.000 kuruşun Evkaf Hazinesi'nden karşılanması hususu Halep valisi tarafından 20 R 1274/8 Aralık 1857 tarihinde yazılan tahriratta ifade edilmiştir.[491] Cevap olarak gönderilen yazıda o dönemde bu gibi masrafların karşılanmasının mümkün olmadığından bahsedilerek bu meselenin ileride halledilmesi uygun görülmüştür.[492]

Halep Mevlevihanesi'nin tamiri ile ilgili olarak yukarıda ifade ettiğimiz şekilde tamiratın daha sonra gerçekleştiğini görüyoruz. 06 Ra 1277/ 22 Eylül 1860 tarihli bir belgeden Halep Mevlevihanesi'nin tamiri için mahalli evkafı hasılatından havale olunarak harcanan 70.000 kuruşun 40.000 kuruşunun mevlevihane vakfının meydana gelecek gelirlerinden, kalan 30.000 kuruşun da hazinece münasip bir mahale kaydedilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Halep Mevlevihanesi Vakfının borçlu olması nedeniyle bu miktarın vakıf gelirlerinden karşılanmasının mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Kalan 30.000 kuruşun da herhangi bir yere masraf kaydolunmadığından mevlevihane için harcanan bu 70.000 kuruşun ikiye bölünerek Sultan Mahmud Vakfı ile Laleli Vakfı gelirlerinden karşılanması 7 Ra 1277/ 23 Eylül 1860 tarihinde uygun görülmüştür.[493] Bu tamirattan sonra semahanenin kapısı üzerine bir tarih kitabesi de konulmuştur.

Biya âşık hayrana meded dergâh-ı Mevlânâ
Bîşî zû nâkile evvel münevver câr-ı erkâna
Gani şeyhi nezaretle peyver dervişler meydana
Güzel dilber tarihiyle temâmikez semahane
1278/1861[494]

491 BOA. A. MKT. UM. D.N. 245, G.N. 51.
492 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 298, G.N. 56.
493 BOA. İ. DH. D.N. 462, G.N. 30762.
494 Küçük, "Suriye'de İki Mevlevihâne....," s. 294.

Üsküdar Mevlevihanesi

Sultan II. Mahmud döneminde 1250/1834 tarihinde bir tamirat geçirmiş olan Üsküdar Mevlevihanesi, Sultan Abdülmecid döneminde yine tamire muhtaç hale gelmiştir. Üsküdar Mevlevihanesi'nin tamiri hususunda ilk olarak 43.092 kuruşluk masrafla tamiratın gerçekleştirilmesi için emir verilmişken, mevlevihane şeyhi Ârif Himmetî Dede tarafından Mevlevihanenin semahanesinin çok küçük olduğundan dolayı genişletilmesi talep olunmuştur. Şeyh Ahmed Arif Himmeti Dede'nin bu isteği de kabul edilmiş ve durum Ebniye-i Hassa müdürüne havale edilmiştir. Mevcut semahanenin yıkımıyla genişletilmesinin de 51.195 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir. 21 B 1260/ 6 Ağustos 1844 tarihinde yazılan emirde toplamda 94.287 kuruşa mal olacak bu tamiratın masrafının da karşılanmasında dergâhın vakıfları yetersiz kalacağı için daha önceki tamiratında olduğu gibi bu sefer de Laleli Vakfına masraf kaydedilmesi emredilmiştir.[495]

Üsküdar Mevlevihanesi'nin yukarıda ifade ettiğimiz tamiri, keşif raporundaki miktarı aşarak 116.000 kuruşa mal olmuştur. 06 M 1261/ 15 Ocak 1845 tarihinde verilen emirle de keşif raporunu aşan kısmın hazineden azar azar karşılanması kararlaştırılmıştır.[496] Üsküdar Mevlevihanesi'nde yapılan bu tamiratın üzerinden çok geçmeden, 01 Ş 1265/ 22 Haziran 1849 tarihinde, Şeyh Ahmed Ârif Efendi, yeni bir dilekçe kaleme alarak dergâhın evvelki tamirinde içine ve dışına dokunulmaması yüzünden iskânın mümkün olmadığını ve semahanesinin de harap olduğundan bahisle tamir edilmesini niyaz etmiştir.[497] Şeyh Ahmed Ârif Efendi'nin bu dilekçesi üzerine Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınan 23 N 1265/ 12 Ağustos 1849 tarihli mazbatada, dergâhın böyle kısa sürede tamire muhtaç olmasında, daha önce yapılan tamirat esnasında gerekli ihtimamın gösterilmemesinin rol oynadığı ifade edilmiştir. Dergâhın vakıf gelirlerinin gerçekleştirilecek tamiratı karşılamaya imkânı olmadığı anlaşılmış bulunmakla beraber tamiratın ertelenmesinin ileride daha fazla masrafa yol açacağı bilindiğinden dergâhın inşaatında sağlamlığına dikkat edilerek, keşif masrafı olan 81.675 kuruşun aşılmaması kaydıyla tamirinin ertelenmeyip gerçekleştirilmesi

495 BOA. İ. DH. D.N. 90 G.N. 4487.
496 BOA. İ. DH. D.N. 96 G.N. 4834.
497 BOA. İ. DH. D.N. 197 G.N. 11225.

uygun bulunmuş ve masrafının da Evkaf Hazinesi'nden karşılanması emredilmiştir.[498] Mevlevihanenin tamiri için keşif miktarı olan yaklaşık 82.000 kuruşun aşılmaması hususunda uyarılara rağmen tamirat başladıktan sonra ortaya çıkan yeni masraflarla birlikte tamirat sonrasında yapılan ikinci keşifte miktar 118.305 kuruşa yükselmiş[499] ve tamirat 1268/1852 tarihinde tamamlanmıştır.[500]

Üsküdar Mevlevihanesi Sultan Abdülmecid döneminde geçirmiş olduğu bu tamirattan sonra meydana gelen bir yangından dolayı 1284/1867 yılına gelindiğinde yeniden tamire muhtaç hale gelmiştir. Şeyh Arif Dede zamanında bir yangın geçiren Üsküdar Mevlevihanesi yanmış olan ism-i celal odasıyla türbe-i şerîfinin inşası için 48.000 kuruş masrafının Evkaf Hazinesi'ne kaydına 19 S 1284/ 22 Haziran 1867 tarihinde yazılan bir tezkire ile muvafakat gösterilmesi istenmiştir.[501] *Sefine-i Evliyâ* müellifi Hüseyin Vassaf Efendi ise, yazmış olduğu eserinde yangından sonra hayır sahiplerinin yardımlarıyla bir meydan odası, somathane, matbahı içeren bir daire, dört hücre ve türbe üzerine de bir ism-i celâl odası yapıldığını ifade etmektedir.[502] Hatta Mevlevi muhibbanından Asım Molla Bey bu tamir ile ilgili olarak bir tarih düşmüştür.

Yapıldı feyz-i Mevlânâ ile bu hücre-i vâlâ
Makam-ı zikr-i ism-i Zât-ı a'lâdır mürîdâna
Yazup tarihini derviş Asım eyledi takdim
Dil ü aşk ile Allah di erenler gel bu meydâna
1285/1868-69[503]

Ancak arşiv belgelerine baktığımızda Mevlevihanenin tamiri için Arif Dede'nin dilekçesi üzerine şehremaneti ile gerekli yazışmaların yapıldığını ve Üsküdar Mevlevihanesi'ne gerekli olan bir matbah ve birkaç adet hücrenin inşası hususunda yapılacakların bir planının hazırlanarak

498 BOA. A. AMD. D.N. 9 G.N. 68.
499 BOA. İ. DH. D.N: 221, G.N.: 13140.
500 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 240.
501 BOA. A. MKT. MHM D.N: 385 G.N.: 49.
502 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c.V, s. 265.
503 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c. V, s. 265.

keşfinin çıkarıldığını görüyoruz. Yapılan bu yazışmalardan sonra dergâhın inşası hususunda ihalesi yapılmış ve 9 Ca 1286/ 17 Ağustos 1869 tarihinde Üsküdar Mevlevihanesi'ne gerekli olan matbah ve hücrelerin keşfi gereğince 93.000 kuruş masrafla müteahhit Hacı Avram Kalfa eliyle inşası için şehremanetine, gerekli masrafın karşılanması için de Maliye Nezareti'ne gerekli izin ve emirler verilmiştir.[504] Ancak sonraki belgelerden bu tamirat işinin biraz uzadığını tespit ediyoruz. Bu esnada dergâh şeyhi Ahmed Arif Dede 1291 senesi Rebiü'l-ahirinde (Mayıs- Haziran 1874) vefat etmiştir. Arif Dede'nin vefatından sonra yerine Mehmed Zeki Dede[505] Üsküdar Mevlevihanesi şeyhi olmuştur. Bu esnada Üsküdar Mevlevihanesi'nin inşasının tamamlanmasına kadar Şeyh Zeki Dede'ye hane kirası olarak irade-i seniyye ile tahsis olunup, sonradan yanlışlıkla kesilmiş olan aylık 700 kuruşa karşılık olmak ve Mevlevihanenin inşaatının tamamlanmasıyla kesilmek üzere aylık 500 kuruş verilmesi hakkında Şûrayıdevleti Dahiliye dairesinden kaleme alınan mazbata 29 N 1292/ 29 Ekim 1875 tarihinde takdim kılınmıştır. Bunun üzerine şeyh efendiye 500 kuruş maaş verilmesi padişah tarafından da uygun görülmüştür.[506] Bu ifadeden de dergâhın tamirinin en az 1292/ 1875'e kadar sürmüş olduğunu anlıyoruz.

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar

Sultan Abdülmecid dönemi Mevlevilerin ve mevlevihanelerin her açıdan korunup kollandığı bir dönemdir. Padişahın Mevleviliğe olan intisabı ve düşkünlüğü, onun İstanbul'daki mevlevihane şeyhleriyle özel dostluklar kurmasını beraberinde getirmiştir. Abdülmecid döneminde mevlevihanelerin tamir ve inşa faaliyetleri sürdürüldüğü gibi dergâhlara ve mensuplarına da yardımlar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan yardımların, vergi muafiyetlerinin, ihsan-ı şahanelerin ve tevcihlerin sayısız örnekleri mevcuttur.

Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi'ne yapılan yardım da bunlardan biridir. Aydın Güzelhisar Mevlevihanesi şeyhliğine tayin olunan Şeyh Ali Efendi, Güzelhisar'a vardığında dergâhı yanmış halde bulmuştur. Dergâhın tamiri için daha önce girişimlerde bulunulmuşsa da sonuçlanmadığı

504 BOA. İ. DH. D.N: 596, G.N.: 41545.
505 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c.V, s. 266.
506 BOA. İ. ŞD. D.N: 29, G.N.: 1375.

için Ali Efendi açıkta kalmıştır.[507] Dergâhın bir geliri de olmadığı için Ali Efendi'nin sefalete düştüğünden bahsedilerek, Mevlânâ hazretlerine hürmeten Güzelhisar'da haline uygun bir ev kiralanıp çoluk çocuğunun geçimine yetecek miktarda maaş tahsis edilmesi istenmiştir. 11 Ca 1257/1 Temmuz 1841 tarihinde yazılan bir yazıda bu isteğe olumlu cevap verildiğini görüyoruz. Ekonomik imkânların kısıtlı olmasına rağmen dergâhın inşasına müsaade edilmiş olması ve inşaatın henüz gerçekleşememiş olduğundan bu duruma bir karşılık olmak üzere 1257 senesinin Rebiülahirinin 26. gününden itibaren (17 Haziran 1841) başlamak üzere Şeyh Ali Efendi'ye kayd-ı hayat şartıyla Güzelhisar Muhassıllığı malından aylık 60 kuruş maaş tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Verilecek maaşın her ay Emval-i Muhassıllıktan senet alınarak Şeyh Ali Efendi'ye verilmesi Aydın defterdarlığına gönderilen yazı ile emredilmiştir.[508]

Beşiktaş ve Yenikapı mevlevihanelerinin[509] taamiye ve tayinat tahsisleri daha önce yeterli miktarda artırıldığından bu defa 5 C 1275/10 Ocak 1859 tarihinde Galata, Kasımpaşa ve Üsküdar mevlevihanelerinin muhassasâtının artırılması hususu söz konusu olmuştur. Evkaf Nazırı ile 6 C 1275/ 11 Ocak 1859 tarihinde gerçekleştirilen muhabere sonrasında adı geçen üç Mevlevihanenin tayinatının Beşiktaş ve Yenikapı mevlevihanelerinde olduğu gibi yeniden düzenlenmesi teklif edilmiştir. Buna göre Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne yeniden aylık 500 kuruş tahsisi, Üsküdar Mevlevihanesi'nin 250 kuruş maaşının 500 kuruşa çıkarılması ile beraber Galata, Kasımpaşa ve Üsküdar mevlevihanelerine 750'şer kuruş taamiye itası ve bunların toplamı olan 3000 kuruşun da II. Mahmud Vakfından karşılanması teklif edilmiş ve padişah tarafından da uygun görülmüştür.[510]

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi, ömrünün sonlarına doğru Sultan Abdülmecid'in emri ile İstanbul'a gelmiştir.[511] Hemdem Çelebi, İstanbul'da bulunduğu esnada âyin icrası için

507 Bkz. s. 126-127.
508 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 25522.
509 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 58; Sezai Küçük, "Bütün Yönleriyle XIX. Yüzyılda Yenikapı Mevlevihânesi," (X. Milli Mevlânâ Kongresi 2-3 Mayıs 2002 Konya- Türkiye), *Tebliğler*, Konya 2002, c. I, s. 164.
510 BOA. İ. DH. D.N. 423 G.N. 28005.
511 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Hazl. Mehmet Fatih Birgül, Levent Ali Çanaklı, Bursa İl Özel İdâresi Yayınları, Ankara 2008, s. 68.

bir gece Beşiktaş Mevlevihanesi'nde ikamet etmiş ve sonra Sadrazam Ârif Paşa'nın konağına yerleşmiştir. Çelebi Efendi'nin vaktinin çoğunu Ârif Paşa'nın konağında geçirecek olmasına rağmen ara sıra Beşiktaş Mevlevihanesi'ne geleceği haber verilmiştir. Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Nazif Efendi bu haber üzerine Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin ağırlanması esnasında ortaya çıkacak masrafı karşılayamayacağından bahsederek zor durumda kalacağını ifade etmiştir. Ortaya çıkan bu durum üzerine Şeyh Nazif Efendi'ye 25.000 kuruş atıyye ihsan olunması Maliye nazırı ile müzakere olunmuş ve padişahın da onayıyla 9 L 1273/ 2 Haziran 1857 tarihinde Şeyh Nazif Efendi'ye 25.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[512]

Sultan Abdülmecid döneminde yukarıda ifade ettiğimiz üzere çeşitli mevlevihanelere yardım ve tevcihlerde bulunulduğu halde bazen de bu yardım istekleri geri çevrilmiştir. Ekonomik sıkıntılar sebep gösterilerek gerçekleştirilen bu geri çevirme işlemine örnek olarak Filibe Mevlevihanesi'nden talep olunan taamiye tahsis isteğinin geri çevrilmesi gösterilebilir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Filibe Mevlevihanesi'nde dervişlerin iaşelerinin karşılanmasında zorluklar çekilmektedir. Bu nedenle emsali dergâhlara verilen taamiyeler gibi münasip miktar taamiye tahsisi hususunda 20 S 1268/ 15 Aralık 1851 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir istida gönderilmiştir.[513] Buna karşılık 21 S 1268/ 16 Aralık 1851 tarihinde verilen cevapta gerek hazinenin o dönemde içinde bulunduğu sıkıntılı durum gerekse karşılıksız olarak açıktan maaş tahsisinin nizam ve kanunlara aykırı olmasından dolayı yapılan bu tayinat isteğinin karşılanamayacağı ifade edilmiştir.[514]

Bu dönemde imparatorluk coğrafyasındaki mevlevihanelerin büyüklüklerine göre tayinat tahsisinde birbirlerine kıyaslandığı görülmektedir. Bu bağlamda olmak üzere, Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede, kaleme aldığı dilekçesinde Bursa Mevlevihanesi'nin dervişan, duagûyân ve misafirleri için bir miktar taamiyesi var ise de tayinatı olmadığından emsali mevlevihanelerde olduğu gibi yeterli miktarda tayinat tahsis

512 BOA. İ. DH. D.N. 379 G.N. 25038.
513 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 47, G.N. 32.
514 BOA. A. MKT. NZD. D.N. 47, G.N. 72.

edilmesini istemiştir.[515] Şeyh Mehmed Efendi'nin samimiyeti ve çevresinde sevilen bir kişi olmasından dolayı isteğinin kabulü için Bursa meclisinin de bir kıta mazbatası irsal olunarak gereğinin yapılması için Hüdâvendigâr Eyâleti müşiri paşa hazretleri tarafından yazı ile Babıâli'ye bildirilmiştir. Kaleme alınan mazbatada Bursa Mevlevihanesi'nin bütün muayyenatının senelik bedelinin 4.732 kuruştan ibaret olduğu belirtilmiştir. Galata Mevlevihanesi'nin senelik muayenatının ise 28.675,5 kuruş 2 paradan ibaret olduğundan bahsedilerek Bursa Mevlevihanesi'nin tayinatının Galata Mevlevihanesi'ne nazaran oldukça düşük olduğu ifade edilmiştir. Bursa Mevlevihanesi'nin daha önce yenilenerek tamir ettirilmesi ve genişlettirilmesiyle dervişlerin belirtilen 4.732 kuruşluk mahsusat ile idare olunmaları mümkün olamayacağı ortaya çıkmıştır. Tahsis edilen muhassasatın yeniden düzenlenmesi için hesap ettirildiğinde senelik 40.326 kuruşa ulaştığı, ancak bu bedelin fazlaca bulunduğundan dolayı tahsisatın Galata Mevlevihanesi muhassesatına uygun olarak düzenlenmesi münasip görülmüştür. Sadaka-yı şahane olmak üzere tayinatın bu şekilde tanzim edilmesi iznini içeren Maliye nazırının bir kıt'a takriri padişaha sunulmak için gönderilmiştir. Sonuçta 06 M 1262/ 4 Ocak 1846 tarihinde gerek Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede'nin şahsiyeti ve gördüğü hüsn-ü kabul, gerekse Mevlevihanedeki dervişlerin kalabalıklığı nedeniyle Mevlevihanenin muhassasatının Galata Mevlevihanesi muayyenatına uygun olarak düzenlenmesi Maliye nazırına havale olunmuştur.[516]

Mevleviliğin kurulup gelişmesi sürecinde vakıfların çok önemli bir fonksiyonu olmuştur. Evkaf-ı Celâliye olarak adlandırılan ve müstesna tutulan Mevlânâ vakıfları başta Konya Mevlânâ Dergâhı'nın ihtiyaçları için vakfedilmiş olmakla birlikte Mevleviliğin kurulup yaygınlaşması sürecinde mevlevihane kurulan beldelerde, kurulan mevlevihanelerin ihtiyaçlarının karşılanması için zengin vakıflar da tahsis edilmiştir. Evkaf-ı Celâliye esas itibariyle mülhak vakıflardan olmakla birlikte Osmanlı padişahlarının Hazreti Mevlânâ Dergâhı ve mevlevihanelerine ayrı bir statü uygulamış olmalarından dolayı

515 Bursa'yı ziyareti esnasında Bursa Mevlevihânesi'ni de ziyaret eden İhtifalci Mehmed Ziya, Bursa Mevlevihânesi için *"büyük ve süslü bir semahâne ve birçok hücreye sahiptir"* demektedir. Bkz. Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 61.

516 BOA. İ. DH. D. N. 115, G. N. 5812.

müstesna vakıflar[517] arasına alınmıştır[518]. Ancak Sultan I. Abdülhamid ve II. Mahmud dönemlerinde vakıfların yönetimine çeki düzen verilmesi gayretleri[519] ve Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nin kurulmasından sonra vakıflar daha sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Bu durumdan mevlevihane vakıfları da nasibini almıştır. Bazı mevlevihane vakıflarına vergi muafiyetleri tanınmakla beraber bu muafiyet bütün mevlevihanelere tanınmış değildi. Her ne kadar Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin isteğine karşılık bu muafiyet tanınmış[520] ve Mehmed Said Hemdem Çelebi 07 C 1275/12 Ocak 1859 tarihinde bu husus için bir teşekkürname kaleme almışsa da, müstakil olarak bazı mevlevihanelere de vergi muafiyetleri tanındığı oluyordu. Gelibolu Mevlevihanesi'ne ait koyunlardan ağnam resmi alınmaması da buna bir örnektir. Gelibolu Mevlevihanesi'nin Biga Sancağı'na bağlı Lapseki Kazası'nda bulunan vakıf arazisindeki 2.500 koyundan ağnam rüsumu talep olunmamasına dair daha önceden verilmiş bir emir bulunmasına rağmen hayvanların sayısının 4.500'e ulaştığından bahsedilerek müdahale edilmiştir. Bunun üzerine dergâh şeyhi tarafından 4.500 koyundan da eskiden olduğu gibi vergi alınmaması için dilekçe yazılmıştır. Şeyhin görmüş olduğu saygıdan dolayı bu hususta ağnam müdürü tarafından yazılan i'lam üzerine şeyhin 4.500 koyunundan eskiden olduğu gibi ağnam rüsumu talep olunmaması hususunda Biga mutasarrıfına emir yazılmasına dair Meclis-i Muhasebe-i Maliyeden kaleme alınan mazbata takdim edilerek onay için sadarete sunulmuştur. 09 B 1266/ 21 Mayıs 1850 tarihinde Biga Mutasarrıflığına cevaben gönderilen yazıda Gelibolu Mevlevihanesi'nin 4.500 baş koyunundan vergi talep olunmaması meclis-i muhasebe müzakeratı gereğinden olduğu Maliye nazırı tarafından da ifade edilmiş ve belirtilen 4.500 koyundan vergi alınmaması hususuna riayet edilmesine dair bir yazı gönderilmiştir.[521]

517 Ahmet İşeri, "Vakıflar (Medeni Kanundan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukuki Mahiyetleri," *AÜHFD*, 1964, c. I, sy. 1-4, s. 240.

518 İbrahim Ateş, "Hz. Mevlânâ Dergâhı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s.40; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s. 144.

519 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 94; Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, s. 116-117.

520 BOA. A. MKT. UM. D.N. 340, G.N. 71.

521 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 754, G.N.: 48.

19. yüzyılda mevlevihane şeyhlerinin dergâh yönetimi esnasında dergâhın tayinat miktarının yetersizliğinden dolayı yiyecek içecek masraflarını karşılamak yüzünden borç içinde kalmaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhinin durumu bu hale verilebilecek birçok örnekten biridir. Kasımpaşa Mevlevihanesi Postnişini Mehmed Şemseddin Efendi, yazdığı dilekçesinde dergâhın gelirlerinin yetersizliği nedeniyle sıkıntı çekmekte olduğundan ve çokca borca girdiğinden bahsederek merhamet-i seniyyeden olmak üzere kendisine atıyye verilmesini talep etmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu isteği kabul görerek kendisine 04 N 1260/ 17 Eylül 1844 tarihinde 7.500 kuruş atıyye verilmesi emredilmiştir.[522] Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne bir diğer atıyye de şeyh vekili Kadri Efendi'nin müracaatı üzerine verilmiştir. Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyh vekili Kadri Efendi yazdığı dilekçesinde, gerek Mevlevihanede bulunan dervişlerin çokluğundan gerekse dergâhın gelir ve tayinatının yetersizliğinden bahsetmiştir. Bunlara ek olarak kış mevsiminin gelmiş olduğundan dergâhın ihtiyacı olan odun ve kömürün temininde güçlük çekildiğini, bu yüzden oldukça borçlandıklarını, hatta geçen seneden kalan borçlarını dahi tamamen ödeyemediklerinden bahsederek kendilerine atıyye-i seniyye ihsan olunmasını niyaz etmiştir. Kadri Dede'nin bu dilekçesine karşılık 3 Ra 1267/ 6 Ocak 1851 tarihinde 1.250 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[523] Bu ihsandan sonra Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhine verilen bir diğer atıyye de Ramazan ayının başlaması nedeniyle 1 N 1274/ 15 Nisan 1858 tarihinde verilen atıyyedir. Kasımpaşa Mevlevihanesi Postnişini Ali Rıza Efendi, mevlevihane muayyenâtının yetersizliğinden dolayı epeyce borçlandığını, girecek olan Ramazan ayında bazı masraflarının olacağını, bunları karşılayabilmek için de kendisine atıyye-i seniyye verilmesini istemiştir. Şeyhin durumu incelendiğinde gerçekten muzdarip ve atıyye-i seniyyeye layık olduğu anlaşıldığından sıkıntılarından kurtulması için kendisine 15.000 kuruş verilmesi uygun görülmüştür.[524]

Sultan Abdülmecid zamanında İstanbul'daki dergâhların birçok ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Devlet tarafından yapılan bu yar-

522 BOA. İ. DH. D.N: 91, G.N.: 4572.
523 BOA. İ. DH. D.N: 227, G.N. 13571.
524 BOA. İ. DH. D.N: 400, G.N. 26481.

dımlardan mevlevihanelerde önemli bir pay almıştır. Öyle ki, mevlevihane şeyhlerine ait olan ve mevlevihanelerde bulunan hayvanların da arpa saman gibi yiyecekleri düşünülmüş ve yıllık olarak belli miktar arpa, saman tayinatları söz konusu olmuştur. İstanbul'da bulunan bazı dergâh şeyhlerinin hayvanları için arpa ve saman verilmesi söz konusu iken, kendi hayvanları için arpa ve saman tahsis edilmemiş olan Kasımpaşa Mevlevihanesi Postnişini Şemseddin Efendi, diğer dergâh şeyhleri gibi kendi hayvanları için de arpa ve saman tahsis edilmesi isteğinde bulunmuştur.[525] Şeyh efendinin bu isteği üzerine 24 Za 1260/ 5 Aralık 1844 tarihinde Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhinin hayvanatına verildiği gibi aylık altı kile arpa ve üç kantar saman tayin edilmesi uygun görülmüştür.[526] Kasımpaşa, Beşiktaş ve Galata mevlevihanelerinde bulunan hayvanlar için yukarıda miktarlarını ifade ettiğimiz arpa ve saman tayinatları üzerine Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi de benzeri istekte bulunmuştur. Şeyh Efendi, İstanbul'daki diğer Mevlevi dergâhları ve diğer tekke postnişinlerinin hayvanları için arpa ve saman tayinatı tahsis olunduğunu, kendi hayvanları için de saman ve arpa tayinatı tahsis edilmesini talep etmiştir. Osman Salahaddin Efendi'nin bu talebi üzerine 20 M 1261/ 29 Ocak 1845 tarihinde Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Şemseddin Efendi'nin hayvanlarına tahsis edilen aylık altı kile arpa ve üç kantar saman baz alınarak aynı şekilde Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi'nin hayvanlarına da aylık altı kile arpa ve üç kantar saman tayinatı tahsis edilmesi emredilmiştir.[527]

Anadolu'daki önemli mevlevihanelerden biri de Kayseri Mevlevihanesi'dir. Kuruluşu Mevlânâ'nın hocası Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî dönemine uzanan Kayseri Mevlevihanesi, ikinci defa olarak IV. Murad döneminde sadrazam olan Bayram Paşa tarafından, 1637'de yaptırılmıştır.[528] Evliyâ Çelebi, Sadrazam Bayram Paşa'nın Mevlevihaneyi inşa etmesinden yaklaşık on iki yıl sonra 1059/ 1649/50 yılında Kayseri'yi ziyaretinde Mev-

525 Galata Mevlevihânesi şeyhinin hayvanatı için aylık on kile arpa ve beş kantar saman, Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi hayvanatı için altı kile arpa ve üç kantar saman, isimleri belirtilen diğer meşayihin hayvanları içinde her ay günlük bir dim arpa verilmekte olduğu ifade edilmiştir.

526 BOA. İ. DH. D.N: 94, G.N.: 4728

527 BOA. İ. DH. D.N: 97, G.N. 4867

528 BOA. C. EV. D.N: 391 G.N.: 19835, Çayırdağ, s. 92.

levihanenin erbab-ı maarif ve erenlerle dolu olduğundan ve haftada iki gün ayin-i Mevlânâ edildiğinden bahseder.[529] Kayseri Mevlevihanesi, bu durumunu 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde devam ettirmiştir. Mevlevihane, Kayseri'de adeta bir sığınma yeri hükmündedir. Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Remzi Dede, Kayseri'de postnişini olduğu Mevlevihaneden başka hiçbir dergâh bulunmadığını ve Kayseri'ye gelip giden seyyahlarla, fukara ve dervişanın Mevlevihanede yiyip içtiklerini ifade etmektedir. Ahmed Remzi Efendi'nin Mevlevihaneden başka dergâh bulunmadığından kastı mutfağında yemek pişen dergâhın bulunmaması olmalıdır. Mevlevihanede yemek yiyen fukara ve dervişlerin çokluğu ile dergâh tayinatının yetersizliği Şeyh Ahmed Remzi Efendi'yi oldukça sıkıntıya sokmuştur. Şeyh Ahmed Remzi Efendi, düçar olduğu 25.000 kuruş borcunu ödeyebilmek için atıyye-i seniyye ihsan ve bir miktar maaş tahsis edilmesi için İstanbul'a gelmiş ve durumunu ifade etmiştir. Ahmed Remzi Efendi, bu ziyaretinde dergâhın tamire muhtaç olduğundan da bahsederek tamiratının yapılmasını talep etmiştir. Kendisi eltaf-ı seniyyeye layık görülmüş ise de istediği üzere açıktan maaş tahsis edilmesi kanunlara aykırı olduğundan gerçekleşememiştir. 22 S 1263/ 10 Şubat 1847 tarihinde verilen emirle istediği atıyyenin de yarısının yani 12.500 kuruşun verilmesi ve dergâh binası çok büyük olmadığı için ilkbahar beklenmeden hemen tamirine başlanması uygun görülmüştür.[530] Daha sonra ise Sivas Eyaleti mutasarrıfına yazılan bir yazıyla Kayseri Mevlevihanesi'nin senelik geliri az olduğundan Yozgat, Amasya ve Kayseri taraflarında fukaraya mahsus olan maaşların boşa çıkanları olursa dergâha münasip miktar maaş tahsis olunması emri verilmiştir. Verilen bu emir üzerine Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Mehmed Münib Efendi 26 L 1266/ 4 Eylül 1850 tarihinde yazdığı arızasında mahlul maaş olması durumunda gereğinin yapılacağını ve İstanbul'a bildirileceğini ifade etmiştir.[531] Yukarıda ifade ettiğimiz üzere maaş tahsisi isteği ile İstanbul'a gelen Ahmed Remzi Efendi'ye başta olumlu cevap verilmemiş olsa da, daha sonra 20 Z 1266/ 27 Ekim 1850 tarihinde Edirne vücuhundan vefat eden Sadık Bey'den münhal olan maaşın küsuru olup hazinede tevkif

529 *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi 3. Kitap*, Hazl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 107.
530 BOA. İ. DH. D.N: 137, G.N. 7045.
531 BOA. A. MKT. UM. D.N: 34, G.N. 18.

kılınan 100 kuruş maaş bağlanmıştır.[532] Yine bu maaşa ek olarak 17 L 1267/ 15 Ağustos 1851 tarihinde Ahmed Remzi Efendi'ye, Urfalı Şeyh Mehmed Şerîf Efendi'nin vefatından dolayı boşalan 100 kuruş maaşın 30 kuruşu da tahsis edilmiştir.[533] Ancak Şeyh Ahmed Remzi Efendi'ye verilen atıyye ve tahsis edilen maaşlar onun borçlarını karşılamaya kâfi gelmemiştir. Almış olduğu borçları ödeyebilmek için yeni bir girişimde bulunan Ahmed Remzi Efendi yeni bir dilekçe kaleme alarak içinde bulunduğu durumu daha etraflıca anlatmıştır. Şeyh Ahmed Remzi Efendi, yazdığı dilekçesinde, Kayseri'de postnişini olduğu Mevlevihaneden başka hiçbir dergâh bulunmadığından gerek Mevlevi tarikatı fukarası, gerekse diğer tarikatlara mensup fukara ile şehre gelip giden seyyahların Mevlevihanede barınıp yiyip içtiklerinden ve dergâhın gelirlerinin de masraflarına yetersiz geldiğinden zorunlu olarak borca girdiğini belirtmiştir. Borcunun üzerinden zaman geçtiği için de üzerine eklenen faizle (3 Ra 1268/ 27 Aralık 1851'de 18.000 kuruş) 23.000 kuruşa yükseldiğini ifade etmiştir. Ahmed Remzi Efendi bu durumdan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'yi de haberdar ederek borcunun edası için yardımını istemiştir. Çelebi Efendi'nin 3 Za 1273/25 Haziran 1857 tarihinde ve Ahmed Remzi Efendi'nin de aynı tarihlerde bu borcun ödenmesi hususunda yardım isteğini içeren dilekçeler yazmaları üzerine kendisine 14 M 1274/ 4 Eylül 1857 tarihinde 7.500 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[534] Bunlara ek olarak 4 R 1278/ 9 Ekim 1861 tarihinde Erzurumlu Ali Baba'nın vefatıyla boşalan 500 kuruş maaş da yukarıda ifade ettiğimiz gerekçelerle Ahmed Remzi Dede'ye tahsis edilmiştir.[535]

Mevlevilik, Anadolu coğrafyasında yayıldığı gibi Osmanlı hâkimiyetine giren Arap topraklarında da yayılmıştır. Kudüs Mevlevihanesi de Arap topraklarında kurulan mevlevihanelerden biridir. Kuruluş tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte Kudüs şer'iyye sicillerine göre 1539 yılında Kudüs Mevlevihanesi faaliyettedir.[536] Tekkenin üst katındaki hücrelerin sonundaki minare kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre ise dergâhı

532 BOA. A. AMD. D.N: 21, G.N. 76.
533 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 41, G. N. 3.
534 BOA. İ. DH. D.N. 385, G.N.: 25443.
535 BOA. İ. DH. D.N: 479, G.N.: 32198.
536 Mehmet Tütüncü, "Kudüs Mevlevihânesi Tarihi Mimârisi," (Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale-Türkiye), *Bildiriler*, Rûmi Yayınları, Konya 2006, s. 1097.

inşa eden "Emîrü'l-Umerâi'l-Kirâm Gâzî Ebû Sebîn"dir ve dergâhı 995/1587 yılında inşa ettirmiştir.[537] Yukarıdaki bilgi doğrultusunda bu kitabede geçen ifade, yapılan kapsamlı bir tamiratı ifade ediyor olsa gerektir. Kudüs Mevlevihanesi'nde erken dönemlerde şeyhlik yapanlara baktığımızda Mevlevihanenin kuruluşundan itibaren sağlıklı bir listeye ulaşmak mümkün görünmemektedir. 1327/1909 yılında Arap topraklarındaki mevlevihaneleri teftişe gönderilen Ahmed Remzi Dede, bu görevi esnasında teftiş ettiği mevlevihanelerden biri olan Kudüs Mevlevihanesi ile ilgili olarak Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Çelebi Efendi'ye bir rapor sunmuştur. Bu raporda dergâhın ilk şeyhleri hakkında bilgi olmadığını, meşihatnamelerinin bulunmadığını belirterek Seyyid Hacı Ali Dede'den sonraki şeyhlerin ismini vermiştir[538]. Mehmed Tütüncü ise, Kudüs şer'iyye sicillerindeki bilgilerden de yola çıkarak eksik olduğunu belirtmekle birlikte 20. yüzyılın başlarına kadar Kudüs Mevlevihanesi şeyhlerini içeren şu şekilde bir liste sunar;

	Şeyhlik Yılı	Kaynak
Mustafa Muslihiddin (Alem Dede)	995/1586	Sicil Defteri 66:551
Muhammed İbn Nuh Efendi	1019/1610	Sicil Defteri 91:99
Muhammed Efendi	1036/1610	Sicil Defteri 107:302
Muhammed Dede	1043/1633	Sicil Defteri 121:326
Ali Efendi	1087/1676	Sicil Defteri 187:45
Ali Derviş Resul	1137/1724	Sicil Defteri 220:143
Seyyid Hacı Ali Dede	1260/1844	Ahmed Remzi Dede
Şemseddin Dede	1271/1854	Ahmed Remzi Dede
Osman Nuri Dede	1293/1876	Ahmed Remzi Dede
Muhammed Arif Dede	1303/1886	Ahmed Remzi Dede
Muhammed Hilmi Dede	1323/1905	Ahmed Remzi Dede
Hamza Dede Efendi	1910	Veled Çelebi'nin Listesi[539]

Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden temin ederek incelemiş olduğumuz Kudüs Mevlevihanesi ile ilgili belgelere baktığımızda daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Buna göre, 05 N 1224/ 14 Ekim 1809

537 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 322.
538 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, 322; KMMA, Dosya No: 47/21, 47/18.
539 Tütüncü, s. 1102.

tarihinde dergâh şeyhliğinde Esseyyid Hüseyin Dede görülmektedir.[540] 30 B 1261/ 4 Ağustos 1845 tarihinde ise aşağıda detayları verilen belgede görüldüğü üzere dergâh şeyhi olarak Şeyh Mehmed Efendi'den bahsedilmektedir.[541] 11 R 1273/ 9 Aralık 1856 tarihine gelindiğinde ise Kudüs Mevlevihanesi şeyhliğinde Şeyh Hasan Dede bulunmaktadır.[542] Bu belgeden iki yıl sonrasına ait 20 Ca 1275/ 26 Aralık 1858 tarihli bir diğer belgede ise dergâh şeyhliğinde Hüseyin Dede bulunmakta ve dergâhın taamiyesinin yetersizliğinden dolayı oldukça borçlandığı ifade edilmektedir.[543] Verdiğimiz bu belgelerdeki bilgiler ile Ahmed Remzi Efendi'nin verdiği bilgiler çelişmektedir. Bu hususta ilerleyen dönemlerde yapılacak olan çalışmalarda bu çelişkinin sebeplerinin ortaya çıkacağı umut edilmektedir.

Kudüs Mevlevihanesi'nde ikamet eden fukara ve dervişanın taamiyeleri için tahsis olunan günlük 1,5 batman et ve üç batman ekmek ile eski Cidde valisi tarafından verilmekte olan senelik 1.200 kuruşun eskiden olduğu gibi verilmesi hususu dergâh şeyhi Mehmed Efendi tarafından daha önce arzuhal ile bildirilmiştir. Bunun üzerine bu gibi muhassasatın eskiden olduğu gibi muhassıllık emvalinden verilmesi uygun olduğundan 1257/ 1841-42 tarihinde Şam defterdarına tahrirat ile bildirilmiştir. Ancak henüz beratı takdir olunmadığından şeyh efendi ikinci bir istekle beratının yazılmasını ve gereğinin yerine getirilmesini istemiştir. Şeyh efendinin bu isteği uygun görülmüş ve 30 B 1261/ 4 Ağustos 1845 tarihinde gereken beratının yazılması emredilmiştir.[544] Kudüs Mevlevihanesi ile ilgili bir diğer belgede de Kudüs Mevlevihanesi'nin gelirinin az olması ve Kudüs'ün pahalı bir şehir olmasından dolayı, mevlevihane şeyhi Hüseyin Dede Efendi'nin borca girdiği ve sıkıntı çekmekte olduğu, ayrıca dergâhın tamire de muhtaç olması nedeniyle taamiyesine zam yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Gerekli yardımın yapılması hususunda Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin 00 Ca 1275/ 26 Aralık 1858 tarihli tahriratı[545] üzerine mevcut taamiyesi aylık 170 kuruş iken 130

540 BOA. C. ML. D.N: G.N.: 5894
541 BOA. İ. DH. D.N: 107 G.N.: 5377
542 BOA. A. MKT. NZD D.N: 204 G.N.: 69
543 BOA. A. MKT. NZD D.N: 272 G.N.: 73.
544 BOA. İ. DH. D.N: 107, G.N. 5377.
545 BOA. A. MKT. NZD D.N: 272, G.N.: 73.

kuruş daha ilave olunarak 300 kuruşa yükseltilmesi hususunda Maliye Nezareti'ne emir verilmiştir.[546]

Anadolu'daki çeşitli mevlevihanelerin taamiyesine tahsis edilmiş olan köylerin öşürlerine yapılan müdahaleler de arşiv belgelerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Anadolu'da ilk kurulan mevlevihanelerden biri olan Sivas Mevlevihanesi taamiyesine tahsis edilen köylerin öşürlerine yapılan müdahale bunun bir örneğidir. Sivas Mevlevihanesi ile ilgili çalışmalarda bulunmuş olan araştırmacılardan Nejat Göyünç ve Ömer Demirel'in çalışmalarında,[547] Mevlevihanenin 19. yüzyıldaki şeyhleri hakkında Konya Mevlânâ Müzesi Arşivindeki belgelerden yola çıkılarak bir meşihat listesi bulunuyor ise de, Ömer Demirel'in de belirttiği gibi belgelerdeki eksiklikler Sivas Mevlevihanesi şeyhlerinin görev süreleri hakkında kesin bir hüküm vermeyi güçleştirmektedir.[548]

Nejat Göyünç, Sivas Mevlevihanesi ile ilgili hazırlamış olduğu makalesinde 1911 yılında Sivas Mevlevihanesi şeyhi olan Mehmed Reşit Çelebi tarafından hazırlanıp Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderilen listeye göre 19. yüzyılda Sivas Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapanları ve sürelerini şu şekilde sıralamaktadır;

> Şeyh Mustafa Dede: 1223-1232 (M. 1808-1817),
> Oğlu Şeyh Mehmed Dede: 1232-1241 (M. 1817-1825/26),
> Trabzonlu Mehmed Niyâzî Dede: 1241-1251 (M. 1825/26- 1835/36),
> Ürgüp'lü İbrahim Dede: 1251-1259 (M. 1835/36-1843),
> Kütahya'lı Şeyh Ali Dede: 1259-1266 (M. 1843-1850),
> Sivas'lı Şeyh Bahşi Dede: 1266-1269 (M. 1850-1851-52),
> Zileli Yagşi Dede: 1269-1273 (M. 1852/53- 1856/57),
> Konya'lı Şeyh Mehmed Bahâeddin Çelebi: 1273-1302 (M. 1856/57-1884/85)
> Şeyh Bahâeddin Çelebi'den sonra ise Mehmed Reşit Çelebi."[549]

546 BOA. A. AMD. D.N: 86 G.N.: 84.
547 Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevihânesi," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83-93; Ömer Demirel, "Sivas Mevlevihânesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 217-225.
548 Demirel, "Sivas Mevlevihânesi....," s. 218.
549 Göyünç, "Sivas Mevlevihânesi," s. 84.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Sivas Mevlevihanesi ile ilgili belgelere baktığımızda ise özellikle Kütahyalı Şeyh Ali Dede'den sonraya rastlayan tarihlerde yani 22 R 1273/ 20 Aralık 1856 tarihinde dergâhın şeyhi olarak Ahmed Dede'den bahsedilmektedir.[550]

Nejat Göyünç'ün makalesindeki listeye göre Zileli Yagşi Dede'nin dönemine rastlayan dönemde şeyh olarak görünen Ahmed Dede'nin Zileli Yagşi Dede ile aynı kişi olup olmadığı ise şimdilik tarafımızca meçhuldür. Yine 17 Za 1274/29 Haziran 1858 tarihli bir diğer belgede ise dergâh şeyhi olarak Bahâeddin Dede görünmektedir. Belgelere göre Kütahyalı Şeyh Ali Dede ile Konyalı Bahâeddin Dede arasında şeyhlik görevinde bulunmuş bir Hacı Ahmed Dede'nin de yer alması gerekmektedir.

Sivas Mevlevihanesi Şeyhi Bahâeddin Dede yazdığı dilekçesinde, öşürü mevlevihane dervişlerinin taamiyesi için tahsis edilmiş, Yeniil Kazası'na bağlı Savcun? Ali, Aynalı Berati, Tatlıcak, İskender ve Berâti isimli köylerin öşrünün civar köylerdeki bazı insanlar tarafından yapılan müdahale yüzünden kendisine gelmediğini, görülen yüksek pahalılık nedeniyle çok sıkıntı çektiklerini ifade etmiş, bu sıkıntısından kurtulmak için de 1273/1856 senesi hasılatıyla beraber yukarıda belirtilen köyler öşrünün kendisine verilmesini ve dışarıdan kimselere müdahale ettirilmemesi hususunda Sivas valisine emirname yazılmasını istemiştir. Şeyh efendinin bu isteği üzerine 17 Za 1274/29 Haziran 1858 tarihinde Sivas valisine Şeyh Bahâeddin Dede'nin isteği üzerine emirname yazılmıştır.[551]

Tanzimat Fermanının ilanı Osmanlı Devleti bünyesinde birçok değişikliklere sebep olduğu gibi ekonomik alanda da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir.[552] Tanzimat öncesinde dergâhların odun, kömür, mum vs. gibi ihtiyaçları için yıllık olarak verilen meblağlar Tanzimat sonra-

550 BOA. A. MKT. NZD. DN: 205, G.N.: 81

551 BOA. A. MKT. UM. D.N: 317, G.N.: 32.

552 XIX. yüzyıl Osmanlı ekonomisi için bkz; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999; Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mâliyesi: Bütçeler ve Hazîne Hesapları (1841-1861)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1989; Yavuz Cezar, "Tanzimat'ta Mali Durum," *İÜİFM, Cavit Orhan Tütengil'e Armağan*, Özel sayı 2, c. 38, sy. 3-4, 1982, s. 291-342; İsmail Yıldırım, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2001, c.11, sy. 2, s. 315; Coşkun Çakır, "Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Malî Boyutları" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, c. 3, s. 362-370.

sında aylık olarak verilmeye başlanmıştır. Ancak Tanzimatla birlikte daha önce Ramazan ayına özel olarak verilen tayinatın kesilmesi gibi bir durum söz konusu olmuştur. Siroz Mevlevihanesi'ne Ramazan ayında verilmekte olan tayinatın kesilmesi de bu durumun örneklerinden biridir.

Siroz Mevlevihanesi, Selanik Mevlevihanesi'nin ilk postnişini olan Karamanlı Abdülkerim Dede'nin has müridi olan ve onun vefatı üzerine bir süre Selanik Mevlevihanesi şeyhliği yapan Ramazan Dede adına yapılmıştır. Mevlevihanenin banisi Ali Paşa'dır.[553] Ramazan Dede, bir süre Selanik Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunduktan sonra bu görevinden istifa etmiş ve Siroz'da kendi adına inşa edilen Mevlevihaneye şeyh olmuştur.[554] Selanik Mevlevihanesi'nin 1026/ 1617 tarihinde bina edildiği göz önüne alındığında[555] Siroz Mevlevihanesi'nin inşasının da bu tarihten birkaç yıl sonra olması icap eder. Şeyh Ramazan Dede'nin vefatından sonra dergâh şeyhliğine, kendisine intisab ederek Mevleviliğe giren Adnî Receb Dede[556] geçmiştir.[557] Adnî Receb Dede, daha sonra Belgrad'da yeni bir mevlevihane tesis edilmesi üzerine Belgrad'a gitmiş ve şeyh olmuştur.[558] Adnî Receb Dede'nin Belgrad'a gitmesinden sonra Siroz Mevlevihanesi şeyhliğine Rahmetullah Dede geçmiştir.[559] Rahmetullah Dede'den sonra Siroz Mevlevihanesi şeyhleri hakkında bilgimiz yoktur. Ancak 12 Za 1178/ 3 Mayıs 1765 tarihli bir belgede Siroz Mevlevihanesi şeyhi olarak El-hâcc Osman Dede görünmektedir.[560] 25 Ş 1210/ 5 Mart 1796 tarihli bir diğer belgede ise Siroz Mevlevihanesi şeyhi olarak El-hâcc Mustafa Dede görünmekte[561] ve kendisine muhalefet edenler hakkında ihkâk-ı hak olunmak için Siroz naibine bir emirname gönderilmesini istediği görülmektedir.[562] Mustafa

553 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 28560.
554 Sahîh Ahmed Dede, s. 291.
555 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 308.
556 Ali Enver, Semahâne-i Edeb, s. 215. Adni Recep Dede'nin hayatı için bkz. Zehra Göre, *Adni Recep Dede, Hayatı ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.
557 Sahîh Ahmed Dede, s. 292; Zehra Göre, "Adnî Dîvânı'nda Ahenk Unsurları" *Turkish Studies*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 405.
558 Esrar Dede, s. 351.
559 Sahîh Ahmet Dede, s. 292.
560 BOA.C. EV. D.N: G.N.: 29051.
561 BOA. C. EV. D.N: 141, G.N.: 7030.
562 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 28560.

Dede'den sonra ise Siroz Mevlevihanesi şeyhliğine Muhammed Dede geçmiştir. Ancak Muhammed Dede'nin 1234/1219 tarihinde vefatı üzerine yerine Osman Dede geçmiştir.[563] 23 Ca 1266/ 6 Nisan 1850 tarihli bir diğer belgede ise Siroz Mevlevihanesi meşihati hakkında Ahmed Şükrü Dede ve onun vefatıyla yerine postnişin olan oğlu Osman Nuri Dede'den bahsedilmektedir.[564] Buna göre Osman Dede'den sonra Ahmed Şükrü Dede ve ondan sonra da yerine oğlu Osman Nuri Dede Siroz Mevlevihanesi şeyhi olmuşlardır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Siroz Mevlevihanesi ile ilgili belgelere göre Şeyh Osman Nuri Dede ile kapıcıbaşlarından Nuh Bey arasında ilerde detaylarını vereceğimiz üzere vakıflarla ilgili olarak epey bir mücadele söz konusu olmuştur. Bu hususta en son 04 R 1277/20 Ekim 1860 tarihli belgede Siroz Mevlevihanesi Şeyhi olarak Osman Nuri Dede'nin ismi geçmektedir. 1303/ 1886 senesi Konya Vilayet Salnamesinde Siroz Mevlevihanesi Şeyhi olarak Hacı Osman Dede görünmektedir.[565] Buna göre 1850 yılında Siroz Mevlevihanesi Şeyhi Osman Nuri Dede'nin 1886'da da görevine devam ettiği sonucunu çıkarabiliriz.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Tanzimatın ilanı sonrasında yapılan ekonomik düzenlemeler çerçevesinde mevlevihane için Ramazan ayında verilen tayinatın kesilmesi dergâhta bulunan dervişleri sıkıntıya sokmuştur. Siroz Mevlevihanesi'nde bulunan dervişlere taamiye olmak üzere Siroz temettuatından aylık olarak verilen tayinattan başka, Ramazan ayı içinde altı kile pirinç, kırkar okıyye revgan-ı sade ve bal, sekiz okıyye kahve, bir miktar odun, kömür ve mum gibi malzemeler için de yıllık olarak 300 kuruş verilmekteydi. Tanzimat sonrası yapılan düzenlemeler gereğince, aylık olarak verilmesi gereken tayinatın verilip, Ramazan ayı dolayısıyla verilen tayinatın kesilmesi üzerine Ramazan ayında verilen yiyeceklerin eskiden olduğu gibi verilmesi hususu mevlevihane dervişanı tarafından dile getirilmiştir. Siroz'da bulunan diğer dergâhlara örneğin Pir Baba Dergâhı'na Ramazan ayında 137,5 kuruş erzak bahası verirken, diğerleriyle beraber bu miktar 1.780 kuruşa ulaşmıştır. Siroz Mevlevihanesi'ne Ramazan ayında bir şey verilmediği ve verilmesi hususunda emir olmasına rağmen bunun yerine

563 BOA. C. EV. D.N: 244. G.N.: 12197.
564 BOA. C. EV. D.N: 318. G.N.: 16172.
565 Konya Vilayet Salnamesi 1303/ 1886, s. 314.

getirilmemesi üzerine Ramazan ayı girdiğinde diğer dergâhlarla beraber Siroz Mevlevihanesi'ne de yıllık olarak erzak verilmesi hususunda 5 Ca 1258/ 14 Haziran 1842 tarihinde Siroz Kaymakamı Ömer Paşa'ya hitaben emirnâme gönderilmesi uygun bulunmuştur.[566]

Yukarıda belirttiğimiz üzere Şeyh Osman Nuri Dede'nin Siroz Mevlevihanesi vakıfları ile ilgili olarak Rikâb-ı Hümâyûn kapıcıbaşlarından mütevelli Nuh Bey ile olan davası mevlevihane vakıfları üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin bariz örneklerindendir. Siroz Mevlevihanesi'ni inşa eden Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa'nın, dergâhın taamiyesine vakfetmiş olduğu Siroz buğday pazarı yakınındaki Büyük Han'ın, mütevellisi bulunan Nuh Bey, vakfiyede yer alan kervansaray işte bu handır diyerek müdahalede bulunmak istemiştir. Ancak mütevelli Nuh Bey dergâhın tamiratına hiç ilgi göstermemiş ve Aydın'da bulunduğu için Aydın valisine yazılan ihzara rağmen gelmemiştir. Siroz'dan durumun aslının sorulmasıyla Büyük Han'ın mevlevihane fukarasına mahsus olduğu şart olunmuş ve vakfiyesinde kayıtlı olmadığı Siroz'dan gelen mazbatadan anlaşılmıştır. Bu doğrultuda mevlevihane tarafından gerek Büyük Han'ın gerekse hamamın zabt ve idare edilmesine dair ferman yazılmıştır. Ancak bu esnada Nuh Bey Aydın'dan gelmiş ve tekrar davaya niyetlenmiştir. Bu durum üzerine Siroz Mevlevihanesi Şeyhi Osman Dede ile Siroz'da karşılıklı olarak dava olunmuştur. Dava sonrasında 6 M 1268/ 1 Kasım 1851 tarihinde yazılan yazıda Büyük Han'ın vakfiyede açıkça belirtilmediği, buğday pazarı yakınındaki hanın Mevlevihanenin başka muhassasâtından olduğu anlaşılmıştır.[567]

Ancak Nuh Bey'in itirazı üzerine yukarıdaki hüküm icra olunamamış ve bu hususta tayin olunan kadının emr-i âliye riayet etmeksizin Büyük Han'ı Nuh Bey'e vermek istemesi üzerine Şeyh Osman Efendi 22 Ca 1275/ 28 Aralık 1858 tarihinde yeniden dilekçe ile başvurmuş ve davanın İstanbul'da görülmesini istemiştir.[568] Bu esnada Nuh Bey, 16 B 1271/ 4 Nisan 1855 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde Şeyh Osman Dede ile aralarındaki davanın sonuçlanmasına kadar hanın gelirlerinin Evkaf Muaccelât Müdürü tara-

566 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17095
567 BOA. A. MKT. UM. D.N: 38, G.N.: 59
568 BOA. A. MKT. UM. D.N: 181, G.N.: 80.

fından toplanıp korunmasını istemiştir.[569] Yaşanan bu süreçten sonra dava Nuh Bey'in lehine sonuçlanmıştır. Dava ile ilgili belgede[570] hanın mütevelli Nuh Bey tarafından zabtedilmesine, ancak kararlaştırılan icarından Mevlevihaneye taamiye olmak üzere aylık 150 kuruş maaş verilmesine ve hamam gibi diğer yerlerin de mevlevihane meşihati tarafından idare olunmasına karar verildiği ifade edilmektedir. Siroz Mevlevihanesi Şeyhi Osman Efendi, 04 R 1277/ 20 Ekim 1860 tarihinde yazdığı bir dilekçede Nuh Bey'in vekili olarak Siroz'a gelen eski Burdur Kaymakamı Raşit Efendi'nin, Nuh Bey'in tevliyeti dahilinde olan arazilerin işlemlerini gerçekleştirirken, dergâha bağlı olan vakıflara müdahale etmesinin engellenmesini ve yukarıda ifade ettiğimiz Nuh Bey tarafından verilmesi gereken aylık 150 kuruş maaşın verilmeyip birikmiş olan miktarının da Nuh Bey'den tahsil edilmesini istemiştir.[571]

Sultan Abdülmecid döneminde İstanbul ve yakın çevresindeki mevlevihane şeyhlerine atıyye ve ihsanlarda bulunulduğu gibi, imparatorluğun ücra köşelerindeki mevlevihaneler de bu ihsanlardan payını almıştır. Hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmayan mevlevihanelerden biri olan Humus Mevlevihanesi[572] Postnişini Yusuf Efendi, dergâhın taamiyesinin artırılması niyazıyla İstanbul'a gelmiştir. Yusuf Efendi'nin İstanbul'daki işlerini halletmesinden sonra geri döneceğinden bahsederek harcırah olmak üzere bir miktar atıyye-i seniyye verilmesine dair arzuhali 13 Ra 1270/ 14 Aralık 1853 tarihinde Meclis-i Vâlâda görüşülmüş ve gereğinin yapılması uygun görülmüştür.[573] Humus Mevlevihanesi şeyhine verilmesi uygun görülen bu atıyyenin ihsanından bir yıl sonra 30 Z 1270/ 23 Eylül 1854 tarihinde yine Çelebi Efendi'nin isteği üzerine Humus Mevlevihanesi şeyh ve dervişlerine tayinat tahsis edilmesi uygun görülmüştür.[574] Şeyh Yusuf Efendi'ye bu tahsisattan bir süre sonra 10 Ca 1278/ 13 Kasım 1861 tarihinde 150 kuruş daha maaş bağlanması uygun görülmüştür.[575]

569 BOA. A. MKT. UM. D.N: 188, G.N.: 92.
570 BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Deavî Yazışmalarına Ait Belgeler (Bundan sonra A. MKT. DV. olarak geçecektir) D.N: 173, G.N.: 2.
571 BOA. A. MKT. DV. D.N: 173, G.N.: 2.
572 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 323.
573 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 104, G.N.: 89.
574 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 117, G.N.: 67.
575 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 378, G.N.: 45.

Bu dönemde Urfa Mevlevihanesi[576] Şeyhi Abdülhamid Dede de ekonomik sıkıntı içindedir. Bu hususta dönemin İstanbul mevlevihaneleri şeyhlerinin en ileri gelenlerinden biri olan Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin aracı olduğunu görüyoruz. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede, Urfa Mevlevihanesi Postnişini Abdülhamid Dede'nin maaşının azlığından dolayı sıkıntı çekmekte olduğundan bahsederek maaşına zam yapılması isteğinde bulunmuştur. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin bu isteği ve Şeyh Abdülhamid Dede'nin de ihsana layık kişilerden bulunmasından dolayı gereğinin yapılması 02 R 1274/ 20 Kasım 1857 tarihinde Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.[577]

İstanbul mevlevihanelerinin en önemlilerinden biri olan Galata Mevlevihanesi de Sultan Abdülmecid döneminde yapılan tahsisler ve tayinatlarla korunup kollanmıştır. Galata Mevlevihanesi'nin fukara ve dervişleri, tekkeye verilen günlük dokuz okıyye et tayinatının, daha önce et tayinatı düzenlenmesi esnasında altı okıyyeye indirilmesi ile sıkıntı çekmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Tekkeye verilen etin eskiden olduğu gibi yine dokuz okıyyeye yükseltilmesini, yazdıkları dilekçe ile dile getirmişler ve 16 L 1257/ 1 Aralık 1841 tarihinde verilen emirle et tayinatı eski haline getirilmiştir.[578] Galata Mevlevihanesi mensuplarına yapılan yardımlar sadece mevlevihane dahilinde kalmamıştır. Galata Mevlevihanesi'nde neyzen Şeyhzâde Derviş Mehmed Efendi, evinin tamiri masrafından dolayı 3.000 kuruş borçlandığından kendisine 3.000 kuruş ihsan olunarak borcundan kurtulabilmesi için Rikâb-ı Hümâyûna yazdığı dilekçesi üzerine durumu incelenmiş ve evinin tamiri nedeniyle 3.000 kuruş borca girdiği anlaşılmıştır. Atıfet-i seniyyeye layık bulunan Mehmed Efendi'nin bu dilekçesi üzerine 20 L 1262/11 Ekim 1846 tarihinde kendisine hazineden 2.500 kuruş atıyye verilmiştir.[579] Daha önce ifade etmiş olduğumuz İstanbul'daki diğer mevlevihanelerde bulunan

576 A. Cihat Kürkçüoğlu, "Urfa Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 330-310; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. s. 290-292.

577 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 242, G.N.: 41.

578 BOA. İ. DH. D.N: 48, G.N.: 2368.

579 BOA. İ. DH. D.N: 128, G.N.: 6531.

hayvanlar için saman ve arpa tahsisi hususu Galata Mevlevihanesi için de geçerli olmuştur. Bu doğrultuda Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'nin, İstanbul'da bulunan diğer bazı dergâhlar gibi dergâhtaki hayvanlarına arpa ve saman tayinatı verilmesini istemesi üzerine nizamiye ambarından verilmek üzere günlük iki nim arpa ve saman tahsis edilmesi için 3 Za 1265/20 Eylül 1849 tarihinde emir verilmiştir.[580] Bu dönemde Galata Mevlevihanesi ile ilgili olarak ifade edeceğimiz son bir tahsisat da 15 Za 1268/31 Ağustos 1852 tarihinde Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye Evkaf-ı Hümâyûn hazinesinden 5.000 kuruş atıyye verilmesidir.[581] Bunlarla birlikte yine bu dönemde Beşiktaş ve Yenikapı mevlevihanelerinin muhassasatı daha önce yeterli miktarda artırılmış olduğundan 16 Ca 1275/22 Aralık 1858 tarihinde Galata, Kasımpaşa ve Üsküdar mevlevihaneleri muhassasatının da Evkaf Hazinesi tarafından münasip bir şekilde artırılması uygun görülmüştür.[582]

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi, annesinin evinin tamiri masraflarını karşılamak ümidiyle Tabhane-i Amire'de 8.000 kuruş masraf ederek *Rişte-i Cevahir* isimli kitaptan 1000 cilt bastırmıştır. Kitapların ancak 100 cildinin satılabilmesi, birazının da Konya ve diğer dergâhlara gönderilmiş olmasıyla beraber yaklaşık 800 cildinin satılamayıp elde kalmasıyla, gerek kitapların basım masrafından gerekse annesinin evinin tamiri masrafından dolayı 11.000 kuruş borca girmiştir. Bu borçtan dolayı sıkıntıya düşen Osman Salahaddin Dede borçlarından kurtulmak için yazmış olduğu bir dilekçe ile atıyye-i seniyye niyazında bulunmuştur. Osman Salahaddin Dede'nin bu isteği üzerine kitabın basımından dolayı Matbaa-yı âmire'ye olan 2.000 kuruş borcu silinmiş[583] ve kendisine 23 Za 1260/ 4 Aralık 1844 tarihinde 3.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüştür.[584] Yine Sultan Abdülmecid tarafından Yenikapı Mevlevihanesi'ne gerçekleştirilen ziyaret esnasında 51 kişiye atıyye olarak 10'ar kuruş verilmesi emredildiğinden, 18 N 1267/ 17 Temmuz 1851 tarihinde 510 kuruşun

580 BOA. İ. DH. D.N. 202, G.N.: 11593.
581 BOA. A. MKT. MVL. D.N: 55, G.N.: 80
582 BOA. İ. DH. D.N: 421, G.N.: 27837.
583 BOA.Cevdet Maarif Belgeleri (Bundan sonra C. MF. olarak geçecektir) D.N: 98, G.N.: 4871.
584 BOA. İ. DH. D.N: 94, G.N.: 4713.

bu kişilere dağıtılmak üzere Hazine-i Celileden Deavi Nezareti'ne irsal edilmesi emri verilmiştir.[585]

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi, 1274/1858 yılı Ramazan bayramından sonra Konya Mevlâna Dergâhı'nı ziyaret etmek isteğinde bulunmuştur. Bu isteğini de Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'ye iletmiştir. Bunun üzerine Mehmed Said Hemdem Çelebi, 27 L 1274/ 10 Haziran 1858 tarihinde yazdığı dilekçesinde, Osman Salahaddin Efendi'nin, dergâhın işlerini yürütecek ve ayîn-i şerifi icraya muktedir bir kişiyi dönünceye kadar vekil bırakması şartıyla Konya'ya gitmesine padişah tarafından izin verilmesini istemiştir.[586] Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin bu isteği üzerine Osman Salahaddin Efendi'ye gerekli izin verilmiştir. Verilen bu iznin yanı sıra yapılan istihbari bir çalışmayla Osman Salahaddin Efendi'nin ekonomik sıkıntıda ve borçlu olduğu, Konya'ya gidebilmesinin ancak padişah tarafından verilecek atıyye ile mümkün olacağı anlaşılmıştır. Bu durum üzerine Osman Salahaddin Efendi'ye hazineden karşılanmak üzere 23 Za 1274/ 5 Temmuz 1858 tarihinde 25.000 kuruş atıyye verilmesi de uygun görülmüştür.[587]

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Mevlevi dergâhlarına bağlı vakıflara müdahaleler yapılması söz konusu olmuştur. Böyle bir durum Yenikapı Mevlevihanesi taamiyesine bağlı olan Balıkesir'deki Yakup Köyü ve Edremit'deki Çifte Hamam için de geçerlidir. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi, 16 B 1274/ 2 Mart 1858 tarihinde yazdığı dilekçesinde Yenikapı Mevlevihanesi taamiyesine bağlı iken karşılığında bir miktar maaş tahsis edilerek hazineye kaydedilen Balıkesir Sancağı'ndaki Yakup Köyü ile Edremit'de bulunan Çifte Hamam'm karşılığı olarak tahsis edilen maaşın yetersiz kalmasından dolayı eskiden olduğu gibi bu köylerin gelirlerinin yine dergâh taamiyesine bağlanmasını istemiştir.[588] Şeyh Osman Salahaddin Efendi'nin bu isteği üzerine 25 S 1275/ 2 Ekim 1858 tarihinde Balıkesir'de bulunan Yakup Köyü'yle, Edremit'deki Çifte Hamam'm

585 BOA. A. MKT. DV. D.N: 38, G.N.: 96.
586 BOA. İ. DH. D.N: 406, G.N.: 26863.
587 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 259, G.N.: 2.
588 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 252, G.N.: 90.

1274/1858 senesinden itibaren eskiden olduğu gibi Yenikapı Mevlevihanesi taamiyesine bağlanması uygun görülmüştür.[589]

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Efendi, daha önce Sultan II. Mahmud'un ziyareti esnasında İstanbul'da bulunan mevlevihanelere aylık 1.000'er kuruş ihsan buyurulduğu sırada, Yenikapı Mevlevihanesi'ne de ihsan buyurulduğunu ve 1858 senesine kadar da eksiksiz verildiği halde 1858 senesinde yukarıda ifade etmiş olduğumuz Yakup Köyü aşarı ve Çifte Hamam'ın icar bedeli olan 300 kuruşun da bu 1.000 kuruşa dahil edilerek verildiğini ifade etmiştir. Hal böyle olunca, Yenikapı Mevlevihanesi'ne verilmesi gereken aylık 1.000 kuruş atıyye 700 kuruşa gelmiş olacağı için bu yanlışlığın düzeltilmesini ve dergâhta bulunan dedegâna bir defa olarak ihsan edilen 3.000 kuruş hırka bahasının da her sene verilmesi hususunda istekte bulunmuştur. Osman Salahaddin Dede'nin bu isteği üzerine 3 Ca 1275/ 9 Aralık 1858 tarihinde aylık verilmekte olan 1.000 kuruştaki eksikliğin giderilmesi ve hırka bahası olarak bir defa verilen 3.000 kuruşun da her sene verilmesi emredilmiştir.[590] Verilen bu emir üzerine 8 Ca 1275/ 14 Aralık 1858 tarihinde Sadaretten Maliye Nezareti'ne yazılan emirle icrası gerçekleştirilmiştir.[591]

Yukarıda ifade ettiğimiz belli başlı ihsan ve atıyyelere ek olarak Eğirdir Mevlevihanesi,[592] Gelibolu Mevlevihanesi,[593] Midilli Mevlevihanesi,[594] Tokat Mevlevihanesi[595] ve Tavşanlı Mevlevihaneleri'nin de[596] şeyhleri tarafından dile getirilen gerek vakıflarına yapılan müdahalelerin engellenmesi gerekse tayinatların artırılması noktasındaki isteklerine devlet tarafından olumlu cevap verilmiştir.

Devlet tarafından mevlevihanelere yapılan bu yardım ve ihsanlar karşısında gerek Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi gerekse İstanbul'daki mevlevihanelerin şeyhleri şükranlarını arzet-

589 BOA. İ. DH. D.N: 415, G.N.: 27447.
590 BOA. İ. DH. D.N: 420, G.N.: 27763.
591 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 271, G.N.: 90.
592 BOA. A. AMD. D.N: 27, G.N.: 55.
593 BOA. İ. DH. D.N: 120, G.N.: 6092.
594 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 19857.
595 BOA. A. AMD. D.N: 85, G.N.: 26.
596 BOA. İ. DH. D.N: 204, G.N.: 11743.

mekten geri durmamışlardır. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi gerçekleşen bir yangınla harap olan evinin inşası için verilen 50.000 kuruş atıyye üzerine 7 N 1270/ 3 Haziran 1854 tarihinde çok memnun olduğunu belirtip ve hayır dualarda bulunarak padişaha teşekkürünü ifade etmiştir.[597] Aynı şekilde İstanbul'da bulunan beş adet Mevlevihanenin şeyhleri maaşlarına yapılan zamdan dolayı 21 M 1264/ 29 Aralık 1847 tarihinde bir teşekkürname kaleme alarak padişaha sunmuşlar ve bu durum Sultan Abdülmecid'in oldukça hoşuna gitmiştir.[598]

Mevlevilerle İlgili Vakalar

Sultan Abdülmecid dönemine baktığımızda mevlevihanelerin yönetimi ve dergâha şeyh tayin edilmesi hususunda zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Özellikle dergâh yönetimi dışında, bulundukları bölge ahalisi ve siyasi yöneticileri ile ekonomik ve idari ilişkiler içine giren dergâh şeyhleri bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Sultan Abdülmecid dönemi Mevlevilik ile ilgili arşiv belgeleri açısından oldukça zengin bir dönemdir. Tabi bunda Tanzimat ve Islahat fermanları sonrasmda devlet bürokrasisinde değişikliklerin olması, nezaretlerin açılmasıyla bürokratik işlemlerin artması da etkilidir. Bu bağlamda Sultan Abdülmecid döneminde mevlevihaneler veya Mevlevi şeyhleriyle ilgili birçok adli vaka arşiv belgelerine yansımıştır.[599] Meydana gelen bu olaylardan aşağıda alt başlıklar halinde bahsedilmiştir.

Ankara Mevlevihanesi Şeyhi Hüsameddin Efendi'nin Aşar Mültezimliği

Sultan Abdülmecid döneminde Mevlevi çevrelerinde yaşanan ve resmi belgelere yansıyan hadiseler içinde, Ankara Mevlevihanesi Şeyhi Hüsameddin Efendi'nin uhdesine verilmiş olan Haymaneteyn[600] aşarının

597 BOA. İ. DH. D.N: 297, G.N.: 18753.
598 BOA. İ. DH. D.N: 163, G.N.: 8474.
599 BOA. A. MKT. DV. D.N: 79 G.N.: 66, BOA. A. MKT. UM. D.N: 224 G.N.: 89, BOA. A. MKT. UM. D.N: 272 G.N.: 8, BOA. A. MKT. NZD. D.N: 230 G.N.: 11
600 Haymana; Ankara vilayet ve sancağında vasi bir ova olup, Ankara Sancağı'nın güney kısmından ibarettir. Ankara şehriyle Sivrihisar civarlarından Konya vilayeti sınırlarına kadar uzanmaktadır. Batıda Sakarya ve doğuda Kızılırmak nehirleriyle sınırlıdır. Bu ovanın aralarında bazı tepeler, güney ucunda Karacadağ ve Paşadağı isimleriyle iki dağ vardır. Haymana'nın toprağı pek verimli ise de, hali hazırda boş olup birtakım Kürt aşiretleri çadırlarını kurarak, hayvanlarını otlatırlar. Bu geniş arazi Haymana veya Haymanateyn ismiyle Ankara Sancağı'na tabi bir kaza ittihaz olunmuştur. Bkz. Şemseddin Sâmi, *Kâmusü'l-Âlâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, c. 3, s. 2006.

toplanması sırasında gerçekleşen olaylar da buna bir örnektir. Ankara Vilayeti dahilinde olup 1268 ve 1269 (1851/1852) senelerine mahsuben iki senelik olarak belirlenen miktar ile Ankara Mevlevihanesi Şeyhi Hüsameddin Efendi'nin uhdesinde olan Haymanateyn Kazası'nın aşarının 1269/1852 senesi ihalesi feshedilmiş ve ihale bedeli artırılarak taliplisi olan ahaliden Süleyman Ağa uhdesine ihale kılınmıştır. Ancak sonradan Hüsameddin Efendi'nin dilekçesinden dolayı ihalenin feshedilmesinden vazgeçilerek hasılat Süleyman Ağa tarafından Hüsameddin Ağa'ya verilmekte iken Hüsameddin Efendi'nin vefat etmesi üzerine, mevcut hasılat tamamen oğlu Besim Efendi'ye teslim olunmuştur. Süleyman Ağa ise bu geçen süre zarfında 10.300 kuruş masraf yaptığını, bu masrafı da Besim Efendi'nin kabul etmediğinden gereğinin yapılmasını istemiştir. 9 C 1271/ 27 Şubat 1855 tarihinde Ankara Valiliğine gönderilen emirde, ihalenin el değiştirmesi esnasında Süleyman Ağa'nın yapmış olduğu masrafların Abdullah Besim Efendi tarafından ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla beraber bahsedilen masrafların nelerden ibaret olduğu, kabul edilecek maddeler olup olmadığı, gönderilen mazbatada belirtilmemiş olduğundan, yapılan bu masrafların miktarının görülüp içinde kabul edilebileceklerin ayrılarak usul ve emsaline göre Besim Efendi'den alınıp Süleyman Ağa'ya verilmesi uygun görülmüştür. Bu hususdaki anlaşmazlıkların sona erdirilmesi için gereğinin yapılması ve durumun bildirilmesi emredilmiştir. Ankara valisine gönderilen bu emre rağmen Süleyman Ağa, Besim Efendi'den talep ettiği 10.300 kuruşluk alacağını tahsil edememiş olacak ki, 4 B 1271/ 23 Mart 1855 tarihinde yazdığı bir diğer dilekçede alacağının tahsil edilmesini tekrar istemektedir. Bu dilekçe üzerine 17 B 1271/ 5 Nisan 1855 tarihinde Ankara Valiliğine gönderilen bir diğer yazıda Süleyman Ağa'nın Besim Efendi'den alacağı olan 10.000 kuruşun tahsili uygun ise şer'i şerîf ve meclis marifeti ile ortaya çıkacak hükmün icra edilmesi ve neticenin bildirilmesi emredilmiştir.[601]

Elimizdeki bulunan belgelerde Süleyman Ağa'nın Besim Efendi'den olan alacağını tahsil edip etmediğine dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak Ankara valiliğine gönderilen 10 C 1272/ 17 Şubat 1856 tarihli bir başka emirde, Ankara'da bulunan Mevlevi dergâhı postnişini Şeyh Abdul-

601 BOA. A. MKT. DV. D.N: 79 G.N.: 66

lah Besim Efendi'nin saygıdeğer biri olduğundan bahsedilerek hakkında lazım gelen hürmetin icrasıyla beraber dergâh gelirlerinin tahsili ve dergâhın ihtiyaçlarının gözetilmesi hususuna eskiden olduğu gibi himmet buyrulması emredilmiştir.[602] Bu durum Şeyh Besim Efendi'nin Süleyman Ağa ile olan anlaşmazlıktan sonra bile devlet nazarında iyi bir konumda olduğunun ifadesidir.

Edirne Mevlevihanesi'nin Kötü Yönetimi

Bu dönemde dergâh şeyhlerinin kötü yönetimi dolayısıyla Konya Mevlânâ Dergâhı'na gelen şikâyetler de söz konusudur. Bu şikâyetlere konu olan mevlevihanelerden biri de, Mevleviliğin kurulması sonrasında Osmanlı Devleti topraklarında ilk kurulan mevlevihanelerden olan Edirne Mevlevihanesi'dir.[603] Edirne Mevlevihanesi şeyhi hakkında kendisine gelen şikâyetler üzerine, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi, 3 C 1273/ 29 Ocak 1857 tarihinde kaleme aldığı arızasında daha önce Edirne Mevlevihanesi Şeyhi Süleyman Dede'nin ölümü üzerine boş kalan meşihatin Ahmed Dede'ye ihale olunduğunu ve bu durum üzerine Ahmed Dede'nin İstanbul'dan tamamen alakasını kesip bütün ailesiyle Edirne'ye yerleştiğini ifade etmiştir. Daha sonra Şeyh Ahmed Dede'nin vefatı gerçekleşince, İstanbul'la alakaları kalmadığından ailesinin korunması için dergâhın şeyhliği oğlu Osman Efendi'ye ihale olunmuştur. Ancak Osman Efendi'nin şeyh tayin edilmesinin üzerinden on sene geçmiş olmasına rağmen daima tarikat ve şeriat adabına aykırı hareketlerde bulunduğundan, defalarca uyarılmış ancak bu uyarılar pek fayda vermemiştir. Şeyh Osman Efendi kardeşlerine dahi kötü davranıp Mevlevihanede olan dervişanı reddederek, (kovarak) gelip giden misafirler ile fukara ve dervişan-ı Mevleviyeye yiyecek vermeyip, dergâh vakıflarının gelirlerini kendi geçimine harcamaya başlamıştır. Osman Dede ile ilgili bu bilgileri veren Çelebi

602 BOA. A. MKT. UM. D.N: 224 G.N.: 89

603 Oral Onur, *Edirne Mevlevihânesi*, İstanbul 1999; Erdoğan, s. 19; Rıdvan Canım, "Edirne Muradiye Mevlevihânesi ve Edirneli, Şairler," (Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006 Konya-Türkiye), *Bildiriler*, Konya 2007, s. 292; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 261; Selami Şimşek, "Dünden Bugüne Edirne Mevlevihânesi," (Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu 25-28 Mayıs 2006, Çanakkale-Türkiye), *Bildiriler*, Rumi Yayınları, Konya 2006, s. 1134.

Efendi, bütün bu sebeplerden dolayı Mevlevi tarikatının kadim usul ve adabı gereğince Osman Efendi'nin şeyhliğinden vazgeçilip, dergâh şeyhliğine Şeyh Eşref Dede'nin getirilmesini istemiştir. Bu değişikliğin gerçekleşmesi için Edirne'deki eşrafa düşen görevin yerine getirilmesi hususunda Edirne valisi ve diğer eşrafa gereken emirlerin verilmesini istemiştir.[604]

Çelebi Efendi'nin yukarıda izah ettiğimiz hususlar hakkında kaleme aldığı arızası üzerine Osman Dede dergâh şeyhliğinden alınmıştır. Ancak şeyhlikten alınırken kendisine uygun bir başka mevlevihane meşihati açılıp tevcih edilinceye kadar Edirne Mevlevihanesi mahsusatından uygun bir miktar maaşla erzak verilmesi de dile getirilmiştir. Çelebi Efendi buna rağmen uygun bir mevlevihane şeyhliği açıldığında şeyh tayin edilerek kayırılması koşuluyla gönlünün alınmasına dair 29 Za 1273/ 21 Temmuz 1857 tarihli tezkiresiyle, bir dergâha şeyh tayin edildiğinde kesilmek şartıyla hazinece karşılanmak üzere 150 kuruş maaş tahsis edilmesi için izin istenmiştir.[605] Ancak ulaştığımız belgelere göre şeyhe maaş bağlanması işi epey gecikmiştir. 20 Ra 1274/ 8 Kasım 1857 tarihli bir belgede Çelebi Efendi'nin maaş tahsisi hususunda vermiş olduğu vaadin yerine getirilmesi hususunda bir dilekçe daha kaleme alınmıştır.[606] Ancak bütün bunlara rağmen sabık Şeyh Osman Efendi'ye maaş bağlanması işi epey uzamış, birçok sıkıntılar çektikten sonra 22 Za 1274/4 Temmuz 1858 tarihinde maaş tahsisine dair verdiği dilekçe kabul görmüş ve maaş bağlanması için Maliye Nezareti'ne yazı yazılmıştır.[607] Ancak Çelebi Efendi'ye yazılan 24 Z 1275/25 Temmuz 1859 tarihli bir dilekçeden Osman Dede'ye maaş bağlanması işinin o tarihe kadar gerçekleşmediğini anlıyoruz.[608] Daha sonra ise Osman Dede, Edirne suyolculuğu hizmetinde istihdam olunmuştur.[609]

Edirne Mevlevihanesi'ni konu alan çalışmalarda yukarıda detaylarını vermiş olduğumuz Şeyh Osman Efendi hakkındaki bilgilerimiz kısıtlıdır. Oral Onur, Şeyh Ali Eşref Dede'nin, kendisinden evvel Mevlevihanede

604 BOA. A. MKT. UM. D.N: 272 G.N.: 80.
605 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 230 G.N.: 11.
606 BOA. A. MKT. UM. D.N: 298, G.N.: 86.
607 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 285, G.N.: 75.
608 BOA. A. MKT. UM. D.N: 375 G.N.: 76.
609 Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul 2008, s. 228.

şeyh olan zatın erkek evlat bırakmadan vefatı üzerine Konya'da açılan imtihanı kazanarak, Edirne Mevlevihanesi'ne postnişin olarak tayin edildiğini belirtmektedir.[610] Ancak, Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin kaleme aldığı dilekçeden böyle bir durumun söz konusu olmadığı, Süleyman Dede'nin vefatı üzerine yerine Ahmed Dede şeyh tayin olunmuş, onun ölümü üzerine ise yerine oğlu Osman Dede geçmiştir. Ali Eşref Dede'nin Mevlevihaneye şeyh olması ise Osman Dede'nin dergâhı kötü yönetimi neticesinde azledilmesi üzerine gerçekleşmiştir.

Yakup Çelebi'nin Manisa Mevlevihanesi Şeyhliğini Talep Etmesi

Sultan Abdülmecid döneminde mevlevihanelerde yaşanan uygunsuzluklar konusunda bahsedeceğimiz en önemli konulardan biri Mevlânâ sülalesinden ve Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin amcasının oğlu olan Yakup Çelebi'nin kendisine Manisa Mevlevihanesi şeyhliğinin verilmesini içeren talebidir. Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin İstanbul'a yazmış olduğu uzun ve tafsilatlı mektubu sayesinde haberdar olduğumuz bu hadise, 19. yüzyıl ortalarında mevlevihane şeyhliğine atanmak için gösterilen uğraşları ifade ettiği kadar, Mevlevilik tarihinde belki de daha önce benzerine hiç rastlanmamış olan dergâh şeyhliğinin para karşılığı başka bir kişiye satılmış olmasından da haberdar olmamızı sağlamaktadır.

Bahsettiğimiz bu olayın yaşanmasının başlangıcı, Hazreti Mevlânâ sülalesinden Yakup Çelebi'nin içine düşmüş olduğu ekonomik sıkıntılarından dolayı boş bulunan Manisa Mevlevihanesi şeyhliğinin kendisine tevcih edilmesi için sadarete arzuhal takdim etmesidir. Yakup Çelebi'nin bu isteği üzerine kendisi de sülale-i Mevlânâ'dan olduğu için meşihatin uhdesine ihale kılınması hususunda Konya Mevlânâ Dergâhı'na bir emr-i âli gönderilmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi kendisine gönderilen bu emir üzerine emrin yerine getirilmesinin görevi olduğunu ifade etmekle beraber Yakup Çelebi'nin ahvalini içeren uzun bir mektup kaleme alarak meşihatin Yakup Çelebi'ye tevcihi isteğinin buna göre tekrar değerlendirilmesini istemiştir. 19. yüzyılda mevlevihane

610 Onur, s. 106.

şeyhliğinin getirileri ve şeyh seçilmek için yapılanları anlamamıza yardımcı olan bu mektup oldukça ilgi çekicidir.

Mehmed Said Hemdem Çelebi, mektubunda Yakup Çelebi'nin davranışları ve uygunsuzlukları hakkında oldukça detaylı bilgiler verir. Buna göre, Yakup Çelebi'nin diğer kardeşi ve kardeşinin oğullarıyla ellerinde berat ile Şeyh Sadreddin Konevi, Sultan Selim Han, Karamanoğlu İbrahim Bey ve Sadi Bey Evkaf-ı şerîfelerinden başka Celâliye Evkafına dahil olmasıyla müstesna tutulan Çağlak (Manisa Akhisar, Çağlak) Zaviyesi Vakfının gelirlerinin yarısı Yakup Çelebi ile biraderlerinde yarısının da kendi uhdesinde olduğunu ifade etmiştir. Vakıf tevliyetinin yarısı kendi uhdesinde olduğu halde kendisi Konya Mevlânâ Dergâhı meşihatinde bulunduğu için hissesini Yakup Çelebi'ye beratı ile teslim ettiğini ve Yakup Çelebi ile olan akrabalıkları[611] nedeniyle Yakup Çelebi hakkındaki davranışlarında da kusuru olmadığını ifade etmiştir.

Mehmed Said Hemdem Çelebi, Yakup Çelebi'nin mülkü, bağı, tarlası ve boyalığı olduğunu birader ve yeğenlerinin ayrı ayrı haneleri olduğu ve bir oğlu ve bir eşinden başka masraf yapacak bir topluluğu olmadığını ifade etmiştir. Yakup Çelebi'nin, Çelebi sülalesinden postnişin olanların onayıyla önceki senelerde tevliyet kaymakamlığı görevi verildiği halde başaramadığı için başka birine devrettiği, kendisinin meczub ve ümmi olmakla beraber seyahate düşkün olduğu, evinde iki gece kalmaksızın hiçbir hizmeti olmayarak çoğunluk vaktini vakıf köylerinde boşa gezmekle harcayan biri olduğu vurgulanmıştır. Hal böyle olmasına rağmen, tevliyet kaymakamlığından ayrılmasını delil göstererek Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin kendisini haksız yere azlettiği şeklinde şikâyet amacıyla İstanbul'a gittiğini, ancak şikâyet ettiği makamların kendisine inanmaması yüzünden amacına ulaşamadığı için ümitsiz bir biçimde geri döndüğü de mektupta dile getirilen hususlardandır. Mehmed Said Hemdem Çelebi, bu duruma da aldırmayıp daha sonra tevliyet kaymakamlığını birkaç defa daha kendisine ihale ettiği halde muvaffak olamadığını ifade etmiştir. Mehmed Said Çelebi, Yakup Çelebi'nin yabancı memleketleri gezmeye olan düşkünlüğü yüzünden, her mevlevihane şeyhli-

611 Geriye doğru gidildiğinde Mehmet Said Çelebi'nin dedesinin babasıyla, Yakup Çelebi'nin dedesinin babası birleştiğinden (Karaman Mevlevihânesi Şeyhi İsmail Dede'nin babası).

ğinin boşalmasında şeyhliğe talip olduğu halde, kendi memleketinde işlerini yapmaktaki acziyeti aşikâr iken başka bir vilayette bir Mevlevihaneyi idare edemeyeceği için gönlü kırılmadan vazgeçirildiğini belirtmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen Yakup Çelebi, mevlevihane şeyhi olma emelinden tamamen vazgeçmiş değildir. Vidin Mevlevihanesi şeyhliğine talip olması da bir örnektir. 1848 yılında Vidin Mevlevihanesi şeyhinin vefat etmesi üzerine, Vidin Mevlevihanesi şeyhliği için kendisine icazetname verilmesi düşünülen Osman Temur Dede'ye rağmen meşihate talip olmuştur.

Vidin Mevlevihanesi'nin daha önceki şeyhi iken şehrin yöneticileriyle meydana gelen bir hususta dolayı istifa etmiş olan Şeyh Osman Temur Dede, ahaliden, Selanik Sancağı mutasarrıfı olan Mustafa Paşa'dan, Selanik Mevlevihanesi şeyhi ve diğer meşayihten gelen istek üzerine ikamet ettiği yerden tekrar Vidin'e gelmiştir. Osman Temur Dede, ehl-i ilm ve erbab-ı salah biri olup meşihat kendisine ihale olunacak iken, Yakup Çelebi çok acele bir şekilde şeyhliğin kendisine tevcih edilmesi için istekte bulunup Mehmed Said Çelebi'yi usandırıncaya kadar ısrarda bulunmuştur. Çelebi Efendi ise cevabi olarak "Gel emmoğlu şu adam gelmiş, bunun inkisarını alma ve hem sen diyar-ı ahirde kendi nefsini idareye muktedir değilsin bir hanikahı ne gune idare edebilirsin. Senin işin hemen sırası düştükçe tevliyet kaymakamlığı, o dahi fakirin, biraderlerinin ve akraba-yı sairemizin himayemiz iledir. Yapamazsın, sonra bırakır gelirsin tarikimizin hilafı olur" diye nasihat etmiştir. Ancak Yakup Çelebi kabul etmemiş ve ısrarına devamla, "eğer idare edemez gelirsem, bir daha meşihat ve tevliyet kaymakamlığı şöyle dursun, huzuruna gelmem. Sokakta görürsen dahi selam verme" diye cevap vermiştir. Bu durum üzerine çelebiyan ve dedegân huzurunda yeminler ettiğinden Mehmed Said Hemdem Çelebi çaresiz kalarak icazetnâmesini vermiştir. Ancak Yakup Çelebi Vidin'e gittikten sonra altı ay geçmeden, (Mehmed Said Hemdem Çelebi onaylamazsa geçersiz olmak üzere) 5.000 kuruşa meşihati Osman Temur Dede'ye satarak dönmüştür. Çelebi Efendi, bu edepsizliği değil sülale-i Mevlânâ ve tarikat ehli, normal insanın dahi yapmayacağını ifade etmekle beraber çaresiz tahammül ederek tekrar Vidin Mevlevihanesi meşihatini Şeyh Osman Dede'ye tevcih ettiğini, buna rağmen Yakup Çelebi'ye soğuk davranmadığını ifade etmiş-

tir. Ancak Yakup Çelebi, bütün bunlara rağmen Manisa Mevlevihanesi postnişinliğinin boş olduğunu duyunca yaptıklarından utanmayarak tekrar şeyhliğe talip olmuştur. Mehmed Said Hemdem Çelebi, bu sefer taşrada meşihat senin kârın değil diyerek, Konya'da yine sülale-i Mevlânâ'ya hürmeten geçimini sağlamada sıkıntı çekmemesi için 1266 Martından (Mart 1850) itibaren tevliyet kaymakamlığı vaat etmişse de hiç itibar etmemiş ve İstanbul'dan irade-i seniyye ile zorla şeyh olurum diyerek müracaatta bulunmuştur. Mehmed Said Çelebi ise çocuksuz olarak vefat eden Manisa Mevlevihanesi şeyhinin akrabası ve Manisa hanedanından olan Nakibzâde Mustafa Efendi'nin ulemadan Morevî Ahmed Efendi'nin de iltimasıyla meşihate talip olması üzerine bazı açıklamalarda bulunmak durumunda kalmıştır. Buna göre, Manisa Mevlevihanesi'nin, Sefine-i Mevleviye'ye göre annesi Mevlânâ sülalesinden babası da Germiyanoğullarından İshak Çelebi vakfı olduğunu, Mevlevihanenin kuruluş tarihinden beridir, meşihatin İshak Çelebi sülalesine tevcih olunduğunu ifade etmiştir. Mehmed Said Çelebi, Nakibzâde Mustafa Efendi'nin Manisa vücuhundan olduğunu, tekke şehir dışında iken, Mustafa Efendi'nin konaklarının şehir içinde olduğunu ve gelip gidene, fukara ve dervişana yemek veriyorlarsa da, tekkede âyin icra olunmayıp hal-i hazırda harap bir halde bulunduğunu bildiğini ifade etmiştir. Nakibzâde Mustafa Efendi bilinen biri olmadığından öncelikle Mevlevihanenin şartı nedir? Bu andan itibaren ayin icra olunması ne şekilde mümkün olursa incelenmesi ve Nakibzâde Mustafa Efendi'yi alıp getirmesi için Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan dervişlerden Derviş Eşref'in, Yakup Çelebi'nin Manisa Mevlevihanesine şeyh tayin edilmesine dair emrin gelmesinden on beş gün önce Manisa'ya gönderildiğini ifade etmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, Yakup Çelebi'nin kendisine gelip, kusur ettim. Bu sene tevliyet kaymakamlığını verin, meşihatten feragat ettim diye niyaz etmesi üzerine mart ayının girmesi ile tevliyet kaymakamlığının kendisine tevcih edileceğini, ancak Yakup Çelebi'nin mizacı gereği istikrarı olmadığından yine İstanbul'a giderek Rikâb-ı Hümâyûna arzuhal takdim edip kendilerini rahatsız etmesinden çekindiği için bu kadar tafsilata girdiğini ifade etmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, Manisa Mevlevihanesi'nde şeyhe ait vakfiyet üzere hane olmadığından dışarıdan tayin

olunacak şeyhlerin ister istemez sıkıntı çekeceklerinden dolayı, meşihatin Nakibzâde Mustafa Efendi'ye tevcihinin uygun olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen bu hususta padişahın emri her ne şekilde olursa olsun acele bir şekilde kendisine ulaştırılmasını niyaz ederek 17 Ş 1266/ 28 Haziran 1850 tarihinde yazmış olduğu dilekçesine son vermiştir.[612]

Manisa Mevlevihanesi ile ilgili olarak Çelebi Efendi'nin yukarıdaki açıklamaları tarihinden bir ay sonraya ait 28 Temmuz 1850 tarihli belgede, Manisa Mevlevihanesi şeyhi olarak Mustafa Efendi'nin ismi geçmektedir. Bu bilgiden Çelebi Efendi'nin yukarıdaki tafsilatlı arızasından sonra Manisa Mevlevihanesi şeyhliğine Yakup Çelebi yerine Nakibzâde Mustafa Efendi'nin tayin edilmesinin İstanbul tarafından da uygun görüldüğünü anlıyoruz.[613] Evkaf Nezareti'ne yazılan 18 C 1266/ 1 Mayıs 1850 tarihli bir belgede[614] Manisa Mevlevihanesi şeyhliğinin ve tevliyetinin Mustafa Dede'ye tevcih edildiği ifade edilmekle beraber Çelebi Efendi'nin yukarıda bahsettiğimiz mektubundaki ifadesinden belgenin tarihinin 17 Ş 1266/ 28 Haziran 1850 tarihinden sonra olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Belge üzerinde tarih bulunmamasından dolayı belgenin tasnif esnasında tarihlendirilirken bir yanlışlık yapılması ihtimali söz konusudur.

Yukarıda detaylıca ifade ettiğimiz üzere, tasvip edilemeyecek bir davranış olmasına rağmen mevlevihane şeyhliğinin para ile el değiştirmesi hadisesi zuhur etmiştir. Osman Temur Dede, Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin ifade ettiği üzere âlim ve fazıl bir şahsiyet olmasına rağmen muhtemelen ailesiyle beraber Vidin'e geldiği ve meşihatin de Yakup Çelebi'ye tevcih edilmesi üzerine sıkıntıya düşmüş olduğundan meşihatin satılması hadisesinde meşihati alan taraf olmuştur. Mevlevilik tarihinde böyle bir hadisenin yaşanması durumu Yakup Çelebi'nin basiretsizliği ile açıklanıp münferit bir hadise olarak nitelendirilse bile Osman Temur Dede'nin bu duruma rıza göstermesi mevlevihanelerde şeyhlik görevinde bulunan meşayihin bazen ekonomik getirileri daha ön plana aldığını göstermesi bakımından manidardır. Bunun yanında Manisa Mevlevihanesi şeyhliğine atanma esnasında Yakup Çelebi'nin Konya yerine İstanbul'dan

612 BOA. A. MKT. UM. D.N: 20 G.N.: 49.
613 BOA. A. MKT. UM. D.N: 23 G.N.: 86.
614 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 20 G.N.: 85.

icazet alabileceğini umarak İstanbul'a başvurması ise meşihat atamalarının siyasi boyut kazanmasına verilebilecek bir örnektir.

Gelibolu Mevlevihanesi Şeyh Ailesinin Memleket İşlerine Müdahalesi

Mevlevihane şeyhlerinin bulundukları bölgede nüfuzlu ve itibarlı kimseler olması, bazen akrabalarının ya da kardeşlerinin bu nüfuzdan faydalanma yoluna gitmelerine de sebep olmuştur. Genellikle bulundukları beldelerin idare meclislerinde de yer alan şeyh aileleri dönem dönem yönetime de müdahale etmişlerdir. Gelibolu Mevlevihanesi için de benzer bir durum söz konusudur. Bu hadise, 1824 tarihinde dokuz yaşında posta geçen 41 seneye yakın şeyhlik görevinde bulunan Hüseyin Azmi Dede dönemine[615] rastlamaktadır. 8 Ra 1269/ 20 Aralık 1852 tarihinde Gelibolu havalisinde meydana gelen bazı uygunsuz durumların sebebinin bildirilmesini içeren bir belgede, uygunsuzluğa sebep olanların Gelibolu Mevlevihanesi'nin şeyhinin kardeşi Hüsameddin Efendi ve adamları olduğu ifade edilmiştir. Bu kişilerin bölgeye gelen kaymakam, aşar ve rüsumat mültezimleriyle diğer memurların işlerinde zorluklar çıkarttıkları ve memurların bunlarla anlaşmadıkça işlerini bitiremediklerinden bahsedilmiştir. Bunların engellenmeleri için Hüsameddin Efendi ve diğerlerinin meclisten yasaklanmaları ve bundan sonra da memleket işlerine karışmamalarının emredilmesi istenmiştir.[616]

Kıbrıs (Lefkoşa) Mevlevihanesi Vakıfları Üzerindeki Anlaşmazlık

Kıbrıs (Lefkoşa) Mevlevihanesi, Kıbrıs fatihlerinden olan Ahmed Paşa tarafından Girnekapısı mevkiindeki kendisine ait arsa üzerine 1002/1593 yılında yaptırılmıştır.[617] Kıbrıs Mevlevihanesi, adada halkın ihya ve irşadında önemli bir vazife ifa etmiştir.[618] Uzun yıllar dini eğitimin yanında bir halk eğitimi merkezi görevini başarıyla yürüten Mevlevihane[619] zamanla gereken

615 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 226.

616 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 118 G.N.: 29

617 Hasan Özönder, "Kıbrıs'ta Mevlevilik ve Mevleviler," (VI. Milli Mevlânâ Kongresi, (24-25 Mayıs 1992 Konya- Türkiye) *Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1993, s. 101; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 297.

618 Sibel Akgün, "Kıbrıs Türk Toplumunun Siyasî ve Kültürel Hayatında Lefkoşa Mevlevihânesi'nin Yeri," *Belleten*, *271*, c. LXXIV- sy. 270, Aralık 2010, s. 784-785.

619 Hasan Cicioğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Eğitim," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 2, 1983, s. 213.

bakımları yerine getirilmediğinden harap olmaya yüz tutmuş ve 17. yüzyıl başlarında Ferhat Paşa tarafından yeniden inşa edilmiştir.[620]

19. yüzyılın ortalarında mevlevihane vakıfları ve mevlevihane şeyhliği ile ilgili en dikkate değer çekişmelerden biri de Kıbrıs Mevlevihanesi şeyhliği ve Mevlevihaneye ait olan vakıflar üzerinedir[621]. Şeyh Feyzullah Efendi'nin Safer 1267/ Aralık-Ocak 1850/51 tarihlerinde vefatıyla başlayan mücadele ile ilgili olarak gerek Evkaf Nezareti gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı arasında birçok yazışma yapılmıştır. Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhi Feyzullah Efendi'nin Safer 1267/ Aralık/Ocak 1850/51 tarihinde vefat etmesi üzerine, meşihat oğlu Mustafa Safvet Efendi'ye tevcih edilmiştir. Mustafa Safvet Efendi ablası Ayşe Hanım'la beraber kaleme aldıkları dilekçede, yaşının küçük olmasından dolayı "talim-i adab-ı tarikat ve tefhim-i ayin-i meşihat" etmek üzere Çelebi Efendi tarafından gönderilen Derviş Ali Dede'nin daha sonra meşihati zorla zaptettiği ve bütün vakıf gelirlerini de eline geçirdiği ifade edilmiştir. Bu durum üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi, 19 S 1267/ 24 Aralık 1850 tarihinde Derviş Ali Dede'yi Konya'ya geri çağırmıştır. Ancak Derviş Ali Dede'nin bu çağrıya rağmen geri dönmediği anlaşılıyor.[622] Mustafa Safvet Efendi'nin kaleme aldığı dilekçesinde Konya'dan gönderilen Derviş Ali Dede'nin dergâhı zorla zaptettiği ve kendilerini mağdur ettiği izlenimi verilmektedir. Buna göre; Derviş Ali Dede, dergâhın vakıflarını zaptettiği sırada, Kıbrıs mülhakatından Umurka? Kazası'na tabi Pendaye? Nahiyesi'ne bağlı Kira Köyü'nden olan Feyzullah Efendi'nin kırk seneye yakındır ekip biçmek üzere tasarrufunda bulunan yaklaşık 800 dönüm kadar arazi-i miriyeyi de zabtetmiştir. Mustafa Safvet Efendi, yaşının küçük olması ve araziden başka da geçim kaynağı olmadığından dolayı ablası ile çaresiz kaldıklarını, arazinin vakıf olup olmadığını da tam olarak bilmedikleri için müdahale edemediklerini ifade etmiştir. Mustafa Safvet Efendi ve kardeşi Ayşe Hanım, yazdıkları dilekçelerinde, arazinin vakıf ya da miri arazi olup olmadığının kayıtlara müracaat edilerek anlaşılmasını ve şayet miri arazi ise Derviş Ali

620 Özönder, "Kıbrıs'ta Mevlevilik...," s. 104.

621 Mevlevihânenin kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar ve XIX. yüzyıldaki şeyhleri için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 288-289.

622 BOA. Sadaret Müteferrik Belgeler (Bundan sonra A.M. olarak geçecektir) D.N: 9, G.N.: 29.

Dede'nin müdahalesinin men' edilmesini istemişlerdir. İstanbul'a ulaşan bu dilekçe üzerine kayıtlara müracaatla yapılan incelemede, Kira Köyü'nde vakıf arazisi olmadığı ve bütün arazinin hass-ı hümâyûn dahilinde miri arazi olarak kaydedildiği anlaşılmıştır. Bunun gibi miri arazi sahiplerinin vefatları sonrasında boş kalan arazinin kız ve erkek evlatlarına ücretsiz ve eşit olarak intikal etmesi kanun gereği olduğundan, Derviş Ali Dede'nin bahsi geçen araziye yapmış olduğu müdahalenin men edilmesine ve arazinin verilmesi lazım gelen vergileri hesaplanıp verildikten sonra müteveffa Şeyh Feyzullah Efendi'nin çocukları olan Mustafa Safvet Efendi ile Ayşe Hanım'a eşit olarak intikal ettirilmesi hususunda 26 Ş 1272/ 2 Mayıs 1856 tarihinde Kıbrıs mutasarrıfına emir verilmiştir.[623]

Ancak geçen yaklaşık dört aylık süre zarfında Sadaretten gönderilen bu emir, Kıbrıs Mutasarrıfı Osman Paşa tarafından yerine getirilmemiştir. Mustafa Safvet Dede, mevlevihane şeyhi Ali Efendi'nin hilekâr bir adam olduğundan bahisle Osman Paşa'yı bir şekilde aldattığını ve tarlanın kendilerine verilmesini engelledikten sonra Konya'ya gittiğini ifade etmektedir. Mustafa Safvet Dede, 21 Z 1272/23 Ağustos 1856 tarihinde yeni bir dilekçe yazarak Kira Köyü'ndeki arazi dışında geçim kaynakları olmadığını ve büyük sıkıntı çekmekte olduklarından haklarında daha önce verilmiş olan emrin yerine getirilmesi hususunu yeniden dile getirmiştir.[624]

Mustafa Safvet Efendi ve Ayşe Hanım'ın tarlayı geri almak için Dersaadet'e müracaatla haklarını arayıp, tarlaların kendilerine intikal ettirilmesi için emirname almaları üzerine, bu sefer de Şeyh Ali Efendi, durumdan kendi lehine olmak üzere Mehmed Said Hemdem Çelebi'yi haberdar etmiştir. Çelebi Efendi'de 20 L 1273/13 Haziran 1857 tarihinde Evkaf Nezareti'ne dilekçe yazarak Kira Köyü'ndeki tarlayı mevlevihane vakfı gibi varsayıp yukarıdaki emirname mucibince tarlaların Mustafa Safvet ve Ayşe Hanımlara verilmesinin engellenmesini istemiştir.[625]

Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi ve Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin yukarıda ifade edildiği şekilde kaleme aldıkları dilekçeler üzerine, Kıbrıs mutasarrıfına hitaben 02 Za 1273/24 Haziran 1857 tarihinde bir

623 BOA. A. MKT. DV. D.N: 92, G.N.: 51.
624 BOA. A. MKT. DV. D.N: 105 G.N.: 29.
625 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 225 G.N.: 53.

yazı gönderilmiştir. Yazıda Kıbrıs Adası'nda bulunan mevlevihane taamiyesine mahsus tevliyetin Şeyh olan Ali Dede'nin uhdesine tevcih olunduğu için dışarıdan müdahale olunmaması hususu Evkaf-ı Hümâyûn nazırı tarafından bildirildiği için, gereğinin yapılması ve vakıf işlerinin idaresi için şeyh efendiye gerekli yardım ve kolaylığın sağlanması emredilmiştir.[626]

Kıbrıs Mevlevihanesi ile ilgili bir diğer belgede ise, başlangıçta şeyhliğin Mustafa Safvet Dede'den alınıp Konya Mevlânâ Dergâhı hücrenişînlerinden Derviş Ali Dede'ye tevcih edilmesinin sebepleri ifade edilmektedir. Belgenin içeriğini özetleyecek olursak; müteveffa Şeyh Feyzullah Dede'nin yaşlılığı sebebiyle dergâhın işlerini gereği gibi yürütemediği, damadı Ali Efendi'nin bu işleri yerine getirdiği ifade edilmektedir. Ancak damat Ali Efendi, tarikat adabından yoksun olduğundan Mevlevihanenin vakıf hasılatını kendi geçimi için harcadığı, dergâhın bazı vakıflarını usulüne getirip tasarrufuna alarak vakfı zarara uğrattığı ifade edilmiştir. Şeyh Feyzullah Efendi'nin ölümünden sonra ise oğlu Mustafa Safvet Dede küçük olduğundan terbiye kabul eder de Mevlevihanenin ma'muriyetine gayret eder diye düşünülerek meşihat Mustafa Safvet Dede'ye tevcih edilmiş, hem Mustafa Safvet Dede'nin eğitilmesi hem de dergâh işlerinin yürütülmesi için Konya Mevlânâ Dergâhı hücrenişînlerinden Derviş Ali Dede görevlendirilmiştir. Ancak geçen sürede Mustafa Safvet Dede, reşit olduğu halde eniştesi Ali Efendi'nin sözüyle hareket etmeye başlayıp, Konya'dan gelen Derviş Ali Dede'nin terbiyesini kabul etmemeye ve Mevlevihanenin zararına faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Çelebi Efendi tarafından Mustafa Safvet Dede'ye birkaç defa uyarı yazısı gönderilmesine rağmen aldırmadığı için dergâh şeyhliğinden azledilmiş ve meşihat Derviş Ali Dede'ye ihale olunarak meşihatname gönderilmiştir. Derviş Ali Dede, Mevlevihanenin imarına ve matbahın açılmasına gayret etmekte iken,[627] Damat Ali Efendi rahat bırakmayarak eskiden Haydar Paşa'nm kızı Emine Hanım'ın mevlevihane dervişlerine taamiye ve kisve baha namıyla vakf eylemiş olduğu Kira ve Istraka? isimli çiftliklerden Kira isimli çiftlik babamın mülküdür diyerek Mustafa Safvet Dede'ye dava ettirmiştir. Bu durum üzerine Mehmed Said

626 BOA. A. MKT. UM. D.N: 286 G.N.: 28.
627 Şeyh Feyzullah Dede döneminde kötü yönetimden dolayı dergâhın matbahı kapanmıştır.

Hemdem Çelebi, bu çiftliğin Emine Hanım'm vakfı olup eskiden beri mevlevihane şeyhi bulunanlar tarafından tasarrufla, vakıf şartınca icra olunduğu ve vakfın tevliyeti Mevlevihanenin eski şeyhi merhum Şeyh Mustafa Efendi'ye hayatında tevcih olunduğunu ifade etmiştir. Ancak onun vefatından sonra o zamana kadar tevcih olunmayarak kaldığı ve birtakım karışıklıklar meydana geldiği ifade edilerek vakfın tevliyetinin Şeyh Ali Dede'ye tevcih ve eline berat verilmesi isteğini içeren bir dilekçe kaleme almıştır. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından yazılan bu dilekçe üzerine, 14 R 1277/ 30 Ekim 1860 tarihinde konuyla ilgili olarak dönemin Evkaf-ı Hümâyûn Nazırı Mehmed Hasip Paşa imzasıyla bir telhis gönderilmiştir. Gönderilen bu telhiste, Evkaf Nezareti'ne bağlı evkaftan Kira Çiftliği vakfının tevliyetinin 16 Ca 1179/ 31 Ekim 1765 tarihinde beratıyla Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhi Mesnevihan Mustafa Dede'nin uhdesinde olduğu ifade edilmiştir. Ancak vakfın vakfiyesine dair kayıt bulunmadığı, evkaf muhasebesinden gönderilen derkenarda ve mezkur tevliyetin hilafına olarak sonradan berat verilmesine dair kayda rastlanmadığından, vakfen Emine Hanım'ın vakfiyesine kayıtlı değil ise de, Mevlevihanenin fukara ve dervişanının taamiye ve kisvelerine meşrutiyeti berat kaydında açıklanmış olarak vakfın tevliyetinde yaşanan bu sorun hakkında berat kaydına mutabık ve nizamına uygun olarak esbak Şeyh Mustafa Efendi'den boşalan tevliyetin Mevlevihanenin şu anda şeyhi bulunan Derviş Ali Dede'ye tevcih edilmesi ve şartının kaydedilerek beratının yazılması ve gereken yerlere ilmuhaberlerinin gönderilmesi hususu yer almıştır. Evkaf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Mehmed Hasip Paşa'nm telhisi icabınca Mevlevihanenin hali hazırda şeyhi bulunan Şeyh Ali Dede'ye tevcih edilerek beratı verildiği evkaf muhasebesine yazılıp anlaşılmıştır.[628]

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin 24 B 1275/ 27 Şubat 1859[629] Pazar gününü Pazartesiye bağlayan gece vefat etmesinden sonra yerine Mahmud Sadreddin Çelebi geçmiştir. Mahmud Sadreddin Çelebi'nin şeyhliğinin ilk yıllarında Kıbrıs Mevlevihanesi şeyhliğinin tekrar Mustafa Safvet Dede'ye tevcih edildiğini görüyoruz. 14 Ca

628 BOA. C. EV D.N: 392 G.N.: 19868
629 BOA. İ. DH. D.N: 428, G.N.: 28337

1277/ 28 Kasım 1860 tarihli belgede Kıbrıs Lefkoşa Mevlevihanesi şeyhi olan Ali Dede'nin azledilerek meşihatin Mustafa Safvet Dede'ye tevcih olunduğu, mevlevihane vakıflarının da tevliyetinin Ali Dede'den alınarak Mustafa Safvet Dede'nin uhdesine tevcih olunarak beratının verilmesi istenmiştir. Daha önce tartışmalı olan Kira Çiftliği'ndeki arazinin de Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin yukarıda ifade ettiğimiz 12 Ş 1273 / 7 Nisan 1857 tarihli dilekçesi üzerine vakıf olarak kaydedildiği de ifade edilmiştir.[630]

Görüldüğü gibi Kıbrıs Mevlevihanesi üzerindeki şeyhlik iddiaları ve tartışmaları Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin vefatına kadar devam etmiş, yerine geçen Mahmud Sadreddin Çelebi zamanında belki de Çelebi'nin mevzuya Mehmed Said Hemdem Çelebi kadar vakıf olamaması sayesinde Mustafa Safvet Dede lehine sonuçlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus başlangıçta dergâha vakfedilen arazinin zamanla ilgisizlikten dolayı tevliyet beratının yenilenmemesi ve şahıs malı haline getirilmesi sürecidir. Zamanla dergâh vakıflarına gereği gibi özen gösterilmemesinden dolayı dergâhın matbahının kapandığı göz önüne alınırsa mevlevihanelerde sergilenen kötü yönetimin ne şekilde sonuçlar verdiği ve yukarıda detaylı bir biçimde açıkladığımız vakıf arazileri üzerine gerçekleşen çekişmelerin boyutu daha iyi değerlendirilebilir.

Sultan II. Mahmud döneminin önde gelen devlet adamlarından olan, ancak talihinin sönmesi ile Konya'da boğdurulan Halet Efendi'nin yaptırdığı Kütahya Mevlevihanesi'nin karşısında Tunabi Sokak'ta bulunan üç çeşmenin su yolları ile büyük köprünün tamir masrafları için Kütahya'daki Bölücek Mahallesi'nde bulunan üç adet değirmenin geliri vakfedilmiştir. Vakfedilen değirmenlerin gelirlerinin toplanması görevi de mevlevihane postnişinlerine verilmiştir. 1842 yılı sonlarına doğru çeşmelerin su yollarıyla köprünün tamiri icap etmiş ancak mevlevihane şeyhi olan Hacı Abdülkadir Efendi, değirmenlerin gelirlerini kendi ihtiyaçları için kullandığından su yollarıyla köprünün tamiratı için herhangi bir gelir bulunamamıştır. Bu durum üzerine Kütahya'da bulunan Kalenderhane postnişini, tamir masrafını Şeyh Abdülkadir Efendi'den istemişse de, Abdülkadir Efendi vermeyerek zor kullanmıştır. Anlaşılan o ki, Kalenderhane postni-

630 BOA. C. EV. D.N: 392, G.N.: 19868

şini bu durumu resmi makamlara aksettirmiştir. Bunun üzerine bu gibi ihmalkârlıkların ve vakıf gelirlerinin amaçları dışında kullanılmasının, hayratların tamamen harap olmasına sebep olacağı belirtilmiştir. Kütahya kaymakamına 27 L 1258/ 1 Aralık 1842 tarihinde yazılan yazıda, köprü ve su yollarına harcanacak masrafların şeyh efendiden alınarak, marifet-i şer' ile vakıf şartlarının eskiden olduğu gibi bundan sonra da gereği gibi yerine getirilmesi hususunda gereğinin yapılması emredilmiştir.[631]

Mevlevihane vakıflarına ya da dergâha ait su yollarına yapılan müdahaleler hemen hemen her dönem karşımıza çıkan hadiselerdendir. Kütahya'nın Tavşanlı İlçesi'nde bulunan Tavşanlı Mevlevihanesi'ne[632] ait suya yapılan müdahale de bunun bir örneğidir. Tavşanlı Mevlevihanesi'ne ait olarak eskiden beri akan suyolunu müftü, mahkeme başkâtibi ve diğer bazı kimseler tahrip ederek suyu başkalarına vermek istemeleri üzerine dergâh Şeyhi Hasan Efendi elinde suyun Mevlevihaneye ait olduğuna dair 130 senelik vakfiyesi bulunduğundan, suya yapılmak istenen bu müdahalenin men edilmesini isteyen bir dilekçe kaleme almıştır. Bu durum üzerine 23 S 1268/ 18 Aralık 1851 tarihinde Kütahya kaymakamına hitaben yazılan yazıda, Hasan Efendi gibi *Tarikat-ı âliye dergâhı* postnişini olan kişiler hakkında gerekli yardımın yapılması icab-ı fütüvvetten olduğu vurgulanmıştır. Olayın araştırılarak gerçekten Şeyh Efendi'nin anlattığı gibi ise, bunun adil olmayacağından bahsedilerek durumun incelenmesi ve yapılan müdahalenin men edilmesi hususunda gerekenin yapılması emredilmiştir.[633]

Sultan Abdülmecid döneminde mevlevihanelerin taamiyelerinin karşılanması ve bu hususta karşılaşılan sıkıntıların bertaraf edilmesi için devlet katında gerekli kolaylıklar gösterilmiştir. Kütahya Mevlevihanesi'nin taamiyesinin karşılanması hususunda da yaşanan sıkıntının giderilmesi için Kütahya kaymakamına ve Evkaf müdürüne 29 Z 1269/ 3 Ekim 1853 tarihinde yazı gönderilmiştir. Yazıda Kütahya'da bulunan mevlevihane dervişanı taamiyesi için Yakuphan Çelebi Zaviyesi vakfından mahsus olup

631 BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri (Bundan sonra A. MKT. olarak geçecektir) D.N: 10 G.N.: 49.
632 Tavşanlı Mevlevihânesi için bkz.Mustafa Eravcı, "Tavşanlı'da Mevlevilik ve Mevlevihâne," (Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale-Türkiye), *Bildiriler*, Rumi Yayınları, Konya 2006, s. 1059-1066.
633 BOA. A. MKT. UM. D.N: 89 G.N.: 23.

o tarihe kadar verilmekte olan belirli miktar buğday ve arpanın verilmesinde mütevellisi tarafından muhalefet olunmuştur. Bunun üzerine durum mevlevihane şeyhi tarafından istida olunmuş ve Evkaf nazırı tarafından 29 Z 1269/ 3 Ekim 1853 tarihinde Kütahya kaymakamına ve Kütahya evkaf müdürüne yazı yazdırılarak meselenin halledilmesi emredilmiştir.[634]

Yukarıda ifade ettiğimiz Kütahya Mevlevihanesi'ne Yakup Çelebi vakfından verilmesi gereken buğday ve arpanın verilmesi hususunda Kütahya kaymakamına ve Evkaf müdürüne yazılan yazıda eskiden olduğu gibi buğday ve arpanın verilmesi hususunda gereğinin yapılması emri üzerine buğday ve arpa eskiden olduğu gibi verilmeye başlanmıştır. Ancak 1859 yılına gelindiğinde Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi İsmail Hakkı Efendi'nin yazdığı dilekçeden, Yakup Çelebi Vakfından verilen senelik 60 kile buğday ve arpanın tozlu topraklı olarak verildiği ve şeyhin yıllık 45 kuruş vazifesinin de üç yıldır verilmediğini anlıyoruz. Şeyh İsmail Hakkı Efendi bu sebeplerden dolayı dergâhın idaresinin oldukça zorlaştığını ifade ederek durumun düzeltilmesi için Kütahya kaymakamına gerekli emrin yazılmasını niyaz etmiştir. Şeyh İsmail Hakkı Efendi'nin bu isteği üzerine 10 C 1275/ 15 Ocak 1859 tarihinde, Kütahya kaymakamına Yakup Çelebi Vakfı'ndan Mevlevihaneye verilmesi gerekli olan buğday ve arpanın temizinden verilmesi ve üç senedir verilmeyen yıllık vazifenin de te'diye ve tesviye edilmesi hususunda gereğinin yapılması emredilmiştir.[635]

Daha önce ifade ettiğimiz Tavşanlı Mevlevihanesi'ne ait suyoluna yapılan müdahalenin bir benzeri de Muğla Mevlevihanesi'ne ait bağ, bahçe, tarla ve dergâha ait suyoluna yapılmıştır. Muğla Mevlevihanesi, Hüdai Salih Dede'nin Fatih Sultan Mehmed'den Muğla'da bulunan Seyyid Kemal Türbesi'nde bir Mevlevi zaviyesi kurmak için izin istemesi ve bu iznin verilerek zaviye için vakıflar tesis edilmesiyle 1470'li yıllarda kurulmuştur.[636] Muğla Mevlevihanesi'nin en önemli şeyhi, Mevlevilik tarihinde de vermiş olduğu

634 BOA. A. MKT. UM. D.N: 143 G.N.: 7.

635 BOA. A. MKT. UM. D.N: 340 G.N.: 84.

636 Esrar Dede, s. 152; Namık Açıkgöz, "Muğla'da Mevlevilik ve Şahidi," (Mevlânâ Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu Bildirileri, 30 Eylül-01 Ekim 2006, Manisa-Türkiye) Maksad yayınları, Manisa 2007, s. 85; Mustafa Çıpan, "Konya Mevlânâ Müzesi Hazîne-i Evrak Arşivindeki Belgelere Göre Muğla Mevlevihânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 233.

eserlerle önemli bir yer edinen Hüdâi Dede'nin oğlu esas adı İbrahim olan Şahidî Dede'dir. Şahidî Dede'nin 1550/51 yılında[637] vefat etmesi üzerine yerine oğlu Şuhudî Dede geçmiştir.[638] Yaklaşık 40 yıl meşihatte kalan Şuhudî Dede'den sonra 19. yüzyıla gelinceye kadar Muğla Mevlevihanesi şeyhleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 10 Ca 1271/ 29 Ocak 1855 tarihli bir belgede ise Muğla'da bulunan "Şemseddin Mevlevihanesi" ifadesi geçmektedir. mevlevihane şeyhi Abdülkadir Efendi, yazdığı dilekçesinde, Mevlevihaneye bağlı bağ, bahçe, tarla ve Şemseddin Suyu'nun uzun senelerden beridir haksız olarak bazı kimseler tarafından zapt edildiğini, kendisinin defalarca bunları talep ettiği halde bahaneler göstererek vermediklerini ifade etmiştir. Şeyh Abdülkadir Efendi, elinde bulunan bir kıt'a defterhane-i âmire sureti gereğince yukarıda ifade edilen bağ, bahçe ve tarlalar ile suyun kendisine verilmesi için Muğla kaymakamı ve meclisine emir yazılmasını istemiştir. Şeyh Abdülkadir Efendi'nin bu dilekçesi üzerine 10 Ca 1271/29 Ocak 1855 tarihinde Manisa kaymakamına hitaben yazılan yazıda Şeyh Abdülkadir Efendi'nin dilekçesinden bahsedilerek meclis-i şer' marifeti ile meselenin incelenerek hakkaniyet üzere ortaya çıkacak sonuca göre gereğinin yapılması emredilmiştir.[639]

Yukarıdaki ifadede geçen Şemseddin Dede Mevlevihanesi şayet Muğla'da başka bir zaviyeye işaret etmiyorsa muhtemelen Şuhudi Dede'den sonra harabe hale gelen Mevlevihaneyi yeniden ihya etmiş olan Şemseddin isimli birine atfen kullanılmış olsa gerektir. Bu hususta başka herhangi bir bilgiye rastlamamakla beraber yukarıdaki tarihten iki yıl sonrasına ait 18 N 1273 / 12 Mayıs 1857 tarihli bir diğer belgede ise Seyyid Kemaleddin Zaviyesinde postnişin olan Teşrifî Dede'nin elinden şeyhliğin alınması ve bir başkasına tevcih edilmesi hususunda Çelebi Efendi'nin isteğinden bahsedilmektedir.[640] Çelebi Efendi'nin bu isteği üzerine Evkaf Nezareti'ne yazılan yazıda ise Seyyid Kemaleddin'nin Kadiri meşayihinden olduğu ifadesiyle zaviyenin mevlevihane muzafatından denilmesinin mümkün olmadığı ve Teşrifî Dede'nin de uzun zamandır zaviyede şeyh bulunduğu suretle Çelebi

637 Esrar Dede, s. 251.
638 Açıkgöz, s. 90.
639 BOA. A. MKT. UM. D.N: 180 G.N.: 21.
640 BOA. A.MKT. NZD. D.N: 223, G.N.: 18.

Efendi'nin isteği kabul edilmeden önce meselenin tetkik edilmesi istenmiştir. Burada görüldüğü gibi Muğla Mevlevihanesi'nin ilk kurulması sürecinde Mevlevi zaviyesi kurulmasına izin verilen Seyyid Kemaleddin zaviyesinin aradan geçen zaman içinde Kadiri Tarikatına mensup kişiler tarafından ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında "Şemseddin Mevlevihanesi" ifadesi de bu esnada Muğla'da kurulmuş olan başka bir Mevlevihaneye işaret ediyor olabilir. Nitekim 10 Ca 1275 /16 Aralık 1858 tarihli bir diğer belgede ise Muğla Mevlevihanesi şeyhi olarak Hacı Mehmed Dede'den bahsedilmekte ve Mevlevihanenin hiçbir taraftan geliri olmadığı için Hacı Mehmed Dede'nin dergâhı idarede çekmiş olduğu sıkıntılardan bahsedilerek uygun bir maaş tahsis edilmesi isteği dile getirilmektedir.[641]

Bahsettiğimiz son iki belgede bir tarih olmayıp tasnif esnasında yapılan tarihlendirmede bir hata söz konusu değilse Çelebi Efendi'nin isteği üzerine zaviyenin şeyhliğinin Hacı Mehmed Dede'ye tevcih edilmiş olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bu dönemde mevlevihanelerde görülen uygunsuz davranışlara bir diğer örnek ise; Niğde Mevlevihanesi[642] Şeyhi, Derviş Ahmed'in yapmış olduğu uygunsuz hareketlerdir. Niğde Mevlevihanesi Şeyhi Derviş Ahmed'in yapmış olduğu bazı uygunsuzluklar ve sonrasında İstanbul'a gitmesi üzerine, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi, 1 N 1266/ 11 Temmuz 1850 tarihinde Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye bir mektup yazarak Derviş Ahmed'in İstanbul'dan gönderilmesini istemiştir. Ancak aradan geçen üç aylık süre zarfında gönderilmediğini, yine uygunusuz hareketlerine devam ettiğini ve başındaki sikkeye hürmeten zaptiyelerin bir şey yapmayıp te'dib edilmesi için kendisine tezkire gönderildiğini ifade etmiştir. Çelebi Efendi, Ramazan ayı münasebetiyle Derviş Ahmed'in yaptıklarını tafsile mecali olmadığını, bayramdan sonra Ahkâm-ı Adliye reisi Rıfat Paşa'ya tafsilatını yazacağını ifade etmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, Derviş Ahmed'in tarikatça te'dibinin kendisine bırakılarak İstanbul'da ise buldurularak yanına da bir zaptiye neferi katılarak Konya'ya gönderilmesini istemiştir. Derviş Ahmed'in ya İstanbul'da ya da Bursa ve dolaylarında

641 BOA. A. MKT. UM. D.N: 337, G.N.: 21.

642 Niğde Mevlevihânesi için bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 283-292; Sezai Küçük, "Niğde Mevlevihânesi ve Son Şeyhi Hüsameddin Dede" *Tasavvuf*, Ankara 2005, s. 331-346.

olduğunu ifade ederek, buldurularak buyruldu ile yanında zaptiye neferi ile birlikte gönderilmesini, yalnız gönderilir ise yine yollarda Mevlevi tarikatının şanına yakışmaz hareketlerde bulunmasının yüksek ihtimal olduğunu da belirtmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi mektubuna devamla, Derviş Ahmed'in bu defalık ecdâdı Sinan-ı Ümmi hazretlerinin ruhaniyet-i ulyâlarına hürmeten ve sikke-i şerifin iltimasından sarf-ı nazar olunmasını terbiye kabul etmez ise kendi vebalinin kendi boynuna olduğunu ifade etmiştir.[643]

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler

Sultan Abdülmecid döneminde mevlevihanelerde gerçekleşen şeyh tayinlerinden arşiv belgelerine yansıyanları ve tespit edebildiklerimiz, özellikle şeyhleri haklarında yeterli bilgi bulunmayan ve meşihat dönemleri tam olarak kestirilemeyen mevlevihanelerin en azından 19. yüzyıl içindeki şeyhlerinin bilinmesi, görev sürelerinin tespiti gibi hususlarda yardımcı olacağı düşüncesiyle kısa kısa bu başlık altında verilmiştir.

Şeyhi değişen mevlevihanelerden ilk bahsedeceğimiz mevlevihane Kasımpaşa Mevlevihanesi'dir. Kasımpaşa Mevlevihanesi Postnişini Şemseddin Dede Efendi'nin ecel vukuuyla vefat etmesi üzerine büyük oğlu Ali yazmış olduğu dilekçesinde,[644] Şeyh efendinin zamanında kızkardeşleri ve amcası da dahil olmak üzere 11 kişinin dergâhta ikamet ettiğini ve başka ikamet edecek yerleri olmadığından, bunun yanında İstanbul'daki bütün Mevlevi meşayihinin de ittifakı olduğundan bahsederek meşihatin kendisine tevcih edilmesini niyaz etmiştir. 9 M 1265 / 5 Aralık 1848 tarihinde Ali Efendi'nin bu isteği kabul edilmiştir.[645] Meşihatin Ali Efendi'ye tevcih edilmesinden sonra, babasının Evkâf Hazinesi'nden almakta olduğu 750 kuruş maaşının 200 kuruşu kendisine, 150 kuruşu büyük ablası Hatice Hanım'a, 100 kuruşu yine ablası Hanife Hanım'a, 50'şerden 150 kuruşunun küçük kardeşi Hasibe Hanım'la erkek kardeşleri Nazifi ve Bahâeddin efendilere, 50 kuruşunun annesi Nevnihâl Kadın'a ve kalan 100 kuruşun da amcası Arif Dede'ye tahsis edilmesi uygun bulunmuştur.[646] Ancak Ali Dede'nin yaşının

643 BOA. A.M. D.N: 8, G.N.: 51.
644 BOA. İ. DH. D.N: 184, G.N.: 10189.
645 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 10, G.N.: 75.
646 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 8, G.N.: 60.

küçüklüğünden dolayı Mesnevihan Hüsameddin Efendi'nin[647] girişimiyle şeyh vekili olarak Kadri Dede görevlendirilmiştir.[648] Sicill-i Osmanî'de[649] ve Aşçı İbrahim Dede'nin hatıralarında[650] Mehmed Şemseddin Dede'nin vefat tarihi olarak 1268/ 1851-52 tarihleri veriliyor. Sezai Küçük, Zakir Şükrü Efendi'nin, Mehmed Şemseddin Dede'nin vefat tarihi olarak 25 Safer 1275/ 1858 tarihini verdiğini belirttikten[651] sonra bu tarihin yanlış olduğunu, Sicill-i Osmani ve Aşçı Dede'nin hatıralarında geçen 1268/1251-52 tarihinin doğru olduğunu ifade eder. Bize göre ise yukarıdaki arşiv belgelerinde yer alan ifadelerden kesinlikle anlaşıldığı üzere Mehmed Şemseddin Dede'nin vefatı 9 Muharrem 1265/5 Aralık 1848'den önce olmalıdır.

Bu dönemde İstanbul mevlevihaneleri içinde şeyhi değişen bir diğer mevlevihane de Beşiktaş Mevlevihanesi'dir. Beşiktaş Mevlevihanesi Postnişini Abdülkadir Efendi'nin vefatından dolayı meşihatin uhdelerine tevcih edilmesi hususunu Said Dede Efendi ile Abdülkadir Efendi'nin kardeşi Hacı Süleyman Efendi, mabeyne ayrı ayrı yazdıkları dilekçelerde dile getirmişlerdi. Ancak Beşiktaş Mevlevihanesi'ne kimin şeyh tayin edileceği hususu daha önce Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'den sorulduğunda Çelebi Efendi'den gelen icazetnâme Sadarete sunulmuş ve 06 B 1267/ 7 Mayıs 1851 tarihinde durumun meşihate havale edilerek gereğinin yapılması emredilmiştir.[652] Bunun üzerine Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhliğinin Said Efendi'ye tevcih edilmesi için Meşihate tezkire yazılmıştır. 9 B 1267 / 10 Mayıs 1851 tarihinde meşihate gönderilen bu tezkire üzerine dergâh şeyhliğinin Said Dede'ye tevcih olunduğunun tebliği için Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Efendi ile Said Dede Bâb-ı Fetvâya çağrılmıştır. Said Dede'nin Beşiktaş Mevlevihanesi'ne şeyh tayin edildiğine dair icazetnâme 13 B 1267/ 14 Mayıs 1851 tarihinde eline teslim edilmiş ve meşgul oldukları dua-yı hayriyeye devam etmeleri istenmiştir.[653]

647 Bilgi için bkz. Hür Mahmud Yücer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menakıb-ı Hace Hüsameddîn," *Tasavvuf*, sy.10, 2003, s. 219-249.
648 Aşçı İbrahim Dede, c. I, s. 198; BOA. İ.DH. D.N: 227, G.N.: 13571.
649 Mehmet Süreyya, c. V, s. 1581.
650 Aşçı İbrahim Dede, c.I, s. XIX.
651 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 170, 2 no'lu dipnot.
652 BOA. İ. DH. D.N: 234, G.N.: 14140.
653 BOA. İ. DH. D.N: 234, G.N.: 14902.

Bu dönemde şeyhi değişen bir diğer mevlevihane de Filibe Mevlevihanesi'dir. Filibe Mevlevihanesi Şeyhi Ali Rıza Efendi'nin ölümü üzerine boş kalan mevlevihane şeyhliğine Ali Rıza Efendi'nin kızının oğlu Hüseyin Hüsnü Dede'nin tayin olunması için Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Mehmed Said Hemdem Çelebi bir dilekçe kaleme almıştır. Hüseyin Hüsnü Dede'nin yaşının küçük olmasına rağmen bu göreve gelmesinin uygun olduğunu, zira şeyhliğin diğer dedegândan birine tevdi edilmesi halinde, Şeyh Ali Rıza Efendi'nin varislerinin perişan olacağını ifade etmiştir. Hüseyin Hüsnü Dede'nin yaşının küçüklüğü hususunda ise, Hüseyin Hüsnü Dede'nin babası Hafız Celil Efendi'nin uzun süre kayınpederi ile beraber mevlevihanede kalarak tarikat usulünü ve Mevlevihanenin idaresini öğrendiğinden bahisle Hüseyin Hüsnü Dede'nin Mevlevihaneyi idare edecek yaşa gelene kadar babası Hafız Celil Efendi'nin vekâlet etmesini uygun görmüştür. Bu doğrultuda şeyh tayini için gerekli olan meşihatnamenin ve Hafız Celil Efendi'ye verilecek vekâlet senedinin kendilerine teslim edilmek üzere Galata Mevlevihanesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye gönderildiği 11 B 1269/ 20 Nisan 1853 tarihli yazıda ifade edilmiştir.[654] Bu hususta Filibe Kaymakamlığına 25 B 1269/ 4 Mayıs 1853 tarihinde gönderilen şukka da mealen aşağıdaki gibidir;

> Filibe Kaymakamı Adil Paşa'ya
> Filibe'de vaki mevlevihane şeyhi Ali Rıza Efendi'nin vefatından dolayı boş olan meşihatinin kızından torunu olan Hüseyin Hüsnü Dede Efendi'ye tevcihi hakkında geçende Filibe muhassıllığından gelen mazbata ve ilam üzerine durum Çelebi Efendi hazretlerine yazılmıştır. Çelebi Efendi'den gelen cevapta meşihatin Hüseyin Hüsnü Dede'ye, dergâhı idare edecek yaşa gelinceye kadar da vekâletinin de babası Hafız Celil Efendi'ye ihale kılındığı ifade edilmiş ve bunların ezher cihet şayan-ı ihtiram zevattan olarak haklarında muavenet-i lazımenin icrası icab-ı halden bulunmuş olmakla Hüseyin Hüsnü Dede'nin, babasının ve yakınları bulunan diğer dedegânın Filibe'de vukubulacak işlerinde yardım ve gerekli kolaylıkların gösterilmesi siyakında şukka.[655]

654 BOA. A. MKT. UM. D.N: 132, G.N.: 44.
655 BOA. A. MKT. UM. D.N: 134, G.N.: 12.

Sultan Abdülmecid döneminde arşiv belgelerine göre şeyhi değişen mevlevihaneler arasında bahsedeceğimiz son mevlevihane ise Bursa Mevlevihanesi'dir. Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Nizameddin Dede 16 Ra 1276/ 13 Ekim 1859 tarihinde vefat etmiştir. Bunun üzerine Hüdavendigâr Valisi Süleyman Paşa, 19 Ra 1276 / 16 Ekim 1859 tarihinde kaleme aldığı yazısında, Nizameddin Dede'nin vefatıyla geride ailesi ve beş yaşındaki oğlu Mehmed Şemsi Efendi'nin kaldığını, şayet dergâh şeyhliği başka birine tevcih edilirse Nizameddin Dede'nin ailesinin perişan olacağından bahsetmiştir. Süleyman Paşa bu duruma meydan vermemek için, Mehmed Şemsi Efendi'nin şeyhlik hizmetini ifa ve hak edeceği zamana değin uzun süredir dergâhın sertabbahı olup, emin ve dergâha hizmeti geçmiş olan Hayri Dede'nin niyabetinde meşihatin Nizameddin Dede'nin oğlu Mehmed Şemsi Efendi'ye tevcih edilmesini istemiştir. Bu usulün Mevlevi tarikatının kaidesine de uygun olduğundan bahsederek bu tevcihatın gerçekleşmesini istemiştir. Durumun İstanbul tarafından Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Mahmud Sadreddin Çelebi Efendi'ye iletilip gereğinin yapılması istenmesi üzerine Çelebi Efendi, 19 Ra 1276/ 16 Ekim 1859 tarihinde sadarete yazdığı dilekçesinde Bursa Mevlevihanesi postnişinliğinin Süleyman Paşa'nın ifade ettiği üzere Hayri Dede'nin niyabetinde Nizameddin Dede'nin oğlu Mehmed Şemsi Efendi'ye tevcih edildiğini bildirmiştir.[656]

Sultan Abdülaziz Döneminde Mevlevilik

Hükümdarlığı döneminde birçok Mevlevi dergâhının tamiri için lütuflarını esirgemeyip mevlevihanelerin ihtiyaçları için mutad tayinatlarının verilmesini emreden Sultan Abdülmecid, babası II. Mahmud gibi yakalanmış olduğu tüberküloz hastalığından dolayı 18 Z 1277/ 25 Haziran 1861 tarihinde vefat etti.[657] Sultan Abdülmecid'in Mevlevi şeyhlerinden özellikle Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede ile arası oldukça iyi idi. Hatta babası Sultan Mahmud'la birlikte Yenikapı Mevlevihanesi'nde Osman Salahaddin Dede'yi ziyaret etmiştir.[658] Konuşacak ve okuduklarını anlayacak derecede Fransızca bilen, yabancı elçilerle görüş-

656 BOA. A. MKT. UM. D.N: 375 G.N.: 29.
657 Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 29.
658 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 148.

mek de dahil olmak üzere teşrifat kurallarında değişiklikler yapan, İngiliz Elçisi Canning'in verdiği baloya katılan[659] Sultan Abdülmecid'in, öldükten sonra her Cuma gecesi on Halidî dervişinin türbesinde hatm-i hacegân icra etmelerini vasiyet buyurması aynı zamanda tasavvufi çevrelere de uzak olmadığının bir delilidir.[660] Sultan Abdülmecid'in ölümünden sonra tahta kardeşi Sultan Abdülaziz geçmiştir.

Sultan Abdülaziz dönemine baktığımızda ekonomik alanda yaşanılan sıkıntı dikkat çekmektedir. Sultan Abdülmecid'in son dönemlerde izlemiş olduğu ekonomik politikalar Osmanlı Devleti'ni ekonomik açıdan oldukça sarsmış ve devlet borç içinde kalmıştır.[661] Abdülaziz döneminde ise bu ekonomik sıkıntılarla birlikte siyasi sorunlar da artarak devam etmiştir. Karadağ İsyanı savaşa dönüşecek bir duruma gelmiş,[662] Eflak-Boğdan Olayı, Sırbistan Olayı, Girit İsyanı gibi iç isyanlar çıkmaya başlamıştı.[663] Osmanlı Devleti sınırları dahilinde çıkan bu isyanlar Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmelerine zemin hazırlıyordu. Sultan Abdülaziz, tahta çıkmasından birkaç gün sonra bir ferman yayınladı ve Tanzimat uygulamalarına devam etmek istediğini ifade etti.[664]

Sultan Abdülaziz, döneminin en önemli sıkıntılarından biri olan ekonomik sıkıntıların bertaraf edilmesi için birtakım tedbirler almış, saray ve şahsi masraflarını dahi azaltmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Sultan Abdülaziz döneminin genel karakterine baktığımızda ekonomik sıkıntıların yanında, Tanzimat ve Islahat fermanlarının kendilerine getirmiş olduğu serbestiyetler ve Avrupalı devletlerin destekleri

659 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 61.

660 Mustafa Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 220.

661 Ahmet Cevdet Paşa, Ma'rûzât, s. 32. Osmanlı Devleti'nde borçlanma ve dönemin ekonomisi için bkz. Cevdet Paşa *Tezâkir, 40- Tetimme*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 148; Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-ekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996; Rıfat Önsoy, Mali Tutsaklığa Giden Yol-Osmanlı Borçları (1854-1914), Turhan Kitabevi Ankara 1999; Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları," *Osmanlı* Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 3, s. 389-399.

662 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1991, s. 247.

663 Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz" *Türkler*, c. 12, s. 765-768.

664 Cevdet Küçük, "Abdülazîz," *DİA*, c.1. s. 179.

sayesinde şiddetlenen ayrılıkçı isyanlar dikkati çekmektedir. Sultan Abdülaziz dönemi hem ekonomik hem de siyasi alanda büyük sıkıntılar içinde geçmiştir.[665]

Osmanlı Devleti içte ve dışta bu tür sorunlarla uğraşırken tarihinde görülmemiş uygulamalara da şahitlik etmiştir. Bunlar arasında Sultan Abdülaziz'in, Fransız İmparatoru III. Napolyon'un daveti üzerine Avrupa seyahatine çıkması gösterilebilir. Sultan Abdülaziz, 21 Haziran 1867'de bir Avrupa seyahatine çıkmış, Fransa başta olmak üzere İngiltere, Prusya Avusturya ve Belçika'yı da ziyaret etmiştir.[666] Sultan Abdülaziz bu seyahati ile yabancı ülkelere seyahate çıkan ilk padişah ve Hıristiyân ülkelere dost olarak giden ilk halife oluyordu.[667]

Kendisi bestekâr ve neyzen[668] olan Sultan Abdülaziz Mevlevi muhibbi bir padişahtı. Sultan Abdülaziz döneminde tarikatları ilgilendiren en önemli gelişmelerden biri Meclis-i Meşayih'in kurulmasıdır. Meclis-i Meşayih ile tekkelerle ilgili daha önce alınmış olan ıslah tedbirlerinin sağlam bir zemine oturtulması hedeflenmiştir.[669] 1863 yılında kuruluş hazırlıklarına başlanan bu kurum, 1866'da dönemin şeyhülislamı Mehmed Refik Efendi'nin[670] gayretleriyle kurulmuştur.[671] Kurulan Meclis-i Meşayih'in ilk başkanlığına da Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede getirilmiştir.[672] Sultan Abdülaziz'in ilk Meclis-i Meşayih reisliğine Osman Salahaddin Dede'yi getirmesi, yeniçeri ocağının kaldırılması süreci sonrasında yasaklanan Bektaşi Tarikatı yerine II. Mahmud döneminden beri sürdürülen resmi bir tarikat olarak Mevleviliğin ikame edilmesi politi-

665 Eren, s. 131-132., Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 226.
666 Subaşı, "Sultan Abdülmecid....," s. 770. Ayrıca bkz. Cemal Kutay, Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati, Boğaziçi Yayınları İstanbul 1991.
667 Judy Upton-Ward, "Abdülaziz'in Avrupa Seyahati," *Osmanlı*, c.II Ankara 1999, s. 119-129.
668 Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, Bâbıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 36.
669 İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 204.
670 Talip Mert, "Bosnalı Bir Şeyhülislâm Mehmed Refik Efendi," *CÜİFD* c. 12, sy.1, 2008, s. 325-332.
671 Mustafa Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Tasavvuf ve Tarikatlar" *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 221; İsmail Kara, "Meclis-i Meşayih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali" *Din ile Modernleşme Arasında, Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 327.
672 Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 250; Bilgin Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislâmlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi" *İstanbul Araştırmaları*, sy. 7, Güz 1998, s. 94.

kalarının devamına da bir örnek teşkil etmektedir.[673] Bu durumun yanı sıra Osman Salahaddin Dede'nin bu göreve getirilmesinde uzun yıllardır Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliği görevinde bulunması ve İstanbul'da meşayihi arasında müstesna bir yerinin olması da rol oynamıştır.

Sultan Abdülaziz döneminde de seleflerinde olduğu gibi mevlevihanelerin ihtiyaçları ve tamir faaliyetleri gözetilmiştir. Onun döneminde yapılan en önemli tamirat faaliyeti Konya Mevlânâ Dergâhı'nın tamir edilmesidir. 700.000 kuruş masrafla gerçekleşen bu tamirat sonrasında dergâha şadırvan da ilave edilmiştir.[674] Sultan Abdülaziz döneminde gerçekleştirilen tamiratlar, Mevlevi çevrelerinde yaşananlar ve diğer gelişmeler alt başlıklar halinde verilmiştir.

Tamir ve İnşa Faaliyetleri

Sultan Abdülaziz döneminde ekonomik sıkıntılar içinde bulunulmasına rağmen tamiratına önceden başlanmış olan Galata Mevlevihanesi yanında bakımsızlıktan harap olmuş Üsküdar Mevlevihanesi, Lazkiye Mevlevihanesi, Midilli Mevlevihanesi ve Siroz Mevlevihanesi gibi mevlevihaneler de tamir edilmiştir. Yine bu dönemde Hanya'da bulunan Mevlevi muhibbanı kısa süreliğine Hanya'ya gelen Aydın Mevlevihanesi Şeyhi Şemseddin Dede'nin ilminden ve tasavvufi konulardaki vukufiyetinden çok memnun kalmış ve Hanya'ya bir mevlevihane inşası için Çelebi Efendi'den izin istemişlerdir.

Hanya Mevlevihanesi

Hanya Mevlevihanesi son dönemlerde kurulan mevlevihanelerin önemli bir yere sahip olanlarındandır. Hanya Mevlevihanesi'nin açılması, siyasi koşullar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin adadaki siyasi nüfuzunun azaldığı dönemlerde dolaylı açıdan siyasi nüfuzun sağlanması için dini ve kültürel unsurları canlı tutma ve adada bulunan Müslümanları himaye etmek amacıyla tekke, mescit ve dergâhların artırıldığı döneme rastgelmiştir.[675]

673 Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler....," s. 95.
674 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 361.
675 İsmail Kara, *Hanya/ Girit Mevlevihânesi*, İstanbul 2006, s. 28; a.mlf. "Hanya Mevlevihânesi: Şeyh Ailesi, Müştemilatı, Vakfiyesi," *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy.1, 1997, s. 118; a. mlf. "Hanya Mevlevihânesi ve Vakfiyesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devle-

Hanya'da Mevleviliğe gönül vermiş olan eşraftan 77 kişi 15 Şubat 1288/ 28 Şubat 1873 tarihinde yazmış oldukları dilekçelerinde Aydın'dan Hanya'ya gelen Şemseddin Dede Efendi'nin[676] tarikat-ı Mevleviyenin her haline vakıf olması sebebiyle Hanya kenti ahalisinin çoğunluğunun kendisine büyük muhabbet beslediği ve Şemseddin Dede'nin bir müddet Hanya'da ikamet ettikten sonra Aydın'a geri döndüğü ifade edilmiştir. Şemseddin Efendi'nin vukufiyeti ve ahalideki tesiri sayesinde Hanya'ya geldikten sonra muhibbanın sayısı çoğalmış ve ism-i celal okunmaya mahsus olarak eskiden beri kullanılan bir hanenin dar olması nedeniyle bütün ihvanı içine almadığından sıkıntı çekildiğini ifade etmişlerdir. Hanya ileri gelenleri, Şemseddin Efendi'nin Aydın'a geri dönmesinden sonra bu haneden daha geniş bir hane kiralayarak özel gecelerde yalnız ism-i celâl okumakta olduklarını, esas niyetlerinin Çelebi Efendi tarafından izin verilir ise Hanya'da bir Mevlevi dergâhının inşa edilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak esas niyetlerinin yeni bir mevlevihane açmak olmasına rağmen hali hazırda ekonomik açıdan buna imkânları olmadığını da dile getirmişlerdir. Bu süreçte Şemseddin Efendi'nin ahali arasında kazanmış olduğu teveccühün ikinci gelişinde daha çok artacağını, bu şekilde devam edilirse dört beş sene içinde Hanya halkının çoğunluğunun kendilerine dahil olacağını ifade eden Hanya ileri gelenleri, Mevlevihanenin açılması düşüncesinin oluştuğu bu süreçte Şemseddin Efendi'nin her sene yaz mevsiminde bir süre ikamet etmek üzere Hanya'ya gitmesine çelebilik makamından ruhsat verildiği takdirde Girit gibi bir yerde yeni baştan bir Mevlevihanenin ihya edileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle adada bulunan Mevlevi muhibleri Şemseddin Efendi'yi beklediklerinden ve ahalinin memnuniyeti için Şemseddin Efendinin adaya gelmesi için ruhsat verilmesini niyaz etmişlerdir.[677]

Hanya ahalisi tarafından Çelebi Efendi'ye yazılan bu dilekçe üzerine Girit Valisi Safvet Paşa da 3 M 1290/ 3 Mart 1873 tarihinde bir dilekçe

ti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 293.

676 Abdullah Uçman, "Kara Şemsi," *DİA*, c. 24, s. 366.

677 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 461, G.N.: 85.

yazmış ve yukarıdaki hususları aynen dile getirmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mahmud Sadreddin Çelebi, kendisine gerek valilikten ulaşan gerekse Hanya eşrafından gelen dilekçeler üzerine Hanya'da yeni bir Mevlevihanenin açılmasının kendisini de memnun edeceğini ifade ederek durumu 3 Ra 1290/ 1 Mayıs 1873 tarihinde yazmış olduğu dilekçesiyle İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine İstanbul tarafından verilen cevapta Hanya'da yeni bir mevlevihane açılmasının ve Şemseddin Efendi'nin orada görevlendirilmesinin Çelebi Efendi'nin uhdesinde olduğu ifade edilmiş ve bu hususla ilgili olarak 27 Ca 1290/23 Temmuz 1873 tarihinde hem Girit Vilayeti'ne hem de Çelebi Efendi'ye tahrirat yazılması emredilmiştir.[678]

Yapılan bu yazışmalar ve Şemseddin Dede'nin Hanya'ya gelip gitmesinin devam etmesi ile takip eden yıllarda adadaki Mevlevi muhibbanının sayısı giderek artış göstermiştir. 1880 yılı üç aylarında ise Girit Valiliğinin ve Hanya'daki Mevlevi müntesiplerinin destekleri ile geniş bir arazide 27 B 1297/ 5 Temmuz 1880 tarihinde Hanya Mevlevihanesi açılmıştır.[679]

Lazkiye Mevlevihanesi

Hakkında yeterince bilgi sahibi olamadığımız mevlevihanelerden biri de Lazkiye Mevlevihanesi'dir. mevlevihane içinde İbrahim b. Edhem Hazretlerinin annesinin kabrinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu durum mevlevihane ile ilgili arşiv belgelerinde de belirtilmesine rağmen Gölpınarlı bu rivayetin uydurma olduğundan bahseder.[680] Mevlevihanede şeyhlik görevinde bulunanlar hakkında yeterince bilgimiz yoktur. 1 Ş 1279 / 22 Ocak 1863 tarihli bir arşiv belgesinde, mevlevihane şeyhi olarak Halep Mevlevihanesi Şeyhi Abdülganî Dede'nin oğlu Saib Dede'den bahsedilmektedir.[681] Mevlevihane ile ilgili sonraki tarihlere ait belgelerde de uzun süre şeyh olarak Saib Dede görülmektedir.

Uzun yıllar Lazkiye Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunan Saib Dede görevi esnasında gerek eğitim alanında yapmış olduğu çalışmalar gerekse

678 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 461, G.N.: 85.
679 İsmail Kara, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevihânesi," *Tarih ve Toplum*, Mart 1995, c. 23, sy. 135, s. 5.
680 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 364.
681 BOA. C. DH. D.N: 337, G.N.: 16832

memleket umuru hakkında göstermiş olduğu katkılar nedeniyle dönem dönem taltif edilmiştir. İlk olarak 1894 yılında üçüncü rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edilmesi teklif edilmişken[682] daha sonra 14 Ca 1322/ 27 Temmuz 1904 tarihinde yine üçüncü rütbeden Nişan-ı Osmani ile taltif edilmesi söz konusudur.[683] 20 B 1325/ 29 Ağustos 1907 tarihinde üçüncü rütbeden olan Nişan-ı Osmani ikinci rütbeye tebdil edilmiştir.[684]

Arşiv belgelerinde Lazkiye Mevlevihanesi ile ilgili hususlara baktığımızda Şeyh Saib Dede'nin taltifleri haricinde dergâhın yönetiminde çekilen ekonomik sıkıntılar ve dergâhın tamir ettirilmesi süreci göze çarpmaktadır. Şeyh Saib Efendi yazdığı dilekçesinde, İbrahim bin Edhem hazretlerinin annesinin şöhretine binaen ziyaret için gelenlerin çokluğundan dolayı dergâhın idare edilmesinde zorluk çekilmekte olduğundan bahsetmiştir. Saib Dede, Lazkiye Mevlevihanesi taamiyesi olarak, Sultan İbrahim bin Edhem Hazretleri Evkafı hasılatından tahsis edilmiş olan aylık 750 kuruşun mevcut dervişler ve gelip giden ziyaretçilerin çokluğu yüzünden yeterli gelmediğinden bahsederek evkaf hasılatı fazlasından 500 kuruş zamla taamiye bedelinin 1250 kuruşa çıkarılmasını istemiştir. Yine aynı vakıf hasılatından daha önce dergâhın tamiri gerçekleştirilmesine rağmen tam anlamıyla bitirilmediğini, yapılan keşif neticesinde 21.000 kuruşluk bir masrafla gerçekleşeceği anlaşılmış olan tamirat masrafının da karşılanmasını Suriye Valiliğinden talep etmiştir.[685]

Saib Efendi'nin bu isteği üzerine Sultan İbrahim b. Edhem Evkafına bağlı köylerin, geçmiş 1284/ 1867 senesine mahsuben aşar bedelinin ne olduğu sorulmuştur. Suriye Vilayeti'nden gelen cevapta, vakıf gelirlerinin 211. 087 kuruşa ulaşıp, İbrahim b. Edhem Tekkesi sarfiyatı düşüldüğünde 133.000 kuruş fazlası olduğu belirtilmiştir. Bu durumun anlaşılması üzerine Lazkiye Mevlevihanesi'nin İbrahim b. Edhem vakfıyla bir bağı olmamasına rağmen, Mevlevihanenin tamiratının gerçekleştirilmesi ve taamiyesinin de artırılması uygun görülmüştür. Bu husus, 6 Teşrin-i evvel

682 BOA. DH. MKT. D.N: 248, G.N.: 57
683 BOA. DH. MKT. D.N: 874, G.N.: 2, BOA. İ. TAL. D.N: 356, G.N.: 1322/Za-118
684 BOA. DH. MKT. D.N: 1200, G.N.: 1
685 BOA. İrade Meclis-i Mahsus Evrakı Belgeleri (Bundan sonra İ. MMS. olarak geçecektir) D.N: 40, G.N.: 1638.

1286/ 22 B 1287/ 18 Ekim 1870 tarihinde Şûrayıdevlet'te görüşüldüğünde, yukarıdaki gerekçeler doğrultusunda dergâhın keşif masrafı olan 21.000 kuruşun vakfın hasılatı fazlasından karşılanarak gerekli tamiratın yapılması ve taamiyesinin de 1.250 değil de 1.000 kuruşa yükseltilmesi çoğunluk iradesiyle tezkire olunmuştur.[686] Şûrayıdevlet'ten gönderilen bu tezkire üzerine 21 Ş 1287/ 16 Kasım 1870'te padişahça onaylanmıştır.[687]

Midilli Mevlevihanesi

Balkanlar'da kurulan mevlevihanelerden olan Midilli Mevlevihanesi, II. Bayezid zamanında Divane Mehmed Çelebi'nin himmetleriyle kurulmuştur.[688] Sakıb Dede de Divane Mehmed Çelebi'nin halifelerinden Derviş Hamid'i Midilli'ye gönderdiğini bildirir.[689] Midilli Mevlevihanesi hakkında 18. yüzyıl sonlarına gelinceye kadar yeterince bilgimiz yoktur. 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise Midilli Mevlevihanesi şeyhliğinde Halil Dede görünmektedir. Halil Dede, Mevlevihanede bulunan dervişlerin taamiyenin yetersizliğinden dolayı sıkıntı çekmekte olduklarından bahsetmekte ve Midilli mukataasından günlük 40 akçe vazife isteğinde bulunmaktadır. Halil Dede'nin bu isteği yerine getirilmiş ve 28 N 1190/ 10 Kasım 1776 tarihinde kendisine günlük 40 akçe vazife tevcih edilmiştir.[690] Halil Dede'den sonra Mevlevihanede kimin postnişin olduğunu kesin olarak tespit etmek güçtür. Bununla beraber, 27 Ca 1242/ 27 Aralık 1826 tarihli bir belgede, Midilli Adası'nda Molova Kasabası'nda bulunan Hasan Reis camisinin vaiziye vazifesinin boşa çıkması üzerine, "bu vazifeye talip olan Midilli Mevlevihanesi Şeyhi Ebubekir Dede'nin" ifadelerinden yola çıkarak bir tespitte bulunmak mümkündür. Ebubekir Dede, 27 Ca 1242/ 27 Aralık 1826 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde talip olduğu vaiziye vazifesinden bahsederken "Cezire-i mezburede Molova kasabasında kâin Hasan Reis cami-i şerîfinde vazife-i muayyene ile tayin eylediği vaiziye ciheti,

686 BOA. İ. MMS. D.N: 40, G.N.: 1638.
687 BOA. İ. MMS. D.N: 40, G.N.: 1638.
688 Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Abdülkadir Dede Vakfiyesi," (III. Milli Mevlânâ Kongresi, (12-14 Aralık 1988, Konya-Türkiye) *Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 285.
689 Sakıb Dede, c.I, s. 47; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 313; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 120.
690 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 2371.

kaza-yı mezkure sakinlerinden selefim Esseyyid Abdurrahman Efendi ibni Esseyyid Hüseyin üzerinde kalıp ol dahi bundan mukaddemen bila veled fevt olmuş ise de cihet-i mezbure mahlul ve hizmeti muattal kalmakla iş bu misn ve duacı emektar kulları şayân-ı merhamet olduğumdan arzuhale cesaret olunmuştur"[691] demektedir. Buna göre 1826 yılında Mevlevihanede şeyh olan Ebubekir Dede'den önce Abdurrahman Efendi ve onun babası Hüseyin Efendi'den bahsetmemiz gerekecektir.

Ebubekir Dede'den sonra ise Midilli Mevlevihanesi şeyhliğinde uzun süre Abdülkadir Dede'yi görmekteyiz. 13 C 1251/ 6 Ekim 1835 tarihli belgede Midilli Mevlevihanesi Şeyhi Abdülkadir Dede'nin isteği üzerine Midilli mukataasından aylık 150 kuruş taamiye tahsis edilmesi söz konusudur.[692] Abdülkadir Dede, kendisine tahsis edilen bu taamiyenin aradan geçen sürede yetersiz kalması üzerine 2 Za 1256/ 26 Aralık 1840 tarihinde yine bir dilekçe yazarak Mevlevihaneye tahsis edilen taamiye miktarının artırılmasını istemiştir. Ancak Abdülkadir Dede'ye verilen cevapta karşılığı olmadan maaş tahsisinin veya mevcut maaşlara zam yapılmasının yasaklandığı, bu nedenle isteğinin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir.[693]

Midilli Mevlevihanesi'nde şeyh ailesi için tahsis edilmiş bir harem dairesi olmamasından dolayı Şeyh Abdülkadir Dede, epey sıkıntı çekmiştir. 11 M 1265/ 7 Aralık 1848 taihinde bu hususta bir dilekçe kaleme almış ve bu dilekçesinde harem dairesi isteğini dile getirmekle beraber dergâhın tamire muhtaç olduğunu da vurgulayarak bir harem dairesi inşasıyla dergâhın tamir edilmesi isteğinde bulunmuştur.[694] Abdülkadir Dede'nin bu isteği üzerine yapılacak harem dairesi ve tamirat masrafının ne kadara mal olacağı hususunda gerekli keşfin yapılarak keşif defterinin gönderilmesi emredilmişse de, tamirin gerçekleştirildiğine dair bir kayıt yoktur. Ancak 25 Ş 1268/ 14 Haziran 1852 tarihinde doğrudan Midilli Mevlevihanesi şeyhi Abdülkadir Dede'ye hitaben yazılan bir yazıda Şeyh Abdülkadir Dede için saygı dolu ifadelerde bulunulduktan sonra hazinenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı bu tamir isteğinin şimdilik yerine getirilme-

691 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 17078.
692 BOA. C. EV. D.N: 309, G.N.: 15723.
693 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 19857.
694 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 8, G.N.: 60.

sinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.[695] Mevlevihanenin tamirinin hazinenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı gerçekleştirilememesi üzerine Şeyh Abdülkadir Dede'nin kendi imkânlarıyla bu tamiratı gerçekleştirmek istediği anlaşılıyor. Ancak maddi imkânsızlıklar Mevlevihanenin bütün müştemilatının elden geçirilmesine müsaade etmemiştir. Şeyh Abdülkadir Dede'nin tamir ettiremediği dört adet hücre ile semahane ve kahve ocağı çatısının yapılan keşfi neticesinde 25.000 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve masrafının nereden karşılanacağı hususunun belirtilmesi için Evkaf Nezareti'ne bir yazı gönderilmiştir.[696] Bu tamirat 8 Za 1274/ 20 Haziran 1858 tarihine gelindiğinde büyük oranda tamamlanmış sadece semahane ve hücrelerin çatısının örtülmesi kalmıştır.[697]

Mevlevihane şeyhi Abdülkadir Dede, anlaşılan tamiratı kendi imkânları ile gerçekleştirirken epey borçlanmıştır. Borçlanmanın sebebi belirtilmemekle beraber, Abdülkadir Dede'nin Ferik Ahmed Paşa'ya 7.000 kuruş borcu bulunmaktadır. Ferik Ahmed Paşa, 27 Ca 1277/ 11 Aralık 1860 tarihinde yazdığı dilekçesinde Abdülkadir Dede'den alacağını tahsil edemediği için Abdülkadir Dede'nin maaşından her ay 200 kuruşluk bir kesinti yapılarak alacağını tahsil edebilmek amacıyla Midilli Kaymakamı Ali Kemal Efendi'ye bir tahrirat yazılması isteğinde bulunmaktadır.[698] Ferik Ahmed Paşa'nm bu isteği kabul edilmiş ve Şeyh Abdülkadir Dede'den alacağının tahsil edilmesi için Midilli Kaymakamlığına bir emirnâme gönderilmiştir. Kaymakamlığa gönderilen bu emirnâme sonrasında Midilli Kaymakamı Ali Kemal Efendi'den gelen cevabi yazı 27 M 1278/ 4 Ağustos 1861 tarihinde Ferik Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.[699] Belgede Kaymakam Ali Kemal Efendi'den gelen yazının Ferik Ahmed Paşa'ya gönderildiği ifade edilmekle birlikte yazının içeriğinden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla Ferik Ahmed Paşa'nın istediği üzere aylık 200 kuruşluk kesintilerle alacağı tahsil edilmeye başlanmış mıdır? Yoksa bu dahi mümkün olamamış mıdır? Bunu mevcut belgelerden tayin etmek mümkün olamamaktadır.

695 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 755 G.N.: 85.
696 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 206, G.N.: 26.
697 BOA. İ. DH. D.N: 407, G.N.: 27017, BOA. A. MKT. MHM. D.N: 136, G.N.: 92.
698 BOA. A. MKT. UM. D.N: 484, G.N.: 15.
699 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 36, G.N.: 39.

Şeyh Abdülkadir Dede, her ne kadar başlangıçta Mevlevihanenin tamir ettirilmesine muvaffak olamamışsa da merkezi hükümetle olan ilişkilerini daima iyi tutmaya çalışmıştır. Dergâhın bahçesindeki ağaçlarda yetişen portakal ve kübbad limonlarından hediye-i Mevlânâ olarak İstanbul'a göndermiştir.[700] Uzun yıllar Midilli Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunmuş olan Abdülkadir Dede'nin ne zaman vefat ettiğini bilemiyoruz. 29 M 1286/ 11 Mayıs 1869 tarihine geldiğimizde dergâh şeyhliğinde Mehmed Nazif Dede bulunmaktadır[701]. Abdülkadir Dede'nin uzun uğraşları sonucu gerçekleştirdiği tamirat pek uzun ömürlü olmamış ve Midilli Adası'nda meydana gelen depremden mevlevihane de etkilenmiştir. Adada meydana gelen depremden dolayı harap olan mevlevihane ile meşihate mahsus evin tamir edilmesi hakkında postnişin Mehmed Nazif Efendi'nin takdim ettiği dilekçe üzerine, mevlevihane ile şeyhe ait evin inşasının 18.500 kuruşla tamir edilebileceği bildirilmiştir. Ancak mevlevihane vakfı yetersiz olduğundan bu tamiratın adada bulunan hayır sahipleri tarafından gerçekleştirilmesi emredilmiş, fakat adada bu emre uyan kimse olmadığından bu tamirat gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine 30 M 1286/ 12 Mayıs 1869'da tamiratın selatin-i azam vakıflarından birine masraf kayd edilerek gerçekleştirilmesi emredilmiştir.[702]

Sultan Abdülaziz döneminde gerçekleştirilen bu tamirattan sonra Midilli Mevlevihanesi 1884 yılı başlarında yeniden tamire muhtaç hale gelmiştir. Midilli Mevlevihanesiyle şeyh efendinin evinin tamire muhtaç olması nedeniyle masrafları Sultan Abdülmecid evkafından karşılanmak üzere 5.212,5 kuruşluk bir masrafla tamirinin gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. Şûrayıdevlet'ten gelen bu mazbata üzerine 12 C 1301/ 9 Nisan 1884 tarihinde Mevlevihanenin mahalli evkaf müdürü ve meclis idaresinin nezareti altında keşif miktarını aşmamak üzere tamir ettirilmesi emri verilmiştir.[703] Midilli Mevlevihanesi ile ilgili daha sonraki tarihli arşiv belgelerinden bu tamiratın gerçekleşmediği hükmünü çıkarıyoruz. Zira 17 S 1308 / 2 Ekim 1890 tarihli

700 BOA. Sadaret Divân (Beylikçi) Kalemi Belgeleri (Bundan sonra A. DVN. olarak geçecektir) D.N: 121, G.N.: 63.
701 BOA. İ. DH. D.N: 591, G.N.: 41159.
702 BOA, İ. DH. D.N: 591, G.N.: 41159.
703 BOA. İradeler Şurâ-yı Devlet Belgeleri (Bundan sonra İ. ŞD. olarak geçecektir) D.N: 67, G.N.: 3970.

bir diğer belgede Mevlevihanenin tamir edilmesi isteği tamir masrafı artmış bir şekilde yeniden dile getirilmektedir. Evkaf Nezaretinden Şûrayıdevlet'e gönderilen belgede, Midilli Mevlevihanesi'nin harap olan semahane, pencere ve mevlevihane müştemilatından olan evin yapılan keşif sonucunda 26.600 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir. Dergâh gelirinin yetersizliği nedeniyle tamirat için gerekli meblağın depremden zarar görenler için toplanıp bölgeye gönderilmiş olan yardım akçesinden karşılanması için izin isteği dile getirilmiştir. Bu husus Şûrayıdevlet'ten gönderilen mazbata da ifade edilmiş ve padişahça da 25 Ra 1308/ 8 Kasım 1890'de uygun görülmüştür.[704] Bu durum 13 R 1308/ 26 Kasım 1890 tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bildirilmiştir.[705]

Bu dönemde Midilli Mevlevihanesi Şeyhi Nazif Dede yararlı hizmetlerinden dolayı üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı ile de taltif edilmiştir.[706] Ancak Şeyh Nazif Efendi, hükümetçe taltif edilmiş olmasına rağmen yukarıda bahsedilen tamirat yine gerçekleşmemiştir. 13 Ocak 1904 tarihli bir diğer belgede en kapsamlı tamiratını Sultan Abdülmecid zamanında gören Mevlevihanenin geçen zaman içinde semahanesi ve müştemilatının oldukça harap olduğu ve tamiri gerçekleştirilmezse yıkılacağı vurgulanmış ve tamir masrafı olan 27.680 kuruşun karşılanması isteğinde bulunulmuştur.[707]

Siroz Mevlevihanesi

1870 yılına gelindiğinde Siroz Mevlevihanesi de tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Bu durum üzerine Mevlevihanenin vakıf gelirlerinden karşılanmak üzere 18.500 kuruşluk keşif bedeliyle tamir ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Tamiratın başlamasından sonra masrafın 24.529 kuruş 26 paraya ulaşması üzerine bu meblağdan, tamiratın masraf keşfi ve akçe iskontosu olan toplam 20.350 kuruş düşülerek açık kalan 4179 kuruş 26 paranın da yine Siroz Mevlevihanesi vakfına masraf kaydı için 8 N 1287/ 2 Aralık 1870 tarihinde izin istenmiştir. Bu hususta gerekli izin verilmiş ve açıkta kalan miktar mevlevihane vakfına masraf kaydedilmiştir.[708]

704 BOA. İ. ŞD. D.N: 103, G.N.: 6125.
705 BOA. DH. MKT. D.N: 1785, G.N.: 15.
706 BOA. İ. TAL. D.N: 175, G.N.: 1317/ M-019.
707 BOA. DH. MKT. D.N: 817, G.N.: 16.
708 BOA. İ. DH. D.N: 624, G.N.: 43396.

Sultan Abdülaziz döneminde yaptırılan mevlevihanelerin en önemlilerinden biri de Beşiktaş Mevlevihanesi'dir. Önce Çırağan Sarayı'nın inşası nedeniyle yıktırılıp sonra Maçka'da inşa edilmiştir. Ancak üzerinden çok geçmeden 1874 yılında askeri kışla yapımı nedeniyle tekrar yıktırılıp Eyüp Bahariye'de yeniden inşa edilmiştir. Mevlevihanenin inşa süreci II. Abdülhamid dönemine sarktığı için Eyüp Bahariye'ye yapılan inşaatla ilgili geniş bilgi Sultan II. Abdülhamid döneminde tamir edilen mevlevihaneler kısmında verilecektir.[709]

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar

Sultan Abdülaziz döneminde devletin ekonomik açıdan bazı sıkıntıları bulunmasına rağmen imkânlar elverdiğince yardımlar yapılmaya çalışılmıştır. Bu yardımlar mevlevihane şeyhlerine tayin edilen maaşlar olduğu gibi bazı mevlevihanelere uygulanan vergi muafiyetleri şeklinde de görülmüştür.

Uzun yıllar Galata Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunan Kudretullah Dede'nin 1871 yılında vefatı üzerine yerine oğlu Mehmed Atâullah Dede geçmiştir.[710] Atâullah Dede babasının ölümünden sonra Evkaf Hazinesi'nden verilmekte olan aylık 500 kuruş maaşının kendisine tahsis edilmesi için bir dilekçe yazmıştır.[711] Bunun üzerine Kudretullah Dede'nin 55 seneyi aşkın süredir dergâhta postnişin olarak bulunduğu ifade edilmiş ve 15 Ş 1288/ 30 Ekim 1871'de belirtilen maaşın Atâullah Efendi'ye tahsis edilmesine izin verilmiştir.[712]

Mevlevi asitaneleri içinde önemli bir yeri olan Gelibolu Mevlevihanesi, kuruluşundan itibaren hemen hemen her padişah döneminde ihsan ve yardımlara mazhar olmuştur. Mevlevihanede bulunan dervişlerin taamiyeleri için Lapseki tarafından toplanıp nakledilmekte olan 1300 kile buğdaydan gümrük vergisi alınması gündeme gelmiştir. Ancak nakledilen buğdaydan gümrük vergisi alınmamasına dair Gelibolu meclisinin 07 N 1278/8 Mart 1862 tarihli mazbatası ve Gelibolu Mevlevihanesi Postnişini

709 Bkz. s. 245-250.
710 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 97.
711 BOA. İ. DH. D.N: 640, G.N.: 44538.
712 BOA. İ. DH. D.N: 640, G.N.: 44538.

Azmi Efendi'nin itirazı üzerine durum Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale olunmuştur. Meselenin incelenmesi üzerine 02 Z 1278/ 31 Mayıs 1862 tarihinde yukarıda ifade edilen 1300 kile buğdayın 400 kilesi Gelibolu Mevlevihanesi dervişleri taamiyeleri için sarfolunup geri kalan miktarının satılmakta olduğu anlaşılmıştır. Satılan bu miktarın gümrük vergisinin affedilmesi halinde diğer kuruluşlara da sirayet edeceği düşünülmüştür. Bu hususa izin verilemeyeceğinden, dergâha harcanan 400 kile buğdaydan arta kalan 900 kile buğdayın gümrük vergisinin alınması gümrük emini ile müzakere edilerek gereğinin yerine getirilmesi emredilmiştir.[713]

Bu dönemde Gelibolu Mevlevihanesi'nin gelirleri ile ilgili olarak yaşanan bir diğer sorun da Mevlevihaneye ait koyunlardan alınmak istenen ağnam vergisidir. Gelibolu Mevlevihanesi'nin Biga Sancağı'na bağlı Lapseki Kazası'ndaki vakıf arazisinde bulunan koyunları eskiden beri vergiden müstesna tutulurken 1288/1871 tarihinde bu muafiyet kaldırılmak istenmiştir. Yapılan bu müdahale üzerine daha önce de ifade ettiğimiz üzere[714] 1266/ 1850 tarihinde vakıf arazisinde mevcut olan 4500 baş koyundan vergi alınmaması hakkında tahrirat yazılmıştır. Ancak aradan geçen süre zarfında Mevlevihaneye ait koyunlara yeniden müdahalede bulunulması üzerine yukarıda ifade edilen tahrirat hükmünün yerine getirilmesi istenilmiştir. Ancak yapılan bu istek ve hatırlatmaya rağmen 1266/ 1850 tarihli kayda müracaat olunmaksızın daha önce verilmiş olan fermanda 2.500 baş koyuna işaret edilmesinden dolayı 2.500'ü aşan kısmından ağnam vergisi alınması hususunda ısrar edilmiştir. Mevlevihaneye ait koyunlardan vergi alınması yolunda gerçekleştirilen ısrarlar üzerine dergâh şeyhi Hüsameddin Efendi, dergâha ait koyunlardan vergi alınmasından vazgeçilmesi yolunda bir dilekçe yazmıştır. Şeyh Hüsameddîn Efendi, dilekçesinde mevlevihane emsalinden olmak üzere Nakşibendi Tarikatından Edirne'de bulunan Şeyh Davut Efendi zaviyesinin de ağnamının eskiden beri vergiden muaf olduğunu ifade etmiştir. Bu dilekçe üzerine Maliye Nezareti ile yapılan muhabereyi içeren tezkire Şûrayıdevlet'e havale olunmuş ve Maliye Nezareti'nden alınmış olan mazbata da takdim olunmuştur. Buna göre

713 BOA. A.MKT. UM. D.N: 570, G.N.: 42.
714 Bkz. s. 181.

1266/ 1850'de vergiden muaf koyun adedinin 2.500'den 4.500'e çıkartıldığı ancak şimdi yapılan müdahalenin sebebinin ise 1850'deki düzenlemeye bakılmayıp daha eski tarihlerdeki emirlere bakıldığı için gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu yanlışlık neticesinde mültezimler 1273 / 1857-58 yılında mevlevihane koyunlarının 2.500'ü aşan kısmı için vergi almış bulunduklarından dolayı alınan verginin hazineden dergâha iadesi maliyeye külfet getireceğine atıfta bulunulmuştur. 1287/ 1871/72 senesinden itibaren koyunlardan 1266/1850 yılındaki düzenleme gibi vergi alınmaması ve arada geçen yıllarda alınan fazla vergiden de dergâhın vazgeçmesi hususunda Şeyh Hüsameddin Efendi'nin vekili olarak İstanbul'da bulunan oğlu Mustafa Efendi'nin muvafakati alınmıştır. Bu nedenle 1273 yılında yanlışlıkla verilmiş olan emrin 1266 yılında verilmiş olan emre göre düzeltilmesi için 6 B 1288/ 21 Eylül 1871 tarihinde Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne yeni bir ferman yazılması uygun görülmüştür.[715] Fazladan alınmış olan ağnam vergisi meselesinin muvafakatla çözülmesiyle hazineden para çıkmadan yanlışlığın düzeltilmesi mümkün olmuştur.

Yukarıda Gelibolu Mevlevihanesi için zikrettiğimiz vergi muafiyeti hususuna benzer bir durum Üsküp Mevlevihanesi[716] için de söz konusudur. Üsküp Kazası'nda İzlefukan? Köyü'nde Tuğcuyan arazisinin aşarı Haydar Baba zaviyesiyle yarı yarıya ve Dobridol Köyü'nde bulunan bir miktar bağ ve arazi dahi müstakil olarak Üsküp'te bulunan Mevlevi Dergâhı fukarası taamiyesine bağlı olduğu halde Dobridol Köyü'nde olan arazi ve bağdan muafiyet hükmünün aksine öşür ve vergi talep olunmuştur. Talep edilen bu vergiden vazgeçilmesi için Üsküp Mevlevihanesi Şeyhi Niyâzî Efendi bir dilekçe kaleme almıştır. Niyâzî Efendi tarafından sunulan dilekçe üzerine gerekli incelemeler yapılmış ve Üsküp Kazası'nda bulunan vakıf dahilinde ve kimsenin uhdesinde bulunmayan Tuğcuyan mezrası hasılatının 1264/ 1848-49 senesinden itibaren yarı yarıya olarak mevlevihane ile Haydar Baba zaviyesine bağlanıp tahsis olunduğu kayıtlardan anlaşılmıştır. Bununla birlikte, Dobridol Köyü'nde bulunan arazi ve bağların Mevlevihaneye bağlı olduğuna dair bir kayıt ve bilgi olmadığı görülmüştür. Durum

715 BOA. İ. ŞD. D.N: 21, G.N.: 889.

716 Üsküp Mevlevihânesi için bkz. Liliana Masulovic-Marsol, "Le Tekke Mevlevi D'Üsküb (Skobje)," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 129-135.

böyle olmakla beraber Dobridol Köyü'nde bulunan arazi ve bağların iki yüz seneyi aşkın bir süredir dergâha bağlı olduğu ve postnişin olanların ziraatleri altında bulunduğuna yöredeki güvenilir kişiler tarafından şahit olunmuş ve Şeyh Niyâzî Efendi'nin elinde bulunan arazi, ilgili memurun da tasdiklemiş olduğu şehadetname ile doğrulanmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz köylerin gelirlerinin sarfının bu şekilde olduğunun anlaşılması üzerine öşür ve vergisi bundan sonra kendisinden alınmak üzere arazilerle bağların Niyâzî Efendi'ye ücretsiz olarak terki ve nizamı üzere Defterhane-i Amireden eline yeni bir tapu senedi verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine 25 Z 1286/ 28 Mart 1870 tarihinde bu bağların ve arazinin geçmiş senelerden birikmiş olan vergi ve aşarının hayır işlerine sarf edildiği ve bu yüzden bu birikmiş olan meblağın istenmesi devletin şanına yakışmayacağı için sadaka-yı seniyye olarak affedilmesi ve kaydının yazılması emredilmiştir.[717]

Bu dönemde Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Mahmud Sadreddin Çelebi'ye ikinci Mecîdî rütbesinden nişan verilmesi hususunun Ziver Bey tarafından dile getirilmesi üzerine bu talep uygun görülmüştür. Bu hususta 27 B 1279/18 Ocak 1863 tarihinde dönemin Konya Valisi Selim Paşa hazretlerine gönderilen şukkada gönderilen beratıyla beraber Çelebi Efendi'ye ihsan buyurulan nişanın verilmesi emredilmiştir.[718]

Mevlevilerle İlgili Vakalar

Sultan Abdülaziz dönemine baktığımızda Mevlevilik ve mevlevihanelerle ilgili olan arşiv belgelerinin azlığı dikkati çekmektedir. Bu dönemde arşiv belgelerine yansıyan uygunsuzluk veya adli vaka olarak Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi İsmail Efendi'nin memleket işlerine müdahalesi göze çarpmaktadır. Şeyhi İsmail Efendi, bu hususta daha önce uyarıldığı halde aldırmamış, bu sefer de meclis azalığına tayin olunarak ahali hakkında olumsuz faaliyetlerde bulunmaya cüret etmiştir. Bu durum üzerine kendisinin meclisten ihracıyla yerine başka birinin seçilerek tayin edilmesi Kütahya ahalisinin ileri gelenleri tarafından yazılan dilekçe ile dile getirilmiştir. Dile getirilen bu istek, 06 Ş 1278/ 6 Şubat 1862'de Meclis-i Ahkâm-ı

717 BOA. İ. DH. D.N: 609, G.N.: 42430
718 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 253, G.N.: 71

Adliye'ye havale edilmiştir. İsmail Efendi'nin memleket işlerine müdahale etmesi yasaklandığı halde şimdi meclis azalığına tayin edilmesinin nerden kaynaklandığı ve ahalinin iddia ettiği gibi halk aleyhine olumsuz tutum ve davranışlarının olup olmadığının araştırılarak işin gerçeğinin ortaya çıkarılması ve bildirilmesi emredilmiştir.[719] Bu emirden sonra Kütahya meclisinden gelen 23 Ş 1278/23 Şubat 1862 tarihli mazbatada Şeyh İsmail Efendi'nin uygunsuz hallerinden bahsedilmiştir. Bu durum üzerine 23 N 1278/ 24 Mart 1862 tarihinde Kütahya kaymakamlığına yazılan emirde, ahalinin İsmail Efendi'den rahatsız olduğu, meclis azalığında kalmasının uygun olmayacağı ve hatta kendisinin memleket işlerine karışmasının mesleğine de yakışmayacağı vurgulanmıştır. Bu nedenlerle Şeyh İsmail Efendi'nin meclis azalığından alınması ve yerine ahaliden münasip birinin seçilerek tayin edilip usulüyle yazılacak tatbik mührünün de hazineye gönderilmesi emredilmiştir.[720] Şeyh İsmail Efendi hakkında bu kararlar alınırken Ankara Mutasarrıfı Mehmed Nureddin Efendi 18 L 1278/ 18 Nisan 1862 tarihinde İstanbul'a yazdığı dilekçesinde Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi İsmail Efendi'nin duası alınacak zatlardan olduğundan bahisle gerekli hürmetin gösterilmesi isteğinde bulunmuştur.[721]

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler

Sultan Abdülaziz dönemine baktığımızda şeyh tayini ile ilgili olarak sadece Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhliğindeki değişikliğin arşiv belgelerine yansıdığını görmekteyiz. Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Nazif Dede'nin vefatı üzerine dergâh şeyhliğinin Nazif Efendi'nin oğlu Hüseyin Fahri Efendi'ye ihalesi hususunda İstanbul'da bulunan Mevlevi şeyhleri, Konya'da bulunan Çelebi Efendi hazretlerine dilekçe ile başvurmuşlardır. Ancak Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan şeyh tayinine dair cevabın gecikmesi üzerine Şeyhülislam Hocazâde Mehmed Sadeddin Efendi, müteveffa Nazif Efendi'nin dergâhta esaslı bir tamirat gerçekleştirdiği borçlandığını ve bu yüzden de çoluk çocuğunun günlük ihtiyaçlarının temininde aciz kaldıklarını ifade etmiştir. Hüseyin Fahri Efendi dergâh şeyhliğine tayin edilmekle

719 BOA. A. MKT. UM. D.N: 538, G.N.: 85.
720 BOA. A. MKT. UM. D.N: 549, G.N.: 73.
721 BOA. A. MKT. UM. D.N: 555 G.N.: 97.

birlikte, dergâhın gelirleri masraflarına yetmediğinden, 19 L 1278/19 Nisan 1862 tarihinde irade-i seniyye ile Maliye Hazinesi'nden mahsus olan 1.540 kuruş ve Sultan Abdülmecid Han Evkafından mahsus olan 500 kuruş kayd-ı hayat şartlı maaşların da sadaka-yı şahane olarak Hüseyin Fahreddin Efendi'ye tevcih edilmesini istemiştir.[722] Şeyhülislam Mehmed Sadeddin Efendi gelecek cevaba göre Çelebi Efendi'ye tahrirat yazacağını da ifade etmiştir. Şeyhülislam efendinin bu isteği üzerine 25 L 1278/ 25 Nisan 1862 tarihinde verilen cevapta meşihatin Çelebi Efendi tarafından da Hüseyin Fahri Efendi'ye tevcih olunacağı, bu gerçekleştiği takdirde yukarıda belirtilen maaşların Hüseyin Fahri Efendi'ye tahsis edilmesinde bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bu gibi maaşların ilk sahiplerinden sonrakilere tevcih edilmesi halinde tahsis edilen miktarda azalma olacağından bahsedilerek açıkta kalır ise Hüseyin Fahreddin Efendi'ye 500 veya 1.000 kuruş miktarı maaş verilmesinin yeterli geleceği, daha sonra gelecek cevaba göre icra olunmak üzere bu maaşların şimdilik tahsisinin ertelenmesi emredilmiştir.[723] Şeyhülislam Sadeddin Efendi, 8 Za 1278/ 7 Mayıs 1862 tarihinde yazdığı tahriratta, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Çelebi Efendi tarafından meşihatin Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmesi ve gerekli olan meşihatnamelerin Çelebi Efendi tarafından gönderilmesiyle, Çelebi Efendi'nin onayına kadar ertelenmesi emredilen münhal maaşların Hüseyin Fahri Efendi'ye tevcih ve tahsis edilmesini istemiştir.[724] Şeyhülislam efendinin bu tahriratı üzerine 14 Za 1278/ 13 Mayıs 1862 tarihinde yukarıda ifade edilen maaşların Hüseyin Fahri Efendi'ye tahsis edilmesi emredilmiş[725] ve gerekli yerlere tahriratlar yazılmıştır.[726].

Mevlevilikle ilgili diğer kaynaklarda özellikle İstanbul mevlevihaneleri ve belli başlı asitanelerin meşayih silsilesini takip etmek mümkündür. Bu bağlamda Sultan Abdülaziz döneminde şeyhi değişen mevlevihanelere verebileceğimiz bir başka örnek ise Üsküdar Mevlevihanesi'dir. Sultan Abdülaziz'in hükümdarlığı döneminde Üsküdar Mevlevihanesi şeyhliğin-

722 BOA. İ. DH. D.N: 488, G.N.: 33050.
723 BOA. İ. DH. D.N: 488, G.N.: 33050.
724 BOA. İ. DH. D.N: 489, G.N.: 33106.
725 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 419, G.N.: 55.
726 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 420, G.N.: 27.

de Ahmed Ârif Dede bulunuyordu. Ahmed Ârif Dede, 1291 senesi Rebiü'l-ahirinde (Mayıs- Haziran 1874) vefat etmiştir. Ârif Dede'nin vefatından sonra Mehmed Zeki Dede Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi olmuştur.[727]

Sultan Abdülaziz döneminde şeyhi değişen bir diğer mevlevihane ise Amasya Mevlevihanesi'dir. Ahmed Dede'nin 1287 / 1870 tarihinde vefat etmesi üzerine 1285/ 1868 tarihinde doğmuş olan ve daha iki yaşında olan oğlu Seyyid Mehmed Cemaleddin niyabeten şeyh tayin edilmiştir. Seyyid Mehmed Cemaleddin Dede'nin asaleti ise 1299/1882 tarihinde tasdik edilmiştir.[728]

II. Abdülhamid Döneminde Mevlevilik

Sultan Abdülaziz'in padişahlığının son yıllarına doğru Osmanlı Devleti'nde çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Balkanlar'da Hersek İsyanı ile baş gösteren buhran, Bulgaristan Ayaklanması ve Selanik'te Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmesiyle sonuçlanan hadiseler Osmanlı Devletini dış gelişmeler açısından tehlikeli bir noktaya getirmişti.[729] Yaşanan bu hadiselerden sonra Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne müdahaleye hazırlandığı bu esnada Sultan Abdülaziz'e muhalif grup, Abdülaziz'i tahttan indirip yerine Şehzade Murad'ı çıkarmak için hazırlıklara girişmiştir.[730] Sultan Abdülaziz'i kendileri için tehlikeli bulan Midhat ve Hüseyin Avni paşalar Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için uygun ortam yaratma adına öğrencileri de kışkırtıyorlardı.[731] Öğrencilerin isteği Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ve Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin azledilmesiydi. Sultan Abdülaziz yaşanan bu hadiseler karşısında daha fazla direnmemiş ve Mahmud Nedim Paşa ile Hasan Fehmi Efendi'yi azletmiş ve yerlerine sadrazam olarak Mütercim Rüştü Paşa'yı, şeyhülislam olarak da Hayrullah Efendi'yi tayin etmişti.[732] Aynı zamanda Hüseyin Avni Paşa da serasker tayin edilmişti. Bu tayinlerden sonra Sultan Abdülaziz'i tahttan

727 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c. V, s. 266.
728 KMMA Dosya No: 55/25.
729 Lewis, s. 158.
730 Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirât-ı Hakîkat*, Haz. İsmet Miroğlu, c. 1-2-3, Berekât Yayınevi, İstanbul 1983, s. 101-103.
731 Cevdet Küçük, "Murad V," *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 183.
732 Öztuna, s. 36.

uzaklaştırma planlarının ikinci safhasına geçilmiş ve sıra sultanın hal'i için şeyhülislamdan fetva almaya gelmişti. Şeyhülislam Hayrullah Efendi hiç zorluk çıkarmadan memnuniyetle bu görevi yerine getireceğini söylemiş ve 30 Mayıs 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz'in hal'ine dair fetvayı vermişti.[733] Bu fetva sonrasında gerekli askeri tedbirleri alan muhalifler Sultan Abdülaziz'i Dolmabahçe Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na getirerek padişahlığının sona erdiğini ve yerine veliaht Şehzade Murad'ın geçtiğini bildirdiler.[734] V. Murad'ın tahta geçmesi Sultan Abdülaziz muhaliflerini ve hürriyetçileri çok sevindirmiştir. Ancak Sultan Murad'ın akıl sağlığının yerinde olmadığının anlaşılması üzerine bu sevinçleri çok kısa sürmüştü. Sultan Abdülaziz'in V. Murad tarafından Feriye Sarayı'na naklettirilmesinden birkaç gün sonra 4 Haziran 1876 tarihinde saçını ve sakalını düzeltmesi için verilen ufak bir makasla bileklerini kesmek suretiyle intihar ettiğinin açıklanması ve ondan kısa bir süre sonra yaşanan Çerkez Hasan Olayı[735] Sultan Murad'ın psikolojini daha da bozmuştur. Yabancı sefaret doktorları da dahil olmak üzere ileri gelen 19 doktor tarafından Sultan Abdülaziz'in intihar ettiği[736] şeklinde rapor tutulmuşsa da daha sonra sultanın öldürüldüğü söylentileri çıkmıştır. İlerleyen günlerde Sultan Murad'ın durumunda bir iyileşme görülmemesi üzerine tahta II. Abdülhamid'in geçmesi gündeme gelmişti. Midhat Paşa'nın veliaht Şehzade Abdülhamid ile yapmış olduğu görüşmeden sonra Vükela Meclisi 30 Ağustos 1876'da yapmış olduğu toplantıda V. Murad'ın tahttan indirilmesine ve II. Abdülhamid'in tahta çıkmasına karar verdi.[737] Doksan üç gün tahtta kalan V. Murad döneminde Mevlevilik için kayda değer bir durum söz konusu değildir.

Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması esnasında o dönemde Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi olan Osman Salahaddin Dede'nin de olumlu katkıları olmuştur. Yenikapı Mevlevihanesi, Osman Salahaddin Dede'nin şeyhliği döneminde ulemanın olduğu kadar devlet ricalinin de toplandığı bir mekân olmuştur. Mevlevihanenin müdavimleri arasında, Sadrazam

733 Lewis, s. 160.
734 Küçük, "Abdülaziz," s. 183.
735 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vak'ası" *Belleten*, c. 9, sy. 33, Ankara 1945, s. 89-133.
736 Bu hususta geniş bir değerlendirme için bkz. Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*.
737 *Shaw*, s. 210.

Fuat Paşa, Ali Paşa, Mısırlı Kâmil Paşa, Prens Mustafa Paşa bulunuyordu. Bu isimlerin yanı sıra, mübarek gün ve gecelerde Galata Mevlevihanesi ile Yenikapı Mevlevihanesi'nde Mevlid-i şerîfler okutan Adile Sultan'ın eşi Mahmud Ali Paşa, Şeyhülislam Sadettin ve Refik Efendiler ile Sultan Abdülaziz'in hal' edilip yerine V. Murad'ın çıkarılması ve sonrasında Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde başrolü oynayan kişilerden olan Midhat Paşa'da bulunuyordu.[738] Mehmed Ziyâ Bey, Midhat Paşa'nın Osman Salahaddin Dede'ye intisap edip etmediğini tam olarak bilmediğini ifade etmekle birlikte konağında bazen başında Mevlevi sikkesi ile oturduğunu Midhat Paşa'nın kızı Memduha hanımefendiden işittiğini ifade etmektedir.[739] Midhat Paşa ile Sultan Abdülhamid arasında yukarıda ifade ettiğimiz görüşme de Osman Salahaddin Dede'nin Hacı Osman Bayırı Maslak Yolu üzerinde bulunan bir köşkte gerçekleşmiştir. Yapılan bu görüşmede Sultan Abdülhamid, Midhat Paşa'ya padişah olduğu takdirde Kanun-ı Esasiyi ilan edeceğini vaat etmiştir.[740] Vükela Meclisinde Sultan Abdülhamid'in tahta çıkarılması kararı alındıktan sonra ertesi sabah 31 Ağustos 1876[741] tarihinde Osman Salahaddin Efendi, Kocamustafa Paşa Hankâhı Şeyhi Râzi Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Nurettin Efendi ile diğer bazı şeyhler ile ulema tahta geçmesi kararlaştırılan Sultan II. Abdülhamid'e biat etmek için Topkapı Sarayı'na davet edilmişlerdi. Herkes Sultan V. Murad'ın hal' edildiğine dair fetvanın gelmesini bekliyordu. Fetvanın gecikmesi o dönemde meşihatte bulunan Hayrullah Efendi'yi biraz telaşa düşürmüştü. Hayrullah Efendi'nin bu halini fark eden Osman Salahaddin Dede, Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye hitaben "icma-yı ümmet fetva değil midir?" diye ihtar etmiş ve bu söz üzerine Sultan Abdülhamid'e biat edilmiştir. Osman Salahaddin Dede'nin bu sözleri üzerine Sultan Abdülhamid eğilerek Osman Salahaddin Dede'nin elini öpmüştür.[742] Burada da ifade ettiğimiz üzere Osman Salahaddin Dede, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması hadisesinde başlangıcından itibaren gelişmelerin içinde yer almıştır.

738 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 148.
739 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 148.
740 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 150.
741 Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 237.
742 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 149.

Sultan Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti en buhranlı günlerini yaşıyordu. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan Bosna-Hersek ve Bulgar ayaklanmalarına V. Murad döneminde Sırbistan ve Karadağ muharebeleri de eklenmişti. Bu isyanların arkasında ise Rusya vardı. Panslavist politikalar izleyen Rusya bu sayede Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki emellerine ulaşmayı hedefliyordu. Devletin içinde bulunduğu mali imkânsızlıklar bu isyanların bastırılamamasında en büyük etkendi. Sultan Abdülaziz'in padişahlığının son yıllarında Mahmud Nedim Paşa'nın dış borçların ödenmemesiyle ilgili kararı[743] yüzünden içerden ve dışarıdan yeni borçlar temin edilmesi imkânsızlaşmıştı. Üstelik Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu karar özellikle İngiliz ve Fransız kamuoyunun Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmesine yol açmıştı.[744] Ancak Sultan Abdülhamid'in padişahlığının ilk dönemlerinde oluşan iyimser hava orduya da yansımış ve Sırplar karşısında bazı başarılar kazanılmıştır. Bunun üzerine Rusya derhal ültimatom vermiş ve Sırbistan'la üç aylık ateşkes imzalanmıştır.[745] Bu esnada İngiltere "*Şark Meselesi*"nin[746] İstanbul'da toplanacak bir konferansta görüşülmesini istemiştir[747]. Yabancı devlet elçilerinin Şark Meselesini görüşmek için Tersane Konferansında toplandıkları esnada alel acele hazırlanmış olan Kânun-ı Esasi 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir. Ancak gerek batılı devletlerin çabaları gerekse Kânun-ı Esasi'nin ilanı 24 Nisan 1877 tarihinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesine engel olamamıştır.[748] Tarihimizde 93 harbi olarakta bilinen 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti hem Balkanlar'da hem de Kafkaslar'da ağır yenilgiye uğramıştır. Kısacası Sultan Abdülhamid tahta geçtiğinde Osmanlı Devleti oldukça zor bir durumda bulunuyordu.

743 M. Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri; Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 16.

744 Ziya Kazıcı, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009, s. 38.

745 Mehmed Arif, *93 Osmanlı-Rus Harbi ve Başımıza Gelenler*, Yay. Haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 26.

746 Şark Meselesi için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. X, s. 176 vd; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V. s. 203; Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyete Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 51-62.

747 Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 367.

748 Cevdet Küçük, "Abdülhamid II," *DİA*, c.1, s. 217.

Mevlevilik açısından Sultan II. Abdülhamid dönemine baktığımızda ise devrin siyasi gelişmeleri paralelinde gerek iç siyasi gelişmeler gerek dış siyasi gelişmeler çerçevesinde sultanla Mevlevi çevrelerin ilişkilerinde inişli çıkışlı dönemler yaşanmıştır. Esasında Sultan Abdülhamid, Suriye'de bulunan Rıfai Şeyhi Şeyh Ebu'l-Hüda ve Mağripli Medeni-Şazelî Şeyhi Şeyh Zafir ile çok iyi ilişkiler tesis etmişti.[749] Özellikle Afrika'nın Müslüman bölgelerindeki tarikatlarla kurulan bu iyi ilişkileri daha çok Sultan Abdülhamid'in Panislamizm politikası[750] çerçevesinde değerlendirmek lazımdır.[751] Tahta çıkmasının öncesinde ve cülus esnasında yukarıda ifade ettiğimiz üzere Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin katkısı sayesinde hükümdarlığının ilk yıllarında Sultan Abdülhamid, özellikle Osman Salahaddin Dede'nin şahsında İstanbul mevlevihaneleri şeyhleriyle iyi ilişkiler tesis etmiştir. Sultan Abdülhamid, tahta geçtikten sonra Osman Salahaddin Dede'den Mesnevi-i şerîf okumaya başlamış ve Dede'ye ayda 1.000 kuruş maaş tahsis etmiştir. Osman Salahaddin Dede'nin haftada bir iki gün saraya gelerek mesnevi okutması da irade buyrulmuştu.[752] Ancak Sultan Abdülhamid, Dede'den sadece bir defa ders alabilmiştir. Mehmed Ziyâ Bey, Osman Salahaddin Dede'nin ilim ve şöhreti, halk nazarındaki hüsn-i itibarı ve sarayda görmüş olduğu hürmet ve ihtiramı çekemeyen bazı kesimlerin Dede hakkında iftiralarda bulunduğunu ve Dede'nin sikkesine işaretle "Bu sivri külahlmınm burada ne işi var?" diyerek alaya aldıklarını ifade etmektedir. Bu iftiraların kaynağında da Osman Salahaddin Dede'nin Midhat Paşa ile olan ilişkileri esas çıkış noktasını oluşturmaktadır. Zira gerek Sultan Abdülazîz'in hal' edilmesi meselesinde gerekse

749 İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri 1, Hilafet ve Meşrutiyet*, İstanbul 2001, s. 70.

750 Pan-İslamizm konusununda bkz. Metin Hülagü, *Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu*, Yitik Hazîne Yayınları, İzmir 2006, s. 13-20; Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 281-332; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslâm Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992; İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri 1; Hilafet ve Meşrutiyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm; Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, Ankara 1997; Hee Soo Lee, "II. Abdülhamid ve Doğu Asya'daki Pan-İslamist Siyaseti," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 363-372; Gökhan Çetinsaya, " 'İsmi Olup da Cismi Olmayan Kuvvet': II. Abdülhamid'in Pan-İslamizm Politikası Üzerine Bir Deneme" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 380-388; Engin Akarlı, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 259-260.

751 Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 60.

752 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 151.

sonrasında yaşanan hadiselerde Midhat Paşa dönemin en nüfuzlu şahsiyetlerindendir. Ancak Midhat Paşa'nm Sultan Abdülaziz'in ölümü nedeniyle yargılanması ve Taif'e sürülmesi ile neticelenen hadiselerden sonra gözden düşmesi Osman Salahaddin Dede için de sıkıntılı günlerin başlangıcını oluşturmuştur.[753] Mehmed Ziyâ Bey bu iftiralar neticesinde Sultan Abdülhamid'in Osman Salahaddin Dede'nin ihtiyarlığını bahane ederek dergâhta oturmasını, evrad ve ezkarıyla meşgul olmasını irade buyurduğunu[754] belirtse de Sultan Abdülhamid'in Osman Salahaddin Dede hakkındaki düşünceleri bu kadarla sınırlı kalmamıştır. 3 Ca 1297/ 13 Nisan 1880 tarihli bir belgeden Sultan Abdülhamid'in Osman Selahaddin Dede hakkındaki bazı iddiaların araştırılması emri verdiğini, bu iş için kurulan komisyonun sunduğu raporda meselenin oldukça önemli olduğu ve soruşturmanın genişletilmesinin uygun olduğu ifade edilmektedir.[755] Osman Salahaddin Dede hakkında isnad edilen suçların devam etmesi üzerine bu soruşturmadan net bir sonuç çıkmamış olduğunu anlıyoruz. Artık bu dönemden sonra Osman Salahaddin Dede hastalığı nedeniyle de olsa saraydan uzaklaşmaya başlamıştır. 21 Ra 1302/ 8 Ocak 1885 tarihinde saraya yazdığı bir arzda Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü kutlamalarına rahatsızlığı dolayısıyla katılamadığını yerine oğlu Kemaleddin'i gönderdiğini ifade etmektedir.[756] Osman Salahaddin Dede, 15 L 1302/ 28 Temmuz 1885'te yazdığı bir diğer dilekçesinde ise ileride detaylarıyla ifade edeceğimiz üzere hakkmdaki iftiralarla bir alakasının olmadığını ve affedilmesini istemiştir.[757]

Osmanlı Devleti'nde modernleşme dönemine baktığımızda padişahlarla Mevleviler arasındaki ilişkilerin birazd a siyasi koşullar gereği kurulduğunu görürüz. III. Selim döneminde Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin, Nizam-ı Cedid aleyhine tutum takınarak devlete karşı gelmesine rağmen, İstanbul'daki Mevleviler arasında oldukça nüfuz

753 Bilgin Aydın, "Osmanlı Siyasî Tarihinde Mevleviler ve Sultan Abdülhamid ile İlişkilerine Dair Yeni Belgeler," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 391.
754 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 152.
755 BOA. Yıldız Esas ve Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı Belgeleri (Bundan sonra Y. EE. olarak geçecektir) D.N: 75, G.N.: 15.
756 BOA. Y. EE. D.N: 14 G.N.: 43.
757 BOA. Y. EE. D.N: 14, G.N.: 130.

sahibi olan Galata Mevlevihanesi Postnişini Şeyh Galib'in Nizam-ı Cedid'e olan açık desteği, Mevleviliğe intisap etmemiş olsa dahi III. Selim'i Mevlevilerle iyi ilişkiler tesis etmeye sevkedeceği şüphesiz idi. Benzeri durum, yeniçerilerle mücadelesi sürecinde II. Mahmud için de geçerlidir. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise, meşrutiyetin ilan edilmesi ve sonrasında meclisin süresiz tatil edilmesi sürecinde, meşrutiyet yanlısı, yönetim muhalifi olmak ya da Sultan Abdülhamid yönetimini desteklemek Mevlevilikle devlet ilişkilerinin seyrinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde II. Abdülhamid'e ve yönetimine taraftar olanlar ve siyasete müdahil olmadan faaliyetlerini sürdürenler İstanbul'da ya da taşrada devletçe desteklenmeye devam ederken muhalif olanlar ise takibata uğramaktan kurtulamamışlardır.[758]

Taşrada Mevleviler arasında Sultan Abdülhamid'e en muhalif tavır daha Manisa Mevlevihanesi şeyhliği esnasında hakkındaki mahkûmiyet kararını affetmiş olduğu Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi'den gelmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ifade edileceği üzere Abdülvahid Çelebi'nin hal ve hareketleri, üslubu ve merkezi yönetim hakkındaki muhalif tavrı, döneminde özellikle Selanik Mevlevihanesi şeyhinin belirlenmesi hadisesinde görüleceği üzere resmen merkezi yönetimle bir nüfuz mücadelesi halini almıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Sultan Abdülhamid ile Mevleviler arasındaki ilişkilerde kısaca belirttiğimiz bu hususlar gerek İstanbul'da gerekse imparatorluk coğrafyasında yayılmış olan diğer mevlevihanelerin iaşe, tamir ve bakım gibi ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda menfi bir durum yaratmamıştır. Aşağıda konu başlıkları halinde belirleyip detaylarını verdiğimiz üzere Sultan Abdülhamid döneminde mevlevihanelerin bakım ve onarımları, tayinat giderleri devlet imkânları elverdiğince karşılanmaya çalışılmıştır. Hatta devletin özellikle Balkanlar'da yaşadığı toprak kayıpları yüzünden Osmanlı sınırları dışında kalmış Mevlevihanelerin, yabancılar tarafından uğramış oldukları kötü muamele nedeniyle kapatılıp Anadolu'da yeniden açılmasını düşünülenler bile olmuştur. Aşa-

758 Adem Ölmez, "II. Abdülhamid ve Mevlevilik," (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu, 26-28 Ekim 2007 Şanlıurfa-Türkiye), *Bildiriler c.* II, s. 362. Bu hususta arşiv belgeleri için ise bkz. BOA. Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezâreti Maruzatı Analitik Envanteri (Bundan sonra Y. PRK. ZB. olarak geçecektir) D.N: 9 G.N.: 72, BOA. Yıldız Perakende Evrakı (Bundan sonra Y. PRK. olarak geçecektir) D.N: 5 G.N.: 29, BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 21, G.N.: 73.

ğıda detaylarını vereceğimiz Yenişehir Mevlevihanesi'nin önce Bursa Yenişehir'de yeniden yapılması düşüncesi, sonra vazgeçilip Bilecik'te Hamidiye Mevlevihanesi adı altında yapılması girişimleri bu durumun bir örneğidir.

Yine Sultan Abdülhamid döneminde ekonomik koşullardan dolayı zaman zaman mevlevihane vakıflarına yapılan müdahaleler söz konusu olmakla birlikte bu konuda da düzenlemeler yapılmıştır. Mesela sonradan daire-i istisnaiyete dahil edilen bazı evkaf arasında bütün mevlevihanelere şart koşulan ve şimdiye kadar şeyhleri tarafından öşürleri toplanan köylerin öşür hasılatı için sonradan istisna edilen vakıflar gibi muamele olunup olunmayacağında tereddüt edildiğinden bahsedilerek nasıl yapılacağına dair görüş istenmiştir. Bunun üzerine, cevaben gelen 27 Teşrin-i evvel 1306/ 8 Kasım 1890 tarih ve 129 numaralı tahriratta, beyan olunan mevlevihane aşarı, aşar-ı miri ile beraber müzayede olunduktan sonra, mütevelliler adına mültezimlerden alınarak kendilerine verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Emanete kaldığı halde dahi mütevelliler tarafından idare ve öşrünün toplanması karar altına aldırılan vakıflar arasında olduğundan buna göre muamelede bulunulması emri verilmiştir.[759]

Tamir ve İnşa Faaliyetleri

Sultan II. Abdülhamid döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi mevlevihaneler için yoğun tamir istekleri dile getirilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen tamiratlar yanında yapımına Sultan Abdülaziz döneminde başlanan Beşiktaş (Bahariye) Mevlevihanesi'nin inşaatının tamamlanması ve Bilecik'te yeni bir Mevlevihanenin inşaatı dikkati çekmektedir. II. Abdülhamid döneminde tamir istekleri kabul edilip tamiratları gerçekleştirilen mevlevihanelerin yanı sıra, ekonomik imkânsızlıklardan dolayı Ermenek, Burdur ve Şam mevlevihanelerinin tamirat isteklerine de olumsuz cevap verilmiştir.

Beşiktaş Mevlevihanesi

İstanbul mevlevihaneleri içinde kendisini takip eden kötü kaderinden bir türlü kurtulamayan Beşiktaş Mevlevihanesi'nin ayrı bir özelliği bulun-

759 BOA. DH. MKT. D.N: 1786 G.N.: 47

maktadır. İlk olarak Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1622 yılında yaptırılan Beşiktaş Mevlevihanesi tarihi boyunca iki kez yer değiştirmek zorunda kalmıştır.[760] İlk olarak Beşiktaş'ta yaptırılan Mevlevihane, Sultan Abdülaziz'in, ağabeyi Sultan Abdülmecid'in 1276/ 1859-60 yılında yıktırdığı Çırağan Sahilsarayı'nın yerine eskisinden daha büyük olan bu günkü sarayı yaptırdığı esnada, 1284/ 1867-68 yılında mevlevihane olarak kullanılan yalıyı da yıktırması üzerine geçici olarak Fındıklı'da Karacehennem İbrahim Paşa Konağı'na taşınmıştır. 1870 yılında da Maçka sırtlarında inşa ettirilen yeni binaya nakledilmiştir.[761] Mevlevihanenin Maçka'daki ömrü de uzun olmamış, 1294/ 1871 yılında askeri kışla yapımı esnasında bu bina da yıktırılmıştır.[762] Bunun üzerine o zaman şeyh olan Hüseyin Fahreddin Dede, ailesi ve dedegân ile beraber Eyüp Bahariye'de, bahçelerinde Bahariye Mevlevihanesi adıyla da bilinen Mevlevihanenin yapımına başlanan Hatab Emîni Mustafa ve Hüseyin efendilerin yalılarına taşınmıştır.[763] Aşağıda detaylarını ve masraflarını vereceğimiz üzere bu inşaat 18 Ra 1294/ 1877 tarihinde tamamlanmıştır.[764]

Sultan Abdülaziz döneminde kararlaştırılan ancak yapımı Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen Beşiktaş Mevlevihanesi inşaatı epey sorunlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Maçka'da bulunan Mevlevihanenin yıkılarak Bahariye'de yeniden inşa edilmesi esnasında keşif raporları ile inşaatın gerçekleşmesi sonrasında ortaya çıkan rakamların farklılığından dolayı birtakım sorunlar yaşanmıştır. Özellikle inşaatın gerçekleşen maliyetinin yüksekliği nedeniyle yaşanan bu sıkıntılar, inşaatı gerçekleştiren Nersis Kalfa ve onun ölümünden sonra çocuklarının sıkıntı çekmesine sebep olmuştur. Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yıkılmasıyla, Bahariye kasr-ı hümâyûnu mevkiine yeniden inşası padişahın iradesi olduğundan mevlevihanenin yapılan ilk keşfinde düşülen enkaz bedelinden başka 834.050 kuruşu aşmayıp, müm-

760 Erdem Yücel, "Beşiktaş (Bahariye) Mevlevihânesi," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1983, s. 161; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, 137; Erdem Yücel, "Günümüze Ulaşmayan Bir Eser Beşiktaş Bahariye Mevlevihânesi," *Türkiyemiz*, sy. 39, Şubat 1983, s. 14.

761 M. Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevihânesi," *DİA*, c. 5, s. 554.

762 A. Bilgin Turnalı, "Eyüb- Bahariye Mevlevihânesi Hakkında Aileden ve Yakın Çevreden Derlenen Anılar," (Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX, 13-15 Mayıs 2005, İstanbul-Türkiye), *Tebliğler*, İstanbul 2005, s. 563.

763 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 137.

764 M. Baha Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri, Tipoloji Denemeleri," Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 351.

kün olursa daha da eksiğine inşa edilmesine gayret edilmesi emredilmiştir. Bununla beraber sağlamlığına dikkat ve itina gösterilerek bitirilmesine, ikinci keşfinin yapılarak verilecek defter gereğince inşaat masrafının Hazine-i Hassa-yı Şahane'den verilmek üzere Nersis Kalfa eliyle inşasına dair 2 Ra 1292/ 8 Nisan 1875 tarihiyle ilmuhaberi verilmiştir. Ancak binanın inşası yukarıda belirtilen birinci keşif bedelinden biraz daha yüksek bedelle gerçekleşmiştir. İnşaatın gerçekleşmesinden sonra ikinci keşfi yapıldığında, yapılan masrafın 974.051 kuruşa ulaştığı ifade edilerek sunulan defterden anlaşıldığı üzere dergâhın inşa masrafının birinci keşifte gösterilen muhammen bedelden 140 bin kuruş fazla olduğu ifade edilerek 2 C 1294/ 14 Haziran 1877 tarihinde bu durumun sebebi sorulmuştur.

Bu minvâlde süregelen yazışmalarda dergâhın inşa masrafının neden arttığı, Nersis Kalfa'ya ödenen miktarın ne olduğu gibi bilgiler sorulmuştur. Bu hususta Nersis Kalfa da inşaatın neden birinci keşifteki bedeli aştığını ve daha büyük yapılmasının sebeplerini 17 B 1294/ 28 Temmuz 1877 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde madde madde açıklamıştır. Nersis Kalfa'nın açıkladığı gerekçeler şu şekildedir.

1. Beşiktaş Maçkasında inşa edildikten sonra yıkılması gereken tekkede mevcut ayrıca bir kargir türbe dairesi var olduğu halde, tekkenin Eyüp civarında Bahariye denilen yerde inşası kararlaştırıldığında ilk keşfinde bu şekilde bir türbe dairesine gerek görülmemişken, sonradan Şeyh Efendi'nin isteği ve Ferit Paşa'nın emir vermesiyle semahane binasına ilave edilerek semahane alanının genişlemesine sebep olunması.
2. Yukarıda ifade edilen türbenin inşası gereğinden olarak dört adet mermer sahanlık yapılacak iken sonradan altı adet mermer sahanlık inşası arsası lüzumu göründüğünden doğal olarak ikinci keşfe dahil olması.
3. Yine türbe inşası gereğinden üç adet mermer sanduka dahi inşa edilmiş olduğundan bunların da ikinci keşfe dahil olması.
4. Maçka tekkesinde selamlık dairesi iki kat olduğu halde ilk keşifte yine iki kat olması kararlaştırılmışken, Şeyh Efendi'nin arzusu

ve Necip Paşa'nın Ferit Paşa'dan aldığı onay üzerine üç kat inşa edildiği ve bunun da ikinci keşfe dâhil edilmesi.

5. Maçka'daki tekke arazisi yokuş olduğundan dolayı semahane ve diğer binaların altında kiler ve birçok teferruat yerlerin var olduğu ifade edilmiştir. Fakat Bahariye arazisi düz olduğundan Ferit Paşa'nın emriyle ilk keşiften sonra bir kat olarak türbedar ve Çelebi dairesiyle, kiler, kömürlük ve anbar gibi yerler eklenmesi ve yine dar olan bazı teferruatın genişletilmesinden dolayı bahsedilen birinci katın alanının genişlemesi.
6. Dedelerin niyazına binaen Necip Paşa, Atıf Bey Efendiden emir tahsiliyle matbah odasından ısıtılmak üzere bir küçük hamamın sonradan ilave edildiği.
7. Bahariye kasrı dışında mevcut kabristan içinde etrafı tuğla duvarlı dokuz adet mezar yeri inşa edilmiş olduğu.
8. Daha önce gösterilen arsadan fazla olarak sonradan Atıf Beyin emriyle bir miktar arsa ilave olunduğundan sahile mükemmelen yapılan rıhtımm boyunun 40 arşından fazla inşa edilmiş olması.
9. Maçka'daki tekke yeri kesme olduğundan temeli buna göre yapılmışken, Bahariye'nin sahil olması nedeniyle çürük bulunmasından dolayı daha fazla masraf gitmesi ve sonradan eklenen müştemilat ile temel farkının artması.
10. Necip Paşa'nın vasıtası ve Atıf Bey'in onaylamasıyla hamam ve matbahın techizi için kalorifer dairesinde bir kazan, yemek sobası ve pirinç musluklar konulup bunun için ilk keşiften fazla olarak 60 Osmanlı lirası verildiği halde bu durum ikinci keşif defterine kayıt olunmadığından bu miktarın da alacağına ilave edilmesi.

Nersis Kalfa, bu gibi sebepler ve yapılan diğer bazı masraflar yüzünden alacağının arttığını ifade etmiştir. Nersis Kalfa'nın matbahta kullanılmak üzere demir yemek sobasıyla, yeni icat kurşun pirinç musluklu hamam kazanı için İzmirli Hacı Mustafa Ağa'ya 60 Osmanlı lirası verdiği 8 Ca 1295/ 10 Mayıs 1878 tarihinde Bahariye Mevlevihanesi şeyhi tarafından da tasdik edilmiştir.[765]

765 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Hazîne-i Hassa Nezâreti Maruzâtı Belgeleri (Bundan sonra Y. PRK. HH. olarak geçecektir) D.N: 3, G.N.: 58.

Nersis Kalfa, 1 Temmuz 1293/13 Temmuz 1877 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde yukarıda ifade ettiğimiz üzere dergâhın inşası sırasında çalışmış olan amele ve esnafların alacaklarının kalmış olduğu ve bu kişilerin fukara takımından olmaları yüzünden sık sık evine gelip alacaklarını isteyerek rezalet çıkardıklarını dile getirmiştir. Bu nedenle kendisinin zor durumda kaldığından alacağının tahsili için daha önce de arzuhal takdim etmiş olmasına rağmen ödeme gerçekleşmediğini, bu sıkıntıdan kurtulması için kendisine bir miktar ödeme yapılmasını tekrar niyaz etmiştir.[766]

Nersis Kalfa'nın bu arzuhali Meclis-i İdareye havale edilmiş olsa da bir sonuç alınamamıştır. Nersis Kalfa, 2 L 1294/10 Ekim 1877 tarihinde sıkıntılarını tekrar dile getirerek bu ihtiyar halinde alacaklılar yüzünden sokağa dahi çıkamaz olduğunu, Atıf Bey'in zamanında vaat buyurduğuna istinaden halini tekrar arz ettiğini, düştüğü aciz duruma binaen alacağının ödenmesini ve sıkıntılarından kurtarılması noktasında tekrar istekte bulunmuştur. Bu durum üzerine Nersis Kalfa'dan yapılan masrafları izah etmesi istenmiştir. Nersis Kalfa ise bu masrafların merhum Ferit Paşa ile Aydın Valisi Hamdi Paşa'nın nezareti esnasında ve Mabeyn-i Hümâyûn başkâtibi Atıf Bey zamanında şifahen verilen emirlerle gerçekleştiğini ve ispat edilmesinin de ancak bu kişilerin tasdikleriyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Ancak, Ferit Paşa vefat etmiş olduğu için onun emriyle gerçekleşmiş olan 19.717 kuruşluk masrafın ispatı mümkün olmadığı için kendi rızasıyla vazgeçmek zorunda kalmıştır.[767]

Nersis Kalfa'nın ömrünün son günlerinde yazmış olduğu bu dilekçeden de bir sonuç çıkmamıştır. Bu durum üzerine çocukları Karakin, Kigork ve Dikran 29 Ra 1296/ 23 Mart 1879 tarihinde kaleme aldıkları dilekçelerinde, kısa bir süre önce vefat eden Nersis Kalfa'nın varisleri olduklarını dile getirmişlerdir. Sonrasında ise Sultan Abdülaziz Han'ın emriyle Bahariye'de inşa edilen ve dört senedir tamamlanmış olan mevlevihane binasının inşa masrafı hakkında bilgi vermişlerdir. Babalarının Mevlevihanenin ikinci keşfinden dolayı yapmış olduğu masraflar yüzünden alacağı olan 294.000

766 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Jurnaller (Bundan sonra Y. PRK. AZJ. olarak geçecektir) D.N: 2, G.N.: 73.

767 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Maruzâtı (Bundan sonra Y. PRK. HR. olarak geçecektir) D.N: 3, G.N.: 10.

kuruş ile diğer masraflar için ödenmiş olan 30.650 kuruşun tahsil edilmesine uzun zamandan beridir muvaffak olamadıklarından bahsetmişlerdir. Nersis Kalfa'nın ölümü sonrasında mevlevihane binası inşaatından alacaklı olan kişilerin kendilerine müracaat ederek, tahammül edilemeyecek derecede rahatsız ettiklerini, halbuki babalarının bunca alacağı hazinede durur iken toprak altında borçlu yatmasına merhamet ve adalet-i seniyye razı olamayacağından dem vurarak, yukarıda ifade edilen 30.650 kuruşun da ikinci keşfe dahil edilerek durumun padişaha arz edilerek sudur edecek irade-i seniyyeye imtisalen babalarının alacağı olan miktarın Hazine-i Hassadan karşılanması isteğini dile getirmişlerdir.[768]

Nersis Kalfa'nın oğullarının yazmış oldukları bu dilekçe, 15 Mart 1295/ 27 Mart 1879 tarihinde Meclis-i İdareye sevk edildikten sonra mesele orada görüşülmüştür. Bu hususta Nersis Kalfa'nın mevlevihane binasını tamamlamasından sonra gerçekleştirilen ikinci keşfi sonrası ortaya çıkan ve yapmış olduğu 140.000 kuruş masrafın ödenmesi hususunda ne emir verileceği sorulmuştur.[769] Bu noktada gerek mevlevihane inşaatının esas keşfinden kalan 294.000 kuruş, gerekse keşif harici ortaya çıkan 140.000 kuruşun ödenmesi hususunda ne karar verildiği veya ne zaman ödendiği hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda şimdilik bir bilgi bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi oldukça yüklü bir meblağla gerçekleştirilen Mevlevihanenin inşası sonrasında bedelinin ödenmesi uzun süre sürüncemede kalmıştır.

Yukarıda yeniden inşa edilmesi sürecinde yaşanan sıkıntıları ifade ettiğimiz Bahariye'de inşa edilmiş olan Mevlevihanenin kısa süre içinde tamire muhtaç hale geldiğini görüyoruz. Mevlevihanenin tamire muhtaç olan yerlerinin tamir edilmesi hususunda dergâh şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi'nin dilekçesi üzerine şehremaneti tarafından yaptırılan keşif neticesinde 10.929 kuruş 35 para masrafla tamiratın gerçekleştirileceği anlaşılmıştır. Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi ise götürü olarak 10.000 kuruşla tamirini taahhüt ederek kefalete bağlanmıştır. Mevlevihanenin eskiden beri meydana gelen tamiratlarının Sultan II. Mahmud vakıflarından karşılandığı anlaşılmış olduğundan tamiratın Şeyh Hüseyin Fahri Dede tarafından

768 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 2, G.N.: 73.
769 BOA. Y. PRK. HH. D.N: 5, G.N.: 9.

maktuan yaptırılması ve masraflarının da Sultan II. Mahmud Evkafının 1301 senesi bütçesinden karşılanması hususunda 26 B 1302/ 11 Mayıs 1885 tarihinde izin istenmiştir.[770] Bu istek üzerine 21 Ş 1302/ 5 Haziran 1885 tamiratın gerçekleştirilmesi izni verilmiştir.[771]

Ertuğrul'da (Bilecik) Yeni Mevlevihane İnşası

Mevleviliğin sistemleşmesinden sonra Mevlevi tekkeleri beyler ve vezirler tarafından yaptırılmaya başlanmıştır. Balkanlar'da kurulmuş mevlevihanelerden biri olan Yenişehir (Larissa) Mevlevihanesi de Gölpınarlı'ya göre Hacı Ahmed adlı biri tarafından 1676 tarihinde yaptırılmıştır.[772] Haşim Karpuz ise, Mevlevihanenin 17. yüzyıl başlarında Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığını söyler.[773] Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın 1617 yılında vefat ettiğini[774] göz önüne alırsak, 1676 tarihi doğru olduğunda Hacı Ahmed ile Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın aynı kişi olmaları da imkânsız bulunmaktadır. Giriftzen Asım Bey[775] gibi ünlü neyzenlerin yetişmesinde katkıda bulunmuş olan Yenişehir Mevlevihanesi hakkında kuruluşundan 19. yüzyıl başlarına kadar yeterince bilgimiz yoktur. Defter-i Dervişan II'de bulunan bir kayıtta 1235/1820 yılında vefat eden Abdullah Dede'nin Şeyh Galib'in Galata Mevlevihanesi Şeyhi olduğu dönemde Galata Mevlevihanesi'nde hücrenişîn olduğu ve daha sonra Yenişehir Mevlevihanesi'nde 25 yıl süreyle şeyhlik yaptığı bilgisi yer almaktadır.[776] 15 L 1268/ 2 Ağustos 1852 tarİhli bir belgede ise dergâh şeyhi olarak Nazif Efendi görünmektedir.[777] Muhtemelen Şeyh Nazif Dede'den sonra postnişin olan Ahmed Dede'ye 250 kuruş maaş tahsis edilmesi için gönderilen 1275/ 1858-59 tarihli bir buyrulduda[778] Yenişehir Mevlevihanesi'nin El-hâcc Nazif Dede'nin *"ihya-gerdesi"* olduğundan bahsedilmektedir. Bu ifadeden Mevlevihanenin 17. yüzyıl başlarında veya ortalarında kurulmuş olsa bile faal bir görüntü

770 BOA. İ. ŞD. D.N: 75 G. N: 4412.
771 BOA. İ. ŞD. D.N: 75 G. N: 4412.
772 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 247.
773 Haşim Karpuz, "Balkan Mevlevihâneleri," *Akademik Sayfalar*, c. 9, sy.7, 3 Mart 2010, s. 101.
774 Mehmet Süreyya, c.1, s. 208.
775 Nuri Özcan, "Asım Bey, Giriftzen," *DİA*, c. 3, s. 476-477.
776 Abdülbaki Nasır Dede, *Defter-i Dervişan II*, s. 64.
777 BOA. Cevdet Nafia Evrakı Belgeleri (Bundan sonra C. NF. olarak geçecektir) D.N: 42, G.N.: 2062.
778 BOA. A.M. D.N: 19, G.N.: 22.

sergilemediğini ve Nazif Dede tarafından yeniden ihya edildiği sonucunu çıkarabiliriz. 1303/ 1886 Konya Vilayet Salnamesindeki listede ise şeyh olarak Gülşen Dede görülmektedir.[779] 12 B 1307/ 4 Mart 1890 tarihinde ise Mevlevihanenin şeyhliğinde Mehmed Keleş Dede bulunmaktadır.[780]

1881 yılında Teselya'nın Yunanistan hâkimiyetine geçmesi[781] ve bu bölgenin en önemli şehri olan Yenişehir'in (Larissa) Yunanistan'a terk olunmasından sonra burada bulunan Müslüman ahali çoğunlukla göç etmiştir. Bu durum üzerine Yenişehir'de bulunan Mevlevihanenin idaresi zorlaşmıştır. Bu hususta dergâhın Şeyhi Mehmed Keleş Efendi, kendilerine dergâhın yıkılacağı ve şehri terk etmelerinin söylendiğini ifade ederek zorunluluktan dolayı Bursa'ya gelmiştir. 10 Kânûn-ı sânî' 1306/ 22 Ocak 1891 tarihli bir belgede Mehmed Keleş Efendi, Bursa'ya geldikten sonra çoluk çocuğuyla beraber sıkıntı içinde olduklarını ifade etmiştir.[782] Bu tarihten iki yıl sonra Yenişehir Mevlevihanesi Şeyhi olan Bahâeddin Efendi, 20 R 1311/31 Ekim 1893 tarihinde yazdığı dilekçesinde Yenişehir Mevlevihanesi'nin satılmasıyla elde edilecek gelirle harap bir Mevlevihanenin tamir edilmesini Mevlevihaneye taamiye olarak verilen 300 kuruşun da kendisine tahsis edilmesini istemiştir.[783]

Şûrayıdevlete havale olunan 2 S 1314/ 13 Temmuz 1896 tarihli bir tezkirede Yenişehir Mevlevihanesi'nin akıbeti ile ilgili daha fazla detaylar sunulmuştur. Belgede Yenişehir-i Fener Mevlevihanesi'nin satılarak bedeliyle Bursa Yenişehir Mevlevihanesi'nin tamir edilmesine cevaz verildiği ifade edilmiştir. Bu durum üzerine Yenişehir Fener'deki Mevlevihanenin enkazı satılarak Bursa Yenişehir'deki Mevlevihanenin imar edilmesi gayesiyle Bursa vilayeti ile Hariciye Nezareti vasıtasıyla Atina elçiliğine ve Yenişehir şehbenderliğine tebligat gönderilmesi düşünülmüştür. Yenişehir'deki Mevlevihanenin enkazı ve arsası bedelinden Bursa Yenişehir'deki mevlevihane imar olunduktan sonra para kalır ise dergâha taamiye olmak üzere akar alınmasının da münasip olacağı ayrıca ifade edilmiştir.[784]

779 1303 Konya Vilayet Salnamesi, s. 311.
780 BOA. İ. DH. D.N: 1171, G.N.: 91533.
781 Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, s. 663; Shaw, s. 257.
782 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 18, G.N.: 45.
783 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 5, G.N.: 23.
784 BOA. İ. EV. D.N: 14, G.N.: 1314-R 10.

Başlangıçta Yenişehir'de İslam nüfusunun azalmış olmasına rağmen orada mevlevihane gibi eserlerin mevcut bulunmasının faydalı olacağı düşünülerek dergâhın terk edilmemesi düşünülüp, Evkaf Nezaretince beyan edilen dergâhın tesviyesi hususunda dergâh şeyhinin görüşleri alınmıştır. Yapılan görüşmede dergâh şeyhi Bahâeddin Dede, Yunanlıların dergâhta icra edilen âyin-i şerîfi kendileri için bir eğlence addettikleri için olur olmaz zamanlarda semahanenin açılmasını emir ve teklif ettiklerini, tekkenin enkazı ve arsasının da 150 liradan daha fazla tutmayacağını ifade etmiştir. Bu açıklamadan sonra, dergâhın satılmasından elde edilecek gelirin, Bursa Yenişehir'deki Mevlevihanenin inşasına bile yetmeyeceği anlaşılmıştır. Bu miktardan artırılarak dergâhın taamiyesi için akar alınması da mümkün olmayacağından Bursa Vilayeti'nce Yenişehir'de inşa olunacak mevlevihane taamiyesi için tahsis edilmesi istenen 1.000 kuruş taamiye tahsis edilmedikçe Yenişehir Fener'deki Mevlevihanenin terk edilmesinin tereddüt edilecek bir husus olduğu ifade edilmiştir. Ancak Yunanlıların bir tiyatro gibi algıladıkları mabed-i İslamiyenin o vaziyette bırakılmasının ise dinen ve siyaseten uygun olmayacağından ne yapılıp edilip tekkenin yerinin değiştirilmesi uygun görülmüştür.[785]

Sonuçta 14 R 1314/ 22 Eylül 1896 tarihinde alınan karar uyarınca, Yenişehir şehbenderliği tarafından oradaki tekkenin satılıp bedeliyle Bursa Yenişehir'de, Sultan Abdülhamid namına bir mevlevihane inşasına başlanması kararlaştırılmıştır. Tekkenin satış bedeli inşaata yetersiz gelecek olursa bazı evkaf geliri fazlasından eklenerek tamamlanması, Bursa Vilayeti'nden istenilen aylık 1.000 kuruş taamiyenin de Maliye ve Evkaf hazinelerince düşecek muhtacin[786] maaşı mahlulatından bu iki hazine arasında karşılanması ve bu işlemler için Maliye, Evkaf ve Hariciye nezaretlerine gerekli emirlerin verilmesi uygun görülmüştür.[787]

785 BOA. İ. EV. D.N: 14, G.N.: 1314-R 10

786 Muhtacin Maaşı: Evkaf Nezâreti bünyesindeki merkezileşmeyle birlikte vakıfları kontrolleri altında bulunduran sosyal kesimler, özerk konumlarını zamanla kaybederek devletin maaşlı memurları konumuna gelmişlerdir. Aynı süreçte, yavaş da olsa, yoksulların korunması alanı, merkezi devletin faaliyet ve yetki alanına girmeye başlamıştır. Bu uygulamalardan birisi de muhtacin maaşıdır. Osmanlı Devleti'nde muhtacin maaşı ile ilgili bilgi için bkz. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 53-54.

787 BOA. İ. EV. D.N: 14, G.N.: 1314-R 10

Yenişehir Fener'de bulunan Mevlevi dergâhının faaliyetine son verilmesi nedeniyle Sultan II. Abdülhamid'in adına nispetle Bursa Yenişehir'de yeni bir Mevlevihanenin yaptırılması amacıyla yapılan keşfi neticesinde 58.200 kuruş masrafla yeni bir Mevlevihanenin inşa edilmesi ve inşaat masrafının da 1315 senesi tahsisatına mahsuben Bursa Vilayeti'nden karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu hususta hazinece gereğinin yapılması emredilmiştir. Bununla birlikte, Yenişehir Fener Mevlevihanesi şeyhi tarafından verilen dilekçede ve Ertuğrul (Bilecik) Sancağı İdare Meclisinin bu hususdaki mazbatasında, dergâhın Ertuğrul Sancağı merkezinde inşasının hem masraf yönünden hem de sancakta başka dergâh olmaması yönünden daha uygun olacağı ifade edilerek durum Meclis-i İdare-i Evkaf'a havale olunmuştur. Bu surette dergâhın Ertuğrul Sancağı'nda inşasının gerek masrafça gerekse Ertuğrul Gazi hazretlerine nisbetle mütemayiz olan liva merkezinin mevlevihane inşası ile bir kat daha şeref kazanacağı herkes tarafından onaylanmıştır. Bu durum üzerine Evkaf-ı Hümâyûn nazırınca dergâhın 58.000 küsur kuruşla Ertuğrul Sancağı'nda inşasına izin verilmesi ve bu meblağın Evkaf Hazinesi'nin 1316 senesi tahsisatına mahsuben mahalli emvalinden tesviye olunmak üzere Maliye Nezareti'ne tebligat yazılması kararlaştırılmıştır. Yapılacak bu işlemlerden sonra, durumun Sadarete arzı Meclis-i İdare-i Evkaf kararıyla bildirilmiş ve dergâhın Ertuğrul Sancağı'nda inşa edilmesi yönünde padişah tarafından müsaade edilirse gereğinin yapılması hususunda 7 B 1318/ 31 Ekim 1900 tarihinde gerekli emirlerin verilmesi istenmiştir.[788] Sadarete sunulan bu arzuhal 19 B 1318/ 12 Kasım 1900 tarihinde padişaha sunulmuş ve 28 B 1318/ 21 Kasım 1900 tarihinde de bu hususta gerekenin yapılması emri verilmiştir.[789]

Verilen bu izinden sonra Yenişehir'deki Mevlevihanenin yerine Bilecik'te bir mevlevihane inşasına başlanmıştır. Bilecik'te, Sultan II. Abdülhamid'in ismi verilerek (*Hamidiye Mevlevihanesi*) inşası emredilen mevlevihane inşaatı için gerekli olan 362 küsur metre mikap kerestenin orman gümrüğünden muaf tutulması gereğine dair Hüdavendigâr valiliğinden talepte bulunulması üzerine bu kerestenin vergisiz olarak verilmesinin irade-i seniyyeye uygun olduğunun Orman, Maadin ve Ziraat

788 BOA. İ. EV. D.N: 26, G.N.: 1318-B 22.
789 BOA. İ. EV. D.N: 26, G.N.: 1318-B 22.

Nezareti'nden bildirildiği ifadesiyle 16 Za 1320/ 14 Şubat 1903 tarihinde Şûrayıdevlet tarafından gereğinin yapılması için izin verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine 4 Z 1320/ 4 Mart 1903 tarihinde Bilecik'te inşa edilecek Mevlevihanenin ihtiyacı olan kerestelerin vergisiz olarak verilmesi hususunda gereğinin yapılması emredilmiştir.[790] Gerekli kerestenin vergisiz olarak temini hususunda izin verilmesi üzerine bu durum 5 Haziran 1319/ 18 Haziran 1903 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne bildirilmiştir.[791]

Bilecik'te Mevlevihanenin inşasından sonra postnişinlik görevi Yenişehir Mevlevihanesi Şeyhi Bahâeddin Efendi'ye tevdi edilmiştir. Bahâeddin Dede, şeyhlik görevi esnasında yapmış olduğu güzel hizmetlerden dolayı 3 N 1318/25 Aralık 1900 tarihinde üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edilmiştir.[792] Şeyh Bahâeddin Dede'nin üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edilmesinden beş yıl sonra rütbesi ikinci rütbeden Mecidî Nişanına yükseltilmiştir.[793]

Bursa Mevlevihanesi

Asitane olan mevlevihaneler arasında önemli bir yeri olan Bursa Mevlevihanesi,[794] 19. yüzyıl içinde birkaç defa tamirat görmüştür. Bunlardan ilki 1235/1820 yılında Bursa Valisi Nuri Paşa'nm yaptırdığı tamirattır. Bu tamirata ilişkin olarak Şemsi Efendi'nin düşürdüğü tarih ise şu şekildedir;

> Urur dem-i nây-ı tab'ımdan sadâ tarihini ey Şems
> Yapan dergâh-ı Mevlânâyı zibâ Nuri Paşa'dır
> 25 Zilhicce 1235/ 3 Ekim 1820[795]

790 BOA. İradeler Orman ve Maadin Belgeleri (Bundan sonra İ. OM. olarak geçecektir) D.N: 8, G.N.: 1320- Z 1.
791 BOA. DH. MKT, D.N: 689, G.N.: 48.
792 BOA. İ. TAL. D.N: 237, G.N.: 1318 N 07.
793 BOA. DH. MKT. D.N: 1026, G.N.: 52.
794 Bursa Mevlevihânesi için bkz. Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsi*, Hazl. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997, s. 495-517; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 63-69; Mustafa Kara, "Ahmed Cunûnî Dede ve Bursa Mevlevihânesi," *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1989, c.11, sy. 65, s. 279- 284; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 181-190; Mustafa Kara, "Bursa Mevlevihânesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 155-165.
795 Mehmed Şemseddin, s. 507.

Bursa Mevlevihanesi'nin geçirdiği en esaslı tamirat ise Şeyh Mehmed Dede zamanında, Sultan Abdülmecid'in Bursa'yı ziyareti esnasında dergâhın bazı ilaveler yapılarak 1260 / 1844-45 tarihinde gerçekleştirilen tamiratıdır.[796] 1274/ 1857-58 yılına gelindiğinde ise Bursa Mevlevihanesi yine tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Tamirat için yapılan keşif neticesinde 49.200 kuruşluk bir masrafla tamiratın gerçekleşeceği anlaşılmıştır.[797] Dönemin Bursa Valisi Süleyman Refet Paşa'nın da gayretleriyle dergâhın matbahı, hücreleri ve türbe-i şerifi tamir ettirilmiştir.[798]

Bursa Mevlevihanesi'nin 19. yüzyılda gördüğü son tamirat ise 1891'de başlayan tamirattır. Mevlevihanenin tamire muhtaç olduğundan bahsedilerek bedeli hazineden karşılanarak tamir edilmesi hususunda Bursa Vilayeti'nden gelen tahrirat üzerine yapılan haberleşme neticesinde Mevlevihanenin semahanesinin, mescidinin, hücrelerinin ve Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmiş olan daire ile harem dairesinin tamire muhtaç olduğu anlaşılarak gerekli keşiflerin Bursa Belediyesi mühendislerinden Pazilaki Kalfa tarafından yapılmasıyla tamiri için harcanması gerekli olan 86.852 kuruşun mahalli emlak hasılatından karşılanması suretiyle mevlevihane ve teferruatının tamiri hakkında ne emir verileceği Hazine-i Hassa nazırı tarafından 19 Ra 1307/ 13 Kasım 1889 tarihinde sorulmuştur.[799] Bu hususta ne cevap verildiğine dair arşiv kayıtlarında bir bilgi bulunmamakla birlikte yaklaşık bir buçuk sene sonra Vali Mahmud Celaleddin Paşa zamanında[800] tamiratın başladığını görüyoruz. 29 L 1308/7 Haziran 1891 tarihinde Bursa Valisi Mahmud Celaleddin Paşa tarafından kaleme alınan bir tahriratta, Bursa Mevlevihanesi'nin ihsan-ı hümâyûn buyurulan 500 lira atıyye ile tamir ettirilmesi için hâkim efendinin başkanlığı altında uygun kişilerden oluşan bir komisyon oluşturularak ve kendisi tarafından da keşfi yaptırılarak semahane, bazı türbeler ve hücrelerin tamirinin kararlaştırıldığını ve gerekli levazımının temin edildiğini ifade edilmiştir. Vali Mahmud Celaleddin Paşa, 27 Şevval Cuma günü şehrin ileri gelenleri, resmi ve aske-

796 Mehmed Şemseddin, s. 509.
797 BOA. A. AMD. D.N: 83, G.N.: 90.
798 Mehmed Şemseddin, s. 512; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 187.
799 BOA. Y. MTV. D.N: 41, G.N.: 27.
800 Kara, "Ahmed Cunûnî Dede....", s. 282.

ri memurlar ile Mevlevihaneye gidilerek icra-yı ayin-i Mevlânâ'dan sonra Müslüman ahaliden yoğun katılımla dualarla tamire başlandığını ifade etmiştir.[801] Bazı kaynaklarda[802] başlanan tamiratın Vali Mahmud Celaleddin Paşa zamanında tamamlandığı ifade edilmekle birlikte arşiv belgelerinde tamiratın Vali Ahmed Münir Paşa zamanında tamamlandığı görülmektedir. Vali Ahmed Münir Paşa'nın 17 Ra 1309/ 21 Ekim 1891 tarihli yazısında tamirine başlanılan Mevlevihanenin tamamlanması için 150 lira daha lazım olduğunu ve bu paranın ihsan buyurulmasının daha önce dile getirildiğini görüyoruz. Ahmed Münir Paşa yazısında, inşaatın yarım kalması üzerine hiç olmazsa semahanenin tamamlanması için Bursa'daki banka şubesinden 50 lira borç alınarak semahanenin tamamlandığını ve gelecek hafta Cuma günü (27 Ekim 1891) açılışının yapılacağını ifade ederek daha önce istemiş olduğu 150 liranın ihsan buyurulmasını da tekrar dile getirmiştir.[803] Vali Ahmed Münir Paşa'nın bu isteği Hazine-i Hassa'ya iletilmişse de ulaşabildiğimiz belgelerde ne şekilde sonuçlandığına dair bir bilgi yoktur. Mevlevihanenin semahanesinin tamiri üzerine dergâh Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi de 22 Ra 1309/ 26 Ekim 1891 tarihinde bir teşekkürname kaleme alarak İstanbul'a yollamış ve dergâhın semahanesinin tamirinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.[804]

Çankırı Mevlevihanesi

18. yüzyılda kurulduğu bilinen Çankırı Mevlevihanesi,[805] 19. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde oldukça harap durumdadır. mevlevihane şeyhi Mustafa Nuri Efendi Mevlevihanenin harap olduğundan bahsederek tamir edilmesi isteğini içeren bir dilekçe kaleme almıştır. Bunun üzerine 23 Kânûn-ı sânî' 1303/ 4 Şubat 1888 tarihinde yapılan inceleme neticesinde Mevlevihanenin vakıflarındaki belirsizlik ve tamir masrafı olan yaklaşık 54.000 kuruşun da halktan toplanacak yardım ile karşılanması mümkün olmadığından Mevlevihanenin tamir edilmesi isteğine 4 M 1306/ 10 Eylül

801 BOA. Y. PRK. UM. D.N: 21, G. N: 112.
802 Mehmed Şemseddin, s. 514; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 188.
803 BOA. Y. MTV. D.N: 55, G.N.: 48.
804 BOA. Y. PRK. UM. D.N: 23, G. N: 32.
805 Fahrettin Coşkuner, "Çankırı Mevlevihânesi," (Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu, 26-28 Ekim 2007 Şanlıurfa-Türkiye), *Tebliğler II*, s. 382; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 265.

1888 tarihinde olumsuz cevap verilmiştir.[806] Ancak bu istekten dört yıl sonra yapılan girişimler üzerine Mevlevihanenin tamiri hususunda olumlu cevap verildiğini görüyoruz. 10 C 1310 / 30 Aralık 1892 tarihli bir belgede, Çankırı Mevlevihanesi'nin türbesi ve mescit minaresinin tamire muhtaç yerlerinin tamiri için yapılan keşif sonrasında 40.000 kuruşluk bir meblağa ulaşacağı anlaşılmıştır. Bu meblağdan yardımla karşılanacak miktarın dışında kalan 20.634,5 kuruşun Maliye Hazinesi'nden, Evkaf Hazinesi'ne verilmekte olan bedelden 1308 senesi tahsisatına mahsuben, Çankırı Sancağı emval-i umumiyesinden karşılanması Şûrayıdevlet'te kararlaştırılmıştır. Alınan karar padişahın onayına sunulmuş, 10 C 1310/ 30 Aralık 1892 tarihinde de uygun görülmüştür.[807] Mevlevihanenin tamirinin tamamlanmasından sonra Çankırı Mutasarrıfı Abdülvahab Efendi tarafından 21 Teşrin-i sani 1309/ 3 Aralık 1893 tarihinde Mabeyn-i Hümâyûna gönderilen bir yazıda tamiri gerçekleştirilen Çankırı Mevlevihanesi'nin Peygamber efendimizin doğum gününde (23 Eylül 1893) ilahiler, dualar ve padişahım çok yaşa nidalarıyla açılışının gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.[808]

Denizli Mevlevihanesi

Denizli'de Mevleviliğin başlangıcı muhtemelen Sultan Veled'in halifelerinden olan ve Denizli'de bir zaviye açmakla görevlendirilen Necmeddin Kavsere'nin 14. yüzyılın başlarında açmış olduğu zaviyeye kadar uzanmaktadır.[809] Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin Denizli ve bölgesine yapmış olduğu ziyaretler de bölgede Mevleviliğin yöneticiler katında yayılmasını hızlandırmıştır. Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'nin Denizli'ye birkaç defa gittiğinden, orada bazı kerametler gösterdiğinden ve insanların baş koyup mürit olduklarından bahseder.[810] Denizli'de Mevleviliğin tarihi seyri hakkında elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. 16. yüzyılda 1512-1523 Evkaf Defterinde Şeyh Seyyid Ahmed Dede'nin tasarrufunda bir mevlevihane bulunmaktadır.

806 BOA. Y. MTV. D.N: 35, G.N.: 10.
807 BOA. İ. EV. D.N: 2, G.N.: 1310-Ca 04.
808 BOA. Y. MTV. D.N: 87, G.N.: 172.
809 Eflâkî, s. 680-681; M. Yaşar Ertaş, "Ahmed Eflâkî'ye Göre Denizli'de İlk Mevleviler" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, c. VIII, sy.1, Haziran 2006, s. 90-91.
810 Eflâkî, s. 642-643; Ertaş, s. 86.

Bu zaviyenin ihtiyaçlarının karşılanması için Denizli'de bağ, değirmen gibi vakıflarla birlikte Acıpayam İlçesi'ne bağlı Kırcalar Köyü'nün 1530 tarihli muhasebe icmal defteri ile 1568 tarihli Hamit Sancağı'na ait tapu defterinde gösterilen Kırcalar Köyü'nün 2000 kuruşluk yıllık gelirinin yarısı da zaviyeye tahsis edilmiştir.[811] 19. yüzyıla geldiğimizde ise, 03 Ca 1252/16 Ağustos 1836 tarihli bir belgede Kırca Ali Dede'den bahsedilmektedir. Buna göre, tarikat-ı Mevleviyeden Denizli'de medfun Kırca Ali Dede isimli bir azize mensup Karaağaç Kazası'nda bulunan Kırca Zaviyesi şeyhi olarak Derviş Hacı Mehmed oğlu Hasan Dede'nin çocuksuz olarak vefat ettiği ve Mustafa oğlu Mustafa'nın meşihat için uhdesine berat verilmesi isteği dile getirilmektedir.[812] 2 Şubat 1308 /14 Şubat 1893 tarihli bir diğer belgede ise Karaca[813] Dede Mevlevihanesi'nin tamirinde eksik kalan yerlerinin tamamlanması için yapılan keşif sonucu 10.375 kuruş sarfedilmesi gerektiği ve dergâhın 1300, 1301 ve 1302 seneleri bedelatından evkaf hazinesinde 7.025 kuruş mevcudu olduğu anlaşıldığından Karacadede Mevlevihanesi şeyhiyle Denizli Evkaf müdürünün nezaretinde tamiratının tamamlanması, tamirat bedelininin vakıf hasılatından sarfedilmesi hususunun Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'ne havalesi gerçekleştirildiğine dair Şûrayıdevlet Dahiliye Dairesinin mazbatası padişaha sunulmuş ve 4 Ş 1310/21 Şubat 1893 tarihinde uygun görülerek gereğinin yapılması emredilmiştir.[814]

Kıbrıs (Lefkoşa) Mevlevihanesi

19. yüzyıl sonlarında kapsamlı bir tamir gören bir diğer mevlevihane de Kıbrıs (Lefkoşa) Mevlevihanesi'dir. Kıbrıs Lefkoşa Mevlevihanesi'nin uzun yıllar tamir edilmemesinden dolayı harap duruma düşmesi üzerine dergâhın tamiri için mevlevihane şeyhi Mustafa Safvet Dede, naib ve diğer ileri gelenlerin de imzalarıyla 22 L 1303/ 24 Temmuz 1886 tarihinde bir dilekçe kaleme alınmıştır. Dilekçede dergâhın tamiratının 200 liralık bir masrafla gerçekleştirilebileceği ancak dergâhın gelirlerinin yetersiz-

811 Ertaş, s. 92.
812 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 447.
813 İlk belgede "Kırca" ifadesi sözkonusu iken ikinci belgede "Karaca" geçmektedir. Zaviyenin ismi muhtemelen halk arasında her iki şekilde de söylenmektedir.
814 BOA. İ. EV. D.N: 2, G.N.: 1310- Ş 05.

liğinden dolayı bu tamirat masrafının eskiden olduğu gibi hazineden karşılanması istenmiştir. Kaleme alınan bu dilekçe üzerine tamiratın gerçekleştirilmesi 12 Za 1303/ 12 Ağustos 1886 tarihinde kabul edilmiştir.[815] Daha sonra da Kıbrıs naib ve müftüsüne de gönderilmek üzere 6 S 1304/ 4 Kasım 1886 tarihinde yazılan tahriratta tamirat için kullanılacak 200 lirayı, Osmanlı Bankası'nın Kıbrıs şubesinden makbuz senedi karşılığında naib ve müftünün müşterek olarak almaları ve tamiratın gerçekleştirilmesi emredilmiştir.[816]

Üsküp Mevlevihanesi

Kuruluşu, Saraybosna Mevlevihanesi'nin kuruluş yılları olan 1463-1469 tarihlerine kadar uzanan Üsküp Mevlevihanesi ilk olarak İsa Bey tarafından kurulmuştur.[817] Evliyâ Çelebi ise, 1071/ 1660-61 yıllarında gezdiği Üsküp'ü anlatırken mevlevihane kısmında Melek Ahmed Paşa'nm fermanıyla bir konağın mevlevihane haline getirildiğini ifade eder.[818] Ancak arşiv belgelerine baktığımızda Mevlevihanenin muhtemelen ikinci banisi olarak Zeynel Âbidin Bey isimli bir hayır sahibinin ismi geçmektedir. Bu belgelerden birincisi 17 S 1086/ 13 Mayıs 1675 tarihini taşımakta ve Evliyâ Çelebi'nin Üsküp'ü ziyaretinden yaklaşık 15 yıl sonradır. Belgede geçen "Medîne-i Üsküp'te vaki merhum Zeynel Bey'in bina ettiği mevlevihanenin"[819] ifadesinden Mevlevihanenin Zeynel Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Belgelerde geçen bu bilgi aradan geçen yaklaşık 275 yıl sonra yine tekrarlanmaktadır. 1 C 1320 / 5 Eylül 1902 tarihli bir diğer belgede ise Üsküp Mevlevihanesi ile ilgili olarak "Birkaç asır mukaddem Zeynel Âbidin Efendi isminde bir sahib-i hayr tarafından inşa ettirilip ahîren bazı ashâb-ı hamiyetin iâne-i fütüvvetmendaneleriyle mümkün mertebe tamir görebilmiş olan Üsküp Mevlevihanesi"[820] ifadeleri kullanılmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak Üsküp Mevlevihanesi'nin ikinci banisi olarak Zeynel Âbidin Bey ismini vermek herhalde daha doğru olacaktır.

815 BOA. İ. DH. D.N: 1000, G.N.: 79005.
816 BOA. DH. MKT. D.N: 1375, G.N.: 86.
817 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 311.
818 *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 5. Kitap*, s. 298.
819 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 25909.
820 BOA. Y. MTV. D.N: 234, G.N.: 14.

Üsküp Mevlevihanesi'nin şeyhlerine baktığımızda ilk dönemler hakkında yeterince bilgimiz yoktur. Sahîh Ahmed Dede, İlbasani Derviş Mustafa Dede'nin Üsküp Mevlevihanesi Şeyhi Rahmetullah Dede'nin 1087 / 1676 yılında vefat etmesi üzerine bu dergâha şeyh olduğunu bildirir.[821] İlbasani Derviş Mustafa Dede'den sonra Üsküp Mevlevihanesi şeyhlerinin kim olduğu şimdilik bilinmemektedir. 19. yüzyılın başlarında ise 1214 / 1800 tarihinde Şeyh Abdurrahman Dede vefat etmiş ve yerine oğlu Abdülganî Efendi şeyh olmuştur.[822] 1261/ 1845 yılında ise dergâh şeyhi Abdülfettâh Dede'dir.[823] Yine 26 B 1266 / 7 Haziran 1850 tarihinde Abdülfettâh Dede'nin maaşına zam yapılması söz konusudur.[824] 22 Ra 1276 / 19 Ekim 1859 tarihli bir belgede ise Abdülfettâh Dede'nin eceliyle ölmesi üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan dedegândan Niyâzî Dede Üsküp Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilmiş ve gereken yardım ve hürmetin gösterilmesi için Üsküp Valiliğine bir tezkire yazılmıştır.[825]

Niyâzî Dede, 1300/ 1883 yılına gelindiğinde hâlâ Üsküp Mevlevihanesi şeyhliği görevinde bulunmaktadır.[826] Şeyh Niyâzî Dede'nin ne zaman vefat ettiğini bilemesek de, 18 Ş 1308/ 29 Mart 1891 tarihli bir belgede dergâh şeyhi olarak Ali Dede'nin ismi geçmektedir. Şeyh Ali Dede, Üsküp Mevlevihanesi'nin yaklaşık son elli yıldan beridir tamir görmemiş olduğunu ifade ettiği dilekçesinde dergâhın bakımsızlığından dolayı 1891 yılına gelindiğinde içinde ayin icra edilemeyecek derecede harap bir hale geldiğini belirtmiş ve tamir edilmesini istemiştir.[827] Bu dilekçe üzerine yapılan keşfi neticesinde 54.157 kuruş masrafla tamirin gerçekleşeceği ve dergâhın gelirinin yetersizliğinden dolayı Hazine-i Celileden veya Evkaf Hazinesi'nden karşılanması Kosova Vilayeti idare meclisince talep olunmuştur.[828] Keşif raporlarının da İstanbul'a gönderilmiş olmasına rağmen bu tamirat

821 Sahîh Ahmed Dede, s. 315.
822 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 311.
823 Liliana Masulovic Marsol, "Le Tekke Mevlevi D'üsküb (Skopje)," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 130.
824 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 8, G.N.: 80.
825 BOA. A. MKT. UM. D.N: 372, G.N.: 50.
826 1300 / 1883 Konya Vilayet Salnâmesi, s. 208.
827 BOA. Y. MTV. D.N: 62, G.N.: 24.
828 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 36.

gerçekleşmemiş olacak ki dergâh şeyhi Ali Efendi Şevval 1313/ Mart-Nisan 1896 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde bu tamir isteğini yeniden dile getirmiştir.[829] Ancak yine Kosova Vilayeti'nden gönderilen 1 C 1320/ 5 Eylül 1902 tarihli bir belgede dergâhın harabiyetinden bahsedilerek yapılan keşfi mucibince bu sefer 33.905 kuruş 75 santimle yeniden inşa edilebileceğinin anlaşıldığı ifade edilerek tamiratın gerçekleştirilmesi bir kez daha talep edilmiştir.[830] İncelediğimiz belgelerde bu tamirat isteğine de olumlu cevap verildiğini göremiyoruz.

Edirne Mevlevihanesi

Osmanlı Devleti'nin tarihinde uğramış olduğu en büyük mağlubiyetlerden biri olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) esnasında 10 Aralık 1877 tarihinde Gazi Osman Paşa'nın savunduğu Plevne'nin düşmesi üzerine Edirne üzerine yürüyen Rus kuvvetleri Filibe ve Edirne'yi de ele geçirmişti.[831] 20 Ocak 1878 tarihinde[832] Edirne'ye giren Ruslar, 13 Mart 1879 tarihine kadar Edirne'de kalmışlar ve bu esnada birçok tahribat yapmışlardır.[833] Edirne Mevlevihanesi de Rusların bu tahribatlarıbdan nasibini almıştır. Mevlevihanenin tamiratının gerçekleştirilmesi için keşfi yapılarak tamire muhtaç yerlerinin 42.500 kuruşla tamiri için ihalesinin yapılması üzerine ihaleyi kazanmış olan Yovan Kalfa tarafından sağlamlığına dikkat edilerek tamir edilmesine 30 B 1302/ 15 Mayıs 1885 tarihinde onay verilmiştir.[834]

Yukarıda tamiratları hakkında bilgi verdiğimiz mevlevihanelerin yanında arşiv belgelerinde, şeyhleri tarafından tamir edilmesi için istekte bulunulan ancak bütçede karşılığı bulunmadığı için ekonomik yetersizlikler nedeniyle tamiratları için olumlu cevap verilemeyen mevlevihaneler de söz konusudur. Ermenek Kazası'nda bulunan Mevlevihane de bunlardandır. Tertip edilmiş vakfı olmayan Ermenek Kazası'ndaki Mevlevihanenin

829 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 36.
830 BOA. Y. MTV. D.N: 234, G.N.: 14.
831 Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı – Rus SavaşlarıKüçük Kaynarca'dan Berlin'e" , *OTAM*, sy. 19, s. 170.
832 Mahmud Celaleddin Paşa, s. 529; Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar," *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 185.
833 M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne," *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 427.
834 BOA. İ. ŞD. D.N: 74, G.N.: 4371.

harap olan yerlerinin 2415 kuruş gibi cüz'i bir masrafla tamir olacağından bahsedilerek gereğinin yapılması için Adana Vilayeti'nden gelen tahrirat 21 Mart 1307/ 2 Nisan 1891 tarihinde Sadarete gönderilerek meblağın karşılanıp karşılanmayacağının bildirilmesi istenmiştir. Ancak bu hususta ne cevap verildiğine dair bir bilgiye ulaşamadık.[835]

Şam Mevlevihanesi de bu şekilde tamiri istenip de olumsuz cevap verilen mevlevihanelerden biridir. Mevlevihanenin tamire muhtaç olması dolayısıyla şeyhi tarafından tamiri istenmiş ve yapılan keşfi neticesinde 20.000 kuruşla tamiratın gerçekleştirilebileceği ifade edilmiş ve dergâhın geliri olmadığından bu masrafın Evkaf Hazinesi'nden karşılanması istenmiştir. Ancak 1 Teşrin-i evvel 1310/ 13 Ekim 1894'te Suriye Vilayeti'ne gönderilen yazıda karşılığı olmayan masrafların tahsis edilmesinin yasak olduğu ifade edilerek tamir masrafının karşılanamayacağı ifade edilmiştir.[836]

Burdur'da bulunan Mehmed Ahi Mevlevihanesi'nin yapılan keşif sonucunda 12.435 kuruş 10 para masrafla tamir edilebileceği ifade edilerek tamirin gerçekleştirilmesi için Konya Vilayeti'nden bir yazı kaleme alınmışsa da hazinece karşılığı bulunmadığı için 24 Mart 1318/ 6 Nisan 1902 tarihinde bu tamiratın gerçekleşemeyeceği ifade edilmiştir.[837]

II. Abdülhamid döneminde yaşanan sıkıntılara rağmen mevlevihanelerin tamir ve yeniden inşası için imkânlar nisbetinde gayret gösterilmiştir. Tamiratı gerçekleştirilen mevlevihanelerin yanı sıra başlangıçta tamiri için emir verilmesine rağmen yine ekonomik imkânsızlıklar neticesinde gerçekleşmeyen veya tamiratın gerçekleştiği belgelerden anlaşılamayan mevlevihaneler de mevcuttur. En azından mevlevihanelerin durumunun tespiti ve tamiri hususunda yapılan girişimlerin belirtilmesi açısından bu mevlevihanelerden de bahsedilmiştir. Tamiri gerçekleştirilen mevlevihaneler içinde Beşiktaş (Bahariye) Mevlevihanesi'nin yeniden inşası uzun zaman almış ve inşa masrafı oldukça yüksek bir rakama ulaşarak 974.051 kuruş olmuştur. İlk keşif bedeli olan 834.050 kuruştan fazla olan kısmın ödenmesi gecikmiş ve bu durum inşaatı üstlenen Nersis Kalfa'nın sıkıntıya düşmesine neden olmuştur.

835 BOA. DH. MKT. D.N: 1825, G.N.: 22.
836 BOA. DH. MKT. D.N: 258, G.N.: 45.
837 BOA. DH. MKT. D.N: 472, G.N.: 39.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle bölgedeki Mevlevihaneler de sıkıntılardan nasibini almıştır. 1881'de Teselya'nın Yunan hâkimiyetine geçmesi ve bölgenin en önemli şehri olan Yenişehir'in (Larissa) Yunanlılara terk edilmesiyle Yenişehir Mevlevihanesi'nin idaresi zorlaşmış ve Yunanlıların saygısız davranışlarına maruz kalmıştır. Bu duruma çare olarak ise, Mevlevihanenin arsası ile enkazının satılması ve yerine Bilecik'te yeni bir mevlevihane kurulması kararlaştırılmıştır.

Bu dönemde bazı mevlevihaneler imkânlar elverdiğince tamir edilmesine rağmen, ekonomik kaynakların yetersizliği veya vakıf gelirlerinin olmaması bahane gösterilerek Ermenek, Şam ve Burdur mevlevihaneleri şeyhlerinden gelen tamirat isteklerine de olumsuz cevap verilmiştir. İstanbul mevlevihaneleri ve taşradaki belli başlı mevlevihanelerden olan Kütahya, Edirne ve Bursa gibi mevlevihanelerin tamir isteklerinin yerine getirilmesinden, mevlevihanelerin tamirlerinde de imkânların kısıtlı olması nedeniyle büyüklüklerinin ve şeyhlerinin rol oynadığını ifade etmek mümkündür.

Mevlevihanelere Yapılan Yardımlar

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı tahtında bulunduğu dönemde gerek iç politikada gerekse dış politikada sürekli bir denge politikası izlemiştir.[838] Dahili siyasette izlemiş olduğu bu denge politikası, genel anlamda tarikat erbabını kapsadığı gibi özel anlamda Mevlevi tarikatı içinde söz konusudur. Sultan Abdülhamid, kendisinin tahta çıkması esnasında etkin bir rol izlemiş olan Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede yüzünden başlangıçta gerek Osman Salahaddin Dede'ye gerekse Mevlevi çevrelere hürmet göstermiş, ancak padişahlığının ilerleyen dönemlerinde Osman Salahaddin Dede ve Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülvâhid Çelebi'ye karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Ancak ortaya çıkan bu durum Mevlevi tarikatının geneline yansıyan bir tavra dönüşmemiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi zaman zaman gerginleşen ilişkilere rağmen Osmanlı coğrafyasındaki mevlevihaneler ve Mevlevi müntesipleri yine devlet tarafından ekonomik imkânlar elverdiği ölçüde korunup kollanmaya devam edilmiştir. Daha önceki bölümlerde başlıklar halinde vermiş olduğumuz çeşitli mevlevihanelerin tamir

838 Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, s. 18; Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, c. 2, s. 278.

faaliyetlerinde olduğu gibi taamiye tahsisi ve vazife tevcihleri de, Osman Salahaddin Dede ve Abdülvâhid Çelebi örneklerinden bağımsız olarak devam etmiştir. Mevlevihaneler bazen sahip oldukları bölgesel özellikler[839] nedeniyle devrin siyasi koşullarına göre devlet tarafından desteklenmişlerdir.[840] Arşivlerde bu minvâlde yapılan tevcihler, taamiye yardımları ve vergi muafiyetleri gibi hususlarla ilgili birçok belge bulmak mümkündür.

Gelibolu Mevlevihanesi Taamiye Bedelinin Düzenlenmesi

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve 1881 yılında Düyûn-u Umûmiyye İdâresi'nin kurulması[841] birçok konuda olduğu gibi mevlevihanelerin giderlerinin karşılanması noktasında da bazı sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Gelibolu Mevlevihanesi de yaşanan bu ekonomik sıkıntılardan etkilenen mevlevihanelerdendir. Sultan II. Mustafa zamanında Gelibolu Mevlevihanesi'ne tahsis edilen Bayramdere Mezrası'mn[842] gelirlerinin Sultan II. Abdülhamid döneminde hazine tarafından tahsil edilmek istenmesi Mevlevihaneyi sıkıntıya sokmuştur. Lapseki Kazası'nda bulunan Bayramdere Mezrası ahalisi, Gelibolu Mevlevihanesi taamiyesine ait olan vergilerinin ve fiili hizmetlerinin karşılığında eskiden beri tekâlîf-i miriyeden muaf tutulmuşlardır. Ancak Tanzimat sonrası alınan ekonomik tedbirler ve tahrir-i emlak[843] kurallarınca bu gibi vergi muafiyetleri sona

839 Bu hususta özellikle Yenişehir (Larissa Mevlevihânesi ve Hanya Mevlevihânesi örnek gösterilebilir.

840 Nuri Köstüklü, "Vatan Savunmasında Mevlevihâneler," *Kubbealtı Akademi Mecmuası Hz. Mevlânâ Özel Sayısı*, yıl: 36, sy. 144, Ekim 2007, s. 24.

841 Düyûn-u Umûmiyye İdâresi hakkında Bkz. Donald C. Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi- Düyûn-u Umûmiyye, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1979; Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996; Erdoğan Keskinkılıç, "Duyun-ı Umûmiyye İdâresi," *Türkler*, c.14, s. 371-380; Rifat Önsoy. "Muharrem Kararnâmesi ve Düyûn-u Umûmiyye İdâresi," *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c. 3, s. 400-414; Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 672-690; Haydar Kazgan, "Düyûn-ı Umûmiyye," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 691-716; Biltekin Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, Maliye Bakanlığı Yayınları Ankara 2010, s. 75-86.

842 Gülgûn Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevihânesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*, Çanakkale Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2009, s. 90.

843 Temettuat tahrirleri hakkında bilgi için bkz. Tevfik Güran, "Ondokuzuncu Yüzyıl Temettüat Tahrirleri." *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve Istatistik-Data and Statistics in the Ottoman Empire*, Der. Şevket Pamuk ve Halil İnalcık, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 73-94; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri," *Belleten*, c. LIX ,

erdirilmiştir. Bayramdere ahalisine tarh olunan verginin hazine tarafından tahsili üzerine Mevlevihaneye herhangi bir gelir tahsis edilmemesi Mevlevihanenin ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntı çekilmesine yol açmıştır. Bu olumsuzluğun giderilmesi için ahalinin dergâha olan nakdi ve bedeni hizmetlerinin kaldırılması üzerine 1292/1875 senesinden itibaren nizamı üzerine kendilerinden vergi alınması ve dergâhın taamiyesi için takdir olunan 6.000 kuruşluk bedelin her yıl dergâha verilmesi hususu Şûrayı-devlet'te kararlaştırılmıştır. Bu karar 03 Ca 1293/27 Mayıs 1876 tarihinde Maliye Nezareti'ne havale edilerek gereğinin yapılması emredilmiştir.[844]

Uygulanan yeni vergi düzeni çerçevesinde Gelibolu Mevlevihanesi'ne tahsis edilen bu 6.000 kuruşluk meblağın dergâha ödenmesi pek uzun ömürlü olmamıştır. Hükümetin bütçe açıklarını kapatma gayretiyle her çeşit maaş ve masraftan kesintiye gitme politikasından Gelibolu Mevlevihanesi'ne ödenen yukarıda bahsetmiş olduğumuz tahsisat da nasibini almıştır. Bu kesintinin Gelibolu Mevlevihanesi taamiyesine uygulanmaması için Şûrayıdevlet tarafından gönderilen 4 B/ 22 Mayıs ve 16 N/ 1 Ağustos 1299/1882 tarihli iki mazbatada dergâha verilen bedelden indirime gidilmemesi istenmiştir. Buna rağmen bahsedilen indirimlerin bütçe açığının kapatılmasına bir çare olmak üzere 1296/1879 senesinde irade-i seniyye ile yayınlanan kararnâme hükmünce akçe farkı olmak üzere her çeşit maaş ve masraftan gerçekleştirilmiş olduğu ifade edilmiştir. O dönemde bahsedilen yıllık bedelden gerçekleştirilen kesintinin şimdi iadesinin sıkıntılar doğuracağından bahsedilerek, buna izin verilemeyeceğinin Maliye Nezareti'ne bildirilmesi, 20 Ağustos 1302/1 Eylül 1886 tarihinde emredilmiştir.[845]

Görüldüğü gibi 19. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde ekonomik alanda yaşanan sıkıntılardan Mevlevihaneler de nasibini almış ve faaliyetlerini sürdürme noktasında büyük sıkıntılar çekmeye başlamışlardır.

sy. 225, Ağustos 1995, s. 395-412; İsmet Demir, "Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 6, s. 315-321; Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizâmnâme Örnekleri," *OTAM*, sy.11, Ankara 2000, s. 769-823; Ayşe Özdemir Kızılkan, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 20, Nisan 2008, s. 59.

844 BOA. İ. ŞD. D.N: 31, G.N.: 1509.

845 BOA. M.V. D.N: 12, G.N.: 3.

Hanya Mevlevihanesi'ne Taamiye Tevcihi

Mevlevihanelerin 19. yüzyılın sonlarında çekmiş olduğu ekonomik sıkıntılar daha önce birçok kez örnekleriyle dile getirilmiştir. Hanya Şehri'nde 1880 yılında inşa edilen Hanya Mevlevihanesi için de aynı durum söz konusudur. Mevlevihanenin ihtiyaçları için hazineden münasip bir miktar taamiye tahsis edilmesi[846] isteğiyle Girit Vilayeti'nden gelen tahrirat Şûrayıdevlet'e havale olunmuştur. Maliye Nezareti ve Evkaf Nezareti'yle gerçekleştirilen muhabere neticesinde Girit Vilayeti Nizamnamesi gereğince vilayet vakıflarının bütün muamelatı, gelir fazlalarının toplanması ve sarfı vilayete ait olduğundan mevlevihane için Evkaf ve Maliye Hazinesi'nden ödenek verilemeyeceği ifade edilmiştir.[847] Bunun yerine camiler ve benzeri hizmetler için ayrılmış bulunan kurra-yı mevkufe aşarından ödenek verilmesi Şûrayıdevlet'çe kararlaştırılmış ve 22 L 1304 / 14 Temmuz 1887 tarihinde Girit Vilayeti'ne tebliğ edilmiştir. Ancak yine Girit'ten gelen tahriratta cami ve benzeri hizmetler için ayrılmış bulunan tahsisatın da çok az olduğundan bahisle dergâhın masraflarını karşılayacak hiçbir geliri olmadığından[848] atûfet-i seniyye olarak yardım edilmesi tekrar dile getirilmiştir. O dönemde fevkalade memur sıfatıyla Girit'te bulunan Şûrayıdevlet Tanzimat Dairesi Reisi Mahmud Celaleddin Paşa, 13 Za 1304/ 3 Ağustos 1887 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazısında dergâh şeyhi Mehmed Şemseddin Dede tarafından taamiye tahsisatı isteği üzerine, vilayet muhasebesinden çıkarılan kayda göre muhtaçlara ait maaşlardan vilayet mal sandığında mahlul bulunan 750 kuruşun henüz kayıtlarının bozulmadığının anlaşıldığından bahsederek bu miktardan 300 kuruşluk kısmının dergâha taamiye olarak tahsis edilmesi isteğini ifade etmiştir.[849] Mahmud Celaleddin Paşa'dan gelen bu yazı üzerine Maliye Nezareti'yle tekrar muhaberede bulunulmuş ve gelen cevapta mahlul olan 750 kuruşluk meblağın kimlerden mahlul olduğunun bilinemediği gibi, şahıslara ait olupta mahlul kalmış olan maaşların hazi-

846 İsmail Kara Hanya Mevlevihânesi'nin zengin vakıflarla kurulduğundan bahsetmekle birlikte bu bilgi, gerek dönemin ekonomik koşulları gerekse belgede dile getirilen taâmiye isteğine bakılırsa yeniden değerlendirilmeye muhtaçtır. Kara, *Hanya/ Girit Mevlevihânesi*, İstanbul 2006, s. 28.

847 BOA. DH. MKT. D.N: 1432, G.N.: 49.

848 BOA. DH. MKT. D.N: 1444, G.N.: 53.

849 BOA. İrade Eyalet-i Mümtaze Evrakı Belgeleri (Bundan sonra İ. MTZ. GR. olarak geçecektir) D.N: 19, G.N.: 684.

nede kalması kararlaştırılmış olduğundan bu hususta Maliye Hazinesi'nce bir karar verilemeyeceği cevabı gelmiştir. Bu durum üzerine alman cevap Mahmud Celaleddin Paşa'ya bildirilmiştir. Mahmud Celaleddin Paşa, almış olduğu bu cevap üzerine 11 M 1305/ 29 Eylül 1887 tarihinde yeni bir yazı daha kaleme almıştır. Paşa, muhtacin maaşından bir miktarının daha sonra irade-i seniyye ile adadaki Hıristiyân ahaliden birine yapmış olduğu hizmetlerden dolayı tahsis edilmiş olduğunu ifade ederek mevlevihane için de aynı yolun izlenmesi hususunda ısrarını sürdürmüştür.[850] Mahmud Celaleddin Paşa'nın bu ısrarları neticesinde Dahiliye Nezareti ve Maliye Nezareti arasında gerekli yazışmalar yapılmış ve 16 Ca 1305 /30 Ocak 1888 tarihinde 300 kuruşluk taamiyenin Mevlevihaneye tahsis edilmesi ve her kim şeyh bulunur ise ona teslim edilmesi kabul edilmiştir.[851]

15 M 1308/ 31 Ağustos 1890 tarihine gelindiğinde tahsis edilen aylık 300 kuruş taamiyenin dergâha yine yeterli gelmediğini anlıyoruz. Girit Vilayeti vali vekili tarafından kaleme alınan bir belgede; Hanya'da bulunan Mevlevi dergâhına daha önce tahsis edilmiş olan 300 kuruş taamiyenin dergâhın idaresine yeterli gelmediği ifade edilmiştir. Belgede bir garip ve fukara sığınağı olan bu hayır müessesesinin boş kalmaktan kurtulması ve dergâhın idaresinin kolaylaştırılması için dergâhta her kim şeyh olarak bulunur ise ona verilmek üzere önceki tahsisatta olduğu gibi münhal olan maaştan 300 kuruşun daha tahsis edilmesi istenmiştir. Bu istek de 10 S 1308/25 Eylül 1890 tarihinde padişah tarafından kabul edilmiş ve dergâhın taamiyesinin daha önceki 300 kuruşla beraber 600 kuruşa çıkartılması uygun görülmüştür.[852]

Karahisar Mevlevihanesi Şeyhinin Borçlarının Tesviyesi

Anadolu'daki mevlevihane şeyhleri arasında zaman zaman aşar mültezimliği gibi ekonomik faaliyetlerde yer almış şeyhlere rastlamak mümkündür.[853] Karahisar Mevlevihanesi Postnişini Ahmed Kemaleddin Dede'de aşar mültezimliğinde bulunan şeyhlerden biridir. Ancak 1891 yılına gelindiğinde Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Kemaleddin Çelebi

850 BOA. DH. MKT. D.N: 1454, G.N.: 1.
851 BOA. İ. MTZ. GR. D.N: 19, G.N.: 684.
852 BOA. İ. DH. D.N: 1194, G.N.: 93401.
853 Bkz. s.198.

Efendi'nin ekonomik sıkıntıları had safhadadır. Bursa Valisi Mahmud Celaleddin Bey'in 17 Za 1308/ 24 Haziran 1891 tarihinde Mabeyne gönderdiği tahriratta bu husus ifade edilmiştir. Buna göre; Ahmed Kemaleddin Çelebi 1294/1877-78 senesinde yanmış olan Karahisar Mevlevihanesi'nin imarı uğrunda borçlanmış olduğu meblağın karşılanması maksadıyla 1304/ 1886-87 senesinde iltizam ettiği altı köy aşarından, buğday fiyatlarının düşmesi nedeniyle zarara uğramıştır. Ahmed Kemaleddin Çelebi'nin uğradığı zarar, ödemek istediği borcu daha da artırmıştır. Ahmed Kemaleddin Dede, faiziyle birlikte gerek bu aşar bedelinden gerekse kefillikten dolayı mal sandığına 110.900 kuruş borçlanmıştır. Bu borcuna karşılık haciz altında müzayede edilen 77.000 kuruşluk emlak ve arazisine dahi alıcı çıkmadığından bunların borcuna karşılık hazineye geçmesini istemiştir. Ancak mahallince bu borcun senelik 11.000 kuruşluk taksitlerle alınması seçeneğinin de dile getirilmesi üzerine bundan sekiz ay önce bu iki yoldan birine izin verilmesi Bursa vilayetinden Maliye Nezareti'ne bildirilmişse de cevabın gelmediği ifade edilmiştir.[854]

Mahmud Celaleddin Bey, Karahisar'da Şeyh Ahmed Kemaleddin Efendi ile görüştüğünü, şeyhin hasta ve gözünün de kör olması sebebiyle oldukça sıkıntı çekmekte olduğunu, borcunun ödeme şeklinin de herhangi bir karara bağlanamamasından dolayı pek üzgün olduğunu ifade etmiştir. Vali Mahmud Celaleddin Bey, elinde bulunan neyi varsa feda etmiş sülale-i Mevlânâ'dan bir pirin hayatının bu döneminde böyle bir borçtan kurtulması için Maliye Nezareti'ne kesin emir verilmesini istemiştir. Bursa valisinin bu isteği sonrasında Şeyh Ahmed Kemaleddin Efendi'nin de borcunun taksitlendirilmesi isteği ile yazdığı dilekçe 27 L 1310/ 14 Mayıs 1893 tarihinde Şûrayıdevlet'te görüşülmüş ve alınan kararda, Şeyh Kemaleddin Çelebi'nin hazineye olan borcunun Konya mültezimleri borcu hakkında uygulanan muameleye uygun olarak münasip taksitlere bağlanarak ödenmesinin hazinenin menfaatine uygun olacağından padişahça tarafından da uygun görülürse gereğinin yapılmasının Maliye Nezareti'ne bildirilmesi kararlaştırılmıştır.[855]

854 BOA. Y. PRK. UM. D.N: 22, G.N.: 4
855 BOA. Y. A. RES. D.N: 64, G.N.: 30.

Sadarete gönderilen bu karar 27 L 1310/ 14 Mayıs 1893 tarihinde padişahın onayına sunulmuşsa da[856] ne yolda karar çıktığına dair ulaşabildiğimiz arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak 02 B 1312/ 30 Aralık 1894 tarihli bir belgede Ahmed Kemaleddin Efendi'nin herhangi bir mal mülk bırakmadan vefat ettiği ve bu nedenle oğlu Sadreddin Efendi'ye Maliye Hazinesi muhtacin maaşından maaş tahsis edilmesi emredilmiştir.[857] Bu emir üzerine 1310 senesi Kânûn-ı sânî'sinin 15'inden itibaren (27 Ocak 1895) aylık 250 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bu ifadeye göre Şeyh Ahmed Kemaleddin Çelebi'nin hazineye olan borcunu ödeyemeden vefat ettiğini ve mallarının da haczedilmiş olduğunu düşünebiliriz. Yukarıda beyan ettiğimiz üzere Sadreddin Efendi'ye maaş tahsis edildiği gibi Kemaleddin Çelebi'nin bir diğer oğlu olan Ahmed Ferruh Efendi'ye de Bursa muhtacin maaşının mahlul kalan kısmından maaş tahsisi emri verilmişse de, bütçedeki açık nedeniyle Ahmed Ferruh Efendi'ye ancak açık kapatıldıktan sonra maaş tahsis edilebileceği ifade edilmiştir.[858]

Amasya Mevlevihanesi Şeyhi Arif Efendi'nin Hazineye Borcunun Tesviyesi

Yukarıda dile getirdiğimiz Karahisar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Kemaleddin Dede'nin aşar mültezimliği sırasında yaşadığı ekonomik sıkıntılarm bir benzerini yine aynı dönemlerde Amasya Mevlevihanesi Şeyhi Arif Dede de yaşamıştır. Amasya Mevlevihanesi Şeyhi Arif Dede, aşar müzayedesi sonrasında ihale uhdesinde kaldığı için zarar etmiş ve hazineye borçlu kalmıştır. Arif Efendi'nin 1305/1890 yılının aşarının müzayede ve ihalesinde hazinenin menfaati yönünde hizmeti görüldüğünden dördüncü rütbeden bir kıta Mecîdî Nişanı ve meşihatle taltif edilmesi hakkında Sivas Vilayeti'nden gelen tahrirat 27 Kânûn-ı sânî' 1305/8 Şubat 1890 tarihinde Sadarete takdim edilmiştir. Ancak Sivas Vilayeti'nden gelip Sadarete sunulan bu istek kabul görmemiştir. Bu hususta Şeyh Arif Efendi'nin aşar bedelinden ödemesi gereken parayı ödeyememesinin rol oynadığını ifade edebiliriz. Maliye Nezareti'nden Şûrayıdevlet'e gönderilen 08 C 1312/ 7 Aralık 1894 tarihli tezkirede bu husus hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

856 BOA. Y. A. RES. D.N: 64, G.N.: 30.
857 BOA. İ. HUS. D.N: 33, G.N.: 1312/B-11.
858 BOA. DH. MKT. D.N: 349, G.N.: 54.

Buna göre; Arif Dede'nin 1308/1892 senesi aşar bedelinden borcu olarak kalan 78.927 kuruşun üç sene zarfında ödenmesine Amasya Sancağı İdare Meclisince karar verilmiş ise de hazinenin iki milyon kuruş istifade etmesine hizmet etmekle beraber borcunu dahi ödemeye imkânı olmadığından bahsedilmiştir. Şeyh Mehmed Arif Efendi'nin eski hizmetlerine mükâfat olarak borcunun affedilmesi veya faizsiz olarak senelik beşer bin kuruş olarak ödenmek üzere ertelenmesini talep etmesi üzerine Sivas Vilayeti'nden durum hakkında bilgi istenmiştir. Alınan cevapta Mehmed Arif Efendi'nin hisse-i iâne ve zimmeti olan 108.927 kuruşun temini için haczedilmiş olan emlakı satıldığı halde değeriyle satın alınmasına kimsenin talip olmadığı, bu emlak satılınca da 5.000 kuruş değerindeki evinden başka elinde bir şey kalmayacağı ifade edilmiştir. Mehmed Arif Efendi'nin haczedilmiş emlakının satılmasının da pek bir fayda sağlamayacağı vurgulanmıştır. Şeyhin birkaç seneden beri iltizam işlerinde yararlı işler ifa ettiğinden dolayı, emsal teşkil etmemesi ve peşin olarak vereceği 30.000 kuruş alındıktan sonra geçmişi aranılmamak üzere zimmetinin 1310/ 1894 senesi Martından itibaren üç sene müddetle taksite bağlanmasına Amasya Sancağı İdare Meclisince karar verilmiştir. Ancak Arif Efendi'nin isteği üzerine böyle bir düzenlemenin yapılması aşar nizamnamesi hükmüne aykırı olduğundan, Arif Efendi'nin eski hizmetlerine bakılarak, böyle bir ödeme planının uygulanması için izin istenmiş ve Arif Efendi tarafından verilen dilekçe de tezkire ile birleştirilerek mağduriyetinin giderilmesi istenmiştir.

Bu istek üzerine Şeyh Mehmed Arif Efendi'nin haczedilmiş olan emlakının neler olduğu ve bunların senelik ne kadar gelir getirdiği ile kıymetlerinin ne olduğu Sivas Vilayeti'nden telgraf ile sorulmuştur. Gelen cevapta Mehmed Arif Efendi'nin üzerinde 56.625 kuruşluk iki dükkân, bahçe, değirmen ve alt tarafı bağ yarısı da ev olup hazineye borcundan dolayı hepsinin hacizli bulunduğu ve bunların senelik 6.400 kuruş getireceği Amasya Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Buna ek olarak Arif Efendi'nin haczedilmiş emlakının değeri fiyatına satılsa bile yine hazinenin büyük miktarda alacağı kalarak hem hazinenin zarar görmesi hem de hanesinin perişan olması söz konusu olacağından, mahallince de tasdik olunduğu şekilde Mehmed Arif Efendi'nin bu borcu iltizam ihalesinde, iltizamın

gerçek değerini bulması için yaptığı fedakârlıklar ve ihaledeki artırımları yüzünden meydana geldiği vurgulanmıştır. Her iki taraf için yani hem devlet hem de Şeyh Mehmed Arif Efendi için menfaatli bir sonuca hizmet edilmiş olunması ve bu borcun kapatılmasına kadar emlakın eskiden olduğu gibi haciz altında rehinli kalması fakat gelirini kendisi almak üzere ifade edilen süreye üç sene daha eklenmesi düşünülmüştür. Neticede peşin vereceği 30.000 kuruştan sonra kalan 78.000 kuruşun faiziyle altı senede uygun taksitlerle ödenmesinin münasip olacağından bu şekilde gereğinin yapılması ve bu hususun Maliye Nezareti'ne havalesi 11 B 1312/ 8 Ocak 1895 tarihinde tezkire olunmuştur. Amasya Mevlevihanesi Şeyhinin zimmeti olan borcun ödenmesi hususunda Şûrayıdevlet'ten çıkan bu karar 23 Kânûn-ı sânî 1310/4 Şubat 1895 tarihinde padişaha da sunulmuş ve onun tarafından da kabul edilmiştir.[859] Şeyh Mehmed Arif Efendi hakkında 4. rütbeden Mecîdî Nişanı verilmesi talebi bu süreç içinde 24 Eylül 1311/ 6 Ekim 1895 tarihinde yeniden dile getirilmişse de incelediğimiz arşiv belgelerinde kabul edildiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.[860]

Burdur Mevlevihanesi'nin Tahsisatının Düzenlenmesi

Hakkında kaynaklarda yeterince bilginin bulunmadığı mevlevihanelerden biri de Burdur Mevlevihanesi'dir.[861] Ulu Cami'nin kıble tarafında biraz daha aşağıda yer alan Burdur Mevlevihanesi'nden günümüze hiç eser kalmamıştır.[862] Ne zaman ve kim tarafından kurulduğu hakkında herhangi bir bilgimizin olmadığı Burdur Mevlevihanesi'nin 19. yüzyıldan önceki şeyhleri hakkında da yeterli bilgimiz yoktur. 19. yüzyıl başlarında ise Mevlevihanenin taamiye ihtiyacının karşılanması amacıyla 10 Za 1214 / 5 Nisan 1800 tarihli dergâh şeyhi tarafından verilmiş olan dilekçeye göre mevlevihane şeyhliği görevinde El-hâcc Ali Dede bulunmaktadır.[863] 02 S 1272/ 14 Ekim 1855 tarihli bir diğer arşiv belgesinde ise Burdur Mevlevihanesi şeyhi

859 BOA. İ. ML. D.N: 13, G.N.: 1312/Ş-09.
860 BOA. DH. MKT. D.N: 261, G.N.: 44.
861 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 335.
862 M. Sadık Akdemir, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığı Altında XIX. Yüzyıl Burdur Vakıfları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2007/1, sy.18, s. 107.
863 BOA. C. EV. D.N: 291, G.N.: 14839.

olarak Şeyh Mehmed Efendi'nin ismi geçmektedir.[864] 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise dergâh şeyhliğini Ali Rıza Dede yürütmektedir. Burdur Mevlevihanesi Postnişini Ali Rıza Efendi yazdığı dilekçesinde, Mevlevihaneye tahsis edilmiş olan aylık 450 kuruş taamiyenin bir emre dayanılmadan mahalli evkaf idaresince 300 kuruşa düşürüldüğünü ve dergâhın idaresinin zorlaştığından bahsederek taamiyenin eskiden olduğu gibi 450 kuruş olarak verilmesini istemiştir. Bu dilekçe üzerine mahalli yetkililere durum sorulmuş ve neticede bu gibi taamiyelerden tenzilat yapılmasına dair bir karar olmadığı, çıraklık ve saire maaşlarından tenzilat yapılması hakkında daha önce yazılan genel tahrirat üzerine bazı evkaf idarelerince taamiyelerden de yanlışlıkla tenzilat yapıldığı ifade edilmiştir. Mahalli evkaf idarelerinden verilen bilgide, müracaat olduğunda yapılan tenzilatın yine iade edildiğinden bahsedilmiştir. Bu açıklamalar üzerine tenzil edilen 150 kuruşun iadesiyle taamiyenin yeniden aylık 450 kuruşa yükseltilmesi ve yapılan 150 kuruş zammınd a 1310/1894 senesi bütçesine zam ve ilave edilmesi Şûrayıdevlet azaları tarafından münasip görülmüştür. Bu husus padişah tarafından da uygun bulunarak 8 Ş 1312/ 4 Şubat 1895 tarihinde gereğinin yapılması emredilmiştir.[865]

İzmir Mevlevihanesi'nin Taamiyesinin Düzenlenmesi

Daha önce Sultan Abdülmecid döneminde padişahın da katkılarıyla kurulmuş olduğunu ifade ettiğimiz İzmir Mevlevihanesi, yeni kurulmuş bir mevlevihane olduğu için masraflarının karşılanabilmesi noktasında da devamlı sıkıntılar çekilmiş olan mevlevihanelerden biridir. Aydın Vilayeti valisi tarafından 18 Ra 1304/15 Aralık 1886 tarihinde gönderilen yazıda Sultan Abdülmecid Han'ın İzmir'de inşa ettirmiş olduğu Mevlevihaneye mal sandığından tahsis edilmiş olan 2412 kuruş taamiye bedelinin 1283/ (1866-67) yılında yapılan genel taksimatta müstesna tutulmuşken daha sonra yapılan düzenlemede taamiyenin 1.716 kuruşa indirildiği ifade edilmiştir. Mevlevihaneye tahsis edilmiş olan ödenekte yapılan bu tenzilat Mevlevihanenin gelen giden misafirleri pek çok olduğu ve kalan taamiyesi yetme-

864 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 167, G.N.: 10.
865 BOA. İ. EV. D.N: 9, G.N.: 1312/Ş-06

diği gibi başka bir geliri de olmadığı için gelip giden fukara ve dervişlerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasında birçok sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur. Aydın Valisi, geçen günlerde aynı durumda olan Bursa ve Kudüs Mevlevihanesi postnişinlerinin dilekçeleri üzerine tayinat bedellerinin eski miktarlarına yükseltildiğini, aynı şekilde İzmir Mevlevihanesi'ne tahsis edilmiş olan tayinat bedelinin eski miktarına yükseltilmesini istemiştir.[866] Valinin göndermiş olduğu bu dilekçe üzerine hazinenin içinde bulunduğu duruma nazaran 2 B 1304/ 27 Mart 1887 tarihinde tenzil edilen miktardan yalnızca bir kısmının iadesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Taamiye bedelinin asli haline yükseltilmesi için ilerleyen dönemlerde hazinenin imkânları çerçevesinde gayret gösterilmesi hususunda da 15 Ca 1307/ 7 Ocak 1890 tarihinde irade-i seniyye buyurulmuştur.[867] Ancak üç yıl sonrasına ait olan bu belgeden bu düzeltmenin çok geç yapıldığını anlıyoruz.

Bursa Mevlevihanesi'nin Taamiyesinin Artırılması

Mevlevihanelerin asitane olarak kabul edilenlerinden olan Bursa Mevlevihanesi'nin[868] taamiye bedelinde de tenzilata gidilmiştir. Gerçekleştirilen bu tenzilat neticesinde dergâhın yönetiminde sıkıntıya düşen Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi kaleme aldığı dilekçesinde Sultan Abdülaziz döneminde Galata Mevlevihanesi emsal alınarak Bursa Mevlevihanesi'ne tahsis edilen tayinatın sonradan nakdi olarak verildiği ifade edilmiştir.[869] Mehmed Şemseddin Efendi, bu miktarın da birkaç defa indirime tabi tutularak verilmesi nedeniyle dergâhta bulunan fukaranın sıkıntı çekmekte olduklarından bahsederek tayinatın asli haline getirilmesini talep etmiştir. Şemseddin Efendi'nin bu talebi üzerine gereğinin yapılması için Maliye Nezareti'ne tebligatta bulunulmuştur. Gelen cevapta ise dergâhın günlük, 10,5 kıyye 50 dirhem nân-ı adi ve yarım kıyye 100 dirhem nân-ı has, 9 kıyye et, aylık 279 kıyye 60 dirhem pirinç ve senelik 10 baş kurbanlık koyun ayni ve aylık 950 kuruş nakdi taamiyeleri olduğu belirtilmiştir. Tayinatın daha önceki teftişlerde kesilerek, daha sonra da

866 BOA. İ. DH. D.N: 1029, G.N.: 81070
867 BOA. İ. DH. D.N: 1168, G.N.: 91325
868 Mehmed Şemseddin, s. 495-517; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 181.
869 BOA. İ. DH. D.N: 868, G.N.: 69417.

ayni verilenlerin nakde çevrilerek 1282 senesi Mayıs ayının 10'undan itibaren aylık 2.500 kuruş tahsis edildiğini ve bu miktardan da indirime gidildiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine 5 R 1300/11 Şubat 1883'te ayni olarak verilen tayinatın eskiden olduğu gibi verilmesine devam edilmesi ve nakdi olarak verilen 950 kuruşun da nakden verilmesine devam edilmesi emredilmiştir.[870] Bununla birlikte yapmış olduğu güzel hizmetlerden dolayı 5 N 1319/ 16 Aralık 1901'de Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi'ye üçüncü rütbeden bir Mecidî Nişanı da verilmiştir.[871]

Sultan Abdülhamid döneminde mevlevihanelere yapılan tevcihler, tanman vergi muafiyetleri ve tahsis edilen tayinatlar yanında mevlevihanelerde şeyh bulunan kişilerin hayatlarında kendilerine tahsis edilmiş olan maaş vb. ödemelerin de vefatlarından sonra yerlerine geçen evlatlarına veya diğer meşayihe tahsis edildiği söz konusudur. Yine zaman zaman mevlevihane şeyhlerinin istidaları neticesinde maaşlarına zam yapıldığı durumlar da olmuştur. Yapılan yardım ve tevcihleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

İlk olarak Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhinin kesilen maaşının yeniden tahsisi dile getirilebilir. Şeyh Hüseyin Efendi'nin maaşı olan 1152 kuruş daha önce Meclis-i Mebûsân kararıyla kesilmişti. Ancak bu gibi kesilen maaşların araştırılarak ihtiyacı görülenlere eskiden olduğu gibi ödenmesi yine Meclis-i Mebûsân kararından olduğu için Beşiktaş Mevlevihanesi'nin de gelirinin yetersiz olduğu anlaşıldığından 15 C 1302/ 1 Nisan 1885'te bu maaşın küsuratları ile beraber tahsisi kararlaştırılmıştır.[872]

Musul Mevlevihanesi Şeyhi Salih Efendi'nin 1 Kânûn-ı sânî 1293/ 13 Ocak 1878 tarihinde vefat etmesi üzerine dergâha kayd-ı hayat şartıyla verilmekte olan buğday vb. yıllık verilen yardımların kesilmesi üzerine dergâhın kapanma tehlikesi söz konusu olmuştur. Bu ihtimalin bertaraf edilmesi için kesilmiş olan bu buğdayın dergâhın taamiyesine sarfedilmek üzere dergâh şeyhi Mehmed Hamdi Dede Efendi'ye tevcih edilmesinin istenmesi üzerine Şûrayıdevlet'ten de bu minvâlde karar alınmış ve 4 N 1297/ 10 Ağustos 1880'de tevcihi uygun görülmüştür.[873]

870 BOA. İ. DH. D.N: 876, G.N.: 69900.
871 BOA. İ. TAL. D.N: 268, G.N.: 1319/N-10.
872 BOA. İ. ŞD. D.N: 73, G.N.: 4317.
873 BOA. İ. ŞD. D.N: 51, G.N.: 2582.

Bu dönemde Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Rıza Efendi'nin maaşına da zam yapılması söz konusudur. Daha önce ifade ettiğimiz üzere annesi Nevnihâl Kadın'dan münhal olan 41,5 kuruş ve amcası Mehmed Arif Dede'den kalan 83 kuruş, toplam 124,5 kuruş maaş 20 R 1303/ 26 Ocak 1886'da Şeyh Ali Rıza Dede'nin maaşma zam olarak eklenmiştir.[874] Bunlara ek olarak 21 L 1303/ 23 Temmuz 1886'da Ali Rıza Efendi'ye, amcası Mehmed Arif Dede'nin vefatıyla münhal olup Evkaf Hazinesi'nden verilen aylık 44 kuruş, yine Maliye Hazinesi'nden aylık 90 kuruş ve üç ayda bir verilen 73,5 kuruş olmak üzere toplamda 158,5 kuruş maaş daha tahsis edilmiştir.[875]

Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Rıza Efendi'nin maaşma yapılan bu eklemelerden sonra Mevlevihane hücrenişinlerinden Osman Nuri Dede'de aylık 100 kuruş maaş isteğinde bulunmuştur. Osman Nuri Dede'nin bu isteği de Hazine-i Hassa'dan verilmek üzere 15 S 1311/ 28 Ağustos 1893 tarihinde kabul edilmiştir.[876]

Sultan Abdülhamid döneminde mevlevihanelerin tayinatları ve tamiratları ile ilgilenildiği gibi diğer müştemilatlarında görülen eksiklikler de giderilmeye çalışılmıştır. Galata Mevlevihanesi Şeyhi Atâullah Efendi 30 Ca 1300/ 8 Nisan 1883 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde, Galata Mevlevihanesi avlusundaki türbesinde medfun bulunan Şârih-i Mesnevi Şeyh İsmail Ankaravî hazretlerinin sandukaları üzerine örtülmüş bulunan Kâbe örtüsünün her nasıl olduysa geçen günlerde çalınmış olduğunu ifade ederek merhumun türbesine konulmak üzere Hazine-i Hümâyûndan veya uygun bir yerden yeterli miktar örtünün kendisine verilmesini niyaz etmiştir. Şeyh Atâullah Efendi'nin bu isteği üzerine 9 C 1300/ 17 Nisan 1883 tarihinde Ravza-yı Mutahhara'dan kaldırılmış olup Medîne'den gelen kutsal emanetler hazinesinde bulunan puşideden münasip miktarının Şârih-i Mesnevi Şeyh İsmail Ankaravî hazretlerinin sandukaları üzerine örtülmesi için gönderilmesi emredilmiştir.[877]

874 BOA, İ. DH. D.N: 976, G.N.: 77081.
875 BOA, İ. DH. D.N: 996, G.N.: 78655.
876 BOA. Y. MTV. D.N: 82, G.N.: 139.
877 BOA. Y. PRK. HH. D.N: 10, G.N.: 40.

Mevlevi Önde Gelenlerine Nişan Verilmesi

Dünya genelinde, devletlerin varlığı, birliği, bütünlüğü ve gelişiminde üstün gayret, hizmet ve özveri ile çalışarak önemli başarılar kazanan ve bu başarılarıyla toplumu etkileyen kişilere verilen nişanlar[878] Osmanlı Devleti'nde de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan nişan, 1839'da Sultan Abdülmecid'in hükümdar olmasıyla iyice yerleşmiş ve nizamnameye bağlanarak beratları ile verilmeye başlanmıştır.[879] Sultan Abdülhamid döneminde içinde bulunulan konum itibariyle siyasi anlamda olsun, sosyal anlamda olsun yararlılık gösteren Mevlevi müntesiplerine ve mevlevihane şeyhlerine de çeşitli dereceden liyakat nişanları verilmiştir. Bu gösterilen yararlılıklar ve hizmetler çok farklı alanlarda olabilmektedir. Mesela Edirne Mevlevihanesi Şeyhi Ali Eşref Efendi, Edirne'de bulunan kur'a ve redif erleri muayene meclislerinde bulunmuş ve faydalı hizmetler ifa etmiştir. Şeyh Ali Eşref Efendi'nin yapmış olduğu bu hizmetler esnasında işin bitmesine kadar çalışmasına devam ederek güzel hizmette bulunması üzerine, taburda görev yapan, tabur kâtibi, ilgili yüzbaşılar, binbaşılar ve teğmenlerden oluşan 12 asker tarafından 2 Mart 1297/14 Mart 1881 tarihinde nişan-ı âli ile taltif edilmesi isteğiyle bir mazbata kaleme alınarak imzalanmıştır. Kaleme alınan bu mazbata, Harbiye Nezareti'nde ilgili kalemlerde işlem görmüş ve daha sonra Ali Eşref Efendi'ye 3. rütbeden Mecidî Nişanı[880] verilmesi 5 C 1298/ 5 Mayıs 1881 tarihinde padişah tarafından da uygun görülmüştür.[881]

Sultan Abdülhamid döneminde nişan-ı âli ile taltif edilen tek mevlevihane şeyhi Ali Eşref Efendi değildir. Bu dönemde birçok mevlevihane şeyhine nişanlar verilmiştir. Bunları sıralayacak olursak; 11 Ş 1314/ 15 Ocak 1897 tarihinde Gelibolu Mevlevihanesi Şeyhi Burhanettin Efendi'ye 3. rütbeden Mecidî Nişanı verilmesi,[882] İzmir Mevlevihanesi Şeyhi Nurettin Efendi'nin 28 Ra 1314/6 Eylül 1896 tarihinde 3. rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edilmesi,[883] Yine Halep Mevlevihanesi'nde şeyh olan Vacid

878 Eralp, s. 683.
879 Eralp, s. 684. Mecidî Nişanı için bkz. s. 127 dipnot 380.
880 Mecidi Nişanı beş dereceli olarak 1851 yılında çıkarılmıştır. Bkz. Eralp, s. 684.
881 BOA. İ. DH. D.N: 828, G.N.: 66707.
882 BOA. İ. TAL. D.N: 108, G.N.: 1314/Ş-30.
883 BOA. İ. TAL. D.N: 103, G.N.: 1314/Ra-136.

Dede'nin yerine Halep Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilmiş olan Amil Çelebi'nin 3. rütbeden olan Mecidî Nişanının Halep Valisi tarafından Sadarete ve Meşihate 6 L 1312/ 2 Nisan 1895 tarihinde yazılan yazılar neticesinde 5 Z 1312/30 Mayıs 1895 tarihinde 2. rütbeye değiştirilmesi,[884] yine 10 Ra 1318/ 8 Temmuz 1900 tarihinde Halep Mevlevi şeyhi Mustafa Muzaffer Dede'ye 4. rütbeden Mecidî Nişanı verilmesi,[885] Kerkük Mevlevihanesi Şeyhi Hamdi Efendi'ye 20 Haziran 1302/ 2 Temmuz 1886 tarihinde 5. rütbeden Mecidî nişanı ihsan edilmesi,[886] daha sonra Hamdi Efendi'nin 5. rütbeden olan bu nişanı 21 N 1304/13 Haziran 1887 tarihinde 4. rütbeden Nişan-ı Osmani'ye[887] çevrilmiştir.[888] Yine Kerkük Mevlevi Şeyhi Haydar Efendi de yapmış olduğu hizmetlerden dolayı 9 Za 1312/ 4 Mayıs 1895 tarihinde 5. rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edilmiştir.[889] Midilli Mevlevihanesi Şeyhi Nazif Efendi'ye de ifa ettiği hizmetler dolayısıyla Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından 3. rütbeden Mecidî Nişanı verilmesi teklif edilmiş ve bu teklif te kabul edilerek 4 M 1317/ 15 Mayıs 1899 tarihinde Şeyh Nazif Efendi'ye 3. rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir.[890] II. Abdülhamid döneminde daha sonra Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini olduğunda bir statü yarışına girip, II. Abdülhamid'e muhalif bir tutum sergileyecek olan Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Abdülvahid Çelebi Efendi'ye de 18 B 1305/ 31 Mart 1888 tarihinde 2. rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir.[891] Yine Ankara Valisi Âbidin Paşa 27 Ş 1304/ 21 Mayıs 1887 tarihinde yazdığı tahriratında Ankara Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Besim Efendi'nin oğlu Hüsameddin Efendi'nin dirayet ve liyakâtından bahsederek taltif edilmesi için kendisine rütbe-i salise tevcih edilmesini istemiştir. Aradan geçen dört aylık süre zarfında kendisine herhangi bir cevap gelmemesi üzerine 20 Z 1304/9 Eylül 1887 tarihinde yeniden bir tahrirat kaleme alarak rütbe-i salise isteğini yenilemiştir. Bu

884 BOA. İ. TAL. D.N: 80, G.N.: 1312/Z-037.
885 BOA. İ. TAL. D.N: 217, G.N.: 1318/Ra-17.
886 BOA. İ. DH. D.N: 1011, G.N.: 79849.
887 Nişan-ı Osmani, Sultan Abdülaziz döneminde dört dereceli olarak düzenlenmiştir. Eralp, s. 684.
888 BOA. İ. DH. D.N: 1033, G.N.: 81400.
889 BOA. DH. MKT. D.N: 370 G.N.: 77.
890 BOA. İ. TAL. D.N: 175, G.N.: 1317/M-19.
891 BOA. İ. DH. D.N: 1073, G.N.: 84216.

ikinci tezkire üzerine 27 Kanun-ı evvel 1303/9 Ocak 1888 tarihinde padişah tarafından gereğinin yapılması emri verilmiştir.[892]

Mevlevilerle İlgili Vakalar

Osmanlı toplum hayatına baktığımızda tasavvuf erbabının da gündelik hayatlarını sürdürürken çeşitli hadiselerle karşı karşıya kalmaları ve yaşanan bu hadiselerin ilgili makamlara aksetmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum Mevlevi tarikatı mensupları için de geçerlidir. Şeyh aileleri ve mevlevihanelerde bulunan dervişlerin sosyal yaşam içinde gerek kendi aralarında gerekse devlet görevlileri veya yöre halkı ile aralarında bazı sorunlar yaşanmıştır. Daha önce örneklerini verdiğimiz üzere benzeri durumlar Sultan II. Abdülhamid döneminde de sıklıkla tekrar etmiştir. Bu dönem ile ilgili olarak incelediğimiz arşiv vesikalarında Mevlevilerle ilgili olarak merkezi hükümete intikal eden birçok hadiseye tesadüf olunmaktadır. Bunun yanında Sultan II. Abdülhamid, özellikle Şehzade Reşad'ın Mevlevi olması nedeniyle İstanbul'daki Mevlevi şeyhlerini de kontrol altında tutmaya çalışmış ve faaliyetlerinden hafiyeleri ve resmi görevliler aracılığıyla haberdar olmuştur. Esasında Sultan Abdülhamid'in şehzadelik yıllarında Mevlevilerle arası iyi idi. Zaman zaman Sultan Abdülmecid'le ya da yalnız olarak Yenikapı Mevlevihanesi'ne gitmiştir.[893] Tahta geçmesi esnasında da fetvanın gecikmesi nedeniyle ortaya çıkan tereddütün izâle edilmesinde Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin önemli bir rolü olmuştu.[894] Mesnevi okutmakla görevlendirdiği[895] Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede ile başlangıçtaki bu iyi ilişkiler ileride bozulmaya yüz tutmuştur. 3 Ca 1297/ 13 Nisan 1880 tarihli bir belgeden Sultan Abdülhamid'in Osman Selahaddin Dede hakkındaki bazı iddiaların araştırılması emri verdiğini ve bu iş için kurulan komisyonun sunduğu raporda meselenin oldukça önemli olduğu ve soruşturmanın genişletilmesinin uygun olduğu ifade edilmektedir.[896] Şimdilik

892 BOA. İ. DH. D.N: 1061, G.N.: 83272.
893 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 151.
894 Ölmez, s. 362.
895 BOA. Y. EE. D.N: 14, G.N.: 130.
896 BOA. Y. EE. D.N: 75, G.N.: 15.

soruşturmanın ne şekilde sonuçlandığına dair bir bilgimiz yoktur. Osman Salahaddin Dede'nin 15 L 1302 /28 Temmuz 1885 tarihinde yazmış olduğu dilekçesinde, Sultan Abdülhamid'in cülusunun başlangıcında nail olduğu iltifatlardan dolayı teşekkür ettikten sonra Mesnevi anlatmak üzere görevlendirildiğini ve bu görevi yerine getirmek için gayret ve ihtimamla çalıştığını ifade etmiştir. Osman Salahaddin Dede, kendi işleriyle meşgul olduğu halde bazılarının padişah aleyhinde sözler söylediği şeklinde hakkında iftira attıklarını ve bu durumun kendisine korku ve endişe verdiğini ifade etmiştir. Dede, kendisine verilen görevi yerine getirmekle ilgilendiğini ve adeta uzlete çekildiğini, iki seneden beridir yakalanmış olduğu şiddetli hastalıktan dolayı da yatağa esir düştüğünden bu uzletin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bu hale rağmen vazifesini yerine getirme hususunda gaflet göstermediğine şahitlerin bulunduğunu, bu esnada herhangi bir vesile ile kesinlikle olumsuz bir muamelede bulunmadığını ve kötü sözler sarfetmediğini yinelemiştir. Osman Salahaddin Dede, hakkında bu şekilde söylentiler çıkmasının kendisini çok üzdüğünü, hakkında isnad edilen suçların iftira olduğu ve ulu'l emre itaat etmenin gerekliliği gibi hususları tekrar ettikten sonra hakkındaki suçlamalardan dolayı affını talep etmiştir.[897] Osman Salahaddin Dede'nin yazmış olduğu bu mektuptan kendisine hangi suçlamaların isnat edildiğini net bir şekilde anlayamasak da kendisine atfedilen suçların özellikle Midhat Paşa ile ilişkisi ve yönetim aleyhine sarfedilen sözlerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Sultan Abdülhamid'in Mevleviler üzerindeki kontrolü sadece mevlevihane şeyhleriyle sınırlı kalmamış ailelerinin yapmış oldukları faaliyetler de rapor edilmiştir. Mesela Osman Salahaddin Dede'den sonra Yenikapı Mevlevihanesi postnişini olan Celaleddin Efendi'nin kardeşi Şeyh Kemal Efendi'nin bazı özel işlerinin halletmek için Balıkesir'e gittiği de Zaptiye Nazırı tarafından 28 Temmuz 1310/ 9 Ağustos 1894 tarihinde rapor edilmiştir.[898]

II. Abdülhamid döneminde İstanbul mevlevihaneleri için sürdürülen bu baskılar, özellikle de Yenikapı Mevlevihanesi'nin kontrol altında tutulması Osman Salahaddin Dede'nin vefatından sonra daha da artmıştır.

897 BOA. Y. EE. D.N: 14, G.N.: 130.
898 BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 13, G.N.: 70.

Onun yerine postnişin olan oğlu Celaleddin Dede, bu baskıdan oldukça muzdarip olmuştur.[899] Özellikle Mevlevihanede gerçekleştirilen mevlîd-i şerîf kıraati gibi programlar mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmış, muvaffak olunamadığı hallerde de aşağıda liste halinde verdiğimiz üzere mevlîd-i şerîf programına katılan kişiler saraya rapor edilmiştir.[900]

Mehmed Ziyâ, böyle bir kandil gecesi okutulması düşünülen mevlîd-i şerîfi engelleme girişimini şu şekilde aktarır;

> Şeyh Osman Efendi'nin irtihâlinden bir müddet sonra, bir kandil gecesi ber-mu'tad mukabele icrasından sonra merhum-ı müşarünileyh namına mevlîd-i şerîf kıraât ettirilmesi karargîr olur, fakat zamanın hali malum olduğundan, işi dağdağaya vermemek için suret-i mahsusada davetiye yazılmaz; Şeyh Efendi ile biraderleri Hacı Kemal Efendi'den ve damatları Muhyittin Bey'den maada, kimsenin mevlit okunacağından malûmatı olmaz.
>
> Çarşamba günü akşamı, gece saat iki raddelerinde, dergâha şahsı meçhul biri gelir. Biraz oturduktan sonra, Şeyh Efendi'yi görmek arzu eylediğini söyler; Efendi biraz rahatsız olduğundan harem dairesine girmiş olduğu halde, verilen malumat üzerine, tekrar çıkarlar ve saraydan gönderildiği bilâhare anlaşılan memur ile görüştükten sonra, hilaf-ı mu'tad hiçbir şey yapılmayacağından bahis ile Şeyh Efendi tarafından yazılan tezkere mumayünileyhe tevdi' edilir, o da çıkar gider. Bu zatı müteakip, ol vakit Zaptiye Nezaretinde bulunan Nazım Paşa gelir ve Şeyh Efendi ile mülakat eder. Bu mevlîd meselesi Saray-ı Hümayun'a ne derece mübalağakarane ve hainane bir surette aksettirilmiş ki, bir gecede bir birini müteakip dört- beş memur tekkeye vürut etmiştir.
>
> Nazım Paşa, Şeyh Celal Efendi ile görüştüğü esnada, dergâhta kandil gecesi yirmi sofra tertip ve ihzar edilmiş olduğunu ve mevlit okunacağını ve bu münasebetle birçok zevat davet edildiğini istihbarına binaen söylemesi üzerine Şeyh-i Mağfur, itidal-i demle, "Yanlıştır, daha ziyade olacak, pek iyi bilmiyorum ama biraderi çağı-

899 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 175.
900 BOA. Y. MTV. D.N: 68, G.N.: 126.

ralım, dergâhın aşçıbaşı olmak münasebetiyle doğrusunu o bilir, kendisinden soralım, fakat herhalde kırk sofradan aşağı olmasa gerek!" demesiyle Paşa, "Aman ne diyorsunuz, nasıl olur, kale haricinde, tenha bir yerde bu kadar halk nasıl toplanır?" diye mukabele edince, Şeyh Efendi hazretleri, " Bu dergâhı padişahımızın ecdadı it'am-ı fukara için açmışlardır. Leyali-i mübarekede buraya taam için gelenler civar mahallatta sakin birtakım fukara ve zuafadır. Kapamak elimden gelmez, ben tekke şeyhi olmak sıfatıyla gelenlere gidin diyemem. Ama padişah Hazretleri irade buyururlarsa kendileri kapatırlar; birde inzibattan filan da ben mesul olamam; siz zaptiye nazırı olmak sıfatıyla o ciheti düşünürsünüz; o, hükümetin bileceği iştir.." cevabını verir.

Paşa bu sözler üzerine, herhalde mevlîd-i şerîfin okutturulamayacağını suret-i katiyede ihtar ile avdet eyler. Nazım Paşa'nın avdetini müteakip Ser-hafiye Ahmed Paşa gelir. Bu zat, Şeyh Efendi ile hin-i mülakatta bâ-irade-i seniye geldiğini ve kendisine tebliğ olunan iradede, mu'tad veçhile yapılacak şeylere kat'iyen müdahale etmemesi, ancak hilaf-ı mu'tad bir şey yapılacağı takdirde mümana'at eylemesi lüzumu emir ve ihtar edilmiş olduğunu söyler. Kendisine verilen cevapta, kandil geceleri it'am-ı fukara vü dervişan ve mukabele icrası öteden beri mu'tad olduğu ve okunacak mevlit de Şeyh Efendi'nin pederleri merhum Osman Efendi namına ve suret-i hususiyede kıraât ettirileceği ve hariçten kimse davet olunmadığı beyan edilmiş olduğundan Ahmed Paşa, "Madem ki bana tebliğ olunan iradede mu'tad veçhile yapılacak şeylere müdahale olunmaması kat'iyen emredilmiştir, şu halde mevlîdi de okutursunuz; ben şimdi Zaptiye Dairesi'ne gidip Nazım Paşa ile birleşerek raporumuzu müşterek yazıp takdim edeceğiz; Efendimiz avdetimi bekliyor, bana öyle ferman buyurdular" der. Şeyh Efendi ise, Zaptiye Nazırı'nın yarım saat evvel men ettiği mevlîdi resmi bir iş'ar olmayınca okutamayacağını ve çünkü kendileri resmi, hükümet memuru olmadıklarından bu hususta mazur olduklarını ifade edince Paşa, "Yok yok, mevlîdi okutacaksınız, size resmen tezkere de gelecektir" deyip

avdet eder. Ertesi akşam, yani Perşembe günü akşamı da o tarihte polis müdürlüğünde bulunan ve bilahare Isparta Mutasarrıflığından infisal eden Hüsnü Bey gelir. Hüsnü Bey, Şeyh Celalettin Efendi hazretlerine hürmet-i mahsusası olduğundan ve hasbü'l-vazife o gece dergâha gelenlerin esamisini yazmaya mecbur bulunduğundan ve kendisinin mazur tutulmasından bahis ile dergâhın cümle kapısına nazır cihette bir oda tahsisini rica eder ve der ki, " Ben memurlarımı icap eden noktalara ikame ettim, onlar da vazifelerini icra edecekler." Ve fi'lhakika o gece vazifesini ifa eyler.[901]

Yukarıda izah ettiğimiz gerekçelerle mevlevihanelerin kontrol altında tutulmasına dair arşiv belgelerine de yansıyan birçok örnek mevcuttur. Zaptiye Nezareti'nden gelen 30 Eylül 1308/ 13 Ekim 1892 tarihli bir yazıda Adile Sultan tarafından gelecek Cuma günü Galata Mevlevihanesi'nde Mevlid-i şerîf okunmasına davet edilen kişilerin listesi verilmiş ve okunacak mevlidden dolayı da Zaptiye Nezareti'nden özel bir memurun bulundurulacağı ifade edilmiştir.[902] Bu isim listesine baktığımızda Galata Mevlevihanesi'nde okutulacak olan bu Mevlid-i şerîf'e İstanbul'daki farklı tarikatlara ait birçok dergâh şeyhi ile devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış kişilerin katıldığını ifade edebiliriz. Mevlid-i şerîfe katılan zevat şu isimlerden oluşmaktadır;

Sâbık Halep valisi Hasan Paşa, Kapudan-ı esbâk Vesim Paşa, Şûrayıdevlet azasından Rıza Bey, Sicil-i Ahval Komisyonu reisi Ali Rıza Efendi, Teşrifât-ı Divan-ı Hümâyûn Ferruh Efendi, Ramiz Paşa, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celilesinden bazı memurin, Defter-i Hakâni Nezâret-i Celilesinden bazı memurin, Beyoğlu Mutasarrıflığından bazı memurin, Altıncı Daire-i Belediye Müdiriyetinden bazı memurin, Kasımpaşa Mevlevihanesi Postnişini, Hüsameddin Uşşakî Postnişini, Ebu'r-Rıza Bedevi Postnişini, Ciğerim Dede Dergâhı Postnişini, Çürüklük Postnişini, Kadirihane Postnişini, Keşfî

901 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 175-177.
902 BOA. Y. MTV. D.N: 68, G.N.: 126.

Cafer Efendi Postnişini, Cihangiri Hasan Efendi Postnişini, Yahya Efendi Dergâhı Postnişini, Bahariye Mevlevihanesi Postnişini, Taşlıburun Postnişini, Şah Sultan Postnişini, Hasip Efendi Postnişini, Kaşgari Abdullah Efendi Postnişini, Şeyh Murad Postnişini, Kalenderhane Dergâhı Postnişini- Yenikapı Mevlevihanesi Postnişini, Hazret-i Sünbül Sinan Postnişini, Merkez Efendi Postnişini, Ramazan Efendi Postnişini, Nureddin Cerrahi Postnişini, Safveti Paşa Dergâhı Postnişini, Olanlar Dergâhı Postnişini, Kubbe Dergâhı Postnişini, Kuvvecilerde Abdüsselam Postnişini, Başmak-ı şerîf Postnişini, Âbid Çelebi Dergâhı Postnişini, Üsküdar Mevlevihanesi Postnişini, Nasûhî dergâhı Postnişini, Hazreti Haşim Postnişini, Şeyh Hafız Dergâhı Postnişini, Selimiye Dergâhı Postnişini.[903]

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi kontrol altında tutulan veya gelip gidenlerin belirlendiği tek dergâh Galata Mevlevihanesi değildir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Konya Mevlânâ Dergâhı ile merkezi hükümet arasında bir iletişim vasıtası haline gelip, siyasi konularda etkin bir hale gelen Yenikapı Mevlevihanesi de bu kontrol ve denetimlerden nasibini almıştır. Mesela zabtiye nazırı tarafından 11 Mart 1307/ 23 Mart 1891tarihinde yazılan bir yazıda Berat Gecesi olması nedeniyle Yenikapı Mevlevihanesi'nde verilecek olan yemeğe davet edilmiş olan misafirlerin listesinin gönderilmesi ve zaptiyece gerekli muamelenin yapılması görevlilere tebliğ edilmiştir.[904] Yine Zaptiye Nezareti'nden yazılan 5 B 1309/ 4 Şubat 1892 tarihli bir başka yazıda Regaib Kandili münasebetiyle Yenikapı Mevlevihanesi ve Merkezefendi dergâhında yatsıdan sonra mukabele ve deveran olacağı ve dışarıdan kimsenin bulunmayacağı haber alınmış olduğundan zabitan ve özel memurlar bulundurularak dikkatli davranılması emredilmiştir.[905]

Yukarıda örneklerini verdiğimiz denetlemelerle, Mevlid-i şerîf ve diğer programlara katılanların kimler olduğu ne kadar sürdüğü gibi bilgilerin toplanması ve istihbarat çalışmaları sürekli hale gelmiştir.

903 BOA. Y. MTV. D.N: 68, G.N.: 126.
904 BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 7, G.N.: 87.
905 BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 9, G.N.: 72.

Öyle ki yukarıda verdiğimiz örneklere ek olarak aşağıda görüleceği üzere mevlevihanelerde mübarek gün ve gecelerde düzenlenen Mevlid-i şerîf ve diğer programa katılan zevatın belli başlıları isim isim tespit edilmiş ve neler yaptıkları vs. aktarılmıştır. Bunlara örnek teşkil etmesi açısından ve mevlevihanelerdeki bu programlara iştirak eden farklı kesimlerden insanların bilinmesi açısından aşağıdaki bilgileri ve isim listelerini gösterebiliriz.

Adile Sultan'ın, Beyoğlu'nda Galata Mevlevihanesî'nde 21 Ra 1312/22 Eylül 1894 tarihinde okuttuğu Mevlid-i şerîfe Adile Sultan'ın Başağası Kamil Ağa ve 500'ü aşkın ahalinin katıldığını bildiren bir jurnal şehremini tarafından kaleme alınmıştır. Jurnalde Mevlid-i şerîfin sonunda Ebur'r-rıza Dergâhı Şerîfi Postnişini Şeyh Nureddin Efendi tarafından padişaha sıhhatli ve uzun ömürler dileyen bir dua çevrildiği ve bütün katılanlar tarafından amin denildiği, herhangi bir olumsuz durumun gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Mevlid-i şerîfte hazır bulunan şeyhlerin ve bazı kişilerin isimleri de jurnale eklenmiştir. Bu listeye göre mevlidde hazır bulunan kişiler şunlardı;

Kulekapısı Mevlevihanesi Şeyhi Atâullah Efendi
Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Efendi
Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Efendi
Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Halid Efendi
Beşiktaş'ta Yahya Efendi Tekkesi Şeyhi Efendi
Beylerbeyi sakinlerinden Şeyh Hamil Efendi
İstanbul'da Tatlıkapı Sokağı Dergâhı Şeyhi Yahya Efendi
Üsküdar Yeniçeşme Şeyhi Efendi
Adile Sultan'ın Başağası Kamil Ağa
Beyoğlu Jandarma Alaybeyi Hüseyin Bey[906]

Yine zaptiye nazırı tarafından yazılmış olan bir başka yazıda 31 Temmuz 1314/ 12 Ağustos 1898 tarihinde Galata Mevlevihanesi'nde bir Mevlid-i

906 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzâtı (Bundan sonra Y. PRK. ŞH. olarak geçecektir) D.N: 5 G.N.: 29.

şerîf okutulduğu ifade edilmiş ve mevlîde katılanlarm da isimleri verilmiştir.[907] Bu listede bulunanlar şunlardır:

Meclis-i meşayih reisi Tarikat-ı Aliye-i Kadiriyeden Şeyh Ahmed Muhiddîn Efendi hazretleri
Meclis-i meşayih azâsı ve tarikat-ı aliye-i Sünbüliyeden Şeyh Ahmed Efendi
Meclis-i meşayih azâsından ve tarikat-ı aliye-i Sünbüliyeden Şeyh Rıza Efendi
Meclis-i meşayih azâsından ve tarikat-ı aliye-i Sünbüliyeden Şeyh Nuri Efendi
Sofiler dergâh-ı Postnişini tarikat-ı aliye-i Şabaniye'den Şeyh Yakup Efendi
Tarikat-ı Aliye-i Kadiriyeden Şeyh Beşir Efendi
Tarikat-ı aliye-i Rıfaîyeden Şeyh Rıza Efendi
Tarikat-ı aliye-i Rıfaîyeden Şeyh Rıza Aydın Efendi
Tarikat-ı aliye-i Rıfaîyeden Şeyh Rıza Hazım Efendi
Tarikat-ı Aliye-i Şabaniyeden Şeyh Ahmed Vasıf Efendi
Tarikat-ı Aliye-i Celvetîyeden Şeyh Galib Efendi
Sicill-i ahval komisyonu reis-i esbâkı Rıza Efendi hazretleri
Askeri tekâüd sandığı nazır-ı sabıkı Senih? Efendi hazretleri
Cemiyet-i rüsûmiye azasından Hüsnü Bey[908]

Bu dönemde İstanbul'da yukarıda ifade ettiğimiz gibi mevlevihane şeyhleri kontrol altında tutulup faaliyetleri izlenirken taşradaki mevlevihaneler içinde benzeri durumlar söz konusudur. Bu bağlamda İzmir Mevlevihanesi Şeyhi Nuri Efendi'nin de hükümet aleyhine olumsuz faaliyetlerde bulunduğu iddiası söz konusudur. Bu iddialar neticesinde 04 Ca 1317/ 10 Eylül 1899 tarihinde İzmir Mevlevihanesi Şeyhi Nuri Efendi ile Abdülhalim Memduh, Tokadizâde Şekip, Hizmet Gazetesi imtiyaz sahibi Doktor İbrahim Edhem ve başyazarı Nevzat Efendilerin Bitlis'e, dava

907 BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 21, G.N.: 73.
908 BOA. Y. PRK. ZB. D.N: 21, G.N.: 73.

vekili Hasan, Emlak Kalemi kâtiplerinden Mahmud, Muhassıl Ahmed ve Muhasip Cevdet Efendilerin Kastamonu'ya sürülmeleri emri verilmiştir.[909] Bu bilgilerden yola çıkarak Sultan Abdülhamid'in devlet içindeki diğer kesimlerde olduğu gibi tasavvuf erbabının da neler yaptığını, neler konuştuğunu, fikriyatını öğrenme hususunda gayret göstermiştir. İstanbul'daki mevlevihanelerde düzenlenen Mevlid-i şerîflere katılanların saptanması, mevlevihanelerde yapılan programın akışı gibi bilgilere sahip olmak istemesini o dönemde özellikle Şehzade Mehmed Reşad'ın Mevleviliğe mensup oluşuna bağlayabiliriz. Yine aşağıda detaylı sebeplerini açıklayacağımız üzere, yüzyılın sonlarına doğru Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini olan ve Manisa Mevlevihanesi şeyhliği esnasında hakkında verilmiş olan mahkûmiyet cezasını affettiği Abdülvahid Çelebi'nin merkezi hükümete karşı muhalif tavrına bağlayabiliriz. Yukarıda verilen bilgilere ek olarak özellikle taşradaki bazı mevlevihanelerde ortaya çıkan hadiseler başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Abdülvahid Çelebi'nin Affedilmesi

II. Abdülhamid döneminde saray ile Mevlevilik mensupları arasındaki ilişkiler noktasında belirleyici konumda olan kişilerden biri de Sultan Abdülhamid döneminin en önemli Konya Mevlâna Dergâhı şeyhlerinden olup, alevimeşrep kişiliğiyle de tanınan Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin son oğlu Abdülvahid Çelebi'dir.[910] Abdülvahid Çelebi, Çelebilik görevinden evvel adet olduğu üzere Manisa Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapmıştır. Abdülvahid Çelebi, Manisa Mevlevihanesi'ne şeyh olmadan önce, büyük kardeşi Mahmud Sadreddin Çelebi'nin kölesi Yaver'i Ocak-Şubat 1877 tarihlerinde meydana gelen bir kavga neticesinde yaralamıştır. Bu olay üzerine Abdülvahid Çelebi Efendi hakkında herhangi bir şikâyet olmamasına rağmen üç sene kürek cezası almıştır. Abdülvahid Çelebi'nin almış olduğu bu ceza üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mustafa Safvet Çelebi, 3 S 1300/14 Aralık 1882 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde Abdülvahid Çelebi Efendi'nin affını istemiştir. Mustafa Safvet Çelebi'nin bu isteği üzerine

909 BOA. İ. HUS. D.N: 77, G.N.: 1317/Ca-14.
910 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 236; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 71.

Adliye Nezareti'nden meselenin detayı sorulmuştur. Verilen cevapta, Konya Vilayeti istinaf mahkemesi tarafından köle Yaver ile Abdülvahid Çelebi arasında meydana gelen kavga esnasında Çelebi ile müdahil olan arkadaşları hakkında üç sene kürek cezasına hüküm verildiği ifade edilmiştir. Cevabi yazıda arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'da Yenikapı Mevlevihanesi'nde misafir kaldığı anlaşılan Abdülvahid Çelebi'nin cezalarını çekmeleri için gönderilmeleri hususunda 22 Kanun-ı evvel 1298/ 3 Ocak 1883 tarihinde Konya İstinaf mahkemesi müdde-i umumiliğinden bir tahrirat geldiği de belirtilmiştir. Bu hususun detaylıca anlaşılması için evrakının istenmesi üzerine 1294 senesi Muharrem ayı içinde (Ocak/Şubat 1877) Abdülvahid Çelebi Efendi ile Köle Yaver arasında meydana gelen kavga ve yaralamadan dolayı üçer sene süreyle mahkûmiyetlerine dair hükmün Temyiz Mahkemesince 3 Temmuz 1298/ 15 Temmuz 1882 tarihinde tasdik olunduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Yine bu doğrultuda Abdülvahid Çelebi Efendi'nin haiz olduğu sıfat-ı muhteremeye nazaran affının uygun olduğu ifade edilmekle beraber ceza kanunnamesinin 47. maddesinin son fıkrasına nazaran affedilmesinin padişah onayına bağlı olduğu, 20 Ocak 1883 tarihinde ifade edilmiştir. Bu esnada Abdülvahid Çelebi Efendi'nin kendisinin de affedilmesi talebiyle bir dilekçe kaleme aldığını görüyoruz. 25 B 1300/ 1 Haziran 1883 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde, ağabeyinin kölesi ile arasında geçen küçük bir münakaşanın sonrasında herhangi bir şikâyet olmadığı halde, altı sene sonra birtakım kötü niyetli kişiler tarafından bu hadisenin hükümete duyurulması üzerine yapılan tahkikat neticesinde hakkında ceza verildiğini, her ne kadar kanun hükümlerine itaat etmek herkes üzerine vacip olsa da atası Mevlânâ'nın ruhaniyetine hürmeten affedilmesini talep etmiştir. 1877 yılında meydana gelen bir kavga ve yaralama neticesinde olayın gerçekleştiği tarihte herhangi bir muhakeme ve yargılama söz konusu olmadığı halde olayın üzerinden altı yıl geçtikten sonra, Abdülvahid Çelebi'nin Manisa Mevlevihanesi şeyhliğine atanmasından sonra böyle bir meselenin ortaya atılıp Abdülvahid Çelebi için üç sene mahkûmiyet kararı alınması, Mevlevilikte post kavgaları ve vakıf meselelerinin geldiği boyutu göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Abdülvahid Çelebi Efendi'nin affedilmesi isteğiyle Çelebi Efendi'nin kaleme aldığı dilekçe üzerine

meselenin aslının anlaşılması emrini veren padişahın bu emri üzerine yukarıda izahını verdiğimiz üzere Adliye Nezareti'nden meselenin detayları sorulmuştur. Ve gelen cevabi yazılar üzerine 27 Ş 1300/ 3 Temmuz 1883 tarihinde Abdülvahid Çelebi'nin cezasının affedilmesi padişah tarafından uygun bulunmuştur.[911]

Halep Mevlevihanesi Şeyhliği Üzerinde Yaşanan Çekişmeler

Halep Mevlevihanesi,[912] asitane olarak değerlendirilen mevlevihaneler içinde yer alan ve Türkiye'de tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılmasından sonra Mevlevilik için merkez tekke hüviyetini kazanmış olan bir Mevlevihanedir. Halep Mevlevihanesi, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde gerek Çelebi ailesi arasındaki post kavgaları gerekse vakıflarının satışı ve usulsüz kullanımı ile ilgili olarak merkezi hükümet ve Konya Mevlânâ Dergâhı arasındaki resmi yazışmalara konu olmuştur. Halep Mevlevihanesi'nde yaşanan bu çekişmelerin başlangıç noktası olarak Halep Mevlevihanesi vakıflarından olan bir bahçenin ortasından yol geçtiği için ikiye bölünmesi üzerine yolun kuzeyinde kalan kısmın satılarak bedeliyle Mevlevihaneye ilave olunacak semahanenin inşa edilmesi ve harap olan harem dairesiyle dervişan hücrelerinin tamir edilmesi düşüncesini görmekteyiz. Bunlara ek olarak güney tarafındaki araziye bir akar yaptırılmasının vakıf için daha faydalı olacağı düşüncesiyle işlemin gerçekleşmesi için dergâh şeyhi Vacid Çelebi tarafından vilayette gerekli yerlere müracaat edildiği halde herhangi bir şey yapılmaması üzerine vakfın imarı hususunda yukarıda ifade edilen faaliyetlerin bir an önce yapılması için İstanbul'a müracaat edilmiştir. Bunun üzerine Halep'te bulunmuş olan Şûrayıdevlet Muhakemat Dairesi İkinci Başkanı Hasip Bey'in de bu konuda bilgisi olacağı düşünülerek mesele Hasip Bey'e sorulmuştur. Hasip Bey, vakıf hakkında bu işlemlerin yapılması için mahallince karar verildiğini ve şer'iye mahkemesinde teşebbüs edilmişken her nasıl olduysa ertelenmiş olduğunu ve Şeyh Vacid Çelebi'nin İstanbul'a müracaatının da bu yüzden gerçekleştiğini ifade etmiştir. Hasip Efendi'nin bu ifadesi üzerine, bu ertelemenin neden ve kim tarafından meydana getiril-

911 BOA. DH. MKT. D.N: 888, G.N.: 70700.
912 Kreiser, s. 107; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 190.

diği, Şeyh Vacid Çelebi'nin vakıfla ilgili yukarıda ifade ettiği isteklerin yerine getirilmesinde bir sakınca olup olmadığı ve mevzunun diğer ayrıntılarının izah edilerek acele olarak bildirilmesi 18 Z 1304/7 Eylül 1887 tarihinde Halep Vilayeti'ne gönderilen bir yazıyla istenmiştir.[913]

Halep Vilayeti'nden yukarıdaki istek ile alakalı olarak ne şekilde bir cevap verildiğini tespit edememekle beraber daha sonra vilayetten İstanbul'a gönderilen mahzarlarda ve diğer belgelerde[914] Şeyh Vacid Çelebi hakkında eğlenceye düşkün, türlü ahlaksızlıklar yapan biri olduğu ve bu nedenle mevlevihane şeyhliğinden azledilerek yerine daha münasip birinin tayin edilmesi isteğini içeren istekler dile getirilmiştir.[915] Şeyh Vacid Çelebi'nin Halep Mevlevihanesi vakıfları ile ilgili yapmak istediği bu tasarruf, Amil Çelebi'nin Halep Mevlevihanesi meşihatini ele geçirme girişimleri için bir dayanak olmuştur.

12 N 1308/21 Nisan 1891 tarihinde, mabeynden meşihate gönderilen tezkire suretinde, on iki[916] seneden beri Halep Mevlevihanesi postnişini olan Vacid Dede'nin, fısk ve işrete düşkün bir adam olduğu, tarikat adabına aykırı hal ve hareketlerini son dereceye vardırdığı ve dergâh vakıflarını heba etmekte olduğundan bahsedilmiştir. Bu hareketlerinden dolayı, Vacid Çelebi'nin yerine başka uygun birinin tayin edilmesi isteğini içeren, müdürler, imamlar ve diğer vatandaşlar imzasıyla Halep'ten gelen mahzar üzerine Vacid Çelebi'nin Halep Mevlevihanesi meşihatinden azledilmesi gerektiği iletilmiştir.[917] Meşihate gönderilen bu tezkire sonrasında, Halep Mevlevihanesi Şeyhi Vacid Dede'nin meşihatinin elinden alınmış olduğunu görüyoruz. Zira, meşihate gönderilen 16 Şubat 1307/ 28 Şubat 1892 tarihli bir belgede, hakkındaki şikâyetler üzerine meşihat uhdesinden alınmış olan Vacid Dede'nin meşihati tekrar almak için Konya'dan İstanbul'a geldiği belirtilmektedir. Yine Vacid Dede'nin Halep'e dönmesinin sakıncalı olacağından

913 BOA. DH. MKT. D.N: 1444, G.N.: 19.
914 KMMA Dosya No: 65/3.
915 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Bundan sonra Y. PRK. BŞK. olarak geçecektir) D.N: 21, G.N.: 7.
916 Belgede "*iki seneden beri*" yazmakla birlikte gerek Vacid Çelebi'nin kendi yazmış olduğu bir dilekçede on iki sene Halep Mevlevihânesi şeyhliğinde bulunduğunu ifade etmesi gerekse diğer kaynaklara istinaden (bkz. KMMA, Dosya No: 51/ 7, Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 201) "on iki sene" olarak kabul ettik.
917 BOA. Y. PRK. BŞK. D.N: 21, G.N.: 7.

bahseden Halep valisi ve naibinden gelen telgrafnâme padişaha sunulmuş ve bu hususta Meşihat tarafından da gerekli tahkikat yaptırılarak Vacid Dede hakkındaki fikir ve mütalaanın da arz edilmesi istenmiştir.[918]

Saraydan meşihate gönderilen yukarıdaki tezkireler ve Vacid Dede hakkındaki görüşlerin istenmesi üzerine meşihatten kaleme alman yazıda; Vacid Dede'nin Halep Mevlevihanesi şeyhliğinden azline sebep olan şikâyet hakkında çelebilik makamından bilgi istendiği ve bu hususta çelebilik makamından cevabi bir yazı geldiği ifade edilmiştir. Çelebilik makamından cevabi olarak gelen yazıda şikâyetlerin Vacid Dede'ye garezden dolayı yapılmış olduğunun anlaşıldığı, bu sebeple de şeyhliğinin iadesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Konya'dan gelen bilgiler sarayla da paylaşılmıştır. Ancak ahalinin Vacid Dede'den şikâyetlerinin devam ettiği, göreve iadesinin halk arasında hoşnutsuzluğa sebep olacağı için göreve iadesinin uygun olmayacağı Halep valisi tarafından bildirilmiştir. Halep Valiliğinin bu uyarısı üzerine, meşihatten çelebilik makamına gönderilen yazıda yukarıda bahsi geçen nedenlerle Vacid Dede'nin başka bir hizmetle kayırılması ve Halep Mevlevihanesi postnişinliğinde Amil Çelebi'nin bırakılmasının daha uygun bir iş olacağı ifade edilmiştir. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi, 19 Ş 1309/ 19 Mart 1892 tarihinde Sadarete yazdığı yazıda, Çelebi Efendi'ye bu hususları ilettiğini belirttikten sonra, esasında meydana gelen şikâyetlere binaen görevinden azledilen Vacid Dede'nin yerine bir başkası tayin edilmişken, hemen yeniden memuriyetin kendisine iade edilmesinin uygun olmayacağı belirtilmiş ve bu hususta padişah tarafından ne şekilde emir verilirse ona göre muamelede bulunulacağı ifade edilmiştir.[919] Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'nin sadarete göndermiş olduğu yukarıdaki cevap, 24 Ş 1309/ 24 Mart 1892 tarihinde padişah tarafından da uygun bulunmuştur.[920]

Halep Mevlevihanesi Şeyhi Vacid Dede ile ilgili şikâyet ve görevden alma hususu, onun dışında bu şekilde gelişmişken Vacid Dede, yazdığı bir dilekçesinde görevinden haksız yere alındığını ve iadesini istemiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasnif faaliyetleri esnasında tahmini tarih olarak 29 Z 1300/31 Ekim 1883 olarak tarihlendirilen ancak yukarıdaki yazışmalar

918 BOA. Y. PRK. BŞK. D.N: 25, G.N.: 40.
919 BOA. Y. MTV. D.N: 60, G.N.: 52
920 BOA. Y. PRK. BŞK. D.N: 25, G.N.: 75

doğrultusunda 1308/1309 1891/1892 tarihlerine ait olması gereken dilekçesinde Vacid Dede özetle şunları ifade etmiştir;

> Kendisinin Konya Mavlânâ Dergâhında on beş yıl sertariklik ve Aşçı Dedelik hizmetlerini ifa ettiğini ve bu hizmetlerine mükâfaten Halep Mevlevihanesi meşihatine tayin edildiğini ve orada da doğruluktan ayrılmayarak on iki yıl vazifesine devam ettiğini ifade etmiştir. Dede, bu süre içinde yağmacıların vazifesine karıştığını ve dergâh vakıflarının onların ellerine geçmesine izin vermediğinden dolayı günden güne şikâyetlerini artırdıklarından dolayı dergâh şeyhliğinden azli ile Konya'ya döndüğünü ve türbe ile alakalı olan zimmetini gösteren ve vilayet halkı tarafından düzenlenen mahzarla diğer evrakı Çelebi Efendi'ye göstererek hakkını aramak yoluna gitmiştir. Bu durum üzerine Çelebi Efendi'nin yaptırdığı tahkikat neticesinde Vacid Dede hakkındaki iftirâların, dergâhın vakıflarını ele geçirmek isteyen kişilerin eseri olduğunun anlaşıldığını belirterek meşihatin kendisine iade edilmesinin kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Ancak bu noktadan sonra nasıl olduysa şeyhülislamlık tarafından postnişinliğe iadesinin uygun bulunmayarak Halep Mevlevihanesi şeyhliğine özel vazifesi bulunan ve meşayih zümresine dahil olmayan Amil Çelebi'nin tayin edildiğini ifade etmiştir. Vacid Dede, Halep Mevlevihanesi şeyhliğine Amil Çelebi'nin atanmasıyla kendisinin açıkta kaldığını ifade etmiştir. Vacid Dede kendisinin evlad-ı zükûrdan olduğunu ve maişetini Mevlânâ'ya hizmet yoluyla kazandığını belirterek, görevinden azledilmesiyle kendisinin ve ailesinin büyük sıkıntıya maruz kaldığından dolayı merahim-i irade-i seniyye olarak Halep Mevlevihanesi şeyhliğinin kendisine iade edilmesini istemiştir. Vacid Dede, eğer bu isteği gerçekleşemezse, Halep Mevlevihanesi gibi olan Manisa, Selanik ve Bursa mevlevihanelerinden birine tayin olunmasını istemiştir.[921]

Yukarıda mabeyn ve şeyhülislamlık makamı arasındaki yazışmalarda da ifade etiğimiz gibi Çelebi Efendi tarafından Halep'teki görevine iade

921 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 8, G.N.: 22.

edilmesi doğrultusunda görüş belirtilmesine rağmen Halep valisi ve naibinden gelen bilgiler doğrultusunda hakkındaki şikâyetlerin devam ettiği gerekçesiyle Halep Mevlevihanesi şeyhliğinin kendisine iadesi gerçekleşmemiştir. Ancak 28 N 1311/4 Nisan 1894 tarihinde mağduriyetinin giderilmesi için başka bir mevlevihane şeyhliğine tayin olununcaya kadar maişetini temin için uygun bir miktar maaş tahsis edilmesi emredilmiştir.[922] 2 C 1314/ 8 Kasım 1896 tarihli bir belgeden anladığımıza göre Vacid Dede'nin Halep Mevlevihanesi şeyhliğinden azledildikten sonra aradan geçen dörtbeş seneye rağmen herhangi bir mevlevihaneye şeyh olarak atanmadığını öğreniyoruz. Belgede Vacid Dede'nin 12 Mart 1312/24 Mart 1896 tarihinde vefat ettiği ifade edilmekte ve karısı ve kızının kimsesiz ve çaresiz kaldıklarından dolayı, Vacid Dede'nin Konya Vilayeti emvalinden verilmekte olan maaşının tamamen ya da kısmen kendilerine tahsis edilmesi istenmektedir. Konya Vilayeti'nden gelen bu istek üzerine 2 C 1314/ 8 Kasım 1896 tarihinde verilen cevabi yazıda Vacid Dede'nin mahlul olan 1.000 kuruş maaşının bazı özel maaşlara karşılık tutulmuş olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenle boşa çıkacak maaşlardan karşılanmak üzere hanımı ve kızına 150'şer kuruş maaş tahsisi hakkında Maliye Nezareti'nden görüş belirtilmiş ancak Vacid Dede'nin hanımı ile kızının atûfet-i seniyyeye layık bulunması nedeniyle kendilerine 250'şer kuruş maaş bağlanması emri verilmiştir.[923]

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere gerek mevlevihane vakıflarının tasarrufu gerekse postnişinlik mücadeleleri zamanla siyasi bir hüviyet kazanmıştır. Halep Mevlevihanesi şeyhliğini biraz da vali ve naibin yardımları sayesinde elde eden Amil Çelebi'nin hükümetle ilişkilerinin iyi olması[924] onun meşihatte kalmasını sağlamıştır. Amil Çelebi aynı zamanda 21 Ra 1311/ 2 Ekim 1893 tarihinde üçüncü ve 05 Z 1312/ 30 Mayıs 1895 tarihinde ikinci dereceden Mecidî Nişanı ile de ödüllendirilmiştir.[925] Amil Çelebi'nin hükümetle olan iyi ilişkileri onun nüfuzunun artmasına ve yerel yöneticiler nezdindeki etkisi nedeniyle daha rahat hareket etmesine sebep olmuştur. Amil Çelebi hakkında özellikle mevlevihane

922 BOA. İ. HUS D.N: 22, G.N.: 1311/N-066.
923 BOA. İ. ML. D.N: 20, G.N.: 1314/C-02.
924 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 201.
925 BOA. İ. TAL. D.N: 80, G.N.: 1312/ Z-037.

vakıflarını kendi tasarrufu için kullandığı ve vakıfların azalmasına sebep olduğu gibi gerekçelerle şikâyet mektupları kaleme alınmıştır. Gerek Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderilen gerekse Evkaf Nezareti'ne gönderilen bu mektuplar neticesinde 1323/ 1905 yılında şeyhlik görevinden azledilip yerine Vacid Çelebi'nin oğlu Muhammed Sadeddin Dede tayin edilmişse de, Amil Çelebi kısa süre sonra yine Halep Mevlevihanesi şeyhliğine geri dönmeyi başarmıştır.[926] Amil Çelebi'nin geri dönmesinden sonra yine yapmış olduğu icraatlar sebebiyle hakkındaki şikâyetler devam etmiş ve meşrutiyetin ilanından sonra yine şeyhlik görevinden alınarak yerine tekrar Sadeddin Dede tayin edilmiştir.[927]

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi Hakkındaki Şikâyetler

19. yüzyıl Mevlevilik tarihine baktığımızda yüzyılın başında ve sonunda Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğinde bulunan şeyhlerin valilerle ve dolayısıyla merkezi hükümetle sorunlu olduklarını görürüz. Yüzyılın başında Hacı Mehmed Çelebi'nin Kadı Abdurrahman Paşa ile olan mücadelesi arşiv belgelerine yansırken yüzyılın sonlarında ise torunların siyasi mücadelesi söz konusudur. Kadı Abdurrahman Paşa'nın torunu olan bir başka Konya Valisi Ali Sürûri Paşa[928] ile Hacı Mehmed Çelebi'nin torunu olan Abdülvahid Çelebi'nin girmiş olduğu siyasi çekişmeler arşiv belgelerine yansımıştır. 1888 yılı ortalarında[929] kardeşi Mustafa Safvet Çelebi'nin ölümü üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine tayin olunan Abdülvahid Çelebi, Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında yirmi yıl dergâh şeyhliğinde bulunmuştur.[930] Abdülvahid Çelebi, görevde bulunduğu dönemde zaman zaman Sultan Abdülhamid aleyhinde konuşmuş ve padişahla kısmi bir nüfuz mücadelesine girmiştir. Sultan Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Konya Meram Bağları'nda Yıldız Köşkü adıyla süslü bir köşk yaptırıp, saray faytonlarına benzeyen faytonlarla şehirde gezen Abdülvahid Çelebi'nin fakir fukarayı gözettiği ve yardımlarda bulunduğu ifade edilmektedir.[931] Yine bu nüfuzunu kullana-

926 KMMA Dosya No: 51/3.
927 KMMA Dosya No: 51/3.
928 Bkz. Mehmet Süreyya, c.V. s. 1555.
929 BOA. İ. DH. D.N: 1090, G.N.: 85493.
930 Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 67.
931 Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 68.

rak memleket işlerine müdahale etmesi ve özellikle vakıflarla ilgili hususlarda yapmış olduğu uygulamalar ahalinin tepkisini çekmiştir.[932]

Abdülvahid Çelebi'nin vakıflarla ilgili yönetiminden şikâyetçi olanlar oldukça fazladır. Bu konuya 12 mahalle muhtarının imzaladığı şikâyetname bir örnek teşkil etmektedir. 21 Nisan 1306/ 3 Mayıs 1890 tarihinde kaleme alıp valiliğe sundukları bu dilekçede muhtarlar rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Bu rahatsızlıkların başında Abdülvahid Çelebi'nin talimatıyla ahalinin tasarrufunda bulunan 2.000'e yakın ev ve 200'e yakın dükkânın arsası Evkaf-ı Celâliye arazisi denilerek, ev ve dükkân sahiplerinin vakıf mütevellileri tarafından rahatsız edilmesi ve fahiş fiyattan kira istenilmesi vardır. Muhtarlar, ev ve dükkân sahipleri bu isteği reddettiklerini, ancak buna rağmen mütevellilerin Çelebi Efendi'nin nüfuzunu kullanarak bazı memurları etkilediklerini ve herhangi bir konu mahkemeye intikal ederse eski garip uygulamalara tesadüf olunduğu ve kamunun zarara uğratıldığını ifade etmişlerdir. Dilekçede bunların Hazreti Mevlânâ sülalesinden olmaları nedeniyle zükur ve inastan hangi kesime mensup olurlarsa olsunlar mensup oldukları zümreye istinaden sahip oldukları yarım imtiyazdan dolayı kibirlendiklerini ve kanunlara itaat eden halkı zor durumda bırakacak bir istidatta oldukları ifade edilmiştir. Vakfiyesiz olarak Konya Ovası'nda bir hayli araziyi zabt etmeleriyle beraber şehrin yakınlarında eskiden beri merâ olan ve 4.000'e yakın hane halkının hayvanlarına tahsis edilmiş arazinin şahıslara satılması da şikâyete konu olan başka bir husustur. Yine vakıf mütevellilerinden olup meclis idare azası olan Kerimüddin Efendi vasıtasıyla ne olduğu bilinmeyen bir vakfiyenin Nâib Abdürrahim Efendi'ye tasdik ve tescil ettirilmesi, gibi haller söz konusu olmuştur. Buna rağmen belirtilen dükkânlardan altısının vakıf olduğunu Nâib Efendi'ye tescil ettirmek için alakasız ve konu hakkında bilgisi olmayan kişileri şahit gösterdikleri gibi bazen baskı ve zor kullanıp bazı kişileri darp ettikleri halde hiçbir işleme maruz kalmamaları gibi durumlar dile getirilmiştir. Bunlara ek olarak Mevlevi meşayihine, mensubiyetlerinden dolayı askerlik vazifesinden istisna tutulmaları nedeniyle her askere alınma esnasında takındıkları neşeli tavrın halk üzerinde oldukça

932 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 16, G.N.: 75.

olumsuz tesirler uyandırdığı da ifade edilmiştir. Muhtarlar, Evkaf-ı Celâliye mütevellileri ile ilgili yukarıda ifade ettiğimiz şikâyetleri dile getirdikten sonra bu rahatsızlıklarının giderilmesi için gerekenin yapılmasını istemişlerdir. Muhtarların valiliğe ilettikleri bu şikâyet dilekçesinden sonra Konya Valisi Ali Sürûri Paşa tarafından 15 N 1307/ 5 Mayıs 1890 tarihinde mabeyne bu minvalde bir arıza yazılmıştır. Ali Sürûri Paşa, arızasında, yukarıdaki hususlara ek olarak Çelebi Abdülvahid Efendi'nin on kazadan ibaret olup her birinde bir ağnam memuru bulunması gerekli olan Konya vilayetinde 23 kişinin istihdamını teklif ettiği, meclis ve mahkemelere üye seçimine müdahale ettiğinden bahsetmektedir. Yine Konya'ya bağlı Karaarslan Köyü ahalisinin meralarını kanuna aykırı olarak sattığını ve Konya şehrindeki dükkânların ve diğer bazı akaratın Evkâf-ı Celaliye'den olduğunu ifade ederek fahiş miktarlarda kira talep ederek sahiplerini rahatsız ettiğine dair bilgileri tekrarlamış ve Çelebi Efendi hakkındaki görüşlerini etraflıca dile getirmiştir.

Vali, bir tekke şeyhinin mağrur bir şekilde devlet işlerine müdahalesinin kabul edilemeyeceğinden, Çelebi Efendi'nin hilaf-ı rıza olan bu hallerine meydan vermemeye dikkat ettiğini dile getirmiştir. Ancak Çelebi Efendi hakkında ahali tarafından yazılıp mahkemelere sunulan şikâyetnamelerin, Çelebi Efendi'nin mahkeme memurları ve diğer memurlar üzerinde bu memurlar için rütbe ve nişanlar alınmasına muvaffak olması nedeniyle sahip olduğu nüfuzdan dolayı hükümsüz kalacağını da ifade etmiştir. Haklarındaki iyi düşünceler nedeniyle saltanat-ı seniyyenin bunlar üzerindeki müsaade, merhamet ve sergilemiş olduğu toleransın kıymetini bilmeyen Çelebi Efendi'nin vazifesinin sınırlandırılmasıyla Anadolu'da Mevlevi tekkeleri bulunan yerlerde ve Konya'da var olduğunu zannettirdiği hayali iktidarın ortadan kaldırılması ve meydana getirdiği dalalet dairesinin genişletilmesine meydan verilmemesi için önerilerini sunmuştur.[933] Bu önerileri maddeler halinde sıralayacak olursak aşağıdaki gibidir:

a) Evkâf-ı Celâliye kapsamında kendilerine i'ta buyurulan ve vakıf köylerinin öşrünü toplama hakkı verilmişken öşür yerine nere-

933 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 16, G.N.: 75 (bkz. Ek 7).

deyse halkın elinden ürününün yarısını aldıkları için insafsızca muamelelerine son verilmesi.

b) Hükümet içinde hükümet gibi bir hale bürünen ferağ ve intikalât-ı muamele istisnasının kanunlarda belirtildiği şekilde devlet memurları tarafından yerine getirilip keyfi gerçekleşmekte olan haksız uygulamaların men' edilmesi.

c) Mevlevi meşayihinden birinin vefatı veya bir başka nedenle şeyhliğin boşalması durumunda diğer tarikatlar meşayihi hakkındaki nizamı gibi Meclis-i Meşayihin kararıyla beratı ihsan edilerek özellikle fakir Mevlevi şeyhlerini Kazgan Baha adıyla Çelebi Efendi'lere verdikleri külli paranın yük ve eziyetinden kurtarılması,

d) Müslüman olanların hepsi askere gitmekten şeref duyarken (*Gündüz külahlı gece silahlı*) tabir olunan ve daima ayak takımından insanlarla meşgul olup halkın ırz ve namusuna musallat olmaktan geri durmayan birtakım insanların evlad-ı Mevleviyeden ve onların akrabalarından denilerek askerlik görevinden istisna tutulmaları ve bu yolda bin türlü hileye başvurmalarının Konya halkına üzüntü verdiğinden "*güruh-ı Mevleviyeden*" olup da bil fiil meşihatte bulunanlardan başkasının askere alma kanununa tabi tutulması.

Vali paşa, bu saydığı tedbirlerden başka Çelebi Efendi'nin yarattığı rahatsızlığın giderilmesi için Abdülvahid Çelebi'nin Manisa Mevlevihanesi'ne gönderilmesini ve oradaki oğlu olan şeyhin Konya'ya gönderilmesini, veya ırz ve edebiyle hizmetini yerine getirerek önemli devlet ve memleket işlerine müdahale etmemesi hakkında Konya'da ilan edilmek üzere irade-i seniyyenin gönderilmesini istemiştir.[934]

Konya valisi tarafından kaleme alınan bu isteklerden kısa bir süre sonra Abdülvahid Çelebi'nin Niğde adliye memurluğuna müdahale babında yazmış olduğu yazı üzerine hükümet işlerine karışmaya hiç kimsenin hak ve salahiyeti olmadığı vurgulanarak Çelebi'nin hükümet işlerine karışmaktan men edilmesi ve gereğinin yapılması emredilmiştir.[935]

934 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 16, G.N.: 75.
935 BOA. İ. DH. D.N: 1181, G.N.: 92367.

Konya Valisi Ali Sürûri Paşa'nın Abdülvahid Çelebi ve Mevlânâ sülalesine mensup kişiler hakkında 15 N 1307/ 5 Mayıs 1890 tarihinde ağır bir dille kaleme aldığı bu yazı İstanbul'da önemli bir tesir meydana getirmiş ve Abdülvahid Çelebi'nin nüfuzunun sınırlandırılması için birtakım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler üzerine Abdülvahid Çelebi bir tahrirat kaleme alarak, mevlevihane vakıflarının da diğer vakıflar gibi hazine idaresi altına alınmasına teşebbüs edileceğinin duyulduğu, Evkaf-ı Celâliyenin diğer vakıflara uygulanan hükümlerden müstesna tutulduğu ve mevlevihane meşayihinin azl ve tevcihi, evkafının idaresine nezaret vazifesinin önceki çelebilerde olduğu gibi hatt-ı hümâyûnla uhdesine havale olunduğunu beyan etmiştir.[936] Çelebi, Evkaf-ı Celâliyeye uygulanan bu muafiyetin devam etmesi ve bütün Mevlevi dergâhları vakıflarının da bu muafiyetten yararlandırılarak fukara-yı Mevleviyenin daha fazla sıkıntıya sokulmaması isteğini de arz etmiştir. Çelebi'nin bu isteği üzerine, 19 Za 1307/ 7 Temmuz 1890 tarihinde Sadarete yazılan bir yazıda Abdülvahid Çelebi tarafından gelen bu tahrirat üzerine Meclis-i Hass-ı Vükelâda, Evkaf-ı Celâliye müstesna tutulmak üzere diğer vakıfların idarelerinin hazineye alınmasının kararlaştırılmış olduğu ifade edilmiştir. Padişah iradesinin de bu şekilde tecelli etmesi üzerine, genel mevlevihaneler meşayihinin azl ve tevcihi hususu, evkafının idaresine nezaret vazifesinin hatt-ı hümâyûnla çelebi efendilere verilmiş olduğuna dair açıklama ve fukara-yı Mevleviyenin sıkıntılara maruz bırakılmaması ve yukarıdaki hususların eskiden olduğu gibi devam ettirilmesi isteğinde bulunulmuştur.[937]

Görüldüğü gibi zaman zaman Konya valisinin bile karşısında aciz kaldığı Abdülvahid Çelebi'nin Konya'da sahip olduğu nüfuz sayesinde memleket işlerine karışması ve ahalinin şikâyetleri ile birlikte Konya valisinden gelen tavsiyeler üzerine birtakım tedbirler alınmış ve Abdülvahid Çelebi'nin siyasi nüfuzu sınırlandırılmak istenmiştir. Bu da genellikle günümüz hükümetlerinin de zaman zaman başvurduğu bir yöntem olan mali imkânların kısıtlanması ve çelebilik makamının bazı hak ve salahiyetlerinin elinden alınması şeklinde cereyan etmiştir. Vakıfların idaresi ve

936 BOA. DH. MKT. D.N: 1739, G.N.: 101.
937 BOA. DH. MKT. D.N: 1739, G.N.: 101.

mevlevihanelere şeyh tayini ile ilgili hususlara ek olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na taamiye olarak tahsis edilmiş olan senelik 100.000 kuruşluk meblağdan 28.000 kuruşluk, Çelebi Efendi'nin aylık 10.000 kuruş olan maaşından da 4.000 kuruşluk bir kesintiye gidilmiştir. Bu durum üzerine Abdülvahid Çelebi, 9 R 1309 / 12 Kasım 1891 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde gerçekleştirilen bu kesintiler üzerine dergâhın idaresinin zorlaştığından bahsederek taamiye miktarının ve maaşının yeniden eski haline yükseltilmesini talep etmiştir.[938]

Abdülvahid Çelebi'nin uyanıklığı, saraya karşı olan gücünün farkındalığı ve kendisinden şikâyetçi olanlar kadar yardıma muhtaç kişilerin yardımına koşması[939] sayesinde, kendisinden şikâyetçi olanlar kadar seveninin de olması, hükümeti Abdülvahid Çelebi'ye karşı temkinli davranmaya itmiş ve bazı kusurları görmezden gelinmiştir. Çalışmamızın Selanik Mevlevihanesi şeyhliği üzerinde hükümetle çelebilik makamı arasında yaşanan çekişmeleri ifade etmiş olduğumuz kısmında da görüldüğü üzere Abdülvahid Çelebi'nin sivri çıkışları ve üslubu çoğu zaman Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Efendi tarafından yumuşatılarak saraya yansıtılmıştır. Bu sayede hükümetle olan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlese de Abdülvahid Çelebi, 1907'deki vefatına kadar Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliği görevini sürdürmüştür.

Bursa Mevlevihanesi Vakıf Arazisinin Batum Muhacirleri Tarafından Zaptedilmesi

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğraması üzerine Batum Sancağı'nın Rusya'ya teslim edilmesiyle bölgenin Müslüman halkından on binlercesi göç için yollara dökülmüştür.[940] Bu dönemde Kafkaslar'dan göç eden Çerkezlerin mevcudunun ise yaklaşık bir milyon olduğu ifade edilmektedir.[941] Bu göçler esnasında Osmanlı Devleti,

938 BOA. İ. DH. D.N: 1256, G.N.: 98622.
939 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 2, G.N.: 61.
940 Hilmi Bayraktar, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskanlar (1869-1907)" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, Güz 2007, s. 415.
941 Hasan Yüksel, " Kafkas Göçmen Vakıfları," *OTAM*, sy. 5, 1994, s. 476. 93 Harbi sonrasında gerçekleşen göçlerle ilgili olarak ayrıca bkz. Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, TDV Yayınları, Ankara 1991; Nedim İpek, "93 Muhacereti," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 4, s. 661-668.

imkânları elverdiğince muhacirlerin iskânı için elinden geleni yapmıştır.[942] Sultan Abdülhamid, bizzat muhacirlerle ilgilenmiş ve muhacirlerin iskânı için kurulan komisyonu[943] yeterli görmeyerek Yıldız Sarayı'nda kendi başkanlığında "Umum Muhacirin Komisyonu" adı altında yeni bir komisyon daha kurulmuştur.[944] Batum göçmenleri Anadolu'nun hemen hemen her yerinde iskân edilmişlerdir. İstanbul'a gelen göçmenler Adapazarı, İzmit, İzmir, Yalova, Bolu, Bursa, Eskişehir, Balıkesir, Çanakkale bölgelerinde iskân edildiği gibi, Ankara'dan güney bölgelerimize kadar yerleştirilmişlerdir.[945]

Bursa'ya yerleştirilmiş olan Batum muhacirleri ise aradan bir süre geçtikten sonra Bursa Mevlevihanesi vakıflarına tecavüz ettikleri için sorun teşkil etmeye başlamışlardır. Bursa'nın Arabayatağı mevkiinde bulunan ve mevlevihane vakfından yaklaşık 600 dönüm olan araziye Batum muhacirlerinin müdahale etmesi mevlevihane şeyhini sıkıntıya sokmuştur. İstanbul'dan Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilen 10 Temmuz 1309/ 22 Temmuz 1893 tarihli tahriratta, Hasan bin Osman isimli bir şahsın yazdığı dilekçesinde, iskân edildikleri Arabayatağı denilen yerde açmış oldukları araziye Bursa Mevlevihanesi şeyhi tarafından müdahale olunduğundan bahsedilmiştir. Gönderilen yazıda, Hasan bin Osman'ın dilekçesinde kendilerine yapılan bu müdahalenin sona erdirilmesi için bazı isteklerde bulunduğunu ve bu hususun 13 Kânûn-ı sânî 1308/ 25 Ocak 1893 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne bildirildiği ifade edilmiştir. Ancak mevlevihane şeyhinin müdahalesinin devam ettiğinden bahsederek aynı istekleri tekrar eden Arabayatağı'nda sakin ahali vekili Ahmed imzasıyla yeniden bir dilekçe daha verilmesi üzerine vilayetçe gereğinin yapılması yeniden emredilmiştir.[946] Vilayete gönderilen bu emir üzerine Bursa Valisi Ahmed Münîr Paşa yazdığı tahriratta bu hususta bilgi vermiştir.

942 Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu iskân siyaseti için bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1999, s. 155-156 vd; Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskan Politikası," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 4, s. 587-602.
943 Muhacirin Komisyonu'nun kurulması ve faaliyetleri için bkz. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 105-107.
944 Muammer Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri, (1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşından Sonra)," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 40, Erzurum 2009, s. 321.
945 Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri....," s. 323.
946 BOA. DH. MKT. D.N: 91, G.N.: 45.

Buna göre; 10 Temmuz 1309/ 22 Temmuz 1893 tarihli tahriratın Vilayet İdare Meclisine havale edildiğini ve Batum muhacirlerinin iskân edildikleri Arabayatağı civarında bulunan Bursa Mevlevihanesi vakfından 600 dönüm kadar arazi ve üzerinde bulunan ağaçlara yapmış oldukları müdahale ve tecavüzden dolayı her dönümden senelik beşer kuruş icar alınmasına ya da muhacirlerin oradan kaldırılmalarına dair 22 Temmuz 1309/ 3 Ağustos 1893 vilayet yönetimi tarafından bir mazbata düzenlendiği 7 S 1311/ 20 Ağustos 1893 tarihinde belirtilmiştir.[947] Yine 10 Ağustos 1309/22 Ağustos 1893 tarihli bir belgede mesele daha etraflıca dile getirilmiştir. Bu belgeye göre; Evkaf-ı Celâliyeden Bursa Mevlevihanesi'ne bağlı Dikencik Çiftliği'nin meskûn ve ziraat olunmayan bir miktar arazisine muhacirlerin iskânı sırasında yerleştirilen Batum muhacirlerinin gittikçe çoğalarak vakfın kullanacağı yerlere kadar tecavüzde bulundukları beyanıyla bu tecavüzlerin engellenmesi Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede tarafından istenmiştir. Muhacirlerin zamanında Eski Arabayatağı denilen yere yerleştirildikleri ve bu yerin de Arabayatağı'na yakın ve sınır olmasıyla mevlevihane vakfından bulunan 600 dönüm arazi dahi muhacirler tarafından ekilip biçilmek üzere vakıf mütevellisi şeyh tarafından kendilerine icar edildiği halde takdir edilen bedeli ödemekten kaçınmışlardır. Muhacirlerin orada yerleşmiş olmalarından dolayı başka bir yere de nakillerinin zor görünmesi sebebiyle eskiden olduğu gibi araziyi ekip dikmek üzere her dönüm için mevlevihaneye senelik beşer kuruş icar verilmesine hükümetçe karar verilerek buna dair muvafakatları alınmıştır. Sonradan yine belirtilen icareyi vermekte muhalefet ettikleri gibi o civarda bulunan diğer arazilere de tecavüz ederek sahiplerini rahatsız ettiklerinden kendilerine gerekli nasihatler yapılarak icar bedellerini ödemekten başka çareleri olmadığı kesinlikle ihtar edilmiştir. Ancak muhacirler bu ihtarları dikkate almamışlar ve bahsi geçen araziyi emek sarfederek imar ettikleri için icar vermeyeceklerini ve zor kullanılmadıkça oradan kalkmayacaklarını beyan etmişlerdir. Bu durum üzerine bu muhacirlerin her nasıl olduysa iskân esnasında oraya yerleştirildikleri ve evlerini de inşa etmiş olduklarından şimdi kuvvet zoruyla başka bir yere nakledilmeleri sefil ve perişan hale

947 BOA. DH. MKT. D.N: 91, GN: 45.

düşmelerine sebep olacağından, hem mevlevihanenin hukuku korunmuş olmak hem de muhacirlerin oradan kaldırılmasıyla maruz kalacakları zarardan korunmuş olmak için takdir edilen icar bedelinin tahsil edilmesine, şayet yine iddialarında ısrar eder de icar bedellerini ödemezler ise o zaman zor kullanılarak çıkarılmalarına Bursa Vilayet İdare Meclisinin 22 Temmuz 1309/ 3 Ağustos 1883 tarihli mazbatasmca karar verildiği ifade edilmiştir. Muhacirlerin temsilcisi Ahmed imzasıyla dile getirilen Mevlevi şeyhinin muhacirlere müdahalesi hususu hakkında Bursa vilayetince alınan kararın yukarıdaki gibi olduğu ve gereğinin yapılmasının da Sadaretin müsaadesine bağlı olduğu 10 Ağustos 1309/ 22 Ağustos 1893 tarihinde yazılan cevabi yazıda ifade edilmiştir.[948]

Kerkük Mevlevihanesi Şeyhinin Kontrol Altında Tutulması

Yukarıda Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi'nin hakkındaki şikâyetler kısmında dile getirdiğimiz üzere, Sultan Abdülhamid döneminde Mevlevilik biraz kuşku duyulan bir tarikat haline gelmeye başlamış ve bazı Mevlevi şeyhleri gözetim altında tutulmuşlardır. Gözetim altında tutulan Mevlevi şeyhlerinden biri de Kerkük Mevlevihanesi Şeyhi Hamdi Dede'dir. Cildindeki rahatsızlık yüzünden iyice sıkıntıya düşen Kerkük Mevlevihanesi Şeyhi Hamdi Efendi, yaz mevsiminin gelmesi ve sıcakların artmaya başlaması üzerine hastalığına şifa olması için Musul'da bulunan Hamamü'l Alil kaplıcalarında dinlenmek üzere Musul'a gitmesine izin verilmesi için 15 Haziran 1310/27 Haziran 1894 tarihinde valiliğe bir dilekçe yazmıştır. Hamdi Efendi'nin bu izin isteği üzerine Musul valisi 6 M 1312/ 10 Temmuz 1894 tarihinde bu hususu Dahiliye Nezareti'ne sormuştur. Musul valisinin Şeyh Hamdi Efendi'nin bu isteği hakkında durumu Dahiliye Nezareti'ne sorarak izin istemesi dikkat çekicidir. Zira vali, yazısında mevlevihane Şeyhi Hamdi Efendi'nin son derece muzır ve müfsid takımından biri olduğu ve bir daha İstanbul'a dönmemek üzere ferman ile memleketi olan Kerkük'e gönderildiğini bildirmiştir. Hamdi Efendi'nin memleketinde ikamet ettirilerek İstanbul'a dönmesine veya başka bir yere gitmemesine kesinlikle izin verilmemesi hususunda Zapti-

948 BOA. DH. MKT. D.N: 91, GN: 45.

ye Nezareti'nden 7 Mayıs 1308/ 19 Mayıs 1892 tarihinde bir yazı geldiğini de ifade etmiştir. Hamdi Efendi'nin 1892 yılından önce ne gibi faaliyetlerde bulunduğu için padişah emriyle İstanbul'dan bir daha dönmemek üzere memleketine gönderildiği ve niçin memleketinde de bir yere gitmesine izin verilmeden kontrol altında tutulması emri verildiği hakkında henüz bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Hamdi Dede'nin Musul'a üç saat mesafedeki Hamamü'l-Alil kaplıcalarına gidip tedavi olması gerektiği konusunda Kerkük belediyesi tabip vekilinin bir raporu da sunulmuştur. Musul valisinin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bu yazı üzerine Zaptiye Nezareti'yle gerekli muhabere gerçekleştirilmiş ve Şeyh Hamdi Efendi'nin yanına uyanık, dikkatli bir memur verilip herhangi bir yere kaçmasına izin verilmeksizin Hamam'ül Alil kaplıcalarına gitmesinde bir sakınca olmadığı Zaptiye Nezareti tarafından 11 S 1312/14 Ağustos 1894 tarihinde Musul vilayetine bildirilmiştir.[949]

Hamdi Dede'nin hakkında gözetim altında tutulması kararı alındığı ve İstanbul'a ya da memleketi dışında bir yere gitmesinin yasaklanmış olmasına rağmen, sağlık problemi söz konusu olduğunda gözetim altında da olsa cildindeki rahatsızlıkların tedavi edilmesi amacına yönelik olarak Kerkük'ten ayrılarak Hamamü'l-Alil kaplıcalarına gitmesine izin verilmiştir. Bu durum devletin gözetim altında tuttuğu kişilerin sağlığını koruma noktasındaki hassasiyetine de önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Selanik Mevlevihanesi Şeyhliği Üzerinde Yaşanan Çekişme

Selanik Mevlevihanesi, Mevleviliğin Osmanlı Devleti sınırları içinde yaygınlaşmaya başlamasından sonra, Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından 1615 senesinde inşa edilmiştir.[950] Mevlevihane, Ulu Bostan Efendi'nin müridi Karamanlı Abdülkerim Dede'nin zatına inşa edilmiş ve ilk şeyhi de Abdülkerim Dede olmuştur. Abdülkerim Dede'nin vefat edip dergâha defnedilmesinden sonra ise yerine müridi Ramazan Dede geçmiştir.[951] A. Süheyl Ünver, Ramazan Dede'den sonra dergâh şeyhi olanlar hakkında

949 BOA. DH. MKT. D.N: 269, G.N.: 25
950 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 308.
951 Sahîh Ahmed Dede, s. 291.

bilgi olmadığını ifade etmektedir.[952] Ancak 23 Za 1175/ 15 Haziran 1762 tarihli bir belgeden, dergâhın o tarihteki şeyhinin Şeyh Hasan Efendi olduğunu öğreniyoruz.[953] 28 Z 1189 /19 Şubat 1776 tarihli bir diğer belgede ise; Selanik Mevlevihanesi şeyhi olarak Ahmed Dede'nin ismi geçmektedir.[954] 15 Za 1175 / 7 Haziran 1762 tarihli bir belgede, "Mevlevihane evkafı mahsulünden olmak üzere yevmi on akçe vazife ile nısf-ı tevliyete mutasarrıf olan Eşşeyh Hasan bin Eşşeyh Ahmed fevt olup" ifadesi yer almakta ve devamında yerinin boş kalmaması ve vazifesinin devam ettirilmesi için oğlu Şeyh Ahmed'in bu vazifeye layık olduğu ifade edilerek, tevliyetin Şeyh Ahmed'e tevcih edilerek beratının verilmesi dile getirilmektedir.[955] Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Şeyh Hasan Efendi'nin ölümü ve 1776 tarihli belgede kesin dergâh şeyhi olarak Şeyh Ahmed Efendi'nin yer alması üzerine, 1762 tarihinde Hasan Dede'nin vefat ettiği ve yerine oğlu Ahmed Dede'nin şeyh tayin edildiği sonucuna varabiliriz. Ahmed Dede'nin Selanik Mevlevihanesi şeyhliğini arşiv belgelerinden 1200/ 1785-86 yıllarına kadar takip edebiliyoruz.[956] Yine 7 L 1208/ 8 Mayıs 1794 tarihli bir başka belgede ise Şeyh Ahmed Dede'nin vefat ettiği ve vazifesinin büyük oğlu Mehmed Ali Dede'ye tevcih edilmesi isteği dile getirilmektedir.[957] Meşihatten kaleme alınan bu istek üzerine, yukarıda açıkladığımız silsile örneğinde olduğu gibi meşihat Mehmed Ali Dede'ye tevcih edilmiştir.[958] 12 L 1230/ 17 Eylül 1815 tarihinde ise dergâh şeyhi Mehmed Ali Efendi'dir.[959]

19. yüzyılın ortalarında yani 23 Z 1267 / 19 Ekim 1851 tarihinde ise dergâh şeyhliğinde İbrahim Edhem Efendi bulunmaktadır. İbrahim Edhem Efendi, Jack About isimli bir İngiliz tüccarına olan yüklü miktardaki borcu yüzünden epey sıkıntı çekmekte olduğundan Vardar'da bulunan

952 A. Süheyl Ünver, "Selanik Mevlevihânesi, 1913-1915" *Mevlânâ Yıllığı*, Turizm Derneği, Konya 1963, s. 32. Ayrıca Selanik Mevlevihânesi için bkz. Nathalie Clayer, "Trois centres mevlevi balkaniques au travers des documents d'archives ottomans: Les mevlevihane d'Elbasan, de Serez et de Salonique," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 18-28.
953 BOA. C. EV. D.N: 330 G.N.: 16780.
954 BOA. C. EV. D.N: 203, G.N.: 10136.
955 BOA. C. EV. D.N: 329, G.N.: 16744.
956 BOA. C. EV. D.N: G.N.: 30593.
957 BOA. C. EV. D.N: 61, G.N.: 3010.
958 BOA. C. EV. D.N: 297, G.N.: 15110.
959 BOA. HAT. D.N: 744, G.N.: 35217-C.

çiftliğinin satılması gündeme gelmiştir.[960] Şeyh İbrahim Edhem Efendi, yaşamış olduğu bu ekonomik sıkıntılardan bir müddet sonra 1269/ 1853 yılında vefat etmiştir.[961] İbrahim Edhem Efendi'nin vefatından sonra, yerine oğlu Emin Efendi'nin şeyh tayin edilmesi için Çelebi Efendi'ye yazı yazılmasına ve Meclis-i Vâlâdan görüş istenmesine[962] rağmen bu tevcihin gerçekleşmediğini görüyoruz.[963] Bu durumun sebeplerini net olarak bilmemekle birlikte İbrahim Edhem Efendi'nin ölümünden sonra dergâh şeyhliğine Mehmed Ali Efendi tayin olunmuş ve 24 Za 1269 / 29 Ağustos 1853 tarihinde Selanik Valisi Rüstem Paşa'ya hitaben kaleme alınan yazıda Şeyh Mehmed Ali Efendi'ye yardımcı olunması istenmiştir.[964]

Şeyhliği döneminde göreve devamı hususunda Konya Mevlânâ Dergâhı ile İstanbul arasında ciddi bir çekişme yaşanan Ali Eşref Efendi'nin dergâha ne zaman postnişin olduğu ise kaynaklarda kesinlik arz etmemektedir. A. Süheyl Ünver'in Selanik Mevlevihanesi ile ilgili yazdığı makalede Temmuz 1304 (1888) tarihinde dergâhın şeyhinin Eşref Efendi olduğu ifade edilmiştir.[965] Ancak elimizdeki arşiv belgelerinde geçen ifadeden Şeyh Eşref Efendi'nin bu tarihten çok daha önce postnişin olduğu anlaşılmaktadır. "...Selanik Mevlevi dergâh-ı şerîfi Postnişini Eşref Efendi'nin 26 seneden beri postnişinlikte bulunarak bu müddet zarfında dergâhın varidatını tezyide say ettiği..."[966] 27 Temmuz 1314 tarihli belgede geçen bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Eşref Efendi'nin postnişinlik tarihini 1288 (1872-1873) tarihlerine kadar götürmek mümkündür. Eşref Efendi'nin hakkında ileri sürülen iddialar biraderi Hakkı Efendi'ye dergâhın gelirlerinden her ay düzenli olarak ödenen maaşın Eşref Efendi tarafından kesilmesiyle ortaya çıkmıştır. Hakkı Efendi'nin bu durumu Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Abdülvahid Çelebi Efendi'ye şikâyet etmesi ise, meseleye siyasi bir boyut kazandırmıştır. Kendisine yapılan bu şikâyet üzerine Abdülvahid

960 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 44, G.N.: 24.
961 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 83, G.N.: 26.
962 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 90, G.N.: 29.
963 BOA. A. MKT. MHM. D.N: 756, G.N.: 75.
964 BOA. A. MKT. DV. D.N: 75, G.N.: 79.
965 Ünver, "Selanik Mevlevihânesi....," s. 32.
966 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzatı (Bundan sonra Y. PRK. DH. olarak geçecektir) D.N: 10, G.N.: 68.

Çelebi Efendi, Şeyh Eşref Efendi'nin azledilip yerine kardeşi Hakkı Efendi'nin tayin edildiğini, Selanik Mevlevihanesi'ne gönderilen 3 Temmuz 1898 tarihli bir telgrafla Eşref Efendi'ye bildirmiştir.[967] Eşref Efendi ise bunun üzerine hemen kendi durumunu sağlama almak ve görevinde kalmak için şeyhülislamlığa vaziyeti bildiren bir dilekçe ile başvurmuştur. Galata Mevlevihanesi'nde misafir olarak bulunduğu esnada kaleme aldığı dilekçesinde otuz seneye yakın Selanik Mevlevihanesi'nin şeyhi olduğunu, doğruluğunun ve dürüstlüğünün cümle halk tarafından teslim edildiğini, azledilmesine sebep olarak ise dergâh vakfından kardeşi Hakkı Efendi'ye verilmesi emredilen maaşın dergâhın gelirlerinin yetersizliğinden dolayı verilememesini göstermiştir. Eşref Efendi, mevlevihane postnişinliğinden azledilmesiyle kendisinin ve aile efradının büyük sıkıntı yaşayacağını belirterek bu durumun düzeltilmesi için padişahın yardımını istemiştir.

Eşref Efendi tarafından yazılan bu dilekçe kısa zamanda sonuç vermiş ve 15 Temmuz 1898 tarihinde şeyhülislamlığa gönderilen bir yazıyla Şeyh Eşref Efendi'nin görevinde bırakılması hususundaki padişah emri şeyhülislam efendiye iletilmiş ve şeyhülislam efendi de aynı gün içinde Konya'daki çelebilik makamına bu emrin yerine getirilmesini isteyen bir telgraf göndermiştir.[968]

İstanbul'dan gelen bu emre karşı Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi, şeyhülislamlığa gönderdiği telgrafta, Eşref Efendi'nin Selanik Mevlevihanesi vakıflarının 23 senelik muhasebesini vermediğini yazmıştır. Bunun yanı sıra Evkaf-ı Celâliye'den olan sigortalı[969] binaların mukavelesini kasten yenilemediğini, çıkan bir yangında zarar görmesine sebep olduğu ve diğer binaların sigorta bedeli olan 1.000 liradan daha fazla bir bedeli de zimmetine geçirip tamamen israf ederek yanan binaları inşa etmediğini ifade etmiştir. Yine eskiden beridir vakıf olan Harman Köyü arazisinin mülke dönüştürülmesine teşebbüs ile başkaları tarafından zabt olunan arazi hakkında ses çıkarmayarak vakfın heba edilmesine sebep

967 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.
968 BOA. Y. MTV. D.N: 179 G.N.: 168.
969 Osmanlı Devleti'nde sigortacılık faaliyetleri için bzk. Fatih Kahya, *Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010; Mustafa Avcı, "Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi," *Türkler*, c. 14, s. 436-445. Ayrıca bkz. Murat Baskıcı, "Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası: 1860-1918" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 57, sy. 4, s. 1-33.

olduğunu da belirtmiştir. Abdülvahid Çelebi, verdiği bilgilere devamla Şeyh Eşref Efendi'nin önemli miktarlardaki vakıf gelirlerini gerekli yerlere sarfetmeyerek kendi iaşesi için harcadığını, bu durumu gizlemek için de defter ve kayıtları ibraz etmekten çekindiğini söylemiştir. Bunlarla birlikte postnişinlik vazifesini suistimal ederek kulluk vazifelerini yerine getirmediğini ve izinsiz olarak dergâhı terk ettiğinin yapılan tahkikat ile açık bir şekilde ortaya çıktığını ileri sürerek, Eşref Efendi'nin vakıf kurallarına riayet etmediğinden azledilmesinin şer'an mecbur olduğundan azledildiğini, yerine ise Eşref Efendi'nin kardeşi Hakkı Dede'nin tayin edildiğini belirtmiştir. Abdülvahid Çelebi, yukarıda anlatılanların padişaha arzıyla, padişahın da Eşref Efendi'nin vakfa ihaneti ve vazifesini suistimal etmesinin adalet önünde malum olması üzerine hemen azline irade ve ferman buyuracaklarından şüphe duymadığını ifade ederek durumun Padişah II. Abdülhamid'e arz edilmesini ve sonrasında gelecek emri beklediğini ifade etmiştir.

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi'nin sarayın emrini uygulamayıp yukarıdaki gerekçeleri ileri sürmesi sarayda hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Elimizdeki arşiv belgelerindeki bilgilere göre Eşref Efendi'nin postnişinlik görevine geri getirilmesi meselesi İstanbul ile Konya arasında bir nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında mevlevihanelere postnişin tayin edilmesi yetkisinin Mevleviliğin kuruluşundan itibaren şeyhülislamlıkta olmayıp çelebilik makamının uhdesinde olması ve yine Abdülvahid Çelebi Efendi'nin katı ve inatçı tutumu etkili olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid'in, Abdülvahid Çelebi'nin ileri sürdüğü gerekçeleri dikkate almaksızın Eşref Efendi'nin görevinde kalmasına karar vermesinde bazı etkenler rol oynamıştır. Esasında Eşref Efendi'nin görevine iade edilmesi emrinin padişah tarafından verilmesinden sonra cereyan eden hadiseler daha çok başmabeyncilik, şeyhülislamlık ve Konya Mevlânâ Dergâhı arasında cereyan etmiştir. Olayın daha başlangıç safhasında Sultan Abdülhamid'in Eşref Efendi lehine karar vermesinde rol oynayan faktörleri şu şekilde açıklayabiliriz;

İlk olarak Eşref Efendi'nin görevinden azledildiğinin duyulması üzerine, yaklaşık on senedir Selanik'te bulunan, Üçüncü Ordu Müşir Vekili Fevzi Hüseyin b. Osman imzasıyla 11 Temmuz 1898 tarihinde gönderilen

yazıda dile getirilen hususlar etkili olmuştur. Fevzi Hüseyin Bey, Eşref Efendi'nin görevini layıkıyla yaptığı, kardeşi Hakkı Dede'nin ise içki içmekle tanınmış ayyaş biri olduğundan bahsedilerek böyle birinin dergâhın başına geçmesinin olumsuz tesirleri olacağını ifade etmiştir.[970] Sultan Abdülhamid, bu durum üzerine Eşref Efendi hakkındaki iddialarla ilgili olarak bir tahkikat yaptırılmasını emretmiştir. Bu emir üzerine yapılan tahkikattan Eşref Efendi'nin görevinden azledilmesini gerektirecek bir durum olmadığı hükmüne varılmıştır. Örneğin 8 Ağustos 1898 tarihinde Süvari Mirlivası Çerkes Mehmed tarafından yazılan bir yazıda, Selanik Mevlevihanesi Postnişini Eşref Efendi'nin yirmi altı seneden beri postnişinlikte bulunarak bu müddet zarfında dergâhın gelirlerini artırdığı ve daima hayır işlerle meşgul olduğu, biraderi olan Hakkı Dede'nin ise içki içen kötü biri olduğu ifade edilmiştir.[971] Eşref Efendi ile ilgili bir diğer soruşturmada ise İstanbul'dan yapılan soruşturmanın sağlıklı olmayacağından hareketle Selanik'e özel bir memurun gizli olarak gönderildiği ifade edilmiştir. Bu memur tarafından sunulan raporun içeriği önceki rapora göre daha tafsilatlı ve farklıdır. 25 Ağustos 1898 tarihinde sunulan bu rapora göre Eşref Efendi'nin bazı senelerde hesap vermediği ve Çelebi Efendi'nin de belirttiği gibi Evkaf-ı Celâliyeden olan sigortalı binaların sigortalarını yenilememesinden dolayı, meydana gelen yangında bu binaların zarar görmesiyle vakfı zarara uğrattığı ifade edilmiştir. Raporda diğer binaların sigorta bedeli olan 1.060 liranın bir kısmını mevlevihanenin bazı bölümlerinin tamirine, bir kısmını da evladının o vakit yapmış olduğu düğününe harcadığı belirtilmiştir. Yine vakfa ait Harman Köyü arazisi Selanik eşrafından Mustafa Bey'le beraber dört kişinin tasarrufunda olup mevlevihane ile bağı kalmadığı ifade edilmiştir. Tekkeye ait olan Bedrelli? Köyü arazisinin bir kısmının ise satıldığı ve mevlevihanenin senelik 900 lirayı aşkın gelirinin bir kısmının tekkeye devam eden fukara ve dervişlerin yiyecek masraflarına sarfedildiği büyük bir kısmının ise Eşref Efendi tarafından zimmetine geçirildiği belirtilmiştir.

Yine raporda Mâbeyn-i hümâyûn hizmetçileri arasında Eşref Efendi'nin tarafını tutanların var olduğu da ifade edilmiştir. Abdülvahid Çelebi

970 BOA. Y. PRK. ASK. D.N: 140, G.N.: 62.
971 BOA. Y. PRK. DH. D.N: 10, G.N.: 68.

Efendi tarafından ileri sürülen dergâhı izinsiz olarak terkettiği iddiası ise raporda yalanlanmıştır.[972] Eşref Efendi'nin postnişinliğe tayini esnasında biraderi Hakkı Efendi'ye tahsis olunan aylık 750 kuruşun artırılması için Hakkı Efendi'nin geçen günlerde Konya'ya gittiği ve maaşının 15 liraya yükseltilmesi hakkında özel emir alarak Selanik'e döndüğü de belirtilmiştir. Ancak Eşref Efendi'nin bu emri yerine getirmemesinden dolayı Hakkı Efendi yeniden Konya'ya gidip biraderinin yaptıklarını ifade ederek postnişinliğin kendisine tevcih edilmesi hakkında Çelebi Efendi'den almış olduğu emir üzerine Eşref Efendi'nin mevlevihaneden çıkarıldığı belirtilmiştir. Hakkı Dede'nin posta geçmesine rağmen, Eşref Efendi'nin görevine geri getirilmesi hakkında padişah emri olduğundan henüz mevlevihanede ayin icra edilmediği ve Selanik ahalisinin yaşanan bu gelişmeler üzerine ikiye ayrılıp bir kısmının Eşref Efendi'ye diğer kısmının ise Hakkı Efendi'ye sahip çıktıkları belirtilmiştir. Raporun sonunda ise enteresan bir tespitte bulunulmuştur. Bu da; Eşref Efendi'nin babasının sağlığında postnişinliği ele geçirmek üzere yapmış olduğu muamelenin aynısının kendisine karşı yapıldığı konusunda Selanik halkının çoğunluğunun aynı görüşte olduğudur.[973]

Sultan Abdülhamid'in, Eşref Efendi'nin görevinde kalmasını istemesinin bir diğer sebebi de, Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi ile arasının bozuk olmasıdır. II. Abdülhamid döneminin son on bir yılında postnişin olan Abdülvahid Çelebi'nin zaman zaman II. Abdülhamid aleyhinde konuşması, Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Konya Meram Bağları'nda "Yıldız Köşkü" adıyla süslü bir köşk yaptırması, şehir içinde saray faytonlarına benzer faytonlarla gezinmesi ve her haliyle padişahı kuşkulandırır davranışlarda bulunması, Çelebi'nin saray tarafından sürekli takibat altında tutulmasına sebep olmuştur.[974] Bu bilgiler ışığında Sultan Abdülhamid'in çelebilik makamının nüfuzundan da çekinerek, Çelebi hazretlerinin Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde daha fazla nüfuz kazanmasını engellemek adına Eşref Efendi'nin bazı kusurlarının

972 BOA. Y. PRK. DH. D.N: 10, G.N.: 68.

973 BOA. Y. PRK. DH. D.N: 10, G.N.: 68.

974 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 364; Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 179. II. Abdülhamid'in kuşkucu kişiliği ve hafiye uygulamaları ile ilgili bkz. Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, s. 32-33; Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyye Teşkilatı ve Jurnaller," *Türkler*, c. 12, s. 939- 950.

saray tarafından affedilerek görevine iade edilmesi emri verdiği ifade edilebilir. Sultan Abdülhamid'in bu kararı almasındaki bir diğer etken de o dönemde Selanik Valisi olan Rıza Paşa'nın Şeyh Eşref Efendi'nin aleyhinde bir tutum sergilemesidir. Çünkü Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Dede, Abdülvahid Çelebi Efendi'ye yazdığı 13 Ekim 1898 tarihli mektubunda Selanik Valisi Rıza Paşa'nm padişah nazarında pek makbul ve rağbet gören biri olmadığını net bir şekilde ifade etmiştir.[975]

Yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz soruşturmalardan sonra Eşref Dede'nin görevine dönmesi için verilen emir tekrarlanarak şeyhülislama gönderilmiştir. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi ise bu emir üzerine 12 Eylül 1898 tarihinde Eşref Dede'nin görevine iade edilmesi emrini Çelebi Efendi'ye yeniden tebliğ etmiştir. Abdülvahid Çelebi'nin bu tebliğe cevabı ise belgenin dili ile "*küstahane*" olmuştur.[976] Zira Çelebi Efendi, Eşref Efendi'nin azledilmesi sebeplerini yeniden sıralayarak, Eşref Efendi'nin görevine dönmesi hususunda kendisine daha fazla ısrar edilecekse kendisine bir miktar maaş tahsisiyle Aydın Vilayeti dahilindeki kazaların birinde ikametine müsaade edilmesi isteğini içeren bir cevap yazmıştır. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi, Çelebi tarafından yazılmış olan bu cevabı saraya göndermekten çekinmiş olsa da, hem bu cevabın gizlenemeyeceği hem de Eşref Efendi'nin durumu takip etmesi nedeniyle 1 Ekim 1898 tarihinde göndermiştir. Başkâtip ise tekrar gönderdiği tebligatta gelen cevabın II. Abdülhamid'e arzının mümkün olamayacağını ve daha önce sadır olan emrin yerine getirilmesi hususunda şeyhülislam efendinin çaba göstermesini istemiştir. Bu aşamadan sonra Çelebi Efendi'nin üçüncü defa gönderilecek olan emre itaat etmemesi halinde meselenin bir kat daha çirkinlik kazanacağı hususu ortaya çıkmıştır. Bu durumun engellenmesi için, gayri resmi olarak çelebilik makamından Dersaadet'e gönderilen yazışmaları hazırlayan ve iletişim vasıtası[977] olan Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Dede şeyhülislamlığa çağrılmıştır. Şeyhülislamlıktan Celaleddin Dede'ye yapılan uyarıda, Çelebi Efendi'ye mesele hakkında gerekli nasihat ve tavsiyelerde bulunması ve Eşref Efendi'nin

975 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.
976 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.
977 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 180.

görevinin iadesi hakkında uygun bir cevap alması açık ve kesin olarak tenbih edilmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Efendi bu durum üzerine Çelebi Efendi'ye Damadı Muhiddin Bey ile 13 Ekim 1898 tarihinde bir mektup göndermiştir.[978] Celaleddin Efendi tarafından gönderilen mektupta, bu meselede ısrar etmenin tehlikeli olduğu ifade edilmiştir. Buna sebep olarak da, Selanik Valisi Rıza Paşa'nın padişah nazarında makbul bir kişi olmadığı ve onun tarafını tuttuğu hususların padişah tarafından itibara alınmayacağı belirtilmiştir. Hatta bu meselede ısrar edilecek olursa Çelebi Efendi ile Rıza Paşa arasında bir ittifak oluştuğu gibi şüphelerin ortaya çıkabileceği dile getirilmiştir. Celaleddin Efendi, mektubunda bu düşüncelerin oluşmasının ise nazik bir durumun ortaya çıkmasına sebep olacağından bahsederek ulu'l emre itaat etmenin cümle Osmanlı halkı üzerine bir farz olduğunu, dolayısıyla padişah emrine karşı gelmenin birçok zararı olacağını ifade etmiştir. Mektupta padişah tarafından irade buyurulan hiç bir emrin geri alınmadığından da bahsedilerek bu meselenin halledilmesi konusunda tavsiyede bulunulmuştur. Celaleddin Efendi mektubunun sonunda bu meseleye dahil olmasında kendisinin hiçbir şahsi çıkarının olmadığını, maksadının pirine ve tarikatına hizmetten ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Efendi tarafından Abdülvahid Çelebi Efendi'ye gönderilen bu mektuba karşılık Abdülvahid Çelebi Efendi'nin yazmış olduğu cevap oldukça ilginçtir. Abdülvahid Çelebi, 19 Ekim 1898 tarihinde yazdığı mektubunda, Eşref Efendi'nin suçlu bir adam olmasına karşın Mabeyn-i Hümâyûnca korunup kollanmasına, bir zaviye şeyhinin kendisine karşı tercih olunmasına ve yedi yüz senelik hanelerine saygı gösterilmemesine serzenişlerini ifade etmiştir. Abdülvahid Çelebi Efendi, mektubunda dergâh ve vakfı hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermiş ve Eşref Efendi'nin ancak bazı şartları yerine getirilirse görevine iade edileceğini ifade etmiştir. Bu şartlar ise aşağıdaki gibidir:

- Hakkı Dede postnişinlikten ayrıldığı takdirde mağdur ve perişan olacağından dolayı postnişinlikten ayrılmasından itibaren Eşref

978 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.

Efendi tarafından her ay 10 lirayı aşan bir maaşın Hakkı Dede'ye verilmesi,

- Daha önce ifade edilen ve Eşref Efendi tarafından boş yere harcanan sigorta bedeli olan 1.130 liranın bir defada tazmin edilmesi ve yanan binaların yeniden inşasına başlanması,
- Yine vakıf olan Harman Köyü arazisinden demiryolu ve su şirketlerinin istimlak etmiş olduğu arazi bedeli olan 1.300 liranın Eşref Efendi tarafından israf edileceği endişesiyle Selanik valiliğinin bu konuda dikkatli olması ve şirkette emaneten duran bu paranın Eşref Efendi'ye teslim ettirilmeyerek dergâha uygun bir akarın alınması,
- Yapılacak bu işlerin halledilmesi için mahallince bir komisyon kurulması ve Eşref Efendi'den tazmin edilecek 1.130 liranın da bu komisyona teslimi hususlarında Selanik valiliğine emir verilmesi
- Bu meseleden sonra mevlevihanelere meşayihin tayin edilmesi ve azledilmesi hususlarına ait salahiyet ve yetkisinin müdahaleden müstesna tutulması.

Abdülvahid Çelebi, bu şartları ileri sürdükten sonra Eşref Efendi'ye güvenmediğini belirtmiştir. Bu sebepten dolayı da şartların yerine getirilmesi hususunda padişah tarafından teminat verilmesini istemiştir. Fakat Abdülvahid Çelebi Efendi, bunlarla da yetinmeyip mektubunda isteklerine devam ederek, kendisine birinci Osmani, oğlu Abdülhalim Çelebi efendiye ise ikinci Osmani Nişanı verilmesini istemiştir. Şayet yukarıda belirtilen şartlar irade-i seniyye ile temin edilmez ve kendilerine ulaştırılmaz ise Eşref Efendi'nin görevine dönmesinin mümkün olamayacağını da söylemiştir. Abdülvahid Efendi son olarak Allah'ın yardımı ve Mevlânâ hazretlerinin manevi himmetine dayanarak tevekkül ile meydana gelecek gelişmeleri bekleyeceğini ve bundan sonra bu hususta haberleşme yoluna gidilmemesini temenni ettiklerini ifade etmiştir.[979]

Celaleddin Efendi, Abdülvahid Çelebi Efendi'nin mektubu kendisine ulaştıktan sonra tekrar meşihate gelerek durum hakkında bilgi vermiş-

979 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.

tir. Celaleddin Efendi verdiği malumatta Çelebi Efendi'den aldığı cevabın akıl sahibi insanlar tarafından tasvip edilemeyecek türden şeyler olduğunu ifade ile çekinerek açıklamıştır. Celaleddin Efendi, Çelebi Efendi'ye söz anlatmanın zorluğundan da yakınmış ve meselenin halledilmesi için Konya naibinin Çelebi Efendi'ye gerekli nasihatte bulunması hususunu dile getirmiştir. Ve bu husus için naib efendiye özel bir yazı yazıldığını fakat hâlâ cevabının alınmadığını belirtmiştir.[980]

Ulaşabildiğimiz kaynaklara göre Eşref Efendi'nin görevinin iadesi hususu gerçekleşmiştir. Çünkü elimizdeki 13 Mayıs 1901 tarihli bir belgede yukarıda geniş bir şekilde açıkladığımız olaylar özet bir şekilde verilmiştir. Belgede Eşref Efendi'nin kusur ve kabahatinin padişah tarafından affedildiği ve görevine geri dönmesi için verilen emre uyulduğu için dergâh postnişinliğinin iade edildiği belirtilmiştir[981]. Çelebilik makamından bu yönde karar çıkmasında kimlerin rol oynadığını, Abdülvahid Çelebi Efendi'nin kendi inisiyatifiyle mi yoksa başkalarının tavsiyesiyle mi bu yönde karar verdiğini ulaşabildiğimiz arşiv belgelerinde tespit edemedik. Yine elimizde bulunan 30 Eylül 1903 tarihli bir diğer belgede Selanik Mevlevihanesi vakıf gelirlerinin haciz ettirilerek Eşref Efendi'nin biraderine verildiği ve bu durumun ise padişahın emrine ters olduğundan bahisle eskiden olduğu gibi yine dergâh gelirlerinin dergâhın şeyhi bulunan Eşref Efendi'ye verilmesi padişah emri gereği olduğu ifade edilmiştir.[982] Bu son belgeden ve elimizdeki diğer arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Selanik Mevlevihanesi şeyhliği meselesi uzun bir süre İstanbul ile Konya Mevlânâ Dergâhı arasında bir siyasi mesele halini almıştır.

Bu bilgiler ışığında Eşref Efendi'nin 1903 tarihinden sonra görevinden azledilip yerine Hakkı Efendi'nin geçip geçmediği hususunda elimizde bulunan arşiv belgelerinden net bir sonuç elde edemiyoruz. A. Süheyl Ünver, Selanik dergâhının son şeyhinin Salahaddin Dede olduğunu belirtmektedir.[983] Salahaddin Dede'nin de Eşref Efendi'nin oğlu olduğu

980 BOA. Y. PRK. MŞ. D.N: 6, G.N.: 94.
981 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Evkaf Nezâreti Maruzatı (Bundan sonra Y. PRK. EV. olarak geçecektir) D.N: 3, G.N.: 40.
982 BOA. İ. HUS. D.N: 110 G.N.: 1321-B-037.
983 Ünver, "Selanik Mevlevihânesi...," s. 32.

göz önüne alınırsa Eşref Efendi'den sonra dergâhın şeyhliğine Salahaddin Dede'nin geçmiş olduğu yargısına varabiliriz.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle bu bölgede bulunan mevlevihanelerde ekonomik sıkıntılar görülmeye başlamıştır. Gelirlerinin önemli bir kısmını Mora Yarımadası'ndaki vakıflardan sağlayan Selanik Mevlevihanesi, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra bu gelir kaynaklarını kaybetmiştir[984]. Bu durumun sonucunda ise yukarıda etraflıca anlattığımız ekonomik sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Başlangıçta ekonomik nedenlerden ortaya çıkan postnişinlik meselesi daha sonra Dersaadet ile Konya Mevlânâ Dergâhı arasında siyasi bir mesele haline gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in seleflerinin aksine Mevlevi Tarikatına mesafeli durması ve Mevleviliğin imparatorluk içindeki geniş örgütlenmesinden çekinmesi bu meseleyi daha derinleştirmiştir. Neticede her ne kadar padişah iradesi gerçekleşmiş olsa da, Konya Mevlânâ Dergâhı ile Dersaadet arasındaki ilişkiler II. Abdülhamid tahttan indirilinceye kadar mesafeli bir biçimde devam etmiştir.

Şeyhi Değişen Mevlevihaneler

Sultan II. Abdülhamid döneminde mevlevihaneler içinde meydana gelen postnişin değişiklikleri ve diğer makamlara gerçekleştirilen atamalar, arşiv belgelerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu başlık altında verilmiştir. Bu dönemde mevlevihane şeyhliği haricinde Meclis-i Meşayih Reisliğine Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Dede'nin atandığını görmekteyiz. Yine Kıbrıs Lefkoşe Mevlevihanesi şeyhliğine Mehmed Celaleddin Dede'nin tayiniyle, Konya Mevlâna Dergâhı Şeyhliğine Fahreddin Çelebi'nin getirilmesi de II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Ancak Hüseyin Fahreddin Dede'nin postnişinliği çok uzun sürmemiş, yaklaşık bir sene görev yaptıktan sonra vefatı üzerine yerine Mustafa Safvet Çelebi geçmiştir. Mustafa Safvet Çelebi'nin yaklaşık altı yıl görev yapmasından sonra yine Sultan Abdülhamid döneminde Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Abdülvahid Çelebi Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini olmuştur. Bu

984 Mehmet Ali Gökaçtı, "Balkanlarda Mevleviliğin Gelişimi ve Selânik Mevlevihânesi" *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, Cilt 34, Sayı 201, s. 52.

postnişin değişikliklerinin arşiv belgelerine yansıması ise aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

Meclis-i Meşayih Reisliğine Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi'nin Getirilmesi

Meclis-i Meşayih reisi olan Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı Postnişini Ruşen Efendi'nin vefat etmesi üzerine Meclis-i Meşayihin eski azalarından olan Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Ali Efendi Meclis-i Meşihat Reisliğine layık bulunmuştur. Ali Efendi'nin Meclis-i Meşihat reisliğine atanması 27 R 1309/ 30 Kasım 1891 tarihinde Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından teklif edilmiş ve padişah tarafından da uygun bulunarak 28 R 1309/ 1 Aralık 1891 tarihinde bu atama gerçekleşmiştir.[985]

Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhliğine Mehmed Celaleddin Efendi'nin Tayin Edilmesi

Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhi Safvet Dede'nin 1311/1893 tarihinde hac farizasını eda ettikten sonra dönüş yolunda vefat etmesi üzerine Kıbrıs Naibi Osman Efendi, hem Dahiliye Nezareti'ne[986] hem de meşihate 27 M 1311/ 10 Ağustos 1893 tarihinde yazdığı dilekçesinde Şeyh Safvet Dede'ye hazineden ihsan edilen 300 kuruş maaşın boşta kaldığını ve bu maaşın gelirinin yetersizliğinden dolayı büyük sıkıntı çekmekte olup oldukça borçlandığını ifade ettiği Kıbrıs'taki Şer'iyye Mahkemesi Başkâtibi Ahmed Muhyiddin Efendi'ye tahsis edilmesini istemiştir.[987] Dahiliye Nezareti'ne ulaşan bu talep üzerine Kıbrıs'tan müteveffa Safvet Dede'nin çoluk çocuğunun olup olmadığı, yaşları ve geçimlerini yapacakları gelirlerinin olup olmadığı hakkında bilgi verilmesi istenmişse de bu hususlara dair ne şekilde bir cevap gönderildiğini arşiv belgelerinden tespit etmemiz mümkün olamamıştır. Kıbrıs Nâibi Osman Efendi'nin yukarıda ifade ettiğimiz minvâldeki dilekçesini meşihate de göndermesi üzerine, Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi, bahsedilen bu maaşın Kıbrıs Şer'iyye Mahkemesi Başkatibi Ahmed Muhyiddin Efendi'ye tahsis edilmesini

985 BOA. Y. MTV. D.N: 56, G.N.: 61.
986 BOA. DH. MKT. D.N: 123, G.N.: 43.
987 BOA. İrade Meşihat Belgeleri (Bundan sonra İ. MŞH. olarak geçecektir) D.N: 1, G.N.: 1311/S-3.

istemiş ve bu istek 25 S 1311/7 Eylül 1893 tarihinde padişah tarafından da uygun görülmüş ve bu hususta gereğinin yapılması emri verilmiştir.[988] Ancak Kıbrıs'tan gönderilen 28 Ra 1311/9 Ekim 1893 tarihli bir yazıda Safvet Çelebi'nin ölümünden sonra yerine oğlu Mehmed Celal Efendi'nin tayin edildiği ifade edilmiştir. Yazıda Lefkoşa Mevlevihanesi'nin o bölgedeki en büyük mevlevihane olduğu, dergâhta her zaman birkaç dervişin bulunduğu ve Mevleviliğe mensup birçok seyyahın adaya geldikleri zaman haftalarca bazen aylarca dergâhta kaldıkları, ancak dergâhın gelirinin masraflarına göre az olduğundan dolayı Safvet Dede'ye atıyye-yi seniye olarak 300 kuruş maaş bağlandığı belirtilmiştir. Ancak Safvet Dede'nin ölümünden sonra bu maaşın kesilmesi üzerine dergâhtaki dervişlerle ailesinin perişan oldukları belirtilmiştir. Şeyh Safvet Dede'nin ailesinin ve tekkedeki dervişlerin bu sıkıntılarının giderilmesi için Safvet Dede'ye verilen bu maaşın oğlu Celal Efendi'ye verilmesi istenmiştir.[989] Muhtemelen Safvet Dede'nin ölümünden sonra kesilip boşta kalan 300 kuruş maaşın Mahkeme-i Şer'iye Başkâtibi Ahmed Muhyiddin Efendi'ye tahsis edildiğinden habersiz olarak kaleme alınan 28 Ra 1311/9 Ekim 1893 tarihli bu dilekçeden yaklaşık bir buçuk yıl sonra 27 L 1312/23 Nisan 1895 tarihinde Maliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen yazıda Safvet Dede'nin bahsedilen 300 kuruşluk maaşından başka bir de Kıbrıs emvalinden verilmekte olan 138 kuruşluk bir maaşının daha olduğu ifade edilmiştir. Bu yazıda Safvet Dede'nin oğlu Celaleddin Efendi'nin babasından kalan 300 kuruş maaşın Başkâtip Ahmed Muhyiddin Efendi'ye tahsis edilmesi üzerine, mülkiye maaşından babasına mahsus olup Kıbrıs Komiserliğinden[990] Osmanlı Devleti hesabına ödenen senelik 11 İngiliz lirası 4 şilinden ibaret olan maaşın kendisine ödenmesi için Kıbrıs Komiserliğine de müracaat etmiştir. Bu hususta İngiliz elçiliğinden gelen bilgiler üzerine 14 Kanun-ı evvel 1310/ 26 Aralık 1894 tarihinde Safvet Dede'ye tahsis olunan maaşların incelenmesi istenmiştir. Gelen cevapta Safvet Dede'nin 300 kuruş

988 BOA. İ. MŞH. D.N: 1, G.N.: 1311/S-3.
989 BOA. Y. EE. D.N: 5, G.N.: 406.
990 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra kurulmuş olan Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi için bkz. H. Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe 1988, s. 125-150. Ayrıca bkz. Faruk Sönmezoğlu, "Tanzîmât'tan Lozan'a Kıbrıs Sorunu," *Tanzîmât'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay. İstanbul, c. 2. s. 309.

muhtacin maaşından tahsis edilenden başka Kıbrıs emvalinden verilen 138 kuruş maaşının olduğu bu ikisinden başka maaşının olmadığı ifade edilmiştir.[991] Bu durum üzerine 27 L 1312/ 23 Nisan 1895 tarihinde Kıbrıs emvalinden Safvet Dede'ye verilen 138 kuruş maaşın oğlu Celaleddin Efendi'ye verilmesi uygun bulunmuştur.[992]

Manisa Mevlevihanesi'nin Abdülvahid Çelebi Efendi'ye Tevcihi

Manisa Mevlevihanesi Şeyhi olan Fahreddin Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'na şeyh tayin olmasıyla boşalan Manisa Mevlevihanesi şeyhliğine yine Çelebi sülalesinden Abdülvahid Çelebi tayin olmuştur. Manisa Mevlevihanesi'nin Abdülvahid Çelebi Efendi'ye tevcihi 15 C 1299/4 Mayıs 1882 tarihinde Çelebi Efendi tarafından gönderilen tahrirattan anlaşılmaktadır. Buna göre Manisa Mevlevihanesi'nin şeyhliğine Abdülvahid Çelebi Efendi 1882 yılı başlarında atanmıştır.[993]

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhliğinde Gerçekleşen Değişiklikler

Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Sadreddin Çelebi 10 Teşrin-i sani 1297/ 22 Kasım 1881 tarihinde vefat etmiştir. Bunun üzerine, Konya Mevlânâ Dergâhında bulunan dedegan ve dervişandan 23 kişinin imzasıyla 2 M 1299/ 24 Kasım 1881 tarihinde kaleme alınan dilekçede merhum Sadreddin Çelebi'nin yerine Manisa Mevlevihanesi şeyhi olan oğlu Fahreddin Çelebi'nin tayin edilmesi dile getirilmiştir.[994] Sunulan bu dilekçe üzerine Fahreddin Çelebi'nin tayini 11 M 1299/ 3 Aralık 1881 tarihinde onaylanmıştır.[995] Ancak Fahreddin Çelebi bu makamda uzun süre kalamamış ve bir yıl geçmeden vefat etmesi üzerine yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi tayin olmuştur.[996] Mustafa Safvet Çelebi, postnişinliğe tayin olması ve beratının kendisine tevcih edilmesi üzerine 23 B 1302 / 8 Mayıs 1885 tarihinde kaleme aldığı mektubunda şükranlarını arzetmiştir.[997]

991 BOA. İ. ML. D.N: 14, G.N.: 1312/Za-30.
992 BOA. İ. ML. D.N: 14, G.N.: 1312/Za-30.
993 BOA. Y. A. RES. D.N: 19, G.N.: 9.
994 BOA. Y. A. HUS D.N: 169, G.N.: 1.
995 BOA. İ. DH. D.N: 847, G.N.: 67691.
996 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 70.
997 BOA. İ. DH. D.N: 952, G.N.: 75336.

Mustafa Safvet Çelebi'nin postnişinliği yaklaşık altı sene sürmüştür. 1305/ 1888 yılı ortalarında vefat etmesi üzerine yerine yine Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Abdülvahid Çelebi'nin geçmesi uygun görülmüştür.[998] 24 Temmuz 1304 / 5 Ağustos 1888 tarihinde de beratı tevcih edilmiştir.[999] Abdülvahid Çelebi'nin postnişinliğinden sonra 19. yüzyıl içinde bir daha Konya Mevlânâ Dergâhı için şeyh değişimi söz konusu olmamıştır.

19. yüzyılda Mevlevilerin hükümetle ilişkilerine baktığımızda genel itibarıyla yüzyıl başlarında Sultan III. Selim'in Mevlevi müntesibi olması sayesinde Mevlevilik, özellikle devlet adamları arasında daha çok rağbet gören bir tarikat konumuna gelmiştir. Özellikle Galata Mevlevihanesi Şeyhi Şeyh Galib'in Nizam-ı Cedid politikalarına olan desteği III. Selim için ayrı bir öneme sahiptir. II. Mahmud döneminde ise kendisinin de Mevlevi olduğu ifade edilmesine rağmen devletin Mevlevilere bakış açısı daha çok yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşi tarikatının yasaklanması bağlamında daha siyasi bir niteliktedir. II. Mahmud döneminin önde gelen devlet adamlarından Halet Efendi'nin Mevlevi müntesibi olması ise Mevlevilerin ve mevlevihanelerin korunup gözetilmesinde bir başka önemli etkendir. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde ise özellikle İstanbul mevlevihaneleri şeyhlerinin padişahlarla olan iyi ilişkileri III. Selim ve II. Mahmud döneminde var olan konumun devamının sağlanmasında etkili olmuştur.

Genel olarak 19. yüzyıla baktığımızda II. Abdülhamid dönemi hariç padişahların Mevlevilere karşı olumsuz bir tavrı olmamıştır. II. Abdülhamid döneminde ise yaşanan çekişmeler, II. Abdülhamid'in Mevlevilere karşı kurumsal bir tutumu olmaktan ziyade Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi nezdinde şahsi bir tutumdur. Onun haricinde bütün 19. yüzyıl boyunca Mevlevi dergâhları devlet tarafından gerek tamir ve bakımlarının yapılması gerekse iaşe masraflarının karşılanması gerekse yardıma muhtaç şeyhlerin ve ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle korunup kollanmıştır.

998 BOA. İ. DH. D.N: 1090, G.N.: 85493.
999 BOA. İ. DH. D.N: 1094, G.N.: 85781.

Üçüncü Bölüm

19. YÜZYIL OSMANLI TOPLUM HAYATINDA MEVLEVİLİK

Mevleviliğin 19. yüzyıl Osmanlı toplum hayatına yansımalarını üç başlık altında inceleyeceğiz. İlk inceleyeceğimiz başlık toplum hayatı içinde mevlevihanelerin işlevleri ve toplumsal hayat içindeki yerleri üzerine olacaktır. Bu başlık altında mevlevihanelerin toplum hayatına katkıları, gündelik hayatın şekillenmesi üzerindeki etkileri gibi konular üzerinde durulacaktır.

İkinci olarak ele alacağımız başlık ise İstanbul'u da içine almak üzere "Rumeli'de Mevlevilik" olacaktır. Zira her ne kadar Mevlevilik ilk olarak Anadolu'da ortaya çıkmış olup İstanbul'a daha sonra intikal etmiş olsa da İstanbul, imparatorluk merkezi olmanın getirdiği siyasi ve toplumsal avantajlar sayesinde Mevlevilik tarihi açısından oldukça etken ve önemli bir konumda olmuştur. Bu durum, çalışmamızın kapsamını belirlediğimiz 19. yüzyıl için daha üst seviyededir. Mevlevilik tarihi boyunca tarikatın merkezi, Konya Mevlânâ Dergâhı olarak kalmış ve bütün Mevlevi dergâhları Konya Mevlânâ Dergâhı'na bağlı olmuşsa da, İstanbul'da bulunan beş mevlevihanenin şeyhlerinin nüfuzu da oldukça önemlidir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Yenikapı Mevlevihanesi'nin konumu tarikatın devletle ilişkileri açısından zikredilmeye değerdir.

Mevleviliğin Osmanlı toplum hayatına yansımaları noktasında inceleyeceğimiz bir diğer başlık ise "Anadolu'da Mevlevilik" şeklinde olacaktır. Bu başlık altında başta Konya olmak üzere Afyon, Kütahya, Bursa, Manisa, Selanik ve Halep gibi şehirler ve yine burada zikretmediğimiz mevlevihane bulunan diğer şehirlerde Mevleviliğin sosyal hayata yansımaları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Mevlevihanelerin İşlevleri

Tasavvufi hayatın temel müessesesi olan dergâhlar hangi tarikata ait olursa olsun bulundukları bölgede toplumun temel ihtiyaçlarının kar-

şılanmasında oldukça önemli görevler ifa etmiş ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi yıkılışına kadar Osmanlı Devleti'nde de sosyal hayatta toplumla iç içe olmuşlardır.[1] Dergâhların yanı sıra her dönemde ileri gelen dergâh şeyhleri sağlıktan sosyal problemlere kadar toplumsal ihtiyaçların temininde önemli bir vazife icra etmişlerdir.[2] Kurulan bu dergâhlar belirli tasavvufi akımların propaganda merkezi olduğu gibi, kuruldukları bölge ve konuma göre de farklı işlevler icra etmişlerdir. Ancak özellikle taşrada kurulan zaviye ve dergâhlara baktığımızda işlevlerinin temelde arşiv belgelerine de yansıdığı şekilde "ayende ve revendeye hizmet etmek" olduğu görülür.[3] Büyüklüklerine göre asitane ve zaviye olarak ikiye ayrılan[4] mevlevihaneler, kurulmuş oldukları bölgelerde diğer tarikatlarda olduğu gibi fakir fukara dervişan ve gelip giden misafirler için bir sığınma ve konaklama yeri işlevini icra etmişlerdir. Arşiv belgelerinde dahi bu hususlara yer verilmiştir. Bu minvalden olmak üzere Kayseri Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Remzi Dede, 14 M 1274 / 4 Eylül 1857 yılında çekmekte olduğu ekonomik sıkıntılarından kurtulmak için İstanbul'a yazdığı dilekçesini örnek gösterebiliriz. Ahmed Remzi Dede'nin Kayseri'de şeyhi bulunduğu mevlevihaneden başka hiçbir dergâh bulunmadığını, gerek Mevlevi tarikatından olsun gerekse diğer tarikatlara mensup fukara ve dervişan ile şehre gelip giden bütün seyyahların mevlevihanede konakladıklarını ve ağırlandıklarından bahsetmektedir.[5] Bu duruma benzer bir örnek Kıbrıs

1 Osmanlı Devleti'nde Tasavvuf erbabı ve tarikatlar için bkz. İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet / Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003; Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004; Hür Mahmud Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları İstanbul 2004; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf,ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005; Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003; Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları; İslam Dünyasında Derviş toplulukları (1200-1550)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2008; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2005; Saim Savaş, "Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Osmanlı*, Ankara 1999, c. 4, s. 459-467.

2 Reşat Öngören, "Osmanlı'da Sûfilerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları," *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy.3, 1999, s. 20-21.

3 Saim Savaş, "Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Osmanlı*, Ankara 1999, c. 4, s. 461.

4 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 334.

5 BOA. İ. DH. D.N: 385, G.N.: 25443.

Lefkoşa Mevlevihanesi için de dile getirilmektedir.[6] Osmanlı Devleti'nde tekkeler ve dergâhlar sadece tasavvufi hayatın oluşmasında değil, siyasi, askeri, iktisadi, ve bedii hayatın şekillendirilmesinde önemli roller ifa etmişlerdir.[7] Osmanlı toplumunda toplumsal birlik ve kaynaşmayı sağlamada tekkelerin oldukça büyük bir önemi vardır. Özellikle Mevlânâ ve Mevlevilik düşüncesinde daha fazla hissedilen, fikri ve düşünce yapısı ne olursa olsun herkese kapılarını açık tutan tasavvuf erbabı sayesinde tekke ve zaviyeler, toplumdaki sevgi ve huzurun yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.[8] Tarikatlara intisap edenler, mülhidlik ve zındıklıkla anılmamaları koşuluyla devlet tarafından sürekli desteklenen, ihtiyaçları giderilen, vergi muafiyetleri getirilen ve vakıflar tevcih edilen tekkelerde özellikle mevlevihanelerde rafine bir zevk ve kültürle yoğrulmuşlar ve bu kültür toplum hayatının da şekillenmesinde etkili olmuştur. Divan edebiyatına baktığımızda mevlevihanelerin toplum hayatına yaptığı etki birçok şairin eserlerine yansımıştır.[9] Mevlevihaneler bir sığınma ve konaklama yeri olduğu gibi kendine has lisanı, giyim kuşamı ve adab ve erkânıyla tasavvufi bilgilerin yanı sıra musikiden Farsçaya kadar çok çeşitli konularda eğitimin verildiği mekânlar görünümündedir.[10] Büyük şehirlerde bulunan ve asitane hüviyetinde olan mevlevihaneler birer kültür merkezi, tabiri caizse bir sanat akademisi işlevi görmüştür.[11] Bu husus Mevlevi ayinini izlemek için mevlevihanelere giden yabancı seyyahlar tarafından da ifade edilmiştir.[12] Mevlevihanelerde dervişler tarafından Mevlânâ'nın başta Mesnevisi olmak üzere Farsça eserlerinin okunup yorumlanması, ulema tarafından medreselerde Farsça okutulmasının yasaklandığı dönemlerde mevlevihaneleri Osmanlı coğrafyasında Farsçanın öğretildiği mekânlar konumuna getirmiştir. Ulema tarafından Farsçanm yasaklanmasına sebep

6 BOA. Y. EE. D.N: 5, G.N.: 406.

7 Mustafa Kara, "Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 82.

8 Kadir Özköse, "Toplumsal Birlikte Tekkelerin Rolü," *Somuncubaba*, sy.74, Aralık 2006, s. 20.

9 Bkz. Haluk Gökalp, "Divan Şairlerinin Gözüyle Mevlevi Mekânları," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 14, Sy. 2, 2005, s. 281-298.

10 Beşir Ayvazoğlu, *Ney'in Sırrı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 14.

11 İnalcık, *Klasik Çağ*, s. 209.

12 Carl Vett, *Dervişler Arasında İki Hafta*, Çev. Ethem Cebecioğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004, s. 34.

olarak, Ömer Hayyam, Hafız, gibi şairlerin eserlerinde içki ve sevgiliden bahsedilmesi ve Feridüddîn Attar, Senai ve yine Mevlânâ gibi vahdet-i vücutçuların dile getirmiş olduğu düşüncelerin medreseliler tarafından kavranamaması gösterilmektedir.[13] Her mevlevihane bir Mesnevi okuma yeri birer Darü'l-Mesnevi olduğu gibi, mevlevihaneler haricinde de diğer tarikatlara mensup kişilerin devam edebilecekleri Darü'l-Mesneviler açılmıştır. En son açılan Darü'l-Mesnevi 9 M 1260/ 30 Ocak 1844 tarihinde Sultan Abdülmecid'in de katılımıyla açılışı gerçekleştirilen Murad Molla Tekkesi şeyhinin yaptırmış olduğu Darü'l-Mesnevidir.[14] Ahmed Cevdet Paşa da Çarşamba Pazarı'nda bulunan bu tekkeye Farsça öğrenmek için devam etmiştir. Cevdet Paşa, bu tekkenin adeta bir darülfünun olduğunu, her türlü ilmin öğretildiğini ve uzaktan yakından birçok ricalin bu tekkeye devam ettiğini belirtir.[15]

Mevlevihaneler ve buralarda görev yapan şeyh, derviş ve diğer görevlilerin sanatın ve edebiyatın gelişmesinde oynamış olduğu rol ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlıdır.[16] Edebiyat, musiki, hat, tezhip ve nakış gibi sanat dallarında her dönemde devrinin önde gelen sanatkârları arasında Mevlevi şeyhleri veya dervişleri yer almış dolayısıyla mevlevihaneler bu sanatların ustalıkla icra edildiği, yayıldığı ve hayat bulduğu mekânlar olmuştur. Mevlevilerin topluca ibadet ettikleri yer olan semahane, namaz kılma ve Mevlevi ayinine ev sahipliği yaptığı gibi bu faaliyetlerin dışında tasavvufi ve dini konularda yapılan sohbetlerin de merkezidir. Belli kural-

13 Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, Eser Yayınları, İstanbul 1977, s. 154.

14 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir, 40-Tetimme*, s. 17; Ergin, s. 154.

15 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir, 40-Tetimme*, s. 13.

16 Bu hususta bkz. Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 376-425; Sezai Küçük, "İstanbul Mevlevihânelerinin Türk Sanat ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. Asır)," (Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu 14-16 Aralık Konya-Türkiye), *Bildiriler*, SÜMAM Yayınları, Konya 2007, s. 507-528; Nasır Abdülbaki Dede, *Tedkik ü Tahkik*, Haz. Yalçın Tura, Pan Yayıncılık, İstanbul 2006; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 441-465; İskender Pala, "Edebi Çehresiyle Mevlevihâneler," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye) Tebliğler, sy. 2, Mayıs 1996, s. 55-61; Şehabettin (Uzluk), "Türk Nakış Tarihinde Mevleviler," *Milli Mecmua*, Yıl 2, s. 42, 1 Ağustos 1341, s. 680-684; Emine Yeniterzi, "XIX. Yüzyılda Konyalı Mevlevi Şairler," *X. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, c. 1, 2-3 Mayıs 2002 Konya, s. 136-147; Abdülbaki (Baykara) " Sanatkar Mevleviler," *Milli Mecmua*, Yıl 2, sy. 25, 1340, s. 406; Ali Haydar Bayat, "Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevilik ve Mevleviler," (*SÜ 4. Milli Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989 Konya-Türkiye) Tebliğler*, Konya 1990, s. 81-112.

lar çerçevesinde yapılan bu sohbetler sayesinde dergâhta bulunan dervişler ciddi bir eğitime tabi tutulmaktaydı.[17]

19. yüzyıla geldiğimizde yukarıda tarikatlar ve tekkelerle ilgili olarak belirtmiş olduğumuz hususlar aynen devam etmektedir. Ancak şurası da belirtilmelidir ki, devletin birçok kurumunda olduğu gibi tarikat ve tekkelerde de birtakım yozlaşma ve liyakatsiz kişilerin şeyh olmaları yüzünden tekkelerin kuruluş dönemindeki dinamizm kaybolmuştur denilebilir. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti için modernleşme ve yenileşme çalışmalarının hız kazandığı bir zaman dilimidir. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti tahtında olan Sultan III. Selim dönemi ise bu yenileşme ve modernleşme çalışmalarında somut adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Şüphesiz ki, III. Selim'den önce de Osmanlı Devleti'nde ıslahat çalışmaları söz konusu olmuştu. Sultan Selim'in babası III. Mustafa askeri, mülki alanlarda ıslahatlar yapmak için çaba göstermiş ve bu hususta Avrupa'dan uzmanlar getirtmişti. Tophaneyi ıslah edip Mühendishane-i Berri Hümâyûn'u kuran III. Mustafa meydana getirmiş olduğu bu kurumları teftişe giderken daha 10-11 yaşlarında olan oğlu III. Selim'i de beraberinde götürürdü.[18] III. Selim'in zihninde ıslahat fikirlerinin yerleşmesinde şüphesiz ki babasıyla yapmış olduğu bu gezilerin önemli rolü olmuştur. Sultan Selim'in tahta geçmesi Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda zor bir dönemine rast gelmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Osmanlı-Rus Savaşının hemen başında, Avusturya'nın Rusya'nın yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştı.[19] Rusların Özi Kalesi'ne yapmış olduğu taarruzlar ve mevsim şartlarının olumsuzluğu yüzünden gerekli yardımların ulaştırılamaması sonucunda Özi Kalesi Rusların eline geçmişti. Özi Kalesi'nin Rusların eline geçmiş olduğu haberinin İstanbul'a ulaşması, Sultan Abdülhamid Han'ın üzüntüden felç geçirip kısa süre içinde (8 Nisan 1789) ölmesine neden olmuştu. Sultan Abdülhamid Han ölünce yerine, III. Mustafa'nın oğlu III. Selim geçti.[20]

17 A. Yılmaz Soyyer, "19. Yüzyılda Semahâne Sohbetleri," (Uluslararası Mevlânâ Mesnevî Mevlevihâneler Sempozyumu 19-21 Aralık 2005 Manisa-Türkiye) *Tebliğler*, Maksad Yayınları, Manisa 2006, s. 366.
18 Kaşif Yılmaz, "III. Selim'in Şair Kişiliğinin Yaşadığı Hayata, Devlet İşlerine ve Osmanlı'nın Batılılaşma Politikalarına Etkileri," *Türkler*, c. 12, s. 684.
19 Mustafa Nuri Paşa, s.176.
20 Cabi Ömer Efendi, s. 3.

Sultan Selim dönemi, padişahın Mevleviliğe intisab etmiş olması nedeniyle Mevlevilik açısından da oldukça önemlidir. Sultan Selim'in modernleşme bağlamında yapmayı düşündüğü ıslahatların İstanbul sanat ve edebiyat çevrelerinde en önemli ve ateşli savunucularından biri Galata Mevlevihanesi Şeyhi Galib Esat Dede (Şeyh Galib) olmuştur.[21] Dönemin en önde gelen şairlerinden biri olan Galib Esat Dede'nin, III. Selim'in yapmış olduğu ıslahatları desteklemesi, şüphesiz ki o dönem İstanbul kamuoyunda önemli bir hadisedir. Galib Esat Dede örneğinde olduğu gibi, 19. yüzyıl boyunca gerek İstanbul'da gerekse taşrada Mevlevi şeyhleri, Mevlevi müntesibi olan devlet adamları, valiler veya diğer mesleklere mensup kişiler ve yine hem İstanbul'da hem de taşrada birçok şehirde bulunan mevlevihaneler sayesinde Mevleviliğin 19. yüzyıldaki devlet ve toplum hayatındaki tesirleri önceki dönemlere göre daha fazla hissedilmiştir. İmparatorluk coğrafyasında ve başkent İstanbul'da birçok tarikatın aksine dergâh sayısı az olan Mevlevilik sosyal ve siyasi hayattaki tesirleri bakımından dergâh sayısı ile ters orantılı olarak diğer tarikatlara göre daha etkili olmuştur.

Rumeli'de Mevlevilik

II. Bayezid döneminden 17. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'daki mevlevihane şeyh ailelerinin değişiklikler göstermesi, belli bir şeyh ailesinin etkin olmaması ve İstanbul mevlevihanelerinde şeyhlik yapacak kişileri belirlemedeki çelebilik makamının etkinliği İstanbul Mevleviliğini oluşturan şeyh ailelerinin ortaya çıkışını geciktirmiştir.[22] Ancak özellikle 17. yüzyıl ortalarından itibaren İstanbul mevlevihanelerinde nüfuzlu şeyh aileleri görev yapmaya başlamışlardır. Bunlardan en önemlisi 1746 yılında Yenikapı Mevlevihanesi Postnişini olan Kütahyalı Ebubekir Dede'ye mensup Mevlevi ailesidir. Kütahyalı Ebubekir Dede ve ondan sonra şeyh olan Ali Nutki Dede tekke ve zaviyelerin kapatılması sürecine kadar postnişinlik görevini kendi üyelerine aktararak şeyhliğin adeta bir hanedanlık haline gelmesini ve bu bağlamda da İstanbul'un mistik kültüründe devamlılık gösteren ve

21 Dilçin, s. 209-219.

22 Ekrem Işın, "İstanbul'da Mevlevi Şeyh Aileleri ve Mevleviliğin Bir İmparatorluk Tarikatı Olarak Örgütlenmesi," (I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu Bildirileri 19-21 Aralık 2001 Manisa- Türkiye) Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2002, s. 37.

kalıcı sonuçlara yol açan dönemi başlatmıştır.[23] İstanbul şehir hayatında Mevleviliğin etkin olarak hissedilmesi veya İstanbul Mevleviliği diyebileceğimiz sürecin başlaması 18. yüzyıl sonlarında III. Selim'in Osmanlı tahtına çıkmasıyla hız kazanmıştır.

III. Selim, gerçekleştirmeyi düşündüğü Nizam-ı Cedid ıslahatları esnasında halk nezdinde kamuoyu desteğinin sağlanmasında dönemin şair ve ileri gelenlerinin de katkısının olduğu şüphesizdir. III. Selim'in uygulamaya koyduğu Nizam-ı Cedid ıslahatlarının en önemli savunucularından biri dönemin en önemli şairlerinden olan ve İstanbul'da tam anlamıyla ilk kurulmuş mevlevihane olan Galata Mevlevihanesi Şeyhi Şeyh Galib'tir.[24] Şeyh Galib, Mevlevi müntesibi olan III. Selim'in Nizam-ı Cedid reformları kapsamında yapmış olduğu uygulamalarla ilgilenmekte ve yakından takip etmektedir. Bu durumu Şeyh Galib'in şiirlerinden de görmek mümkündür. Mesela III. Selim'in önem verdiği hususlardan biri olan barut imali ve baruthanelerin ıslahı çerçevesinde yaptırılan yeni baruthaneler hakkında tarihler düşmüştür.[25]

III. Selim döneminde Galata Mevlevihanesi'nde Şeyh Galib Görev yaparken, İstanbul mevlevihaneleri içinde özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru siyasi çevrelerle geliştirilen ilişkiler sayesinde gittikçe önem kazanan Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliği görevinde ise Ebu Bekir Dede'nin oğlu olan ve III. Selim'in reform düşüncelerine de destek veren[26] Ali Nutki Dede bulunmaktadır.[27] Şeyh Galib'in de mürşidi olan Ali Nutki Dede, ilmi kişiliği, edebiyat ve musiki alanındaki maharetiyle Yenikapı Mevlevihanesi'ndeki otuz senelik şeyhliği müddetince döneminin belli başlı şeyhleri arasında sayılmış ve takdir görmüştür.[28] Ali Nutki Dede, Türk musikisinin önde gelen kişilerinden biri olan kardeşi Abdülbaki Nasır Dede'nin yetiş-

23 Işın, "İstanbul'da Mevlevilik....," s. 29.
24 Gawrych, s. 91.
25 Fatih Usluer, "Şeyh Galib'in Baruthâne Şiirleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume I/3 Spring 2008, s. 416.
26 Ekrem Işın, "Modernleşme Çağında Mevlevilik: Siyaset, İdeoloji ve Örgütlenme,"(X. Milli Mevlânâ Kongresi, 2-3 Mayıs 2002 Konya) *Tebliğler I*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2002, s. 234.
27 Seyyid Fazıl Mehmet Paşa, s. 162; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c.V, s. 237; Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 120.
28 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 122.

mesinde de etkili olmuştur.[29] Ali Nutki Dede, musiki bilgisi sayesinde kendi adıyla bir musiki ekolü oluşturacak derecede bilgili ve musikiye düşkün olan III. Selim'in teveccühüne mazhar olmuştur.[30] III. Selim'in musikiyi ve musikişinasları koruyup himaye etmesi sayesinde Türk musikisi yüksek ve verimli bir seviyeye gelmiştir.[31] Ali Nutki Dede'nin rahle-i tedrisinden geçerek musikide bir deha mertebesine erişen bir başka Mevlevi de Hamamîzâde İsmail Dede Efendi'dir.[32] Ali Nutki Dede ve onun Cemaziyelevvel 1219/ Ağustos 1804 tarihinde[33] vefatından sonra Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi olan Abdülbaki Nasır Dede zamanında Yenikapı Mevlevihanesi tam anlamıyla bir konservatuvara dönüşmüştür.[34]

III. Selim'in Mevlevi müntesibi olması, sık sık mevlevihanelere gitmesi doğal olarak döneminde Osmanlı toplum hayatını da etkilemiştir. III. Selim'in Mevleviliğe bu ilgisinin temelinde onun Mevlevi düşüncesine uygun mizacı, musikiye olan düşkünlüğü ve Türk musikisinin abidevi şahsiyetlerinin Mevlevi olmaları yatmaktadır. Bunun yanı sıra, şehzadelik yıllarından itibaren uygulamak istediği ıslahatların önünde engel olarak gördüğü yeniçeriler ve yeniçerilerle özdeşleşmiş bir tarikat olan Bektaşiliğe alternatif bir kamuoyu yaratma düşüncesi olduğunu da ifade edebiliriz. Gölpınarlı, III. Selim dönemine kadar mevlevihanelerde mukabele günlerinin belirli olmadığını, sohbet meclislerinde, vecde düşüldüğü, cezbeye mazhar olunduğu zamanlarda mukabele yapıldığını belirtmektedir. III. Selim'in Mevleviliğe ve musikiye olan düşkünlüğü neticesinde vakitli vakitsiz mevlevihanelere gitmesi ve padişahın gelmesiyle de mukabele yapılması üzerine ve bu durumun devamlılık arz etmesiyle Mevlevi şeyhleri neş'e ve cezbe yerine, padişah gelişinin mukabeleye vesile olmasını hoş görmemeye başlamışlardır. Bu duruma bir çare düşünen şeyhler, İstanbul'da bulunan beş mevlevihanede, haftada bir-iki gün mukabele

29 Nasır Abdülbaki Dede, s. 10.

30 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 380.

31 Yılmaz, "III. Selim'in....," s. 691; Sezai Küçük, "Yenileşme Dönemi Kültür ve Sanatına Katkıda Bulunan Mevleviler ve Mevlevi Dergahlarında Güzel Sanatlar," *Türkler*, c. 15, s. 539.

32 Bkz. Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, İstanbul 1987; Nuri Özcan, "Türk Mûsîkisinin Abide Şahsiyetlerden Hamamîzâde İsmail Dede Efendi," *Türkler*, c. 12, s. 449.

33 Ali Nutki Dede, *Defter-i Dervişan* I, s. 24a.

34 Küçük, "Yenileşme Dönemi....," s. 540.

yapılmasını kararlaştırarak bir liste hazırlamışlar ve padişaha sunmuşlardır. Bu listeye göre;

Cuma: Galata Mevlevihanesi
Cumartesi: Üsküdar Mevlevihanesi
Pazar: Kasımpaşa Mevlevihanesi
Pazartesi: Yenikapı Mevlevihanesi
Sah: Galata Mevlevihanesi
Çarşamba: Beşiktaş (Sonradan Eyüp'te Bahariye)

Perşembe: Yenikapı Mevlevihanesi'nde mukabele yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece "Payitaht-ı seniyyenizde hergün Mevlevi mukabelesi vardır; hangi gün isterseniz o dergâhı teşrif edebilirsiniz" demişler ve İstanbul mevlevihanelerinde mukabele günleri bir kaide olarak kalmıştır.[35] III. Selim'in Mevleviliğe göstermiş olduğu bu teveccüh neticesinde devlet adamlarından ve halktan birçok kimse samimi veya taklidi de olsa Mevleviliğe temayül etmişlerdir.[36] Bu isimlerden Vak'anüvis Pertev Efendi, Mehmed Said Halet Efendi, şuaradan Hayret Efendi, Süleyman Neşâtî ve Musahib Seyyid Ahmed Ağa gibi kişileri örnek göstermek mümkündür.[37]

III. Selim döneminin ve II. Mahmud'un padişahlığının ilk yıllarının önemli devlet adamlarından biri olan Mehmed Sait Halet Efendi, Mevlevilik için oldukça önemli bir şahsiyettir. İstanbul'da doğan Halet Efendi, Kadı Kırımi Hüseyin Efendi'nin oğludur.[38] Halet Efendi, Manastır ve Yenişehir-i Fenar'da bazı görevlerde bulunduktan sonra İstanbul'a dönmüş ve Galata Mevlevihanesi Şeyhi Galib Dede'ye intisap etmiştir.[39] Halet Efendi, nazım ve nesirdeki hitabeti ve üslubuyla kısa sürede kendisini Şeyh Galib'e sevdirmişti. Rasih Mustafa Efendi'nin Zahire Nazırlığı esnasında, sonra da Kasapbaşı Mehmed Ağa ile Tercüman Kalimakioğlu'nun kitabet hizmetlerinde bulundu.[40] Bir süre sonra da başmuhasebe payesiyle 1217/1802

35 Gölpınarlı, *Mevlevi Adab ve Erkânı*, s. 114.
36 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VI, s.166.
37 Küçük, "İstanbul Mevlevihânelerinin....," s. 513.
38 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XI, s. 5.
39 Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi," *DİA*, c. 15, s. 249.
40 Mehmet Süreyya, c. II, s. 564.

tarihinde Paris elçisi oldu. Paris'ten Muharrem 1222/ Mart 1807'de dönen Halet Efendi, Beylikçi ve iki ay sonra Rikab-ı Hümâyûn reisi olsa da Fransız elçisinin şikâyeti üzerine azledilerek Kütahya'ya sürüldü.[41] Bir yıl kadar Kütahya'da bulunan Halet Efendi, bu süre içinde Kütahya Mevlevihanesi'ne devam etmiş ve Kütahya Mevlevihanesi'nin karşısına da üç adet çeşme yaptırmış ve bunların bakımı için vakıflar tahsis etmiştir.[42] Halet Efendi, Kütahya'da bir yıl kadar kaldıktan sonra affedilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a döndükten sonra üç ay geçmeden devlete karşı isyana kalkışan Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı cezalandırma göreviyle Bağdat'a gönderilen Halet Efendi, başlangıçta bu görevinde zorlansa da Musul ve Baban mutasarrıflarının yardımlarıyla bu vazifesine muvaffak olmuş ve Süleyman Paşa'yı idam etmiştir.[43] 1225/1810 yılı sonlarında İstanbul'a dönen Halet Efendi, kısa bir süre sonra Rikab-ı Hümâyûn kethüdalığıyla gizli haberleşme işlerinin başına ve ardından da nişancılık görevine getirildi. Uzun bir süre bu görevde bulunan Halet Efendi, bu görevleri esnasında Sultan II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu da artırmıştır. Halet Efendi bu dönemde tayin ve azillerde de büyük rol oynamaya başlamıştır. Acımasız tavrıyla tepki toplamaya başlayan Halet Efendi'nin düşman çevresi de genişlemeye başlamıştı. Ahmed Cevdet Paşa, Halet Efendi hakkında ikbali için her fenalığı yapar, kimseye acımayıp bu uğurda evladı da olsa feda eder demektedir.[44] Halet Efendi, bu nüfuzunu korumak için yeniçeri ocağına dayandığı için Sultan II. Mahmud'un yeniçeri ocağını kaldırmak için girişeceği teşebbüslere de engel olmaya çalışmıştır. Halet Efendi, kendisi için tehlikeli olabilecek devlet adamlarını ya azlettirme ya da idam ettirme yoluna gitmiştir. Kudretinden en çok çekindiği kişilerden biri olan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa da bunlardan biridir. Halet Efendi'nin 1822 yılında Ali Paşa'yı idam ettirmesi sonrasında Mora İsyanı baş göstermişti. Yenilik taraftarı olan veziriazamlardan Benderli Ali Paşa ile Hacı Salih Paşa'yı azlettirmiş ve bir süre sonra da Ali Paşa'yı öldürtmüştür. Halet Efendi, döneminin şeyhülislamları ile de geçinemeyip onların da azillerinde etkili

41 Şâ'nîzâde Mehmed 'Ataullah Efendi, c.I, s. 265.
42 BOA. A. MKT. D.N: 10, G.N.: 49
43 Özcan, "Halet Efendi," s. 249.
44 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XI, s. 6.

olmuştur.[45] Nihayetinde gözden düşen Halet Efendi'nin Bursa'ya sürülmesi emredilmiş, ancak Konya'ya gönderilmesi hususundaki istidası üzerine Konya'ya sürülmüştür.[46] Halet Efendi'nin Konya'ya sürülmesi emrinden kısa bir süre sonra idam edilmesi ve mallarının müsadere edilip kesik başı ile getirilmesi için Hassa hasekilerinden Üsküdar ve havalisi koru-yu hümâyûnları ağası Mehmed Arif Ağa gizlice görevlendirilmiştir.[47] Mehmed Arif Ağa Konya yolunda Halet Efendi'yi geçerek ondan önce Konya'ya ulaşmıştır. Halet Efendi'de Konya'ya ulaştıktan sonra Mevlevi olması hasebiyle doğruca Çelebi Efendi'nin yanına gitmiştir. Mehmed Arif Ağa dergâha gelerek elindeki fermanı göstermiş ve sonrasında da Halet Efendi'yi boğduktan sonra başını bedeninden ayırmış ve İstanbul'a dönmüştür[48]. Halet Efendi'nin bedeni Konya Mevlânâ Dergâhı avlusuna, kesik başı işe Galata Mevlevihanesi'ne defnedilmiştir.

Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Ali Nutki Dede'den 1787 yılında arakıyye giymiş olan Halet Efendi'ye Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından da icazet ve destarlı sikke ile hilafet verilerek İstanbul'a gönderilmiş idi.[49] Mehmed Said Çelebi'nin bu davranışı Halet Efendi'nin Mevlevilikteki ihlasının yanı sıra Mehmed Said Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'na şeyh tayin edilmesi hususunda Halet Efendi'nin oynadığı role binaen verilmiş bir karşılık olarak da düşünülebilir. Zira Hacı Mehmed Çelebi, 21 S 1230/ 2 Şubat 1815 tarihinde kaleme aldığı mektubunda meşihatten, yerine oğlu Mehmed Said Efendi'nin tayin edilmesinin sağlanması için Halet Efendi'ye verilmek üzere yazmış olduğu mektubunu Kazancı Derviş Ahmed ile Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Efendi'ye gönderdiğini ifade etmiştir.[50] Çünkü Halet Efendi, yukarıda ifade ettiğimiz üzere II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında oldukça nüfuz sahibi idi. Halet Efendi'nin meşayih nazarında da sahip olduğu bu itibar neticesinde Mehmed Said Çelebi de zaman zaman babasının izinden

45 Şâ'nîzâde Mehmed 'Ataullah Efendi, c. II, s. 1073.
46 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 65.
47 BOA. HAT. D.N: 496, G.N.: 24326
48 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, s. 65; Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, s. 138.
49 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 64.
50 BOA. HAT. D.N: 649 G.N.: 31768-A

gitmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Recep Hüseyin Hüsnü Dede'nin meşihatnamesini de doğrudan doğruya Halet Efendi'ye göndermişti.[51] Meşihatnamenin geldiği Halet Efendi tarafından Recep Hüseyin Hüsnü Dede'ye bildirilince, ertesi gün ser-tabbah Sadık Dede ile birlikte Halet Efendi'nin konağına gitmişler, meşihatname evvela Sadık Dede'ye teslim edilmiş, Sadık Dede'de meşihatnameyi Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Ali Efendi'ye göndermiş ve oradan da şeyhülislamın yanına gidilerek merasimi icra edildikten sonra Recep Dede'ye tevdi edilmiştir.[52]

Gölpınarlı, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Nasır Abdülbaki Dede'nin Halet Efendi'nin Mevlevi olmasını eleştirdiğinden bahseder. Özellikle dervişanı evliya kapısından vazgeçirip zenginlerin kapısına alıştırdığından ve konağında tennureli iki Mevlevi dervişine hizmetini gördürmesinden dolayı Nasır Abdülbaki Dede'nin Halet Efendi için keşke icazet alamaz olsaydı dediğini belirtir.[53] Nasır Abdülbaki Dede'nin bu şekilde düşünmesinde yukarıda izah ettiğimiz sebepler amil olduğu gibi Halet Efendi'nin ikbalini temin ve devam ettirmek için takip etmiş olduğu siyaset ve halk nezdinde edinmiş olduğu kötü şöhretin de etkisinin olduğu şüphesizdir. Ancak Halet Efendi, bütün bunlara rağmen, mevlevihanelere yapmış olduğu yardımlar, tamirat faaliyetleri ve döneminde Mevlevi tarikatının gerek halk içinde gerekse devlet katında kazanmış olduğu kudretten dolayı Mevleviler tarafından tutulmuştur. Keçecizâde İzzet Molla, Halet Efendi'nin idamı üzerine düşürdüğü tarihte yine onu övmekten geri durmamıştır.

Gitti o kân-ı himmet tarih yazdı İzzet
Halet Said Efendi pirana hem dem olsun[54]

II. Mahmud döneminde sosyal ve siyasi hayata en fazla etki eden hadiselerden biri de yeniçeriliğin kaldırılmasıdır. Yeniçeriliğin kaldırılması hadisesini yeniçeri ocağı ile ilişkilerinden dolayı Bektaşi tarikatının yasaklanması takip etmiştir. Bektaşi tarikatının yasaklanması ve son atmış sene

51 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 64.
52 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 64.
53 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 252.
54 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 67.

içinde inşa edilmiş olan yeni tekkelerin yıktırılması emri sonrasında ileri gelen Bektaşi Babaları Sünni ulemanın yoğun olduğu yerlere sürülmüştür. Yeniçeriliğin kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında ortaya çıkan durum neticesinde İstanbul'da bulunan birçok Bektaşi tarikatı mensubu kimliklerini gizleme ihtiyacı hissetmişler ve Sünni görünümüne bürünmüşlerdir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bektaşilerin resmi görevleri de sonra ermiştir. Hatta ordu şeyhi olan bir Bektaşi babası da bir Mevlevi şeyhi ile değiştirilmiştir.[55] Mevleviliğin tarihi serüvenine baktığımızda özellikle Şems koluna mensup bulunan Mevleviler, Bektaşi Tarikatına yakın bulunmakla birlikte Mevlevilikleri ön planda olmuştur.[56] Bu durum neticesinde özellikle hanedan, saray ve yüksek bürokrasiye mensup olanların devam ettiği Yenikapı ve Beşiktaş (Bahariye) mevlevihanelerinin aksine, Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne normal halktan kişiler devam etmekteydi. Mevlevihanenin bu özelliğinden dolayı Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında birçok Bektaşi dervişi Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne sığınmıştır.[57] Bu hususta Tahirü'l-Mevlevi'nin (Olgun) ifadeleri de bir delil teşkil etmektedir. Tahirü'l-Mevlevi, 18 Ağustos 1312/ 30 Ağustos 1896 tarihinde Kayseri'de bulunan Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı mektubunda, Mevlevilik kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması hususunda Sakıb Dede'nin *Sefine-i Mevleviye*, Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şuâra-yı Mevleviye* gibi eserlerinin oynamış oynadığı rolü hayırla yad ettikten sonra Mevlevi meşayihinin hayat hikâyelerini yazmanın gerekliliğinden bahsederken iyisiyle kötüsüyle ihvânın tercüme-i halini yazmak istediğinden bahseder. Bu noktada örnek olarak da Üsküdar Mevlevihanesi şeyhinin salahından bahsedip te Kasımpaşa Mevlevihanesi hücrenişînlerinden Neyzen Bektaşi Hamdi'nin fıskından bahsetmemenin hakkaniyete uygun düşmeyeceğini ifade eder.[58]

II. Mahmud, bir yandan Bektaşi Tarikatını kontrol altına alırken diğer yandan da Bektaşilik haricinde kalan diğer tarikat erbabını yanına almaya gayret etmiş, tekkelerin tamirleri, camilerin, sebillerin ve çeşmelerin imar ve inşasına özel bir önem vermiştir. Şeyhlere bol bol bahşişler dağıtmış

55 Ortaylı, s. 285.
56 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 204-205.
57 Tanman, "Kasımpaşa Mevlevihânesi," *DİA*, c. 24, s. 554.
58 Olgun, s. 89.

ve maaşlar bağlatmıştır. Bu şekilde Osmanlı toplum hayatında oldukça etkin olup halkın nabzını elinde tutan tasavvuf erbabının uygulamaya koymak istediği reformların karşısında bulunmasını engellemeye çalışıyordu.[59]

II. Mahmud, hükümdarlığı döneminde sık sık mevlevihaneleri ziyaret eder ve icra edilen mukabeleyi seyrederdi. Yine Yenikapı Mevlevihanesi'ni ziyaret eden II. Mahmud'a dergâhta bulunan dervişlerin tekkedeki faaliyetleri aksatacak derecede özel karşılama merasimi yapmaları üzerine tekkelerin tavrına yakışmayan bu gibi hareketlerden rahatsız olan Şeyh Abdülbaki Nasır Dede, uygun bir zaman kollayarak durumu padişaha arz etmek ister. Yine böyle bir ziyaret dönüşü, icra edilen mukabelenin bitmesinden sonra almış olduğu manevi hazzı ifade etmek üzere yanına gelen padişaha, "Ne olur efendim bir daha böyle bu dergâha gelmeyin." Dediğinde ummadığı bu tavır karşısında şaşıran II. Mahmud, birden kendini toparlayarak: "Şeyhim beni bâb-ı Mevlânâ'dan mı kovuyorsunuz?" deyince, Şeyh Abdülbaki Dede, "Hayır Devletlim, bu kapıdan kimse kovulmaz. Fakat siz geliyorsunuz giderken de dervişe para dağıtıyor, hediyeler veriyorsunuz. Bu durum onları dervişlik yerine dünyaperest yapıyor. Sizden istirhamım bir daha bu dergâha Sultan Mahmud olarak değil, Mahmud Efendi olarak gelmeniz. Hatta her zaman buyurun gelin" demiştir. Abdülbaki Nasır Dede'nin maksadını anlayan Sultan Mahmud, *"Eyvallah"* diyerek ayrılmıştır. Abdülbaki Nasır Dede, padişaha karşı sergilemiş olduğu bu cüretkârlığı affettirmek gayesiyle İstanbul'da bulunan diğer Mevlevi dergâh şeyhleriyle görüşerek, mevlevihanelerdeki mukabele günlerini programlamış ve durumu padişaha arz ederek, "Ne zaman Mevlânâ aşkı zuhur ederse buyurasınız," diyerek padişahın gönlünü almıştır.[60] II. Mahmud, Abdülbaki Nasır Dede'nin bu haklı ikazını zihnine nakşetmiş olacak ki, Osman Salahaddin Dede'nin Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliği döneminde yukarıda ifade ettiğimiz tavrın tam tersi bir durum ortaya çıkması üzerine tereddütlerini belirtmiştir. Hadise Osman Salahaddin Dede'nin genç bir delikanlıyken dergâh şeyhliği yaptığı dönemde yaşanmıştır. Osman Salahaddin Dede, II. Mahmud'un şeyhi bulunduğu mevlevihaneyi ziyaret etmesinden çok

59 Gündüz, s. 153.

60 Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, s. 162-165; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 346.

mütehassıs olmuş olmalı ki, gençliğinin ve toyluğunun tesiriyle, manevi otoritesinin gereklerini unutarak cümle kapısından dışarı çıkar ve sultanın arabasına doğru ilerler. Fakat Sultan Mahmud, hükümdarlık gururundan üstün tuttuğu manevi haysiyetin bu şekilde ihlal edilmesinden hiç memnun olmaz ve yanındakilere: "Eskiden böyle bir usul yoktu. Şeyhler bizi cümle kapısının içinde karşılarlardı. Acaba biz mi çok büyüdük, onlar mı çok küçüldü?" demek suretiyle düşüncelerini belirtmiştir.[61] II. Mahmud'un bu şekilde düşünmesinin bir diğer sebebi de Mevlevi tekkesine gelen padişahların karşılanmasında yerleşmiş bir usul olmasıdır. Gölpınarlı bu usulü şu şekilde belirtir;

> Padişahın gelmekte olduğu evvelce bir yaverle tekkeye haber verilir, tekkenin şeyhi ve meydancı, resim hırkasını giyerek padişahı kapıda karşılarlardı. Şeyhin elinde buhurdan bulunurdu. Padişah, selamlık dairesindeki şeyh odasına girince şeyh, buhurdanı meydancıya verir ve padişahla görüşürdü. Yani padişahın elini tutar, biraz eğilerek ağzına götürür, padişahta aynı zamanda eğilerek bir anda, birbirlerinin ellerini öperlerdi. Şeyh ve padişah, aynı zamanda otururlar, ondan sonra meydancı, kapı yanında ayakta ve niyaz vaziyetinde beklerdi.
>
> Mevlevi şeyhlerinin, padişahı yerden selamlamaları, saray teşrifatınca ve padişahın emriyle oturmaları gibi adetler yoktu. Padişah meydancının delaletiyle mukabeleden önce semahanedeki hünkar mahfeline gider ve mukabeleden sonra yine meydancının delaletiyle şeyh odasına gelirdi. Padişah tekkeden ayrılırken de yine şeyh ve meydancı, buhurdanla padişahı dış kapıya kadar uğurlarlardı.[62]

İstanbul mevlevihaneleri padişahlar tarafından sık sık ziyaret edildiği gibi İstanbul'a gelen yabancı seyyahlar tarafından da ziyaret edilmiş ve bu seyyahlar mevlevihaneler ve Mevlevilerle ilgili düşüncelerini aktarmışlardır. İstanbul'da seyyahların en fazla rağbet gösterdiği mevlevihane gayrimüslimlerin yoğunlukla yaşadığı yer olan Galata'da bulunan Galata Mevle-

61 Samiha Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s.194.
62 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 422-423.

vihanesi'dir. Seyyahların mevlevihaneler ve Mevlevilerle ilgili düşünceleri birbirinden farklı olabilmektedir. Amerikalı doğa bilimci James Ellsworth De Kay, kolera araştırması için 1831-1832 yıllarında İstanbul'da bulunduğu yıllarda ziyaret ettiği Galata Mevlevihanesi'nde Kont Bonneval'ın mezarını gördüğünde şaşırmıştır. De Kay, mukabele bittikten sonra dergâhtan ayrılırken hissettiği düşünceleri şu şekilde ifade ediyor;

> Tekkeyi din adı altında yapılan, bizim de tanık olduğumuz bu korkunç saçmalıklara karşı duyduğumuz küçümsemeden ve bunların ilahi bir ilhamla yapıldığına inandığı anlaşılan seyirciler için duyduğumuz acıma hissinden oluşan karışık duygularla terk ettik.[63]

1835 yılında İstanbul'da bulunan Miss Pardoe ise yazdığı hatıratında tarikat ayinlerini değerlendirmenin zorluklarından bahseder. Ancak bu konuda Mevleviler istisnadır. Çünkü Mevlevilerin yabancıların mukabeleyi izlemeleri için kolaylıkla rıza gösterdiklerini, hatta kadınlar için de ayrı kafesli bir bölüm yaptıklarından bahseder.[64] Pardoe, Galata Mevlevihanesi'ni iki sefer ziyaret ettiğini belirtir ve Mevlevi dervişleriyle ilgili gözlemlerini şu şekilde yansıtır. Dervişlerin dinsel görevlerini yerine getirdikten sonra dergâhtan ayrıldıklarını ve şehirdeki çeşitli uğraşlarıyla ilgilendiklerini ve diğer insanlarla eşit koşullarda çalıştıklarından bahseder. Miss Pardoe, Avrupalıların Mevlevilerin "sema" hareketini "Dönen Derviş" şeklinde algılayıp bu şekilde lanse etmelerinden dolayı daha önce hiç izlemediği mukabele öncesinde zihninde gayri ciddi duygularla mevlevihaneye gittiğini ve mukabelenin üzerinde yaratacağı etkiye karşı hazırlıksız olduğunu belirtir. Mukabelenin başlamasından sonra ise şahit olduğu mukabeleyi "Don Kişotvari" savunmaya ne niyeti ne de hazırlığı olmadığını belirtmekle beraber bu tören için "bir saçmalık" değerlendirmesi yapan modern seyyaha katılmasına da olanak olmadığını ifade eder.[65] Bu

63 James Ellswort De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 182.
64 Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, Çev. Banu Büyükkal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 315.
65 Pardoe, s. 38.

düşünceye ek olarak, Mevlevi mukabelesinin tutarlı ve anlamlı tapınmaya ilişkin kendi Avrupalı fikirlerine uymadığını belirtmekle beraber, kendi muhakeme tarzlarına göre tanrıya hizmet eden, erişilmez karakterdeki bu insanlara herhangi bir kimsenin saygıdan başka bir şey duyacağına da ihtimal vermiyorum der.[66]

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Miss Pardoe, Galata Mevlevihanesi'nden ve Mevlevilerden etkilendiği için kendi içinde Mevlevi mukabelesini anlamlandıramasa da saygı duyduğunu ifade etmiş ve mukabeleyi "*bir saçmalık*" olarak nitelendiren modern seyyaha da katılmadığını belirtmiştir. Burada kesin olarak belirtilmese de yukarıda De Kay'ın seyretmiş olduğu mukabeleyi tanımlarken "*korkunç saçmalık*" ifadesini kullandığına bakılırsa Miss Pardoe'nin kendisinden önce İstanbul'a gelen De Kay'ı kastetmesi ihtimal dahilindedir.

İstanbul mevlevihaneleri, bulundukları bölgeler ve dergâhı yöneten şeyhlere de bağlı olarak kendi içinde karakteristik özelliklere sahiptirler. Tahiriü'l-Mevlevi bu hususu şu şekilde ifade eder: "İstanbul'un Mevlevi dergâhları öteden beri bazı şeyle iştihar etmişlerdir. Mesela Yenikapı sûfîleriyle, Kulekapısı sarhoşlarıyla, Beşiktaş cerrâhlarıyla meşhurdur."[67] Bunun yanında sosyal hayatta toplumun hemen her kesiminin yolu bir şekilde mevlevihanelerle kesişmektedir. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Osman Salahaddin Dede'ye atfedilen ve Osman Ergin'in Türk Maarif Tarihi isimli eserinde yer alan bir anekdot bu durumun en bariz örneğidir.

Kale dışarısındaki Yenikapı Mevlevihanesi'nin yakınında bulunan bir köşkte düğün dolayısıyla bir kıbtî musiki trupu getirilerek eğlenti yapılıyormuş. Trupun nekkaresi yani çifte narası patlamış, eğlencenin tadı kaçmış; birinin aklına gelmiş; aynı alet yakınlardaki mevlevihanede de var. Gidip istemesini şef dorkestre söylemiş; kıbtî tekyeye giderek kudümzenbaşından bunun kendisine ariyet olarak verilmesini istemiş; fakat nekkare ile kudüm-i şerif arasındaki tabir farkını ve inceliğini kavrayamadığı için isterken kudüm-i şerif yerine çifte nara deyişi dervişin taassubuna dokunmuş ve herifi azarlamış. (Ona çifte nara demezler, kudüm-i şerif derler)

66 Pardoe, s. 38.
67 Olgun, s. 82.

demiş ve vermemiş; hatta gidip şeyhe şikâyet bile etmiş. Şeyh kudümzenbaşının kıbtîye yaptığı müdahaleyi beğenmemiş;

- Neşelerini kaçırmayaydın, vereydin!. Demiş, o da:
- Amma Efendim, kudümü şerife bu çingene çifte nara diyor! Deyince Salahaddin Efendi de:
- Zararı yok; o çingene eline düşerse çifte nara; senin eline geçerse kudümü şerif olur demiştir.[68]

Kandil geceleri gibi mübarek gün ve gecelerde ise mevlevihanelerde düzenlenen mevlit gibi merasimlere devletin çeşitli kademelerinden memurlar da olmak üzere geniş bir ziyaretçi katılımı söz konusudur.[69]

Temelleri II. Mahmud döneminde atılan ancak ilanı Sultan Abdülmecid döneminde gerçekleşen Tanzimat Fermanının getirmiş olduğu düzenlemeler arasında tasavvuf erbabı ve tekkeleri ilgilendiren bir durum söz konusu değildi. Mevlevilik açısından baktığımızda ise Tanzimat döneminin en önemli bürokratlarından olan Fuat Paşa ve ailesi Mevlevi Tarikatına mensuptu.[70] Tanzimat döneminin bir diğer ileri gelen bürokratı olan Ali Paşa'nm da Mevlevilerle münasebeti vardı. Manisa Mevlevihanesi şeyhi Mustafa Şefik Efendi, Manisa Mevlevihanesi'nin tamiri için Evkaf Nezareti'ne müracaatta bulunmuştur. Ekonomik nedenlerle tamiratın daha sonraya atılması üzerine Mustafa Şefik Efendi samimi ilişkisine binaen dönemin Hariciye Nazırı Ali Paşa'dan tamirat işinin gerçekleştirilmesi için yardımını istemiştir. Bunun üzerine 17 M 1267/ 22 Kasım 1850 tarihinde Manisa Kaymakamlığına yazılan yazıda şeyh efendiye yardımcı olunması ve tamiratı hususlarına bakılması istenmiştir.[71]

1247/ 1831 yılında Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilen[72] ve 50 yıldan fazla bu görevi ifa eden Osman Salahaddin Dede'nin etrafında

68 Ergin, c. 1-2, s. 225.
69 Olgun, s. 83.
70 Kara, "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Tasavvuf ve Tarikâtlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 220.
71 BOA. Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri (Bundan sonra HR. MKT. olarak geçecektir) D.N: 33, G.N.: 77.
72 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s.135.

Tanzimatın güçlü devlet adamları toplanmıştır. Bunlar arasında Keçecizâde Fuat Paşa ve Ali Paşa gibi dış işleri nazırlığı ve sadrazamlık yapanlar, Mısırlı Kâmil Paşa ve Şeyhülislam Sâhib Molla gibi devleti en üst seviyede temsil edenler yanında Prens Mustafa Paşa, Adile Sultan'm eşi Mehmed Ali Paşa da bulunmaktadır.[73]

Osmanlı Müellifleri'nde siyasete de vakıf bir zat olarak tanıtılan Osman Salahaddin Efendi, kaleme aldığı eserleriyle de Mevlevi şeyhleri arasında kendisine önemli bir yer edinmiştir. Bu eserleri arasında Hoca İshak Efendi'ye cevap tarzında yazdığı "*Risale-i Vahdet-i Vücud*" isimli Türkçe bir risalesi ve "*El-Lisânü'l Muhammediyye fî mâ dalle bihî'l İseviyye*" isimli Arapça bir eseri vardır.[74] Osman Salahaddin Dede, bu kitaplarının yanı sıra padişahlara gerekli olan vasıflardan bahseden ahlaki, siyasi risaleler ve tasavvuf şiirleri de kaleme almıştır.[75]

Osman Salahaddin Dede, Yenikapı Mevlevihanesi gibi döneminde gerek sosyal hayatta gerekse siyasi hayatta etkin olan bir mevlevihanenin şeyhi olmasına rağmen zaman zaman ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Bunlardan biri de annesinin oturduğu evin bakımsız kalması nedeniyle içinde oturulamayacak hale gelmesi üzerine tamir ettirdiği dönemdir. Bu tamir esnasında borçlanan Osman Salahaddin Dede, borçlarını ödemek için "*Rişte-i Cevahir*" isimli kitabı Matbaa-yı Amire'de bastırmıştır. Osman Salahaddin Dede, tamamen başkalarının tavsiyesiyle ve basım maliyeti dört kuruş olur şeklinde aldığı bilgi üzerine girdiği bu işten daha da zararlı çıkmıştır. Çünkü kitapların basım maliyeti kitap başına sekiz kuruş olmuş ve toplam 8.000 kuruş maliyetin ancak 6.000 kuruşunu ödeyebilmiştir. Kitapların basım maliyetini tamamen ödeyemediği için Matbaa-yı Amireye 2.000 kuruş zimmeti kalmıştır. Basılan kitapların ise ancak 100 tanesi satılabilmiş, 100 tanesi Konya'ya ve diğer mevlevihanelere gönderilmiş, elinde ise yaklaşık 800 kitap kalmıştır. Osman Salahaddin Dede, hem kitap basım maliyetinin beklediğinden fazla olması hem de basılan kitapların satılamaması nedeniyle zarara uğramış ve annesinin evinin tamiriyle birlikte top-

73 Ekrem Işın, " İstanbul'da Mevlevilik.....," s. 37; Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 148.

74 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Hazl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 1999, c. I, s. 133; Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 126.

75 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 154.

lam borcu 11.000 kuruşa yükselmiştir. Borcunu ödeme imkânı bulamayan ve alacaklıları tarafından rencide edilen Osman Salahaddin Dede, 1844 yılı sonlarında kaleme aldığı dilekçesinde borcunu ödeyebilmek için ihsan-ı şahaneye muhtaç olduğunu ifade etmiştir.[76] Osman Salahaddin Dede'nin bu dilekçesi üzerine 23 Za 1260/ 4 Aralık 1844 tarihinde kendisinin sahip olduğu itibar ve bilgisinden bahsedilerek Matbaa-yı Amire'ye olan 2.000 kuruş borcu silinmiş ve kendisine de 3.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülmüş ve buyruldusu yazılmıştır.[77] Osman Salahaddin Dede, yukarıda izah ettiğimiz üzere eserler kaleme almış olsa da matbaada bastırmış olduğu "*Rişte-i Cevahir*" isimli kitap 1123/ 1711 senesinde Yenikapı Mevlevihanesi'ne şeyh tayin edilen Seyyid Nesib Yusuf Dede[78]'ye aittir. Mehmed Ziyâ, Seyyid Nesîb Yusuf Dede'den bahsederken basılış hikâyesini bilmediği veya bahsetmediği bu eserden şöyle bahseder:

> Nesib Dede'nin, sanihatü'l-Arap ve'l Acem'in hikmet-i akliye ve diniyesini ihtiva eden cümel ü fikaratı bir suret-i edibe ve sûfiyede tercüme ve şerh ederek Rişte-i Cevahir namıyla matbu bir eser-i güzidesini gördüm, okudum ve Yenikapı Dergâhı'na vakfettim. Bu eserini 1123 senesi Muharreminin onuncu günü (28 Şubat 1711) ikmal ettiğini hatimesine yakın bir yerinde söylüyorsa da yine hatimesinde 'tarih-i telif' serlevhası altında tanzim ettiği beyt-i tarihîde,
>
> Oldu bu kitab-ı pür- letaif bir ukde-i leâli serâir
> Hatm oldu dedim onun Nesîbâ târihini Rişte-i Cevahir
> (1220/1805)
>
> 1220 rakamı gösteriliyor. Halbuki bu son rakamlarda sehv-i mürettib vardır. Çünkü ebced hesabıyla 'Rişte-i Cevahir' terkibi, 1120 (1708) eder.[79]

Sultan Abdülmecid döneminde Osman Salahaddin Dede'nin saray nezdindeki itibarı sayesinde birçok maddi yardıma layık görüldüğüne tanık

76 BOA. İ. DH. D.N. 94, G.N. 4713
77 BOA.C. MF. D.N: 98, G.N.: 4871
78 Hüseyin Ayvansarayî, s. 306; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, c.V, s. 234; Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 105.
79 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 107.

olmaktayız. Bunlardan biri de Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin daveti üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret etmek amacıyla Konya'ya gitmesidir. Osman Salahaddin Dede'nin bu seyahata çıkması için yerine meşihat işlerini yerine getirebilecek ve icra-yı âyine muktedir bir kişiyi vekil bırakması koşuluyla padişah tarafından izin verilmiş ve Osman Salahaddin Dede'nin böyle bir seyahat masrafını karşılayamayacağı bilindiği için de kendisine 25.000 kuruş ihsan edilmiştir.[80] Seyahat koşullarının günümüze göre çok zor olduğu o dönemlerde Mevlevilerin çıktıkları seyahatler esnasında geçtikleri yerlerde kolaylık gösterilmesi ve kendilerine yardımcı olunması için kaleme almış oldukları dilekçeleri çoğunlukla ilgili yerlere iletilmiş ve gereği yapılmıştır. Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Arif Dede'nin oğlu Seyyid Mehmed Dede, 10 L 1277 / 21 Nisan 1861 tarihinde yazdığı dilekçesinde, ailesiyle beraber hava değişikliği bahanesiyle çıkacakları Bursa seyahati esnasında, Gemlik İskelesi'nden Bursa'ya varmak için gerekli olan hayvanların ve arabaların temin edilmesi hususunda yardımcı olunması için Gemlik müdürüne bir yazı yazılmasını istemiştir. Bu istek üzerine gerekli emir Bursa Mutasarrıfı Nureddin Paşa'ya hitaben kaleme alınmıştır.[81]

Sultan II. Abdülhamid döneminde ise, izlenmiş olan politikalar nedeniyle Mevlevi şeyh ailelerinin padişahla olan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, özellikle Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine tayin edilen Abdülvahid Çelebi'nin sergilemiş olduğu tutum ve hakkındaki şikâyetler nedeniyle İstanbul'da bulunan mevlevihanelerde gözetim ve kontrol altında tutulmuştur. Gerek İstanbul'da bulunan Mevlevi şeyh aileleri gerekse Konya Mevlânâ Dergâhında postnişin bulunan Mevleviler Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm faaliyetlerine karşı ilgisiz kalmışlardır[82]. Bunda en büyük etken bu tarikatların daha çok o zamanın Osmanlı topraklarında yaygın olmasıdır. II. Abdülhamid'in Panislamizm politikasını uygulamak istediği Hicaz, Suriye ve Afrika ile diğer bölgelerde etkin olan tarikatların bu politika kapsamına girmesi söz konusudur. Bu noktada II. Abdülhamid'e en yakın tarikat liderleri genellikle Araplardır. Bunlar önemli Rıfai liderleri Suriyeli Ebu'l Huda ve Hicazlı Seyyid Ahmed ile padişahın kendisinin de mensup olduğu iddia

80 BOA. A. MKT. NZD. D.N: 259, G.N.: 2
81 BOA. A. MKT. DV. D.N: 186, G.N.: 100
82 Lewis, s. 404.

edilen Şazeliyye lideri Medîneli Muhammed Zafir'dir.[83] Sultan Abdülhamid, Arabistan, Libya ve Suriye gibi bölgelerdeki eğitim ve altyapı reformları sayesinde bu bölgedeki Müslümanların desteğini arkasına almayı başarmıştır.[84] Mevlevilerin II. Abdülhamid'in Panislamizm politikasına ilgisiz olmaları hususunda bir diğer etken de II. Abdülhamid'in tahta çıktığı esnada iyi olan ilişkilerin daha sonra bozulmaya başlamasıdır. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasında önemli bir pay sahibi olan Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede, daha sonra kendisinden rahatsız olan bazıları tarafından gammazlanmış ve saraydaki mesnevi derslerine son verilip maaşı kesilmiştir. Osman Salahaddin Dede hakkında yapılanlar bununla da sınırlı kalmamış, hakkında soruşturma dahi açılmıştır. Osman Salahaddin Dede hakkında ortaya çıkan bu durum yanında Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi'nin davranışları ve merkezi hükümetle nüfuz mücadelesine girişmesi Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine karşı Mevlevilerin ilgisiz kalmasını beraberinde getirmiştir. Sonuçta Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi hadisesine kadar İstanbul'da bulunan Mevlevi şeyhlerin sarayla olan ilişkileri hep mesafeli bir seyir izlemiştir.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkanlar'da uğramış olduğu toprak kayıpları bu bölgelerde bulunan mevlevihanelerin de birçok sıkıntılara maruz kalmalarına sebep olmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibiYenişehir Fener Mevlevihanesi'nin Yunanlıların tasallutuna maruz kalması, yine Selanik Mevlevihanesi'nin vakıflarının bir kısmının Yunan topraklarında kalmasıyla maddi açıdan sıkıntı yaşamaya başlaması bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Hanya Mevlevihanesi ise özellikle 19. yüzyılın sonlarında artan Yunan baskısı nedeniyle Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı esnasında adadaki Türklerin sığınağı haline gelmiştir.[85] Aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Girit şubesi başkanı olan, Hanya Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi, mevlevihaneyi yukarıda ifade ettiğimiz felaket yıllarında ve daha sonra nüfus mübadelesi esnasında yer-

83 Lewis, s. 404; Hülagü, *Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu*, s. 17.

84 Ramazan Kılınç, "Muhafazakârlık: II. Abdülhamid Dönemini Anlamada Bir Anahtar," *Türkler*, c. 12, s. 934.

85 Benzeri durumlar Kıbrıs Lefkoşa Mevlevihanesi için de geçerlidir. Geniş bilgi için bkz. Akgün, s. 780-781.

lerinden terke zorlanan, baskı ve zulme maruz kalan Türklerin sığındığı, haklarının arandığı ve toplanan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldığı bir mekân haline getirmiştir.[86]

Anadolu'da Mevlevilik

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin geneline baktığımızda merkezde gerçekleştirilmesi düşünülen ve uygulamaya konulan reformların Anadolu'da da birtakım yansımalarının olduğunu görürüz. Nizam-ı Cedid ordusunun kurulması faaliyetleri çerçevesinde yeni kurulan ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için İrâd-ı cedit hazinesinin oluşturulması, Nizam-ı Cedid birlikleri için Anadolu'da muhtelif mahallerden piyade askerler yazılması 19. yüzyıl başlarında ekonomik açıdan çok da iyi durumda olmayan Anadolu ahalisi için yeni mali külfetler ve sıkıntılar anlamına geliyordu. Halkın maruz kaldığı sıkıntıların bertaraf edilmesi noktasında merkezi yönetimle aracı konumda olarak mevlevihane şeyhlerinin de zaman zaman aktif bir rol oynadıklarını görüyoruz. Bu hususta 19. yüzyıl boyunca birçok örnek verilebilir. Mevlevi şeyhleri, kâh yaşanan kıtlıkta, kâh meydana gelen yangınlarda veya doğal afetlerde halkın yanında yer almaya özen göstermiş ve hükümet nezdinde halkı temsil eden bir sivil toplum örgütü rolünü ifa etmişlerdir. 19. yüzyılın hemen başlarında yaşanan ve arşiv vesikalarına yansıyan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya ahalisinin uygulanan vergiden muaf tutulması hususunda aracı olması ve sonrasında yaşananlar şeyhlerin ifa ettikleri bu role örnek gösterilebilir.

Yaşanan hadisenin mahiyetine baktığımızda ilgili belgede görünen, Hacı Mehmed Çelebi'nin hayatına kast eden bazı edepsizlerin, Çelebi'nin evininin etrafını kuşatarak Hacı Mehmed Çelebi'yi öldürmeye kalkışan birtakım kişilerin cezalandırılması için emir verilmesidir. Bu emir sonrasında Konya Valisi Alaaddin Paşa tarafından bu kişiler cezalandırılarak ahaliden bazı kişiler ile Çelebi arasındaki anlaşmazlığın giderildiği ifade edilmiştir. Olayların başlangıcına neden olan gerekçeyi ise Christoph K. Neumann[87]

86 Selami Şimşek, "Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikâtlar ve Tekkeler," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 14, sy. 32, Erzurum 2007, s. 234.
87 Neumann, s. 168.

açıklanmaya muhtaç görür. Neumann, konu ile ilgili makalesinde arşiv belgesindeki gerekçeyi şu şekilde özetler;

> Ba'zı haşerat makulesi, yani belgenin dilinde toplumun alt tabakalarından gelen ve kamu kontrolünden çıkmış olan insanlar Konya Asitanesi Postnişini ile ona bağlı olan adamları öldürmek için harekete geçmiş, onlara hakaret etmiş, onları evlerinde muhasara altına almış ve buna benzer gösterilerde bulunmuştu. Hükümet de, bu olayları bastırmak ve suçluları cezalandırmak üzere İstanbul'dan valiye emir göndermişti. Vali, şimdi yazdığına göre, arabuluculuk yaparak çatışmayı sona erdirmiş. Olayların sebebine gelince, kendi selefinin vali Abdullah Paşa'nın görev süresi esnasında Konya'ya mübayaa emri gelmiş. Bu emir karşısında hem o zamanki vali, hem çelebi efendi birer kıt'a tahrirat ile sadr-ı a'zamdan Konya'nın bu mübayaadan muafiyetini rica etmiş, sadr-ı a'zam ise "çelebi efendi mübayaa hususuna karuşmasun deyü tenbih ve te'kidi havi bir kıt'a ferman-ı alişan isdar ve Medîne-i mezbureye tisyar etmiş" ve bütün bunlar da galiba şehirde günün sohbet konusu olmuş. O zaman naip olan Mustafa Efendi'de şeyhin böylece azarlanmasını fırsat bilmiş ve çelebi efendinin yerel nüfuzuna ve müdahalesine ma'ruz olmaksızın kendi menfaatlarını daha iyi kollayabilmek için "fukarayı" ona karşı ayaklandırmış. Oysa Çelebi efendiden başka kimse Konya'da reayayı koruyacak durumda olmadığından, o, daha önceki postnişinlerin yaptığı gibi "olvechile idare ve rü'yet-i umur-ı fuaraya nezaret" etmesine ruhsat veren fermanın ısdarını rica eden bir takririn yazılmasını şimdiki vali Alaüd-din Paşa'dan rica etmiş, oda bu mealde özetlenen raporunu yazmış.[88]

Neumann, Çelebi Efendi'ye karşı gösterilen müdahalenin sebebi olarak vali tarafından yazılan raporu yukarıdaki şekilde özetliyor ve haklı olarak Çelebi Efendi, fukara halkı koruyup kolladıktan sonra, tekâlif mahiyetinde bir ödemeden muafiyet isteyen bir tahrirat yazdığı halde halktan

88 Neumann, s. 168.

bazı kişilerin Çelebi Efendi'ye karşı ayaklanmasına neden olan esas sebebin ne olduğunu sorgulamaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden bu sonucu çıkarmak çok makul olsa da belgede yapılacak dikkatli bir incelemede bazı ipuçlarının yakalanabileceğini düşünüyoruz. Zira, Neumann, Alaaddin Paşa'nm yukarıdaki raporunu özetlerken belki anlamlandıramadığı için belki de önemsiz gördüğü için belgede geçen "hiçbir umur-ı beldeye karışmaması için ve nezaret etmemesi için eşhas ve haşerat makulelelerine ferce verip şehremini hesabını Efendi-i mumaileyh dailerine nisbeten araya bırakıp zahîren sıyanet-i fukara ve himayet-i beldeye itina batınen icra-yı nefsanilerine ictira' birle fukarayı ayaklandırıp hesab ve kitab diyerek gittikçe erazil ve eşhas ferceyab olub umur-ı belde-i mezbure na ehil elinde kaldığı hasebiyle..."[89] kısmını atlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus şehremini hesabının Çelebi Efendi'ye "nisbeten" ortaya atılmasıdır. Bize göre Naib Mustafa Efendi'nin ahaliyi Çelebi Efendi'ye karşı kışkırtmakta kullandığı esas argüman bu şehremini hesabındaki açıktır. Zira yukarıda metinde de geçtiği üzere Naib Mustafa Efendi, ahaliyi kışkırtırken memleket malını ve fukarayı koruma düşüncesiyle hesap ve kitap diyerek bazı ekonomik hususlardan dolayı ahaliyi Çelebi Efendi'ye karşı galeyana getirmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 29 L 1215/ 15 Mart 1801 tarihli bir başka belge bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Belgenin özeti "Konya Şehremini Hacı Halil'in suistimal ve irtikabta bulunduğu hakkında Karaman Valisi Alaaddin Paşa tarafından vaki olan işar üzerine vali-i müşarunileyhin inzimam-ı re'y ve nezareti ve Mektubi-i Sadaret Hulefası'ndan Emin Bey'in mübaşereti ile mumaileyh Hacı Halil'in tekrar hesabı görülerek tebeyyün edecek zimmetinin kendisinden ve emvalinden tahsiline dair hülasa ve buyruldu"[90] şeklindedir. Hal böyle olmakla birlikte burada açıklanması gereken yeni husus, şehremini ile Hacı Mehmed Çelebi arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Belgede şehremininin Hacı Mehmed Çelebi'nin adamı ve mültezimi olduğu üç senedir birlikte hareket ederek ahaliye zahmet verdikleri ve şehremini hesaplarının incelenmesi sonrasında 25.320 kuruşluk bir zimmetin

89 BOA. C. DH. D.N: 32, G.N.: 1565
90 BOA. C. DH. D.N: 16, G.N.: 772

söz konusu olduğu ifade edilmektedir.[91] Görüldüğü üzere Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi, sahip olduğu nüfuzu sayesinde Konya şehreminini de kendi yanına çekebilmiş ve belediye işlerine müdahil olma durumu söz konusu olmuştur. Bu da halk arasında bazı hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Merkezi hükümete şikâyet edilen Hacı Mehmed Çelebi, memleket işlerine karışmaması için uyarılmıştır. Şehreminliği hesaplarındaki açık ve bunun için halktan para talep edilmesi, şehremininin Hacı Mehmed Çelebi'nin adamı olması, belediye işlerinde şehremini ile müşterek bazı hizmetlerde bulunması gözden kaçmamıştır. Naib Mustafa Efendi'nin halktan bazı kişileri kışkırtmak için kullandığı şehremini hesaplarındaki açık nedeniyle şehremini ile ortak hareket eden Çelebi Efendi de suçlanmıştır.

06 Ra 1216/17 Temmuz 1801 tarihli bir başka belge özetinde "Konya'da Mevlevi Dergâhı Şeyhi Çelebi Efendi'nin umur-ı belediye müteallik hususatta iştiraki ve evvelce buna muhalif karar ittihazına sebep olan Çelik Paşazâde İbrahim Bey'in Bordo'da[92] ikamet ettirilmesi hakkında karaman valisinden gelen tahrirattan hülasa"[93] ifadesi yer almaktadır.

Belgede Çelebi Efendi'nin belediye işlerinde iştiraki olduğu ile ilgili olarak Konya Valisinin iki talebi özetlenerek padişaha sunulmuştur. Bunlardan biri özetle yukarıda gördüğümüz üzere Konya'da sıyanet-i fukara edecek Çelebi Efendi'den başka kimse olmadığı beyanıyla eskiden beri olduğu gibi Sülale-i Mevlânâ'dan Konya Mevlânâ Dergâhı'na şeyh olanlar Konya halkını nasıl korumuşlarsa, Konya'ya nasıl nezaret etmişlerse Hacı Mehmed Çelebi'nin de aynı şekilde memleket işlerine nezaret etmesi ve halktan bazı kişilerin bu gibi işlere müdahil olmaması için Çelebi Efendi'ye hitaben bir kıt'a emr-i âli ısdarına inayet buyurulması, diğeri de Çelebi Efendi'nin kendisine ve ailesine Konya ahalisinden bazı kendini bilmez kişilerin suikasta cesaret etmelerine eski naib Mustafa Efendi ile dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından Çelik Paşazâde İbrahim Bey'in sebep olduğu beyanıyla Çelik Paşazâde İbrahim Bey'in evinin bulundu-

91 BOA. C. DH. D.N: 16, G.N.: 772.

92 Belge özetinde geçen "Bordo" kelimesi Burdur'un Bordo şeklinde okunduğu tipik bir yanlış okuma olsa gerektir.

93 BOA. Cevdet Zabtiye Belgeleri (Bundan sonra C. ZB. olarak geçecektir) D.N: 15, G.N.: 728.

ğu Burdur'da ikamet eylemesi babında bir kıt'a emr-i âli gönderilmesi şeklindedir.[94]

Konya valisinin bu isteği üzerine dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Çelik Paşazâde İbrahim Bey'in memleketi olan Burdur'da ikamet etmesi için Burdur'a gönderilmesi emredilmiştir. Çelebi Efendi hakkında ise belgede herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Yukarıda sözü edilen belgeden Naib Mustafa Efendi ile işbirliği yaparak Çelebi Efendi'ye karşı halktan bazı kişileri kışkırtan Çelikpaşazâde İbrahim Bey'in pek makbul biri olmadığı görülmektedir. 04 Z 1216/ 7 Nisan 1802 tarihli bir belgede ordunun Konya'dan geçişi esnasında geri kalmış kırk kadar deve Çelik Paşazâde İbrahim Bey tarafından satıldığından yüz ellişer kuruş bedelinin tahsil edilmesi emredilmiştir.[95] Nitekim 29 M 1217/ 1 Haziran 1802 tarihli bir başka belgede yukarıda belirttiğimiz üzere Kapıcıbaşı Çelikpaşazâde İbrahim Bey'in Burdur'da ikamet ettirilmesi emri yenilenmiştir.[96]

Konya şehir hayatında etkin bir rol üstlenen Hacı Mehmed Çelebi, siyasi ve ekonomik nüfuz mücadeleleri çerçevesinde düşman kazanıp birtakım sıkıntılara maruz kalmıştır. Burada Naib Mustafa Efendi'nin ve Çelikpaşazâde İbrahim Bey'in Hacı Mehmed Çelebi'ye karşı kullandıkları yolsuzluk argümanının ne derece gerçekleri yansıttığının tespitini yapmak zordur. Burada esas vurgulanması gereken husus, özelde Hacı Mehmed Çelebi'nin genelde ise Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhlerinin Konya'da önemli bir siyasi ve sosyal güç oldukları ve nüfuzları sayesinde resmi görevlileri dahi etkileyebildikleridir. Hacı Mehmed Çelebi, hakkında leyhte ve aleyhte yukarıda ifade ettiğimiz isteklerin dile getirilmesine rağmen makamında kalmış ve etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. Hacı Mehmed Çelebi'nin sonraki dönemlerde yine makamında bulunması ve çalışmamızın "Sultan III. Selim dönemi" kısmında etraflıca değinmiş olduğumuz Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya alınmaması şeklinde cereyan eden Konya hadisesinde yine etkin bir rol ifa etmesinden hakkında isnat edilen suçlamaların dayanaktan yoksun olduğunu veya uyarılarla geçiştirildiğini ifade edebiliriz. Konya'da Çelebi Efendi'nin etkin olduğunu gördüğümüz bir

94 BOA. C. ZB. D.N: 15, G.N.: 728.
95 BOA. Cevdet Askeriye Belgeleri (Bundan sonra C. AS. olarak geçecektir) D.N: 1061, G.N.: 46681.
96 BOA. C. DH. D.N: 271, G.N.: 13890.

diğer hadise de 1804 yılında yaşanan Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'mn Konya'ya alınmaması hadisesidir. Daha önce de detaylıca bilgi verdiğimiz üzere sebep olarak Nizam-ı Cedid uygulamaları neticesinde halka getirilen ek mali külfetleri gösterebileceğimiz bu hadisede Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi de isyancıların yanında yer alarak hadisenin büyümesinde etkili olmuştur. Bunda Hacı Mehmed Çelebi'nin Nizam-ı Cedid'e muhalif olması yanında Konya'da bulunan yeniçerilerin de etkileri olmuştur. Çünkü Nizam-ı Cedid'e muhalif kimliğiyle bilinen Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya'da bulunan yeniçerilerle arası oldukça iyidir. Dönemin Konya kadısı tarafından Zühtü Paşa'ya gönderilen bir yazıda Konya'da ayanlık hevesine kapılan Yeniçeri Manav Hacı Ahmed oğlu Mehmed, Serturnai Bekir ve Serdengeçti Mehmed ismindeki şahısların halka karşı yaptıkları zulüm nedeniyle Konya'dan sürülmeleri ve onların koruyucusu konumunda olan Çelebi Efendi'nin uyarılması istenmektedir.[97]

Mevlevi şeyhlerinin bulundukları beldede halkla olan ilişkilerinde dergâhın sosyal hayata olan katkıları kadar ekonomik konularda özellikle mevlevihaneye bağlı vakıfların gelirlerinin toplanması ve bu vakıfların müdahalelerden masun tutulup işlevlerinin devamının sağlanması hususunda gösterilen mücadele belirleyicidir. Vakıflar, şeyh ailelerinin tek geçim kaynağı olmanın yanı sıra, içinde birçok fukara ve dervişan bulunan, yine bulundukları şehirde seyahat amacıyla bulunan Mevlevi olsun olmasın garibanların sığınağı olan mevlevihanelerin faaliyetlerini sürdürmesi açısından en önemli iktisadi kaynağı teşkil ediyordu. Bununla birlikte mevlevihane vakıflarına müdahaleler yapılması söz konusu olmaktadır. Mevlevihane vakıflarına yapılan bu tür müdahalelerin bertaraf edilmesi için en önemli görev vakıfların bağlı olduğu mevlevihane şeyhlerine düşmektedir. 19. yüzyıl başlarında Ankara Mevlevihanesi'nde şeyh olan Ahmed Efendi'nin de mevlevihaneye bağlı Ankara'ya bağlı Zirve Köyü'ne gelen İmam Hasan isimli bir şahsın köydeki faaliyetlerinden şikâyetçi olduğunu görürüz. Şeyh Ahmed Efendi kaleme aldığı şikâyet dilekçesinde İmam Hasan'ın mukim bulunduğu Konya'ya bağlı Suarak? Köyü'nü harap ettikten sonra

97 BOA. HAT. D.N: 091, G.N.: 3714-B.

Beynam isimli bir köyü de karıştırdığını sonra da Zirve Köyü'ne geldiğinden bahseder. Şeyh Ahmed Efendi, İmam Hasan'ın eşkıyalarla işbirliği yaptığından bahsederek müdahale edilmezse köylünün harap olacağından ve vakfın zarara uğrayacağından bahsederek İmam Hasan'ın Çankırı Kalesi'ne hapsedilmesini niyaz etmiştir.[98]

III. Selim döneminde Mevlevi çevrelerinin devlet katında sahip olduğu konum ve sosyal hayattaki rolü Sultan II. Mahmud döneminde artarak devam etmiştir. II. Mahmud döneminde Mevleviliğin taşradaki durumuna baktığımızda ilk bahsedeceğimiz hadise Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin getirilmesidir.[99] Mehmed Said Hemdem Çelebi henüz sekiz yaşında iken posta geçmiştir. Yaşı küçük olduğu için kendisine amcası Ferruh Çelebi naib olmuş, on sekiz yaşına kadar dergâh Ferruh Çelebi'nin yönetiminde kalmıştı.[100] Oldukça iyi bir eğitim alan Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin meşihati zamanında Mevlevi tarikatının itibarı hem halk katında hem de devlet nazarında artmıştır. Hemdem Çelebi, şeyhliğinin başlarında özellikle Hazreti Mevlânâ sülalesinin itibarını korumak için gayret sarfetmiştir. Bu uğurda Zilhicce 1230/Aralık 1815 tarihlerinde İstanbul'a yazmış olduğu bir dilekçesinde Mevlânâ sülalesine mensup Çelebilerden bazılarının herhangi bir işi ve hizmeti olmadığı halde İstanbul'a gitmeleri ve yağmacı güruhu gibi konaklarda eğlenip gezip tozmalarının Mevlânâ hazretlerinin şanına yakışmayacağından bahsetmiştir. Mehmed Said Çelebi, bu kişilerin bu tür davranışlarda bulunmamaları için kendisinden izin almadıkça İstanbul'a gitmemeleri için Karaman valisinin onlara hitaben bir kıt'a emr-i âli göndermesini talep etmiştir.[101]

Babası Hacı Mehmed Çelebi gibi Mehmed Said Hemdem Çelebi de özellikle Konya halkına yüklenen ve fakir fukara halkın edasında güçlük çektiği vergilerin affedilmesi veya düzenlenmesi noktasında bulunduğu konuma binaen halkı temsilen merkezi hükümete karşı bir ricacı konumuna gelmiştir. Bu hususta vereceğimiz ilk örnek Cemaziyelevvel 1234/ Mart/ Nisan 1819 tarihlerinde Mehmed Said Çelebi tarafından İstanbul'a

98 BOA. C. EV. D.N: 356, G.N.: 18075.
99 Bkz. s. 91-94.
100 Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 62.
101 BOA. C. DH. D.N: 39, G.N.: 1936.

gönderilen maruzattır. Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin bu maruzâtı kaleme almasına sebep, Konya Valisi Celaleddin Mehmed Paşa'nın vali konağının tamiri ve tefrişi hususunda fuzuli masraflar yapması ve ciddi bir yekun tutan meblağın sadece Konya halkına vergi olarak yüklenmesi hadisesidir. Celaleddin Mehmed Paşa'nın bu tutumu üzerine şehrin ileri gelenleri toplanmış ve aldıkları kararın Çelebi tarafından merkezi hükümete iletilmesini istemişlerdir. Burada şüphesiz ki Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin manevi nüfuzundan ve Sultan Mahmud'un Mevlevi tarikatı hakkındaki iyi niyetinden istifade etmek düşünülmüştür. Konu Konya'da ikamet eden ulema, suleha, meşayih-i kiram, âyan, eşraf ve toplumun farklı kesimlerinden kişilerin iştirak ettikleri mecliste dile getirilmiştir. Buna göre, Karaman valilerinin konaklarının tefrişlerini kendi bütçelerinden karşıladıkları, ancak son sekiz-on senedir bu hususta abartılı harcamalar yapıldığı, bu masrafların da sadece Konya ahalisine yüklenmesi nedeniyle ahalinin bu vergileri ödemek noktasında sıkıntıya düştükleri dile getirilmiştir. Yine garip gurebanın sefil bir hale düştüğünden hareketle bu tür fuzuli masraflardan kaçınılması ve yapılması kesinlikle gerekli olan tamirat masraflarının da Konya'da bulunan diğer sancaklar ahalisine de imkânları nisbetinde tevzi edilmesinin uygun olacağı vurgulanmıştır. Mahkemede toplanan mecliste dile getirilen bu hususlar Mehmed Said Hemdem Çelebi aracılığıyla merkeze bildirilmiştir. Gönderilen bu arızanın Sultan Mahmud'a sunulması üzerine 16 C 1234/ 12 Nisan 1819 tarihinde verilen emirle Konya ahalisi bu vergiden tamamen muaf tutulmuş ve ortaya çıkan bu gibi masrafların Karaman Eyaleti'nde bulunan diğer sancaklara da imkânları nispetinde tevzi edilmesi emredilmiştir. Bu hususta Karaman Valisi ve Akşehir Mutasarrıfı Seyyid Hüseyin Paşa ve Konya naibine de emir yazılmıştır.[102]

1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşi Tarikatı'nın yasaklanması sonrasında İstanbul'da olduğu gibi taşrada da Bektaşiler, Mevleviler arasında gizleme yolunu seçmişlerdir. Bu durum özellikle Konya'da birtakım sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Konya valiliğine tayin edilen Esat Paşa, 19 B 1245/ 14 Ocak 1830 tarihinde Konya'ya gelip

102 BOA. C. DH. D.N: 61, G.N.: 3001.

Hazreti Mevlânâ Dergâhını ve Çelebi Efendi'yi ziyaret ettikten sonra tebdilen yapmış olduğu çarşı pazar gezilerinde şeriat ve tarikat adabına uymayan birçok kişinin Mevlevi külahı taktıklarını gördüğünden söz ederek bunun sebebini sormuştur. Aldığı cevapta ise özellikle yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bektaşilerin bir kısmının bu yolu seçtiği ve bu sayede birtakım serbestlikler elde ettikleri ifade edilmiştir. Mevlevi külahı takan bu kişiler özellikle geçen son on on beş yılda Mevleviliğe karşı artan teveccühten istifade etmek amacıyla üzerlerine düşen vergileri dahi vermekten kaçınmışlardır. Hatta işledikleri suçlar yüzünden tutuklanmaları esnasında dergâha sığındıkları ve davalarının dahi dergâhta görüldüğü belgede ifade edilmektedir. Gerçekten Mevlevilik adabından habersiz bu kişilerin varlığı Mehmed Said Hemdem Çelebi'yi de rahatsız etmektedir. Çünkü bu kişilerin günlük hayatlarındaki bu olduğu uygunsuz davranışları ve ilga edilmiş olan yeniçeri ocağı mensupları ile işbirliği yaparak eşkıyalığa kalkışmaları Mevlevilerin şehirdeki ve padişah nezdindeki itibarını zedelemekteydi. Konya'da ortaya çıkan ve Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin kethüdası Hacı Osman ve Çiftçiler Şeyhi Hacı Mustafa isimli kişilerin kışkırtmalarıyla ortaya çıktığı ifade edilen bir hadise, Konya Mütesellimi Nazif Ağa tarafından Hacı Osman ve Hacı Mustafa'ya bağlı birkaç kişinin idamı ile bastırılmıştır.[103] Konya'da yaşanan bu hadiseden kısa bir süre Konya'ya vali olarak atanan Esad Paşa, Çelebi Efendi ve şehrin ileri gelenlerini toplayarak bu hususa bir çeki düzen verilmesini istemiştir. Belgenin diliyle "Mevlânâ hazretlerinin sülale-i zükur ve inasından olan Çelebiyân ve Çelebiyânın iktidarlarına göre ikişer üçer nefer hademesi ve hücrenişîn olan dervişan ve dervişandan olup da bazen sanayi-i nefise erbabından bulunan dedegândan maada hamamcı ve dellak ve hancı ve kahveci ve bakkal ve kasab ve dellal bunların emsâli sanayi-i hasibe erbabından olan kesanın min ba'd zikrolunan külahı iktisadan mübaadet birle ahali-i saire kisve ve alametiyle tanzim-i kıyafet eylemeleri huzzar-ı meclise tenbih ve tefhim olunmuş"[104] Mehmed Said Hemdem Çelebi de valinin bu isteğini olumlu bulmuş ve onaylamıştır. Mecliste alınan bu karar daha sonra ahaliye duyurulmuş,

103 BOA. HAT. D.N: 500, G.N.: 24479-B.
104 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742.

yukarıda belirttiğimiz üzere çelebiler ve onların hizmetinde olanlar haricinde Mevlevi külahı giyenler başlarındaki Mevlevi sikkesini duyurudan sonra bir saat içinde çıkartmışlardır.[105]

Mehmed Said Hemdem Çelebi de şeyhliği sırasında babası Hacı Mehmed Çelebi gibi istemese de bazı siyasi çekişmeler içinde yer almak durumunda kalmıştır. Çelebi, bulunduğu şehrin sosyal ve siyasi hayatında etkin bir figürandır. Bu konumunda babası Hacı Mehmed Çelebi örneğinde gördüğümüz gibi kendi iradesisinin de rolü vardır. Ama bazı durumlarda da Çelebi Efendi kendi iradesi haricinde Mevlevi tarikatının devlet ve toplum nazarındaki tesirinden ve kendisinin bulunduğu konumdan dolayı olayların içinde yer almak zorunda kalmıştır. 1832 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı isyana giriştiği ve bu doğrultuda oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir ordunun Anadolu içlerine kadar ilerleyerek, Konya'yı işgal ettikten sonra, Kütahya önlerine kadar geldiği Mısır Meselesinde Mehmed Said Hemdem Çelebi, başta merkezi hükümet yanında yer almış ve maiyetiyle beraber bazı kaynaklarda İstanbul'a gittiği ifade edilse de[106] Afyon Karahisar'a gitmiştir. Bu dönemde Çelebi Efendi'nin İstanbul'a gittiği rivayetlerinin sebebi ise muhtemelen Karahisar'da sıkıntı çekmekte olduğundan dolayı ortaya çıkan bu gaile def edilinceye kadar Bursa'ya ya da İstanbul'a gitmek için izin istemesinden dolayıdır.[107] Çelebi Efendi'nin bu isteğine rağmen hem mevsimin kış olması nedeniyle yolculukta zahmet çekileceği hem de İbrahim Paşa'nm ordusunun kısa bir süre sonra mağlup edilmesi umulduğu için Çelebi Efendi'nin Karahisar'da kalması daha uygun görülmüş ve ihtiyaçlarının giderilmesi için kendisine 10.000 kuruş atıyye verilmesi emredilmiştir.[108]

Ancak Mehmed Ali Paşa'nm oğlu İbrahim Paşa Konya'ya girdikten sonra, Konya Mevlânâ Dergâhında bulunan Aşçı Dede'yi yanına çağırmış ve ondan Karahisar'da bulunan Mehmed Said Hemdem Çelebi'ye bir mektup yazmasını istemiştir. İbrahim Paşa, yazılan mektupta Çelebi'yi açık açık

105 BOA. HAT. D.N: 1025, G.N.: 42742-A.
106 İnal, c. II, s. 921; Mehmet Önder, "Son Çelebiler," *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul 1955, c. 6, sy. 61, s. 3609-3610; Ahmet Cahit Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevleviler ve Jön Türkler*, H Yayınları, İstanbul 2009, s. 23.
107 BOA. HAT. D.N: 355, G.N.: 19946.
108 BOA. HAT. D.N: 355, G.N.: 19946.

tehdit ederek Konya'ya dönmediği takdirde Çelebi Efendi'nin Konya'da kalan akrabalarının ve müritlerinin zarar göreceğini ifade etmiştir. Mehmed Said Hemdem Çelebi, bu mektubu Karahisar eşrafından Hacı Bakioğlu'nun konağında misafir olduğu esnada almıştır. Beraber Konya'dan ayrıldıkları ve birlikte hareket ettikleri Konya Mütesellimi Süleyman Bey ile bu konuyu müşavere eden Mehmed Said Hemdem Çelebi ve Mütesellim Süleyman Bey ertesi sabah Konya'ya geri dönmüşlerdir.[109] Çelebi Efendi'nin II. Mahmud'un iltifatına ve atıyyesine mazhar olmuşken, bu çetrefilli ortamda Konya'ya geri dönmesi İstanbul tarafından tepkiyle karşılanmış ve Çelebi Efendi'nin dönüş sebebinin etraflıca araştırılması istenmiştir. Burada gördüğümüz gibi Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin şahsında Mevlevilik üzerine merkezi hükümet ile Mehmed Ali Paşa'nm oğlu İbrahim Bey arasında bir nüfuz kurma mücadelesi vardır. Bu mücadelede kısmi olarak İbrahim Paşa'nın üstünlük sağlaması, Çelebi Efendi'ye gönderilmek üzere Aşçı Dede'ye yazdırmış olduğu tehditkâr ifadeler içeren mektup sayesinde gerçekleşmiştir. Buna rağmen, Mehmed Said Hemdem Çelebi, ilerde yapmış olduğu bu hareketinden dolayı pişman olduğunu, büyük sıkıntılar çektiğini ve affedilme dileğini içeren mektuplar kaleme alıp, araya hatırlı adamlar koyarak merkezi hükümetten affını istemiştir.[110] Çelebi Efendi'nin duyduğu bu pişmanlık ve ecdadı Mevlânâ hazretlerine hürmeten Çelebi Efendi'nin affedildiğine dair teselli edici mahiyette bir cevap yazılması uygun görülmüştür[111]. İbrahim Paşa'nın ısrarla Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin Afyon'dan geri dönmesini talep etmesi ve bunu sağlamak için Çelebi'yi tehdit etmekten çekinmemesinin nedeni Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin şahsında Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhlerinin toplum üzerindeki nüfuzlarıdır. İbrahim Paşa, babasının merkezi hükümete karşı girişmiş olduğu isyan faaliyetinde Mısır'da olduğu gibi Anadolu içlerinde de toplum nazarında kabul görmek için Çelebi'yi kendi yanına almak istemiş ve bunu sağlamak için tehditten de geri durmamıştır.

Aynı zamanda şair olan Mehmed Said Hemdem Çelebi, otoritesi ve kurallara riayetiyle tüm Mevlevi şeyhleri nezdinde kendini saydırmıştır.

109 BOA. HAT. D.N: 348, G.N.: 19768-A.
110 BOA. HAT. D.N: 467, G.N.: 22844-D.
111 BOA. HAT. D.N: 467, G.N.: 22844.

Onun en önemli hizmetlerinden biri de 1271/1854 tarihinde o tarihe kadar genellikle çelebilerin tasarrufu altında olan kitapları kayıt altına alıp başına da bir hafız-ı kutüp tayin ederek dergâhta bir kütüphane oluşturmasıdır. Bu sayede birçok nadide eser kaybolmaktan veya atıl kalmaktan kurtularak günümüze ulaşabilmiştir.[112]

Daha önce mevlevihanelerle ilgili gözlemlerinden bahsettiğimiz üzere 1835 yılında İstanbul'a gelmiş olan Miss Pardoe Bursa'yı da ziyaret etmiştir. Miss Pardoe, Bursa'ya yaptığı seyahati esnasında orada araya hatırlı kişileri koyarak seyretmek için izin aldığı Rufai ayininden büyük bir şaşkınlık ve olumsuz duygularla bahseder. Burada ilgi çeken konu Bursa'da yapılan bu Rıfai ayinine, yanında iki dervişle birlikte Mevlevi şeyhinin de katılmasıdır. Ayinin ortalarında dergâha geldiği anlaşılan Mevlevi şeyhinin gelişini anlattığı kısım ve sonraki düşüncelerine bakarak Miss Pardoe'nin hakkında bilgi sahibi olduğu tarikatlar içinde Mevleviliği zihninde farklı bir yere koyduğunu görüyoruz. Miss Pardoe, Mevlevi şeyhinin dergâha gelişini şöyle tasvir eder;

> Ayinin burasında, kardeş tarikatın ayinine katılmak üzere yanında iki kıdemli dervişiyle birlikte Mevlevi şeyhi içeri girdi. Onların girişiyle ilahi kesildi; genç Rıfai şeyhi eğildi ve konuğunun elini öptü; azametli konuk da solgun delikanlının yanağını öperek karşılık verdi. Genç şeyh diğer iki konuğu da selamladıktan sonra, onları başköşeye oturttu ve kendisi de yanlarına oturdu.[113]

Miss Pardoe, izlemiş olduğu Rıfailerin bu ayini hakkında düşüncelerini açıklarken oldukça olumsuz cümleler sarfederken ertesi gün katılmış olduğu Mevlevi mukabelesi ve dergâhı hakkındaki düşünceleri ise oldukça müsbettir. Bu düşüncelerini aktarırken de şu cümleleri sarf etmiştir;

> Ertesi sabah Mevlevilerin şık tekkesini ziyaret ettik. Şeyhin emriyle oturmamız için bir hah kibarca serildi; bir kez daha ayinlerini izledik. Canların sayısı ve binaların güzelliği nedeniyle Bursa'daki ayin

112 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 176; Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 63.
113 Pardoe, s. 317.

> Pera'dakinden[114] çok daha pitoreskti. Ayinleri yabancılara ne kadar anlamsız ve sıradışı görünse de, diğer tarikata büyük bir üstünlükleri var, o da gülünç veya iğrenç olmamaları. En kusursuz düzen, en dokunaklı ağırbaşlılık ve en güzel temizlik önde gelen özellikleri; önyargısız her insan için bu tekkeden, dervişlere karşı acıma kadar saygı da duymadan çıkmak olanaksız.[115]

Miss Pardoe'nin yukarıda bahsettiği Mevlevi şeyhi Şeyhi Seyyid Nizameddin Efendi'nin soyundan gelen Mehmed Dede'dir.[116] Miss Pardoe'nin Bursa Mevlevihanesi'nde bulunan dervişleri Galata Mevlevihanesi ile karşılaştırıp sayıca daha fazla olduklarını ifade etmesi ve Şeyh Mehmed Efendi'nin saygınlığından bahsetmesi arşiv belgelerince de teyid edilmektedir. Zira Şeyh Mehmed Efendi dergâhta bulunan dervişlerin taamiyelerinin karşılanmasında sıkıntı çekildiğinden tayinat tahsisi için müracaat etmiş ve Bursa valisi tarafından merkeze yazılan yazıda, Bursa Mevlevihanesi ile Galata Mevlevihanesi kıyaslanarak Bursa Mevlevihanesi'ndeki dervişlerin sayısının Galata Mevlevihanesi'nden fazla olduğu belirtilerek tayinat miktarının artırılması istenmiştir. Sonuçta, 06 M 1262/ 4 Ocak 1846 tarihinde gerek Bursa Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Dede'nin şahsiyeti ve gördüğü hüsn-ü kabul, gerekse mevlevihanedeki dervişlerin kalabalıklığı nedeniyle mevlevihanenin muhassasâtının Galata Mevlevihanesi muayyenâtına uygun olarak düzenlenmesi maliye nazırına havale olunmuştur.[117]

II. Mahmud döneminde Anadolu'da ve Balkanlar'da bulunan diğer mevlevihaneler, sosyal hayatta işlevlerini artırarak devam etmişlerdir. Mevlevihane şeyhleri bulundukları dergâhın ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamaya gayret etmişlerdir. Mesela Tokat Mevlevihanesi şeyhi Mehmed Emin Dede, Sultan II. Mahmud'un tahta çıkması üzerine bir kıt'a tarih inşad etmiş ve *Mesnevi*'yi manzum olarak şerh ederek Babıâli'ye göndermiştir. Şeyh Mehmed Emin Dede tarafından gönderilen bu tarih kıt'ası ve Mesnevi-i Şerif şerhi Sultan II. Mahmud'a sunulmuştur.

114 Galata Mevlevihânesi kast ediliyor.
115 Pardoe, s. 320.
116 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s.185.
117 BOA. İ. DH. D.N: 115, G.N.: 5812.

İnşad edilen tarih kıtasını ve manzum Mesnevi-i Şerifi beğenen Sultan Mahmud, şeyhe atıyye verilmesini emretmiştir.[118] Uzun süre Tokat Mevlevihanesi şeyhliğinde bulunan Mehmed Emin Dede, 29 Z 1250/28 Nisan 1835'te Babıâli'ye sunduğu dilekçesinde, mevlevihanedeki fukara ve dervişan için Tokat kalhanesinden verilen senelik bin kuruşluk taamiyenin artırılmasını talep etmiştir.[119] Yukarıda ifade ettiğimiz üzere şeyhin Sultan Mahmud'un teveccühüne mazhar olması ve saygıdeğer biri olması hasebiyle 1251 senesi Muharrem ayından Nisan/Mayıs 1835 başlamak üzere taamiyenin senelik iki bin kuruşa çıkarılması için emir verilmiştir.[120]

Sultan II. Mahmud, 22 Z 1246/ 3 Haziran 1831 tarihinde çıktığı Çanakkale, Gelibolu ve Edirne gezisinin Gelibolu durağında Gelibolu Mevlevihanesi'ni de ziyaret etmiş ve yapılan mukabeleye katılmıştır. Padişah mukabele sonrasında Şeyh Ali İzzet Dede'ye hil'at giydirmiş ve atıyyeler bahşetmiştir. II. Mahmud'un bu atıyyelerinden dergâhta bulunan fukara ve dervişler de nasiplenmişlerdir.[121]

Mevlevihaneler ve Mevlevi müntesipleri bulundukları şehirlerde düzenleri intizamları ve sosyal yaşama olan etkileri ile gayrimüslim vatandaşları da etkilemişlerdir. Mevlânâ'dan itibaren birçok Mevlevi şeyhi bilgisi ve kültürü ile bazı gayrimüslim vatandaşların Müslümanlığı seçmelerine vesile olmuştur.[122] Manisa Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Dede de bu şeyhlerden biridir. 19 N 1266/ 29 Temmuz 1850 tarihli belgede yer alan bilgiler bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Konya'nın Saray Sokağı sakinlerinden ve Ermeni milletinden olup, dört ay önce Manisa'ya gelerek Mevlevi Şeyhi Mustafa Efendi'nin hizmetinde bulunan 18 yaşlarındaki Tardes Veledi Ohannes'in hiçbir zorlama olmadan metropolid vekili ve reaya kocabaşları huzurunda Müslümanlığı tercih ederek Ahmed Sadık ismini aldığı ifade edilmektedir.[123]

118 BOA.HAT. D.N: 1361, G.N.: 53581.
119 Mehmet Beşirli, " XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihânesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 13, sy. 2, s. 353.
120 BOA.HAT. D.N: 567, G.N.: 27832.
121 Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. MAHMÛD'un Edirne Seyahati, Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 86.
122 Subaşı, *İki Mevlevi*...., s. 56.
123 BOA.A. MKT. UM. D.N: 23, G.N.: 86.

Mevlevihanelerin Osmanlı toplum hayatındaki işlevlerine baktığımızda birer eğitim, kültür ve sanat merkezi oldukları gibi dini hayatın yaşanmasında da çeşitli görevleri üstlendikleri görülmektedir. Mübarek gün ve gecelerde tertip edilen programlar, ayin-i şerifler icrası ve Mevlid-i şerif kıraatları dini hayatın toplumsal yaşamdaki tezahürlerinin örnekleridir. İfade ettiğimiz bu işlevlerin yerine getirilmesinde İstanbul'daki mevlevihaneler başı çektiği gibi devletin diğer bölgelerinde yer alan mevlevihaneler için de benzeri durumlar söz konusudur. Örneğin Edirne Mevlevihanesi Postnişini Ali Eşref Efendi 9 M 1275/ 19 Ağustos 1858 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde, Edirne Mevlevihanesi'ndeki dervişlerin Mirac ve Mevlid kandili gibi bazı mübarek gecelerde mevlit okuduklarını ve hem dervişlerin hem de halkın bu durumdan çok memnun olduklarını belirtmektedir. Ancak ekonomik sıkıntılardan dolayı miraciye-i şerif her sene icra edilse de Mevlid-i şerifin her sene icra olunamadığı ifade edilmiştir. Şeyh Ali Eşref Efendi her sene Mevlid-i şerif okunması için gerekli olan şeker, gül suyu, mevlîdhan, hizmetçiler ve gerekli olan yerlere verilmesi gereken 1.500 kuruşa ihtiyaç olduğunu ve belirtilen bu paranın Edirne Evkaf Müdürü Ayni Efendi tarafından temini için bir emir verilmesini istemiştir.[124] Şeyh Ali Eşref Efendi'nin yukarıda ifade ettiğimiz minvaldeki dilekçesi Edirne Evkaf Müdürü tarafından Evkaf Nezareti'ne gönderilmiş ve evkaf nazırının konu ile ilgili tezkeresi üzerine 8 Ca 1275/14 Aralık 1858 tarihinde verilen cevabi yazıda Mevlid-i şerif kıraati için gerekli 1.500 kuruşun tahsisine izin verilmiştir.[125] Yine Edirne Mevlevihanesi'nin ihtiyaçları için Aralık 1858'de alınan 8.533 kuruşluk bakır kapların masrafı da 13 Ca 1275/19 Aralık 1858 tarihinde evkaf defterine yazılmıştır.[126]

19. yüzyılda Mevleviliğin toplum nazarında kazanmış olduğu itibar bazı art niyetli kişileri de Mevlevi kıyafetine girip kamufle olmaya itmiştir. Bu duruma örnek gösterebileceğimiz hadiselerden biri ise Kastamonu ve Sinop dolaylarında Mevlevi kıyafetinde iki arkadaşıyla beraber dolaşarak ahaliye zarar veren Çerçis? isimli kişinin yaptığı kanunsuzluklardır. Bu kişilerin Sinop ve Kastamonu havalisinde ahaliye vermiş oldukları rahat-

124 BOA. İ. DH. D.N: 421, G.N.: 27857.
125 BOA. İ. DH. D.N: 421, G.N.: 27857.
126 BOA. İ. DH. D.N: 421, G.N.: 27866.

sızlıktan dolayı yakalanıp getirilmesi için üzerlerine zaptiyeler gönderilmiş ve zaptiyeler bunları Sinop'ta yakalamışlardır. Zaptiyelerin Sinop'tan Kastamonu'ya götürmekte oldukları sırada bir fırsatını bulup zaptiyelerin silahlarını ele geçirmiş, onları yaralayıp etkisiz hale getirda tekrar firar etmişlerdir. Yakalanmaları için yeniden zaptiyelerin görevlendirilmesi üzerine bu şahısların Kayseri'ye gittikleri haber alınmıştır. Bir görev vesilesi ile Kayseri'de olan Ankara Valisi Vecihi Paşa'ya durumun aksettirilmesi üzerine bu kişiler vali Vecihi Paşa'nm da tavassutuyla hemen buldurulmuştur. Bu kişilerin Mevlevi olup olmadıkları Kayseri Mevlevihanesi Şeyhinden sorulmuştur. Şeyh efendi bu kişilerin Mevlevi olmayıp "sahtekâr" olduklarını söyleyerek başlarındaki sikkeyi almıştır. Daha sonra 25 R 1269/5 Şubat 1853 tarihinde, yakalanan bu kişiler Kastamonu'ya gönderilmiş ve gerekli cezaya çarptırılmışlardır.[127]

19. yüzyılda bir yandan Osmanlı Devleti sınırları içinde Hanya ve İzmir Mevlevihanesi gibi yeni mevlevihaneler yapılırken, kuruluş tarihi Mevleviliğin kuruluşu dönemine kadar uzanan Erzincan Mevlevihanesi gibi bazı mevlevihaneler de kapanmaya yüz tutmuştur. Ordular Ruznamçe kalemine girerek memuriyet hayatına başlayan ve 1854 yılında Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde Şeyh Ali Dede'nin vekilliğini yürüten Hakkâk Kadri Dede ile tanışarak Mevlevi Tarikatına giren Aşçı İbrahim Dede, Erzincan'daki görevi esnasında Erzincan Mevlevihanesi'nden hiç bahsetmemektedir. 1853 yılında patlak veren Osmanlı- Rus Savaşı (Kırım Harbi) esnasında Anadolu Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçe Müdürü Şükrü Efendi'nin yaşlılığı ve halet-i ruhiyesinin bozulması nedeniyle İstanbul'a dönmesiyle Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçeciliği göreviyle Erzurum'a giden Aşçı İbrahim Dede buradaki görevine Nisan-Mayıs 1856'da başlamıştır.[128] Kısa bir süre sonra, Eylül 1856'da ise Dördüncü Ordu Karargâhının Erzurum'dan Erzincan'a nakledilmesi kararlaştırılır. Aşçı Dede, Erzincan'a geldiğinde büyük meşayihten kimlerin var olduğunu sormuş ve cevap olarak kendisine Halidi tarikatından Şeyh Vehbi Hayyat hazretlerinin halifelerinden Mustafa Fehmi Efendi'den bahsedilmiştir. Aşçı Dede, Mevleviliğini

127 BOA. A. MKT. MVL. D.N: 60 G.N.: 41.
128 Aşçı İbrahim Dede, c. 1, s. 330.

unutmamakla beraber Mustafa Fehmi Efendi'nin müridi olmuş ve ikisinin arasında Aşçı Dede'nin Erzincan'dan ayrılmasına kadar çok kuvvetli bir bağ oluşmuştur. Aşçı Dede, Mustafa Fehmi Efendi'ye intisap etmekle birlikte Mevleviliğinden vazgeçmemiştir. Mevleviliğe olan muhabbetinden dolayı Mustafa Fehmi Efendi'den aldığı müsaade ile güzel bir Mevlevi elbisesi yaptırmış ve başında da Mevlevi sikkesi olduğu halde geceleri ve Cuma günleri gerek şeyh efendinin huzurunda gerekse dışarıda gezinmekten geri durmamıştır.[129] Ancak Aşçı Dede'nin ifadelerine göre o dönemde Erzincan Mevlevihanesi açık değildir. Erzincan'da bulunduğu sürede Erzincan Mevlevihanesi'nden hiçbir şekilde bahsetmeyen Aşçı İbrahim Dede, "bir ara Şeyh Mustafa Fehmi Efendiye, "bir Mevlevi neyzeni olsa da ney meşketse ve Hazreti Mevlânâ kuddise sırruhu'l-aziz efendimiz hazretlerinin evrâd-ı kebîrini Konya'dan celb ile kıraatine mezuniyet olsun," diyerek içindeki Mevlânâ ve Mevlevilik aşkını ifade ederek şeyhi Mustafa Fehmi Efendi'ye duygularını aktarmıştır. Mustafa Fehmi Efendi'nin müsaade etmesi üzerine Kayseri Mevlevihanesi'ne mektup yazılarak bir Mevlevi neyzen talep edilmiştir. Kısa bir süre içinde Kayseri'den bir Mevlevi neyzen derviş gelmiş, Konya'dan da Aşçı Dede Efendi hazretlerinin imza ve mührü altında olarak evrâd-ı kebîr ihsan edilmiştir. Bundan sonra Aşçı İbrahim Dede'nin hanesi adeta bir mevlevihaneye dönmüştür. Kayseri'den gelen derviş ney taksim ederken sesi güzel olan Erzurumi Derviş İsmail Efendi'de na't-ı şerifler okumaktadır. Bu esnada Halidi Şeyhi Mustafa Fehmi Efendi de bu meclislere iştirak etmekte ve çok sevdiği Hazreti Mevlânâ'ya ait,[130] "Mahest nemî dânem hurşîd-i rahat yane" diye başlayan ayin-i şerifi daima dinlemek istediğini ifade etmektedir.[131] Erzincan Mevlevihanesi, 19. yüzyıl ortalarında faaliyetine son verilmesinden sonra 20. yüzyılın hemen başlarında Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi tarafından yeniden ihya edilmiştir.[132].

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Anadolu'da adından en çok söz edilmesi gereken Mevlevi şeyhlerinden biri önce Manisa Mevlevihanesi

129 Aşçı İbrahim Dede, c. 1, s. 353.
130 Gölpınarlı, bu şiirin Mevlânâ'ya atfedildiğini, oysa Şeyhi'ye ait olduğunu ifade eder. Bu hususta bkz. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 462.
131 Aşçı Dede, c. 1. s. 366.
132 Bkz. s. 158.

şeyhliği görevinde bulunup daha sonra da Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi olan Abdülvahid Çelebi'dir. Mustafa Saffet Çelebi'nin 1887 yılında çocuksuz olarak vefat etmesi üzerine yerine Abdülvahid Çelebi geçmiş, 13 Za 1305/ 22 Temmuz 1888 tarihinde bu durum merkezi hükümetçe de uygun görülmüş[133] ve 18 Z 1305/ 26 Ağustos 1888 tarihinde de beratı tevcih edilmiştir.[134] Abdülvahid Çelebi, toplum içinde cömertliği ile bilinmektedir. Her ihtiyaç sahibinin mutlaka kapısını çaldığı Abdülvahid Çelebi, kimseyi kapısından eli boş döndürmemesi, Konya'da görev yapan devlet memurlarının ahaliye karşı uygunsuz tavırlarının engellenmesi çabası[135] ve her ay gizlice tanıdığı yoksulları dolaşıp çeşitli yardımlarda bulunmasıyla ünlüdür.[136] Çelebi, ifade ettiğimiz üzere hayırsever ve fakir fukarayı görüp gözettiği gibi Konya dahilinde gerçekleştirilen eğitim işlerinde de elinden geleni yapmıştır. Konya'da bulunan ibtida mekteplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi, ihtiyaca göre mahalle ve köylerde yenilerinin açılması gibi hususlarda görev yapacak olan ve Konya valisi başkanlığında haftada bir defa toplanıp bu hususları yerine getirecek olan bir komisyonun oluşturulması kararlaştırılmıştır. İleri gelen memurlar ve eşraftan oluşan bu komisyonda Abdülvahid Çelebi'nin de yer alması üzerine Konya Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezareti'ne yazılan 12 Kanun-ı Evvel 1306/ 24 Aralık 1890 tarihli yazıda Çelebi Efendiye ve valiliğe yazılacak bir teşekkür yazısının bu komisyonun işlevini daha da arttıracağı ifade edilmiştir.[137]

Abdülvahid Çelebi, fukara babası kimliği, atılganlığı ve halkın sorunlarına yardımcı olması sayesinde sevilip sayıldığı gibi Bektaşi meşrep olması ve Konya valileri ve merkezi hükümetle çekişmeleri yüzünden sürekli gözetim altında tutulmuştur. Abdülvahid Çelebi özellikle Konya ve civar sancakları ilgilendiren bazı adli ve idari işlere müdahale ettiği için merkezi hükümet tarafından zaman zaman uyarılmıştır.[138] Abdülvahid Çelebi'nin Niğde Adliye memurluğuna ve Konya İstinaf mahkemesine tav-

133 BOA.İ. DH. D.N: 1090, G.N.: 85493.
134 BOA. İ. DH. D.N: 1094, G.N.: 85781.
135 BOA. DH. MKT. D.N: 1552, G.N 116.
136 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 177.
137 BOA. MF. MKT. D.N: 124, G.N.: 79.
138 BOA. Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı (Bundan sonra Y. A. HUS. olarak geçecektir) D.N: 235, G.N.: 112.

siye niteliğinde mektuplar yazması üzerine bu durum Babıâli'ye bildirilmiş ve bu tür davranışlarda bulunmaması için uyarılması dile getirilmiştir.[139]

Abdülvahid Çelebi hakkında dile getirilen en önemli şikâyetlerden biri ise Şiilikte ileri gittiği ve her türlü kötü hal ve hareketlerde bulunduğu iddiasıyla birlikte Aleviliğin yayılması için gayret gösterdiği gibi hususlardır. Mehmed Ziyâ Bey, Abdülvahid Çelebi hakkında bu tür iddialarda bulunanların cezalarını mahkeme-i kübrada çekeceklerini söylemekle birlikte Abdülvahid Çelebi'nin bazı hal ve hareketleri ile kalenderâne tavırlarının da böyle bir şüpheyi güçlendirdiğinden.[140] Her ne kadar Mehmed Ziyâ Bey, Abdülvahid Çelebi hakkında dile getirilen bu iddiaları iftira olarak kabul etse de arşiv belgelerine yansıyan şikâyetler ve dile getirilen hususlar Abdülvahid Çelebi'nin Bektaşiliği kabul etmese bile büyük bir sempati duyduğunu destekler niteliktedir. Çelebi hakkındaki iddialarla ilgili teftiş heyeti üyelerinden Mirlivâ Kamil Paşa'nın da gizli bir ihbarı vardır.[141]

Gölpınarlı ise Abdülvahid Çelebi'nin Bektaşiliğe intisab ettiğini, Bektaşilikten hilafet aldığını, kendisine uyan birçok dedenin Bektaşiliğe girdiğini ve Mevlânâ Dergâhına Bektaşi babalarının gelip gittiğini belirtir.[142] Konya Valisi Ali Sürûri Paşa tarafından 29 L 1307/ 18 Haziran 1890 tarihinde kaleme alınarak, Başyaver Derviş Paşa'ya yazılan, arşivde henüz evrak numarası verilmediği için Gölpınarlı'nın tasnif numarasını veremediği[143] mektupta dile getirilen hususlar üzerine, Derviş Paşa'nm meselenin Meclis-i Meşayih tarafından ele alınması ve ne yapılması lazım gelirse yapılmasını istemesi, Abdülvahid Çelebi'yi zor duruma sokmuştur. Konya valisi Tarafından Derviş Paşa'ya gönderilen ve ek 3a'da tam metnini verdiğimiz mektubun içeriği özetle aşağıdaki gibidir;

> Konya valisi Ali Sürûri Bey, mektubunda Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'nın Abdülvahid Çelebi ile ilgili iddialar hakkında detaylı bilgi istemesi üzerine Çelebi hakkında aşağıdaki bilgileri vermiştir.

139 BOA. İ. DH. D.N: 1181, G.N.: 92367.
140 Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 179.
141 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 17 G.N.: 15.
142 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 236.
143 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 236-239.

Ali Sürûri Bey, Çelebi Efendi'nin zaten işretle ve envai fuhşiyatla ilgilenen biri olduğunu ve küçüklüğünde Şiiliğe girmiş olduğunu söyler. Çelebi, Bektaşi babalarının da tesiri ve Mevlevi postnişinliğinin kendisine verdiği güçle Bektaşiliğin yayılmasına ve müntesiplerinin çoğaltılmasına gayret etmektedir. Çelebi Efendi, dedegândan ve çelebiyandan kendisine uymaya mecbur olanlardan 30-40 kadar cahili ve dışarıdan da 5-10 kadar kişiyi daire-i infak-ı dalalete alarak kendisine boyun eğeceklerine ve her ne emrederse yapacaklarına dair yeminler ettirmiş ve aksi halde düşmanlık besleyeceğini ima etmiştir. Kendi fasık dairesine dahil ettiği bu kişileri ahd altına aldırdığını infakname düzenleyerek mühürlettirmiş olduğunu, yine âyin-i cem denilen batıl usulü icra ettirdiğini, âyin esnasında Besmele-i şerif yerine bi ismi şah okutturduğu ve ervah-ı mukaddeseye ağza alınmayacak kahırlar ettirmiş olduğunun mütevatir ve mütehakkık olduğunu söylemiştir. Ali Sürûri Bey, bu anlattıklarının Konya uleması tarafından da bilinmesi üzerine ulemanın Çelebi Efendi'nin Ramazan ayında vermiş olduğu iftar davetine icabet etmediklerini de bildirir. Çelebi Efendi'nin bu halinin büyük küçük herkesin nefretine mazhar olduğunu, kendisinin Çelebi'yi tarik-i şeriate dönmesi, ezhan-ı ceheleyi ifsaddan vazgeçmesi hakkında nasihat ettiği halde, itikad-ı İslamına mugayir bir rah-ı dalalete girmiş olduğundan dolayı nasihatlerinin fayda vermediğini söylemiştir. Vali Ali Sürûri Paşa, Çelebi Efendi'nin hal ve hareketlerinin bu halde bırakılamayacağını da ifade etmiştir.
29 L 1307/ 5 Haziran 1306 Konya Valisi Ali Sürûri[144]

Konya valisi Ali Sürûri Paşa tarafından gönderilen bu mektup üzerine, Derviş Paşa, 11 Zilkade 1307/ 29 Haziran 1890 tarihinde tahrirat kaleme almıştır.[145] Tahriratta Mevlânâ hazretlerinin soyundan gelen birinin böyle türlü türlü "zındıklıklar" içinde faaliyetlerine devam etmesinin toplumda infiale neden olacağını ileri sürerek, Meclis-i Meşihat tarafından

144 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 17 G.N.: 15.
145 Bkz. Ek 3b.

gerekli tahkikat yapıldıktan sonra şer'an ne yapmak lazım gelirse yapılması gerektiğini belirtmiştir.[146]

Hakkında dile getirilen bu iddialar üzerine Abdülvahid Çelebi, 17 Zilkâde 1307 / 5 Temmuz 1890 tarihinde bir dilekçe kaleme almıştır.[147] Çelebi, dilekçesinde özetle hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğunu, küçüklüğünden itibaren "da'vât-ı hayriyet ayât-ı hazreti cihanbâni ve rıza-yı meyamin-i irtizâyı cenâb-ı zıllullahiyi tahsile" devam ettiğini, yapmış olduğu göreve tamamen muhalif olarak mülhidlikle suçlanıp Şiilik isnad edilmesinin, Konya valisinin iftirası olduğunu söylemiştir. Çelebi Efendi, Konya Valisi Ali Sürûri Paşa'nın, Hanedan-ı Mevleviyenin namusuna kıyam etmekte olduğunu, hatta atıyye-yi seniyye olan dergâhın tayinatının ödenmesini de geciktirerek kendisini ve dergâhta bulunan dervişleri zor durumda bıraktığını, kendisi hakkında ortaya atılan bu iddiaların tüm dervişleri ve Mevlânâ sülalesinden olanları büyük üzüntüye sevk ettiğini dile getirmiştir. Abdülvahid Çelebi, Vali Ali Sürûri Paşa'nm hakkındaki iftiralarının gerçek olmadığından dolayı, kendisinin temize çıkması ve hakkında isnat edilen iddialardan kurtulması ve temize çıkması için güvenilir bir müfettiş gönderilmesini niyaz etmiştir.[148]

Abdülvahid Çelebi, bu mektubundan sonra 19 Za 1307/ 7 Temmuz 1890 tarihinde başka bir mektup daha kaleme almıştır.[149] Mektubunda mevlevihane vakıflarının hazinenin kontrolüne geçirilmesine dair bir karar alındığının duyulduğunu, Evkaf-ı Celâliye'nin bu karardan istisna tutulması ile mevlevihanelere şeyh tayin etme ve azletme yetkisinin de kendi uhdesinde kalması isteğini dile getirmesinden, Abdülvahid Çelebi hakkındaki iddialar üzerine merkezi hükümet tarafından birtakım tedbirler alındığı sonucunu çıkarıyoruz. Ancak alınan bu tedbirler her ne olursa olsun Çelebi görevinin başındadır.

Gölpınarlı, Merdivenköy'de bulunan Bektaşi Dergâhı Postnişini Mehmed Ali Hilmi Dedebaba tarafından gönderilmiş olan babalık ve hilafet icazetnamesinin sahibi[150] olan Abdülvahid Çelebi'nin Bektaşiliğinin kesin

146 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 17 G.N.: 15.
147 Bkz. Ek 3c.
148 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 17 G.N.: 15.
149 BOA. DH. MKT. D.N: 1739, G.N.: 101.
150 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 239.

olduğunu, yukarıda mektubunda dile getirdiği hususlarda takıyye yaptığını ve inancını gizlediğini belirtir. Esasında Konya'da sahip olduğu manevi kuvveti ekonomik ve siyasi bir güç haline getirmiş olan Abdülvahid Çelebi'nin farklı bir şekilde davranmasını da beklemek mümkün değildir. Zira Abdülvahid Çelebi Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini olduktan kısa bir süre sonra dedesi Hacı Mehmed Çelebi gibi Konya valileriyle sorunlar yaşamaya başlamıştır. Abdülvahid Çelebi ile en fazla uğraşan valilerden biri olan Ali Sürûri Paşa'nın yazdığı bir başka jurnali Tahirü'l-Mevlevi aşağıdaki şekilde nakletmektedir;

> Konya'da vali iken Makam-ı Hazreti Mevlânâ'da bulunan Abdülvahid Çelebi ile arası açıkmış. Adamı tevkif ve dövdürtmek için bir bahane aramış. Bir gün Çelebi, arabasına binmiş, Konya civarında "Acemler" istasyonuna doğru tenezzühe çıkmış. Bunu haber alan vali paşa fırsatı ganimet bilmiş. Hemen telgrafhaneye koşmuş, Mabeyn'e hitaben:
>
> "Çelebi Efendi Acemlere müteveccihen hareket etmiştir" diye telgraf çekmiş. Telgrafın mübhem olması, Acemler istasyonunun Yıldız'ca meçhul bulunması, Çelebi'nin İran'a gitmekte olduğuna dair bir zehab husule getirmiş. Binaenaleyh yetişilip geri çevrilmesi, bundan sonra da Konya'dan dışarıya çıkmasına meydan verilmemesi irade edilmiş.[151]

Sultan Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Konya Meram Bağları'nda Yıldız Köşkü adıyla süslü bir köşk yaptıran, şehir içinde saray faytonlarına benzer faytonlarla gezen, Konya'da ikinci bir vali gibi davranıp adli ve idari işlere müdahale eden[152] Abdülvahid Çelebi ile Konya valilerinin mücadelesini alandaki literatürde ifade edildiği üzere[153] valilerin Çelebi'yi kıskânmaları ve bu yüzden hakkında iftiralar düzenleyerek saraya jurnalledikleri şeklinde açıklamak pek sağlıklı bir yaklaşım olmasa gerektir. Çünkü

151 Tahir'ü'l-Mevlevi (Olgun), *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 32.
152 BOA. İ. DH. D.N: 1181, G.N.: 92367; Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 68.
153 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 364.

Vali Ali Sürûri Paşa'nın yukarıda özetini verdiğimiz mektubundan sonraki bir tarihte bir başka Konya Valisi Hasan Hilmi Bey tarafından da dile getirilen benzeri şikâyetler vardır.

Hasan Hilmi Bey'in 11 M 1309 / 17 Ağustos 1891 tarihinde kaleme aldığı bir yazıda Muharrem ayının gelmesiyle Çelebi Efendi'nin kendisine mensup kişilerle birlikte konağında gündüzleri oruç geceleri de zikirle meşgul oldukları ve hal ve hareketlerinden İranlı olduğu belli olan üç kişinin konağa gelerek bu halkaya dahil oldukları dile getirilmektedir. Bu halin Mevlevi tarikatı âyinine uygun olmadığı için Şems Dergâhı türbedarı Dede Efendi ve diğer Mevlevi mensupları bu durumdan oldukça muzdarip olmuşlar ancak Çelebi Efendi'ye söz geçiremedikleri için susmaya mecbur kalmışlardır. Vali Hasan Hilmi Bey mevzuyu öğrendikten sonra Abdülvahid Çelebi'ye haber göndermiş ve bahsi geçen İranlı seyyahların hemen Konya'dan çıkarılması emrini vermiştir.[154]

Abdülvahid Çelebi'nin Şiiliği hakkında kaleme alınan iddialar öyle kolayca geçiştirilebilecek şeyler değildir. Bu tür iddiaları dile getirenler de sadece Konya valileri değildir. Abdülvahid Çelebi hakkında Konya ulemasından 38 kişinin mührüyle kaleme alınan bir şikâyetname ile Hüseyin Çelebizâde Âbid Çelebi[155] isimli biri tarafından 28 Mart 1315/ 9 Nisan 1899 tarihinde kaleme alınıp şeyhülislamlık makamına ulaştırılmış olan şikâyetnameler bu iddialara en önemli delil teşkil edecek mahiyettedir. Özellikle Âbid Çelebi'nin kaleme aldığı iddiaları özetleyerek verecek olursak Abdülvahid Çelebi hakkında isnat edilen suçlamaların önemi biraz daha net kavranabilir. Âbid Çelebi'nin mektubunda açıkladığı hususlar, gönderilen müfettişlerin görevlerini tam yerine getirmedikleri ya da pişman olur düşüncesiyle olayların örtbas edildiği ve bu sayede Çelebi'nin makamında kaldığı şeklindedir. Âbid Çelebi, Abdülvahid Çelebi'nin daha Konya'da bulunduğu dönemlerde birtakım Bektaşilerle ilişkili olarak itikâdını bozduğunu, daha sonra gittiği İstanbul'da ise Nerdüban Köyü'ndeki tekkeye devam ettiğini (Merdivenköy Şahkulu Tekkesi)[156] ifade etmektedir.

154 BOA. Y. PRK. UM. D.N: 22, G.N.: 80.

155 Füruzanfer tarafından hazırlanmış olan Mevlânâ'nın postunda oturan Çelebilerin soy kütüğünde Âbid Çelebi'nin ismi yer almamaktadır. Bkz. Füruzanfer, s. 291.

156 Bkz. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin*....., s. 642-660.

Abdülvahid Çelebi'nin Manisa'da bulunduğu esnada ise Farsça öğrenmek bahanesiyle bazı acem ve Bektaşilerden ikmal-i noksan ettiğini bildirir. Abdülvahid Çelebi'nin Konya'ya gelmesinden sonra kendisinin Rafıziliğiyle yetinmeyip çevresindekilerin de bu mezhebe girmesi için gayret gösterdiğini, bunun için de bazı dervişana rütbe ve nişanlar bahşederek kendi yanına çektiğini belirtir. Âbid Çelebi, Abdülvahid Çelebi'nin Şiiliğini ifade ederken Şii mezhebine giriş için yerine getirilen merasimleri canlı bir şekilde aktardıktan sonra kendisinden sonra Manisa Mevlevihanesi şeyhliğine getirilen oğlu Abdülhalim Çelebi'nin de kendisinin izinden gittiğini belirtir. Dile getirilen bu hususları tahkik için açık ve gizli memurların da yeterli tahkikat yapamadıkları, tespit ettikleri hususlarda da belki ıslah-ı nefs eyler diyerek nasihatler ederek geri gittiklerini ifade eden Âbid Çelebi, Mevlevilerin tarikatlarını terk ederek Şii mezhebine gireceklerinden ve büyük bir fesadın zuhura geleceğinden korktuğunu ifade eder. Abdülvahid Çelebi'nin bazı atamalarını da eleştiren Âbid Çelebi, Şam Mevlevihanesi'ne genç bir delikanlıyı tayin ettiğini, Selanik Mevlevihanesi'nde de salah-ı hali herkes tarafından takdir edilen Eşref Dede'nin azledilip yerine kendi meşrebine yakın olan biraderi Hakkı Dede'nin tayin edilmesinden bahseder.[157] Çalışmamızın ilgili kısımlarında belirttiğimiz üzere özellikle tayin ve atamalarda[158] Âbid Çelebi'nin dile getirdiği bu hususlarda gerçeklik payı vardır. Âbid Çelebi, dile getirdiği bu hususların yanı sıra Abdülvahid Çelebi'nin Manisalı Agâh isminde bir sazendesi vasıtasıyla Aydın ve İstanbul gibi yerlerden trenle fahişeler getirtip harem dairesinde ikamet ettirmek suretiyle birçok uygunsuzluğa sebebiyet verdiğini ve bu hususların merkez vilayet polis ve zaptiye jurnalleriyle de sabit olduğunu belirtir.

Âbid Çelebi, Abdülvahid Çelebi'nin yukarıda belirttiğimiz minvalde bir sürü olumsuz hal ve hareketlerinin bulunduğunu ancak dile getirmekten utandığını söyleyerek, 700 senelik hanedan-ı Mevleviyenin Abdülvahid Çelebi'nin hasaret ve dalaletinden kurtarılmasını kendisinin de Çelebi Efendi'nin

157 Abdülvahid Çelebi'nin Mevlevihâne şeyhliklerine yapmış olduğu müdahaleler bu ifadeleri doğrular niteliktedir. Âbid Çelebi'nin Şam Mevlevihânesi'ne yapıldığını söylediği atamanın bir benzeri Halep Mevlevihânesi'ne yapılmış ve Şeyh Vacid Dede'nin suçsuzluğu daha sonra anlaşılmıştır. Bkz. s. 260-264. Selanik Mevlevihânesi şeyliği konusunda da ilgili başlık altında detaylı bilgi verilmiştir. Bkz. s. 274-284.

158 Bkz. s. 295-297.

zulmünden ve gadrinden himaye edilmesini ister.[159] Mevlânâ sülalesinden olduğunu ifade eden birinin böyle bir şikâyetname kaleme alması oldukça enteresandır. Yine bu şikâyetnameden kısa bir süre sonra Konya uleması ve ileri gelenlerinden 38 kişi tarafından imzalanıp mühürlenen bir başka şikâyetnamede de aynı hususlardan mustarip olunması ve Mehmed Ziyâ Bey'in belirttiği hususlar, ister istemez Abdülvahid Çelebi hakkındaki bu iddiaların doğruluk payı olduğuna ihtimal vermemize sebep olmaktadır.

Zira çalışmamızın ilgili bölümlerinde ifade ettiğimiz üzere, Abdülvahid Çelebi'nin gerek Selanik Mevlevihanesi Şeyhi Eşref Dede'nin azledilmesi ve yeniden tayin edilmesi hususunda takınmış olduğu üslup gerekse Halep Mevlevihanesi şeyhliğinde yapmış olduğu haksız değişiklik meşihati zor durumda bırakmıştır. Bunun yanı sıra bu uygulamalar ve Çelebi'nin tavrı, Konya Mevlânâ Dergâhı ile saray arasında bir irtibat görevi gören Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Dede'yi de zor durumda bırakmıştır. Eşref Dede'nin yerine içki içen kimliğiyle tanınmış olan Hakkı Dede'yi tayin etmek istemesi bir başka olumsuz durumdur. Yine Halep Mevlevihanesi şeyhliği görevinde iken kusuru olmadığı halde görevden alınan Vacid Dede'nin yerine tayin edilen Amil Çelebi'nin kötü yönetimi ve vakıf hukukuna riayet etmemesinden dolayı 1905 yılında görevden alınması ise Abdülvahid Çelebi'nin sadece Konya ölçeğinde değil imparatorluk ölçeğinde sorunlar yarattığının bir göstergesidir.

Saray ile Konya Mevlânâ Dergâhı arasında ortaya çıkan bu sorunların temelinde Abdülvahid Çelebi'nin takınmış olduğu tutumun rolü olduğu kadar Veliaht Şehzade Reşad'ın Mevleviliğinin de rolü olmuştur. Veliaht Şehzade Reşad Efendi'nin Mevlevi Tarikatına mensup olması, Sultan Abdülhamid'i Abdülvahid Çelebi ile Şehzade Reşad Efendi arasında saltanatı ele geçirme adına bir işbirliği yapılabileceği endişesine düşürmüştü.[160] Tahsin Paşa hatıralarında Veliaht Reşad'm bütün Mevlevi dergâhlarının merkezi konumunda bulunan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi olan Abdülvahid Çelebi'nin katkılarıyla ülkenin değişik bölgelerinde bulunan Mevlevileri kendi yanma çekebileceği ve kuvvetli taraftarlar bularak herhan-

159 BOA. Y. PRK. AZJ. D.N: 38, G.N.: 39.
160 Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1999, s. 92.

gi bir harekâta önayak olabileceği ihtimali üzerine Çelebi Efendi'nin sürekli kontrol altında tutulduğunu ve birçok kimsenin de bu durumdan zarar gördüğünü belirtir. Yukarıda belgelerle örnekleri görüldüğü üzere Çelebi Efendi'nin kontrol altında tutulması görevini de doğal olarak Konya valileri üstlenmiştir. Hatta Konya valilerinden biri olan Avlonyalı Ferid Paşa, Çelebi'yi kontrol altında tutma görevinde sağlayacağı başarının kendisine rütbe ve makam olarak geri döneceğini anlamıştır.[161] Hatta bu tutum zaman zaman işgüzarlık derecesine ulaşmıştır. Bu tür durumlara örnek olarak Konya valiliği tarafından şifreli telgrafla saraya gönderilen Konya Mevlânâ Dergâhı aşçıbaşısının İstanbul'a hareket ettiği haberi gösterilebilir.[162] Ancak burada şu hususu tekrar etmek gerekiyor ki, Abdülvahid Çelebi üzerine uygulanan bu baskı ve kontrol altında tutma çabalarının tek müsebbibi elbette ki Sultan Abdülhamid'in vehimleri ve Şehzade Reşad'ın Mevleviliği değildir. Konya çelebilerinin zaman zaman merkezi hükümete karşı tavır takınmalarını, Konya'da sahip oldukları manevi nüfuzlarını siyasi kudrete tahvil ettiklerini görmezden gelir isek daha önce de örnekleri görülen gerek Hacı Mehmed Çelebi'nin III. Selim'e karşı olan tavırları ve daha öncesinde Ebubekir Çelebi döneminde yaşanan sıkıntıların sebeplerini izah etmekte zorlanırız. Çünkü Sultan Abdülhamid'in Mevleviliği söz konusu olmadığı için bu tür sorunların yaşanabileceği ileri sürüldüğü takdirde III. Selim gibi Mevleviliğe intisap etmiş bir padişaha rağmen Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'nın şehre sokulmaması girişimlerinde yer almasının mantıklı açıklaması olamaz.

Bulundukları şehirlerde önemli işlevler icra eden ve sosyal hayatta belirgin bir rol oynayan mevlevihanelerde görev yapan şeyhlerin tayini hususu ilgili bölümlerde detayları verildiği üzere bazen adaylar arasında ciddi çekişmelere sahne olmuştur. Örneğin Gelibolu Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Daniş Dede'nin 1313/ 1896 yılı ortalarında vefat etmesi üzerine[163] yerine tayin olunacak şeyh hususunda yaşanan çekişme bu duruma bariz bir örnektir. Mevlevihane şeyhliklerinin babadan oğula geçmesi 19. yüzyılda örneğine daha sık karşılaşılan bir teamül haline gelmişken Gelibolu Mev-

161 Tahsin Paşa, s. 92.
162 Tahsin Paşa, s. 198.
163 KMMA D.N: 65/6, Yazıcı, s. 69.

levihanesi için Mustafa Daniş Dede'nin vefatından sonra şeyhlik için oğlu Burhaneddin Efendi'nin yanı sıra birçok talipli ortaya çıkmıştır. Bu taliplilerden biri de Tahirü'l-Mevlevi'nin "Mevlevi-sûret Bektaşi-sîret" diye tarif ettiği Mısır Şeyhi Azmi Efendi'nin oğlu Ahmed Dede'dir. Şeyhlik tayini esnasında siyasilerin de müdahalesi söz konusu olmuştur. Gerçekleşen yazışmalardan sonra, Nafia Nazırı Mahmud Celaleddin Paşa, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Mabeyn Başkâtibi Tahsin Bey gibi devlet ileri gelenlerinin yardımıyla Burhaneddin Efendi'nin babasının postuna oturduğunu görüyoruz.[164]

164 Olgun, *Çilehâne Mektupları*, s. 81.

Sonuç

Mevlânâ'nın ölümünden sonra, oğlu Sultan Veled tarafından kurulup sistemleştirilen Mevlevi tarikatı, kuruluşundan sonra, kısa bir sürede Anadolu'nun doğusundan batısına kadar geniş bir alanda yayılmıştır. Mevlevilik, sonraki dönemlerde de yayılmasını sürdürüp Mısır'dan Belgrad'a kadar geniş Osmanlı coğrafyasında hayat bulmuştur. Ortaya çıktığı 13. yüzyıldan cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında çıkartılan tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanun neticesinde faaliyetlerine son verilene kadarki süreçte Mevlevilik, Türk toplumunu derinden etkileyen tarikatlardan biri olmuştur.

19. yüzyıl ise Mevlevilik açısından oldukça önemli bir dönemdir. Yüzyılın başında Osmanlı tahtında bulunan Sultan III. Selim'in Mevleviliğe düşkünlüğü sayesinde bu tarikat devlet ricali ve münevver kesim arasında daha fazla rağbet görmüştür. III. Selim döneminde İstanbul mevlevihanelerinin şeyhleriyle saray arasındaki ilişkiler oldukça samimi bir seyir izlemektedir. Başta Galata Mevlevihanesi Şeyhi, Şeyh Galib olmak üzere İstanbul'da bulunan mevlevihane şeyhleri, Sultan III. Selim'in uygulamaya koyduğu Nizam-ı Cedid ıslahatlarını destekler tarzda hareket etmişlerdir. Ancak Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. 19. yüzyılın başında Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliği görevinde bulunan Hacı Mehmed Çelebi, Nizam-ı Cedid'i desteklemek bir yana, Nizam-ı Cedid için asker toplamakla görevlendirilmiş olan Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'yı şehre sokmayan Konya ahalisinin yanında yer alacak kadar da ona muhaliftir. Ancak buna rağmen Hacı Mehmed Çelebi ömrünün sonuna kadar görevinin başında kalabilmiştir. Bunda Konya hadisesinin merkezi hükümetin istediği gibi sonuçlanmasının yanı sıra, III. Selim'in Mevlevi olmasının da rolü olmuştur.

II. Mahmud döneminde ise biraz da yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında yasaklanan Bektaşi Tarikatına karşı tercih edilen Sünni tarikatların en önemlilerinden biri haline gelen Mevlevilik, devlet ricali arasında en popüler tarikatlardan biri olmuştur. II. Mahmud döneminin önemli devlet adamlarından Halet Efendi, Mevlevilik açısından önemli bir isimdir.

II. Mahmud döneminde Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında Bektaşiliğe karşı yaygın tarikatlardan bir başkasının tercih edilmesi devletin içinde bulunduğu siyasi koşullara da uygundur. Bu durumun bir getirisi olarak, devlet içinde Bektaşiliğe karşı yüksek tabakaya mensup münevver kesim ve devlet ricali biraz da III. Selim ve II. Mahmud gibi Mevlevi muhibbi padişahların da etkisiyle Mevleviliği tercih etmeye başlamışlardır. Sultan III. Selim ve II. Mahmud, yeniçeri ocağına karşı uygulamaya çalıştıkları politikalarda özellikle İstanbul'da bulunan mevlevihane şeyhlerinin desteklerini temin etme gayreti göstermişlerdir. II. Mahmud döneminde, yeniçeri ocağının kaldırılmasını müteakip Bektaşiliğin yasaklanması sonrasında ordu şeyhi olan bir Bektaşi babası bir Mevlevi şeyhi ile değiştirilmiştir.

Geniş halk kitleleri ise; Mevlevi tarikatının yapısı, eğitim seviyelerinin getirdiği zorunluluk ve dergâhların gösterdiği yaygınlık gibi sebeplerle daha çok Nakşibendilik, Kadirilik ve Halvetilik gibi diğer Sünni tarikatlara rağbet göstermiştir. Bu durum arşiv belgelerinde, yeniçeriliğin yasaklanması sonrasında kapatılan Bektaşi tekkelerine Nakşibendi tarikatından şeyhlerin tayin edilmeleri şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında Konya'da bariz tezahürü görüldüğü üzere, yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması süreci sonrasında özellikle devlet katında Mevlevi müntesibi devlet adamlarının sayıca çoğalması, halk arasında Mevleviliğe mensup kişiler hakkında gösterilen hoşgörü ve hürmetin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Konya'da Mevlevilikle alakası olmayan esnaf ve tüccar kesiminden kişilerin, Mevlevilerin sahip olduğu serbestiyetlerden istifade edebilmek amacıyla şeklen de olsa Mevlevilere benzemek maksadıyla Mevlevi sikkesi giymeye başlamalarıyla farklı bir boyuta bürünmüştür. Bu durumun yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonraki dört beş yılda gittikçe artması, bu gibi kişiler için birtakım tedbirlerin alınmasını da beraberinde getirmiştir. O dönemde Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Çelebilik makamında bulunan Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin de muvafakatıyla alınan tedbirler derhal uygulanmıştır.

19. yüzyılda, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda şeyhlik görevinde bulunan kişilerin belki de en önemlilerinden biri olan Mehmed Said Hemdem Çelebi, babası Hacı Mehmed Çelebi'nin aksine merkezi hükümetle

uyum içinde bulunmaya gayret göstermiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta yaşamış olduğu gaileler Mehmed Said Hemdem Çelebi nezdinde Mevlevileri de etkilemiştir. Mısır Meselesi esnasında, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunun Konya'yı işgal ettiği sırada Konya'dan ayrılmış olan Çelebi, daha sonra İbrahim Paşa'nın tehditleri üzerine ikamet ettiği Afyon'dan Konya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. İbrahim Paşa'nın Konya'yı işgali esnasında Mevlevi şeyhini kendi yanına çekme gayreti, Mevleviliğin bu dönemde halk üzerindeki etkisini gösteren önemli bir delildir. İbrahim Paşa, Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin Konya'ya dönmesini istediği gibi, Kütahya'ya geldiğinde de Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından Eğirdir'de ikamet etmediği ve dergâh vakıflarının gelirlerini kendi ihtiyaçlarına sarfettiği gerekçesi ile görevden alınan Eğirdir Mevlevihanesi Şeyhi Mustafa Dede'nin de yeniden dergâh şeyhliğine getirilmesini istemiştir.

19. yüzyıda Mevlevi dergâhlarına şeyhlerin tayin edilmesinde dikkat edilen hususlara göz attığımızda ise, ehliyet ve liyakatin yanı sıra ekonomik gerekçeler nedeniyle de babadan oğula geçen postnişinliklerin sayısının gittikçe arttığına şahit olmaktayız. 19. yüzyıl içinde Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğinde uzun süre bulunan şeyhlerden biri olan Mehmed Said Hemdem Çelebi de babasının vasiyetiyle postnişin olmuştur. Onun döneminde, diğer mevlevihanelerde çocuk yaşta posta geçen şeyhler de vardır. Bu durumun yaşanmasında Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin kendisinin henüz çocuk yaşta postnişin olmasının rolü var mıdır bilinmez; ama bu dönemde erken yaşta posta geçmenin pek çok örneği görülmüştür. Bu durumun belgelere yansıyan gerekçesi ise; genellikle vefat eden şeyhin vefatıyla eşinin ve küçük yaştaki çocuklarının geçim sıkıntısına düşmelerinin engellenmesidir. Bunun yanında 19. yüzyıla gelindiğinde şeyhliğin babadan oğula geçmesi kuralının Mevlevi tarikatı içinde artık iyice yerleşmiş olması bir diğer etkendir. Mevlevihanelere şeyh tayininde, ehliyet ve liyakatın kısmen bir kenara bırakılarak yukarıda ifade ettiğimiz hususların görülmeye başlanması, ister istemez yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Her ne kadar küçük yaşta şeyh tayin edilen çocuğun yanı sıra dergâhın idaresi için ayrıca bir naip atanmış olsa da çocuk yaşta şeyh tayinlerinin bazı olumsuz tesirleri

olmuştur. Mevlevihanelere şeyh tayininde yaşanan bu tür olumsuzlukların sonuçları, farklı mahiyetlerde tebarüz etmiştir. Bu durum genellikle dergâh vakıflarının kötü idaresi ve şeyh ailelerinin şahsi malları haline gelmesi, dergâhın gelirlerinin azalması, dergâhta yürütülen faaliyetlerin aksatılması ve dergâhın işlevini yitirmesidir.

19. yüzyılda Mevlevi tarikatı açısından belki de daha önce örneğine hiç rastlanmamış bir uygulama ise; mevlevihane şeyhliğinin para ile satılması hadisesidir. Bu tarikatın bütün dönemleri ve genel karakteri için genellenemeyecek münferit bir hadise olsa da yaşanan bu olay, tasavvufi kurumlarda görülmeye başlanan yozlaşmaların ve niteliksiz kişilerin şeyh olmaya başlamalarının bariz örneklerindendir.

Mevlevihane şeyhlerinin bulundukları dergâhlarda sergilemiş oldukları yönetim, görevlerine devam etmeleri hususunda belirleyici olmuştur. Dergâh vakıflarının kötü idaresi, Mevlevihanenin bulunduğu beldede ikamet etmemesi, vakıf gelirlerinin kişisel harcamalarda kullanılması, tekkede bulunan dervişlere kötü davranmak, Çelebi tarafından gönderilen emirlere riayet etmemek gibi kusurlar, mevlevihane şeyhinin, merkezi dergâh olan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Çelebi Efendi tarafından azledilmesi ve yerine yeni bir şeyh tayin edilmesi için geçerli sebeplerdendir. İncelediğimiz dönemde bu tür kusurlardan dolayı Eğirdir, Halep, Selanik, Edirne ve Kıbrıs (Lefkoşa) Mevlevihanesi şeyhlerinin azledilip yerlerine yenilerinin tayin edildiğini görüyoruz. Bunun yanı sıra hükümet tarafından gözetim altında tutulması istenen mevlevihane şeyhleri de vardır. Oldukça "*muzır*" ve "*müfsid*" olarak tanımlanan Kerkük Mevlevihanesi Şeyhi Hamdi Efendi'nin Kerkük'ten hiçbir yere ayrılmasına izin verilmeden mevlevihane şeyhliği görevine devam etmesi ihtar edilmiştir. Ancak Hamdi Efendi'nin cildinde meydana gelen bir rahatsızlıktan dolayı tedavi amaçlı kaplıcalara gitmesi gerektiğinin doktor raporu ile tespit edilmesi üzerine kendisine izin verilmiştir. Yaşanan bu hadise, Osmanlı Devleti'nin halkın sağlığına gösterdiği önemi de yansıtmaktadır.

İncelenen dönemde mevlevihanelerin yeniden tamiri ve inşa edilmesi hususunda devlet tarafından izlenen politikalara baktığımızda ise; Sultan II. Abdülhamid'ten önce tahta geçen Osmanlı padişahlarından Sul-

tan Abdülaziz, Abdülmecid, II. Mahmud ve III. Selim dönemlerinde mevlevihanelerin tamirlerine ilişkin dile getirilen isteklere çoğunlukla olumlu yanıt verilip tamiratların yerine getirildiğini görmekteyiz. II. Abdülhamid döneminde ise; Ermenek, Burdur ve Şam Mevlevihanesi gibi tamire muhtaç mevlevihanelerin tamir isteğine ekonomik nedenlerden dolayı olumsuz cevap verilmiştir. Yaşanan bu durumun, Sultan Abdülhamid'in Mevleviliğe karşı olumsuz bir bakışı olmasından ziyade gerçekten de ekonomik imkânların yetersizliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Yine incelenen dönemde genel itibariyle dile getirilen tamirat isteklerinin yerine getirilmesinde, dergâhların bulunduğu şehir ve şeyhlerinin saygınlığı önemli bir faktör olmuştur.

19. yüzyılda Anadolu'da bulunan mevlevihane şeyhleri, başta Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhleri olmak üzere, bulundukları şehirlerde sosyal, siyasi ve iktisadi hayatın şekillenmesinde oldukça etkin bir rol sergilemişlerdir. Çalışmamızın ilgili bölümlerinde de oldukça detaylı bir şekilde ifade ettiğimiz üzere mevlevihane şeyhleri halktan toplanan vergilerin fazla olması karşısında vermiş oldukları mücadele, yangın ve kıtlık gibi afet durumlarında sergilenen aktif faaliyetlerde, vilayet idare meclislerinde görev alma, askeri işlemlerin yerine getirilmesinde görev alma ve aşar mültezimliği gibi konularda oldukça etkin bir tutum içinde olmuşlardır. Öyle ki bu gibi faaliyetleri esnasında bazı şeyhlerin aşar mültezimliği ihalesi sürecinin bir sonucu olarak zarar ettikleri ve bütün mallarını satsalar bile borçlarını ödeyemeyecek derecede borçlandıklarını görmekteyiz.

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi olan Abdülvahid Çelebi, dedesi Hacı Mehmed Çelebi gibi merkezi hükümete muhalif bir tavır sergilemektedir. Sultan Abdülhamid, bu tutumu yüzünden Çelebi'yi sürekli kontrol altında tutmaya çalışmış ve bu husus Konya valilerinin sürekli Çelebi'yle sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Bazı kaynaklarda, görev yapan valilerin, Çelebi'nin şehirdeki nüfuzunu kırmak ve biraz da Sultan II. Abdülhamid'in, Çelebi ile olan çekişmesi yüzünden padişahın gözüne girmek amacıyla Abdülvahid Çelebi'yi sürekli gözetim altında tuttukları ifade edilmektedir. Bu görüş doğru kabul edilse bile, Abdülvahid Çelebi hakkında Konya eşrafı ve

ileri gelenleri ile Mevlâna sülalesinden birinin kaleme aldığı mektuplar meseleye başka bir boyut daha katmaktadır. Yaşanan bu sorunların temelinde, sadece Abdülvahid Çelebi'nin merkezi hükümete muhalif tavırlar sergilemesi değil; Konya'daki fakir fukara halkı koruyup gözetmesi, kıtlık, sel, yangın gibi felaketlerde yapmış olduğu yardımlarla halk nezdinde kazandığı itibarın merkezi hükümette bir endişe sebebi olması da yer almaktadır. Bütün bunların yanı sıra arşiv belgelerine ihbar mektubu olarak da yansıdığı üzere; Abdülvahid Çelebi'nin Alevi meşrep tavırları ve hakkında isnat edilen ahlaksızlıklar da üzerinde önemle durulması gereken hususlardır.

Konya valilerinin Abdülvahid Çelebi ile olan mücadelesinde dikkat çeken ilginç bir durum ise; 19. yüzyılın başında Abdülvahid Çelebi'nin dedesi olan Hacı Mehmed Çelebi ile Ali Sürûri Paşa'nın dedesi olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın mücadelesinin bir benzerinin, yüzyılın sonunda torunlar arasında yaşanmasıdır. Ancak Konya Valisi Ali Sürûri Paşa veya Abdülvahid Çelebi'den herhangi birinin, yaşanan bu sorunlar esnasında dedelerinin de kendilerinin durumuna benzer bir çekişme içinde bulunduklarından haberdar olup olmadıkları, belki de hiçbir zaman öğrenemeyeceğimiz bir husustur.

Bütün bu belirttiğimiz hususlar çerçevesinde Mevlevilik, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasi ve toplumsal açıdan köklü değişimler sergilediği, İlber Ortaylı'nın ifadesiyle en uzun yüzyılında meydana gelen gelişmelere bigâne kalmamış, genel olarak devlet politikalarının yanında yer almıştır. Bu tarikat, dergâhlarında musikiden hat sanatına, edebiyattan Farsçanın öğretilmesine kadar eğitim ve sanat alanında toplumun ihtiyaçlarının karşılandığı önemli bir okul, konservatuar ve sanat merkezi görevini ifa etmiştir. Mevlevilik, gerek İstanbul'da gerekse imparatorluğun değişik coğrafyalarında dergâh sayısı bakımından bazı tarikatlardan geri olmasına rağmen; genel olarak yüksek zümreye hitap eden şehirli bir tarikat olması yüzünden, 19. yüzyılın geneline baktığımızda hemen hemen bütün yüzyıl boyunca siyasi ve toplumsal açıdan en etkin tarikat konumundadır.

Çalışmamız neticesinde 19. yüzyılda Mevlevi tarikatı ile ilgili olarak tespit ettiğimiz başlıca hususları maddeler halinde verecek olursak;

1. III. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilmeye çalışılan Nizam-ı Cedid uygulamalarını İstanbul'da bulunan Mevlevi şeyhleri desteklerken Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi buna muhalefet etmiştir.
2. Mevlevi muhibbi padişahların var olması ve yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında Bektaşilik tarikatının yasaklanması, Mevleviliğin 19. yüzyılda devlet ricali arasında rağbet gören bir tarikat haline gelmesine sebep olmuştur. Bu durum Mevlevi olmadıkları halde çıkarları gereği bazı insanların Mevlevi gibi görünmeye çalışmaları sonucunu doğurmuştur.
3. Devlet adamları ve valiler uyguladıkları politikalarda halkın desteğini sağlayabilmek adına, nüfuzundan dolayı Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhini de yanlarına almak istemişlerdir.
4. Mevlevi tarikatı içinde zamanla oluşan köklü şeyh ailelerinin nüfuzlarının 19. yüzyıl içinde daha da artması neticesinde, mevlevihane şeyhliğinin babadan oğula geçmesi teamülü neredeyse kural haline gelmiştir. Bu durum, mevlevihane şeyhliklerinde zaman zaman liyakat sorununun yaşanmasına sebep olmuştur.
5. 19. yüzyılda mevlevihane şeyhliklerine tayin hususunda, merkezi hükümet ile Konya Mevlânâ Dergâhı arasında bazı çekişmeler yaşanmıştır. Bu çekişmelerin başlıca sebebi vakıf gelirlerinin kontrolüdür.
6. 19. yüzyılda mevlevihanelerin tamir ve iaşe temini isteklerine baktığımızda yüzyılın geneli için olumlu cevap verilmekle beraber; bazen de bütçe imkânsızlıkları gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmiştir.
7. 19. yüzyılın geneline baktığımızda mevlevihane şeyhleri, bulundukları şehirlerdeki halk arasında etkin bir konumdadır. Bu etkinlik temsil ettikleri makamın etkisiyle olduğu kadar; aşar mültezimliği, kıtlık, yangın ve benzeri doğal afetler esnasında halk ve devlet lehine gösterdikleri ekonomik ve sosyal etkiden de ileri gelmektedir.

8. Bazı mevlevihaneler, özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi sürecinde o bölgelerdeki Müslüman-Türk varlığının korunması konusunda önemli fonksiyonlar üstlenmiştir.

Biz bu çalışmamızda; 19. yüzyılda Mevlevi tarikatının devlet ve toplum hayatına olan etkilerini, benzeri çalışmalarda gerek tasnif faaliyetlerinin tamamlanamamış olması gerekse diğer kaynaklarla birlikte arşiv belgelerinin de değerlendirilmesinin oldukça uzun ve meşakkatli bir mesai gerektirmesi nedeniyle yeterince değerlendirilemeyen Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinden aktarmaya çalıştık. Zaman zaman çalışmamızda ilgili başlıklar altında bahsetmiş olduğumuz bazı tamiratlar ve meşayih silsileleri hakkında kesin sonuca ulaşmamız mümkün olmamıştır. Ancak Mevlevilik ile ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara ışık tutması ve eksik kalan noktaların tespit edilmesi açısından bu bilgilere de yer verilmiştir. Ümidimiz bundan sonra yapılacak çalışmalarda bahsedilen bu tür eksikliklerin tamamlanabilmesidir. Bahsedilen bu eksikliklerine rağmen çalışmanın, tasavvuf tarihi ve Osmanlı toplumsal tarih çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Lügatçe

Acem: Arap olmayan, İranlılar

Arakıyye:"Terlik, ter emen" anlamına gelen bu söz, başa giyilen yün keçeden yapılan beyaz, yahut kahverengi, çok defa yukarı kısmı aşağıya nispetle yassı olan ve üstü, iki tarafın birleşmesinden meydana gelen bir çizgi arz eden boyu kısa serpuşa denir.

Asitâne: Mevlevîlerde çile çıkarılan büyük tekkelere verilen isimdir.

Atıyye-i seniyye: Padişahların vermiş oldukları hediyeler için kullanılan bir tabirdir.

Batman: Yerine ve malına göre iki okkadan altı okkaya kadar olan ağırlık ölçüsüne verilen isimdir.

Çelebi : Mevlânâ soyundan gelenlere denir ve isimden sonra söylenir. Yalnız Mevlânâ'nın halifesi Hüsameddin'e Mevlânâ soyundan olmadığı için "Çelebi" sözü, isminin başına getirilerek "Çelebi Hüsameddin" denir.

Çuhadar: Sarayın büyük memurlarından ve padişahın hizmetlerinde bulunanlardan birinin unvanıdır. Sonraları resmi dairelerin ayak hizmetlerini yapanlara da bu ad verilmiştir.

Dergâh: Kapı yeri anlamına gelen bu söz, dervişlerin ve şeyhin oturduğu yapıların tümüne denir.

Evkaf-ı Celâliye: Gelirleri Mevlevî tarîkatı uğrunda sarfolunmak üzere vakfedilen yerler hakkında kullanılır bir tabirdir. Diğer emsali gibi bu yerler evkaf nazırlarının nezaret ve müdahalesi olmayarak mütevellileri tarafından idare olunduğundan bunlara "müstesna vakıflar" da denilirdi.

Evrâd: "Vird" ve cem'i olan "evrâd," daima okunan, okunması, söylenmesi gerekli bir vazîfe sayılan sözler anlamına gelir. Her tarîkatın her gün okunması gereken evrâdı vardır.

Harem dairesi: Dergâhta şeyhin ailesiyle ikamet ettiği bina.

Hatab mahalli: Dergâhta bulunan odunluk.

İcazetname: Bir tarîkata intisab ve zikrullaha devam ile menzilleri aşarak irşat mertebesine varanlara, şeyhlerinden gördükleri irşat ve terbiye dairesinde, isteklilerin irşat ve terbiyesine ruhsatı içeren şeyhleri tarafından verilen vesikanın adıdır.

İ'lam: Bir mahkemeden sadır olan hüküm ve kararı içeren resmi kâğıt hakkında kullanılan bir tabirdir.

İltizam: Eskiden aşar vergisi gibi devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma.

İsmi celâl: Allah yerinde kullanılır bir tabirdir. Dergâhlarda gerçekleştirilen zikir meclisine verilen isimdir.

Kalhane: Altın, gümüş ve diğer madenleri ve sırmaları eritip külçe haline getirmeye ve döküme hazırlamaya mahsus ocaklı yere verilen addır. Dökümhane.

Kantar: Bazı yerlere göre değişmekle birlikte kırk dört eski okkadan (56,41 kilo) ibaret olan ağırlık ölçüsüne kantar denilir.

Kazancı Dede: Mevlevî tekkelerinde aynı zamanda ilk terbiye yeri sayılan matbahın amiri olan sertabbahın yardımcısıdır. Kazancı Dede, çilesini tamamlamış canların müsait olanlarından seçilirdi.

Kazgan baha: Mevlevî meşayihinden birinin vefatı üzerine veya bir başka durumda şeyhliğin boşalması durumunda Çelebi'nin onayıyla tayin olunan şeyhten çelebi efendinin aldığı bedel.

Kese: Altın ve gümüş paraların muhafazası için kullanılan torba demek olup aynı zamanda belirli bir parayı bildiren ıstılahtır. Devirlere göre bu miktar değişiklik göstermekle birlikte en son 500 kuruşta sabitlenmiştir.

Kudüm: Mevlevî tekkelerindeki mutriphanede ayin okunduğu sırada ahengin usul ve seyrini göstermek için çalınan çifte nakkareye verilen addır. Halk tarafından buna "Çifte nara," "Dümbelek" denilirdi.

Mahzar: Birçok kişinin imzasının bulunduğu, bir husûs hakkında yazılıp resmi makamlara verilen kâğıt, arzuhal hakkında kullanılan bir tabirdir.

Masura: Akarsu ölçmede kullanılan bir ölçü birimi.

Matbah-ı şerif: Mevlevîhânelerde yemek pişirilen bu yer aynı zamanda tekkeye dahil olan dervişlerin ilk terbiye yeridir.

Meşihat: Şeyhlik, mürşitlik yerine kullanılır bir tabirdir. Aynı zamanda ilmiye mansıplarının en büyüğü olan şeyhülislamlık yerinde de kullanılır bir tabirdir.

Meydan-ı şerif: Mevlevî tekkelerinde canların terbiyesine mahsus olan matbahtaki büyük odaya meydan-ı şerif denilirdi.

Muayyenat: Arapça, tayin edilmiş, tahsis olunmuş, belli manasına gelen muayyenin çoğuludur. Muayyenat devamlı olarak verilecek şeyler manasında (erzak vb.) anlamında kullanılır.

Muhassasat: 1. Bir kimseye verilmiş olan maaş, tayın, vb. şeyler, 2. Bütçeden devlet daireleri için ayrılan para, ödenek.

Mukataa: Sözlük manası kesişmek, birbirinden kesilmek demek olan mukataa ıstılah olarak devlete ait bir varidatın bir bedel mukabilinde kiralanması yani geçici olarak temliki yerinde kullanılır.

Mültezim: Bir köy veya kasabanın devlet gelirini toplayıp buna karşılık hazineye maktuan para veren kimse hakkında kullanılır bir tabirdir.

Mürit: Bir şeyhe intisap edip henüz sülûk mertebesine varmamış olan tarik ehli, derviş hakkında kullanılır bir tabirdir.

Nân: Ekmek.

Niyabet: Naiplik, vekâlet, vekillik.

Postnişîn: 1. Postta oturan, posta geçen 2. Tekke şeyhi.

Puşide: Örtü yerine kullanılan bir tabirdir. Mezar sandukalarının üzerine örtülen şal ve işlemeli kumaşlara da puşide denir.

Rafızi: Arapça terk etme, ayrılma demek olan rafzdan gelen rafıza Şia'dan bir fırkanın adıdır. Hazreti Ali'ye muhabbet, hazreti Ebubekir, Ömer, Osman, Ayşe, Muaviye ve diğer sahabelerden birçokları hakkında düşmanlık göstermek anlamına gelir.

Rebab: Ortaçağda Türk-İslam dünyasında çok kullanılmış bir musiki aletidir. Tek tellisinden beş tellisine kadar kullanıldığı görülmüştür. Mevlânâ zamanında Anadolu'da dört telli Arap rebabın çalındığı ve onun emriyle altı tele çıkarıldığı bazı kaynaklarda yer almaktadır.

Rıfaiyye: Büyük sufilerden Ahmet Er-Rıfai tarafından tesis olunan tarîkatın adıdır.

Sağ akçe: Sağlam para yerinde kullanılır tabirdir. Devlet tarafından para sıkıntısı yüzünden bir ara değerinden fazlasıyla istihkak sahiplerine verildiği ve bu türlü paralara "çürük akça" denildiği için bu tabir meydana gelmiştir.

Sema': Musikiye uyup sağdan sola, hırkalıysa, sağ eliyle hırkasının yakasını tutup göğsünü biraz açarak, sol eliyle, bel hizasında, hırkanın

sağ yanını, açılmaması için tutarak; tennureliyse kollarını açarak dönmek.

Semahane: Tekkelerde ayin yapılan yerlere verilen addır. Mevlevî tekkelerindekilerin öteki tekkelerdekilerden farkı dört tarafında oturulacak yerler kalmak suretiyle ortasının daire şeklinde kısa parmaklıklarla çevrilmiş olması ve bu yere semazenlerden başkasının girememesi idi.

Sertabbah: Aşçıbaşı demek olan sertabbah'n mevlevîhânelerdeki yeri önemlidir. Görünürde vazîfesi matbahta pişen yemeklere nezaret etmek olsa da, asıl işi (adam pişirmek) ve (insan-ı kamil) yetiştirmektir.

Sertarîk: Çelebi Efendi'nin yardımcısı ve Konya Mevlevîhânesi'nin şeyhi yerindeki kıdemli dedenin unvanı idi.

Sikke: Tarz, kanun, kaide, siret ve namus, kisve ve libas manalarına gelmekle birlikte, Mevlevîlerin başlarına giydikleri başlığa da sikke denilir. Sikkeye "külah-ı Mevlevî" de denilirdi.

Somathâne: Aslı "sımât"tır. Mevlevî sofrasına denir. Matbahta yemek yenen yere de "Sımâthâne" adı verilir.

Şeker-aviz: Alt tarafı bombeli ve şişkin, üstü daralan ve sikkeyle aynı kalınlığa gelen destardır. Bu destar, dar tülbent, iki parmak enliğine gelecek tarzda dört kat bükülerek, sağdan sola ve mukabil olarak soldan sağa doğru sarılır.

Şukka: Mektup yerine kullanılır bir tabirdir.

Takrir: Bir işi resmen ve yazılı olarak merciine bildirme yerinde kullanılır bir tabirdir.

Tarîkat: Arapça, yol demektir. Bu kelime bir bakıma metot, usul anlamına gelir. Şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, isteklinin, (mürit veya talib) Allah'a ulaşma, yani sürekli Allah tefekkür ve bilincini (ihsan) kazanma konusunda takip ettiği usule veya metoda, tarîkat adı verilir.

Tayinat: Askere verilen erzak ve yiyecek yerinde kullanılır bir tabirdir.

Tekke: Tarîkat mensuplarının oturup kalkmalarına, ayin icra etmelerine mahsus yere verilen addır. Farsça tekyeden bozmadır.

Telhis: Sadrazam tarafından Padişah'a sunulan yazılı kağıt yerine kullanılır bir tabirdir. Telhis: Arapça hülasa etmek, uzun yazıyı kısaltmak demektir.

Tevliyet: Vakıf işine bakmak vazifesi yerinde kullanılır bir tabirdir. Vazife münasebetiyle berat verilir ve verilen berata "Tevliyet beratı" denilirdi.

Turnacıbaşı: Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 68. ortanın başına verilen addır.

Türbedar Dede: Konya'daki Mevlânâ türbesiyle semahanenin nazırı (bakıcısı) yerinde bulunan dede hakkında kullanılır bir tabirdir.

Zaviye: Tekkenin küçüğüne verilen isimdir.

Zındık: Allah'a, ahrete imanı olmayan, dinsiz yerinde kullanılır bir tabirdir.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hatt-ı Hümâyûn Belgeleri (HAT)

BOA HAT: D.N: 39, G.N: 1950, D.N: 80, G.N: 3353-A, D.N: 81, G.N: 3372-A, D.N: 091, G.N: 3714-B, D.N: 209 G.N: 11229, D.N: 214, G.N: 11767, D.N: 214, G.N: 11768, D.N: 215, G.N: 11796, D.N: 215, G.N: 11828, D.N: 215, G.N: 11835, ,D.N: 217, G.N: 11908, D.N: 217, G.N:11953, D.N: 217, G.N: 11957, D.N: 218, G.N: 10218, D.N: 218, G.N:10218-A, D.N: 218, G.N: 11978, D.N: 218, G.N: 11979, D.N: 218, G.N: 11988, D.N: 218, G.N:12008, D.N: 218, G.N:12010, D.N: 218, G.N:12010, D.N: 248, G.N: 17078, D.N: 266 G.N: 15466, D.N: 287, G.N: 17242, D.N: 289, G.N: 17322 D.N: 289, G.N: 17328, D.N: 290, G.N: 17351, D.N: 290, G.N: 17386, D.N: 293 G.N: 17451, D.N:348, G.N: 19768-A, D.N:355, G.N: 19946, D.N:467, G.N: 22844, D.N:467, G.N: 22844-D, D.N: 496, G.N: 24326, D.N: 500, G.N: 24493, D.N: 500 G.N: 24504, D.N:500, G.N: 24479-B, D.N: 502, G.N: 24655, D.N: 543, G.N: 26851, D.N: 551, G.N: 27178, D.N: 553, G.N: 27356, D.N: 553, G.N:27356-A, D.N: 555 G.N: 27455, D.N: 555, G.N: 27455-A, D.N: 555, G.N: 27455-B, D.N: 567, G.N: 27832, D.N: 589, G.N: 28791, D.N: 590, G.N: 29007, D.N: 590, G.N: 29007-A, D.N: 590, G.N: 29007-B, D.N: 590, G.N: 29007-F, D.N: 590, G.N: 29007-E, D.N: 627, G.N: 37980, D.N: 637 G.n: 31415, D.N: 637, G.N: 31415-A, D.N: 646, G.N: 31664, D.N: 646 G.N: 31665, D.N: 649, G.N: 31768, D.N: 649 G.N: 31768-A, D.N: 649, G.N: 31768-B, D.N: 670, G.N: 32470, D.N: 744, G.N: 35217-C, D.N: 761, G.N: 35985, D.N:1025, G.N: 42742, D.N: 1025, G.N: 42742-A, D.N: 1244, G.N: 48320-J, D.N: 1301 G.N: 50612, D.N: 1302 G.N: 50712, D.N: 1302 G.N: 50712-A, D.N: 1303, G.N: 50782 , D.N: G.N: 50791-A, D.N: G.N: 50791-B, D.N: G.N: 50791-C, D.N: 1303, G. N: 50797, D.N: 1306, G.N: 50979, D.N: 1306, G.N: 50979-A, D.N: 1361, G.N: 53581 D.N. 1406, G.N:56930, D.N: 1406, G.N: 56931, D.N:1410, G.N: 52728,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf Belgeleri (C. EV)

C. EV. D.N: G.N:447, D.N: 15, G.N:734, D.N: 43, G.N: 2105, D.N: G.N: 2371, D.N: 61, G.N: 3010, D.N: 113, G.N:5621, D.N: 136, G.N: 6799, D.N: 140, G.N:6989, D.N: 141, G.N: 7030, D.N: 144 G.N: 7161, D.N: 160 G.N: 7996, D.N: 167, G.N: 8348, D.N: 201, G.N: 10029, D.N: 203, G.N: 10136, D.N: 211, G.N:10536, D.N: 211, G.N: 10540, D.N: 211, G.N: 10547, D.N: 244. G.N:12197, D.N:259 G.N: 13239, D.N: 264, G.N: 13463, D.N: 281, G.N: 14319, D.N:285, G.N: 14508, D.N: 291, G.N: 14839, D.N: 293, G.N: 14921, D.N: 297, G.N: 15110, D.N: G.N: 15527, D.N: 309, G.N: 15723, D.N: 318. G.N:16172 D.N: 329, G.N: 16744, D.N:330 G.N: 16780, D.N: 356, G.N: 18075, D.N: G.N: 17078, D.N: G.N: 17095, D.N: G.N: 17110, D.N: G. N: 17184, D.N: 346, G.N: 17556, D.N: G.N: 17612, D.N: 356, .N: G.N: 17912, G.N: 18075, D.N: G.N: 18161, D.N: G.N: 18444, D.N: G.N: 18657, D.N: 377 G.N: 19132, D.N: 391 G.N: 19835, D.N: G.N: 19857, D.N. 392 G.N. 19868, D.N G.N: 20592, D.N: G.N: 21354, D.N: G.N:25909, D.N: G.N: 25522, D.N G.N: 26246, D.N: G.N: 28560, D.N: G.N: 28813, D.N G.N: 29051, D.N: G.N: 30593

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Dahiliye Belgeleri (C. DH)

C. DH. D.N: 16, G.N: 772, D. N: 32, G. N: 1565, D.N: 39, G.N: 1936, D.N:61, G.N: 3001, D.N: 271, G.N: 13890, D.N: 337, G.N. 16832,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Nafia Belgeleri (C. NF)

C. NF. D.N: 42, G.N: 2062,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Zabtiye Belgeleri (C. ZB)

C. ZB. D.N: 15, G.N:728

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Askeriye Belgeleri (C. AS)

D.N: 1061, G.N: 46681

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Maliye Belgeleri (C. ML)

C. ML. D.N: G.N: 4307, D.N: G.N: 5894, D. N: G. N: 19674,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Maarif Belgeleri (C. MF)

C. MF. D.N: 98, G.N: 4871

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Meclis-i Mahsus Evrakı Belgeleri (İ. MMS)

İ.MMS, D.N: 40, G.N: 1638

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Dahiliye Evrakı Belgeleri (İ. DH)

İ. DH. D.N: 20 G.N: 961, D.N: 27, G.N: 1315, D.N: 48, G.N. 2368, D.N: 70 G.N: 3478, D.N: 89, G.N: 4478, D.N: 90 G.N: 4487, D.N: 91, G.N: 4572, D.N: 94, G.N: 4713, D.N: 94, G.N: 4728, D.N: 96 G.N: 4834, D.N: 97, G.N: 4867, D.N: 105, G.N: 5314, D.N: 107 G.N: 5377, D.N: 109, G.N: 85725, D.N: 115, G. N: 5812, D.N: 120, G.N: 6092, D.N: 123, G.N: 6298, D.N: 127, G.N: 6509, D.N: 128, G.N: 6531, D.N: 137, G.N: 7045, D.N: 163, G.N: 8474, D.N: 184, G.N: 10189, D.N: 197 G.N. 11225, D.N.199 G.N. 11310, D.N. 202, G.N. 11593, .N. 204, G.N. 11743, D.N. 213, G.N. 12443, D.N:221, G.N: 13140, D.N. 227, G.N. 13571, D.N. 234 G.N. 14140, 234 G.N. 14902, D.N. 258, G.N. 15929, D.N. 259, G.N. 16064, D.N. 297, G.N. 18753, D.N. 357, G.N. 23543, D.N. 361, G.N. 23883, D.N. 379 G.N. 25038, D.N. 385, G.N. 25443,D.N: 390, G.N: 25800, D.N. 400, G.N. 26481, D.N. 406, G.N. 26863, D.N: 407, G.N: 27017, D.N. 415, G.N. 27447, D.N. 420, G.N. 27763, D.N. 421, G.N. 27837, D.N. 421, G.N. 27857, 421, G.N. 27866, D.N. 423 G.N. 28005, D.N. 425, G.N. 28127, D.N:428, G.N: 28337, D.N. 431, G.N. 28551, D.N. 462, G.N. 30762, D.N. 479, G.N. 32198, D.N: 488, G.N: 33050, D.N: 489, G.N: 33106, D.N. 517, G.N. 35171, D.N: 591, G.N: 41159, D.N: 596, G.N: 41545, D.N: 609, G.N: 42430, D.N: 624, G.N: 43396, D.N. 640, G.N. 44538, D.N. 688, G.N. 47976, D.N: 828, G.N: 66707, D.N: 868, G.N: 69417, D.N: 876, G.N: 69900, D.N: 976, G.N: 77081, D.N: 996, G.N: 78655, D.N: 1000, G.N: 79005, D.N: 1009, G.N: 79671, D.N: 1011, G.N: 79849, D.N: 1029, G.N: 81070, D.N: 1033, G.N: 81400, D.N:1061, G.N: 83272, D.N: 1073, G.N: 84216, D.N: 1090, G.N: 85493, D.N: 1094, G.N: 85781, D.N: 1148, G.N: 89490, D.N: 1167, G.N: 91256, D.N: 1168, G.N: 91325, D.N: 1194, G.N: 93401, D.N: 1171, G.N: 91533, D.N:1181, G.N: 92367, D.N: 1256, G.N: 98622

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Şura-yı Devlet Evrakı Belgeleri (İ. ŞD)

D.N: 21, G.N: 889, D.N: 29, G.N. 1375, D.N: 31, G.N: 1509, D.N: 51, G.N: 2582, D.N: 67, G.N: 3970, D.N: 73, G.N: 4317, D.N: 74, G.N: 4371, D.N. 75 G. N: 4412, D.N: 103, G.N: 6125,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Maliye Evrakı Belgeleri (İ. ML)

İ .ML. D.N: 4, G.N: 1310 / C-15, D.N: 13, G.N: 1312/Ş-09, D.N: 20, G.N: 1314/C-02

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Vala Evrakı Belgeleri (İ. MVL)

BOA. İ.MVL. D.N: 243 G.N: 8817, D.N: 406, G.N:17635

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Amedi Kalemi Belgeleri (A. AMD)

A. AMD. D.N. 9 G.N. 68, D.N. 21. G.N. 76, D.N. 23 G.N 27, D.N. 27, G.N. 55, D.N: 30, G.N: 22, D.N.83, G.N.90, D.N. 85, G.N. 26

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı Belgeleri (A. MKT. MHM)

A. MKT. MHM. D.N. 8 G.N. 60, D.N. 10, G.N. 75, D.N. 20 G.N. 8, D.N. 20 G.N. 85, D.N. 22 G.N. 38, D.N: 32 G.N:72, D.N: 33 G.N:54, D.N: 47, G.N:70, D.N. 118 G.N. 29, D.N. 134 G.N. 26, D.N: 135, G.N.71, D.N: 136, G.N: 92, D.N: 253, G.N: 71, D.N: 324, G.N:30, D.N: 385 G.N:49, D.N: 461, G.N:85, D.N. 754, G.N. 48, D.N: 755 G.N:85, D.N: 756, G.N:75 D. N: 757, G.N:89,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. UM)

A. MKT. UM. D.N. 9 G.N. 99, D.N. 10 G.N: 3, D.N. 20 G.N. 49, D.N: 23, G.N.34, D.N. 23 G.N. 86, D.N. 34, G.N. 18, D.N. 38, G.N. 59 D.N. 89 G.N. 23, D.N: 118, G.N: 29, D.N: 132, G.N: 44, D.N: 134, G.N: 12, D.N. 143 G.N. 7, D.N. 180 G.N. 21, D.N. 181, G.N. 80, D.N. 188, G.N. 92, D.N. 224 G.N. 89, D.N. 272 G.N. 80, D.N. 286 G.N. 28, D.N. 298, G.N 86, D.N:328, G.N:51, D.N:337, G.N:21, D.N. 340, G.N. 71, D.N. 340 G.N. 84, D.N:372, G.N:50, D.N. 375 G.N. 29, D.N. 375 G.N. 76, D.N: 484, G.N: 15, D.N: 538, G.N: 85, D.N: 549, G.N: 73, D.N: 555 G.N: 97, D.N: 570, G.N: 42

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. NZD)

D.N:8, G.N:80, D.N. 33 G.N. 9, D.N: 36, G.N:39, D.N. 41, G. N. 3, D.N: 44, G.N: 24, D.N: 47, G.N: 32, D.N: 47, G.N: 72, D.N: 83, G.N: 26, D.N. 84 G.N. 67, D.N: 90, G.N:29, D.N. 104, G.N. 89, D.N. 117, G.N. 67, D.N:167, G.N:10, D.N: 204 G.N: 69, DN: 205, G.N: 81, D.N: 206, G.N:26, D.N: 223, G.N: 18, D.N. 225 G.N. 53, D.N. 230 G.N. 11, D.N. 242, G.N. 41, D.N. 245, G.N. 51, D.N. 252, G.N.90, D.N. 254 G.N. 22, D.N. 259, G.N.2, D.N. 267, G.N. 17, D.N. 271, G.N.90, D.N: 272 G.N: 73, D.N. 279, G.N. 9, D.N. 285, G.N. 75, D.N. 298, G.N. 56, D.N. 317, G.N. 32, D.N. 378, G.N. 45, D.N: 419, G.N: 55, D.N: 420, G.N: 27,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Yazışmalarına Ait Belgeler (MF. MKT)

MF. MKT. D.N: 67 G.N: 16, D.N: 124, G.N: 79

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. MVL)

A. MKT. MVL. D.N. 55, G.N. 80, D.N. 60 G.N. 41

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Yazışmalarına Ait Belgeler (DH. MKT)

DH. MKT. D.N: 91, G.N:45, D.N: 146, G.N: 22, D.N: 248, G.N: 57, D.N: 258, G.N:45, D.N: 261, G.N: 44, D.N: 269, G.N: 25, D.N: 349, G.N: 54, D.N:370 G.N: 77, D.N: 472, G.N:39, D.N: 689, G.N: 48, D.N:817, G.N: 16, D.N: 874, G.N: 2, D.N: 888, G.N: 70700, D.N: 1026, G.N: 52, D.N: 1200, G.N: 1, D.N: 1375, G.N: 86, D.N: 1432, G.N: 49, D.N: 1444, G.N:19, D.N: 1444, G.N: 53, D.N: 1454, G.N: 1, D.N: 1552, G.N 116, D.N: 1739, G.N: 101, D.N: 1785, G.N:15, D.N: 1786 G.N: 47, D.N: 1825, G.N:22,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Hususi Evrakı Belgeleri (İ. HUS)

İ.HUS. D.N: 22, G.N: 1311/N-066, D.N: 33, G.N: 1312.B/11, D.N: 77 G.N: 1317/Ca-14, D.N.110/1321-B-037

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Taltifat Evrakı Belgeleri (İ. TAL)

İ. TAL. D.N: 80, G.N: 1312/Z-037, D.N: 103, G.N: 1314/ Ra-136, D.N: 108, G.N: 1314/Ş-30, D.N: 175, G.N: 1317/ M-019, D.N: 196, G.N: 1317/Ş-50, D.N: 217, G.N: 1318/Ra-17, D.N:237, G.N: 1318 N 07, D.N. 268, G.N: 1319/N-10, D.N: 356, G.N: 1322/Za-118,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Evkaf Belgeleri (İ. EV)
İ. EV. D.N: 1, G.N: 1310- S 21, D.N: 2, G.N: 1310-Ca 04, D.N: 3, G.N: 1310- Za 01, D.N: 5 G.N: 1311.B/11, D.N: 9, G.N: 1312/Ş-06, D.N: 12, G.N: 1313- L 11, D.N:14, G.N: 1314-R 10, D.N:26, G.N: 1318-B 22,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Eyalet-i Mümtaze Evrakı Belgeleri (İ. MTZ. GR)
İ. MTZ. GR. D.N: 19, G.N:684
Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Orman ve Maadin Belgeleri (İ. OM)
İ. OM. D.N: 8, G.N: 1320- Z 1
Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meşihat Belgeleri (İ. MŞH.)
İ. MŞH. D.N: 1, G.N: 1311/S-3
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Muhaberat ve Tensikât Müdüriyeti Belgeleri (DH. EUM. MTK)
DH. EUM. MTK, D.N: 14, G.N:14
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. DV)
D.N. 173, G.N. 2, D.N. 38, G.N. 96, D.N: 75, G.N: 79, D.N. 79 G.N. 66, D.N. 92, G.N. 51, D.N. 105 G.N. 29, D.N:186, G.N:100
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri (A. MKT)
D.N. 10 G.N. 49,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Müteferrik Belgeler (A.M)
A.M. D.N 9, G.N.29, D.N. 8, G.N. 51, D.N: 19, G.N:22
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri (A. DVN)
A. DVN. D.N:121, G.N:63
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı Belgeleri (Y. PRK. MŞ)
Y. PRK. MŞ. D.N: 2, G.N: 61, D.N:5, G.N: 23, D.N: 6, G.N: 36, D.N.6, G.N. 94, D. N: 6, G. N:97,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı Belgeleri (Y. A. RES.)
Y. A. RES. D.N: 64, G.N:30,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı Belgeleri (Y. PRK. UM)
Y. PRK. UM. D.N: 21, G. N:112, D.N: 22, G.N:4, D.N: 22, G.N: 80, D.N: 23, G. N:32,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas ve Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı Belgeleri (Y. EE)
Y. EE D.N: 5, G.N: 406, D.N: 14 G.N: 43, D.N: 14, G.N:130, D.N: 75, G.N.15
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı Analitik Envanteri (Y. PRK. ZB)
Y.PRK. ZB. , D.N: 13, G.N: 70, D.N: 21, G.N: 73, D.N: 7, G.N: 87 , D.N: 9, G.N: 72
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Nezareti Maruzatı Evrakı Belgeleri (Y. PRK. HH)
Y.PRK. HH D.N: 3, G.N: 58, D.N: 5, G.N: 9, D.N: 10, G.N:40
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y. PRK. AZJ)
Y. PRK. AZJ. D.N: 2, G.N: 73, D.N:8, G.N:22, . D.N: 16, G.N:75, D.N: 17, G.N:15, D.N:18, G.N: 45, D.N: 38, G.N:39
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı Belgeleri (Y. PRK. HR)
Y.PRK. HR. D.N:3, G.N:10

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)
MV. D.N: 12, G.N: 3, D.N: 25, G.N: 55
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı. (Y. MTV)
Y.MTV. D.N: 35, G.N: 10, D.N: 41, G.N:27, D.N: 55, G.N:48, D.N: 60, G.N: 52, D.N:62, G.N:24, D.N: 68, G.N:126, D.N: 82, G.N: 139, D.N: 87, G.N: 172, D.N: 96, G.N:20, D.N: 145, G.N:150, D.N.179 G.N.168 D.N:234, G.N:14,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y. PRK. ŞH)
Y. PRK. ŞH. D.N: 5 G.N: 29
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y. PRK. BŞK)
Y. PRK. BŞK. D.N: 21, G.N:7, D.N: 25, G.N:40, D.N: 25, G.N:75
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. DH)
Y.PRK. DH, D.N.10, G.N.68
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK)
Y. PRK. ASK. D.N.140, G.N.62
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Evkaf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. EV)
Y. PRK. EV. D.N.3,G.N.40
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (HR. MKT)
HR. MKT. D.N: 33, G.N:77
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)
Y. A. HUS, D.N: 235, G.N: 112
Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi Belgeleri (KMMA)
Dosya No: 47/ 21, 51/ 3, 51/ 29, 51/ 7, 55/25, 65/3, 65/ 6,

B) Salnameler

Konya Vilayet Salnamesi 1303/ 1886
Konya Vilayet Salnamesi 1300 / 1883

C) Yazma Eserler

Abdülbaki Nasır Dede, *Defter-i Dervişan* II, İsam ktb. No: 18112.
Ali Nutki Dede, *Defter-i Dervişan* I, Süleymaniye Ktb. Nafiz Paşa No: 1194.

D) Tetkik Eserler

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-yı Amire İstanbul 1339.
Adalıoğlu, Hasan Hüseyin - Arslan, Nizâmettin; *Eskişehir Mevlevîhânesi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2009
Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir, 40 –Tetimme*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
——, *Tezâkir 1-12*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
——, *Tezâkir 13-20*, Yay. Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1991, s. 247.
——, *Ma'rûzât*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980.
——, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1307.
Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Ahmet Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1307.
Akyıldız, Ali; *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo ekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
Alasya, H. Fikret; *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe 1988.
Ali Enver, *Mevlevî Şairler, -Semahâne-i Edeb-*, Haz. Tahir Hafızoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
Altundağ, Şinasi; *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
Arıkan, V. Sema; *III. Selim'in Sırkatibi Ahmet Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
Armaoğlu, Fahir; *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
Artam, Goncagül; *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13-17. Yüzyıllar)*, Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2007.
Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, Yay. Hazl. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
Atasoy, Nurhan; *Derviş Çeyizi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besîm Efendi, *Hadîkatü'l Cevami'*, Haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.
Ayvazoğlu, Beşir; *Ney'in Sırrı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
Ayverdi, Samiha; *Boğaziçinde Tarih*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.
Babinger, Franz - Köprülü, Fuat; *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev. Ragıp Hulusi, Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
Bayram, Mikail; *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren- Mevlânâ Mücadelesi*, Konya 2005.
Berkes, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
Beyhan, Mehmet Ali; *Saray Günlüğü (1802-1809)*, Doğu Kütüphânesi Yayınları, İstanbul 2007.
Blaisdell, Donald C.; Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi- Düyûn-u Umûmiyye, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1979.
Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara 1999.
Cabi Tarihi, Cabî Ömer Efendi, Yay. Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
Can, Şefik; *Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
Cebecioğlu, Ethem; *Tasavvûf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005.
Çelebi, Asaf Halet; *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
Davison, Roderic H.; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, c. 1-2, Çev. Osman Akınhay, Papirüs Yayınları, İstanbul 1997.
De Kay, James Ellswort; *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.
Doğan, Abdurrahman; *Kütahya Erguniyye Mevlevîhânesi*, Sır Yayıncılık, Kütahya 2006.
Duru, Muhittin Celal; *Tarihi Simalardan Mevlevî*, Kader Basımevi, İstanbul 1952.
Emecen, Ferudun M.; *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
Emin Efendi, *Menakıb-ı Kethüdâzâde El-Hac Mehmed Ârif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*, Hazl. Hasan Gürkan, Hür Mahmud Yücer, İnsan Yayınları İstanbul 2009.

Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
Eren, Ahmet Cevat; *Tanzîmât Fermanı Dönemi*, Yay. Haz. Alişan Akpınar, Derin Yayınları, İstanbul 2007.
Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, Eser Yayınları, İstanbul 1977.
Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, Matbaa-yı Süleyman Efendi, İstanbul 1293.
Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 3. Kitap, Hazl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, Hazl. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 5. Kitap, Hazl. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
Ferudun Bin Ahmed, *Hazreti Mevlânâ ve Yakınları, "Sipehsalar Risalesi,"* Çev. Ahmed Avni, Yay. Haz. Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları, İstanbul 2007.
Faroqhi, Surayia; *Anadolu'da Bektaşilik*, Çev. Nasuh Barın, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.
Füruzanfer, Bediüzzaman; *Mevlânâ Celâleddîn*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986.
Gölpınarlı, Abdülbaki; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1983.
——, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1999.
——, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2006.
——, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.
Göre, Zehra; "Adni Recep Dede, Hayatı ve Eserleri," Basılmamış Doktora Tezi, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.
Gündüz, İrfan; *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.
Güran, Tevfik; *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mâliyesi: Bütçeler ve Hazîne Hesapları* (1841-1861) Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1989.
Haksever, Ahmet Cahid; *Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmet Remzi Akyürek*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
——, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, H Yayınları, İstanbul 2009.
Halaçoğlu, Yusuf; *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, İstanbul 1336, C. VI.
Hasluck, F.R; *Bektaşilik Tetkikleri*, Çev. Ragıp Hulusi, Sadeleştiren, Kamil Akarsu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
Huart, Clement; *Mevlevîler Beldesi Konya*, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.
Hülagü, M. Metin; *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri; Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2007.
İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal; *Son Asır Türk Şairleri, (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, Haz. M. Kayahan Özgül, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
İnalcık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

——, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık İstanbul 2000.
İpek, Nedim; *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1999.
Kahya, Fatih; *Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010.
Kara, İsmail; *Hanya/ Girit Mevlevîhânesi*, İstanbul 2006.
——, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri 1, Hilafet ve Meşrutiyet*, İstanbul 2001
——, *Din ile Modernleşme Arasında, Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
Kara, Mustafa; *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
——, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları İstanbul 1999.
——, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
Karamustafa, Ahmet T. *Tanrının Kuraltanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
——, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, -Nizâm-ı Cedîd- 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
Karpat, Kemal H.; *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
Kaynar, Reşat; *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzîmât*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
Kazıcı, Ziya; *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.
——, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009.
Kerametli, Can; *Galata Mevlevîhânesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1977.
Konyalı, İbrahim Hakkı; *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı Ankara 1997.
Köprülü, Fuat; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Yay. Haz. Orhan Köprülü) Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
Köymen, Mehmet Altay; *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
Küçük, Hülya; *Sultan Veled ve Maarifi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2005.
——, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
Küçük, Osman Nuri; *Mevlânâ ve İktidar, Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Rumi Yayınları, Konya 2007.
Küçük, Sezai; *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.
Lewis, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirât-ı Hakîkat*, Haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983.
Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri, Yay. Hazl. Kemal Beydilli- İlhan Şahin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
Mehmed Arif, *93 Osmanlı-Rus Harbi ve Başımıza Gelenler*, Yay. Haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
Mehmet Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, Yay. Haz. Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsi*, Hazl. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997.
Mehmet Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, Yay. Haz. Murat A. Karavelioğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
——, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Haz. Mehmet Fatih Birgül, Levent Ali Çanaklı, Bursa İl Özel İdâresi Yayınları, Ankara 2008.
Melikoff, İrene; *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul 2006.
Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2007.
Muslu, Ramazan; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Cilt III-IV*, Sadeleştiren Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
Mutlu, Şamil; *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmûd'un Edirne Seyahati, Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.
Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, Cilt I-IV, Hazırlayan Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
Nasır Abdülbaki Dede, *Tedkik ü Tahkik*, Haz. Yalçın Tura, Pan Yayıncılık, İstanbul 2006.
Nicholson, R.A.; *Mevlânâ Celâleddn Rûmî*, Çev. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973.
Ocak, Ahmet Yaşar; *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
——, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
——, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
——, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
Olgun, Tahir; *Çilehâne Mektupları*, Hazırlayanlar; Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yayınları, Ankara 1995
Onur, Oral; *Edirne Mevlevîhânesi*, İstanbul 1999
Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Yay. Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005
Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006
Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327
Önder, Mehmet; *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, Dönmez Yayınları, Ankara 1992
——, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Milliyet Yayınları, İstanbul ty.
——, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara 1971.
Öngören, Reşat; *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
Önsoy, Rıfat; Mali Tutsaklığa Giden Yol-Osmanlı Borçları (1854-1914), Turhan Kitabevi Ankara 1999.
Özbek, Nadir; *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
Özcan, Azmi; *Pan-İslamizm; Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, Ankara 1997.
Özdemir, Biltekin; Osmanlı Devleti Dış Borçları, Mâliye Bakanlığı Yayınları Ankara 2010.

Özer, Ekrem; "Osmanlı'da Tekke ve Tarîkat Islahatları-II. Mahmud Dönemi ve Sonrası," Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2007.
Öztuna, Yılmaz; *Bir Darbenin Anatomisi*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.
——, *Dede Efendi*, İstanbul 1987.
Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
Pamuk, Şevket; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
Pardoe, Miss; *Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, Çev. Banu Büyükkal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
Risale-i Sipehsalar, Çev. Ahmed Avni, Yay. Haz. Tahir Galip Seratlı, İstanbul 2007.
Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevlevîyan*, Matbaa-yı Vehbiyyan, Mısır 1283.
Salgar, M. Fatih; *Üçüncü Selim*, İstanbul 2001.
Saydam, Abdullah; *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
Seyyid Ahmed Dede, (*Mecmûatü't-Tevarih-i Mevlevîye) Mevlevîlerin Tarihi*, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
Seyyid Fazıl Mehmet Paşa, *Mevlevîyye Silsilesi*, Haz. Tahir Hafızalioğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
Shaw, Stanford; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1994.
Soyyer, A. Yılmaz; *19. Yüzyılda Bektâşîlik*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005.
Subaşı, Muhsin İlyas; *İki Mevlevî Remzi Dede-Yaman Dede*, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.
Şânî-zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Tarihi*, Haz. Ziya Yılmazer, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
Şemseddin Sâmi; *Kâmusü'l-Âlâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308.
Şimşek, Selami; *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul 2008.
Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütuhât(Bir Görgü Tanığının Kalemiyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
Tabakoğlu, Ahmet; *İstanbul Su Külliyatı IV*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları İstanbul 1998.
Tahir'ü'l- Mevlevî (Olgun), *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.
Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1999.
Tanman, M. Baha; "İstanbul Tekkelerinin Mimâri ve Süsleme Özellikleri, Tipoloji Denemeleri," Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
Tanpınar, Ahmet Hamdi; *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006
Tanrıkorur, Barihüda; "Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimâri Özellikleri," Basılmamış Doktora Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000.
Turan, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.
Ubeydullah Kuşmanî, Ebubekir Efendi, Asiler ve Gaziler, Kabakçı Mustafa Risalesi, Yay. Haz. Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
Uluçay, M. Çağatay; *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980
Vaka-yı Cedid, Yayla İmamı Tarihi, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser
Veziroğlu, Nuri Güngör; *Eğirdir Ansiklopedisi*, "Mevlevîhâne," Isparta 2005.

Vett, Carl; *Dervişler Arasında İki Hafta*, Çev. Ethem Cebecioğlu, İstanbul 2004.
Wittek, Paul; *Menteşe Beyliği*, Çev. O. Ş. Gökyay, Ankara 1999.
Yazıcı, Gülgûn Erişen; *Gelibolu Mevlevîhânesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik*, Çanakkale Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2009.
Yılmaz, Faruk; *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.
Yücer, Hür Mahmud; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları İstanbul 2004.
Zebîre-i Kuşmânî Fî Ta 'rîf-i Nizâm-ı İlhamî, Yay. Haz. Ömer İşbilir. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Makale ve Bildiriler

Açıkgöz, Namık; "Muğla'da Mevlevîlik ve Şahidi," (Mevlânâ Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri, 30 Eylül-01 Ekim 2006, Manisa- Türkiye) Maksad yayınları, Manisa 2007, s. 85-90.
Adıyeke, Nuri; "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizâmnâme Örnekleri," *OTAM*, sy.11, Ankara 2000, s. 769-823.
Akarlı, Engin; "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 253-265.
Akdemir, M. Sadık; "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığı Altında XIX. Yüzyıl Burdur Vakıfları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2007/1, sy.18, s. 91-119.
Akgün, Sibel; "Kıbrıs Türk Toplumunun Siyasî ve Kültürel Hayatında Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin Yeri," *Belleten*, c. LXXIV- sy. 270, Aralık 2010, s. 769-787.
Algar, Hamid; "Kazeruniyye," *DİA*, Ankara 2002, c. 25 s.146-148.
Alkan, Ercan; "İki Deniz," *Keşkül*, sy. 2-ek, Ekim 2004, s. 9-11.
Altundağ, Şinasi; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi," *Belleten*, c.VI, sy. 23-24, Temmuz- I. Teşrin 1942, Ankara 1995, s. 229-251.
Artıran, Hayat Nur; "Hakk Nûr'u Hale Ziyâsi Çelebi Hüsameddin Hz." *Keşkül*, 2006 Güz, s. 86-92.
Atasagun, Galip; "Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin Hayatı ve Eserleri," *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, Konya 2006, s. 59-95.
Ateş, İbrahim; "Hz. Mevlânâ Dergâhı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 29-67.
Avcı, Mustafa; "Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi," *Türkler*, c. 14, s. 436-445.
Aydın, Bilgin; "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislâmlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi" *İstanbul Araştırmaları*, sy. 7, Güz 1998, s. 93-109.
——, "Osmanlı Siyasî Tarihinde Mevlevîler ve Sultan Abdülhamid ile İlişkilerine Dair Yeni Belgeler," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 389-396.
Azamat, Nihat; "Kemahlı İbrahim Hakkı," *DİA*, c. 25, s. 220-222.
Barkan, Ömer Lütfi; "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemil Çiftçi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 141-192.
Baskıcı, Murat "Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası: 1860-1918" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 57, sy. 4, s. 1-33.

Bayat, Ali Haydar; "Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevîlik ve Mevlevîler," (SÜ 4. Milli Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989 Konya-Türkiye) *Tebliğler*, Konya 1990, s. 81-112.

Baykal, Bekir Sıtkı; "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar," *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1993, s. 179-195.

Baykara, Abdülbaki; " Sanatkar Mevlevîler," *Milli Mecmua*, Yıl 2, sy. 25, 1340, s. 406.

Bayraktar, Hilmi; "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilâyeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, Güz 2007, s. 405-434.

Beşirli, Mehmet; " XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevîhânesi ve Gelirleri ile İlgili Sorunlar," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 13, sy.2, s. 337-373.

Beyhan, Mehmet Ali; "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyye Teşkilatı ve Jurnaller," *Türkler*, c. 12, s. 939- 950.

Bilecik, Gülberk; "Filibe Mevlevîhânesi," (Mevlânâ Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu 30 Eylül-01 Ekim 2006 Manisa- Türkiye) *Tebliğler*, Manisa 2006, s. 145-149.

Canım, Rıdvan; "Edirne Muradiye Mevlevîhânesi ve Edirneli, Şairler," (Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006 Konya-Türkiye), *Bildiriler*, SÜMAM Yayınları, Konya 2007, s. 285-326.

Cezar, Yavuz; "Tanzimat'ta Mali Durum," *İÜİFM, Cavit Orhan Tütengil'e Armağan*, Özel sayı 2, c. 38, sy. 3-4, 1982, s. 291-342.

Cicioğlu, Hasan; "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Eğitim," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 16, sy. 2, 1983, s. 209-224.

Clayer, Nathalie; "Trois Centres Mevlevis Balkaniques Au Travers Des Documents D'archives Ottomans: Les Mevlevîhâne D'elbasan, De Serez Et De Salonique," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 11-28.

Coşkuner, Fahrettin; "Çankırı Mevlevîhânesi," (Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyumu, 26-28 Ekim 2007 Şanlıurfa), *Tebliğler II*, s. 379-385

Çağatay, Neşet; "Mevlânâ Devri Selçuklu Türklerinin Politik ve Sosyo –Ekonomik Sorunları," *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'ten ayrı basım*, Ankara 1985, s. 329-336.

Çakır, Coşkun; "Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Mali Boyutları" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, c. 3, s. 362-370.

Çayırdağ, Mehmet; "Kayseri Mevlevîhânesi" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 91-96.

Çehayiç, Cemal; "Bosna Hersek'te Mevleviler," Çev. Muhammed Aruçi, *Tasavvuf Kitabı*, Haz. Cemil Çiftçi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 743-751.

Çetinsaya, Gökhan; " 'İsmi Olup da Cismi Olmayan Kuvvet': II. Abdülhamid'in Pan-İslamizm Politikası Üzerine Bir Deneme" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 380-388.

Çıpan, Mustafa; "Konya Mevlânâ Müzesi Hazîne-i Evrak Arşivindeki Belgelere Göre Muğla Mevlevîhânesi," II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 233-250.

Çiftçioğlu, İsmail; "Germiyan Beyliği Döneminde Kütahya'da Mevlevîlik," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2004, sy.10, s. 143-160.

Demir, İsmet; "Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri" *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 6, s. 315-321.

Demirci, Süleyman; "Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620s-1700" *Belleten*, c. LXX, sy. 258 Ağustos 2006, s. 563-590.

——, "Collection of Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire, 1620- 1700," *Belleten*, c. LXIX, sy. 256, Aralık 2005, s. 897-912.

Demirel, Muammer; "Artvin ve Batum Göçmenleri, (1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşından Sonra)," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 40, Erzurum 2009, s. 317-340.

Demirel, Ömer; "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 217-225.

Dilçin, Cem; "Şeyh Galib'in Mevlevîhânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 29-76.

Efe, Ayla; "Silistre Eyaletinde Osmanlı – Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e" , *OTAM*, sy.19, s. 139-174.

Emecen, Feridun M.; "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 283-297.

Eralp, T. Nejat; "Osmanlılarda Nişan ve Madalya," *Türkler*, c. 13, s. 683-686.

Eravcı, Mustafa; "Tavşanlı'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâne," (Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale- Türkiye), *Bildiriler*, Rumi Yayınları, Konya 2006, s. 1059-1066.

Erdoğan, Muzaffer; "Mevlevî Kuruluşları Arasmda İstanbul Mevlevîhâneleri," *İÜEF, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, No: 4-5, (1975-1976)* , İstanbul 1976, s.15-46.

Erdoğru, M. Akif; "Konya Mevlevî Dergâhı'nın Mali Kaynakları ve İdâresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler," *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, c. XVII, sy. 21, 1997, s.41-70.

——, "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri," *OTAM*, IV, Ankara 1993, s. 467-516.

Eren, A.Cevad ; "Tanzîmât" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, c.11, s. 709-765.

Erol, Erdoğan; "Padişah III. Selim'in Mevlânâ'nm Türbesi İçin Yaptırdığı Puşide" *Türk Etnografya Dergisi*, sy. XIX, Ankara 1991, s 9-31.

Ertaş, M. Yaşar; "Ahmed Eflâkî'ye Göre Denizli'de İlk Mevleviler" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, c. VIII, sy.1, Haziran 2006, s. 83-97.

Gawrych, George W.; "Şeyh Galib and Selim III: Mevlevîsm and The Nizâm-ı Cedid," *International Journal of Turkish Studies*, Summer 1987, Vol 4, No 1, s. 91-114.

Gencer, Ali İhsan; "Tanzîmât Fermanı (1839)'ndan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, c.11. s. 431-521.

Genç, Mehmet; "*Mukâtaa*," DİA, c. 31, s. 129-132.

Gökaçtı, Mehmet Ali; "Balkanlarda Mevleviliğin Gelişimi ve Selânik Mevlevîhânesi" *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, c. 34, sy. 201, s. 46-55.

Gökalp, Haluk; "Divan Şairlerinin Gözüyle Mevlevî Mekânları," *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 14, Sy. 2, 2005, s.281-298.

Gökbilgin, M. Tayyip; "Edirne," *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 425-431.
Gölpınarlı, Abdülbaki; "Mevlevîlik," *İslam Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1987, s. 164-171.
Göyünç, Nejat; "Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler," *Belleten*, c. LV, Ağustos 1991, s. 351-358.
——, "Sivas Mevlevîhânesi," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83-93
Göre, Zehra; "Adnî Dîvânı'nda Ahenk Unsurları" *Turkish Studies*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 405-422.
Güneş, Mehmet; "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar-ı Sahib Menzilleri," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.10, S. 3, s. 35-64.
Güneş, Mustafa; "Mevlevîlik Kültürü Açısından Kütahya," (Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006 Konya-Türkiye) *Bildiriler*, Konya 2007, s. 259-270.
Güran, Tevfik; "Ondokuzuncu Yüzyıl Temettüat Tahrirleri." *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik-Data and Statistics in the Ottoman Empire*, Der. Şevket Pamuk ve Halil İnalcık, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 73-94.
Gürbüz, Adnan; "Amasya Mevlevîhânesi ve Vakıfları," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 287-295.
Gürer, Dilaver; "Mevlânâ'nın Şerîatten Hakîkate Yükselmesinde Şems-i Tebrîzi'nin Yeri," *Kubbealtı Akademi Mecmuası Hz. Mevlânâ Özel Sayısı*, yıl: 36, sy. 144, Ekim 2007, s. 50-63.
Gürsel, Seyfettin; "Osmanlı Dış Borçları," *Osmanlı* Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 3, s. 389-399.
——, "Osmanlı Dış Borçları," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 672-690.
Hacımeyliç, Kazım; "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi," (I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu 19-21 Aralık 2001 Manisa-Türkiye), Bildiriler, Manisa 2002, s. 325-332
Hafız, Nimetullah; "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri," *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, (haz. Feyzi Halıcı), Ankara 1978, s. 173-178.
Hidayetoğlu, A. Selahaddin; "Hz. Mevlânâ'nın Hayatı," *Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî–İnsanlığın Aynası*, Konya 2004, s. 13-30.
Ilgar, Yusuf; "Afyon Karahisar Mevlevîhânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s.107-141.
——, "Afyon Karahisar Mevlevîhânesi Post-nişînleri ve Mevlevî Meşhurları," *Sultan Dîvânî ve Afyon Karahisar'da Mevlevîlik*, Ed. Yusuf Ilgar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay. Afyonkarahisar 2011, s. 233-296.
Işın, Ekrem; "Mevlevîliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makamının Kuruluşu" (III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi 5-6 Mayıs 2003 Konya- Türkiye), *Bildiriler*, Konya 2004, s. 95-98.
——, "İstanbul'da Mevlevîlik, Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları" *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı, İstanbul'da Mevlevîlik*, Yay. Haz. Ekrem Işın, İstanbul 2007, s. 12-41.
——, "İstanbul'da Mevlevî Şeyh Aileleri ve Mevlevîliğin Bir İmparatorluk Tarikatı Olarak Örgütlenmesi," (I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu 19-21 Aralık 2001 Manisa-Türkiye) *Bildiriler*, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2002, s. 33-40.
——, "Modernleşme Çağında Mevlevîlik: Siyaset, İdeoloji ve Örgütlenme," X. Milli Mevlânâ Kongresi, 2-3 Mayıs 2002 Konya) *Tebliğler I*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2002, s. 227-236.

İsen, Mustafa; "Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selim'le Şeyh Galib'deki Görüntüsü," *Şeyh Galib Kitabı*, Yay. Haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 1995, s. 39-44.

İşeri, Ahmet; "Vakıflar (Medeni Kanundan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukuki Mahiyetleri," *AÜHFD*, 1964, c.I, sy. 1-4, s. 199-280.

İpek, Nedim; "93 Muhacereti," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 4, s. 661-668.

Kalfazâde, Selda; "Cenabi Ahmet Paşa Camii," *DİA*, c. 7, s. 351-352.

Kara, İsmail; "Meclis-i Meşayih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali" *Din ile Modernleşme Arasında, Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul 2005, s. 325-358.

——, "Hanya Mevlevîhânesi: Şeyh Ailesi, Müştemilatı, Vakfiyesi," *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy.1, 1997, s. 115-173.

——, "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s.293-296.

——, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi," *Tarih ve Toplum*, Mart 1995, c. 23, sy. 35, s. 133-137.

Kara, Mustafa; "Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Tasavvuf ve Tarikatlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 216-237.

——, "Ahmed Cunûnî Dede ve Bursa Mevlevîhânesi," *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1989, c.II, sy.65, s. 279- 284

——, "Bursa Mevlevîhânesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 155-165.

——, "Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar," *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 54-99.

Karaismailoğlu, Adnan; "Mevlânâ'nın Hayatı," *Aşk Ocağında Can Olmak, İnsanlığın Mirası: Mevlânâ Celâleddin-i Rumî*, Haz. Ekrem Işın, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s. 13-25.

Karpuz, Haşim; "Balkan Mevlevîhâneleri," *Akademik Sayfalar*, c. 9, sy.7, 3 Mart 2010, s. 100-101.

Kayaoğlu, İsmet; "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebeti," (II. Milli Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1986 Konya) Bildiriler Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986, s. 159-164.

——, "Anadolu'da İlk Mevleviler," *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya 2007, s. 159-165.

Kazgan, Haydar; "Düyûn-ı Umûmiyye," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 691-716.

Keskinkılıç, Erdoğan; "Duyun-ı Umûmiyye İdâresi," *Türkler*, c.14, s. 371-380.

Kılıç, Rüya; "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sufi Çevreler: Toplu Bir Bakış Denemesi" *Bilig*, Bahar 2005, sayı 33, s. 227-246.

Kılınç, Ramazan; "Muhafazakârlık: II. Abdülhamid Dönemini Anlamada Bir Anahtar," *Türkler*, c. 12, s. 931-939.

Kızılkan, Ayşe Özdemir; "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 20, Nisan 2008, s. 57-67.

Kocaoğlu, Mehmet; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)," *OTAM*, Yıl 1995, sy. 6, s. 195-210.

Kodaman, Bayram; "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, c. 2, s. 275-285.

Köstüklü, Nuri; "Vatan Savunmasında Mevlevîhâneler," *Kubbealtı Akademi Mecmuası Hz. Mevlânâ Özel Sayısı*, yıl: 36, sy. 144, Ekim 2007, s. 22-30.

Kreiser, Klaus; "Evliyâ Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhâneler," Çev. Semih Tezcan, *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul 1994, s.101-116.

Küçük, Cevdet; "Abdülaziz," *DİA*, c.I. s. 179-185.

——, "Murad V," *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 183-185.

——, "Abdülhamid II," *DİA*, c.I, s. 216-224.

Küçük, Mustafa; "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyete Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 51-62.

Küçük, Sezai; "Suriye'de İki Mevlevîhâne: Halep ve Şam Mevlevîhâneleri," (*I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu*, 19-21 Aralık 2001 Manisa), Maksad Yayınları, Manisa 2002, s. 283-316.

——, "Bütün Yönleriyle XIX. Yüzyılda Yenikapı Mevlevîhânesi," *X. Milli Mevlânâ Kongresi 2-3 Mayıs 2002 Konya*, c.I, s. 163-196.

——, "Niğde Mevlevîhânesi ve Son Şeyhi Hüsameddin Dede" *Tasavvuf*, Ankara 2005, s. 331-346.

——, "Dünden Bugüne Kütahya Mevlevîhânesi," *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 10, sy. 29, Güz 2006, s. 62.

——, "İstanbul Mevlevîhânelerinin Türk Sanat ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. Asır)," Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatından Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu 14-16 Aralık Konya-Türkiye), *Bildiriler*, SÜMAM Yayınları, Konya 2007, s. 507-528.

——, "Yenileşme Dönemi Kültür ve Sanatına Katkıda Bulunan Mevlevîler ve Mevlevî Dergâhlarında Güzel Sanatlar," *Türkler*, c. 15, s. 539-552.

——, "İstanbul Mevlevîhânelerinin Türk Sanat ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. Asır)," (*Türk Kültürü, Edebiyatı ve sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu*, 14-16 Aralık 2006 Konya), Bildiriler, SÜMAM Yayınları, Konya 2007, s. 507-528.

Küçükdağ, Yusuf; "Seyyid Abdülkadir Dede Vakfiyesi," III. Milli Mevlânâ Kongresi, (12-14 Aralık 1988, Konya-Türkiye) *Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 261-296.

——, "1251 H/1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 181-206.

Kürkçüoğlu, A. Cihat; "Urfa Mevlevîhânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 303-310.

Kütükoğlu, Mübahat S.; "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri," Belleten, c. LIX , sy. 225, Ağustos 1995, s. 395-412.

Lee, Hee Soo; "II. Abdülhamid ve Doğu Asya'daki Pan-İslamist Siyaseti," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 2, s. 363-372.

Lelic, Emin; "Saraybosna Mesnevîhanları," Çev. Rıfat Atay, Uluslar arası Mevlânâ ve Mevlevîhâneler Sempozyumu, 19-21 Aralık 2005 Manisa-Türkiye), *Bildiriler*, Manisa 2006 Manisa 2006, s.102-110.

Marsol, Liliana Masulovic; "Le Tekke Mevlevî D'Üsküb (Skobje)," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 129-135.

Mert, Talip; "Bosnalı Bir Şeyhülislâm Mehmed Refik Efendi," *CÜİFD* c. 12, sy.1, 2008, s. 325-332.

Neumann, Christoph K.; "19. yy'la Girerken Konya Mevlevî Asitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler" *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, Tebliğler özel sayı*, Yıl:2 Sayı: 2, Mayıs 1996, s. 167-180.

Ocak, Ahmet Yaşar; "Türkiye Selçukluları Devrinde Şehirli Tasavvufî Düşünce Yahut Mevlânâ'yı Yetiştiren Ortam" (III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya-Türkiye), *Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları Konya 2004, s. 19-30.

——, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, Tebliğler, Mayıs 1996, s. 17-24.

Ortaylı, İlber; "Tarikatlar ve Tanzîmât Dönemi Osmanlı Yönetimi," *OTAM*, Yıl 1995, sy. 6, s. 281-287.

Ölmez, Adem; "II. Abdülhamid ve Mevlevîlik," *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyumu*, 26-28 Ekim 2007 Şanlıurfa, *Bildiriler II*, s. 359-364.

Önder, Mehmet; "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevîhâneler," *Osmanlı Araştırmaları*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, sy. XIV. s. 137-142.

——, "Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler" *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Ed. Nuri Şimşekler, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya 2007, s. 131-151.

——, "Son Çelebiler," *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul 1955, c. 6, sy.61, s. 3607-3610.

Öngören, Reşat; "Osmanlı'da Sûfîlerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları," *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy.3, 1999, s. 9-22.

Önsoy. Rifat; "Muharrem Kararnâmesi ve Düyûn-u Umûmiyye İdâresi," *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c. 3, s. 400-414.

Özdemir, Rifat; "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset," *OTAM*, sy. 5, yıl: 1994, s. 259-311.

Özcan, Abdülkadir; "Halet Efendi," *DİA*, c. 15, s. 249-251.

Özcan, Nuri; "Asım Bey, Giriftzen," *DİA*, c. 3, s. 476-477.

——, "Türk Mûsîkisinin Abide Şahsiyetlerden Hamamîzâde İsmail Dede Efendi," *Türkler*, c. 12, s. 449-453.

Özköse, Kadir; "Toplumsal Birlikte Tekkelerin Rolü," *Somuncubaba*, sy.74, Aralık 2006, s. 20-24.

Özönder, Hasan; "Karaman (Lârende) Mevlevî-hânesi," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 143-152.

——, "Afyon Mevlevîhânesi," (V. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3-4 Mayıs 1991 Konya-Türkiye), *Tebliğler*, Konya 1992, s. 97-123.

——, "Kütahya Mevlevîhânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 69-89

——, "Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevleviler," VI. Milli Mevlânâ Kongresi, (24-25 Mayıs 1992 Konya- Türkiye) *Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1993, s. 99-118.

——, "Yangınlarla Kaybettiğimiz Yenikapı Mevlevîhânesi," (9. Milli Mevlânâ Kongresi, 15-16 Aralık 1997) *Tebliğler*, Konya 1998, s. 143-189.

Pala, İskender; "Edebi Çehresiyle Mevlevîhâneler," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye) Tebliğler, sy. 2, Mayıs 1996, s. 55-61.

Pelidija, Enes - Emecen, Ferudun; "İsa Bey," *DİA*, c. 22, s. 475-476.

Ritter, Helmuth; "Mevlânâ Celâleddîn Rumî ve Çevresi" Çev. Rüstem Orhan. *Mevlânâ Araştırmaları 1*, Ed. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2007. s. 29-57.

Samıc, Jasna; "Le Tekke Mevlevî de Bembasa a Sarajevo," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 159-176.

Savaş, Saim; "Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Osmanlı, c. 4*, s. 459-467.

Soyyer, A. Yılmaz; "19. Yüzyılda Semahâne Sohbetleri," (Uluslararası Mevlânâ Mesnevî Mevlevîhâneler Sempozyumu 19-21 Aralık 2005 Manisa-Türkiye) *Tebliğler*, Maksad Yayınları, Manisa 2006, s. 365-370.

Sönmezoğlu, Faruk; "Tanzîmât'tan Lozan'a Kıbrıs Sorunu," *Tanzîmât't'an Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay. İstanbul, c. 2, s. 308-312.

Sümer, Faruk; "Mevlânâ ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile Münasebetleri (Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısı ile Uluslararası Mevlânâ Semineri, 15-17 Aralık 1973 Ankara) *Bildiriler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 42-54.

Subaşı, Turgut; " Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz," *Türkler*, c. 12, s. 753-781.

Şahin, Tahir Erdoğan; "Erzincan'da Mevlevîlik Hareketleri," (IX. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, 15-16 Aralık 1997 Konya-Türkiye), Tebliğler Konya 1998, s. 123-142

Şeker, Mehmet; "Menâkibü'l Ârifîn'e Göre Anadolu'nun Türk Yurdu Haline Gelişinde Mevlânâ ve Mevlevîliğin rolü," (III. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya- Türkiye*), Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları Konya 2004, s. 221-232.

Şimşek, Selami; "Erzincan Mevlevîhânesi Son Postnişîni Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin *Dîvân*'ında Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Düşünceleri," *Tasavvuf*, 8-2007, sy. 20, s. 159-175.

----, "Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi," (Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu 25–28 Mayıs 2006, Çanakkale-Türkiye*), Bildiriler*, Rumi Yayınları, Konya 2006, s. 1132-1162.

——, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçis Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, sy. 22, s. 251-310.

——, "Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikâtlar ve Tekkeler," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 14, sy. 32, Erzurum 2007, s. 215-244.

Şimşekler, Nuri; "Mevlevîliğin Tarihi Seyri," *Mevlânâ Celaleddîn-i Rumi,-İnsanlığın Aynası-*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004, s. 145-169

Tanman, M. Baha; "Galata Mevlevîhânesi" *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 317-322.

——, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi," *DİA*, c. 24, s. 554-555.

——, "Beşiktaş Mevlevîhânesi," *DİA*, c. 5, s. 553-554.

——, "Yenikapı Mevlevîhânesi," *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 93-108.

Tanrıkorur, Barihüda; "Mevlevîyye" *DİA*, c.29, Ankara 2004, s. 469-475.

——, "Karahisar Mevlevîhânesi," *DİA*, c. 24, s. 418-421.

——, "Gelibolu Mevlevîhânesi," *DİA*, c. 14, s. 6-9.

Turnalı, A. Bilgin; "Eyüb- Bahariye Mevlevîhânesi Hakkında Aileden ve Yakın Çevreden Derlenen Anılar," *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX, 13-15 Mayıs 2005,Tebliğler*, İstanbul 2005, s. 562-575.

Tütüncü, Mehmet; "Kudüs Mevlevîhânesi Tarihi Mimârisi," Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale-Türkiye), *Bildiriler*, Rumi Yayınları, Konya 2006, s. 1094-1120.

Uçman, Abdullah; "Kara Şemsi," *DİA*, c.24, s. 366.

Usluer, Fatih; "Şeyh Galib'in Baruthâne Şiirleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 Spring 2008, s. 411-423.

Uz, M. Ali; "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya- Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 103-106.

Uzluk, Şehabettin; "Türk Nakış Tarihinde Mevlevîler," *Milli Mecmua*, Yıl 2, s. 42, 1 Ağustos 1341, s. 680-684.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Nizâm-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa" *Belleten*, c. XXXV, sy. 138, Nisan 1971, s. 245-303.

——, "Nizâm-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II," *Belleten*, c. XXXV, sy. 139, Temmuz 1971, s. 407-452.

——, "Çerkes Hasan Vak'ası" *Belleten*, c. 9, s. 33, Ankara 1945, s. 89-133.

Ülken, Hilmi Ziya; "Mevlânâ ve Yetiştiği Ortam," (Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısile Uluslar arası Mevlânâ Semineri, 15-17 Aralık 1973 Ankara) *Bildiriler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 226-258.

Ünver, A. Süheyl; "Yetmiş Yıl Önce Konya," *Belleten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 204-208.

——, "Selanik Mevlevîhânesi, 1913-1915" *Mevlânâ Yıllığı*, Turizm Derneği, Konya 1963, s. 30-33.

Ürün, Ahmet Kazım; "Halep, Şam ve Trablusşam Mevlevîhânelerinin Günümüzdeki Durumu," (X. Milli Mevlânâ Kongresi, 2-3 Mayıs 2002 Konya-Türkiye), *Tebliğler*, Konya 2002, c.I, s.73-79

Upton-Ward, Judy; "Abdülaziz'in Avrupa Seyahati," *Osmanlı*, c. II Ankara 1999, s. 119-132.

Veziroğlu, Nuri Güngör; *Eğirdir Ansiklopedisi*, "Mevlevîhâne," Eğirdir Belediyesi Yayınları, Isparta 2005, s. 159.

Yakıt, İsmail; "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü," *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, 14-15 Aralık 1993 Konya-Türkiye, Tebliğler), sy. 2, Mayıs 1996, s. 31-41.

Yeniterzi, Emine; "XIX. Yüzyılda Konyalı Mevlevî Şairler," *X. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, c.I, 2-3 Mayıs 2002 Konya, s. 136-147.

Yıldırım, İsmail; "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2001, c.II, sy. 2, s. 313-326.

Yılmaz, Kaşif; "III. Selim'in Şair Kişiliğinin Yaşadığı Hayata, Devlet İşlerine ve Osmanlı'nın Batılılaşma Politikalarına Etkileri," *Türkler*, c. 12, s. 684-696.

Yılmaz, Mehmet; "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskan Politikası," *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 4, s. 587-602.

Yücel, Erdem; "Beşiktaş (Bahariye) Mevlevîhânesi," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1983, s. 161-168.

——, "Günümüze Ulaşmayan Bir Eser Beşiktaş Bahariye Mevlevîhânesi," *Türkiyemiz*, sy. 39, Şubat 1983, s.14-16.
Yücer, Hür Mahmud; "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menakıb-ı Hace Hüsameddîn," *Tasavvuf*, sy.10, 2003, s. 219-249.
Yüksel, Hasan; " Kafkas Göçmen Vakıfları," *OTAM*, sy. 5, 1994, s. 475-490.

Ekler

Ek: 1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
A. MKT. UM. D.N: 20 G.N:49

Maruz-ı dai-i kemineleridir ki

Hazreti Mevlânâ Kuddisesırruhu'l ala sülâlesinden Yakup Çelebi daileri ızdırab-ı halinden bahsle münhal olan Mağnisa dergâh-ı şerîfinin kendisine ihalesi niyâzıyla hakpâ-yı vâlâ-yı sadaretpenahilerine arzuhal takdim etmiş ve kendisi sülâle-i tahireden bulunduğuna mebni riayeten meşihat-i mezkurun mumaileyh dailerine ihale kılınmasını emr bir kıta emirname-i sami-i vekaletpenahileri vasıl ve meal-i ferman istimal-i rehn-i müdrike-i kemteri olmuş ve icabının icrâsı vacibe-i zimmet abd-ı daiyanem ise de evvel emirde mumaileyh dailerinin tafsil-i ahvaliyle mevlevihâne-i merkumeye dair mesmuat-ı sahihe-i kemteriyi beyan ile bade irade-i isabetade-i velinimaneleri ne merkezde şerefsudur buyurulur ise ol vechle icrâ olunmak lazıme-i sıdk-ı dervişanemden bulunduğundan min gayri had ifâdeye ibtidar olunur ki mumaileyh dailerinin diğer biraderi ve biraderzâdeleriyle müşterek ba berât-ı şerîf-i alişan ekseri hizmet mukabili ve bazı duaguy-ı hazreti müşarünileyh ve şeyh Sadreddin Konevi ve Sultân Selim Han tabe sırrahu ve İbrahim Bey veledi Karaman ve Sadi Bey Evkaf-ı şerîfelerinden başka evkaf-ı hazreti müşarünileyhe ilhakıyeti hasebiyle müstesna tutulan Çağlak zaviyesi vakfı ileride min cihetü'l nasb büyük pederlerimizin pederi birleştiğinden zaviye-i mezkurenin vakfı nısfı biraderleriyle mumaileyh dailerine nısfı dai-i keminenizde olup dainiz saye-i ihsanvaye-i hazreti şehinşahide hizmet-i meşihatte bulunduğumdan hissemi mumaileyhimaya ferağ ve teslim-i berât etmiş idüğümden ve ber vech-i muharrer nisbemiz cihetiyle sair sülâle-i tahireden olan çelebiyan dailerinden ziyade kabiliyetimiz olduğundan hiçbir zamanda sairlerinden ziyade hakkında vüs'-i muhassal iânede kusur-ı acizanem olmadı ve kendisinin mülk-i mevrusu bağ ve tarla ve boyalığı olup biraderi ve biraderzâdeleri ayrı hâneleri olduğundan kendisinin bir oğlu ve bir ehlinden gayri dai-i kemineniz emsâli mucib-i masarif keşide familya cemiyeti olmayup eğerçi beliğen? Kemal-i

refah ile idâresi yok ise de pekte eseri ızdırabı mucip hali dahi olmaz ve evkaf-ı hazreti müşarünileyh efendimizin i'şarından postnişîn bulunana balası hatt-ı humayunla müzeyyen berât-ı alide yevmi 45 akçe ve diğer berât-ı alişan ile mesnevîhanlık ve dervişana Farisi hocalığı ve sair dergah-ı şerîfe dair hidemat zeylinde meşihat ile beraber yevmi 150 akçe vazîfem olup bundan maada hasılat-ı evkaftan dergah-ı hazreti müşarünileyh efendimiz sakinun fukarâ ve dervişana mahsus bir dane olmayıp bunların emr-i maaşları Konya eyaleti cizye malından ve emval-i saireden ba berât-ı hala erike pira-yı saltanat efendimizin ve ecdad-ı kiram hazreti şehinşahi hazeratının ihsanlarıyla idâre olunmakta baki hasılat dergah-ı şerîf-i mezkurun ittisalinde kain cami-i şerîfi Sultân Selim Han aliyyü'l rahmeti gufran hazretleri binâ buyurup kabilü'l hitam irtihâlleri hasebiyle vakfına muvaffak buyurulmadıklarından ferzend-i alileri Sultân Süleyman tamam buyurup cami-i şerîf-i mezkurun kafe-i hizmetlerini müşarünileyh hazreti Mevlânâ kaddesallahu basirü'l ala efendimiz evkafına ilhak buyurduklarından hasılat-ı mezkur erbab-ı vazîfe ve çelebiyan dailerine teammül-i kadimi vechle ita ve taksim olunur ve minelkadim vakf-ı mezkurun nezâret ve idâresi Postnişîni bulunan kimesneye ihale buyurulduğundan bade Tanzimat-ı Hayriye dahi teamül-i kadimi vechle letaif-i müstesna buyurulmuş olduğundan ve kadimen evkaf-ı hazret-i müşarünileyhe tevliyeti kaymakamlığı eba an ab sülâlesini hazreti müşarünileyh efendimize vasıl olur. Çelebiyan dailerinden postnişîn bulunanın reyiyle senede müstehak olan çelebiyandan birine ihale olunageldiği hesabıyla mumaieleyh dailerine dahi sene-i maziyenin birinde ihale kılınıp hüsn-i idâreye muvafık olamadığından ve marü'l-zikr senede birine tahvil ittiğinden mumaileyh daileri meczub dahi olup .....salah-ı hal ile areste isede tab'ında hüvelkalb olup daima seyahata mail ve hânesinde iki gice beytutet itmeyüp hiç bi hizmeti olmayarak ekser evkatı evkaf-ı hazreti müşarünileyh kurralarında beyhude geşt ü güzar ider benabirin kaymakamlık-ı mezkurdan infisalini serreşte ederek güya bi gayrı hakkın beni azl etti yollu dai-i kemterinizden şikayet zeylinde deraliyeye gitmiş ve dainiz hiç bi vakitte kendisine gadr şöyle dursun iânede kusurum olmadığı vükela-yı fiham hazeratının kalbine ilham olarak muradının vusülünden meyusen avdet etmiş fakir-i güzine kayd etmeyip andan sonra kay-

makamlık-ı mezkuru birkaç defa dahi ihale edip idâreye iktidarı yok ise de dainizin ve biraderlerinin umurunda gayretimizle vaktini geçirmiş ve marü'lzikr müptela olduğu heva-yı tabiiyeti üzere muharrızan? Diyar-ı ahirde geşt ü güzar etmek için her mevlevihânenin mahlûlü vukuunda talep olur ise de kendi vilayetinde idâre-i umurunda acizi hüveyda iken diyar-ı ahirde idâre edemeyeceği derkar bulunduğundan bir suretle gönlü şikest olmayarak ilzam olunurken bundan iki sene akdem Selanik sancağında Vidin mevlevihânesinin şeyhi intihal-i dar-ı beka ederek mukaddemki şeyhi iken vilayetçe bir husûs-ı garibe vukuuna mebni istifa etmiş olan Şeyh Osman Temur Dede ahaliden ve hakiminden ve sancak-ı mezkur mutasarrıfı bulunan atûfetlü Mustafa Paşa hazretleri bendelerinden ve Selanik Mevlevîhânesi şeyhi ve meşâyih-i saire dailerinden dainize hitaben tahrîrat ahzıyla ol kadar mahal-i baideden gelmiş ve zatında dahi ehl-i ilm ve erbab-ı salah ve hüsn-i ihtiyar daileri olup meşihat-i mezkur ihale olunacak iken Çelebi-i mumaileyh daileri bu kere pek seri ilhah ve ibram ile dainizin rahatımı meslub ederek talep olmuş dainiz cevabımda gel emmizâde .....visalinde? şu adam gelmiş bunun inkisarını alma ve hem sen diyar-ı ahirde kendi nefsini idâreye muktedir değilsin bir hanikahı ne gune idâre edebilirsin senin işin hemen sırası düşdükçe tevliyet-i kaymakamlığı o dahi fakirin biraderlerinin ve akraba-yı sairemizin himayemiz iledir. Yapamazsan sonra bırakır gelirsin tarikimizin hilafı olur diyü hüsn-i nasihat ettim ise de adem-i kabûlünden başka eğer idâre edemez gelirsem bir dahi meşihat ve tevliyet-i kaymakamlığı şöyle dursun huzuruna gelmem sokakta görürsen dahi selam verme diye bunun üzerine çelebiyan ve dedegan hazır oldukları halde yemin ve ahit ettiğinden çar ve naçar icazetnamesi verilmiş ve azimet etmiş iken altı mah geçmeden mezkur Osman Dede'ye eğer fakir ihale etmezsem girü red etmek şartıyla 5000 guruşa meşihati füruht ederek gelmiş ve bu fezahati sülâle-i tahire ve ehl-i tarik şöyle dursun ehad-ı nas dahi irtikap etmez ise de ne çare tahammül ederek bittekrar icazetname mezkur Osman dedeye gönderilmiş fakir güzine hiç kendisine muamele-i baride etmedim bu defa Mevlevîhâne-i mezkurun mahlûliyeti mesmu' oldukta manevi-i haktan ve cedd-i azamdan ve zahirde mukaddemki muahedesine vakıf Çelebiyan ve Dedegandan haya etmeyerek talep olmuş ise de

taşrada meşihat-i senin kârın değil Konyaca yine cetlerimize hürmeten saye-i ihsanvaye-i hazreti Zıllullahide erbab-ı ta'yişini sa'y etmede kusur olunmaz diye .....iş bu 66 martı itibarıyle mezkur tevliyet kaymakamlığı vaad olunmuş olup bu tarafça hiç yüzü olmadığından ba irade-i hazreti vekaletpenahi cebri olurum hülyasıyla çakir-i seniyyelerini taciz etmiş ve vakıa bu defa mevlevihâne-i mezkurun şeyhi bilaveled azm-i semahâne-i beka olduğundan merhum-ı mumaileyhin akrabasından belde-i mezkur hânedanından Nakibzâde Mustafa Efendi nam kimesne iltimasname yazarak hala Konya valisi atûfetlü Dursun Paşa hazretlerinin akrabasından ve ulema-yı fehvalinden faziletlü Morevi Ahmet efendi dailerı vasıtasıyla müşarünileyh dahi iltimas buyurmuş ise de Mevlevîhâne-i mezkur ve diğer cami-i şerîf yedimizde mazbut sefine-i Mevlevîye nam tevarih-i mevleviyenin tahrîrine nazaran valide tarafı sülâle-i Tahire-i hazreti müşarünileyhadan pederi ebna-yı müluk-ı kiramıyandan İshak Çelebi vakfı olub ol tarîhten beri Mevlevîhâne-i mezkurun meşihati sülâle-i çelebi-i müşarünileyhe eslaf-ı aciziden beri ihale olunagelmiş ve onlarda belde-i mezkure vücuhundan olarak tekye haric-i şehirde konakları derun-ı şehirde olup ayende ve ravende fukarâ ve dervişane itaâm-ı taâm idiyorlarsa da tekye-i mezkurda ayin-i ulya icrâ olunmayıp elan harap idüğüne malumat-ı acizi olduğundan ve mumaileyh Nakipzâde Mustafa Efendi malumum olan zevattan olmadığından evvel emirde Mevlevîhâne-i mezkurun şürut-ı vakfı nedir ve bundan böyle ayin-i ulyanın icrâ olunması ne suretle olursa alettahkik merkum Mustafa efendiyi birlikte alıp gelmesi için dervişanımızdan Derviş Eşref emirname-i alilerinin vusulünden 15 gün akdem gönderilmişti Çelebi mumaileyh dailerı kusur ettim bu sene tevliyet-i kaymakamlığını verin meşihatten feragat ettim diye niyâzına mebni iş bu mart duhulünde Kaymakamlık-ı mezkur ihale olunacak ise de mukteza-yı mizacı hiçbir şeyde sebatı yok şayed yine deraliyeye gider rikab-ı kamertab-ı mülukaneye arzuhal takdim eder vükela-yı fiham efendilerimi taciz eder havfıyla bu kadar itnab ile tasaddi-i servala-yı vekaletpenahileri kılındı. Lutfe-i kerime-i evvel teksir-i sevadda olan tasvirimi avf buyurmaları ve marü'l-zikr Mevlevîhâne-i mezkurede şeyhine hass-ı vakfiyet üzere hâne olmadığına haricten olan behemahal zahmet çekeceği eclden mumaileyh Mustafa efendiye ihalesi

hüsniyatı mucip ise de yine bu babda irade-i devletleri ne vechle olursa inayeten serian taraf-ı kemteriye iş'arına lutf ve merhametleri niyâzı terkimine ibtidar kılındı be minnehü Teala rehn-i ilm-i sami-i sadaretpenahileri buyuruldukta ol babda ve her halde emir ve irade efendim hazretlerinindir. 17 Ş 1266 ed-dail kadim Meşihat-i Mevlânâ Mehmet Said.

Ek 2: BOA A. MKT. NZD. D.N:259 G.N: 2

Mâliye nezâret-i Celilesine

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Efendinin astân-ı kudsiyet-nişan-ı Hazreti Mevlânâ'yı ziyaret arzusunda olduğuna ve kendisi bivaye ve şayan-ı lütuf ve inayet daiyandan bulunduğuna binâen bu maksadının husulü içun efendi-i mumaileyhe yiğirmi beş bin guruş atıyye-i seniyye i'tası husûsuna emr ü ferman ihsan beyan hazreti padişahi müteallık ve şerefsudur buyurulmuş olmakla mantuk-ı alisi vechle meblağ-ı mezburun hazine-i celileden tesviyesi husûsuna himmet buyurmaları

Ek 3a: BOA. Y. PRK. AZJ D.N: 17, G.N:15

Yaver-i Ekrem hazreti padişahi devletlü Derviş Paşa hazretlerine
Devletli efendim hazretleri

Şerefvarid olan 20 Mayıs 1306 tarîhli mahremane tahrîrat-ı aliye-i cenab-ı müşir-i ekremilerinde Çelebi Efendi çelebiyanı alevi mezhebine idhal etmekte ve dahil olanlara bir takım ahd ve misaklarla beraber ittifaklarına yeminler ettirmekte bulunduğuna dair buraca halk beyninde bazı havadis münteşir olduğu haber verildiği beyan-ı alisiyle suret-i hali sahih ise çakirlerince bu babda malumat-ı tamme mevcut olmak lazım geleceğinden hakikat-ı hal neden ibaret ise ber tafsil arz ve iş'arı emr ve irade buyurulmasıyla ber vech-i ati arz-ı hakikat-ı keyfiyete ibtidar olunur. Şöyleki;

Çelebi-i mumaileyh zaten ıyş ve işret ve enva-i fuhşiyata ziyadesiyle münhemik ceheleden olduğundan ta küçüklüğünde mezheb-i batıl-ı şiiye girmiş ve gulat-ı Bektaşiyan tarafından zehirlenmiş ve dergah-ı Mevlevî postnişînliğinin kuvvetiyle tarik-i dalaletin tevsii ve efradının teksirine çalışarak çelebiyandan ve dedegândan hali hazırda kendisine boyun eğmeye mecbur olanlardan 30- 40 kadar ve cehele ve fesaka-yı nas-ı saireden beş on kadar eşhası daire-i infak-ı dalalete alarak ve kendilerine inkıyad ve her ne emrederse icrâ eyleyeceklerine talak-ı selase ve ima-yı mugalazalar ile ahd altına almış ve infakname tanzimiyle temhir ettirmiş ve ayin-i cem tabir edilen usul-i batılayı icrâ ettirmekte bulunmuş ve hatta ayin-i cem denilen cemiyet-i rezilede besmele-i şerîf yerine bi ismi şah okunmasını mürde-i dalalete evrad-ı mahsusa vermiş ve adat-ı zenadıka vechle lisana almağa cesaret olunamayacak surette ervah-ı mukaddeseye sebler taallüm ettirmiş olduğu mütevatür ve mütehakkık olması cihetiyle ramazan-ı şerîfte vukubulan iftar davetine Konya müftü ve uleması icabet etmemiştir. Ve şu hal ile sıgar ü kübarın zükur ve inasın lain ve nefrine mazhar olmuştur. Taraf-ı acizanemden tarik-i şeriat ve hakikate avdetle ezhan-ı ceheleyi ifsaddan vazgeçmesi hakkında tenbihat ve tehdidat icrâ edilmiş ise de ıslahı kabil olmayacak bir hal-i hatırnake yani bil vücude itikad-ı islâmına mugayir bir rah-ı dalalete gir-

miş olduğundan naşi nesayıh- vakıa-yı çakiranem dahi tesir etmemiştir. Saye-i kudretvaye-i hazreti hilafetpenahide mumaileyhin amal-i batılasını tervice meydan vermemeğe her türlü ikdamatı ifa eder isemde mumaileyhin şu halde bırakılması halen ve istikbalen caiz olamayacağını derkar olmağın ol babda emrü ferman men lehül emrindir. 29 L 1307. 5 Haziran 1306 Konya Valisi Ali Sürûri

Ek 3b: BOA. Y. PRK. AZJ D.N: 17 G.N:15

Çelebi Efendi daileri Çelebiyanı mezheb-i batıl-ı Şiiye idhal etmekte ve dahil olanlara bir takım ahd ve misaklarla beraber ittifaklarına yeminler ettirmekte bulunduğuna dair Konya'ca halk beyninde bazı havadis münteşir olduğu Konya'da bulunan heyet-i teftişiye azasından ve yaveran-ı hazreti şehriyarilerinden Mirliva Kamil Paşa kulları tarafından suret-i mahremane de ihbar edilmesi üzerine suret-i hal sahih olup olmadığı Konya valisi Sürûri Paşa kullarından mahremane istilam olunmuştu. Cevaben varid olup merbuten maruz-ı huzur-ı meal-i mevfur-ı cenab-ı hilafetpenahileri kılınan tahrîratta Çelebi-i mumaileyh zaten ıyş ü işret ve envai fuhşiyata ziyadesiyle mihman ceheleden olduğundan ta küçüklüğünde mezheb-i batıl-ı Şiiye girip gulat-ı Bektaşiyan tarafından akıl ve fikri zehirlenmiş ve şimdi dergah-ı Mevlevî postnişînliğinin kuvvetiyle tarik-i dalaletin tevsii ve efradının teksirine çalışarak ve dedegandan bil zarure kendisine boyun eğmeye mecbur olanlardan otuz kırk kadar ve cühela ve fesaka-yı saireden dahi beş on kadar eşhası daire-i ittifak-ı dalaletine ve kendisine inkıyad ve her ne emrederse icrâ eyleyeceklerine talak-ı selase ve eyman-ı mugalaza ile ahd altına alıp ittifakname tanzimiyle tahtim ettirmiş ve ayin-i cem tabir edilen usul-i batılayı icrâ ettirmekte bulunmuş olup hatta ayin-i cem denilen cemiyet-i rezilede besmele-i şerîf yerine "bi-ismi şah" okunmasını mürde-i dalaletine evrad-ı mahsusa vermiş idiği ve adat-ı zenadıka vechle lisana almaya cüret olunamayacak surette ervah-ı mukaddeseye sebler taallüm ettirdiği mütevatir ve mütehakkık olması cihetle sıgar ü kübar zükur ve inasın la'n ü nifrine mazhar olduğu ve ol babda icrâ olunan nesayih asla kâr-gir-i tesir olmadığı dermeyan olunmuştur. Halbuki eizze-i kiramdan Mevlânâ kadddesarrahul ulya hazretleri gibi bir zat-ı kudsiyet simatm Postnişîni tarafından böyle şeriat-i garra-yı Muhammediyenin hilafı ve Mevlânâ-yı müşarünileyhin salik olduğu tarikat-ı aliyeye münafi bir rah-ı nazıka-yı? dalalete sapılması vechle makulesinin izlal edilmesi halk nazarında her türlü sui tesirata meydan açacağı gibi oralarca mucib-i fesad ve beyne'l ahali bais-i zariyet? ahval ve muamelatın hudusunu dahi müstelzim olacağı ve bu ise bil ahire ne gibi netayic-i muzırra-yı siyasîye tevellüd edeceği vareste-i kayd-ı eseryab

olduğundan bu babda meclis-i meşâyihçe arz ve amik-i tahkik ve tedkik mesele olunarak mumaileyh hakkında şeran her ne yapılmak lazım gelirse bir an evvel icab-ı halin icrâsı husûsunun makam-ı meşihate irade ve ferman buyurulması mütebadir-i hatır-ı kahır olmuş ise de ol babda ve katıbe-i ahvalde irade ve ferman hazreti veliyül emr efendimizindir. 11 Zilkade 1307 ve 16 Haziran 1306 Yaver-i Ekrem Derviş Paşa kulları

Ek 3c: BOA. Y. PRK. AZJ D.N: 17, G.N:15

Devletli efendim hazretleri

Malum-ı dekayık-ı melzum-ı hidivaneleri buyurulduğu vechle turuk-ı aliye-i sufiyenin gaye-i süluku rah-ı hakta ifna-yı vücud ve bu ise şer'i kavim-i Muhammediye de sünen-i şerîfe-i nebeviye ve nücum-ı hüda olan ashâb-ı güzin-i Habib-i huda hazeratının siyer ve meslek-i Aliyelerine iktifa ile husule mahsur bulunduğuna binâen ecdad ve eslaf-ı daiyanem bu şah-ı rah-ı feyz penahda ibzal vücud ile tahsil-i füyuzat-ı na mahdud buyurmuş oldukları meşhud ve nezd-i dervişanemde müstağni-i şühud bulunduğundan sıgar-ı sinn-i daiyanemden berü ala kaderittaka tarik-i celil-i feyz delil-i mezkurda sai ve ve farıza-yı zemin-i daiyan bulunan davat-ı hayriyet ayat-ı hazreti cihanbânî ve rıza-yı meyamin-i irtizayı cenab-ı zıllullahiyi tahsile müdavemetle mübahi bulunduğumdan hakk-ı dervişanemde meslek-i mezkura muhâlif olan akaid-i rafz ve ilhad-ı dalalet bünyad ve Şiiyyet isnadı hiçbir erbab-ı insaf nezdinde reva görülen halattan olmadığı halde bazı erbab-ı muhasede Ve nifakın teşvikat ve tezviratı inkar ve niyat-ı muhtefiyesine tevafuk eden vali-i vilayet devletli paşa hazretleri hakk-ı dervişanemde bazı müfteriyata cüretle hânedan-ı mevleviye-i sıddıkıyenin kesr-i namusuna kıyam etmekte bulunmuş ve hatta mahz-ı ihsan ve ataya-yı saltanat-ı seniyyeden olan tahsîsat-ı dergah-ı hazreti pir-i destgiri emsâli mesbuk olmayan bir surette tedahüle bıraktırarak bu suretle dahi icrâ-yı garaz ve tahkiratta bulunmuş ve hânedan-ı mevleviye şimdiye kadar isnadat-ı vakıa fısk ü fücur ile itham edilmiş olduğu cihetle cüret-i vakıayı kezube bütün ebna-yı hânedan-ı mezkureyi dilhun etmiş olduğundan tecavüzat-ı umumiyesi ise müterettib vazîfe-i daiyanem bulunmadığından ol mebhasdan sarf-ı nazarla acizlerinin ve evlad-ı fukarâ-yı mevleviyenin taaddiyat-ı vakıadan muhafaza ve şayan-ı emn ü itimad bir müdekkik irsal buyurularak tedkik-i ahval-i dervişanemle mazhar-ı ma'delet ve himayet-i seniye-i hazreti giti-sitani buyurulmaklığım bazı makamat-ı aliyeden istidâ ve niyâz kılındığı gibi zat-ı devletleri salabet-i diniye ve muhabbet-i hazreti ehlullah ile muttasıf ve şime-i seciye-i hakkaniyet ve derviş perveri ile areste ve meftur bulunduklarına magruren arz-ı keyfiyetle altı yüz seneyi

mütecaviz hıfz ve himaye-i maneviye-i rabbânîye ve zir-i sıyanet-i Suriyye-i saltanat-ı seniyye-i ebed rehinede bulunan namus-ı al ü ensab-i sıdıka-yı mevleviyenin ikmaline tavassut ve himem-i celile-i daver-i ekremilerinin ibzaliyle ruhaniyet-i hazreti Mevlânâya hizmet ve isticlab-ı teveccühat-ı cenab-ı pir-i müşarünileyhe himmet buyurulması niyâzına cüret kılındı ol babda emr ü ferman hazreti men lehül emrindi. 17 Zilkade 1307

Ed-dâî-l- muhlis

Postnişîn-i Dergâh-ı Hazreti Mevlânâ Abdülvahid İbn-i Hazreti Mevlânâ"

Ek 4: BOA DH. MKT. D.N:1552 G.N:116

Taraf-ı vala-yı hazreti seraskeriye

Konya merkez tabur ağası İhsan Beyin ahali haklarında icrâ eylediği teveffühat ve tecavüzat-ı gayri marziyesinden bahsle icrâ-yı icabı hakkında dergâh-ı feyzpenah-ı hazreti Mevlânâ Postnişîni reşadetlü Abdülvahid Çelebi Efendi hazretleri canibinden keşide edilen telgrafname leffen takdim kılınmakla ve mumaileyh İhsan Bey hakkında evvelcede canib-i vilayetten varid olan telgrafname üzerine bu babda tahkikat-ı mukteziye icrâsının Konya redif kumandanlığına iş'ar kılındığı bil muhabere taraf-ı ali-i seraskeriyeden cevaben beyan ve izbar olunarak suret-i hal vilayete yazılmış olmakla şu hale ve iş bu telgrafname mealine nazaran ifa-yı muktezası minut himem-i aliye-i seraskerileridir ol babda 4 S 1306

Ek 5: BOA. İ. DH. D.N: 845 G.N: 67845

Atufetlü efendim hazretleri

Hazreti Mevlânâ Celaleddîn Rumî Kaddesarrahu dergah-ı feyz iktinahı postnişînliğinin hidmet-i celilesine ba irade-i seniyye tayin buyurulmuş olan reşadetlü Fahreddin Çelebi Efendi hazretleri uhdesine vazîfe-i mukannite ile şeyh seccade-i irşad cihetinin tevcîhini mutazammm ısdar kılınan bir kıt'a berât-ı ali evkaf-ı humayun nezâret-i celilesinin tezkiresiyle beraber leffen irsal-i su-yı valaları kılınmış ve emsâli vechle berât-ı ali-i mezkur balasının mübarek hatt-ı humayun ile tezyin ve tevşih buyurulması merhun-ı müsaade-i hazreti padişahi buyurulmuş olduğu beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundu efendim. 3 Ra 1299 ve 11 Kânûn-ı sânî' 1297

Maruz-ı Çakirkemineleridir ki

Reside-i dest-i tazim olan iş bu tezkire-i samiye-i vekaletpenahileriyle melfuf berât-ı ali ve takrir-i manzur-ı ali buyurulmuş ve ber vech-i istizan berât-ı ali-i mezkurun balası hatt-ı humayun cenab-ı hilafetpenahi ile tezyin ve tevşih buyurularak takrir-i mezkur ile beraber iadesine ibtidar kılınmış olmakla ol babda emr ü ferman hazreti veliyül emrindir. 4 Ra 1299 ve 12 Kânûn-ı sânî' 1297

Ek 6: BOA C. ZB. D.N: 15 G.N: 728

Hala Karaman valisi saadetlü Alaaddin Paşa hazretleri tarafından varid olan tahrîrattan iki maddenin hülasasıdır. 6 Ra 1216

Medîne-i Konya'da hankah-ı hazreti Mevlânâ kaddasarrahu'l-senada postnişîn-i irşad olan Çelebi Efendiyi bazı gûna dahl ve taarruz etmelerinin hikmeti müşarünileyhin selefi vaktinde ordu-yı humayun tarafından matlub olan mübayaanın avfını efendi ve selefi müşarünileyhima ba tahrîrat ordu-yı humayundan istirham eylemiş olduklarından Çelebi Efendi mübayaa husûsuna karışmasın diyü fermanname-i sadaretpenahi vürud etmiş olmaktan naşi hakim-i sabık Mustafa Efendi kendi umuruna revac vermek içun fırsatı ganimet ad idüp mumaileyh Çelebi Efendi'nin hiçbir umura karışmaması ve nezâret etmemesi içun ahali-i Konya'nın eşhas ve haşeratına ruhsat vererek umur-ı belde na ehil yedinde kaldığı ecldan harekat-ı mezbure zuhura gelmiş idüğü malum ve mesmu-ı ali buyurulmuş olduğu ve el haletü hazihi Medîne-i mezkurede sıyanet-i fukarâ edecek efendi-i mumaileyh dailerinden kimesne olmadığı beyanıyla öteden beri ne vechle himayet ve sıyanet ve belde-i merkumeye nezâret edegelmişler ise efendi-i mumaileyh daileri dahi ol vechle umur-ı beldeyi idâre ve ru'yet eylemesi ve eşhas ve edâni makulelerinin umur-ı beldeye vaz'u yed eylememeleri babında müşarünileyhe hitaben bir kıt'a emr-i ali ısdarına inayet buyurulmasını

Medîne-i Konya'da sülâle-i hazreti Mevlânâ'dan postnişîn-i irşad olan Çelebi efendinin hânedanına Medîne-i merkume ahalisinden bazı eşhas ve erazilin su'i kasda mütecasir olmalarına hakim-i sabık Mustafa Efendi ile dergah-ı ali kapıcıbaşlarından Çelik Paşazâde İbrahim Bey badi olmuş idüğü beyanıyla mir-i mumaileyhin Burdur nam mahalde hânesinde ikamet eylemesi babında bir kıt'a emr-i ali ısdar ve tisyar buyurulmasım müşarünileyh tahrîr eder.

Çelik Paşazâde İbrahim Beyin memleketi olan Burdur'da ikamet eylemesi içun Burdura irsali babında müşarünileyhe hitaben fi 7 Ra 1216.

Ek 7: BOA. Y. PRK. AZJ D.N: 16, G.N: 75

Mabeyn-i humayun feyz-i meşhun cenab-ı mülukane baş kitabet-i celilesine
Devletli efendim hazretleri

Ahval-i gayri marziyesi akdemce bir nebzecik arz ve iş'ar kılınmış olan Çelebi Efendi'nin on kazadan ibaret olup her birinde bir ağnam memuru bulunması lazım gelen Konya sancağında 23 şahsın istihdamını teklif ve nizamı dairesinde icrâsı tabii olan mecalis azasıyla mahkemelere aza intihabına ve bir canibinin berâtını tavsiye ve teklif ile hukuk-ı umumiyeye taarruz ettiğine dair ve Konya'ya tabi Karaarslan Karyesi ahalisinin kanuna mugayir olarak meralarını sattığını ve Konya şehrindeki dekakin ve akarat-ı sairenin evkaf-ı celaliyeden olduğunu dermeyan ile icarat-ı fahiş talep ve ashâbını iz'ac etmekte bulunduğunu havi verilen istidânameler ve devair-i saireye yazmış olduğu tezkereler leffen arz ve takdim kılındı.

Bir tekye şeyhinin umur-ı hükümet-i devlete müdahalat-ı mütekebbiranesi rıza-yı keramet irtiza-yı hazreti zıllullahiye mugayir olacağı şüphesiz idüğünden saye-i kudretvaye-i hazreti padişahide Çelebi-i mumaileyhin amal-i gayri marziyesine ve müdahalat-ı mütevaliyesine meydan verilmemekte itina ve dikkatten hali değil isemde mumaileyh hakkında fukarâ-yı ahali tarafından ita olunup buraca ait olduğu mahkemelere gönderilen feryadnameler efendi-i mumaileyhin mahkeme memurları ve sairleri üzerinde şükür ve şikayeti mesmu' olacağını bila ihsas nitekim bazı adamlara rütbe ve nişan istihsaline muvaffakiyeti misüllü irae ve i'mal eylediği iktidar ve nüfuz saikasıyla bi hükm kalacağı mahsus idüğünden bir hüsn-ü zan-ı aliye binâen veli nimet akdes ve azim efendimiz hazretlerinin ve saltanat-ı seniyyelerinin bunlar hakkında şayan buyurulan müsaadat-ı merahim adat-ı celilelerinin kadr ve kıymetini takdir etmeyen Çelebi-i mumaileyhin kusur ve tahdid-i vezaifiyle mesalih-i devletin hüsn ü hürmeti ve safvet-i ibadın muhafazasıyla Anadolu'da tekaya-yı mevleviye bulunan mahallerde vesima bu vilayette mumaileyhin mevcut zan ve tahmin ettirdiği hayali iktidarın izalesi ve tarik-i ..... daha eşna' olarak ihdas ve iltizam ettiği daire-i dalaletin tevsiine meydan verilmemesi hükümeten ve siyaseten derece-i vücubda olduğundan bunun içun layıh-ı hatır kasır olan şekl-i ati arza mücaseret olunur.

Şan-ı merahim nişan-ı ali mucib-i alisince evkaf-ı Celâliye denilen şeyler kemafissabık kendilerine ita buyurulmak üzere vakıf köyleri ta'şir ile öşür yerine köylerden aldıkları ve belki nısfı raddesindeki mahsulat ahali yedinde kalarak muamele-i insaf-ı

şiknanelerine nihayet verilmek ve hükümet içinde hükümet renginde olan ferağ ve intikalat-ı muamele-i istisnaiyesi nizam-ı mahsusu vechle memurin-i devlet tarafından ifa kılınıp keyfe ma yeşa cereyan etmekte olan muamele-i gayri muhakka men' edilmek ve meşâyih-i mevleviyeden birisinin vukuu vefâtı ve yahut sair suretle münhal vukuunda tarik-i saire meşâyihi hakkındaki nizam-ı ali vechle meclis-i meşâyihin kararıyla berât-ı ali ihsan buyurularak meşâyih-i mevleviyeden Çelebi efendilerin (kazgan baha) namıyla bu yolda fuzuli almakta oldukları mebaliğ-i külliye bar şeklinden fukarâ-yı meşâyihi halas eylemek ve hidmet-i mukaddese-i askeriye ki ıydullahi Teala ser kumandan celadet unvanı serir-i ara-yı evrenin Osmani olan zılı? zalil-i kibriya vekil-i muzaffer her ru sera şevketlü mehabetlü padişah akaddes efendimiz hazretleridir.

Müslüman olanların cümlesi o remze-i Naciye-i cünudiyede bulunmakla haiz-i şeref olmak feraizinden iken (Gündüz külahlı gece silahlı) tabir olunan ve hemişe harekat-ı evbaşane ile meşgul olup halkın ırz ve namusuna tasalluttan hali olmayan bir takım kesanın evlad ve ahfad-ı mevleviyeden ve onların taallukatından denilerek askerlik vazîfe-i mukaddesesinden istisnası ve bu yolda bin türlü imal-i hile ve desayis etmeleri sekene-i vilayeti elemnak etmekte idüğünden güruh-ı mevleviyeden olupta bil fiil meşihatte bulunanlardan başkasının ahz-ı asker kanununa tabi olması bil vücude muhsinatı mucib ve sunuf-ı cünudiye-i hazreti padişahinin ve bil umum teba-yı sadıka-yı saltanat-ı seniyyenin izdiyad-ı şevk ve şetaretlerini müstevcib olacağı fezaya-yı bedihiyedendir.

Velhasıl Çelebi-i mumaileyhin şu hallerle vücudunda halen ve istikbalen hüsn? ettiğim muzırratın esması içun mumaileyhin Mağnisa mevlevihânesine gönderilmesi ve oradaki mahdumu şeyhin buraya gönderilmesi veyahut ırz ve edebiyle hizmetini ifa ederek umur-ı meham-ı devlet ve memlekete tecavüz ve taaddi etmemesi hakkında vilayete ilan edilmek üzere irade-i hükümet ade-i hazreti zıllullahinin şerefsünuh-ı mülukan ve maslahaten envai muhsinatı mucib olacağı ve akl-ı kasir-i kemteraneme göre mutalaa-yı maruza-yı bendeganem muvafık-ı şer' ve kanun ve efkar-ı münevvere-i hazreti hilafetpenahiye makrun olur ümid ve itikadıyla atabe-i felek mertebe-i şehinşahiye derkar olan ubudiyet-i mahza? ve sadakat mefruta? kullarını böyle bir tasaddiyata sevk ve mecbur ve medyun etmiş ise de ol babda ve her halde hazreti zıllullahiye şerefsünuh olacak re'y ve tedbir-i Muhsin keramet ve ayn-ı isabet olacağı şüphesizdir. Her halde katibe-i ahvalde emri ferman hazreti men lehül emrindir. 15 Ramazan sene 307 ve 12 Nisan sene 306 Konya Valisi Ali Sürûri

Dizin

Al

A'lem bil-mesnevî ciheti 57
A'ref bil-mesnevî ciheti 57
Abaza Hasan Paşa 48
Abdullah Besîm Efendi 79, 199, 200, 278
Abdullah Dede 251
Abdullah Necib Dede 137, 158
Abdurrahman Çelebi 51
Abdurrahman Dede (*Şeyh*) 261
Abdurrahman Paşa 7, 24, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76
Abdülaziz 134, 161, 220, 221, 222, 223, 230, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 245, 246, 249, 274, 318, 372
Abdülbaki Nasır Dede 55, 325, 326, 330, 332
Abdülfettâh Dede 261
Abdülganî Dede 225
Abdülganî Efendi 261
Abdülhalim Çelebi 49, 312, 364
Abdülhalim Memduh 286
Abdülhamid Dede 194
Abdülkadir Dede 230
Abdülkadir Efendi (Ermenek Şeyhizâde, Şeyh) 139
Abdülkadir Efendi (Seyyid) 82, 83
Abdülkadir Efendi (*Şeyh*) 139, 212, 215, 228, 229, 230
Abdülkadir Efendi 24, 82, 83, 92, 99, 116, 121, 139
Abdülkerim Dede (Karamanlı) 190
Abdülmecid (Sultan) 25, 122, 123, 134, 156, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 169, 171, 175, 176, 177, 179, 182, 193, 194, 195, 198, 202, 213, 217, 220, 221, 230, 231, 237, 246, 256, 273, 277, 279, 318, 322, 336, 338, 372
Abdülvahid Çelebi 8, 21, 244, 264, 265, 278, 287, 288, 289, 294, 295, 297, 298, 299, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 339, 340, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 372, 373,
Abdürrahim Efendi 295
Âbid Çelebi 41, 42, 363, 364
Âbid Çelebi Dergâhı 284
Âbidîn Paşa 278
Acıpayam 259
Âdil Çelebi (Pir) 43, 44,
Adil Paşa 166, 219
Adile Sultan 132, 240, 283, 285, 337
Afifeddîn Tilemsânî 15
Agâh Efendi (Manisalı) 364
Ağa Hüseyin Paşa 110
Ahi Evran 33
Ahmed Ârif Dede 177, 238, 339
Ahmed Ârif Efendi 175
Ahmed Arif Himmeti Dede 175
Ahmed Arifî Dede (Peçevî) 163
Ahmed Aziz Paşa 140
Ahmed Baba 101
Ahmed Celaleddin Efendi 57
Ahmed Cevdet Paşa 60, 63, 67, 322, 328
Ahmed Dede 78, 80, 142, 144, 145, 146, 148, 189, 200, 202, 238, 251, 304, 367
Ahmed Efendi (Hacı) 77, 143, 189
Ahmed Efendi (Morevî) 205
Ahmed Efendi (*Şikarizâde*, Şeyh) 99
Ahmed Ferruh Efendi 270
Ahmed Fevzi Paşa 118, 119, 137
Ahmed Kemaleddîn Dede (Çelebi) 147, 148, 268, 269, 270
Ahmed Muhyiddin Efendi 316
Ahmed Münîr Paşa 257, 300
Ahmed Paşa (Cenabî) 46
Ahmed Paşa (Firari) 159
Ahmed Paşa (Melek) 260
Ahmed Remzi Dede 147, 184, 185, 186, 320, 332
Ahmed Şükrü Dede 191
Ahmet Ağa (Musahib Seyyid) 327
Ahmet Efendi (Kazancı Derviş) 329
Ahmet Efendi (Pirlepeli) 103
Ahmet Paşa (Cezzar) 110
Ahmet Paşa (Ekmekçizâde) 251, 303
Akataleptos Kilisesi 44
Akçaşehir 140

Akhisar, (Çağlak) Zaviyesi 203
Akhisar-ı Geyve 140
Akka 110
Akkerman 54
Akşehir 20, 41, 110, 144, 348
Alaaddin Dede 143, 144, 145, 148
Alaaddin Efendi (*Şeyh*) 77, 144
Alaaddin Paşa 65, 66, 341, 343
Aladağ 71
Alaeddîn Ali Bey 41, 42
Alaeddîn Amasi 38
Alaeddîn Efendi (Amasyalı) 19
Alâeddîn Keykubâd 16, 17, 28
Alameddîn Kayser 35
Ali Dede (Derviş) 208, 209
Ali Dede (Seyyid, Hacı) 186
Ali Dede (*Şeyh*) 125, 128, 156, 261, 356,
Ali Dede 61, 125, 126, 127, 128, 156, 163, 164, 165, 166, 188, 189, 208, 210, 211, 212, 217, 261
Ali Derviş Resul 186
Ali Eşref Efendi 277, 278, 305, 356
Ali İzzet Dede 354
Ali Nutki Dede 324, 325, 326, 329
Ali Paşa *(Çandarlı)* 21
Ali Paşa (Hacı) 152
Ali Paşa (Tepedelenli) 328
Ali Paşa 190, 192, 240, 336, 337
Ali Remzi Efendi (Seyyid) 103
Ali Rıza Dede 276
Ali Rıza Efendi 182, 219, 273, 276, 283,
Ali Sürûri 294, 296, 298, 359, 360, 361, 362, 363, 373
Altunpâ Medresesi 28
Amasya 19, 27, 38, 41, 104, 154, 155, 184, 271,
Amasya Mevlevîhânesi 154, 238, 270,
Amil Çelebi 278, 290, 291, 365
Ankara Mevlevîhânesi 46, 78, 80, 198, 199, 278, 346
Antakya 110
Antalya Mevlevîhânesi 42
Arabayatağı 300
arakiyye 329
Arif Bey (Mektubi) 103
Arif Çelebi (Küçük) 48
Arif Çelebi 38, 51
Arif Efendi (Murad Efendizâde) 102
Arif Efendi 158, 270
Arif Paşa (Sadrazam) 179
Asım Bey (Giriftzen) 251
Asım Molla Bey 176
Ata Efendi Tekkesi 139
Atâullah Dede 232
Atâullah Efendi (Galata Mevlevihanesi Şeyhi) 276
Atâullah Efendi (*Şanizâde*) 101
Atâullah Efendi *(Şeyhülislam)* 82, 83, 84
Ateşbaz Zaviyesi 38
avarız-ı divaniyye 64
Avârifu'l-Maarif 29
Avram Kalfa (Hacı) 177
Avusturya 23, 53, 54, 222, 323
Aydın 20, 126, 127, 129, 169, 178, 192, 224, 249, 273, 274, 310,
Aydın Mevlevîhânesi 125, 126, 128, 129, 223,
Aydınoğulları 20, 43
Aziz Mahmûd Hüdayi 314
Azmi Efendi 166, 233, 367

Babai 16
Baban 328
Bağdat 28, 29, 46, 47, 328
Bahaeddin Dede (*Şeyh*) 189, 255
Bahâeddin Veled 7, 8, 17, 27, 28, 29, 59
Bahariye 232, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 327
Başmak-ı şerîf 284
Bâtınî 18
Bayburt 20, 41
Bayezid (Yıldırım, Sultan) 21
Bayezid II (Sultan) 22, 44, 45, 227, 324
Bayezid-i Bistami 31
Bayram Paşa 46, 48, 183
Bayramdere 265
Behiç Efendi 83

Bekir Efendi (Serturnai) 346
Bektâşî 8, 21, 24, 63, 86, 87, 88, 89, 90, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 222, 318, 330, 331, 348, 358, 359, 360, 361
Bektâşî Hamdi 331
Belçika 222
Belgrad 54, 190, 368
Belh 27, 28, 29, 34,
Belh Külahı 106
Bendbaşı 135
Bender 54
Berâti 189
Besim Efendi 199, 200,
Beşiktaş Mevlevîhânesi 61, 91, 92, 93, 94, 99, 127, 140, 179, 183, 218, 232, 236, 245, 246, 275, 329,
Beşir Efendi (*Şeyh*) 286
Biga 181, 233
Bilecik 245
Birgi 41, 100
Bitlis 286
Bizans 13
Boğaz Yamakları 81
Bolu 87, 300
Bosna 87, 103, 135, 136
Bostan Çelebi 47, 50
Boze Nehri 54
buhurdan 333
Burdur 20, 46, 129, 193, 245, 263, 264, 272, 273, 345,
Burhâneddin Efendi 367
Bursa 111, 146, 148, 179, 180, 216, 220, 245, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 269, 270, 274, 275, 292, 300, 301, 302, 319, 329, 339, 350, 352, 353

Ca

Cabi Ömer Efendi 90
Cafer Efendi (Keşfi) 284
Celal Çelebi 50
Celaleddin Çelebi 147
Celaleddin Dede 21, 148, 281, 310, 314, 365,
Celaleddin Efendi 280, 299, 311, 312, 313, 316, 317,
Celaleddîn Ergun Çelebi 43, 115
Celaleddin Mehmet Paşa 348
Celil Efendi (Hafız) 166
Celvetî 25, 99, 286
Cemaleddîn Çelebi 44
Cemel Ali Türbesi 38
Cezayir 20, 46
Ciğerim Dede 284
Çaldıran Savaşı 173
Çankırı Mevlevîhânesi 257, 258
Çarşamba Pazarı 322
Çelebi Hüsameddîn 18, 19, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 154
Çifte Hamam 196
Çirmen 101
Çorum 155
Çumra 72
Çürüklük 283

Da

Darü'l Zakirîn 38
Darü'l-Mesnevî 22
Davut Efendi zaviyesi 233
De Kay 334, 335
Deli İsmail (eşkıya) 71, 72, 73, 76
Denizli 20, 40, 41, 258, 259
Derviş Çelebi 48
destar 106
Dilaver Paşa 117, 118, 119, 120
Dobridol köyü 234
Doğani Dede 48

Eb

Ebu İshak Kazerûnî 17
Ebu'l Huda 339
Ebubekir Çelebi 47, 51, 52, 94, 336
Ebubekir Çelebi II 51
Ebubekir Dede 227, 228
Ebubekir Efendi (Bayramzâde) 144
Edirne 21, 27, 43, 49, 84, 110, 184, 200, 201, 202, 233, 262, 264, 277,
Edremit 196

Eflâkî 20, 27, 258
Eğirdir 20, 46, 149, 150, 151, 152, 153, 197, 370, 371
Emin Efendi (Kovacı Şeyh) 99
Emir Abdülhamid el-Murtazâ 46
Emir Âdil Çelebi 42
Emir Âlim Çelebi II 42, 43
Emir Gazi Ebû Seb 46
Emir İmadüddîn Hezar Dinarî 115
Emir Süleyman Çelebi 21
Emiroğlu Halil 51
Erguniyye Dergâhı 115
Ermenek 245, 262, 264, 372
Erzincan 19, 27, 28, 38, 141, 155, 156, 157, 158, 356, 357
Erzurum 41, 86, 87, 141, 156, 356
Es'ad Efendi 86
Esad Paşa 349
Esat Mehmet Muhlis Paşa 107
Eşref Efendi 277, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314
Eşrefoğulları 20
Evhadüddîn Kirmani 15, 29, 30
Evkaf-ı Celâliye 45, 65, 180, 295, 296, 298, 301, 306, 308
Evliyâ Çelebi 135, 183, 260, 308

Fa

Fahreddîn Çelebi 314, 317
Fahreddîn Sahib Ata 37
Fahru'd-dîn 'Irakî 15
Fakri Ahmed Dede 173
Fazıl Ahmed Paşa (Köprülü) 49
Ferid Paşa (Avlonyalı) 366
Feridüddîn Attar 29, 322
Ferik Ahmed Paşa 229
Ferruh Çelebi 46, 47, 48, 92, 75, 347
Feyzullah Dede 154
Feyzullah Efendi 208, 209
Fındıklı 246
Fikri Dede 150
Filibe 61, 62, 63, 116, 138, 139, 162, 163, 164, 165, 166, 179, 219, 262,
Fuat Paşa 240, 336
Fulad 46

Ga

Galata Mevlevîhânesi , 20, 44, 49, 52, 56, 57, 60, 61, 83, 91, 99, 112, 121, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 141, 162, 164, 166, 168, 180, 194, 195, 216, 218, 219, 223, 232, 240, 244, 251, 274, 276, 283, 284, 285, 306, 318, 324, 325, 327, 329, 334, 335, 353, 368
Galib Esat Dede 324
Galip Efendi (Bandırmalızâde) 99
Galip Paşa 116
Garibî 50
Gazze 110
Gelibolu 47, 62, 162, 166, 167, 168, 169, 181, 197, 207, 232, 233, 234, 265, 266, 277, 354, 366,
Germiyanoğulları 20, 43, 205
Gevher Hatun 28
Gezler köyü 52
Girit 109, 221, 224, 225, 267, 268, 340
Gülşen-i Esrar 42, 46
Gürcü Hatun 35
Güzelhisar Mevlevihanesi 112, 124, 125, 126, 177

Ha

Hacı Bakioğlu 111, 351
Hacı Bektâş Velî 15, 99, 104
Hacıbektaş 90
Hacıoğlu Pazarı 49
Hadim 71, 101
Hakkı Dede 307, 308, 309, 311, 312, 364, 365,
Halâviye Medresesi 29
Halep 20, 28, 29, 30, 46, 110, 173, 174, 225, 277, 278, 283, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 319, 365, 371,
Halet Efendi 91, 93, 112, 113, 116, 129, 130, 141, 212, 318, 327, 328, 329, 330, 368
Halidî 221, 356
Halil Efendi (*Şeyh*, Hafız) 99, 169
Halil Yahşi Bey (Mirza) 41
Halim Efendi 118
Halvetiyye-i Sünbüliyye 58

Hamam'ül Alil 302
Hamdi Dede 275, 302
Hamdullah Efendi 104
Hamid Efendi (Derviş) 227
Hamidiye Mevlevîhânesi 245
Hamparsum Limonciyan 55
Hamza Dede Efendi 186
Hanya 223, 224, 225, 267, 268, 340, 356,
Harezm 13
Harman Köyü 306
Hasan Ağa (Turnacıbaşı Benderli) 72
Hasan Ağa 56, 72
Hasan Çelebi 92
Hasan Dede (Esseyyid) 154
Hasan Dede 79, 92, 94
Hasan Efendi (Cihangiri) 284
Hasan Efendi (Çerkez) 239
Hasan Emir Dede 94
Hasan Fehmi Efendi (*Şeyhülislam*) 238
Hasan Hilmi Bey 363
Hasan Paşa (Gazi) 46
Hasip Bey 289
Hasirizâde 58
Hatıroğlu Şerefeddin 38
Hayfa 110
Haymaneteyn 199
Hayret Efendi 327
Hayrullah Efendi (*Şehremini*) 112
Hizmet Gazetesi 286
Humus 110, 193
Hüsameddin Vacid Çelebi 42
Hüseyin Azmi Dede 207
Hüseyin Çelebizâde Âbid Çelebi 363
Hüseyin Efendi (Hidayetzâde) 92
Hüseyin Efendi (Kırımi) 327
Hüseyin Hüsameddin Erzincanî 155
Hüseyin Hüsnü Dede 165
Hüseyin Paşa (Ohrili) 246
Hüseyin Paşa (Seyyid) 348
Hüsrev Çelebi 45, 46

I

Ilgın 20
İbnü'l- Fâriz 15
İbrahim (Seyyid) 51
İbrahim Bey (Çelik Paşazâde) 344, 345
İbrahim bin Edhem (Sultan) 225
İbrahim Dede (Aşçı) 156, 218, 356, 357,
İbrahim Dede (Ürgüp'lü) 188
İbrahim Edhem Efendi 304
İbrahim Efendi (Kemahlı) 155
İbrahim Paşa (Karacehennem) 246
İhsan Bey 164
İnanç Bey 40
İshak Çelebi (Saruhanoğlu) 42
İskender Paşa 44
İskenderiye 55
İskenderun 110
İsmail Ağa (Kapıcıbaşı) 72
İsmail Dede Efendi (Hamamîzâde) 23, 326
İsmail Efendi (Şeyh) 236
İsmail Efendi 118, 123
İsmail Hakkı Efendi 123, 214
İsmail Rüsûhi Ankaravî 47, 130
İzzet Mehmed Paşa 145
İzzet Molla (Keçecizâde) 113, 330

Ka

Kadızâdeler 49
Kadirî 15, 215, 369
Kadirîhâne 283
Kadri Dede (Hakkak) 156, 356
Kadri Efendi 182
Kahire 57
Kalecik 139
Kalenderhâne Camii 44
Kalenderîlik 15
Kalimakioğlu 327
Kamil Paşa (Mısırlı) 240, 359
Kamil Paşa (Mirlivâ) 359
Kara Bostan Çelebi 49
Kaside-i Tâiyye 15
Kazerunilik 17
Kazgan Baha 297

Keçisakalı köyü 73
Kemal Efendi (*Şeyh*) 280
Kemaleddin Zaviyesi 215
Kera Hatun 36
Kerimeddîn Efendi (Bektemüroğlu Şeyh) 37
Kerimüddin Efendi 295
Kethüda (El-hâcc) 62, 141
Keyhüsrev II 35
Kıbrıs Komiserliği 316
Kıncı Baba 100, 101
Kırca Ali Dede 259
Kızıl Deli Sultân Tekkesi 101
Kilis Mevlevîhânesi 46
Kimya Hatun 32
Kitapçıoğlu 84
Kudretullah Dede 99, 121, 130, 131, 132, 133, 134, 166, 195, 216, 219

Le
Lebib Efendi 131
Lütfi Efendi 164

Ma
Maçka 232, 246
Mahmud Sadreddin Çelebi 211, 287
Mahmûd Ümid Dede (*Şeyh*) 129
Mecnun Baba 170
Mehmed II (Fatih) 22, 44, 214
Mehmed (Esseyyid) 156
Mehmed Ali Dede 304
Mehmed Ali Hilmi Dedebaba 361
Mehmed Ali Paşa (Kavalalı) 109, 350
Mehmed Arif Ağa 329
Mehmed Arif Çelebi 50
Mehmed Arif Dede 141, 156, 276
Mehmed Bey (Kalemioğlu Ahi) 41
Mehmed Bey (Tekeoğlu) 43
Mehmed Celal Efendi 316
Mehmed Celaleddîn Efendi 114
Mehmed Dede (Semâî) 44
Mehmed Efendi (*Şeyhzâde*, Derviş)194
Mehmed Emin Dede 353
Mehmed Keleş Dede 252
Mehmed Münib Efendi 184
Mehmed Nazif Dede 230
Mehmed Nureddin Efendi 236
Mehmed Paşa (Hafiz) 116
Mehmed Refik Efendi 222
Mehmed Reşit Çelebi 188
Mehmed Salih Efendi 157
Mehmed Şemseddin Efendi 257, 274
Mehmed Tahir Efendi 78, 157
Mehmet Ağa (Kasapbaşı) 327
Mehmet Bey (Aydınoğlu) 40
Mehmet Bey (Eşrefoğlu) 40
Mehmet Bey (Germiyanlı Çahşadan) 149
Mehmet Cemaleddin Efendi (*Şeyhülislam*) 278, 291 310, 315
Mehmet Çelebi (Divane) 20, 43, 46, 142
Mehmet Çelebi (Hacı) 7, 8, 23, 52, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 82, 83, 90, 91, 92, 143, 243, 294, 329, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 362, 366, 368, 369, 372
Mehmet Dede (Hacı) 216
Mehmet Efendi (Ağazâde) 62
Mehmet Kami Dede (Seyyid) 154
Mehmet Niyâzî Dede (Trabzonlu) 188
Mehmet Sadeddin Efendi (*Şeyhülislam*) 237
Mehmet Said Efendi (Nakşi) 90
Mehmet Şerîf Efendi (*Şeyh*) 185
Melamî 21
Melike Hatun 36
Memduh Paşa 367
Memduha Hanım 240
Mesud Bey 39
Midhat Paşa 240, 242, 243
Mihrişah Valide Sultan 130, 141
Milaçka Nehrî 135
Minas Kalfa 133
Mirsâdü'i-'İbâd 15
Mirzâ Ulvân 173
Molova kasabası 227
Mu'inü'ddîn Pervâne 15
Muhammed Arif Dede 186

Muhammed b. İshaku'l- Konevî 15
Muhammed Dede 186, 191
Muhammed Sadeddin Dede 294
Muhammed Zafir 340
Muhib Efendi 119
Muhiddin Bey 311
Muhyi'd-dîn Arabî 15
Mukaddemiye Medresesi 30
Murad Efendi (Şehzade) 238
Murad Molla Tekkesi 322
Musa Rıza Efendi 151
Mustafa Çelebi (Bayramzâde) 92
Mustafa Daniş Dede 366
Mustafa Dede (El-hâcc) 125, 190
Mustafa Dede (*İlbasani Dervişi*) 261
Mustafa Dede (*Şeyh*) 125, 151, 163, 188
Mustafa Efendi (Balmumcu) 99
Mustafa Efendi (Kalyoncuzâde) 62
Mustafa Efendi (Kazancı) 82
Mustafa Efendi (Nakibzâde) 205
Mustafa Fehmi Dede 324
Mustafa Fehmi Efendi 356
Mustafa Muslihiddin (Alem Dede) 186
Mustafa Nuri Dede 126, 129
Mustafa Paşa (Alemdar) 83, 84, 85, 86, 94, 95, 96
Mustafa Reşit Paşa 159, 160
Mustafa Safvet Çelebi 287, 294, 314
Mustafa Şefik Efendi 336
Mutahhara Hatun 43
Müeyyedü'd-dîn el-Cendî 15

Na

Nasûhî dergâhı 284
Nasûhîddin Sebbağ 40
Nasuhî-zâde 99
Nazım Paşa 281, 282
Nazif Ağa (Konya Mütesellimi) 349
Nazif Ağa 107, 116, 349
Nazif Dede (El-hâcc) 251
Nazif Dede 231
Nersis Kalfa 246
Nesib Yusuf Dede 338
Nişabur 29
Niyâzî Dede 261
Nizip 159
Nureddin Cerrahi 284
Nureddin Dede 171
Nureddin Paşa 339
Nuri Efendi 286
Nurullah Dede 149

Oh

Ohannes (Tardes Veledi) 354
Osman Ağa (Hacı Bakizâde) 144
Osman Dede (El-hâcc) 190-191
Osman Paşa (Gazi) 262
Osman Rumî (*Şeyh*) 30
Osman Temur Dede 204
Öküz Limanı 104
Ömer Hayyam 323
Ömer Paşa (Siroz Kaymakamı) 192

Pe

Peçoy Mevlevîhânesi 46
Pertev Efendi (Vak'anüvis) 327
Pertev Paşa 137, 151
Pervâne Muineddin 15, 35
Pir Baba Dergâhı 191
Pirî Mehmed Paşa Zâviyesi 46
Plevne 262
Puşide 59, 60, 130, 276

Ra

Rahmetullah Dede 190
Ramazan Dede 190, 303
Ramiz Efendi 83
Ramiz Paşa 96, 283
Raşid Efendi (Balcıyokuşluzâde) 101
Raşit Efendi 193
Rauf Paşa 86, 110
Receb Dede (Adni) 190
Reşad Efendi (*Şehzâde*) 279, 365
Reşit Mehmed Paşa 110
Rıfâî 15
Rıza Hazım Efendi (*Şeyh*) 286
Rıza Paşa 310, 311

Rişte-i Cevahir 195, 337, 338
Rodos 57
Rufai 58, 352
Ruşen Efendi 315
Rükneddîn Kılıç Arslan 37
Rüstem Paşa (Selanik Valisi) 305

Sa

Sa'de'd-dîn Fergânî 15
Sadık Dede 158, 330
Sadreddin Efendi (*Şeyh*) 34
Sâdüddîn Hamevî 29
Sâhib Molla 337
Salahaddîn Zerkub 31, 34, 36
Salih Baba 101
Salih Efendi 275
Saruhanoğulları 42, 43
Senai 322
Serez 21
Seyda Efendi 97
Seyfullah Dede 149
Seyyid Efendi (*Şihab Efendizâde*) 99
Sikke 106
Sille 75
Süleyman Ağa 199, 200
Süleyman Bey (Cabbarzâde) 74, 75,
Süleyman Bey 351
Süleyman Dede 158, 200, 202
Süleyman Efendi 144
Süleyman Neşati 327
Süleyman Paşa 40, 328
Süleyman Türabî (Seyyid) 94
Süleyman Türkmani (*Şeyh*) 38
Sünbül Sinan 284
Şah İsmail 173
Şah Sultan 284
Şahidî 42, 46, 214
Şahin Ali Paşa 52
Şarih-i Mesnevî 130
Şazeliye 58
Şekip Efendi (Tokadizâde) 286
Şems Zâviyesi 38
Şemseddin Âbid Çelebi 42
Şemseddin Dede 126, 186, 215
Şems-i Tebrizî 31, 32, 36,
Şihâbuddin Sühreverdi 29
Şuhudî Dede 215
Şücaeddin İlyas 40

Ta

Taceddin Mesnevîhan 40
Tahir Bey (Cağalazâde) 101
Tahir Paşa 127
Tahirü'l-Mevlevî 331, 362, 367
Tahsin Bey 337
Tahsin Paşa 365
Taif 243
Taşlıburun 284
Tatlıcak 189
Tavas 40
Tersane Konferansı 241
Teselya 252, 264
Teşrifî Dede 215
Timur 43
Tire 101

Ub

Ubeydullah Dede 149
Ulu Bostan Efendi 303
Umur Paşa 40
Uşşaki 283

Ve

Vecihi Mehmed Paşa 136
Vecihi Paşa 356
Vefâî 15
Vehbi Hayyat (*Şeyh*) 356
Vezneciler 44
Vidin 204

Ya

Yafa 110
Yagşi Dede (Zileli) 188, 189
Yahya Efendi (Arnabud) 58
Yahya Efendi (Şeyhülislam) 48
Yakup Bey (Germiyanoğlu) 40

yasağ-ı bed 49
Yasincizâde Efendi 86, 100
Yavuz Sultan Selim 45, 173
Yenişehir 245, 251, 252, 253, 254, 264,
Yıldız Köşkü 294, 309, 362
Yusuf Efendi 91, 92, 93, 94, 193
Yusuf Rıza Efendi 153

Ze

Zeki Dede (*Şeyh*) 177
Zeynel Âbidîn Bey 260
Zirve köyü 80, 346, 347
Ziştovi 55
Ziver Efendi 164

Osmanlı Devleti için 19. Yüzyıl, ekonomik, sosyal, siyasi ve askeri alanda olduğu kadar dini-tasavvufi hayat alanında da önemli değişmelerin yaşandığı bir yüzyıl oldu. Özellikle 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşiliğin yasaklanması tasavvufi hayatta meydana gelen önemli gelişmelerdendi. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı tahtında bulunan III. Selim'in Mevlevi müntesibi olması, II. Mahmud'un ise yine mevlevihaneleri ziyaret ederek Mevlevi şeyhleri ile iyi ilişkiler içinde bulunması Mevlevilik için devlet katında önemli bir avantaj oluşturmuştu. Dönemin Galata Mevlevihanesi şeyhi ve divan edebiyatının önemli isimlerinden Şeyh Galib'in III. Selim'in Nizam-ı Cedit adı altında uygulamaya koymak istediği yenilik hareketlerini destekleyen şiirler kaleme almasında gerçekleştirilmek istenen yeniliklerin önemini kavraması kadar III. Selim'in Mevlevi müntesibi olması da etkili olmuştu. Ancak aynı desteğin Konya Mevlana Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi tarafından verildiğini söylemek zordur. Hacı Mehmed Çelebi'nin Nizam-ı Cedit'e muhalif olma sebeplerinin en önemlileri ise İstanbul'dan uzak olması kadar getirilen yeni vergilerdir. Zira mevlevihane şeyhleri bulundukları illerde devlet görevlileri ve toplum nazarında önemli bir konumda yer aldıkları için yeni vergilerin konulması ya da yerel yöneticilerin adaletsizliklerinden duyulan rahatsızlıklarda zaman zaman halkın başvurduğu isimler olmuşlardır. Bu çalışmada 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Mevlevi tarikatı arasındaki kurumsal ilişkiler ele alınarak özellikle Bektaşilik tarikatının yasaklanması sonrasında devlet ileri gelenleri arasında yaygınlık kazanan Mevleviliğin konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Mevlevihanelere yapılan tamir ve iaşe yardımları, vakıf muafiyetleri, Mevlevi şeyhleri ile devlet arasında yaşanan sorunlar ve sosyal hayatta mevlevihanelerin işlevleri ele alınan başlıca konular olacaktır. Serdar Ösen Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Yakınçağ tarihi Osmanlı devlet ve toplum hayatı konularında çalışmalar yapmaktadır.

İnsan ve Toplum Dizisi

Kitapyayınevi

Kapak resmi:
Berggren'in fotoğrafında Galata Mevlevihanesi
Ahmed Celaleddin Dede (solda oturan)
Hüseyin Fahreddin Dede (ortada oturan)

₺ 27,-